

REVISTA ARHIVELOR • S ent

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

Vol. XLI
Anul LVI

Supliment • 1979

CONSILIUL DE CONDUCERE :

Vasile Arimia – președinte, Dan Berindei, Ioana Burlacu, Iulian Cîrșină, Costin Feneșan, Elena Gheorghe, Mihail Guboglu, Viorica Hostiuc, Ștefan Hurmuzache, Dumitru Ivănescu, Corneliu Lungu, Alexandru Matei, Nicolae Mocioiu, Mircea Mușat, Maria Pirvulescu, Emilia Poștăriță, Ioan Pușcaș, Ioan Ranca, Traian Rus, Maria Soveja, Mioara Tudorică.

COLEGIUL DE REDACȚIE :

Vasile Arimia, Ioana Burlacu, Costin Feneșan, Elena Gheorghe, Viorica Hostiuc, Ștefan Hurmuzache – redactor șef, Corneliu Lungu, Mircea Mușat, Mioara Tudorică.

Redactor : Mioara TUDORICA

Secretar de redacție : Elena GHEORGHE

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMANIA

Revista Arhivelor

Anul LV
Vol. XL

P. 52743/1980-

BUCUREȘTI, 1979

SUPLIMENT

SEMNIIFICAȚII ISTORICE

GHEORGHE I. IONIȚA

Sînt unele evenimente din istoria poporului nostru care — prin ampla lor semnificație și prin înfrîurirea puternică pe care au exercitat-o asupra evoluției țării — îți stăruie în adîncul ființei și te îndeamnă să le cercetezi, să le cunoști tu însuși în profunzimi, să le evoci cu căldură și venerație și semenilor tăi spre a fi păstrate mereu vii în conștiința națiunii, în pofida curgerii nesfîrșite a timpului.

Un asemenea eveniment l-a reprezentat insurecția națională armată antifascistă și anti-imperialistă din August 1944, inițiată, organizată și condusă de Partidul Comunist Român pe care am aniversat-o în acest an pentru a 35-a oară, asemenea sînt și multe alte evenimente înscrise pe firul istoriei noastre de două ori milenare, din strălucitoarea epocă burebistană, pînă în actuala etapă de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism.

În legătură cu toate aceste evenimente, sub raportul generalizărilor teoretice, atît în Programul partidului cît și în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu, Secretarul general al partidului, Președintele României Socialiste s-au înfățișat judecăți de valoare, de excepțională însemnătate cu ajutorul cărora cercetarea de specialitate poate și va trebui să facă, în scurt timp, toate progresele necesare și reclamate de înflorirea generală a frontului științelor sociale din țara noastră.

Surprinzînd explicațiile de substanță ale resorturilor care au condus la victoria insurecției în august 1944, tovarășul Nicolae Ceaușescu aprecia „că actul de la 23 August 1944 nu a venit din cer, ci a fost rezultatul luptelor

îndelungate ale poporului român, al faptului că partidul comunist în alianță cu partidul socialist, cu celelalte forțe revoluționare și patriotice s-a aflat tot timpul în fruntea luptei de apărare a intereselor vitale ale întregii națiuni”¹.

Și dacă actul de la 23 August 1944 nu a venit din cer și dacă el a fost rezultatul luptelor îndelungate ale poporului român pentru eliberarea națională și socială, pentru un viitor mai bun, rezultă că drumul spre 23 August 1944 a început cu multe veacuri în urmă, am putea spune de fapt că încă cu 2050 de ani în urmă, din strălucitoarea epocă a lui Burebista, de atunci încoace dezvoltîndu-se continuu lupta poporului nostru pentru satisfacerea dezideratelor sale vitale. A fost un drum lung, presărat cu evenimente remarcabile, cu grele încercări ce s-au legat strîns între ele, intercon condiționîndu-se și conducînd din treaptă în treaptă spre marile biruințe înregistrate în August 1944 și, multiplu, continuu după aceea.

Cu fiecare din aceste evenimente insurecția din August 1944 a avut, prin urmare, strînse legături. La împlinirea a 120 de ani de la Unirea Principatelor tovarășul Nicolae Ceaușescu afirma în cadrul unui interviu acordat cotidianului japonez „Asahi Shimbun” : „Realizarea Unirii în 1859 a stat la baza tuturor evenimentelor ulterioare — mă refer la războiul pentru independență, la realizarea statului național unitar în urmă cu 60 de ani, la dezvoltarea forțelor de producție, a științei și culturii, la ridicarea bunăstării poporului. S-ar putea spune că există o strînsă legătură între realizarea Unirii Principatelor și înfăptuirea insurecției naționale armate antifasciste și anti-imperialiste, în 1944, care a dus la răsturnarea dictaturii fasciste, la eliberarea țării de sub

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, Edit. politică, București, 1974, p. 183.

dominația hitleristă și trecerea României pe calea dezvoltării noi”².

Încă în urmă cu 2050 de ani, memoria pămintului românesc ne-a lăsat mărturiile setei de libertate a înaintașilor noștri din epoca lui Burebista, eforturile sale fiind ridicate — după cum este cunoscut — la un grad foarte înalt, în timpul lui Decebal — eroul legendar, intrat în conștiința poporului nostru ca simbol al neînfricării și spiritului de jertfă în apărarea libertății și independenței.

Istoria stă martoră faptului că la evoluția pozitivă a poporului dac, o contribuție importantă au avut-o și amplele relații de influențare reciprocă cu marile civilizații ale antichității, cum au fost cea greacă, persană și apoi cea romană: „Între statul dac și marele Imperiu roman vecin au existat strînse și îndelungate legături în cele mai diferite domenii. Ca urmare, însă, a politicii de expansiune duse de împărații de la Roma — apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu — între cele două state s-au născut conflicte, au izbucnit războaie”³.

În decursul acestor crâncene înclăștări armate s-a manifestat cu putere voința fermă a dacilor de a-și păstra neatîrnarea și integritatea teritorială, de a ține piept celei mai puternice forțe militare pe care a cunoscut-o antichitatea. Lupta eroică a dacilor a stîrnit aprecierile cele mai elogiase ale istoricilor lumii vechi.

După cucerirea Daciei de către romani, „care, ca orice cucerire, a avut și urmări tragice pentru poporul dac — pe baza împletirii strînse a celor două civilizații ce au conviețuit vreme îndelungată, viața economică, socială și culturală din aceste ținuturi a cunoscut un nou și puternic progres. Din unirea dacilor cu romanii s-a plămădit, în decursul secolelor, un popor nou, plin de energie și vigoare, moștenitor al marilor virtuți și tradiții ale glorioșilor săi înaintași — poporul român”⁴.

Păstrînd de la daci setea nestinsă de libertate, voința de a nu-și pleca fruntea sub jugul străin, hotărîrea de a rămîne mereu el însuși, unic stăpîn pe viața și pe soarta sa, și continuînd spiritul rațional, judecata și pasiunea

creatoare a romanilor, poporul român, nou apărut, în lume, avea să împlinească, într-o existență de aproape două milenii, un eroic, zbuciumat și măreț destin istoric, dezvoltîndu-se continuu și afirmîndu-se cu putere în rîndul popoarelor și, astăzi, al națiunilor lumii.

Este cunoscut că intrarea Imperiului roman în perioada declinului său politic și militar — ca urmare a puternicelor contradicții interne ce-l măcinau și a loviturilor date de popoarele ce se ridicau la luptă pentru eliberarea de sub dominația acestora — a făcut ca legiunile romane să părăsească Dacia. „În aceste împrejurări — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — poporul nostru, aflat încă în plin proces de cristalizare a fizionomiei sale etnice și spirituale, a rămas să facă față singur, prin propriile-i forțe valorilor migratoare ce aveau să treacă peste teritoriile sale”⁵.

Încă de pe atunci poporul român s-a distins prin „dragostea de adevăr și dreptate, prin dîrzenie și neînfricare în luptă, prin voința de a fi stăpîn pe destinul său, de a-și făuri viitorul în deplină libertate. Așa se explică și faptul că marile migrațiuni ale unor popoare asiatice în Europa — fenomen care a frînat mult progresul societății de pe acest teritoriu — nu au putut schimba caracteristicile spirituale și morale ale poporului român”⁶.

În general, arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, „vechile populații migratoare care au venit și s-au stabilit în această parte a Europei au găsit aici o organizare socială și civilizație constituită — cea a tracilor, respectiv a geto-dacilor — în spațiul căreia s-au format apoi și s-au afirmat ca unități distincte de sine-stătătoare, popoarele care trăiesc astăzi în această parte a continentului”⁷.

În veacurile vastelor mișcări demografice, în vecinătatea țării noastre s-au așezat unele populații migratoare. După cum se știe, între acestea și poporul român, s-au statornicit de-a

² *Ibidem*, p. 8.

³ Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România*, Edit. politică, București, 1976, p. 10—11.

⁴ Nicolae Ceaușescu, *Mesaș adresat participanților la cel de-al II-lea Congres internațional de tracologie de la București — 5 septembrie 1976*, în „România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate”, vol. 13, Edit. politică, București, 1977, p. 329.

² „Scînteia”, an XLVII, nr. 11333, din 28 ianuarie 1979.

³ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a C.C. al P.C.R. la M.A.N. și activul central de partid și de stat consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării independenței de stat a României*, Edit. politică, București, 1977, p. 6.

⁴ *Ibidem*, p. 7—8.

lungul timpului relații de prietenie și întru-ajutorare reciprocă, de conviețuire pașnică și colaborare. În această perioadă deosebit de frământată, unele populații, cum sînt maghiarii, germanii, slavii, tătarii și alții s-au așezat și pe teritoriile locuite de români, legîndu-și pentru totdeauna soarta de poporul nostru, muncind și trăind împreună făurind laolaltă progresul material și spiritual, luptînd cot la cot pentru libertate și independență, pentru dreptate socială și o viață mai bună.

În același timp, populații de naționalitate română au rămas să conviețuiască cu alte popoare în afara teritoriilor românești. Acestea au fost caracteristici specifice ale perioadei de formare a poporului român și ale popoarelor vecine, ca de altfel ale multor popoare europene, ale constituirii lor în națiuni distincte și state naționale de-sine-stătătoare.

Documentele istorice, descoperirile arheologice atestă faptul că pe teritoriile de bază ale vechii Dacii s-a accentuat procesul de formare și dezvoltare a poporului român, acesta continuîndu-și aici existența neclintit, muncind și creînd, pășind mereu înainte pe calea progresului și civilizației. Luptînd fără preget pentru păstrarea ființei proprii, pentru apărarea libertății și neatîrnării, a granițelor strămoșești, poporul român a dezvoltat, totodată, relații de prietenie și solidaritate cu popoarele vecine, participînd activ la viața comunității mondiale.

Odată cu terminarea marilor migrațiuni, dezvoltarea forțelor de producție și schimbarea caracterului relațiilor sociale, „pe teritoriul țării noastre s-a trecut la o organizare administrativă superioară, luînd ființă primele nuclee voievodale, ale căror conducători cum sînt Gelu, Glad, Menumurut, au dus lupte grele pentru apărarea și consolidarea entității politice distincte”⁸.

Pe măsura dezvoltării lor economico-sociale tot mai puternice, formațiunile voievodale românești s-au unit în state feudale, constituindu-se astfel cele trei principate române cunoscute sub numele de Țara Românească, Moldova și Transilvania, între care s-au desfășurat tot timpul largi și strînse legături economice, sociale și culturale, politice și militare și care

au fost unite pentru prima oară, într-un singur stat unitar, sub glorioasa domnie a lui Mihai Vodă Viteazul.

Concomitent cu procesul de organizare și consolidare statală a principatelor românești, existența de jur împrejurul nostru a unor mari imperii ce urmăreau scopuri expansioniste a ridicat probleme deosebite în calea apărării integrității teritoriale, a independenței și suveranității românilor. „Formîndu-se și dezvoltîndu-se în aceste împrejurări istorice și geografice particulare — apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu — poporul român a trebuit să ducă, timp de secole, bătălii grele contra cotorpitorilor și agresorilor de tot felul, împotriva dominației străine, îndeosebi a Imperiului otoman. Lupta necurmată pentru dezvoltarea de-sine-stătătoare, pentru libertate și neatîrnare constituie astfel trăsătura caracteristică fundamentală a întregii istorii a poporului nostru, determinînd însuși modul lui de existență, concepțiile și idealurile sale”⁹.

Este cunoscut că nenumăratele bătălii pe care poporul român a fost nevoit să le poarte de-a lungul timpului, ca și jafurile și agresiunile distrugătoare la care a fost supus, eforturile de refacere, birurile pe care a trebuit să le plătească au avut repercusiuni negative asupra dezvoltării sale, au îngreunat și încetinit evoluția sa economică și socială, au determinat rămînerea lui în urmă. În același timp, toate aceste suferințe și lupte l-au oțelit, i-au călit voința și dîrzenia, i-au sporit dragostea de țară, i-au întărit hotărîrea de a nu ceda în fața nici unei greutăți, de a nu pregeta în fața nici unei jertfe pentru apărarea patriei. Se poate spune că nu există palmă de pămînt care să nu fi fost udată de singele moșilor și strămoșilor noștri în lupta pentru libertate și neatîrnare, pentru progres economic și social. Din zare pînă-n zare, nenumărate sînt locurile care vorbesc despre neîntrecuta vitejie a înaintașilor noștri, nenumărați sînt marii domnitori și eroi populari care și-au înscris numele în mărețul nostru hronic național. „În cartea de aur a țării — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — au rămas nemuritori marii conducători de oști ca Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș, Ioan de Hunedoara, Ioan Vodă cel Viteaz, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Mihai Viteazul și atîția alții! Dar și mai mulți sînt eroii anonimi, masele largi populare care, timp de sute

⁸ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a C.C. al P.C.R., M.A.N. și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării independenței de stat a României*, Edită politică, București, 1977, p. 9.

⁹ *Ibidem*, p. 10,

și sute de ani, au făcut zid în calea cotropitorilor păstrînd prin vremuri, ca o flacără sacră, libertatea pămîntului străbun¹⁰.

Ca istorici, ca iubitori și cunoscători de istorie păstrăm vii în memorie multiplele împrejurări în care Președintele României Socialiste, secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, evocînd fapta nepieritoare a unuia sau altuia dintre aceștia sau a eroului colectiv al istoriei noastre — poporul român, ne-a chemat pe toți să „ne îndreptăm gîndurile pline de recunoștință spre toți eroii neamului, spre nenumăratele generații care au rămas neclintite în marile furtuni ale istoriei”¹¹. Deosebită forță de expresie poartă în sine angajamentul plener rostit de către tovarășul Nicolae Ceaușescu, astfel: „Întregul nostru popor îi va cinsti veșnic pe bравii și eroicii săi înaintași, pe toți aceia care, cu prețul vieții, au păstrat ființa patriei, au ținut sus steagul demnității și neamului, au asigurat progresul economic-social al țării”¹².

Secole de istorie stau mărturie dîrzeniei cu care, învingînd obstacole nenumărate, poporul român a reușit cu pricepere să-și apere demnitatea, să lupte neînterupt pentru dreptate, pentru libertate socială și națională.

Atenției cercetătorului sau cititorului pasionat de istorie i se impun multiplele pagini consacrate analizării evenimentelor secolului al XIX-lea în care au avut loc profunde transformări revoluționare în viața poporului nostru, ducînd la accelerarea dezvoltării forțelor de producție, la apariția relațiilor noi, capitaliste, la schimbarea structurii sociale, prin intrarea pe arena istoriei a burgheziei în ascensiune și a noii clase revoluționare a proletariatului prin realizarea de reforme economice, sociale și politice.

În acest perimetru problematic, se amplifică lupta poporului român pentru unitate statală și națională, luptă care a cunoscut o primă culminație a sa, odată cu împlinirea visului secular al unirii Moldovei și Munteniei, într-un singur stat, la 24 ianuarie 1859.

Revoluțiilor din 1821 și 1848 — antecedentele, desfășurării și urmărilor pe care le-au avut — ca și evenimentelor ce au condus la nemuritoarea unire din 24 ianuarie 1859, tovarășul Nicolae Ceaușescu le-a consacrat — în

mai multe împrejurări — analize deosebite. Cu titlu de exemplu ar fi să ne referim la marcarea împlinirii a 125 de ani de la revoluția română din 1848 prin trei grandioase adunări populare — la București, Blaj și Iași — în cursul cărora a rostit ample cuvîntări tovarășul Nicolae Ceaușescu. Am putut înțelege cu toții clar atunci în ce constau trăsăturile revoluționare unitare ale evenimentelor anului 1848, bazele cuprinzătoare ale colaborării întru aceeași cauză a conducătorilor revoluției române. Au fost puse în evidență modalitățile prin care imperiile vecine au căutat să reducă la tăcere lupta revoluționară a românilor și mai presus de orice, tovarășul Nicolae Ceaușescu a insistat asupra învățămintelor cu care s-au încheiat aceste istorice confruntări din istoria poporului român.

Crearea statului național român în 1859, dezvoltarea forțelor de producție și a noilor relații sociale precum și situația politică internațională au pus la ordinea zilei, în modul cel mai imperios, lichidarea oricăror relații de dependență față de Poartă și abolirea prevederilor Tratatului de la Paris, ce stabilea dreptul de garant al marilor puteri europene față de România. „Cucerirea deplinei independențe de stat a țării apăsătoare ca o necesitate obiectivă pentru afirmarea noilor clase și forțe sociale, pentru progresul multilateral al societății și afirmarea națiunii române libere în marea familie a popoarelor lumii”¹³.

În anul jubiliar 1977, la aniversarea istoricei zile de 9 mai 1877, Președintele României Socialiste, adresîndu-se Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale și activului central de partid și de stat, a făcut o amplă analiză împrejurărilor istorice care au condus la proclamarea independenței de stat a României. „Dînd curs voinei arzătoare a întregului popor, aspirațiilor și idealurilor sale fundamentale — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — Parlamentul român a hotărît să rupă total și definitiv raporturile de dependență față de Poarta otomană. În memorabila zi de 9 mai 1877, Sfatul țării a proclamat, prin vot unanim, deplina independență de stat a României”¹⁴.

Astfel, „Proclamarea independenței a pus capăt oricărei dependențe politice față de puterile străine, a afirmat în mod răspicat carac-

¹⁰ *Ibidem*, p. 11.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 13.

¹⁴ *Ibidem*, p. 14.

terul de-sine-stătător al națiunii noastre, deschizând o eră nouă în existența poporului român, în dezvoltarea României pe calea progresului și civilizației”¹⁵.

A urmat sacrificiul de sînge al oștirii române pentru a cucerii, pe cîmpul de luptă, dreptul la totală neatîrnare față de imperiul otoman, care refuza să recunoască prerogativele suverane ale statului român. Oștile noastre au luptat timp de aproape șase luni, luînd parte la grele bătălii, pînă la victoria finală împotriva Imperiului otoman. „Dobîndirea independenței de stat a României nu a fost, deci, rezultatul unor împrejurări întîmplătoare sau al unei conjuncturi politice, nu a reprezentat un dar primit din afară, ci este rodul luptelor purtate timp de veacuri de înaintași, lupte care au culminat cu marea victorie obținută în 1877 pe cîmpul de luptă împotriva Imperiului otoman — ce a deschis o eră nouă în dezvoltarea liberă și independentă a patriei noastre”¹⁶.

Ca un corolar al întregului efort depus pînă atunci, prin vitejia și sacrificiile date de armata noastră, de întregul popor în marea familie a țărilor Europei, apărea, astfel, un nou stat independent, o nouă națiune liberă, energică și vîguroasă, hotărîtă să nu mai admită nicio dată, nici un fel de tutelă asupra sa, să participe cu drepturi egale la viața internațională.

În istoria României, a început atunci o nouă etapă, producîndu-se un puternic avînt al forțelor sociale noi, o intensificare a luptei revoluționare a maselor muncitoare de la orașe și sate.

Proletariatul — care se afirma tot mai puternic drept cea mai avansată clasă a societății — a început să joace un rol tot mai mare pe arena politică a țării, în lupta pentru dreptate socială și o viață mai bună. Ca rezultat, în martie 1893, a avut loc „înfîințarea partidului politic marxist al clasei muncitoare — Partidul Social Democrat al Muncitorilor din România. Acest eveniment — apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu — a intrat în istoria noastră ca moment de excepțională însemnătate pentru destinele luptei revoluționare a proletariatului și maselor muncitoare, ca moment ce marchează înfăptuirea organizării politice a clasei muncitoare pe scară națională”¹⁷.

Acestui partid îi revine meritul de a-și fi asumat din prima clipă misiunea istorică de a conduce lupta revoluționară pentru cucerirea puterii politice de către proletariat și celelalte mase muncitoare de la orașe și sate, pentru transformarea socialistă a societății românești.

În opera tovarășului Nicolae Ceaușescu, anul 1893 este considerat „Anul nașterii detașamentului revoluționar, de avangardă al clasei muncitoare din România. Iată de ce putem spune, cu deplin temei, că adevăratele începuturi ale Partidului Comunist Român — care continuă cele mai înalte tradiții de luptă ale poporului român și își are rădăcinile împlîntate adînc în mișcarea muncitorească, socialistă din a doua jumătate a secolului trecut — coincid cu începutul activității partidului muncitoresc, călăuzit de teoria revoluționară marxistă”¹⁸.

Făurirea partidului clasei muncitoare a marcat o etapă nouă în desfășurarea procesului revoluționar din țara noastră, în dezvoltarea luptelor sociale. Stat major al proletariatului, el s-a situat în fruntea maselor populare în bătăliile împotriva exploatării și asupririi, pentru o viață mai bună, pentru libertate socială și națională. Nașterea partidului revoluționar al clasei muncitoare, ca și întreaga sa dezvoltare ulterioară au fost rezultatul evoluției economico-sociale și politice a țării noastre, expresia cerințelor mersului înainte al societății românești pe calea progresului social.

Istoria de peste 86 de ani a „partidului politic al muncitorimii românești — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — demonstrează, odată în plus, că numai atunci cînd detașamentul revoluționar al proletariatului pornește în activitatea sa de la realitățile concrete, social-istorice, ale poporului în mijlocul căruia activează și ține seama de cerințele, interesele și aspirațiile acestuia, poate juca un rol esențial în lupta împotriva exploatării și asupririi, își poate îndeplini cu succes misiunea istorică în înfăptuirea revoluției proletare, în transformarea revoluționară a societății pe calea socialismului și comunismului”¹⁹.

Istoria, viața, faptele demonstrează că formarea partidului muncitorilor a fost rezultatul condițiilor obiective create în viața societății noastre.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. 20.

¹⁷ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea parti-*

dului politic al clasei muncitoare din România, Edit. politică, București, 1973, p. 15.

¹⁸ *Ibidem*, p. 16.

¹⁹ *Ibidem*, p. 16—17.

Ancorat în realitățile social-politice ale țării, partidul muncitorilor din România și-a spus cuvântul față de toate marile probleme care frământau societatea românească din acea vreme, luând poziție și preconizând soluții în conformitate cu interesele de clasă, cu aspirațiile revoluționare ale proletariatului, ale maselor largi muncitoare.

Luptând pentru interesele proletariatului român, ale maselor muncitoare din țara noastră, partidul clasei muncitoare din România s-a manifestat, totodată, ca detașament activ al mișcării muncitorești internaționale, încă de atunci și continuu după aceea, până în realitatea socialistă de astăzi.

Întreaga noastră istorie a mișcării muncitorești demonstrează cu putere că partidul muncitorilor din România, organizând și conducând bătăliile proletariatului împotriva claselor exploatare pentru realizarea intereselor și aspirațiilor poporului român și-a manifestat tot timpul solidaritatea și a acordat sprijinul său neprecupețit luptei revoluționare a clasei muncitoare de pretutindeni, acționând ca un detașament activ al mișcării revoluționare, democratice, progresiste mondiale. La rândul său, proletariatul român, partidul său politic s-au bucurat în toate marile bătălii revoluționare pe care le-au desfășurat de sprijinul și solidaritatea forțelor de clasă din alte țări, ale celorlate detașamente revoluționare ale clasei muncitoare.

Această fericită simbioză între ceea ce am oferit mișcării muncitorești internaționale și ceea ce am primit din partea acesteia — simbioză ce străbate ca un fir roșu prin întreaga istorie a mișcării muncitorești, revoluționare și democratice din România — explică, la cotele cele mai înalte, resorturile intime ale robusteței internaționalismului nostru revoluționar militant.

La începutul veacului nostru, progresul societății românești impunea, ca o cerință obiectivă, încheierea procesului de făurire a statului național unitar român — aspirație multiseculară a întregului nostru popor. După cum este cunoscut, în primul război mondial, armata română, masele populare au dus o luptă eroică împotriva ocupanților militariști germani, pentru apărarea patriei, a integrității sale teritoriale, manifestându-și încă odată, cu putere, înaltul spirit patriotic, vitejia și abnegația.

În acest context, subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu, „Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, care a dus la prăbușirea imperiului țarist, determină și desmembrarea imperiului habsburgic, deschizând o eră nouă în istoria omenirii — era revoluției proletare, a eliberării sociale și naționale a popoarelor”²⁰.

În condițiile prăbușirii marilor imperii absolutiste din Europa, lupta maselor populare din România a cunoscut culminația ei în realizarea operei de desăvîrșire a formării statului național unitar, rod al luptei principalelor clase și pături ale societății, al întregului nostru popor, o expresie a legităților obiective ale progresului social și național, care a asigurat unitatea deplină și pentru totdeauna a națiunii noastre, deschizând calea afirmării ei tot mai puternice în viața economică și politică a lumii.

Desăvîrșirea formării statului românesc național unitar nu a constituit un dar, rezultatul unor conferințe internaționale, ci rodul luptei neobosite duse de cele mai înaintate forțe ale societății, de masele largi populare pentru unire, produsul legic al dezvoltării istorice, sociale și naționale, a poporului român

Înfăptuirea unității statului român — operă a maselor largi din întreaga țară, a întregului popor — a realizat cadrul național și social-economic pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție, înmănuncherea laolaltă a energiilor și capacităților creatoare ale poporului nostru, a creat condiții favorabile activității forțelor progresiste ale societății, mișcării muncitorești, revoluționare.

Odată cu realizarea statului național unitar, România a intrat într-o nouă etapă a dezvoltării sale economice, sociale și politice. „În această perioadă — apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu — are loc o puternică creștere a forțelor de producție, se produc mari schimbări în structura societății, în raporturile dintre clase, în afirmarea noilor forțe sociale, în întreaga viață politică a țării”²¹.

²⁰ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a C.C. al P.C.R., M.A.N., și activul central de partid și de stat consacrată sărbătorii Centenarului proclamării independenței de stat a României*, Edit. politică, București, 1977, p. 24—25.

²¹ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Edit. politică, București, 1966, p. 21.

Datorită, însă, faptului că la cîrma țării s-au aflat în continuare clasele exploatare, care au folosit unirea pentru a-și consolida dominația de clasă, „cursul evoluției sociale ulterioare nu a corespuns așteptărilor și speranțelor maselor populare, marile probleme ale societății românești nu și-au putut găsi o soluționare deplină, corespunzătoare intereselor maselor largi populare”²².

Reformele înfăptuite după unire au avut un caracter limitat și au fost în bună măsură anulate de legile antidemocratice ale guvernelor ce s-au perindat la cîrma țării. Istoria păstrează, de altfel, în filele ei înscrisă în culori întunecate represiunea pe care — nici după două săptămîni după unirea de la 1 Decembrie 1918, — cercurile guvernante au săvîrșit-o în plin centrul Capitalei asupra mării demonstrații muncitorești de la 13 decembrie 1918.

Adîncirea exploatarei și asupririi maselor muncitoare, restrîngerea drepturilor și libertăților democratice, sistemul represiunilor instituit de guvernanți au dus la intensificarea luptei revoluționare a proletariatului și a celorlalte forțe progresiste ale țării. Intensa radicalizare politică a maselor muncitoare a avut ca rezultat crearea Partidului Comunist Român în 1921, bazat pe concepția științifică a materialismului istoric. „Partidul comunist, continuatorul direct al mișcării revoluționare, socialiste, al partidului clasei muncitoare făurit în 1893, a dus mai departe și a ridicat pe un plan superior, în noile condiții ale dezvoltării României, lupta de eliberare socială și națională. Tocmai de aceea apreciem acest moment ca un moment de răscruce în dezvoltarea României noi”²³.

De la bun început, Partidul Comunist Român „își propune sarcini noi, impuse de transformarea democratică a societății românești, devine stegarul luptei pentru salvagardarea suveranității și independenței naționale a României, pentru înfăptuirea aspirațiilor ei fundamentale. Și i-a revenit Partidului Comunist Român,

detașamentul de avangardă revoluționară al proletariatului, al tuturor forțelor înaintate din România — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — misiunea de a conduce lupta victorioasă a poporului”²⁴.

În întreg intervalul interbelic au avut loc mari bătălii de clasă, desfășurate sub conducerea partidului pentru apărarea drepturilor și intereselor oamenilor muncii, pentru unirea forțelor democratice, patriotice, în vederea bărării ascensiunii fascismului, pentru pace și colaborare internațională.

S-a spus adeseori și s-a scris mult pînă acum despre faptul că „drumul străbătut nu a fost neted; au trebuit învinse multe greutăți, trecute mari obstacole — dar nici teroarea sălbatică, nici închisorile și nici chiar moartea nu i-au putut abate pe comuniști din calea lor. Comuniștii au ținut întotdeauna sus steagul luptei sociale și naționale, acționînd ca organizatori și conducători încercați ai clasei muncitoare, ai întregului nostru popor muncitor”²⁵.

Tovarășul Nicolae Ceaușescu, arăta, totodată: „Drumul străbătut de forțele revoluționare ale poporului, de partidul comunist nu a fost întotdeauna neted și drept. În procesul luptei de clasă, al construcției socialismului, au trebuit să fie înfrînte multe piedici și greutăți, au apărut lipsuri și greșeli, au avut loc și însece. În rîndul clasei muncitoare, al partidului s-au găsit însă întotdeauna forțele capabile să asigure depășirea momentelor grele, învingerea dificultăților și mersul înainte spre socialism. Prin elanul și energia revoluționară a maselor, prin forța și capacitatea de luptă a partidului s-a asigurat victoria idealurilor înaintate ale clasei muncitoare, mersul înainte nestăvilit al societății noastre”²⁶.

Partidul nostru a organizat și condus — după cum se știe — masele largi populare

²² Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Sesiunea solemnă comună a C.C. al P.C.R., Consiliului Național al F.U.S. și Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi a șase decenii de la făurirea statului național unitar român, 1 decembrie 1918*, Edit. politică, București, 1978, p. 16.

²³ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România*, Edit. politică, București, 1973, p. 28.

²⁴ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a C.C. al P.C.R., M.A.N. și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării independenței de stat a României*, Edit. politică, București, 1977, p. 26.

²⁵ Nicolae Ceaușescu, *Semicentenarul glorios al Partidului Comunist Român*, Edit. politică, București, 1971, p. 5.

²⁶ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Edit. politică, București, 1966, p. 8—9.

în lupta „împotriva politicii cercurilor guvernante, de înfeudare a țării Germaniei naziste, împotriva războiului dezlănțuit de Hitler contra Uniunii Sovietice, pentru ieșirea României din acest război și alăturarea ei coaliției anti-hitleriste. Realizînd o largă unitate a tuturor forțelor care se pronunțau pentru răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, întărind colaborarea cu forțele militare, partidul a pregătit și a dus la victorie insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă de la 23 August, care a deschis poporului român calea luării soartei în propriile sale mâini”²⁷.

★

Volumul de față, consacrat valorificării rezultatelor activității de cercetare a unor cadre de specialitate din domeniul arhivistic, are menirea de a pune și mai mult în evidență, de a lumina și mai puternic paginile memorabile înscrise cu litere de aur în istorie în 1848 și în 1918.

Ne aflăm în fața încă unui înalt omagiu adus marilor evenimente ale trecutului nostru istoric.

Autorilor contribuțiilor aduse în acest volum și nouă tuturor ne este cu atît mai plăcut să aducem acest omagiu în acest an jubiliar 1979, căci la cea de-a 35-a aniversare a victoriei insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste și-n pragul celui de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român, în plină epocă de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate în patria noastră, clasa muncitoare, întregul popor român, mai strîns unite decît oricînd în jurul Partidului Comunist, al conducerii sale, pe temelii de granit puse și în 1848 și în 1918 și în memorabilul August 1944, nu ezită a cheltui oricîte energii pentru atingerea, cu un ceas mai devreme, a idealului în care cu toții credem cu sinceritate și dăruire, cu patos revoluționar — înălțarea României pe treptele cele mai înalte ale culturii și civilizației socialiste și comuniste.

²⁷ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a C.C. al P.C.R., M.A.N., și activului central de partid și de stat consacrată sărbătorii Centenarului proclamării independenței de stat a României*, Edit. politică, București, 1977, p. 26.

DOCUMENTE DIN ARHIVELE STRĂINE REFERITOARE LA REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN 1848

IONEL GAL

Importanța evenimentului pe care-l omagiem a fost relevată în mod strălucit de secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu: „revoluția de la 1848 a zguduit din temelii vechile orînduiri feudale care frînau mersul înainte al societății românești, a marcat începutul unei noi etape în dezvoltarea economico-socială a țărilor române, în lupta pentru libertate și o viață mai bună, împotriva exploatării și asupririi maselor muncitoare, pentru realizarea unității naționale, formarea statului național unitar român, scuturarea jugului dominației străine și cucerirea independenței și suveranității patriei noastre”¹.

Investigarea arhivelor și bibliotecilor din străinătate și aducerea de copii de pe documentele referitoare la istoria românilor în vederea completării izvoarelor interne — desigur, primordiale pentru cunoașterea istoriei naționale — a fost, încă din secolul trecut, o constantă preocupare a istoricilor și arhiviștilor. Urmarea acestor preocupări sînt și sursele externe, depistate dincolo de graniță, referitoare la anul revoluționar 1848 în țările române, incluse în volume de documente, sau utilizate în elaborarea unor monografii și studii care abordează aspectele esențiale ale revoluției poșoptiste, reconstituie cadrul extern în care s-a desfășurat revoluția de la 1848 și evidențiază cooperarea existentă între fruntașii luptei din țările române și mișcările revoluționare europene.

Cercetările mai noi întreprinse de Direcția generală a Arhivelor Statului, în colaborare cu Academia R.S. România, pe baza unui amplu program de perspectivă au lărgit aria geografică și problematica de investigare, scoțînd la lumină noi mărturii grăitoare asupra momentelor de referință ale istoriei noastre, în care,

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea populară de la Iași consacrată aniversării revoluției de la 1848*, în „România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate”, Edit. politică, București, vol. 8, p. 389.

revoluția română de la 1848, ocupă un loc dintre cele mai importante.

Departa de a ne propune să prezentăm analitic bogatul conținut al documentelor depistate în arhivele externe referitoare la acest eveniment vom evidenția unele informații (dintre care se remarcă cele conservate în țările din centrul și din apusul Europei) sugestive pentru a demonstra interesul acordat de oamenii politici ai vremii revoluției române.

Deși mărturiile externe aflate în depozitele Direcției generale a Arhivelor Statului largesc informația istorică asupra acestui important eveniment, ne vom referi numai la următoarele probleme:

1. Creșterea spiritului revoluționar al maselor în primăvara anului 1848 și legăturile existente între revoluționarii din cele trei țări române;

2. Izbucnirea și desfășurarea revoluției;

3. Rolul maselor populare în desfășurarea luptei revoluționare;

4. Înăbușirea revoluției și rolul diplomației europene în frinarea și înfrângerea luptei revoluționare a poporului român.

1. Rapoartele diplomatice ale vremii, specifică faptul că revoluția română, deși în legătură cu mișcarea revoluționară europeană, n-a fost un import din străinătate, ea s-a născut pe pământul fostei Dacii fiind consecința firească a dezvoltării societății românești, a luptei permanente a poporului nostru pentru libertate națională și progres social.

Revelatoare pentru starea de spirit a românilor în primăvara anului 1848, sînt rapoartele înaintate de consulul englez Robert Colquhoun, șefului său ierarhic de la Constantinopol, Stratford Canning și la Foreign Office. Într-un raport din 12/24 martie, diplomatul britanic consemna frământările existente în societatea românească, agitația și neliniștea produsă în rîndul boierilor tineri și al celor vîrstnici de evenimentele petrecute în Franța, Austria și Ungaria². El justifică ecoul puternic al evenimentelor din Franța prin faptul că „un mare număr de tineri români și-au făcut educația la Paris, mulți dintre ei fiind elevii acelor profesori ale căror cursuri au fost suprimate cu citva timp în urmă, ca domnii Michelet, Quinet etc. și datorită domnului Lamartine care a primit pe mulți dintre acești tineri, promițindu-le că va depune un viu interes

pentru problemele Principatelor și, primind să patroneze o societate moldo-valahă înființată la Paris”³.

Din aceeași sursă provin informații privind intenția domnitorului Gheorghe Bibescu de a lua măsuri severe contra tinerilor care, prin alcătuirea unui partid puternic și numeros, constituie centrul unei mișcări revoluționare⁴.

Sînt prețioase, de asemenea, aprecierile în legătură cu colaborarea care a existat între revoluționarii din cele trei țări române.

În raportul din 15/27 mai 1848, relevîndu-se conținutul unor articole inserate în „Gazeta Transilvaniei” care abordau problema unității naționale a românilor, se sublinia că acestea propagă ideea de fraternitate⁵.

Simpatia și solidaritatea între români au produs, în lumina datelor transmise de consulul britanic, o puternică îngrijorare Rusiei țariste. Din relatările lui Robert Colquhoun aflăm despre modul în care reprezentantul diplomatic al Rusiei în Principate intervenea personal pentru oprirea difuzării „Gazetei de Transilvania” la sud de Carpați, și pentru a se interzice transilvănenilor să se stabilească în Țara Românească⁶.

Relatările diplomatului britanic, martor al evenimentelor ce se desfășurau la București, la curent cu ceea ce se petrecea pe întregul teritoriu locuit de români, scot în evidență caracterul unitar al revoluției române și rolul mobilizator al luptei românilor transilvăneni⁷. Se confirmă, prin documentele externe, faptul că între revoluționarii din cele trei țări române se efectua un permanent schimb de corespondență⁸.

Accentuarea nemulțumirii generale și creșterea spiritului de luptă sînt evidențiate prin recunoașterea de către unii reprezentanți diplomați ai faptului că în vara anului 1848 în Țara Românească exista o puternică stare de agitație.

Datele inserate în documentele externe ne permit, prin furnizarea unor amănunte în legătură cu poziția diferitelor clase și grupuri sociale, să cunoaștem mai bine rolul unor per-

² Arh. St. Buc., colecția Microfilme Anglia, rola 19 (Foreign Office, TS, dosar 742, f. 27—28).

³ Ibidem, f. 64.

⁴ Ibidem, f. 68—69, (scrisoarea din 17/29 mai 1848).

⁵ Ibidem, f. 64—65 v, (scrisoarea din 15/27 mai).

⁶ Ibidem, f. 68—69 v. (scrisoarea din 17/29 mai 1848).

⁷ Ibidem, f. 198—199 v. (scrisoarea din 8/20 iulie).

⁸ Ibidem.

sonalități (C. A. Rosetti, Ion Ghica) în pregătirea și desfășurarea revoluției⁹.

2. Același interes îl prezintă informațiile referitoare la izbucnirea și desfășurarea revoluției care permit cunoașterea mai amplă a evenimentelor care au avut loc în principatele române în anii 1848—1849.

Îngrijorat de revoluția produsă în Moldova, diplomatul englez raportează că „evenimente de o natură gravă se succed cu o astfel de rapiditate încât poziția noastră aci a început să prezinte neliniște și puternic interes. Nu știu dacă Dl. Kotzebue (consulul Rusiei la București) a dispus înaintarea trupelor rușesti în Moldova¹⁰.

În legătură cu declanșarea revoluției în Țara Românească sînt semnificative relatările despre triumful revoluției la București. Dimplomația europeană a reținut în acest context răspunsul negativ dat de armată la cererea domnitorului Gheorghe Bibescu de a se reînnoi jurământul militar și de a fi apărat împotriva maselor revoltate. Desigur, atitudinea demnă a ofițerilor, exprimată în hotărîrea lor fermă de a-și respecta jurământul prestat numai în cazul unei intervenții din afară dar niciodată împotriva propriului lor popor¹¹, scoate în evidență concepția înaintată a epocii și spiritul revoluționar de care era animată oștirea. În rapoartele prin care se informa despre evenimentele din Principate s-a consemnat, totodată, încercarea zadarnică a dregătorului însărcinat cu menținerea ordinii publice (aga) de a strînge, în favoarea vechiului regim, cîteva semnături de la negustorii bucureșteni¹².

3. Semnificative sînt, de asemenea, informațiile privind rolul important pe care l-au avut masele în desfășurarea revoluției. Se relatează, astfel, că la 11 iunie, peste 4 000 de oameni neînarmați au înconjurat palatul din București, domnitorul acceptînd să semneze proiectul de constituție datorită presiunii maseilor¹³.

Diplomatul englez reliefa, totodată, acțiunea energetică prin care o masă mare de oameni a eliberat din cazărmi pe cei arestați pentru convingerile lor politice¹⁴.

Scrisorile semnate de Colquhoun relevă, totodată, împrejurările în care s-a desfășurat primul complot reacționar¹⁵, subliniază rolul maselor în eliberarea membrilor Guvernului provizoriu și înfrîngerea contrarevoluției¹⁶.

Rapoartele consulare relatează desfășurarea celui de al doilea complot reacționar (din 19 iulie)¹⁷ cînd, în urma unor false informații de invadare a teritoriului țării de către armata țaristă, Guvernul provizoriu s-a retras la Rucăr¹⁸.

Un alt aspect oglindit în documentele existente este hotărîrea maselor de a apăra cu orice preț revoluția, chiar în cazul unei intervenții din afară.

Remarcăm, în acest sens, știrile înserate în ziarul „Le National” din Paris în legătură cu veghea continuă a populației la graniță¹⁹ cît și rapoartele lui R. Colquhoun înaintate lui Statford Canning sau lui H. I. T. Palmerston, în care se evidențiază acțiunile care demonstrează voința întregului popor de a respinge orice intervenție străină²⁰.

Guvernul provizoriu, bazîndu-se pe devotamentul poporului a protestat cu hotărîre față de încercările Porții de a ocupa Țara Românească arătînd că : „Timp de 18 secole, românii și-au plătit cu sîngele lor dreptul de a numi acest pămînt România și de a-l lăsa moștenire glorioșilor lor fii. Din această memorabilă

⁹ Ibidem, f. 31—37 (scrisoarea din 25 martie 1848).

¹⁰ Ibidem, f. 38 ; vezi și Sanda Racoviceanu, *Revoluția de la 1848 în documentele consulatului britanic de la București*, în „Revista Arhivelor”, an. L, vol. XXXV, Supliment, p. 118.

¹¹ Ibidem, f. 95—97 (scrisoarea din 10/22 iunie).

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, f. 121—124, (scrisoarea din 10 iunie 1848). Raportul consulului Franței la București, Hory către ministrul Bastide relatînd același moment este cuprins în „Anul 1848 în Principatele Române”, vol. I, p. 548—549.

¹⁴ V. Sanda Racoviceanu, *art. cit.*, p. 119.

¹⁵ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Anglia (Foreign Office) rola 19, 78 dosar 742, f. 129—132 (document din 22 iunie/4 iulie).

¹⁶ Anul 1848 în Principatele Române, vol. II, p. 26—27 (raportul lui Hory din 22 iunie 1848).

¹⁷ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Anglia (Foreign Office) rola 19, f. 165—167 (document din 29 iunie/11 iulie) ; și Anul 1848 în Principatele Române, vol. II.

¹⁸ Proclamația acestuia către popor în legătură cu acest eveniment în Anul 1848 în Principatele Române, vol. II, p. 173—174, v. și P. Panait, I. Panait, *Participarea maselor populare din București la înfrîngerea comploturilor reacționare din iunie 1848*, în „Studii”, nr. 6/1960, p. 83—98.

¹⁹ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Franța, rola 120 (Bibliotèque Nationale, Paris, Departament des Periodiques), „Le National”, 1834, an. 1848.

²⁰ Ibidem, Anglia (Foreign Office, rola 78, dosar 742, f. 186—191 ; dosar 743, f. 23—26 (scrisoarea din 31 august/11 septembrie) și f. 51—52 v. (scrisoarea din 9/21 septembrie).

epocă, datează pentru noi o epocă de suferințe în cadrul cărora am luptat cu curaj și resemnare împotriva ambiției averse a unei puteri străine. Dar Dumnezeu, după ce ne-a făcut să trecem prin proba focului, a spadei și a biciului, ne-a permis să ajungem unde ne aflăm, tineri, puternici și români ca în ziua nașterii noastre”²¹.

4. Edificatoare sînt, de asemenea, informațiile privind înfrîngerea brutală a revoluției. Remarcăm în primul rînd, relatările asupra efectivului armatei de ocupație²² și a modului în care a fost ocupat orașul București²³. Alte informații vin să precizeze împrejurările desfășurării taberei de la Rîureni, confirmîndu-se faptul că R. Colquhoun a avut un rol important în luarea acestei decizii, întrucît prin scrisori adresate lui Gh. Magheru acesta a insistat pentru renunțarea la împotrivirea armată față de armatele de ocupație²⁴.

Unele mărturii externe consemnează abuzuri ale armatelor de ocupație și ale guvernului reacționar instaurat de acestea²⁵. După părerea lui Robert Colquhoun componența și activitatea Căimăcămiei, instaurată după înfrîngerea revoluției, depășește limitele admise, ceea ce compromite chiar și interesele Porții²⁶.

Expresie a împotrivirii societății românești față de ocupanți este și faptul că, în ciuda presiunii exercitate, Căimăcămia n-a putut smulge decît cîteva semnături pentru adresa prin care voia să mulțumească comandanților celor două armate pentru restabilirea liniștii²⁷.

Remarcăm ordinele date de cancelaria țaristă pentru „urmărirea cu înverșunare” a revoluționarilor transilvăneni care se refugiau în Țara Românească, urmărire care trebuia să fie efectuată, după caz, numai de trupele ruse sau în alianță cu armata turcă și „să nu se

oprească decît după ce ultimul rebel va depune armele și se va supune”²⁸.

Cu toată severitatea măsurilor îndreptate împotriva revoluționarilor, populația românească din Transilvania continua să sperie și să lupte pentru libertate socială și națională. Sînt concludente în acest sens știrile transmise de izvoarele vieneze. Astfel, în raportul generalului-maior Thun, adresat feldmareșalului Schült, comandantul militar al Timișoarei, se arată că: „domnește printre acești valahi o anumită agitație care este întreținută de preoți și de emisari și care tinde spre întemeierea unui mare imperiu valah pînă la Tisa, al cărui guvernator sau rege să fie Iancu”²⁹.

Rolul de jandarm pe care l-a avut imperiul țarist față de Principate și ca urmare politica potrivnică națiunii române, desfășurată de consulul Rusiei din București, sînt evidențiate de numeroase documente externe. Amenințînd continuu cu intervenția armată pentru susținerea vechiului regim, reprezentantul Rusiei a menținut o permanentă legătură cu boierii reacționari, în vederea înăbușirii revoluției³⁰.

Consulul britanic evidențiază totodată, intensificarea presiunilor țarismului în cursul verii, deseale intervenții ale diplomației ruse la Constantinopol în vederea înăbușirii revoluției din Țara Românească, intervenții care au provocat brusca schimbare a politicii Porții față de lupta poporului român³¹. Sursele externe ne permit să surprindem, dincolo de simpatia consulului englez, impresionat de lupta dîră a românilor, atitudinea indiferentă a Marii Britanii față de situația Principatelor Române și grija sa pentru păstrarea echilibrului în regiunea Dunării de Jos, evident pentru menținerea poziției dominante a Turciei³².

Protestul reprezentantului diplomatic al Franței împotriva intrării trupelor turcești în

²¹ Face parte din nota de răspus a Guvernului provizoriu în scrisoarea lui Suleiman Pașa, notă ce a fost remisă și consulilor străini acreditați la București, vezi *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. II, p. 650.

²² Arh. St. Buc., colecția Microfilme Anglia (Foreign Office) rola 19, 78 dosar 743, f. 135—137 (scrisoarea din 28 septembrie/10 octombrie).

²³ Ibidem f. 53—54 (scrisoarea din 14/26 septembrie 1848).

²⁴ Ibidem, f. 177—178 v. (scrisoarea din 8/20 octombrie).

²⁵ Ibidem, f. 73—77 (scrisoarea din 16/28 septembrie) f. 108—110 (scrisoarea din 17/29 septembrie).

²⁶ Ibidem, f. 121—122 (scrisoarea din 24 septembrie/6 octombrie).

²⁷ Ibidem, f. 226—227 (scrisoarea din 11/23 noiembrie).

²⁸ Ibidem, Austria, rola 155, p. 677—689.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem, Anglia, rola 19 (Foreign Office) 78, dosar 742, f. 179—182 (scrisoarea din 6/18 iulie); dosar 743, f. 11—12 v. (scrisoarea din 19/31 august).

³¹ Sînt semnificative în acest sens scrisorile din 10/22 august dosar 742, f. 282—283; 25 august/6 septembrie (dosar 743, f. 100); 26 august/7 septembrie (f. 27—29); 27 august/8 septembrie, (f. 32—33).

³² Atitudine ce reiese din instrucțiunile date de H.J.T. Palmerston lui Colquhoun pentru susținerea intereselor Turciei în Principate (scrisoarea din 13/25 mai, dosar 742, f. 71—72 v.) în care scop trebuia să intervină pe lîngă conducătorii revoluției în vederea acceptării dorințelor Porții (scrisoarea din 24 iulie/5 august, f. 235—237).

București și a „băii de sînge” din Dealul Spirii³¹ este singura luare de poziție deschisă din partea unui astfel de domnitor în favoarea revoluționarilor români.

Ni se pare totuși demn de relevat faptul că din modul în care sînt înfățișate evenimentele din Principate se desprinde admirația oamenilor politici europeni față de demnitatea românilor manifestată în fața lumii, ecoul pe care l-au avut argumentele logice și convingătoare prin care aceștia și-au demonstrat drepturile lor asupra teritoriului străbun, impresia deosebită pe care a produs-o puterea de sacrificiu a acestui neam aspirînd spre libertate.

Expresie a interesului pe care l-a trezit în lumea politică europeană și a ecoului internațional al luptei poporului român, documentele externe justifică și impun, prin valoarea lor de izvor istoric, nu numai continuarea activității de cercetare a arhivelor străine dar și stringerea lor într-o ediție amplă care să reflecte locul și rolul revoluției române în lupta revoluționară europeană. O astfel de realizare editorială ar fi nu numai o datorie de onoare, dar și un călduros omagiu pe care arhiviștii înțeleg să-l aducă luptei înaintașilor.

MARȘUL REVOLUȚIONAR „ÎN NUMELE GUVERNULUI”

MARIA DOGARU
VIOREL COSMA

Marile evenimente istorice, declanșînd energia creatoare a maselor au produs înnoiri în toate domeniile vieții sociale și au generat noi valori spirituale care se adaugă tezaurului sacru al neamului. Revoluția română de la 1848 a marcat și în domeniul creației artistice o perioadă nouă, caracterizată prin elaborarea unor opere exprimînd idealurile revoluționare ale luptătorilor.

Deși din prudență, nu s-a inclus în toate programele alcătuite în zilele clocotitoare ale anului 1848 și obiectivul cîștigării independenței, mărturiile istorice atestă că preocuparea

revoluționarilor pentru cîștigarea suveranității era în strînsă legătură cu lupta pentru neațîr-nare¹.

Expresie a tendinței spre „libertatea din afară” este și faptul că în tumultul luptei revoluționare din 1848 s-au reinnoit simbolurile esențiale pentru individualizarea unui popor: steagul², stema³ și imnul național, concretizat în această etapă prin adoptarea unor cîntece mobilizatoare de largă circulație.

Muzica a fost, de altfel, un mijloc de realizare a legăturilor dintre revoluționarii de pe ambele versante ale Carpaților.

În timpul clocotitoarelor frămîntări sociale din secolul trecut ca și altă dată, muzica a reprezentat o formă de exprimare a sentimentelor, o cale de emulație a sufletelor. Sînt concludente, în acest sens, cuvintele scrise de Gheorghe Bariț în ajunul revoluției de la 1848: „Cine nu știe sau mai bine nu cunoaște că muzica este aceea care deșteaptă în piepturile noastre sentimentele cele mai zăpăcite, presimțirile, nădejile, durerile și bucuriile noastre...”⁴.

Analiza cîntecelor revoluționare create în 1848 evidențiază, o dată în plus, colaborarea muntenilor, transilvănenilor și moldovenilor, demonstrează, fără putință de tăgadă, simbioza creației spirituale românești. Se știe că ardentul „Marș al lui Iancu” are la bază creația patriotică a lui Costache Negruzzi, dedicată legendarului întemeietor al statului feudal moldovenesc⁵, Dragoș Vodă. Tribunalul Nicolae Bengescu, atras de conținutul și caracterul mobilizator al poeziei a prelucrat textul (pentru a-l omagia pe „Craii munților”) și l-a adaptat unei melodii a lui Rossini și astfel s-a născut cîntecul ale cărui acorduri constituie și astăzi un îndemn la acțiune militantă.

Date certe atestă că „Marșul lui Iancu” a fost cîntat de participanții la adunarea pregă-

¹ D. Berindei, *Unele aspecte ale politicii externe a Principatelor Unite, problema independenței și a unirii întregului popor român*. În „Nouvelles etudes Historiques”, vol. II, 1960, p. 391—406.

² P. V. Năsturel, *Steagul, stema română, însemne domnești, trofee*, București, 1903, p. 53.

³ Constantin Moisil, *Stema României. Evoluția ei istorică și heraldică*, București, 1931, p. 17—18; Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 140—164.

⁴ „Tribuna” an XXII, nr. 23 (1120) 8 iunie 1978, p. 7.

⁵ C. Negruzzi, *Marșul lui Dragoș*, în volumul „Poezia românească clasică, de la Dosoftei la Octavian Goga”, I, 1976, p. 394.

³¹ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Franța, rola 2 (MAE Archives Diplomatiques CPC, Turquie, vol. 7, p. 180 v.). Vezi și scrisoarea lui R. Colquhoun către Stratford Canning din 15/27 octombrie (Ibidem, Anglia (Foreign Office) 78, dosar 743, f. 189—189 v.).

[illegible]

1848 iunie 25. Scrisoare trimisă de Pascu Purcărea Guvernului provizoriu prin care înaintează marșul dedicat acestuia, în care relatează contribuția sa la dezvoltarea muzicii.

tiitoare de la Blaj din 25 aprilie/5 mai 1848. Din relatările contemporanilor cunoaştem că la sfîrşitul adunării, masa de oameni „a pornit spre cele patru părţi ale ţării”⁶ să cheme românii la viitoarea adunare (din 3/15 mai) cîntînd acest marş, revoluţionar.

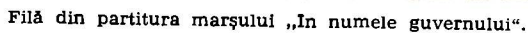
Categoric, el a fost intonat și la marea adunare de la 3/15 mai, unde au participat și re-

⁶ Vasile Moldovan, *Memorii din 1848—1849*, Braşov, Tipografia A. Mureşanu, 1895, p. 101.

prezentații ai revoluționarilor munteni și un grup de refugiați moldoveni, printre care se afla și Vasile Alecsandri⁷, manifestare la care s-a rostit legământul sacru de reconstituire a Daciei, hotărîrea „vrem să ne unim cu țara”⁸.

⁷ Miron Constantinescu, Constantin și Hadrian Daicoviciu, *Istoria României*, Compendiu, Edit. Acad. R. S. România, București, 1969, p. 323.

⁸ V. Chereșteșiu, Cornelia Bodea, Bujor Surdu și alți, *Din istoria Transilvaniei*, Edit. Acad. R. S. România, vol. II, p. 54.

În contextul acestui clocot revoluționar, făuritor de virtuți și sentimente înalte, autorul „Doinelor și al Lăcrămioarelor” a compus „Hora Ardealului”⁹, ce va sta la baza binecunoscutei „Hora Unirii” de mai târziu.

Astfel, din solidaritatea de luptă a revoluționarilor de pe pământul fostei Dacii s-a zămislit nu numai unul din cele mai radicale programe de luptă („Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei“ în care s-a prevăzut „unirea Valahiei și a Moldovei într-un singur stat neatrnat românesc“) ¹⁰ dar și cîntecul cu adînc răsunet în conștiința neamului, imnul fraternității românești Marseilleza românească, marșul revoluționar „Deșteaptă-te române“ cumulează,

de asemenea, contribuția unui transilvănean și a unui muntean, căci după publicarea versurilor militante ale lui Andrei Mureșan în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”¹¹ acestea au fost puse, la Rîmnicul Vilcea, pe melodia bucu-reșteanului Anton Pann¹².

O altă acțiune care probează folosirea muzicii pentru exprimarea legăturilor dintre revoluționarii de pe cele două versante ale Carpaților este manifestarea de simpatie a negustorilor români brașoveni, ce se aflau la Arpatac, față de familia lui Ion Eliade Rădulescu. Aceștia, însoțiți de o formație muzicală condusă de capelmaistrul Frideric Aloisi, s-au deplasat la locuința unde erau cazați membrii familiei Eliade, soția acestuia, Maria Eliade și copiii

⁹ Al. Hanța, *Ideea de patrie în literatura română*, București, 1976, p. 86.

¹⁰ *Istoria României*, Edit. Acad. R. S. România, vol. IV, București, 1964, p. 51.

¹¹ „Foale pentru minte, inimă și literatură“, din 21 iunie 1818.

¹⁰ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. III, p. 12

săi, unde au interpretat arii naționale și și-au exprimat în cuvinte emoționante caldă simpatie pentru revoluționarii din Țara Românească, în final strigând cu toții „Trăiască constituția fraților români, să trăiască fondatorii ei”¹³.

Sînt doar cîteva exemple ce confirmă rolul pe care l-au avut în 1848 cîntecele revoluționare, faptul că ele au trezit în sufletul românilor de pretutindeni speranța și au stimulat lupta pentru înfăptuirea dezideratului lor major, unitatea națională.

Numeroase mărturii documentare relevă semnificația deosebită pe care muzica a avut-o în timpul desfășurării revoluției în Țara Românească, faptul că ea a sporit solemnitatea manifestărilor prin care masele își exprimau adevărul față de constituție și hotărîrea de a apăra cuceririle revoluționare. Astfel, la toate adunările publice prin care locuitorii din sate și orașe au celebrat victoria revoluției depunînd jurămîntul față de Constituție¹⁴ au înălțat steagurile tricolore¹⁵ sau au înfruntat reacțiunea¹⁶, formații muzicale au intonat melodii menite să sporească entuziasmul general.

Declarațiile celor care au trăit aceste momente reconstituie atmosfera de efervescență revoluționară „grămezi de oameni cu lăutari, cete de dorobanți, mulțime de gvardiști cîntau, jucau și vremăluiau pe uliță și se salutau cu nespuse vivaturi”¹⁷.

Formația muzicală din București, numită „Muzica ștabului” a dat, prin prezența sa, un ultim salut eroilor care au căzut în înfruntarea cu reacțiunea din 19 iunie 1848¹⁸ iar la 6 septembrie ea a însoțit simbolic procesiune de înmormîntare a vechilor legiuri (exprimînd astfel și prin limbaj muzical dorința maselor de a înlătura pentru totdeauna regimul feudal, rangurile sociale și asupritoarea clacă)¹⁹. Ni se

pare demn de remarcat faptul că printre învinuirile aduse de regimul reacționar celor care au luptat (prin „Comisia alcătuită pentru cercetarea celor amestecați în fapte revoluționare”) ²⁰ se numără și interpretarea unor cîntece patriotice. Astfel, frații Plagino au fost judecați, pentru faptul că în timpul revoluției „cîntau pe ulițe Marseilleza”²¹.

Depozițiile unora dintre cei cercetați ilustrează faptul că participarea muzicii militare la evenimentele revoluționare nu s-a datorat numai ordinelor emise de conducătorii revoluției ci, deseori, a constituit o manifestare spontană. Exemplificăm prin declarația lui Costache Steriadi care relatează în legătură cu arderea Regulamentului organic și a Arhondologiei următoarele: „Pentru arderea Regulamentului, nu s-a făcut la Departamentul nici un fel de lucrare oficială, nici chiar particulară, n-au fost cunoscute lucrătorilor cancelarii, proiectele revoluționarilor întru acestea. Ci deodată în dimineața de la 6 septembrie, adunați fiind la cancelare, ne-am pomenit cu un sgomot mare și cu o mulțime de oameni în Curtea Administrativă, precedați de muzica militară și strigînd jos toți amplotiații, iar peste cîteva minute îl văzurăm pe Eliad vorbind poporului dintr-o fereastră a Departamentului, că locotenența nu se împotrivesc de a se arde Regulamentul și Arhondologia, dacă poporul primește răspunderea asupra-i”²².

Documente de excepție, recent puse în circulație științific, adaugă noi date la istoria muzicii militare românești. Cunoaștem astăzi că fiecare din cele trei regimente ale ostirii permanente, pe lângă faptul că dispuneau de o formație de gornști și toboșari²³, detașau la forul superior, în vederea constituirii muzicii reprezentative a armatei (desigur în urma unei selecții severe) cîte 12 ostași, doi unteri ofițeri și 14 soldați²⁴. Ostașii înrolați, care dovedeau înclinații spre meșteșugul muzicii, erau coopatați în formații muzicale unde, după terminarea stagiului militar, rămîneau cu leafă pentru „doi sau trei termeni”.

²⁰ Comisia a fost constituită din cei mai reacționari boieri prin decretul Căimăcămiei, la 18 noiembrie 1848.

²¹ Arh. St. Buc., fond Comisia alcătuită pentru cercetarea celor amestecați în fapte revoluționare, dosar 47/1849, f. 1. (Interogatoriul lui Costache Halepliu).

²² Ibidem, dosar 12/1849, f. 3 (Interogatoriul lui Costache Steriadi).

²³ Ibidem, fond Departamentul ostășesc, dosar 130/1848, f. 2, 26, 50 dosar 106/1848, f. 51.

²⁴ Ibidem.

¹³ Ibidem, vol. II, p. 571.

¹⁴ Ibidem, vol. II, p. 22 (raportul ocîrmuitorului județului Rîmnicul Sărat).

¹⁵ Astfel, după sfințirea, în ziua de 21 iunie 1848, a drapelelor tricolore la Brăila, parada „s-a preumblat pe toate străzile orașului acompaniate de muzica legiunei” (Anul 1848 în Principatele Române, vol. II, p. 21).

¹⁶ Ibidem, p. 644 (Scrisoarea lui Gheorghe Magheru adresată de Chrsitian Tell din 20 iulie 1848 referitoare la frămîntările din Slatina).

¹⁷ Anul 1848 în Principatele Române, vol. II, p. 2.

¹⁸ Arh. St. Buc., fond Departamentul ostășesc, dosar 96/1848, p. 170.

¹⁹ Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească, Direcția generală a Arhivelor Statului, București, 1962, p. 343.

De asemenea, fiecare regiment trimitea la școala de gorniști, ce funcționa pe lângă Ștabul Oștirii circa 30 de ostași²⁵ care să se perfecționeze în acest domeniu, fapt ce evidențiază importanța instrumentului muzical menționat în activitatea ostășească.

Suflul nou care cuprinsese societatea românească în 1848, proclamarea egalității cetățenilor, acordarea libertăților și drepturilor democratice, au produs, fără îndoială, frământări și în rîndul ostașilor muzicii ștabului. Un document revelator în acest sens este jalba adresată, la 25 iunie 1848, de întreaga trupă a muzicii ștabului, șefului Departamentului Ostășesc, generalul Christian Tell prin care se arată condițiile grele de viață ale membrilor ei și se solicită să fie răsplătiți „după meritul slujbei” lor²⁶. Trimiterea cererii de mai sus a fost posibilă numai în avîntul general de luptă declanșat de izbucnirea revoluției. „Îndrăzneala” de a face acest pas este explicată chiar de petiționari prin noua atmosferă politică în care „să descopere drepturile fiecărui român”. Este sigur că jalba a reținut atenția generalului Tell care a cerut „deslușire” despre cele cuprinse colonelului Măinescu²⁷. Nu este exclus ca la hotărîrea luată de către guvernul provizoriu de a se mări solda ostașilor să fi cîntărit și jalba trimisă de trupa muzicii ștabului.

În aceste împrejurări Pascu Purcărea, un ofițer de linie în regimentul nr. 2 compune partitura muzicală „În numele guvernului” pe care a trimis-o, tot la 25 iunie, însoțită de o scrisoare, generalului Christian Tell. Datele înserate în scrisoare sînt deosebit de importante pentru cunoașterea biografiei autorului. El era în armată din anul 1835 și slujise pînă în 1846 în calitate de „staroste” la desființata „bantă a trabacilor” (corpul gorniștilor) unde a fost înălțat „după bunele purtări” și „silința ce a arătat la acest meșteșug” în unter ofițer²⁸. După propria sa mărturisire, Pascu Purcărea s-a deprins atît de mult la „arta” muzicii încît pînă la acea dată compusese cîteva marșuri care au și fost introduse în repertoriul formațiilor muzicale ale regimentelor nr. 1 și 3²⁹.

Datele de mai sus (respectiv faptul că a deținut funcția de șef al gorniștilor și că pînă la 1848 se afirmase deja prin compoziții „noi”) cît și aprecierea făcută de capelmaistrul muzicii ștabului, Johan Engel (atestînd că „acest unter ofițer, Pascu Purcărea pă cît s-atinge de a sa aplecare la învățătură muzicii este un bărbat de talent”) ³⁰ ne confirmă faptul că ne aflăm în fața unui autentic talent muzical.

Deși nu avem pînă în prezent nici o confirmare certă asupra interpretării marșului de către formațiile muzicale, în perioada desfășurării luptei revoluționare, credem că această melodie a răsunat pe ulițele Bucureștiului în zilele clocotitoare ale anului 1848. Este posibil ca la adunarea din 20 iulie (unde circa 25 000 locuitori ai capitalei și țărani veniți din împrejurimi au protestat pe Cîmpia Libertății împotriva intervenției străine)³¹ să se fi cîntat această partitură a cărei melodie corespunde atît de mult spiritului românesc, respectiv era un marș (exprimînd hotărîrea de apărare a gliei strămoșești) ce putea fi transpus în horă, tradiționalul joc popular vestind optimismul și dragostea de viață a acestui neam.

Documentele ce poartă patina acelei vremi confirmă că la această grandioasă adunare, unde participanții au rostit jurămîntul față de nație, jurămînt ce sintetiza hotărîrea acelei generații „de a trăi, de a muri și de a jerfi totul pentru sfînta cauză a libertății”³², s-au cîntat cîntece revoluționare iar la sfîrșitul manifestării „cu muzica în cap plecase toți spre a se duce la palat unde-i așteptau membrii Guvernului provizoriu”³³.

Evidențiind entuziasmul cu care bucureștenii și-au exprimat hotărîrea de a apăra cuceririle revoluționare, în memorabila zi de 20 iulie, „Gazeta de Transilvania” preciza că, după ce s-au rostit cuvîntările „muzica ștabului începu

³⁰ Sînt cuvintele de recomandare scrise chiar pe scrisoarea semnată de Pascu Purcărea.

³¹ De fapt, se reinnoia într-o manifestație și mai amplă jurămîntul prestat în ziua de 19 iulie, în sala Teatrului.

³² Conținutul jurămîntului exprima profundele sentimente patriotice ale revoluționarilor „jur în numele lui Dumnezeu și pe Constituția noastră că voi jertfi toată starea și chiar viața mea la sfînta cauză a poporului, că toate minunile vieții mele le voi consacra patriei și că nu voi odihni capul pînă cînd România nu va fi liberă și fericită. (Anul 1848 în *Principatele române*, vol. II, p. 668—669).

³³ Anul 1848 în *Principatele Române*, vol. II, p. 669.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem, dosar 96/1848, f. 180.

²⁷ Fapt pe care-l aflăm din rezoluția pusă chiar de generalul Tell pe cererea menționată.

²⁸ Date pe care le aflăm din registrul de evidență al acestui regiment (Arh. St. Buc., fond Departamentul ostășesc, dosar 130/1848, f. 26).

²⁹ Ibidem, dosar 96/1848, f. 177.

a cînta marșul românesc³⁴. Credem că aceasta era compoziția lui Pascu Purcărea.

Preocupat de perfecționarea artistică și dornic de afirmare, Pascu Purcărea a creat în 1850 un nou marș, ce a întrunit aprecieri favorabile chiar din partea domnitorului țării. Prin ordinul de zi pe armată din 24 iunie 1850 semnat de principele Barbu Știrbei, i s-a acordat dreptul de a purta „temleac cu fir” și a fost răsplătit cu a „treia parte din leafa de praporcic”³⁵.

Domnul care a voit să-și înscrie numele în istorie prin contribuția adusă la dezvoltarea culturii³⁶ a dovedit un interes deosebit pentru compozitorii formați la Muzica militară³⁷. Prin ordinul menționat, Pascu Purcărea „se recomandă cu osebire capelmaistrului Wiest ca să-i dezvolte talentul, perfecționîndu-l”, urmînd ca acesta să-i raporteze la fiecare trei luni, despre progresele făcute de tînărul compozitor.

Constatăm, că deși la începutul carierei, Pascu Purcărea a fost un autodidact care s-a impus prin stăruință și talent, ulterior el s-a bucurat de îndrumarea unor remarcabili muzicieni. Neîndoelnic, unul dintre aceștia a fost Iohan Engel care în perioada 1846—1848 l-a avut pe autorul marșului „În numele guvernului” în subordinea sa și, desigur, i-a cunoscut activitatea, lucru ce reiese din aprecierea pe care i-a făcut-o în iunie 1848. După cum am văzut, în 1850 Pascu Purcărea a fost dat, chiar din voința domnului țării sub supravegherea lui Ludwig Anton-Wiest, marele violonist, dirijorul orchestrei Teatrului Național³⁸.

Seriozitatea cu care a muncit, pasiunea și talentul justifică numirea ulterioară a lui Pascu Purcărea în postul de capelmaistru³⁹. Fiind primul român căruia i s-a încredințat o astfel de funcție, Pascu Purcărea a deschis, prin activitatea sa, drumul promovării talentelor naționale.

În 1861 Pascu Purcărea a luat parte la concursul organizat în vederea adoptării imnului de stat al Principatelor unite⁴⁰, desigur o nouă expresie a tendinței societății românești spre cîștigarea independenței. Ni se pare semnificativ că printre cei 13 compozitori⁴¹, nume de prestigiu ale culturii muzicale din epoca respectivă, care s-au încumetat să-și măsoare talentul se află și Pascu Purcărea.

Participarea sa la acest concurs exprima nu numai perfecțiunea profesională la care ajunsese dar și sentimentele sale patriotice căci, după cum au anunțat organizatorii, scopul concursului era de a satisface „orgoliul național”⁴² prin adaptarea unui cîntec care să evite pe viitor a se cînta la „reviuri și alte ocazii” imnuri străine⁴³.

Confruntarea la care a participat, deși presupunea o exigență deosebită în desemnarea cîștigătorilor, întrucît juriul era format din muzicieni cu bogată experiență profesională și profunde cunoștințe, i-a permis lui Pascu Purcărea, să se numere printre premianți.

Cu toate că în urma concursului nu s-a adoptat imnul de stat, lucrările selectate, printre care și partitura lui Pascu Purcărea „Marșul destinat la primirea oricărui șef în drept”⁴⁴,

pină-n epoca de consolidare a culturii artistice, București, Edit. Cartea Românească”.

³⁹ Prin ordinul de zi pe armată din ianuarie 1862, Pascu Purcărea este numit „fost capel maistru” vezi Monitorul Oastei, vol. II, 1860, p. 109. Este posibil ca Pascu Purcărea să fi fost înlocuit cu ocazia trecerii „Muzicii ștabului” de lângă corpul pompierilor. Vezi Monitorul Oastei, ziar oficial al Țării Românești, vol. I, p. 226.

⁴⁰ Concursul a fost organizat din inițiativa Ministerului de Război care a și publicat în „Monitorul Oficial” din 1860, octombrie 7, înștiințare despre condițiile de participare (Monitorul Oastei, vol. II, f. 598).

⁴¹ Viorel Cosma, Maria Dogaru, art. cit., p. 16.

⁴² Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii Publice al Țării Românești, dosar 547/1861, f. 5.

⁴³ Ordinul de zi nr. 166, în „Monitorul oastei”, vol. II, 1860, p. 598.

⁴⁴ Ordinul de zi nr. 20 din ianuarie 1862, în „Monitorul Oastei”, 1862, p. 108—109. Din grija pentru formarea unei muzici naționale prin Regulamentul aprobat de Alexandru Ioan Cuza în mai 1862, s-a introdus în atribuțiile inspectorului general pe diferite corpuri „sarcina de a se ocupa serios cu for-

³⁴ „Gazeta de Transilvania”, iulie 1848.

³⁵ Viorel Cosma, Maria Dogaru, *Un marș revoluționar înedit din 1848*, în revista „Muzica”, 28, nr. 6 (309) iunie 1978, p. 12—25.

³⁶ Se știe că în timpul în care a ocupat tronul au avut loc evenimente culturale importante, cea mai deosebită fiind inaugurarea Teatrului Național (1852). În stema acestei familii, ca dovadă a contribuției aduse la dezvoltarea culturii, pe lângă un sevron de argint, s-a introdus o carte deschisă (Emil Vîrtosu, *Tipare sigilare domnești din secolul al XIX-lea Țara Românească*, în „Studii și cercetări de numismatică”, I, 1957, p. 330—332; M. Dogaru, *Sigiliile, mărturiile ale ale trecutului istoric*, București, 1976, p. 78—79).

³⁷ Tot printr-un ordin de zi alți doi compozitori Costache Antoniu și Niță Stan Drăgoiu, foști gornști sînt răsplătiți în același mod. În 1845 Gheorghe Bibescu (înruind cu Barbu Știrbei) acordase aceleași drepturi unor ofițerului muzicant Ioniță Tonea pentru îndelungată slujbă în armată (15 ani). Buletin Gazeta Administrativă, Țara Românească, București, 19, 1850, p. 149, 302.

³⁸ În legătură cu activitatea sa vezi Mihail Gr. Poslușnicu, *Istoria muzicii la români*, de la naștere

au avut un rol deosebit în viața culturală și politică a țării, ele fiind interpretate timp de câteva decenii la toate manifestările publice, la toate primirile oficiale.

Ordinul de zi prin care se anunța rezultatul concursului și se exprima „recunoștință autorilor” lucrărilor premiate este, deocamdată ultima știre despre Pascu Purcărea.

Analiza muzicală a marșului „În numele guvernului” a cărei orchestrație aparține chiar autorului (fiind prima orchestrație românească)⁴⁵ confirmă faptul că ne aflăm în fața unei piese de o reală valoare artistică. Structurată pe mai multe secțiuni, partitura valorifică, în prima și cea mai interesantă parte, o tematică folclorică (hora populară). Urmează un marș de gornști iar finalul se apropie de tiparul de marș clasic cu nuanțe vieneze.

Unitar în ansamblu și românesc în conținut, original și mobilizator, marșul „În numele guvernului”, cea mai veche partitură românească pentru fanfară, cunoscută pînă în prezent, îmbogățește creația cultă românească și înscrie o nouă pagină în istoria muzicii revoluționare a poporului român.

ANEXE

1

1849 iunie. Tabel cuprinzînd repartizarea Regimentului 3 în luna iunie 1848.

Insemnare

Pe scurt de ființa și răspîndirea Regimentului nr. 3 ce s-a aflat la . . . iunie 1848.

marea noilor elevi de muzică care sînt viitorul muzicii”. Conform instrucțiunilor pentru aceștia, șefii de muzică dau în mîna inspectorului general piese de muzică compuse de dinșii fie de orice importanță vor fi „urmînd ca aceste piese să fie supuse la o comisie muzicală și de vor fi bune se va face special o mențiune onorabilă pentru încurajarea compozitorilor (Monitorul Oastei, 1862, p. 507).

⁴⁵ Autorul a compus marșul pentru o formație cuprinzînd următoarele instrumente: flaut în Mi bemol, clarinet în La bemol, în Mi bemol și trei clarinete în Si bemol, clarini în Mi bemol, Si bemol și La bemol, cinci trompete în Si bemol, doi flügelhorni în Si bemol și doi basflügelhorni în Si bemol, trei fagoți, trei tromboni, un bombardon și percuția (toba mică și toba mare). Acest document muzical atestă prin orchestrația de mai sus faptul că muzica ștabului oștirii era dotată cu suficiente și variate instrumente muzicale.

Numirea cinurilor	ober-offiteri	unter-offiteri	Toboșari	sol-dați	denet-rîni
La onorabila Dejurstva în comanda ștabului nr. 3	1	2	—	—	—
— — nr. 1	—	2	—	—	—
— — nr. 2	—	1	—	13	—
Pă lîngă Ștabul Oștirii	—	1	—	23	—
— — Arsenalul oștirii	—	—	—	—	1
Muzica ștabului	—	1	—	—	—
Spitalul oștirii slujiți	—	2	—	9	—
La facerea drumului de la Căineni	—	1	—	25	3
Slobozite cu voie	1	2	—	30	—
La Znagov ajutor comenzii din regimentul nr. 1	1	3	—	4	—
Pentru paza restelor Teatrului Național	—	1	—	22	—
peste tot :	—	—	—	5	—
Comandirul Regimentului nr. 3 Colonel Pleșoianu	11	33	—	175	4

Arh. St. Buc., fond Departamentul ostășesc, dosar 98/1848, f. 182.

2

1848 iunie 25. Cererea formației Muzicii Ștabului adresată generalului Chr. Tell pentru obținerea unor drepturi materiale mai avantajoase.

primit 25 iunie/1848

Dreptate și frăție
Domnului general Tel

plecată jalbă

Noi toată trupa muzicii ștabului luăm îndrăzneală a ne arăta înaintea Domniei voastre fiind că noi toți ne aflăm în slujba ostășească de cîte doi și trei termeni în cursul acestor ani fără cea mai mică abatere de la această slujbă și ne aflăm și căsătorii unii cu cîte, doi, trei, patru și cinci copii. N(e) este destul de greu a mai stărui în această slujbă, numai cu leafa ce ni s-a cuvine de la stăpînire văzînd că și duhul sfînt s-au pogorît peste guvernul provizoriu ca să descopere dreptul fie căruia român, aplecați ne rugăm și noi domnii voastre ca să bine voiți a ne descoperi și nouă dreptul ce ni s-a va găsi de cuviință, după meritul slujbei noastre și perderea vîrstei tinereților în cursul arătaților termeni și dacă ne vom vedea mîngieți cu cea mai mică pîrtică din mila domnii voastre vom rămîne mulțumiți de a mai sluji și în viitor tot cu această dorință și dragoste ce am slujit pînă acum.

Salutare și frăție

Plecați și supuși. Noi toată trupa Muzicii Ștabului

— verso —

(Rezoluție) :

Secția I Să mi se dea deslușire de către D. colonel Mănescu asupra celor ce se arată în această jalbă.

(mai jos) : Tel
Spre știință

Arh. St. Buc., fond Departamentul ostășesc, dosar 96/1848, f. 180.

3

1848 iunie 25. Cererea adresată de Pascu Purcărea gen. Chr. Tell, în care solicită drepturile ce i se cuvin pentru întocmirea marșului guvernului.

primit (la) 25 iunie (1848)

D. General Tel
Șeful Oștirii Românești

Sînt în slujba oștirii de la leatu 1835 ; am slujit la desființata bantă a trabacilor staroste, unde m-am înălțat în unter ofițer dupe bunele purtări și silința ce am arătat la acest meșteșug, și la desființarea ei m-au recomandat la muzica ștabului la care mă aflu și astăzi. M-am deprins la artă încet, pînă astăzi am dat de la sinemi mai multe marșuri noi afară care se și cîntă la bănțile polcului nr. 1 și nr. 3. Dar pentru toată această osteneală și îndelungată slujbă n-am dobîndit nici o răsplătire.

Acum răsărind și pentru mine o rază de lumină, alerg la D-voastră și vă depui însoțitul marș ce l-am alcătuit în numele guvernului și vă rog ca să vă milostiviți asupra grelei familii de care sînt împresurat a nu mă lăsa nerăsplătit, după cum buna voința d-voastră va fi.

Al d-voastră

plecat și supus
unterofițer Pascu Purcărea

Se va face recomandarea la urmă

Rezoluție : Să se întrebe capel maistru despre știința lui.

(generalul Tel)

Prin aceasta fac cunoscut că acest unterofițer Pascu Purcărea pă cît s-atinge de a sa aplecare la învățătura muzicii, este un bărbat de talent, iar pentru a sa conduită, să va atesta dă d. comandantului muzicii.

Capelmaister
Iohan Engel (semnătură și în clar)

Asemenea și conduita îi este prea bună.

Comandantul Muzicii
Locotenent Paraschivescu Iiu

Arh. St. Buc., fond Departamentul ostășesc, dosar 96/1848, f. 177.

4

1848 iunie 20. Ministerul din Luăntu, N. Goleșcu, cere generalului Tell să asigure participarea Muzicii ștabului la înmormîntarea celor uciși în timpul evenimentelor din 19 iunie.

Dreptate, Frăție !

Domnule ministru războiului !

Prin decretul guvernului provizoriu no. 42, hotărîndu-se ca astăzi să se înmormînteze cu firmă pompoasă aceea ce a murit eri pentru apărarea sfintelor drepturi dobîndite la 11 iunie, și ca morții să se petreacă pînă la locul îngropării și cu muzica ștabului, subscălitul poștește pă dv. a binevoi să faceți punere la cale ca muzica să se afle la palatul guvernului la 4^{1/2} ceasuri după amiază pentru că la 5 este hotărît a se porni convoiul de acolo negreșit.

Salutare și frăție !
Ministrul din lăuntru, N. Goleșcu

nr. 3304

1848 iunie 20

Primit iunie 20

(Rezoluție :) Muzica se va afla la palat la ceasul hotărît prin stăruirea d-lui colonel Mănescu l-iu

Tel.
Șeful secției
Steriadi

Arh. St. Buc., fond Departamentul ostășesc, dosar 96/1848, f. 170, orig.

5

(1850). Porunca domnului Barbu Știrbei prin care Pascu Purcărea este recompensat pentru marșul guvernului.

„Noi Barbu Știrbey, cu mila lui Dumnezeu domn stăpînitor a toată Țara Românească

Porunca

Către oștirea Rumânească

Primind cu mulțumire marșul compus de în-suși unter-ofițerul de la muzica ștabului, Pascu Purcărea ce ni s-a înfățișat, noi pentru încura-

jare-i și indemnul și a altora întru silință cu osebirea la datoriile lor d'a dobîndi a Noastră răsplătire, binevoind acestuia îi dăm dreptul d'a purta temleac de fir cu a treia parte din leafă de praporcic, și tot d'o dată se recomandează cu osebire capelmaistrului Vist ca să-i dezvolteze talentul, perfecționînd-l raportuindu-ni-să despre dînsul la fiecare trei luni.

ss.Barbu Știrbey

„Monitorul oastei“ nr. 120, anul 1850, iunie 24.

6

(1860). Ordin de zi dat de ministrul de război, generalul I. Florescu prin care se instituie concursul pentru imnul național.

Ordin de zi pe toată oștirea nr. 166

Avînd în vedere că imnurile ce se cîntă la primirea șefilor sunt străine și diferează pe la corpuri, avînd în vedere necesitatea ce este d'a avea în asemenea ocazii un imn național am hotărît cele următoare :

1. Se acordă un premiu de 100 galbeni celui ce va compune un asemenea imn.

2. Toți concurenții vor trimite pînă la 31 decembrie compunerile dumealor subsemnate și sigilate la Ministerul de Resbel unde ecsaminîndu-se se va hotărî premiantul.

Ministru de Rezbel
general Florescu

„Monitorul oastei“, vol. II, 1860, p. 598.

7

(1861). Înștiințare prin care se comunică ordinul ministrului de război pentru elaborarea unui imn național.

Domnul ministru de resbel în dorința de a da o satisfacție orgoliului național ca să nu se mai cînte imnuri streine la reuniuni și alte ocazii, a luat dispozițiuni pentru elaborarea unui imn național, publicînd prin Monitorul oastei nr. 38 din anul expirat un premiu acelaia din artiștii care ar elabora cel mai bun.

Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii Publice, Țara Românească, dosar 547/1861, f. 5.

8

1862 ianuarie 22, București, Ordin al Ministerului de război, prin care se desemnează cîștigătorii la concursul inițiat pen-

tru adoptarea imnului național, printre care și Pascu Purcărea.

Ordin de zi pe toată oastea nr. 20

București, 22 ianuarie 1862

Comisia însărcinată cu examinarea hymnelor recomandă Ministerului spre a se adopta în armata română :

I-iu. Marș trimfal spre primirea Steagului și a Mării Sale Prințului Domnitor compus de D. Eduard Hiübs, capelmaisteru Regimentului al II-lea de Linie.

II-lea. Zorile cu Rugăciunea : compuse de D. Iosif Ialovici capelmaisteru Regimentului al 5-lea de Linie.

III-lea. Marșul destinat la primirea oricărui șef în drept compus de D. Pascu Purcărea, fost capelmaister.

*

Subscrisul p'd-oparte ordonă adoptarea lor, iar pe de alta exprimă a sa mulțumire autorilor.

Ministru de Resbel,
Col. I. Ghica

„Monitorul oastei“, 1862, vol. II, p. 108—109.

SITUAȚIA ȚĂRANILOR DE PE MOȘIILE MĂNĂSTIRII STREHAIA ÎN PREAJMA ANULUI 1848. DOCUMENTE INEDITE

ALEXANDRU STĂNCULESCU

Dintre documentele referitoare la mănăstirea Strehaia, ctitorie a lui Matei Basarab, cele mai multe provin din secolul al XIX-lea*.

Tematica largă ne-a determinat să ne referim numai la fondurile păstrate la Arhivele Statului Mehedintși și Muzeul Mitropoliei Olteniei, fonduri aproape neexploatate pînă în prezent.

Deși există o bibliografie bogată privitoare la acest subiect, informațiile inedite ale documentelor studiate completează fresca socială de la jumătatea veacului trecut.

* Fonduri importante de acest fel se găsesc în Arhivele Statului din București, Craiova și Drobeta Tr. Severin, la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România și Muzeul Mitropoliei Olteniei din Craiova.

Înainte de secularizare mănăstirea Strehaia deținea o mare parte a proprietăților din sudul și estul județului Mehedinți provenite fie din donații, fie din cumpărături. Sate și moșii ca Strehaia, Cotoroia, Valea Bună, Cernaia, Stănești, Breznița de Motru, Măgura, Stîngăceaua, Bistrița, Certeni, Albulești, Rocșoreni, Sălătruc, Stîngești, Menți, Valea Pietricelii, Salbeni, Samarinești, Coșcodia, Rogova, Ciochiuța, Huznița, Motru de Sus, Motru de Jos, Bogoești, Slătinic și Orevița sînt adeseori întîlnite în documentele mănăstirii. În fiecare dintre ele, pe lângă familiile de clăcași (vezi anexa 2) sînt menționate multe familii de moșneni și de robi¹. Erau și sate în care se găseau numai familii de moșneni² sau numai de clăcași³. Cotropiri și distrugerii de hotare sînt frecvente în această perioadă⁴, ceea ce necesită dese hotărnicii⁵. Satele de moșneni și clăcași aveau o formă de organizare proprie, din rîndul locuitorilor fiind aleși vătăfi, pircălabi și logofeți⁶.

Mănăstirea Strehaia se afla sub administrarea directă a Departamentului Credinții iar, mai tîrziu, a Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. Adeseori cu învoirea Departamentului administrarea era făcută și de Eforia Caselor făcătoare de bine. Toți banii rezultați din arendările moșiilor mănăstirești, cît și din vînzarea produselor intrau în bugetul statului. Se recurge, adeseori, la mijloace coercitive față de clăcași pentru a plăti dările către Departament⁷. Astfel, mănăstirea plătea în 1844 suma de 40.000 lei pentru terenurile arendate pe anul respectiv, urmînd ca să i se dea și o parte din veniturile rezultate din vînzarea produselor⁸. În 1847 mănăstirea avea de plătit 35 000 lei⁹, la fel și în 1849¹⁰. În 1859 mănăstirea, neputîndu-și achita arenda pentru moșii față de Departament, Consiliul de Miniștri hotărăște punerea în vînzare, prin licitație publică, a moșiilor sale pe o perioadă de doi ani, pentru ca din suma încasată să-și plătească arenzile¹¹. Dependența mănăstirii față de Departament rezultă din reglementările privitoare la exploatarea pădurilor de pe moșiile sale. Aprobarea de a tăia lemne din astfel de păduri nu o dădea decît Departamentul¹², chiar și cînd era vorba doar de cite „o talpă de casă” pe care o cereau clăcașii moșiei¹³.

Moșiile mănăstirii erau administrate prin arendași. Egumenul nu intervenea decît atunci cînd erau sesizate abuzuri¹⁴.

Restricția impusă, în 1843, de Departamentul Credinții în colaborare cu Mitropolia cu privire la drepturile mănăstirilor și schiturilor din Principate la arendarea sub forma embaticurilor¹⁵ rămîne doar o formalitate. În multe cazuri conducerea mănăstirii nici nu era consultată cînd i se arendau proprietățile, aceasta făcîndu-se direct de către Departament sau Eforia Caselor făcătoare de bine¹⁶. Astfel, la alegerea unor „embaticari” ca Ioan Hagiadis¹⁷, C. Polizu¹⁸, Enache Hagiescu¹⁹, Mihai Brașoveanu²⁰ și alții, conducerea mănăstirii era neglijată²¹.

Arendășii încălcau adeseori dispozițiile legale și învoielile agricole²², abuzurile lor exercitîndu-se nu numai asupra supușilor ci și față de vecinii moșiilor mănăstirești²³. Întîlnim cazuri

¹ Muzeul Mitropoliei Olteniei, fond M-rea Strehaia, dosar 5/1846, f. 3, 5, 9.

² Locuitorii din Stănești sînt toți moșneni (Muzeul Mitropoliei Olteniei, fond M-rea Strehaia, dosar 8/1848, f. 48.).

³ Locuitorii din Strehaia sînt toți clăcași (Ibidem, dosar 8/1848, f. 181) cum și cei din Ciochiuța (Ibidem, f. 49).

⁴ Ibidem, dosar 9/1849, f. 23; dosar 3/1844, f. 147.

⁵ Ibidem, dosarele 3/1844, f. 13, 31, 61, 5/1847, f. 141.

⁶ Ibidem, dosar 5/1847, f. 7.

⁷ Ibidem, dosar 9/1849, f. 10.

⁸ Mănăstirea plătea Departamentului Credinții pe anul 1844 suma de 40 000 lei taxă la terenurile arendate în acel an, urmînd ca să-i trîmită o cotă și din veniturile rezultate din vînzarea produselor. Arendașul Ioan Hagiadis este urmărit pentru întîrzierea plății acelor taxe (Arh. St. Drobeta Tr. Severin, fond M-rea Strehaia, dosar 2/1843, f. 73—74). Arendașul răspunde că nu are cu ce plăti fiindcă n-a vîndut încă produsele agricole (Ibidem, f. 83) dar nu i se face nici o concesie (Ibidem, f. 86).

⁹ Muzeul Mitropoliei Olteniei, fond M-rea Strehaia, dosar 7/1848, f. 226, 233, 236.

¹⁰ Ibidem, dosar 9/1849, f. 10. În 1845 mănăstirea era datorare 75.149 lei (Ibidem, dosar 4/1845, f. 384) iar în 1861 arenda era de 145.000 lei (Ibidem, dosar 16/1862, f. 246). În 1862 mănăstirea plătește 2.979 lei drept „dobîndă” pentru întîrzierea plății arenzii pe acel an (Ibidem, dosar 16/1862, f. 258).

¹¹ Ibidem, dosarele 15/1856, f. 94; 10/1850, f. 164.

¹² Ibidem, dosar 10/1850, f. 207, 251.

¹³ Ibidem, f. 250—251.

¹⁴ Arh. St. Drobeta Tr. Severin, fond M-rea Strehaia, dosar 4/1843, f. 14.

¹⁵ Muzeul Mitropoliei Olteniei, dosar 17/1866, f. 6.

¹⁶ Ibidem, f. 31.

¹⁷ Ibidem, dosar 1/1838, f. 11.

¹⁸ Ibidem, dosar 6/1847, f. 288.

¹⁹ Ibidem, dosarele 8/1848, f. 77; 10/1850, f. 117.

²⁰ Ibidem, dosar 3/1844, f. 30.

²¹ Ibidem.

²² Arh. St. Drobeta Tr. Severin, fond M-rea Strehaia, dosar 2/1843, f. 38; Muzeul Mitropoliei Olteniei, fond M-rea Strehaia, dosar 18/1857—1858, f. 227; dosar 13/1854, f. 244.

²³ Muzeul Mitropoliei Olteniei, fond M-rea Strehaia, dosarele 15/1856, f. 1; 12/1852, f. 423; 10/1850, f. 164.

cînd arendașii pătrund în hotarul proprietăților țărănești, răpindu-le „cite o roată de hotar”²⁴. Pedepsele corporale erau des întîlnite, curtea și beciurile mănăstirii slujind de multe ori ca închisoare pentru clăcași și robi²⁵, deși Departamentul interzisese asemenea practici²⁶.

Administrarea moșiilor se făcea în condițiile cunoscute. Contractul pentru arendarea moșiei pentru perioada 1853—1858 prevedea că dijma clăcașilor va fi de 1/10 „la semănătură”, 1/5 la finețe de pe „pogoanele legiuite”. Din ceea ce se va da în arendă clăcașilor „peste cele legiuite” se va percepe dijma de 1/7 la semănături pe cîmpie, 1/5 la semănături pe dealuri și la poalele munților, 1/3 la finețe pe cîmp, 2/5 la finețe pe munte și deal, 1/5 la finețe de baltă. „Nu va putea arendașul a da la nici un alt om strein din pămîntul ce va prisosi peste legiuitele pogoane, pînă mai întîi nu va îndestula pe lăcuiitorii șezători pe acea moșie după cererile ce aceștia din urmă îi va face”²⁷. Izlazuri trebuiau să se dea în condiții avantajoase: pe marginea Dunării, pe o zonă „de cinci ceasuri” cite două pogoane de vită mare „legiuită”. Pentru vitele mari ce le vor avea în plus se vor mai plăti suplimentar cite cinci lei „pentru ierbărit”. La terenurile „de mijloc” se da cite 1,50 pogoane de vită „legiuită” și doi sfanți ierbăritul, pentru „cele de prisos”; la munte cite un pogon de vită și cite 3 lei ierbăritul pentru „cele de prisos”. Vitele mărunte se socoteau cite 10 pentru una mare iar terenul de pădure cite 3 pogoane pentru 2 pogoane de izlaz. Cei care creșteau mai mult de doi porci pe an plăteau cite 60 pa-

rale pe an²⁸. Clăcașii aveau obligația să presteze pînă la 22 zile de clacă pe lună. Ziua era socotită de la răsăritul pînă la asfințitul soarelui. Nu erau scutiți de clacă nici cei care satisfăceau serviciul militar²⁹. Dijma la păioase se lua în snopi, care trebuiau transportați de către clăcași la aria arendașului. Porumbul era dijmut în grămezi³⁰. Nu se percepea dijma pentru grădinile de pînă la 400 stînjeni pătrați la cîmpie și 300 la munte pentru fiecare familie. De pe livezile cu pomi roditori se dădea dijma 1/10 iar din finul de pe acele livezi cite 1/5. Din vii se lua dijma 1/10³¹, deși legal era 1/20³².

Țăranii luptă uniți împotriva abuzurilor de tot felul, fiind reprezentați de un grup de „aleși”. Uneori moșnenii sparg hotarele despărțitoare și pătrund în moșia mănăstirească³³. Reclamațiile ajung pînă la domnitor atunci cînd drepturile legitime ale obștii satești sînt încălcate³⁴.

O altă formă de revoltă a țăranimii este refuzul de a plăti dările³⁵, fuga de pe moșii³⁶ și altele. În 1843 mai mulți clăcași fug de pe moșia Strehaia pe alte moșii³⁷, îngroziiți de abuzurile arendașului Enache Hagiescu³⁸. Se recurge la sprijinul autorităților pentru prinderea și aducerea fugarilor. Cum era și firesc, ocîrmuirea nu întîrzie. Lista cu cei fugiți³⁹ circulă din post în post de jandarmi, cercetările își urmează precipitat cursul iar autoritățile locale sprijină arendașii⁴⁰. Dintre cei fugiți clăcașul Stan Lăeșa este găsit tocmai în Tuneni⁴¹.

Convinși de drepturile lor, țăranii strehăieni înaintează numeroase jalbe la domnie, departament ori mitropolie⁴². În acest sens documentele mănăstirii Strehaia sînt edificatoare, pentru

²⁴ Ibidem, dosar 3/1844, f. 2 bis. Albuleștii se plîng de năpăstuire (Ibidem dosar 4/1845, f. 186); arendașii au tăiat din izlazul de pădure al clăcașilor (Ibidem, dosar 14/1855, f. 116, 145); arendașul de la Albulești a cotoplit hotarul Brezniceilor „luîndu-le vitele și locurile” (Ibidem, dosar 4/1845, f. 190); Vezi și Ibidem, dosar 18/1857—1858, f. 227.

²⁵ Arh. St. Drobeta Tr. Severin, fond M-rea Strehaia, dosarele 6/1843, f. 2; 8/1843, f. 34, 75; Muzeul Mitropoliei Olteniei, fond M-rea Strehaia, dosarele 3/1844, f. 12, 16; 24/1845, f. 136; Stanca Efrinoaica din Breznița de Motru se plînge de nedreptatea pe care i-a făcut-o arendașul la dijma (Ibidem, dosar 3/1844, f. 15). În 1848 clăcașii din Albulești și Rocșoreni își reclamau pentru a 30-a oară arendașul la stăpînire (Ibidem, dosar 7/1848, f. 25, 26, 29, 33, 35, 63). Satele Breznița de Motru și Socolești se plîng de arendașul Polizu, rugîndu-l pe egumen să le facă dreptate (Ibidem, dosar 3/1844, f. 2). În aceeași situație se află și clăcașii din Strehaia (Ibidem, dosar 3/1844, f. 112).

²⁶ Arh. St. Drobeta Tr. Severin, fond M-rea Strehaia, dosar 2/1843, f. 30.

²⁷ Ibidem, dosar 13/1854, f. 292.

²⁸ Ibidem, f. 243.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem, f. 244.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem, dosar 18/1857—1858, f. 227.

³³ Ibidem, dosarele 9/1849, f. 23, 26, 64; 16/1862, f. 252.

³⁴ Arh. St. Drobeta Tr. Severin, fond M-rea Strehaia, dosar 2/1843, f. 69, 70.

³⁵ Muzeul Mitropoliei Olteniei, fond M-rea Strehaia, dosarele 9/1849, f. 54; 3/1844, f. 164.

³⁶ Ibidem, dosarele 7/1848, f. 198; 3/1844, f. 145, 162.

³⁷ Arh. St. Drobeta Tr. Severin, fond M-rea Strehaia, dosar 3/1844, f. 26.

³⁸ Ibidem, f. 39—40.

³⁹ Ibidem, f. 27.

⁴⁰ Ibidem, f. 42.

⁴¹ Ibidem, f. 43.

⁴² Muzeul Mitropoliei Olteniei, fond M-rea Strehaia, dosarele 11/1851, f. 385—386; 7/1848, f. 25—26, 29, 33, 35, 63, 187; 3/1844, f. 107; 10/1850, f. 133, 310; 14/1845, f. 183, 202, 206.

procesele obștilor sătești cu conducerea mănăstirii, în urma cotropirilor și nedreptăților făcute de către arendașii acesteia. Moșnenii din Sălătruc, Mărculești, Dănciulești, Rocșoreni sau Bologești poartă ani de-a rândul procese cu mănăstirea⁴³. Satul Sălătruc, situat pe moșia mănăstirii Strehaia, cotropindu-i-se de către arendaș „un codru de loc din moșia Rucșoreni“, țărani adresează jalbe stăpînirii, în repetate rînduri. Neobținîndu-și drepturile pe cale legală, după mai mulți ani de așteptare, țărani își reiau singuri bucata de pămînt, fapt pentru care se întentează un proces. Început în 1834, procesul sălătrucenilor se termină în 1845, dîndu-li-se cîștig de cauză⁴⁴. În 1843 egumenul de la Strehaia se plînge că locuitorii satului Socolești au cotropit 500 stînjei în hotarul mănăstirii⁴⁵, cerînd, în același timp, cercetare la moșina Cernaia, în urma unei hotărîri judecătorești⁴⁶.

Țărani de pe moșiile mănăstirii Strehaia folosesc și alte forme de luptă contra stăpînirii. Astfel, unii se ascund prin păduri, unde-și construiesc case⁴⁷, unii își ascund vitele⁴⁸. Clăcașii din Rogova „între cu plugurile în moșia arendașului Brăiloiu, spre disperarea acestuia“⁴⁹, ceea ce duce la serioase anchete din partea autorităților⁵⁰. Briceag, Avram, Răceanu, Nicolae preotul din Motru de Sus sînt „răzvrățiți“, fapt pentru care se face apel la dorobanți ca să „cerceteze“ și să aresteze „pe zurbagii“⁵¹. Surprinzătoare este și nesupunerea la lucru, ba chiar „revolta“ țăganilor dezrobiți de pe moșie⁵².

Cele cîteva date desprinse din fondul de documente al mănăstirii Strehaia păstrat la Arhivele Statului din Drobeta Tr. Severin și Muzeul Mitropoliei Olteniei din Craiova relevă aspecte ale destrămării relațiilor feudale. Mișcările țărănești ca: fuga de pe moșii, bejenia, diferitele forme de împotrivire de la obligațiile impuse de către proprietari ori arendașii acestora și adeseori, răscoalele țărănești, zdruncină sistemul relațiilor de producție feudale.

⁴³ Arh. St. Drobeta Tr. Severin, fond M-rea Strehaia, dosar 1/1837–1840.

⁴⁴ Ibidem, dosarele 1/1837–1840, f. 137–159; 3/1844, f. 24.

⁴⁵ Ibidem, dosar 2/1843, f. 54.

⁴⁶ Ibidem, f. 56.

⁴⁷ Muzeul Mitropoliei Olteniei, fond M-rea Strehaia, dosarele 7/1848, f. 63; 3/1844, f. 162; 5/1846, f. 22, 23, 72; 4/1845, f. 195; 6/1847, f. 327.

⁴⁸ Arh. St. Drobeta Tr. Severin, dosar 8/1843, f. 22.

⁴⁹ Ibidem, f. 21.

⁵⁰ Ibidem, f. 33.

⁵¹ Muzeul Mitropoliei Olteniei, fond M-rea Strehaia, dosar 3/1844, f. 125.

⁵² Ibidem, dosar 7/1848, f. 206.

Clăcașii de pe moșiile mănăstirii Strehaia aveau deja o experiență rezultată din propria lor luptă, ceea ce le-a permis să-și apere cu dîrzenie și curaj drepturile în fața abuzurilor arendașești. Alături de clăcași, o forță care nu putea fi neglijată o constituiau moșnenii, țărani liberi, care, organizați în „obști sătești“ își apărau drepturile și proprietățile.

ANEXE

1

1848. Circulară a mitropolitului Neofit prin care cere egumenilor să denunțe pe toți dintre viețuitorii mănăstirilor care ar fi luat parte la revoluția din 1848.

Între cei ce au luat parte la tulburările trecutei răzvrătiri revoluționare este cunoscut de obște că au fost amestecați și din fețele bisericesti preoți și călugări și pentru unii ca aceștia, după decretul Excelenței sale Faud Efendi, comisul împărătesc i de Căimăcănia țării sub nr. 52 dat către noi la 21 ale trecutei luni septembrie care prin gazete osebite *... care s-au publicat în toată țara urmînd a se lua măsurile cuviincioase spre a lor înfrinare scriem cele următoare. Pe cîți din asemenea fețe bisericesti de aci din mănăstire îi vei cunoaște că lăsîndu-și metania sa și eșind din mănăstire s-au fost amestecat și va fi luat parte lucrătoare ori că au umblat cu propaganda în acea vreme a revoluției sau de aiurea acum în urmă va fi venit vreunul strein a se pripăși pe acolo, numaidecît să-l orestuiască (?), fiindu-ne sub bună pază și să ne raportești fără zăbavă, arătîndu-ne numele și numărul lor spre a să aduce, apoi, aici prin mîna administrației civile, cunoscînd foarte de aproape a nu să urma cumva împotriva căci dovedindu-să mai în urmă că vreunul din aceia de aci din mănăstire sau și alții (au) venit de aiurea ce au fost amestecați s-au tînuit și nu s-au arătat atunci și însuși chiar vei lua parte la învinovățire.

Iar cînd acestea fiindcă și alții din asemenea fețe poate să vor fi amăgiți în acea vreme și ră-tăcîndu-să cu gîndul vor fi fost gata cugetînd ca să între și să ia parte la astfel de răzvrătiri ca acelea care s-au cunoscut de vătămătoare atît pentru dinșii cît și obștești.

Noi dorînd și căutînd binele spre liniște și fericirea obștească povățuim pe toți să-și de-

* Indescifrabil.

părteze orice idee și fum de abatete să (se) astîmpere fiecare la locurile lor, să-și caute de datoriile podvigului la care sînt veniți, să nu iasă din mănăstire și să meargă pe la locuri și adunări nepotrivite lor, să nu se amestece în pricini care nu sînt de a lor cădere, să fie ascultători și supuși poruncilor și regulilor mănăstiri(i) ca prin asemenea chip să-și cunoască pe sinele ce sînt și ce dar poartă și a-i respecta norodul ca pă niște adevărați părinți duhovnicești, căci viind la auzul nostru vreunul dintr-inșii că au urmat împotriva pășind către vreo faptă necuviincioasă să știe cu hotărîre că (i)ertar(e) nu va fi și strașnic va fi canonisit spre pilda și altora și se va da înaltei stăpîniri. Totodată punem îndatorire asupra cuviosii tale ca să te ferești precum ești (sic!) poruncit a nu primi în mănăstire părinți de aiurea sau oameni mireni îngăduindu-să a îmbrăca haine călugărești fără în scris porunca sfintei mitropolii care această a noastră poruncă să va citi în auzul tuturor părinților de obște spre știință și întocmai urmare. Iar de primire și urmare întocmai să raportuești“.

Muzeul Mitropoliei Olteniei, fond M-rea Strehaia dosar VIII¹1848, f. 7.

2

(1848). Catagrafie cuprinzînd clăcașii de pe moșiile mănăstirii Strehaia.

Clăcașii satului *Strehaia*: Vasile Sterca, Ionașcu Bozan, Safta lui Dina Cidica, Ion Girumescu, Sandu Bedaru, Stoichița Văduva, Ion Girumescu, Vasile Șerban, Ion Udrescu, Mihai Strahie, Gheorghe Panduru; Clăcașii „mahalaua“ *Motru de Jos*: Vasile Baltac, Ion Gherghinoiu, Stan Iancu, Ilie Murariu, Unță Fota, Vasile sin Șerban Stăncescu, Constantin Popescu, Nicolae brat Popescu, Dina Gherghinoiu, Dina Parogea, Ilie Plecu, Barbu Mereu, Ghergina Coravu, Radu Cărăgea, Stan Gherghinoiu, Ghițan Alb, Ion sin Ghițan Alb, Dumitru Duicu, Gheorghe Bratu, Dumitrache Stăncescu, Radu sin Puicea; Clăcașii din „mahalaua“ *Motru de Sus*: Matei Mrejaru, Dumitru Bulaci, Dumitru Stancu Bogoe, Radu Ciucă, Ancuța Oproica, Sandu Oproiu, Neagu Petrescu, Gheorghe Lupu, Pîrvu Dinu Ghiorma, Ionașcu Răceanu, Vasile Stoichina, Barbu Răceanu, Dinu Duică, Ghiță Andreoanu, Mițoi Boroșteanu, Dumitru Viorel, Matei sin Vasile Iacov, Ion Rusu, Ion Beduța, Ilinca Petriceanca, Iancu Frusculoe, Stan sin Catrina, Dumitrașu

Stoichina, Pîrvu Iacov, Dumitru Vaescaru, Ilie Husău, Ion Songăr, Ilinca lui Radu Ciucă, Marica Giurumescu, Stoian Ghelmegeanu, Ion sin Gheorghe Dumitru, Ștefan sin Ștefan Molcome, Stanca Scăunășița, Răducan sin Sandu Mitru, Barbu Condrac, Matei Stoichița, Dinu Feregă, Dinu Vitcu, Matei Iacov, Ion Panduru, Vasile Boiangiu, Vasile Popescu, Pîrvu Iacov, Stana Coldrac, Stoian Chimițoiu, Matei Scafes, Nicolae Darcu, Ilinca Turculeț, Vasile Mareș, Barbu Baicioiu, Vasile Bulucu, Mitroi Cîrciumar, Dumitrașcu Vasilca, Mihai Cojocar, Vasile Giurumescu, Nițu Voichița, Mihai Pisclete, Ion Căpățînă, Ioana Diță, Ștefan Pescaru, Gruia Lemnaru, Pavel Proca, Ghiță Scăunașu, Constantin Pascu; Clăcașii din *Motru* („oamenii de la Gura Stîngăcelii“): Ghiță Roman, Matei Curbaru, Matei Crețu, Bălașa Motoi, Anghel Palea, Dinu Murariu, Ion sin Savu Dumbrăveanu, Barbu Dumbrăveanu, Ruxandra Văduva Ion Cilibereanu, Radu Ceregoveanu, Ion Sucală, Floarea Văduva, Vasile Paloș, Dumitru sin Grădinărița, Stoian Socoloiu, Constantin Buricescu, Ion al Ștefănoaei, Vasilca Văduva, Anghel sin Pîrvu Roman, Stanca Militarița, Adam sin Barbu Mihartescu, Barbu Borcoi, Barbu Mihartescu, Ioan Dobrițoiu, Ion sin Constantin Berceanu, Mitroi Gogoiu(?), Dragomir Cioc, Constantin Sulugiu, Pătru Socol, Radu Vultur, Dumitrașcu Vultur, Stan sin Catrina, Gheorghe Cîrjeu, Ion Molcome, Dinu Iacov, Matei Iacov, Sanda Muișoara, Barbu sin Sanda, Ion Nuțu, Dinu Morșoiu, Gheorghe Rusu, Vasile Stroe, Grigore Lemnaru, Pavel Proca, Maria lui Guțan Bojin, Barbu sin Barbu, Ghiță Priporeanu, Stoian sin Catrina, Stoian Jucăl, Stoica Rusu, Mihai Frencu, Niță Borcanu, Neagoe Panduru, Dinu Vițica, Ștefan Lemnaru, Gheorghe Cîrjei, Maria Vacna, Gheorghe Rusu, Ilinca sin Petre Ciucă, Fira Văduva, Pîrvu Iacov, Dinu Becheanu, Ancuța lui Dumitru Vilcu, Ioana sin Nicolae Șerb, Dumitru sin Dumitru Bojin, Vasile Sterpu, Mihai Orian, Constantin Căplescu, Ion Căpățînă, Gheorghe Năpoi, Mihai al Nichii, Gheorghe Cuică, Ion Răducănița, Vasile Petroică, Mitroi Cîrciumar, Nițu Voicu, Dinu sin Vitcâl, Iancu Hîrșov, Maria Pătru Șerban, Barbu Vilcicioiu; Clăcașii din *Huznița*: Marin Ușurelu, Ion Bilboc, Vasile sin Safta Popoica, Răducan Iacob, Ștefan sin Bratu, Maria văduva a lui Co(n)stantin, Ion Gengu, Niță Catană, Vasile sin Safta, Lăpădat sin Răducan Gherghinoiu, Ștefan Duțu, Gheorghe Detcu, Ion Murariu, Ion Gîngu, Ion Duțu, Ștefan Jucăl, Dinu Fe-

reangă, Stana Vlăduceanu, Dinu Voicu, Niță Petcu, Ion Carlagiu, Ion Rusu, Rada sin Sandu, Pîrvu(?), Dinu Vitcu, Pîrvu Ivașcu, Mitru Bordeanu, Ilie Bidel, Enache Stoarcă, Stan sin Cătina, Neagoe Panduru, Mihai Trapcea, Pătru Neghină, Marica Jucă, Dana Văduva, Fira Văduva, Stoica Morșala, Enache Gh. Racea, Nuța Morșala, Nicolae Boroșteanu, Ionașcu Bodeanu, Dinu Ghinea, Ion Gînju, Joița lui Marinaș, Nițu Coteanu, Ion Dancea, Stancu Cenușe, Vasile Safta, Preda Nistor, Maria lui Ștefan, Iancu Hîrșovă, Maria lui Pătru Șerban, Barbu Pănescu, Vasile sin Safta Popoica, Gheorghe Istrate, Pătru Epuran, Preda Fichete, Dinu Fichete; Clăcașii din *Slătinic*: Ion sin Călin, Constantin Ion Chiriță, Ion Dan, Niță Gligoriță, Dumitrașcu Brăilă, Dinu Ciohină; Clăcași la care nu se menționează localitatea de care aparțin: Vasile sin Safta, Popoica, Vasile Cenușe, Ion Apciu, Lăpădat Maria, Nicu sin Fira, Ștefan Duțu, Matei Vlăduț, Stancu zăt Neagoe, Maria sin Ștefan Molcomete, Barbu Călugăru, Ion Răceanu, Enache Chițu, Niță Bădescu, Neagoe Panduru, Ionașcu Bogdan, Coandă Boroșteanu, Udriște Opriș, Stancu Gol-drac, Ștefan Lemnaru, Dinu Vitcu, Ion sin Fira Negreanca, Dinu Băloi, Ion Lemnaru, Gruia Lemnaru, Mihai Frăicea, Ioana lui Gheorghe Răcea, Nițu Mîrșolea, Ion sin Radu Mutu, Nicolae Boroșteanu, Staicu Roșca, Florea sin Mincu, Dumitru sin Vasile Iacov, Maria Bierana, Stan sin Catrina, Stana Gondrucoana, Ioana lui Nicolae Surloiu, Pîrvu Iacov, Fira Văduva, Floarea lui Niță Cioară, Dina Pîrzoloaia, Stan Penteș, Matei Iacov, Nicolae Boroșteanu, Ionașcu Nicolicea, Mihai Trancea, Marița lui Nicolae Bojină, Neagoe Panduru, Ion Bedel, Ionașcu Bogdan, Stanca lui Goldrac, Ilinca Mazilița, Matei Bălu, Petre sin Dumitru Epuran, Mihai Niduzat, Ion Năpău, Preda Ticlete, Avram Moraru, Fira Corcanță, Băla Văduva, Dinu lui Gheorghe, Mitroi Ceraimescu, Dumitru Căpățînă, David Ungureanu, Mihai Ticlete, Dina Bijuică, Radu Enei, Dina Văduva, Vasile Benger, Dinu Ticlete, Sefreța Șerban, Dina sin Ghelmegeanu, Ion Răducănița, Vasile sin Stan, Neagoe Tobă, Barbu Tobă, Gheorghe Giura, Radu lui Istodor, Nestor Istodor, Ion Brezoi, Barbu lui Brezoi, Dumitru Crușu, Stamatie Crușu, Ion Istodor, Mihai Giura, Dinu Panu, Nicolae Sandu, Petru Pulgăreanu, Ion Nedel-cioiu, Stanca Văduva, Joița Văduva, Pîrvu Sandului, Manda Văduva, Vasile Blujdea, Românița Văduva, Radu Călin, Iancu Ripan,

Stanca Văduva, Ion Vladu, Matei Boboc, Dumitru Păcul, Idita Văduva, Ion Munteanu, Radu Olegar, Mihai Fluerașu, Maria Muntenița, Ștefan Vlăduț, Vasile sin Badea, Ion Motenu, Mihai Pera, Ancuța Floroica, Vasile Ciobanu, Mihai Popa, Mihai Nedelcioiu, Dinu Priciu, Barbu Sodolea, Dinu Hurducea, Radu Ciocan, Ion Frimul, Petre Enachie, Maria Dulgheru, Dinu Dulgheru, Gașpar Duțu, Diaconu Stancu, Petre sin Mitroi, Ion Ianculescu, Stanca lui Dincă, Trușcă Rotaru, Dumitrache Briceag, Ion Chirianu, Gheorghe Săndulescu, Dinu Ursu, Vasile Săndulescu, Fîru Ciozvirtă, Dinu Bocancea, Dincă Croitoru, Stan Viașu, Dinu Ceaușu, Preda Ular, Dinu Fler, Preda Văduva, Gheorghe Văcaru, Stanca Văduva, Ion Minea, Nițu Ionașcu, Ion Făgădău, Stamatie Făgădău, Micu Mitrică, Pîrvu Glogan, Ioachim Diaconu, Dinu Gligoraș, Iordache Murgu, Stancu Ghiu, Stanciu Costandin, Radu Mateescu, Vasile Badea, Ion Cîmpoeru, Vasile Tintea, Ion Frimul, Nicolae Joița, Dinu Ogășanu, Mihai Pătru Sirbu, Ion Nedelcea, Tanasie Dudău, Ancuța Ticleasa, Marin Dăogaru, Preda Grecu, Stancu Ghinea, Ion Duculeasa, Dumitrana Bochițoiaia, Pavel Curelaru, Radu Mîndruțu, Drăgoi Ciozvirtea, Stancu Ciuculeasa, Dinu Bocancea, Barbu Stoichii, Pîrvu Bîlboroiu, Duțu Drăghici, Tănăsie Drăghici, Ghiță Achim, Trușcă Băzăvan, Dumitrana Bocăncioaia, Ion Dinculescu, Simeon Pleșu, Vasile sin Vlădaia, Dina Nițului, Stanca Dunărințu, Maria Văduva Dunarințului, Stanca Cuiculeasa, Barbu Brezoi, Ion Brezoi, Stamatie Crețu, Joița sin Mihai, Stanca Ciocănoaia, Mihai sin Niță Dudău, Dinu Zbenghe, Matei Boceanu, Preda Marcu (Milcu), Radu Ologaru, Ion Glonț, Maria Muntenița, Dinu Băcanu, Păun Gomoii, Matei Simion, Mihai Fluerașu, Dumitru Păunoiu, Barbu Păsărilă, Ilinca Nicolu, Dinu Iovan, Ion Pîrvulețu, Ion Frimoii, Barbu Enii, Ion Lazăr, Floarea Ciocănoaia, Maria Tîlmăcioi, Ștefan Blidaru, Ion Bîrsanu, Constantin Cocilnău, Ion Dumbrăveanu, Gheorghe Năpău, Dinu Novac.

Muzeul Mitropoliei Olteniei, fond M-rea Strehaia, dosar 3/1844, f. 77. În 1844 se făcuse o catagrafie (Ibidem, dosar 3/1844, f. 136) pentru a „nu mai trece clăcașii de pe o moșie pe alta” (Ibidem, f. 145).

3

1849 februarie 8. Circulara mitropolitului Nifon prin care inițiază strîngerea de ajutoare necesare refugiaților revoluționari din Transilvania.

„Sfîntul Evanghelist Matei (la) cap(itolul) 24, precum și Sfîntul Evanghelist Marcu (la) cap(itolul) 13, între altele zice „ci vă rugați ca să nu fie fuga voastră iarna nici simbăta“. Și măcar că acestea zicîndu-le pentru iudei metaforicește să înțelege multe pentru mîntuirea sufletească dar tot într-o vreme a vrut să ne arate greutatea vremii de care să pot împiedica oamenii ce vor fi siliți să fugă în vremea (i)er-nii și în scurt necazul cumplit ce urmează ca să fie aceloră atunci. Și iată din nenorocire și păcatele oamenilor tocmai acestea cumplită nevoie să întîmplat acum cu mulți lăcuiitori din Transilvania și din care partea cea mai mare dintr-înși sînt pravoslavnici de o lege cu noi... Deci fiindcă și poruncă a legi(i) avem și datorie filantropică este ca să compătimim și să ajutăm pe cei nenorociți la necazurile lor, ești pohtit și cuvioșia ta ca să primești cu dragoste a ajuta pă cei nenorociți cu ceea ce mijloacele și preuresisu (?) te va erta și pentru un ban ce vei da în milă, plată vei avea de la milostivul Dumnezeu.

Muzeul Mitropoliei Olteniei, fond M-rea Strehaia, dosar 9/1849, f. 79.

4

1849 ianuarie 16. Circulară a Departamentului Crediței prin care populația este îndemnată să sprijine refugiații revoluționari din Transilvania.

Înaltul guvern actual al Principatului țări(i) (a) binevoit a revărsa iubire de omenire asupra nenorociților transilvăneni refugiați în pămîntul acestii țări, a decretat deschiderea unei generale subscripții printr-o comisie întocmită într-adîns pentru înlesnirea cu cele de neapărată trebuință ale viețuirii subzișilor refugiați care prin adreul cu nr. 4 a pomenitei comisii cere și ajutorul clerului bisericesc ca unul ce urmează a fi mai aplecat la asemenea faceri de bine. La acestea, dar, Departamentul pătruns de înalta bunăvoință pune și înaintea prea cuvioșiei-voastre ca prețuind mărimea faptei și cuviința de a ajuta pe asemenea nenorociți pe care cruntele întîmplări i-au silit a năzui să găsească ocrotire în pămîntul acestii țări, să contribuți și prea cuvioșia voastră cu ceea ce sufleteasca bunăvoință și iubirea de oameni vă va mișca (...) generozități prea cuvioșii voastre spre mîngîierea și ajutorul unor asemenea nenorociri și pentru că acest ajutor nu iartă prea-

lungire fiind de înția trebuință a hrăni. Veți grăbi a trimite la Departament cît mai fără de zăbavă ceea ce sufleteasca bunăvoință vă va îmbrînci spre săvîrșirea unei asemenea ome-nească faptă, fără a mai aștepta că se mai scrie pentru aceasta și al doilea.

Muzeul Mitropoliei Olteniei, fond M-rea Strehaia, dosar 15/1856, f. 109.

5

1861—1863. Inventar al arhivei mănăstirii Strehaia cu proprietățile ce le deținea înainte de secularizare.

1. 7022 (1514) Hrisov domnesc pentru moșia Cotoruia, Valea Bună și Cernaia ; 2. 7240 (1732) Carte de hotărnicie a 12 boieri pentru moșia Stănești ; 3. 7168 (1660) Copie după un hrisov domnesc pentru moșia Strehaia ; 4. 7162 (1654) Hrisovul lui Constantin Șerban Vodă pentru moșia Strehaia ; 5. 7186 (1678) Hrisov al lui Radu Vodă pentru moșia Breznița de Jos ; 6. 7183 (1675) Hrisov al lui Radu Vodă pentru moșia Breznița de Sus ; 7. 7200 (1692) Cartea mitropolitului Teodosie către 12 boieri ca să aleagă moșia Măgura Strehaii după dreptate ; 8. 7263 (1755) Carte de danie a Stanei, sora lui Vasile, pentru partea sa de moșie din Valea Bună ; 9. 7140 (1632) Hrisovul lui Matei Basarab pentru moșia Strehaia ; 10. 7120 (1612) Hrisovul lui Radu Vodă pentru moșia Strehaia ; 11. 7162 (1654) Hrisovul lui Șteban Vodă pentru moșia Strehaia ; 12. 1785 Cartea de hotărnicie pentru moșia Strehaia ; 13. 7257 (1749) Cartea Căimă-cămiei din Craiova atîngătoare de locuri din satul Strehaia ; 14. 7233 (1725) Carte de hotărnicie atîngătoare de moșia Strehaia ; 15. 7163 (1655) Hrisovul lui Constantin Șerban Vodă ; 16. 1793 — Cartea Divanului Craiovei ; 17. 1787 — Înscriș pentru un loc din Craiova ce a fost al mănăstirii Strehaia ; 18. 1779 Zapis pentru un loc din Craiova ce l-a vîndut mănăstirea lui Nicolae Vlădescu ; 19. 7162 (1654) Hrisov domnesc de la Constantin Șerban Vodă pentru moșia Strehaia ; 20. 7182 (1674) Hrisovul domnesc privitor la mănăstirea Strehaia ; 21. 7224 (1716) Hrisovul lui Alexandru Nicolae Vodă ; 22. 7214 (1706) Hrisovul lui Constantin Basarab Vodă ; 23. 7158 (1650) Hrisovul lui Matei Vodă pentru moșia Stîngăceaua de Sus și Stîngăceaua de Jos ; 24. 1683 (sic !) Hrisovul lui Grigorie Ghica Vodă pentru moșia Strehaia ; 25. 7126 (1618) Hrisovul lui Șerban Vodă pentru moșia Strehaia ; 26. 7255 (1747) Zapisul lui Constantin

Cernăianu pentru Valea Bună; 27. 7127 (1619) Hrisovul lui Constantin Vodă pentru moșia Strehaia; 28. 1782 Hrisovul lui Nicolae Constantin Caragea; 29. 7241 (1733) Zapisul lui popa Radu ot Bistrița prin care vinde partea sa de moșie mănăstirii Strehaia; 30. 7159 (1635) Cartea de hotărnicie pentru moșia Strehaia cu 12 peceți; 31. 1791 Copie după hrisovul dumnea-lui Basarab Vodă atingător de moșia Cotoroiaia și Valea Bună; 32. 1785 Copia Divanului Craio-vii atingătoare de moșia Strehaia; 33. 7158 (1650) Carte a 12 boieri hotarnici atingătoare de moșia Stîngăceaua; 34. 1777 Cartea Diva-nului Craio-vii pentru pricina moșiei Cotoruia și Valea Bună 35. 1778 Cartea de judecată ce au avut-o mănăstirea Strehaia cu moșnenii certeni; 36. 1777 Cartea de judecată pentru hotărnicia moșiei Valea Bună; 37. 7210 (1702) Copie de hotărnicia moșiilor mănăstirii Stre-haia; 38. 7251 (1743) Carte de hotărnicie a mo-șiei Cernaia și Valea Bună; 39. (nedatat) Carte de hotărnicie pentru moșia Albulești 40. 7240 (1732) Carte de hotărnicie a moșiei Rocșoreni; 41. 1777 Carte de hotărnicie a moșiei Stîngești; 42. 1785 — Carte de hotărnicie pentru moșia Stănești; 43. 7186 (1678 — sic!) Cartea Radului Vodă pentru moșia Strehaia; 44. 1766 Carte de hotărnicie pentru moșia Rocșoreni; 45. 1763 Carte de hotărnicie pentru moșia Rocșoreni; 46. 7121 (1613) Zapis pentru moșia Rocșoreni; 47. 7291 (1783) Zapis pentru moșia Rocșoreni; 48. 1763. Idem; 49. 1777 — Idem; 50. Idem; 51. 7181 (1673) Zapis al Jupînesei Anca către *Arhiepiscopul Daniil de la Strehaia* pentru vînzarea unui țigan; 52. 1796 Porunca lui Ale-xandru Constantin Moruzi Voievod către is-pravnicul ot sud Mehedinți pentru un tîrg la Strehaia; 53. 7203 (1695) Zapis de schimb al Fotii Gelescu către egumenul Strehaii pentru o țigancă; 54. (nedatat) Carte a lui Gavriil Mo-ghilă vv. către Ion (...) pentru satul Strehaia; 55. 1796 Zapis al lui Visarion iconomul Stre-haii către egumenul Strehăianu pentru o moară cu piuă; 56. 7255 (1747) Zapis al lui Ion Gru-iescu către proigumenul Strehăianu pentru o împrumutare de bani; 57. 7204 (1696) Zapis de schimb al jupînesei Stanca către igumenul Stre-hăianu pentru o țigancă; 58. 1793 Jalba egu-menului Strehăianu cu poruncă domnească în pricina moșiei Menții; 60. 7162 (1654) — Zapis al căpitanului Preda Bologa către igumenul Strehăianu pentru vînzarea unor țigănci; 61. 1778 Fo(a)ia neiscălită de schimb(ărea) țigăn-cii ce au mers de la mănăstirea Strehai la mă-

năstirea Motru; 62. 1786 — Zapis de schimb al lui Chesarie, egumenul de la Strimba către egumenul Strehăianu pentru un țigan; 63. 1776 — Zapis către egumenul Strehăianu pentru schimbul unor țigani; 64. 1781 — Zapis al lui Radu Păsat către egumenul Strehăianu pentru o țigancă; 66. 7207 (1699) Zapis de schimb al lui G(he)org(he) Postelniceanu către egumenul Strehăianu pentru o țigancă; 67. 1783 — Zapis al lui Ilie Gruiescu către popa Barbu pentru zălogirea părții lui de moșie din Stîngăceaua; 68. 1777 — Carte de hotărnicie a moșiei Stănești pe Valea Stîngăcelii; 69. 1753 — Zapis de vînzare a Ilinchii către părintele (...) pentru o prăvălie; 70. 7223 (1715) — Zapis de schimb al Ilincăi Cioroboreanu pentru niște țigănci 71. 7207 (1699) — Zapis al lui Lațco cu fii lui către egumenul Strehăianu pentru răscompă-rarea lor din rumânie, dînd țigani în loc; 72. 7251 (1743) — Zapis al Danciului și (...) că're cumnata lor Maria pentru o moară; 73. 7196 (1688) — Zapis de schimb al lui Ioanichie, egu-menul Tînrureanu (?) către egumenul Stre-hăianu pentru două țigănci; 74. 7162 (1654) — Zapis al lui C(he)ra țiganu(ă) către egumenul Strehăianu precum că va fi țigan de baștină; 75. 7206 (1698) — Zapis de vînzare al lui Matei sin Dumitrașcu la mîna lui Lațcu pentru o țigancă; 76. 7148 (1640) — Carte de alegere pentru moșia Salbeni; 77. 1776 — Zapis de vînzare al lui Ioan Dovleac către egumenul Strehăianu pentru o morișcă; 78. 7237 (1729) — Zapis de schimb al lui Constantin Bălcescu către egumenul Strehăianu pen'ru un țigan; 79. 7206 (1698) — Răboj al Barbului biv logofăt za Viderie către egumenul Strehăianu pentru îndreptarea moșiei Menții; 80. 1793 — Jalba egumenului Strehăianu cu porunca Căimăcămiei Craio-vii pentru moșia Menții; 81. 1765 — Carte de judecată a lui Ștefan Bibescu pentru moșia Salbele; 82. 7206 (1698) Răboj al Barbului și al lui Constantin Bibescu către egumenul Stre-hăianu pentru moșia Menții; 83. 1769 — Zapis către Șerban logofăt'ul de primirea unor bani de la egumenul Strehăianu; 84. 7183 (1675) — Carte de danie a lui Martin pentru o casă la Samarinești; 85. 1754 — Zapis de împrumutare al egumenului Strehăianu către Dimitri logofăt-ul pentru niște bani; 86. 1778 Zapis de (s)chimb al lui Manolache Borcescu și Constan-tin Soceanu către egumenul Strehăianu pentru o țigancă; 87. (nedatat) Zapis către egumenul Strehăianu pentru schimb(ul) unor țigani; 88. 1795 Zapis de vînzare al lui Gruiescu către

egumenul Strehăianu pentru moșia Stănești; 89. 1798 — Zapis al lui Constantin biv logofăt către egumenul Strehăianu pentru schimb de țigani; 90. 7163 (1655) — Cartea lui Constantin Șerban vv. pentru slobozirea mănăstirii Strehăia; 91. 1761 — Cartea de judecată a caimacanelui Craiovei pentru o pricină ce s-au făcut la moșia Cernaia; 92. 1771 — Carte rusească de apărare pentru moșia Strehăia; 93. 7222 (1714) Carte de judecată a lui State Leurdeanu vel paharnic pentru niște rumâni ai mănăstirii Strehăia; 94. 1794 — Carte a lui Alexandru Moruzi vv. de orînduirea unor egumeni la mănăstirea Strehăia; 95. 7154 (1746) Carte de hotărnicie a 24 boieri pentru moșia Coșcodia; 96. 7083 (1575) — Hrisovul lui Alexandru vv. către Petru Șerban pentru moșia Coșcodia; 97. 7154 (1746) Zapis de vînzare al satului Coșcodia către Matei Basarab vv. pentru moșia Coșcodia; 98. 1815 — Anafora a ispravnicului de Romanați către Divanul Craiovei pentru o țigancă; 99. 7097 (1589) Tălmăcire a hrisovului lui Matei vv. către Ștefan ... din Cernaia; 100. 7155 (1646) Zapis de vînzare al jupînesei Paraschiva și al (...) către Matei Basarab vv. pentru moșia Albulești; 101. 7097 (1589) Hrisov al lui Mihnea vv. către Ștefan Bătean ot Cernaia pentru satul Cernaia; 102. 1794 Carte a judecătorului de Mehedinți către Mihai Bologa și alții ca să vie la judecată pentru chemarea moșnenilor rocșoreni; 103. 7076 (1568) — Tălmăcire după hrisovul lui Petre vv. către jupan Ocsanie pentru satul Cernaia; 104. 1781 — Scrisoare a Păunii Fratoștițeanu către egumenul Strehăianu pentru moșia Cernaia; 105. 7157 (1648) Zapis al Lupului cu ai săi către Matei Basarab vv. pentru moșia lor din Stîngăcea; 106. (nedat) Mărturie a lui Dumitru Bologa pentru vînzarea moșiei Sălătrucu; 107. 7141 (1633) Hrisov al lui Matei Basarab vv. către Radu vâtaf pentru satul Albulești; 108. 7138 (1630) Zapis de vînzare al lui Mihai clucer cu frate-său către Preda Vornicu(l) pentru partea de moșie în Stîngăcea; 109. 7165 (1657) — Copie adevăritoare după cartea lui Constantin Șerban vv. pentru moșia Rocșoreni; 110. 7146 (1638) Zapis de vînzare al lui Dumitrașcu clucer către Matei Basarab vv. pentru nisce rumâni din Stîngăcea; 111. 7125 (1617) — Carte de alegere a lui Stoica biv vel logofăt pentru moșia Stîngăcea; 112. 7076 (1568) Hrisov al lui Petru vv.

către jupan Ocsanie pentru satul Brenița (de Motru.

DESFĂȘURAREA REVOLUȚIEI DE LA 1848 ÎN JUDEȚUL IALOMIȚA

MIHAI COTENESCU

Vestea izbucnirii revoluției s-a răspândit repede în județele limitrofe capitalei. Județul Ialomița, amplasat în apropierea Bucureștiului, a luat cunoștință de evenimentele petrecute în capitală, prin țărani de prin partea locului prezenți în acea zi importantă dar și prin autoritățile județene, informate de forurile superioare.

A doua zi, la 12 iunie, circulara trimisă de Departamentul lui Lăuntru către Ocîrmuirea Județului Ialomița, cerea administrației să se aducă la cunoștința întregii populații că „ziua de 11 iunie reprezintă cea mai măreață zi, deoarece s-a petrecut cea mai importantă revoluție care s-a pomenit în această țară”¹.

Instalarea guvernului provizoriu și proclamarea Constituției a fost sărbătorită într-un cadru festiv în capitala județului Ialomița — Călărași, fapt consemnat în raportul înaintat de noul administrator al județului Ialomița Ministerului din Lăuntru la 21 iunie: „toți cetățenii orașului s-au adunat în încăperile administrației județului cu steagul tricolor, vînzîndu-se la ei cea mai mare mișcare de bucurie, de frăție și dragoste, închinîndu-se toasturi, în cinstea libertății și patriei și în sănătatea guvernului provizoriu”².

Un martor ocular al acestei sărbători, arăta în amintirile sale: „la Călărași, fostul ocîrmuitor a fost nevoit să plece, în locul său fiind adus judecătorul Dimitrie Ciocîrdia care a fost

Numeroase documente menționate în acest inventar s-au pierdut. În răspunsul stăreției către Departamentul Credinței de la 22 sept. 1843 se menționează că arhiva mănăstirii deține documente „în număr foarte mic” (Ibidem, dosar 2/1843, f. 23) o parte dintre acestea aflîndu-se la Comanduirea Craiovei pentru a fi la îndemîna avocatului treburilor mănăstirești, mănăstirea Strehăia fiind în proces cu satul Sălătruc (Ibidem, f. 23—24).

Notă: Denumirea de „egumenul Strehăianu” trebuie înțeleasă corect sub forma „egumenul mănăstirii Strehăia” (n.a. A.S.).

¹ Arh. St. Buc., fond Comisia celor amestecați în fapte revoluționare, dosar 27/1848, f. 8.

² Anul 1848 în *Principatele Române*, București, 1901, vol. I, p. 689.

Arh. St. Drobeta Tr. Severin, fond M-rea Strehăia, dosar 10/1861—1863, f. 1—3.

purtat pe brațe de cei care au luptat pentru libertate... proclamația lui Heliade fiind citită în fața poporului de Costache Poenaru"³.

Prin decretul guvernului provizoriu din 21 iunie 1848 în calitate de administrator al județului Ialomița a fost confirmat judecătorul de instrucție Ciocîrdia. Acesta nu va rămîne mult timp la conducerea județului, deoarece va fi solicitat de Departamentul Justiției, să cerceteze pe cei implicați în complotul din 28—29 iunie⁴.

În județul Ialomița, schimbările administrative s-au petrecut și la nivelul plășilor. În locul vechilor subocîrmuitori au fost desemnați subadministratorii Tache Porumbaru la plasa Balta, Petrache Toneanu la Borcea, Matei Murgeanu la plasa Ialomița și Nicolae Bărbătescu la Cîmpului⁵.

Noii aleși au explicat populației de la sate programul revoluționar. În raportul adresat autorităților județene, subadministratorul Matei Murgeanu la plasa Ialomiței și Nicolae Bărbărea noii constituții și vād că oamenii de prin sate pătrunși de adîncile prefaceri, ridicîndu-se contra duhurilor de agonie ale înaintatului veac"⁶.

Un rol deosebit în răspîndirea idealurilor revoluționare printre țărani ialomițeni l-au avut cadrele didactice, aleși satelor precum și comisarii de propagandă.

În județul Ialomița au activat șase comisari de propagandă. Tache Porumbaru a fost numit la 6 iunie și a îndeplinit mai întîi funcția de comisar la plășile Balta și Borcea, iar apoi subadministrator de plasă.

Într-un raport din 20 iulie 1848 acesta informa Administrația județului Ialomița: „am făcut pe locuitorii de prin sate să înțeleagă ce viitor au cu prilejul revoluției de la 9 și 11 iunie... am citit cele 21 de puncte jurate de poporul român pe Cîmpia Libertății, am pus pe toți locuitorii de au săvîrșit jurămîntul că vor fi credincioși patriei, am înființat pentru paza liniștii publice guardia națională și am înălțat stindardul tricolor"⁷.

Ulterior, la 12 iulie, Guvernul provizoriu, a numit în calitate de comisari de propagandă

pentru județul Ialomița pe Ștefan Ialomițeanu, Ioan Catina, Simion Mihăilescu și Mihai Bratu⁸.

Poetul Ioan Catina a fost numit mai întîi comisar de vopsea în capitală, iar după aceasta s-a strămutat pe post de propagandă în județul Ialomița. Din cercetările făcute de „Comisia pentru cercetarea celor implicați în fapte revoluționare“ reiese că el a făcut propagandă în favoarea constituției revoluționare și prin scrieri și poezii obște⁹.

Revenind la activitatea pe care acesta a desfășurat-o în județul Ialomița, trebuie să menționăm că și-a îndeplinit mai întîi atribuțiile de propagandă la plasa Balta cu sediul la Tîndărei. După 12 august el este mutat în aceeași calitate la plasa Ialomița, în locul său fiind numit George Seracin, la 12 august.¹⁰

În calitatea sa, Ioan Catina s-a aflat în satele plășii Balta între 20—31 iulie. El a fost nevoit să ia o serie de măsuri împotriva persoanelor care se opuneau revoluției. Printre cei arestați ca împotrivitori s-a numărat și proprietarul Scarlat Ghimbășanu din satul Maltezi, trimis la administrația județului, însoțit de doi dorobanți¹¹.

Noua administrație a județului Ialomița, condusă în absența titularului de către secretarul Ioan Paraschivescu în intervalul iulie—septembrie a pus în practică toate decretale emise de guvernul revoluționar.

Astfel, la 23 iunie 1848, se aducea la cunoștința țăranilor ialomițeni desființarea bătăii, iar la 30 iunie se luau măsurile de înființare a stindardului tricolor la sediul administrației, poliției și tribunalului¹².

În urma apariției decretului de înființare al gărzii naționale la 25 iunie, Comisia țîrgului Călărași a desemnat în calitate de căpitan al acesteia pe tînărul George Opran. Acesta va reuși într-un interval scurt să alcătuiască garda națională a orașului Călărași formată din 86 de membri, îndeplinind atribuții pentru asigurarea liniștii capitalei județului, apărarea și supravegherea carantinei și graniței Dunării¹³.

Profesorul școlii normale din Călărași, Grigore Constantinescu, la 24 iunie 1848 a convocat

³ Anul 1848... vol. II, p. 561.

⁸ Arh. St. Buc., fond Comisia... dosar 27/1848, f. 83.

⁹ Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească, București, 1962, p. 239.

¹⁰ Arh. St. Buc., fond Comisia... dosar 27/1848, f. 151.

¹¹ Ibidem, f. 36.

¹² Ibidem, f. 158.

¹³ Ibidem, f. 125.

³ Constantin Predeleanu, *Noțiuni istorice asupra județului Ialomița*, Călărași, 1884, p. 25.

⁴ Samarian Pompei, *Istoria orașului Călărași*, București, 1931, p. 153.

⁵ Arh. St. Ialomița, fond Prefectura județului Ialomița, dosar 58/1848, f. 23.

⁶ Ibidem, f. 24.

la școala din Călărași învățătorii și candidații de prin sate, în vederea instruirii lor pentru lămurirea populației asupra programului revoluționar. Datorită activității depuse, candidații satelor Grindu, Manasia, Condești au fost înlăturați din învățământ după înăbușirea revoluției¹⁴. Același lucru s-a întâmplat și cu aleșii acestor sate, acuzați de către subocîrmuitorul plășii Cîmpului, în octombrie 1848, că în timpul revoluției umblau după arendași ca să le dea regulamentul organic să-l ardă¹⁵.

În vederea înființării Adunării Constituante în care trebuia să fie reprezentată întreaga națiune, fiecare județ trebuia să-și trimită reprezentanții.

Pentru fixarea numărului reprezentanților fiecărui județ Ministerul Finanțelor cerea la 18 iulie administratorului județului Ialomița să-i trimită o situație a familiilor țărănești din satele așezate pe proprietățile particulare, mănăstirești, în devalmășie și moșnenești. Cercetările efectuate au constatat existența în județul Ialomița a 13 049 familii clăcași din care pe proprietăți mănăstirești trăiau 4 577 familii, iar pe proprietățile particulare 6 596 familii¹⁶.

Decretul de înființare al Comisiei Proprietății a fost primit de autoritățile județene la 14 iulie 1848. Acesta prevedea ca alegerea reprezentanților proprietarilor și clăcașilor să se facă în prezența celor desemnați de către fiecare sat în parte și a marilor proprietari. În intervalul 14—24 iulie, comisiile alcătuite în fiecare sat și-au numit reprezentanții pentru alegerea deputaților.

Prin jurnalul din 25 iulie, adunarea a desemnat ca reprezentanți ai clăcașilor și proprietarilor ialomițeni pe Vasile și Radu din Valea Măcrișului și pe Radu Ceaușescu din Călărași¹⁷.

Ambii reprezentanți ai județului Ialomița au luat parte la ședințele desfășurate la București în prima parte a lunii august, cînd s-a discutat problema improprietării țăranilor din Țara Românească.

Radu Ceaușescu a luat cuvîntul în două rînduri la aceste întruniri, el fiind adeptul improprietării țăranilor prin despăgubire, chestiune arătată de toți reprezentanții marilor proprietari¹⁸.

În urma primirii de către autoritatea județeană a ordinului Ministerului din Lăuntru referitor la principiul electivității iudecăților, Comisia țîrgului Călărași a primit sarcina să convoace pe cetățenii orașului care să desemneze pe marii iudecători¹⁹.

În ședința publică ce a avut loc la Călărași pe data de 11 septembrie 1848 a fost ales în calitate de președinte al Tribunalului județului Ialomița, profesorul Grigore Constantinescu cu 77 de voturi, iar ca iudecător Ion Păltineanu cu 67 de sufragii²⁰.

Înăbușirea revoluției prin intervenția trupele străine a dus la zădărnicierea altor obiective emise de guvernul revoluționar de la București. În capitala județului Ialomița a fost adus pentru reprimarea eventualelor mișcări ale simpatizanților revoluției un batalion din trupele otomane care au ocupat cazarma infanteriei²¹.

În urma ordinului trimis de către Eforia Școalelor naționale, Școala normală din Călărași și școlile de prin sate urmau să fie închise pînă la noi dispoziții. Comisia țîrgului Călărași va primi inventarul și bunurile școlii din partea profesorului școlii pe data de 16 noiembrie²².

Persoanele implicate în revoluție au fost arestate și cercetate. Din ordinul noului Ocîrmuitor al județului, Mihai Rahtivan, Radu Ceaușescu a fost arestat împreună cu alți localnici și trimisi la București spre cercetare. Însemnările sale lăsate pe o psaltire, arată că a fost arestat la 8 octombrie, fiind închis la mănăstirea Văcărești²³. În evidențele comisiei pentru cei implicați în revoluție vina acestuia era categorisită „că s-a preumblat în calitate de propagandist prin județul Ialomița”²⁴.

Pentru județul Ialomița Comisia deținea o listă cu 31 persoane participante la revoluție. Printre cei implicați sînt menționați Dimitrie Ciocîrdia administrator, Radu Ceaușescu, Grigore Constantinescu profesor, comisarii de propagandă, Iordache și George Opran căpitani de gardie națională în orașul Călărași, meseriașii Anastasie Zamfirescu, Constantin

¹⁹ Arh. St. Buc., fond Comisia... dosar 27/1848, f. 281.

²⁰ Ibidem, f. 289.

²¹ Pompei Samarian, *op. cit.*, p. 158.

²² Arh. St. Ialomița, fond Prefectura județului Ialomița, dosar 89/1848, f. 26.

²³ Gh. Părnuaș, *Istoria învățămîntului din județul Ialomița*, vol. I, (1300—1918) Slobozia, 1977, p. 168.

²⁴ *Documente privind anul revoluționar 1848...* p. 96—97.

¹⁴ Arh. St. Ialomița, fond Prefectura județului Ialomița, dosar 75/1848, f. 31.

¹⁵ Ibidem, f. 36.

¹⁶ Arh. St. Buc., fond Comisia... dosar 27/1848, f. 176.

¹⁷ Ibidem, f. 178.

¹⁸ Pompei Samarian, *op. cit.*, p. 157.

Vătafu, Vasile Dimulescu negustorii Ștefan Vasilescu, Drăgan Cutescu, starostele Stan din Urziceni, micii proprietari Matei Măgureanu, Petre și Nicolae Toneanu din satul Tonea, Răducanu Pribegeanu. Din aceștia o parte au activat și la sate, fiind propagandiști ai ideilor revoluției²⁵.

Desfășurarea evenimentelor revoluționare în județul Ialomița dovedește puternica adeziune și contribuția populației la înfăptuirea programului revoluționar pașoptist.

ANUL REVOLUȚIONAR 1848 ÎN JUDEȚUL PRAHOVA

ELISABETA NEGULESCU

În anii premergători revoluției țărănimea din județul Prahova, supusă unei accentuate exploatare, își exprima nemulțumirea prin forme specifice.

Mai mulți locuitori de pe moșia Drăgănești, jăluiau în 1843 Departamentului din Lăuntru că nu mai pot îndura abuzurile proprietarului care, fără nici un drept, le pretinde mai multe produse și bani la plata dijmii și a clăcii, îi alungă din sat, îi amenință că le dărimă casele și îi obligă la diferite corvezi în folosul său, fără să le plătească vreo simbrie¹.

Locuitorii clăcași din satul Provița de Sus, sărăciți de pe urma unei inundații puternice, în 1843, se plîngeau că arendașul nu a ținut seama că au casele și recoltele inundate și distruse, ci i-a obligat să dea toate dările; felul în care au fost tratați de arendaș și autorități este zguduitoare „după neaverea și pagubile noastre ne căznește ca pe niște arestați și mai rău prin sat... și ne pune trăistile în cap cu coceni și ne trage de căpăstru ca pă niște dobitoace, purtîndu-ne și prin curtea bisericii cu trăistile în cap, unii dorobanți trăgeau și alți dorobanți călare pă unii din noi, muierilor tot asemenea le-au dus de căpăstru la gîrlă să le adape ca pe niște dobitoace... acestea au fost cu povața arendașului, bătaia aceasta de joc”².

Arendașul moșiei Adincata, în 1845 obliga prin felurite abuzuri pe locuitori să plătească,

în afară de cei 66 lei pentru clacă, încă 50 lei de familie fără a le da vreo explicație, iar pentru fiecare pogon de porumb le cerea cîte 9 banițe „nu din 10 baniți una” încălcînd învoiala încheiată cu ei la arendarea moșiei³.

Clăcașii moșiei Românești Bărbănescului jăluiau în 1845 domnului, cerînd să li se facă dreptate, deoarece li se cere să dea dijmă de porumb și pentru locuri pe care nu s-a cultivat această cereală, precum și pentru cele necultivate⁴.

Locuitorii satelor Filipeștii de Pădure și Filipeștii Ungureni jăluiau în 1845 Cîrmuirii județului Prahova împotriva subcîrmuitorului care, în loc să le rezolve neînțelegerile ce le au cu arendașul din partea căruia suferă tot felul de nedreptăți, i-a închis și i-a bătut⁵.

Birnicii satului Mălăiești cereau în 1846 Departamentului din Lăuntru să-i apere de împilările arendașului căroră nu le mai pot face față; sub amenințările acestuia țăranii sînt nevoiți să dea dijma porumbului 12 banițe la pogon, nu 10; li se dă pămînt și livezi neroditoare; deși lucrau cîte 18 zile în folosul moșiei nu li se socoteau decît 10 ș.a.; nici un locuitor din sat nu a scăpat nebătut și uneori femeile și copiii erau scoși din case cu forța și în locul lor erau adăpostiți caii dorobanților⁶.

Perioada premergătoare revoluției a însemnat un lanț de împotriri ale maselor populare, ale țăranimii clăcașe față de exploatare, care s-au manifestat sub diferite forme: fuga de pe moșii, strămutarea, refuzul de a presta obligațiile impuse etc.

Ocîrmuirea județului Prahova porunea în mai 1848 subocîrmuirii plășii Cîmpului să-i trimită sub paza dorobanților pe locuitorii călcași de pe moșia Coslegi, care au sărit și l-au bătut pe cinovnicul trimis să strîngă dările pentru proprietar⁷.

Arendașul moșiei Netoți și Trestieni, proprietatea serdarului Anghelache Samurcaș, reclama în 1840 Ocîrmuirii județului Prahova că locuitorilor, deși li s-au măsurat locurile de arat și fineață, au păscut vitele pe toată moșia, strîcînd 150 care de fin și au arat unde și cînd au vrut, lăsînd 200 pogoane nearate; cu toate că au fost aduși oameni din alte sate să lucreze

²⁵ Ibidem.

¹ Arh. St. Ploiești, fond Prefectura județului Prahova, dosar 9/1843, f. 229, copie.

² Ibidem, dosar 9/1842, f. 344.

³ Ibidem, dosar 1/185, f. 30.

⁴ Ibidem, f. 60–65.

⁵ Ibidem, f. 74, 75, 83.

⁶ Ibidem, dosar 14/1846, f. 49.

⁷ Ibidem, dosar 7/1838, f. 134.

pământul nearat, locuitorii au făcut „zurbalic“ și i-au alungat și nici ei nu se supun să execute claca⁸.

Subocirmuitorul plaiului Prahova mergând în iulie 1840 în satul Teșila pentru a îndeplini măsurile luate de Departamentul din Lăuntru în conflictul dintre arendaș și locuitori, aceștia din urmă s-au revoltat și l-au insultat, cu toate că era însoțit de 3 dorobanți „s-au sculat cu înfuriat zurbalic de la mic pînă la mare“. Pentru calmarea situației s-a intervenit cu mai mulți dorobanți și capii răzvrătiți au fost arestați⁹.

Ațiunile de împotrivire se înmulțesc în anii 1843—1847. Locuitorii satului Drăgănești, ignorând puterea arendașului și a autorităților locale, în 1843 nu s-au mai prezentat la muncile agricole pentru arendaș și nu au fost „potoliți“ luni în șir¹⁰.

Condițiile grele de viață și de muncă ale lucrătorilor de la salinile Telega și Slănic, lucrători al căror număr era de cca. 1000 în preajma revoluției i-au determinat de nenumărate ori să-și schimbe ei înșiși soarta. Prima jumătate a secolului al XIX-lea este caracterizată de numeroase răzvrăti ale lucrătorilor de la salinile Slănic și Telega. Dintre acestea menționăm pe cele din 1832 și 1835.

Ridicările la luptă ale ciocănașilor și măglașilor de la ocnele Telega și Slănic, au cunoscut o asemenea intensitate încît autoritățile au putut interveni sau discuta cu ei, numai în prezența armatei. Marșul organizat de acești lucrători, în 1832 la București, pentru a prezenta un memoriu direct autorităților centrale, nu a putut fi oprit de nici o forță. Panica ce au produs-o a fost atît de puternică încît Marca Vornicie din Lăuntru a fost nevoită să declare că „cea mai de temei îndeminare a năvălirii cu plîngere la stăpînire le-au fost mai cu seamă îndelungata greutate în care se află imputați și munca cea veșnică și plină de sudori în care se îndeletnicesc în zi și în noapte, și cu voie și fără voie ca niște robi, fără să cunoască răsplatire potrivită, cu niște asemenea osteneți“¹¹. Stăpînirea a fost nevoită atunci să facă unele concesii, însă faptul că nemulțumirile și răzvrătirile acestor lucrători au continuat cu o intensitate sporită, demonstrează că trebuințele lor

crau departe de a fi rezolvate; în toate rapoartele vremii, autoritățile locale îi caracterizau ca „zurbagii și nesupuși precum sînt cunoscuți“¹².

Sesizînd afirmarea lucrătorilor în viața social-politică a țării, Nicolae Iorga scria că „o adevărată chestie muncitorească se deschide astfel și la noi“.

Asemenea forțe au făcut ca județul Prahova să ocupe, în planul revoluției un loc dintre cele mai importante, conduse direct de Nicolae Bălcescu.

Legăturile acestuia cu județul Prahova sînt deosebit de puternice și într-o bună măsură, de ordin afectiv. Mama sa era descendentă familiei Pană Băbeanu, proprietara moșiei Singeru din județul Prahova. Tot în acest județ, părinții săi aveau o proprietate și o casă pe Valea Orliței, unde în anul 1813 s-a născut Constantin, fratele mai mare al lui Nicolae Bălcescu¹³. Copilăria i-a oferit un prim contact cu realitățile prahovene.

Anii de detenție de la mănăstirea Mărgineni, aflată la 30 km. de Ploiești, în urma eșecului mișcării revoluționare din 1840, îl fac să cunoască și mai mult situația din Prahova. „În singurătatea acestei închisori, Bălcescu a cules documente și și-a pregătit materialele trebuincioase pentru scrierea intitulată „Puterea Armată“. Este vorba probabil de studierea unei colecții de documente care se afla la mănăstirea Mărgineni, ctitorie a Cantacuzinilor, transformată apoi în închisoare politică“¹⁴.

Eliberat din închisoare, înființează în toamna anului 1843, împreună cu Ion Ghica și Christian Tell, societatea Frăția, în rîndurile căreia au activat revoluționarii Costache Telegescu și Marin Serghiescu, originari din Prahova, participanți la mișcarea din 1840 și foști deținuți politici la închisoarea de lingă ocna Telega.

Permanentă legătură ce au ținut-o aceste elemente revoluționare cu județul Prahova, fapt ce le-a permis să cunoască îndeaproape potențialul său revoluționar, a făcut ca în planul revoluției județul Prahova să ocupe unul din locurile centrale. „Izlazul cît și Telega — scria Bălcescu — de unde era să pornească semnalul — erau cunoscute ca puternice centre țărănești, unde clăcașii dovediseră în repetate rînduri cerbicia lor.“

¹³ Horia Nestorescu Bălcești, *Nicolae Bălcescu — bibliografie*, București, 1971, cap. cronologie.

¹⁴ Gh. Georgescu-Buzău, *N. Bălcescu*, ESPLA, București, 1956, p. 64.

⁸ Ibidem, dosar 39/1840, f. 351.

⁹ Ibidem, dosar 1/1840, f. 3.

¹⁰ Ibidem, dosar 9/1843, f. 279.

¹¹ *Prahova — trepte în istorie*, Ploiești, 1971, p. 16.

¹² Arh. St. Ploiești, fond Prefectura județului Prahova, dosar 6/1835, f. 125.

Ion Ghica scria lui Vasile Alecsandri că „la începutul lui aprilie, rolurile noastre, ale fiecăruia, erau împărțite. Nicu Bălcescu cu Teologu erau destinați a merge la Telega unde Marin Serghiescu (Naționalu), Telegescu și Duca erau înțeleși cu ciocănașii, ca deacolo să pornească să răcoale Ploieștii“.

În primele zile ale lunii iunie 1848, Nicolae Bălcescu sosește la Telega, unde îl așteptau locotenentul Christofi și Constantin Telegescu. Comitetul revoluționar preconizase că prezența lui Nicolae Bălcescu în județul Prahova nu va crea suspiciuni. Cu toate măsurile de prevedere, poliția l-a urmărit cu înverșunare iar Nicolae Bălcescu este nevoit, la 7 iunie, să stea ascuns, împreună cu parucicul Racoviceanu, într-o pădure din preajma Cîmpinei, ore în șir. A doua zi, el se întâlnește cu locotenentul Christofi. Despre această întrevvedere ultimul își amintea că „în ajunul acelor zile memoriale de 9 și 11 iunie 1848, eu m-am întâlnit cu Nicu Bălcescu, de fericită amintire, într-un crîng dintre Telega și Cîmpina, care mi-a dat o țigaretă în care era ascuns un bilet de la Tell care îmi scria: Scoală-te dacă-ți iubești patria! Acum a vremea“¹⁵.

Efervescența revoluționară ce cuprinsese întreaga țară, culminase la 9 iunie cînd, pe cîmpia de la Izlaz, Ion Eliade Rădulescu a citit proclamația și s-a constituit primul guvern provizoriu.

Stăpînirea continua să intensifice acțiunile de stabilire a revoluției. Măsurile severe întreprinse de Cîrmuirea Prahova pentru urmărirea și prinderea lui Nicolae Bălcescu și a celorlalți „atentatori“ au întîrziat declanșarea revoluției în Prahova, deși starea de spirit a lucrătorilor de la Telega atinsese punctul culminant așa după cum preconizase Comitetul Revoluționar. De fapt, cu o zi înainte de izbucnirea revoluției din București, la 11 iunie, Nicolae Bălcescu scria că în Prahova „țara a fost în picioare“.

Activitatea guvernului provizoriu a început cu un ansamblu de măsuri menite să faciliteze realizarea principiilor expuse în Constituție. Funcțiile administrative importante sînt date unor oameni de încredere ai guvernului revoluționar. La conducerea județului Prahova este numit I. D. Negulici¹⁶, cunoscut și apreciat pentru spiritul său revoluționar încă din timpul cînd activa în societatea Frăția. Cu prilejul numirii

lui Ion Fîntescu în postul de subadministrator al plășii Tirgșor, i s-a făcut cunoscut că este „orînduit — în această funcție — fiind credincios guvernului, blind în societatea țăranilor, departe de orice abuz“¹⁷. Subadministratorul plășii Podgoria, Eftimie Grecescu a fost înlăturat de locuitori care „s-au arătat la administrație în număr foarte însemnat... arătînd că nu au mulțumire pentru dumnealui“ și a fost înlocuit cu Emanoil Șoimescu¹⁸.

Vasta acțiune de propagandă în mase pentru explicarea Constituției a fost organizată de Nicolae Bălcescu. Această importantă misiune revenea unei rețele de comisari de propagandă, în care Bălcescu a cuprins elementele cele mai devotate revoluției. La indicațiile sale, în județul Prahova au fost numiți „propaganzi“ C. Telegescu, D. Florescu și profesorii Ion Gherasim Gorjanu și David Almășanu¹⁹. Aceștia din urmă desfășuraseră o activitate patriotică importantă în școlile naționale pe care le conduceau, reușind să obțină adeviziunea candidaților de învățători de la sate în sprijinul ideilor înaintate.

Activitatea depusă de comisari a fost deosebit de utilă revoluției, susținerii și apărării ei.

Starea de spirit revoluționară din județul Prahova, activitatea comisarilor de propagandă s-au concretizat în numeroase acțiuni ale maselor populare prahovene.

La 15 și respectiv la 22 iunie, cîte o delegație a locuitorilor din Ploiești și Vălenii de Munte, entuziasmați de prevederile Constituției au mers la București și au prezentat guvernului provizoriu drapelul tricolor, angajîndu-se să sprijine acțiunile ce le va întreprinde acesta.

Populația de la sate, jurînd pe „constituția“ țării, înțelegea să aperse revoluția de dușmanii interni și externi și, totodată, să pună în aplicare de urgență, prevederile înscrise în programul de la Izlaz. De aceea, acțiunile antifeudale ale țărănimii clăcașe au luat o mare amploare, deși guvernul provizoriu căuta să tempereze „spiritele“ pînă la convocarea unei Adunări Naționale care să rezolve problema agrară²⁰. La 22 iunie 1848, chiar în prezența comisarului de propagandă, Ion Gorjanu, locuitorii clăcași din satul Vlădeni, deși „le-au făcut cunoscut că să-și plătească datoriile întru toate precum au urmat și

¹⁷ Ibidem, f. 55.

¹⁸ Ibidem, f. 39—40.

¹⁹ Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească, București, 1962, doc. 36, p. 55.

²⁰ Arh. St. Ploiești, fond Prefectura județului Prahova, dosar 14/1848, f. 67.

¹⁵ Ibidem, p. 113.

¹⁶ Arh. St. Ploiești, fond Prefectura județului Prahova, dosar 36/1848, f. 12.

pînă acum“, ei „au arătat cu totul împotrivire zicînd că ei cunosc de acuma desființarea arătatelor îndatoriri“²¹. Locuitorii moșiei Stoenști au refuzat la începutul lunii iulie să mai iasă la lucru, arendașul fiind nevoit să ceară ajutor autorităților, deoarece „îmi stau produsele pe cîmp neadunate“²². Pe moșiile Sicrita și Ciupelnița, la 16 iulie „locuitorii clăcași, luîndu-și cu desăvîrșire frîul nesupunerii... au început acum cu zurbalicii... ce nu s-au mai văzut pînă acum“²³. Aceeași atitudine fermă o au și locuitorii din satul Mehedința care „în semeție se duc în pădurea poprită și taie lemne neconținut și că dacă s-au dus pădurarii a-i popri s-au împotrivitără“ și au declarat că „de va îndrăzni cineva a le lua zăloage nu se mai mișcă din loc“²⁴. Proprietarul moșiei Mălăiești, ca de altfel majoritatea proprietarilor și arendașilor din județul Prahova — îngrozit de faptul că recoltele îi sînt compromise deoarece nu au fost culesse de locuitori — a trimis autorităților mai multe reclamații împotriva clăcașilor „care nu voiesc să iasă la muncă sub cuvînt că stăpînirea a desființat claca“²⁵.

Subcîrmuitorul plășii Cîmpu a mers personal, la începutul lunii iulie, în satul Zănoaga pentru a determina pe locuitorii de pe această moșie să iasă la munca cîmpului, dar a întîmpinat din partea lor o mare rezistență, fiind instigați de 3 dintre locuitori — Dumitru Toma, Stan Iordache și Drăgoi Stoian, care „au început cu o strigare de nesuferit ziberînd și îndrîjînd și pe toți ceilalți clăcași că nu mai este cu drept ca să iasă în munca arendașului“²⁶.

Aceeași rezistență a întîmpinat-o sus-amintitul subcîrmuitor și din partea locuitorilor din satul Mănești „care n-au ieșit cituși de puțin la lucru, d. arendaș pricinuindu-se mare pagubă“²⁷.

La 18 august, proprietarul moșiilor Sicrita și Ciupelnița reclama Ministerului din Lăuntru că locuitorii clăcași continuă să fie nesupuși și refuză să iasă să-i cosească finul „voind a-mi pricinui pagubă precum au urmat și cu porumbul“. Reclamantul propune ca la fața locului să vină chiar administratorul județului, Negulici, pentru a ajuta la despăgubirea sa „căci orice alt subaltern al d-lui nu-mi va face îndestulare

fiind prea nesupuși precum s-au mai întîmplat în mai multe rînduri“²⁸.

Amploarea participării populației din județul Prahova a fost de o intensitate copleșitoare. Fiecare oraș, tîrg și sat din județ a însemnat un punct de rezistență împotriva exploatarei, a orînduieilor feudale înrobitoare. În satul Corlătești, locuitorii și-au luat cu forța, la începutul lunii septembrie, banii birului pe care îi dăduseră pîrcălabului și îndîrjirea lor a fost atît de puternică încît subcîrmuitorul nu a avut curajul să intre în sat²⁹. Arendașul moșiei Fulga reclama, tot la începutul lui septembrie că locuitorii clăcași „rău năraviți“, folosesc pentru semănături locurile pe care le vor, nemaiîntînd seama de învoieli³⁰.

Locuitorii din satul Hîrsa, uniți împotriva proprietarului Matache Drăgulescu, declarau în august 1848 că nu mai vor să-i muncească „la toate cîte ne poruncește mai rău decît robii“ și nici nu vor părăsi moșia cu toate că „ne chinuiește numai și numai ca să fugim după moșia lui auzind că se va împărtași fiecare clăcaș din moși(a) sa... de vreme ce au strălucit dreptatea în pămîntul Valahiei“³¹.

Enache Fota, arendașul moșiilor Cocorăști, Capli, Poiana, Bobolia și Drăgăneasca, îngrozit de nesupunerea locuitorilor, declara că întreaga recoltă a rămas pe cîmp deoarece nici un clăcaș nu a vrut să iasă la muncă și „m-au necinstit cu felurimi de vorbe ca să nu mă văză prin moșie că voi pătimi“³².

Desele intervenții ale autorităților de a îndemna pe locuitori să se preocupe în liniște de îndeletnicirile lor, nu au avut ecou; masele atrase de programul revoluției nu mai puteau fi oprite din îndrîjita luptă pentru drepturi. Subadministratorul plășii Tîrgșor raporta Direcției Ocnelor, în septembrie 1848, că locuitorii ce se ocupau cu cărăușia de sare de la ocne au încetat un timp această îndeletnicire deoarece „împreună cu ceilalți locuitori ai satelor săltați de bucuria libertății dobîndită norodului astăzi au creat mai multă zăbavă“³³.

La 21 iunie 1848 se confirmă faptul că lucrătorii ciocănași de la ocnele Telega n-au mai intrat să lucreze în mină de o lună de zile; la 29 iunie se asociază și chirigii, care refuzaseră

²¹ Ibidem, f. 70.

²² Ibidem, f. 118.

²³ Ibidem, f. 102.

²⁴ Ibidem, dosar 5/1848, f. 357.

²⁵ Ibidem, dosar 14/1848, f. 213.

²⁶ Ibidem, f. 16, 17.

²⁷ Ibidem, f. 130.

²⁸ Ibidem, f. 167.

²⁹ Ibidem, f. 219.

³⁰ Ibidem, dosar 13/1848, f. 103.

³¹ Ibidem, dosar 14/1848, f. 176.

³² Ibidem, f. 197.

³³ Ibidem, dosar 24/1848, f. 17.

să mai cumpere sarea, precum și lucrătorii măglași vechi, tovarăși de luptă ai ciocănașilor ; după lansarea zvonului de către reacțiunea internă că în țară ar fi pătruns armatele străine, cămărășia din Telega a fost înconjurată, în noaptea de 30 iunie, de lucrători și alți locuitori, care au cerut insistent confirmarea știrilor răspândite pentru a se lua măsuri de adăpostire și o eventuală organizare a rezistenței împotriva invadatorilor.

Acțiunea revoluționară se face simțită și la salina Slănic-Prahova ; în ziua de 20 iulie 1848, lucrătorii slăniceni s-au adunat la cămărășie, declarând că nu se mai mulțumesc cu sistemul de plată în vigoare ; ei au cerut „să li se hotărască o plată mai mulțumitoare“, în caz contrar fiind gata „a pleca la București să arate la cinstita direcție cu jalbă întru aceasta“ ; mai mult decât atât, unii dintre lucrători începuseră să se înroleze în garda națională, iar alții „să se înscrie la panduri, fără a mai întreba pe cămăraș“.

La acțiunea organizată de orașenii din Ploiești la 7 septembrie, cu care prilej a fost ars Regulamentul Organic, au participat și țărani și țigoveți veniți la târgul ce urma să aibă loc a doua zi. Ceremonia s-a desfășurat în obor, în prezența autorităților. Coloana locuitorilor a pornit de la Administrație către piața oborului, străbătând orașul. Festivitatea s-a făcut cu mult „zgomot“ iar arderea Regulamentului Organic a făcut-o profesorul Ion Codru Drăgușanu, în exclamațiile mulțimii ³⁴.

Înfrângerea revoluției nu a însemnat curmarea acțiunilor de luptă ale maselor. Vestea despre intervenția brutală a armatelor străine-otomane și țariste — s-a răspândit repede și în județul Prahova ; aici, sarcina pentru sprijinirea rezistenței condusă de generalul Gheorghe Magheru, a avut-o revoluționarul Constantin Telegescu care trebuia să ridice la luptă pe lucrătorii și militarii din paza salinei de la Telega. De altfel, un număr de peste 90 de lucrători și soldați de la salină și un grup de țărani, ridicați de Constantin Chirițopol, subcîrmuitorul plășii Filipești, s-au îndreptat spre capitală cu intenția de a ajunge în tabăra de la Rîureni, dar felul cum au evoluat evenimentele nu a făcut posibilă finalizarea curajoasei acțiuni ³⁵.

Ordinele repetate ale stăpînirii trimise Administrației Prahova, pentru suprimarea oricărui

suflu revoluționar, demonstrează permanența acestui suflu „este de neapărat că prin orice mijloc să se șteargă și să se nimicească cu totul și cit mai neîntîrziat rătăcirea de care, pe alocurea și acum încă sînt locuitorii pătrunși din întîmplările trecutelor trei luni“ ³⁶.

Represaliile, arestările, urmăriile, domiciliile forțate, interdicțiile nu au înspăimîntat masele decise să schimbe orînduiele învechite și împovăraătoare. Sute de documente păstrează în ele tabloul tot atîtor mișcări și rezistențe împotriva exploatării. Poporul ridicat la luptă de idealuri mărețe a acționat pentru apărarea conducătorilor, a „răzvrătiților“. Candidatul de învățător din satul Cuibu scria conspirativ, la sfîrșitul anului 1848 unui coleg al său să nu fie îngrijorat de soarta unui participant la revoluție deoarece „fii cu încredințare că nu-l găsește pe aici măcar de ar veni toate steagurile“ ³⁷. În noiembrie 1848, subcîrmuitorul plășii Cricov, raporta că țărani din cuprinsul plășii refuză să predea armele.

Ideile revoluției au continuat să însuflăsească acțiuni viitoare. Prezența marelui revoluționar Nicolae Bălcescu în județul Prahova la 1848 a dat un imbold luptei prahovenilor pentru libertate și dreptate națională. Sămînța semănată în solul revoluționar, deosebit de fertil, al Prahovei de la 1848 nu numai că a încolțit imediat, dar a rodit puternic și victorios prin lupta hotărîtă și dîrză a proletariatului condus de P.C.R.

„Revoluția începută în 1848 — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — a continuat să se desfășoare sub diferite forme, găsindu-și expresia în realizarea unirii principatelor, în înfăptuirea reformelor sociale ulterioare, în toate transformările și mișcările revoluționare care au avut loc în țările românești, apoi în România, pînă la revoluția socialistă“.

PARTICIPAREA ÎNVĂȚĂTORILOR ȘI PROFESORILOR LA REVOLUȚIA DE LA 1848 DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ

FLORICA RANCA

În Revoluția de la 1848 răspîndirea ideilor revoluționare în rîndurile poporului s-a realizat și

³⁴ Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească, București, 1962, documentul nr. 629, p. 661.

³⁵ Ibidem, document 229, f. 220.

³⁶ Arh. St. Ploiești, fond Prefectura județului Prahova, dosar 5/1848, f. 241.

³⁷ Ibidem, dosar 64/1848, f. 10.

cu sprijinul cadrelor didactice de la orașe și de la sate¹.

Documentele de arhivă cuprind ample informații despre activitatea desfășurată de învățători și profesori în timpul revoluției în calitate de comisari de propagandă, prefecți, administratori etc.

În ziua de 24 iunie 1848², Guvernul provizoriu decretează chemarea învățătorilor în orașele de reședință, în vederea instruirii lor pentru propagarea ideilor revoluției. Pe această bază Ministerul Instrucțiunii trimite o circulară tuturor cadrelor didactice arătându-le importanța organizării propagandei prin învățători și îndemnându-i să se transforme în „organe fidele ale libertății, spre a lumina pe frații lor”³.

Rapoartele primite de Ministerul Instrucțiunii și Departamentul Dinlăuntru, de la dascălii însărcinați cu propagarea ideilor revoluției relatează munca acestora pentru înțelegerea programului revoluției de către tot poporul.

Profesorul Ion Gherasim Gorjanul de la școala normală din Ploiești, a explicat „Proclamația liberatoare, mergînd el însuși prin cîteva sate de-a propăgat tot ce-a știut mai bine”⁴. La Vilcea, profesorul Școlii normale Costache Codreanu, a luat punct cu punct cele 21 de articole din Constituție, explicîndu-le pe „înțelesul poporului”⁵.

În județul Olt, profesorul Școlii normale din Slatina, C. Stancioviți „n-a putut aduna învățători din cauza holerei, dar a comunicat prin subrevizori despre cele cuprinse în proclamație, iar el însuși s-a așezat în fruntea poporului din Slatina ținînd un discurs de față cu administratorul județului, fiind ascultat de toți cu bucurie”⁶.

Rapoartele profesorului Școlii normale din Tg. Jiu, Gh. Călinescu și ale administratorului județului Hr. Marghiloman, către Ministerul Instrucțiunii și Departamentul Dinlăuntru, dezvăluie greutățile întâmpinate în activitatea lor⁷ arătînd că „de cînd am văzut Proclamația liberatoare am copiat-o și n-am încetat a o desluși, la care am socotit de cuviință”⁸.

Pentru ca propaganda prin învățători să nu înceteze, la 9 iulie ministerul trimite o nouă circulară, către toți profesorii, amintindu-le de îndatorirea lor de a explica Proclamația, neuitînd să spună locuitorilor că, drepturile făgăduite prin Constituție le vor primi după deschiderea Adunării Naționale⁹. Profesorul I. Trușescu de la Școala normală din Caracal, în urma primirii celei de a doua circulare raporta: „Am lucrat cu tot zelul la această misiune sacră dar la a doua circulară nu am putut să îndeplinesc porunca, deoarece m-am îmbolnăvit de holeră care bîntuie în întreg orașul”¹⁰. Învățătorii Damian, Duțulescu și C. Burlan comisari în județul Vlașca, în rapoartele lor descriu situația grea a țăranilor, care erau mai apăsăți decît în orice alt județ, subliniind că „arendășii îi bat pe țăranii ca să lucreze pămîntul”¹¹.

Pentru ca masele să înțeleagă cît mai bine legiuirea cea nouă, profesorii școlilor normale au alcătuit răspunsuri scrise la fiecare din cele 21 articole lămurindu-le pe înțelesul tuturor. Menționăm tălmăcirea Proclamației făcută de profesorul vilcean Costache Codreanu.

Profesorii din unele localități semnau ministerului lipsa materialelor de propagandă tipărite, solicitînd trimiterea mai multor exemplare ale Proclamației întrucît „fac mai multă întipărire sătenilor vîzîndu-le tipărite”¹².

La demersurile Ministerului Instrucțiunii s-au trimis, la 9 iulie de către Departamentul Dinlăuntru 60 de exemplare din proclamație, spre a fi difuzate de către profesori¹³.

Epidemia de holeră, neplata lefurilor de la începutul anului 1848, au constituit greutăți în buna desfășurare a activității de propagandă a profesorilor. La Slatina profesorul Stancioviți n-a putut mobiliza pe învățători din cauza holerei. La Tîrgoviște profesorul Școlii normale raportează ministerului neplata salariilor învățătorilor. Pentru rezolvarea acestor situații Departamentul Dinlăuntru este rugat de minister să ia măsuri grabnice¹⁴.

Munca de propagandă desfășurată de slujitorii școlii a fost apreciată de Guvernul provizoriu care a hotărît măsuri pentru îmbunătățirea situației lor; acordarea dreptului de vot pen-

¹ M. Roșianu, *Nicolae Bălcescu*, în „Din istoria pedagogiei românești”, București, 1956, p. 339.

² Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, (în continuare fond M.C.I.P.) dosar 1454/1848, f. 1.

³ Ibidem, dosar 1494/1848, f. 13.

⁴ Ibidem, dosar 1454/1848, f. 26.

⁵ Ibidem, f. 38—38 v.

⁶ Ibidem, f. 39.

⁷ Ibidem, f. 71—72.

⁸ Ibidem, f. 38.

⁹ Ibidem, f. 5.

¹⁰ Ibidem, f. 73.

¹¹ Anul 1848 în Principatele Române, tom. III, p. 645.

¹² Arh. St. Buc., fond M.C.I.P., dosar 1454/1848, f. 11.

¹³ Ibidem, f. 3—4.

¹⁴ Ibidem, f. 9.

tru Adunarea Constituantă; anularea expulzării făcute de către domnitorul Gheorghe Bibescu, reprimarea profesorilor la posturi și plata salariilor. Grija guvernului față de acești slujitori ai revoluției se desprinde și din modul cum au fost rezolvate cererile profesorilor August Treboniu Laurian și Vasile Maiorescu. La 2/14 iulie 1848 A. Treboniu Laurian aflat la Sibiu, solicită Guvernului provizoriu permisiunea de a mai întârzia în Transilvania¹⁵. La 30 iulie ministerul aprobă considerînd „Pricina ce te-a îndemnat a pleca a fost dintr-un sentiment patriotic”¹⁶. Tot acum i se comunică și trimiterea salariului solicitat. Pentru profesorul V. Maiorescu de la Școala Radu Vodă din București îndepărtat din post, Guvernul provizoriu a aprobat prin decret, ca numitul să fie reprimat și să i se plătească și leafa „de cînd a încetat din această funcție”¹⁷.

Ampla acțiune a cadrelor didactice pentru popularizarea programului revoluționar s-a realizat și pe alte căi: publicațiile vremii, cluburi, adunări etc. În presă au fost publicate articole pentru explicarea Constituției. În ziarul „Popolul suveran” au fost publicate explicațiile la art. 16 din Constituție din care se desprinde ideea instrucției egale și întreagă pentru tot românul de ambele sexe. Prevederile articolului 15 au fost concretizate prin Decretul Locotenentei Domnești care hotăra înființarea școlilor de fete alături de cele pentru băieți, în cinci despărțiri ale Capitalei București și cîte una în fiecare capitală de județ. Ministerul, calculînd sumele necesare pentru înființarea acestor școli, propune spre aprobarea Locotenentei Domnești, suma de 149 300 lei: 48 500 necesari pentru școli în București și 100 800 pentru școli numai în 12 județe, deoarece în trei capitale de județ — la Craiova, Slatina și Ploiești, funcționau asemenea școli, din fonduri particulare¹⁸. La școala din București din despărțirea vopselii de roșu, începînd cu data 13 septembrie 1848, Ministerul Instrucțiunii, numește învățătoare pentru lucru de mînă, pe Elena Becereasa, cu un salariu de 200 lei pe lună și cu îndatorirea de a locui în școală pentru supravegherea fetelor¹⁹.

În articolul „Constituția explicată într-o școală de sat”, se arăta că numai într-un regim bazat pe tiranie poate exista inegalitatea instrucției, iar în broșura intitulată „O scurtă cuvîntare spre deslușirea tinerii Constituției a României” se amintea despre înființarea de școli în toate localitățile, spre a lumina pe toți fiii patriei fără nici o deosebire²⁰.

O altă cale folosită pentru răspîndirea ideilor revoluționare au constituit-o și diferitele întîlniri sau adunări. Profesorii Ion Gherasim Gorjanul și David Almășanu, comisari de propagandă în județul Prahova, la întîlnirile pe care le-au avut cu învățătorii și cu părinții elevilor, cu ocazia serbărilor de sfîrșit de an școlar, în satele: Călugăreni, Cerașu, Telega, Băcănești, Puchenii Moșneni și Pietroșani, au vorbit despre binefacerile revoluției²¹.

Comisarilor de propagandă din județul Prahova, au format o delegație care, la 15 și 22 iunie 1848, a prezentat Guvernului provizoriu „drapeul tricolor”²², precum și înscrierea în gîrzile naționale, prin arborarea steagului tricolor în piața Ploiești de către profesorul I. D. Negulici. La 4 iulie 1848 raporta Departamentul Dinlăuntru — „luînd stîndardul și ieșind în piață am chemat poporul sub dînsul, și în mijlocul tuturor le-am vorbit și m-au ascultat, întrerupîndu-mă numai cu strigăte. Să trăiască Constituția, să trăiască patria liberă”²³.

În toate împrejurările dascălii s-au aflat în mijlocul poporului, pe care l-au luminat, l-au înflăcărat, trăgîndu-l de partea revoluției. La Islaz, în mijlocul celor 30 000 de cetățeni, cînd s-a citit Proclamația și s-a dat semnalul revoluției erau prezenți și dascălii C. Stancioviți de la Slatina, Radu Șapcă de la Celei, Zaharia Boerescu de la Giurgiu ș.a.²⁴. În adunările de la Craiova cînd s-a ars Regulamentul Organic, profesorul Aaron Florian le-a vorbit, mai mult de un ceas, celor peste 10 000 de țărani clăcași, arătîndu-le relele pricinuite nației românești

²⁰ Anul revoluționar în Principatele Române, tom II. p. 210.

²¹ Arh. St. Buc., fond M.C.I.P., dosar 1291/1847. f. 319.

²² C. M. Boncu, *Cadrelor didactice din Prahova participante active la revoluția din 1848*, în „Flamura Prahovei” din 8 mai 1973.

²³ I. Ionescu, *Mărturii despre participarea maselor populare prahovene la revoluție*, în „Flamura Prahovei” din 11 iunie 1973.

²⁴ Gh. Părnua, *Învățători și profesori în revoluția de la 1848*, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1976, p. 106.

¹⁵ Ibidem, f. 24.

¹⁶ Ibidem, f. 91.

¹⁷ Ibidem, f. 27.

¹⁸ Ibidem, dosar 1476/1848, f. 3.

¹⁹ Ibidem, f. 5.

de către boieri²⁵, iar la Ploiești profesorul Ion Codru Drăgușanu, în prezența maselor de țărani și țirgoveți, a ars el însuși, regulamentul²⁶.

După înăbușirea revoluției guvernul reacționar a luat măsuri și împotriva profesorilor și învățătorilor participanți la revoluție prin arestări, îndepărtarea din învățământ, închiderea școlilor etc.

Căimăcămia aprobă raportul Departamentului Credinții prin care se propunea „îndepărtarea din slujbe a profesorilor care s-au abătut din datorii, luând parte la cauza revoluției”²⁷.

Din tabelele întocmite și circularele trimise de Departamentul Credinței, aflăm numele profesorilor îndepărtați din slujbe²⁸. Eforia era însărcinată a le comunica încetarea funcționării lor²⁹. Cîrmuirile județelor, din porunca Departamentului Dinlăuntru urmărea la rîndul lor învățătorii și profesorii revoluționari, informînd și cerînd înlocuirea lor din posturi.

Raportul Cîrmuirii județului Brăila relatează despre profesorul Ioan Macsim ca „fiind unul dintre cei ce au luat parte la evenimentele trecute nu mai merită a avea îndeletnicirea de profesor, iar îndată după restaurarea noului guvern a fugit și s-ar afla la Buzău”³⁰.

Zelul cu care au luptat învățătorii și profesorii pentru dreptate și libertate, a fost aspru pedepsit după înfrîngerea revoluției de guvernul reacționar. Profesorul Gh. Călinescu — în memoriul trimis domnitorului arată că, fiind arestat, a fost purtat din sat în sat treizeci de

zile, adăpostit prin coșare ca vitele și maltratată de țilhari, pînă l-au adus la mănăstirea Văcărești, unde a stat arestat încă opt luni³¹.

Constantin Codreanu de la Vilcea, declarat de ocîrmuitorul județului „voitor de rău al țării” a fost arestat opt luni în închisoarea de la Văcărești³². Au mai fost arestați și profesorii: Ion Gherasim Gorjanu, la Ploiești, David Almășanu care după luni de închisoare a reușit să treacă în Transilvania, travestit în haine țărănești. Ion Codru Drăgușanu, eliberat din închisoarea Văcărești a plecat în Transilvania³³. De la profesorul I. D. Petrescu, comisar de propagandă la Vălenii de Munte și Buzău ne-au rămas mărturii importante asupra discuțiilor purtate în închisoarea Văcărești, cu țărani de la Islaz, arestați și ei³⁴.

O altă măsură represivă împotriva profesorilor și învățătorilor a fost și închiderea școlilor normale din județe și a celor comunale de la sate.

Prin Ofisul Căimăcămiei din 9 noiembrie 1848³⁵, la propunerea Eforiei Școalelor³⁶, se hotărîa închiderea tuturor școlilor, banii ce se dădeau de către săteni pentru plata învățătorilor urmînd a intra în cutia satelor.

Această gravă hotărîre a fost motivată în jurnalul Eforiei Școalelor din 25 noiembrie 1848, ca o măsură vremelnică, din lipsă de localuri, datorită prezenței oștirii împărătești și reorganizării învățămîntului, iar leașa profesorilor pe lunile septembrie și octombrie urmînd a se da numai aceluia ce n-au luat parte la mișcarea revoluționară³⁷.

Sumele adunate de la săteni pentru plata învățătorilor pe anul 1848 s-au ridicat la peste 700 000 lei, calculat după numărul populației³⁸.

Slujitorii școlii rămîn în fața istoriei ca luptători care au purtat la sate flacăra revoluției, au contribuit la luminarea poporului, rămînînd alături de el în toate luptele de eliberare națională și socială, care au urmat anul 1848.

³¹ Ibidem, dosar 1460/1848, f. 27 v.

³² Ibidem, f. 31—32.

³³ Constantin Boncu, *art. cit.*

³⁴ Ibidem.

³⁵ Arh. St. Buc., fond M.C.I.P., dosar 1513/1848, f. 4.

³⁶ Ibidem, f. 5—5 v.

³⁷ Ibidem, dosar 1494/1848, f. 47—47 v.

³⁸ Ibidem, dosar 1513/1848, f. 11—11 v.

²⁵ I. Virtosu, *Pagini din antologia lui Eufrosin Poteca*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr., 7—10, p. 37, 510.

²⁶ *Documente privind Anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, Edit. Acad. R. S. România, București, 1962, p. 661.

²⁷ Arh. St. Buc., fond M.C.I.P., dosar 1460/1848, f. 1, 3.

²⁸ Pitarul Ion Trușescu fost profesor la Școala din Caracal; Zaharia Boerescu la Școala din Giurgiu; Dimitrie Pizu profesor de cls. I din Școala din Brăila; pitarul A. Fortunatu, fost profesor la Școala din Focșani; Ion Filimon prof. de cls. I din Școala din Buzău; Z. Urzescu fost profesor la Școala din Rușii de Vede; Ioan Puian fost prof. de cls. IV-a în Școala din Craiova; pitarul C. Leca, fost profesor în Școala din Craiova de desen și caligrafie; pitarul C. Petrovici fost profesor la Școala din mahalaua Lucaci, (M.C.I.P., dosar 1494/1848, f. 17).

²⁹ Ibidem, f. 14.

³⁰ Ibidem, dosar 1454/1848, f. 98—99.

REVOLUȚIA DE LA 1848-1849 IN BIHOR

JUDITA CĂLUȘER

Situația economică, socială și națională a generat în comitatul Bihor o stare de profundă nemulțumire, arătând clar necesitatea schimbărilor radicale în însăși structura societății, înlăturarea vechilor relații feudale, acordarea libertății naționale și răsturnarea dominației habsburgice. Este perioada când pe continentul european popoarele asuprite se ridică la luptă pentru o viață liberă și independentă, pentru constituirea statelor naționale unitare. „Ecoul acestor lupte, aspirații și revendicări care produceau mutații profunde în destinul popoarelor din Europa se face tot mai puternic simțit și în imperiul habsburgic”¹.

În acest context internațional și pe fondul contradicțiilor interne, în primăvara anului 1848, masele populare din Transilvania și Bihor sînt pătrunse de suflul revoluționar, prin organizarea de întruniri, manifestații revoluționare, difuzarea de manifeste etc. La Oradea încă din 8 martie, cu ocazia adunării comitatense a nemeșimii, partidul opoziționist a demonstrat pe străzi strigînd: „Jos cu regele Ludovic-Filip, trăiască libertatea”².

Vestea izbucnirii revoluției în 15 martie 1848 la Pesta și legile din 18 martie care proclamau lichidarea supremației aristocratice, deschiderea barierelor sociale ce frînau dezvoltarea producției capitaliste, promovarea în viața socială a principiilor egalității — au fost primite cu însuflețire de masele populare. La Oradea are loc în 20 martie o adunare populară pentru libertate, egalitate și fraternitate, cerîndu-se, în același timp, menținerea păcii și ordinii. Cu această ocazie se va tipări și o proclamație către populație³.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea populară de pe cîmpia Libertății de la Blaj*, în „România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste”, Edit. politică, București, 1973, vol. 8, p. 452-453.

² Victor Chereșteșiu, *Adunarea națională de la Blaj, 3-5 mai 1848*, Edit. politică, București, 1966, p. 174; *Istoria României*, vol. IV, p. 115.

³ Victor Chereșteșiu, *op. cit.*, p. 175; *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., București, 1961, p. 8.

Ca urmare, autoritățile comitatense vor încerca să ia toate măsurile pentru respectarea legilor, a liniștei și ordinii și pentru a convinge țărănimea să aștepte cu răbdare eliberarea și împrăștierea care se vor înfăptui pe cale legală⁴.

Între 27 — 31 martie s-au desfășurat la Oradea lucrările adunării generale comitatense, care a hotărît constituirea a 21 de comisii permanente (egale cu numărul plășilor din comitat), avînd menirea să difuzeze legile ce urmau să fie promulgate, iar apoi să se îngrijească de aplicarea lor. În acest scop legile urmau să fie tipărite în 4000 de exemplare, în limba română și maghiară, pentru a înlesni explicarea lor în fiecare plasă, constituirea gărzilor cetățenești, uniformizarea instrucțiunilor de procedură conform noilor legi, libertatea presei și a cenzurii etc.⁵.

În 11 aprilie 1848, împăratul sancționează legile votate la 18 martie de către dieta din Pojon (Bratislava) privind desființarea serviciilor feudale și trecerea sesiilor urbariale în proprietatea foștilor iobagi — articolul IX prevedea desființarea robotelor, a dijmii și a celorlalte prestații pe moșiile feudalilor, despăgubirea bănească a proprietarilor rămînînd în sarcina statului. De prevederile legii se bucurau numai iobagii și jelerii urbariali — jelerii alodiali și curiali au continuat să aibă obligații de natură feudală. De aceea, la lupta antinobiliară, după votarea legii agrare, au luat parte mai ales jelerii alodiali și curiali, în speranța că vor putea deveni și ei oameni liberi și proprietari pe pămîntul pe care-l munciau⁶.

Dar legea era în așa fel formulată încît stăpînilor de pămînt le rămînea în întregime rezerva seniorială și o parte a pămînturilor comune, îndeosebi pădurile și pășunile degrevate de îngîrădirile feudale — în felul acesta păstrîndu-și poziția economică dominantă. Acest fapt a nemulțumit mai ales pe țărani din

⁴ Ștefan Pascu, Victor Chereșteșiu, *Revoluția de la 1848-49, din Transilvania (2 martie-12 aprilie 1848)*, vol. I, Edit. Acad. R. S. România, București, 1977, p. 15-17, 57.

⁵ Ibidem, p. 206-207; „Múlt és jelen”, Budapesta, nr. 30, 14 aprilie 1848, p. 78 și nr. 31, 18 aprilie, p. 183.

⁶ Iosif Kovács, *op. cit.*, p. 15-16; Ștefan Pascu, Victor Chereșteșiu, *op. cit.*, introducerea, p. VIII.

apropierea munților unde pădurea și pășunea constituiau mijloace economice de bază necesare existenței.

Într-o epocă în care lozincile revoluției de libertate, egalitate și frăție pătrundeau cu ușurință și la sate o astfel de rezolvare a problemei agrare a revoltat masele țărănești din Bihor care organizează mișcări în tot cursul lunilor aprilie și mai.

Situația deosebită a jelerilor bihoreni, pe bună dreptate nemulțumiți, îi determină să ia, pe alocuri, în posesiune pământul nobililor pe care ei îl făceau să rodească, pretinzând „aproape în unanimitate ca, în conformitate cu principiul egalității, să se împartă între ei pământurile moșierilor”⁷. O acțiune de amploare este semnalată în localitatea Tămășeu, în 9–10 aprilie, unde locuitorii au început „să ocupe și să-și împartă gratuit fînețele, pămînturile alodiale și cele pentru cultivarea cînepii”. Ei interziceau Capitlului de Oradea ca stăpîn de pămînt, orice drept în hotarul localității, nepermițînd nici trimiterea acolo a animalelor pentru păscut. Pentru preîntîmpinarea unei posibile revolte a locuitorilor Capitlul solicită intervenția autorităților comitatense în vederea liniștirii acestora „avînd în vedere exemplul rău ce ar rezulta de aici” și asupra populației din alte sate⁸. Dar „jelerii din Bihor aproape pretutindeni pretind ca să se împartă domeniile proprietarilor”⁹, releva un raport, înaintat ministrului de interne în 24 aprilie.

Din lupta țărănimii pentru lichidarea îngrădirilor feudale face parte și lupta împotriva monopolurilor feudale (regalelor) — despre care legea din aprilie nu amintește nimic. Țăranii voiau însă să pună capăt și acestei forme de jefuire spunînd că „toți oamenii sînt egali și că au aceleași drepturi, au început să nu mai respecte circiumăritul și vînd și ei băuturi”¹⁰.

Comitatul va lua toate măsurile pentru apărarea proprietății printre care cea mai drastică a fost înființarea unor tribunale statariale și declararea stării de asediu. Aceste tribunale

își extindeau dreptul de judecată, după cum reiese din hotărîrea comitetului comitatens Bihor, de a înființa tribunalul statarial, „pe lîngă cazurile prevăzute de legi și asupra răvrătirilor și instigărilor, a tulburării liniștii țării și a siguranței publice cu manifestări violente și a crimelor, jafurilor și incendiilor săvîrșite în urma acestora, precum și asupra tentativei care în urma intervenției autorităților în drept, au putut fi împiedicate în săvîrșirea atentatului”¹¹. Ca urmare, sute de țărani din comunele Gurbediu, Feneriș, Chișcău, Pietroasa, Finațe, Cihei etc. sînt condamnați și aruncați în temnițele comitatului pentru înfracțiunea de instigare la răscoală¹².

Încă de la începutul revoluției, românii înfruntă dificultăți datorită faptului că nu dispuneau de instituții politice cu ajutorul cărora să-și formeze și să-și susțină revendicările. Din această cauză vor convoca marea adunare națională de la Blaj la 3/15 mai pentru a-și susține revendicările.

Semnificativ este faptul că alături de fruntașii revoluționari ardeleni se aflau și revoluționari munteni și moldoveni.

Programul adoptat la Blaj cerea desființarea iobăgiei fără nici o despăgubire din partea țăranilor, libertate industrială și comercială, înlăturarea tuturor piedicilor și stavilelor puse în calea activității economice, a schimburilor cu țările vecine, elaborarea unei constituții noi și instituirea unei Adunări Constituante care să-și întemeieze activitatea pe „principiile libertății, dreptății, egalității și frățietății”, „purtarea comună a sarcinilor publice” și ștergerea privilegiilor, asigurarea libertății personale, a libertății adunărilor și a tiparului etc. Adunarea a adoptat și rezoluția prin care „națiunea română se declară și se proclamă națiune de sine-stătătoare” exprimînd într-un singur glas într-o singură voință aspirația „Vrem să ne unim cu țara”¹³.

Concomitent cu adunarea de la Blaj se vor întruni la Pesta, într-o consfătuire cu caracter

¹¹ Arh. St. Oradea, Colecția de documente, documentul nr. 703.

¹² Victor Chereșeșiu, *op. cit.*, p. 238; Arh. St. Oradea, fond Prefectura județului Bihor, inv. 41, dosar 599.

¹³ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 8, p. 455; Ion Bulei, *Acte programatice ale revoluției românilor din 1848*, în „Magazin istoric”, an. XII, nr. 2, februarie 1978, p. 30–32.

⁷ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 20.

⁸ Ștefan Pascu, Victor Chereșeșiu, *op. cit.*, p. 371–372; 391–392.

⁹ Victor Chereșeșiu, *op. cit.*, p. 243.

¹⁰ *Ibidem*, p. 239.

reprezentativ, „trimișii românilor“ din comitatele Bihor, Arad, Timiș-Torontal și Caraș¹⁴ sub conducerea bihorenilor Emanuil Gojdu, Ioan Dragoș și Nicolae Jiga¹⁵. Ca rezultat, au fost concepute două acte de o deosebită importanță: „Înștiințare către românii de lege răsăriteană neunită“ și „Petiția neamului românesc din Ungaria și Banat“. Petiția a fost răspândită „la popor“ din considerentul că poporul român trebuie „să vadă, să cunoască și singur să se convingă despre aceea, că aleșii românilor ... nu au alt cuget decît soarta poporului românesc .. să o ajutore și starea creșterii de sub jugul străin să o smulgă“¹⁶.

„Petiția neamului românesc ...“ sintetizează, ca un veritabil program politic de moment, revendicările românilor din comitatele respective. Partea inițială este un prolog care include justificarea cerințelor populației românești, recurgîndu-se la argumente de natură istorică care demonstrează statornicia românilor pe aceste meleaguri.

La 9/21 mai petiția este înaintată miniștrilor Ungariei cu revendicările concrete pe care le conținea și anume: autonomie bisericească și pînă ce se va întruni un sinod bisericesc românesc să fie numiți vicari români în diecezele unde românii sînt în majoritate; constituirea unei comisii comune între români și sîrbi pentru a delimita fundațiile școlare și bisericești; despărțirea și autonomia școlilor românești în care să funcționeze ca învățători numai „fiii nației noastre“. Ultima revendicare, preconiza ca în administrație, școli, biserică și justiție — sau mai exact „în toate trebile nației noastre, cele dinlăuntru“ — să fie folosită limba română acolo unde populația care o vorbea era majoritară. Ca o completare a acestei măsuri se cerea ca la Ministerul Cultelor și Învățămîntului să se înființeze o secție deosebită „care să ocîrmuiască trebile românilor, cele bisericești și școlastice și în care să se așeze numai români adevărați ... în care po-

porul are încrezămînt“. Se cerea, totodată, să fie promovați mai mulți ofițeri români iar în regiunile cu populație română să li se acorde funcționarilor „băgare de seamă de aici înainte“. Petiția se încheia cu urarea „să trăiască țara, să trăiască craiul, să trăiască libertatea, egalitatea și frățietatea“¹⁷. „Petiția neamului românesc din Ungaria și Banat“ a formulat unele din cele mai importante cerințe ale populației românești, din această parte a țării. Adunarea din 25 iunie de la Timișoara unde participa ca reprezentant al Bihorului Nicolae Jiga, va completa petiția, cerînd recunoașterea legală a naționalității române și angajarea de funcționari români conform proporției naționale¹⁸.

Adoptînd o atitudine ce viza integrarea tineretului român în realitățile momentului, studenții și elevii români de la școlile din Oradea au organizat la 9 mai 1848 o consfătuire la care au întocmit textul unei proclamații. Tinerii orădeni, mlădițe „ale marelui arbore de români“ cum se consideră ei înșiși, sînt preocupați „ca limba și naționalitatea română să fie asigurată, ca românii să fie reprezentați pretutindeni, acolo unde românii formează majoritatea, să fie aleși funcționari și deputați români“¹⁹. În proclamație mai cereau ca școlile românești și biserica ortodoxă să fie scoase de sub autoritatea ierarhiei sîrbești din Karłowitz; un congres național care să dezbată periodic chestiunile școlare proprii; statul să înființeze „mai multe institute române“; în fiecare sat românesc să fie școală românească iar învățătorii să fie aleși dintre cei ce pricep ambele limbi; să se tipărească cărți, mai ales manuale „spre luminarea românilor“²⁰.

Dar, conducerea revoluționară maghiară a contestat dreptul la existență naționalităților din Ungaria anexînd — contrar voinței populației românești majoritare — prin hotărîrea

¹⁷ Victor Chereșteșiu, *op. cit.*, p. 520.

¹⁸ Din istoria Transilvaniei, vol. II, p. 62; *Istoria României*, vol. IV, p. 142.

¹⁹ Viorel Faur, *Aspecte din lupta românilor bihoreni pentru menținerea limbii*, în „Contribuții la cunoașterea istoriei Bihorului“ vol. I, Oradea, 1970, p. 21.

²⁰ Teodor Pavel, *Nicolae Jiga în frîntările revoluționare din 1848—1849 pentru învățămînt românesc în Crișana*, în „Nicolae Jiga 1790—1870“, Oradea, 1971, p. 29—30.

¹⁴ Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau Luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungara*, vol. I, ed. a II-a, Sibiu, 1904, p. 343; Viorel Faur, Ioan Golban, *Momente din activitatea politică a lui Emanuil Gojdu*, în „Emanuil Gojdu 1802—1870“, Oradea, 1972, p. 35.

¹⁵ Victor Chereșteșiu, *op. cit.*, p. 518.

¹⁶ Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, p. 344.

dietei din Cluj din 17/29 mai Principatul Transilvaniei la Ungaria. Imperiul habsburgic s-a grăbit să-și dea adeziunea la „Uniune”. Însăși gazeta revoluționarilor maghiari intitulată „15 martie” scria în acele zile: „În Transilvania două puteri au să hotărască asupra soartei uniunii: dieta și poporul român. Dieta nu reprezintă decât cîteva sute de oameni; românimea înseamnă Transilvania întreagă. Uniunea Transilvaniei cu Ungaria fără consimțămîntul românilor e un lucru de care nici să nu ne apucăm”²¹.

Anexarea Transilvaniei la Ungaria a determinat convocarea adunării naționale de la Blaj în zilele de 2/14 — 16/28 septembrie, de data aceasta sub steagurile revoluției²². La adunare cei 60 000 de țărani români vin înarmați pentru a porni imediat lupta împotriva nobililor moșieri, a acelor care în ciuda „libertății” proclamate i-au silit la efectuarea robotei, pe jeleri i-au alungat de pe pămînturile alodiale, au adus armate împotriva satelor care voiau să-și redobîndească pășunile răpite, iar în hotarul satelor au ridicat spînzurători. Participanții la adunare declară că nu recunosc uniunea Transilvaniei cu Ungaria, cer o dietă compusă din deputați români, germani și maghiari, aleși proporțional cu populația aparținînd fiecăreia dintre aceste națiuni, cer guvern provizoriu ales pe aceleași baze, ridicarea stării de asediu, înființarea gărzilor naționale române etc. Adunarea susține din nou revendicările țărănimii și anume să nu se mai trimită execuții militare la sate „să înceteze tot felul de robote spre a nu mai lăsa drum deschis apăsărilor și jafurilor foștilor domni de pămînt și dregătorilor din comitate”, să nu se mai sechestreze vitele și instrumentele de economie din gospodăria țăranilor etc.²³.

Populația românească din Bihor a aderat la hotărîrile adunării de la Blaj. Adunarea a hotărît ridicarea armată a poporului român și întreruperea relațiilor cu revoluția ungară. În toamna anului 1848, după ce și-a încheiat pregătirile, curtea imperială de la Viena a trecut la reprimarea singeroasă atât a

revoluției ungare, cît și a celei române din Transilvania. Imperiul habsburgic își trimite trupele în Ardeal, hotărît să reducă la tăcere poporul cu ajutorul forței²⁴. Trupele imperiale ocupă Transilvania cu excepția zonei Munților Apuseni apărută de Avram Iancu — care nu se supune ordinului dat de generalul Puchner pentru depunerea armelor.

Deoarece guvernul maghiar continua să nu recunoască dreptul la existență națională al românilor²⁵, cu toate promisiunile lui Bem făcute cu scopul de a slăbi împotrivirea românilor²⁶, rezistența armatelor române din Munții Apuseni continuă cu înverșunare.

Avram Iancu, conștient de faptul că în condițiile împresurării nu poate rezista decît dacă avea provizii suficiente, luase toate măsurile pentru a preveni lipsa hranei în munți, însă el nu va reuși să o înlăture decît în mică parte. În acest sens relevăm solidaritatea manifestată de bihoreni față de eforturile militare ale moșilor, pe care i-au aprovizionat cu alimente și muniții prin Rîmeții din Valea Iadului sau prin Criștior²⁷, fiind ocrotiți de munții și pădurile greu de supravegheat de armatele care încercuiseră regiunea. Alimentele parveneau răsculaților din satele bihorene: Călugări, Cîmp, Criștior, Fînațe, Sohodolul de Vașcău, Topa de Jos etc., sau de la țăranii care, datorită prezenței animalelor la pășunat în munți, făceau deplasări săptămînale cu provizii pentru păstori, dar și prin transporturi special organizate în acest scop. Astfel, „Cronica bisericii din Criștior” menționează faptul că s-a trimis praf de pușcă din Băița, atît de necesar oastei lui Iancu, fie prin intermediul preotului ortodox din Fînațe, Szabo Petru cunoscut a fi „omul lui Iancu”, fie prin locuitorii din Criștior, care lucrau la mina de aur și aramă din hotarul comunei Luncoșoara și care transportau în mod curent praful de pușcă ce se folosea la mină. Se mai menționează faptul că „este posibil ca praful de pușcă ce se trimitea peste munte, se transporta din Criștior

²⁴ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 460—461.

²⁵ Arh. St. Oradea, Colecția de documente, documentul nr. 96.

²⁶ Ibidem, document nr. 720.

²⁷ Ibidem, fond Parohia ortodoxă Criștior, dosar 2, f. 27—32; Viorel Faur, *Aspecte din lupta românilor...* p. 20—21.

²¹ *Márczius Tizenötödi ke*, Budapesta, 26 mai 1848, p. 247—248.

²² Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, ed. a II-a, Edit. științifică, București, 1968, p. 81—93.

²³ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 89.

cu știrea și intervenirea“ preotului ortodox Ion Groza din localitate care „stătea în legătură directă cu Iancu“. Tot prin Criștior se intermediu și transporturile ce soseau noaptea de la Beiuș și anume opinci și cutii cu capse, pentru a le trece peste munte la Vidra de Sus²⁸.

În afară de aceste acțiuni, locuitorii unor sate declarau că „abia așteaptă ca oastea lui Iancu să treacă pe la noi către Beiuș și atunci cu toată puterea ne-om alătura de partea lui Iancu“²⁹.

Deci, izolarea munților n-a fost perfectă, așa cum ar fi dorit organizatorii campaniei militare împotriva oștilor lui Iancu, rezistența moșilor în Apuseni avea un suport și în adeviziunea populației românești din Bihor, fapt atestat documentar. Astfel, se menționează primirea în octombrie 1848, de către preotul ortodox din Finațe a unei scrisori în limba română scrisă și semnată de Avram Iancu, adresată „Popa Nașului la Crișu“ (probabil Ioan Groza sau Szabo Petru) în care se cerea să înarmeze imediat 10 000 de oameni cu care să se îndrepte spre Cîmpeni³⁰.

În Bihor „mai mulți locuitori ai comunelor Cîmp și Sohodolul de Vașcău au trecut în masă peste hotare, înaintînd spre Hălmașiu... pentru a intra în legătură cu moșii rebeli“³¹. Printre aceștia autoritățile vor identifica și aduce în fața tribunalului corecțional din Oradea în 8 ianuarie 1849 și zilele următoare pe primarul comunei Cîmp — Muș Murg, pe preotul Popa Micula și pe țărani Radac Petru, Radac Gheorghe, Bortîș Teodor, Teaha Petru, Teaha Filip și Bortîș Micula iar din comuna Sohodolul de Vașcău pe primarul Cioara Jurj și Țigan Ioan. În această perioadă „de pe cîmpul de luptă din Hălmașiu — Ioan Nobil“ va trimite în comitatul Bihor o circulară prin care românii sînt chemați să treacă peste orice opoziție a autorităților și să se înarmeze imediat iar cei care ar încerca să împiedice această acțiune, „să fie prinși și duși la Cîmpeni pen-

tru a fi pedepsiți“. Cu răspîndirea acestei circulare este acuzat preotul ortodox din Sohodol „ca principal autor al amăgirii populației“ bihorene.

Tribunalul orădean îi va condamna pe Popa Micula din Cîmp „care în calitatea sa de preot și știutor de carte ar fi trebuit să-și dea seama de conținutul real al circularei rău intenționate și de tendința sa periculoasă și ar fi trebuit să lămurească poporul sau să fi împiedicat răspîndirea lui denunțînd primirea acestuia“. Vor fi condamnați și primarii Cioară Jurj din Sohodol și Muș Murg din Cîmp deoarece nu și-au îndeplinit în mod corespunzător atribuțiunile de serviciu — considerîndu-se drept pedeapsă tot timpul petrecut în închisoare și fiind obligați la plata taxei de detenție care se ridica la 4 florini și 52 4/5 cr.

Tot ca o acțiune de solidaritate cu românii din munți se poate considera și refuzul tinerilor din Topa de Jos de a se înrola în armata care urma să fie trimisă împotriva lor³².

În acest timp fruntașii revoluționari români pun bazele unei largi acțiuni naționale concretizată într-un memoriu care va fi prezentat împăratului la 25 februarie 1849³³. Din partea bihorenilor (crișenilor) memoriul va fi semnat de dr. Constantin Pomuțiu. De la început se arată că memoriul a fost alcătuit în numele „națiunii române din Marele Principat al Ardealului, din Banat, din părțile vecine ale Ungariei — Crișana, Sătmarul, Maramureșul — și din Bucovina“ cu precizarea că națiunea română este „cea mai veche între celelalte națiuni și (totodată) cea mai numeroasă în ținuturile locuite de ea“³⁴. Fiind precedat, în ceea ce privește problemele și revendicările sociale, de memoriile anterioare, acesta cuprinde numai dezideratele fundamentale pentru organizarea unitară a românilor din imperiul habsburgic :

²⁸ Arh. St. Oradea, fond Episcopia greco-catolică, Oradea, dosar 4, document 100.

²⁹ Mihai Dan, Viorel Faur, *op. cit.*, p. 16.

³⁰ Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848—1849)*, București, Edit. științifică, 1974, p. 39—42 ; Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, p. 518—522 ; Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, Edit. Acad. R. S. România, București, 1967, p. 193—195 ; Teodor Pavel, *op. cit.*, p. 36—37.

³¹ Vasile Netea, *op. cit.*, p. 39.

²⁸ Arh. St. Oradea, fond Parohia ortodoxă Criștior, dosar 2, f. 29, 31.

²⁹ Ibidem, f. 28.

³⁰ Ibidem, fond Episcopia greco-catolică, Oradea, dosar 4, document nr. 96 ; Mihai Dan, Viorel Faur, *Solidari cu Avram Iancu*, în „Familia“, an. VII, nr 11, noiembrie 1971, p. 16.

1. Unirea tuturor românilor din statul austriac într-o singură națiune independentă sub sceptrul Austriei, ca parte întregitoare a imperiului. 2. Administrație națională independentă, politică și bisericească; 3. Concovarea grabnică a unui congres general al întregii națiuni pentru:

a) alegerea unui cap național ce urma să fie confirmat de împărat;

b) alegerea unui sfat administrativ național sub numele de „Senat român”;

c) alegerea unui cap bisericesc de-sine-stătător;

d) organizarea administrației în comunele și cercurile românești;

e) organizarea școlilor și ridicarea institutelor necesare învățămîntului;

4. Introducerea limbii române în toate lucrările ce ating pe români; 5. O adunare națională anuală pentru discutarea intereselor și problemelor naționale ce le va aduce timpul; 6. Reprezentarea națiunii române, după numărul sufletelor, în Parlamentul imperiului austriac; 7. Înființarea unui organ al națiunii române pe lângă guvernul imperial pentru reprezentarea intereselor naționale; 8. Împăratul să poarte și titlul de „Mare duce al românilor”. Națiunea română nu poate și nu mai trebuie să rămână subordonată nici uneia dintre națiunile din imperiu care trebuie să fie întemeiat pe drepturi egale pentru toți. Memoriu va fi semnat de 13 persoane³⁵.

Dar, spre marea indignare a tuturor delegaților semnatari ai memoriului de la 25 februarie, în noua Constituție promulgată de Frantz Iosif I, la 4 martie 1849, nu s-a inclus nici una din revendicările românilor, situația lor considerându-se rezolvată prin prevederile cu privire la drepturile „egale” ale fiecărei națiuni³⁶.

În această situație se puna tot mai acut problema unei înțelegeri între revoluționarii români și maghiari. În acest sens se va desfășura acțiunea deputatului beiușan în parlamentul din Pesta, Ioan Dragoș. Avram Iancu dorea să încheie o alianță cu guvernul revoluționar maghiar pe bază de egalitate și de luptă comună împotriva puterilor reacționare³⁷.

Neavînd asupra sa, decît un ordin de liberă trecere, fără instrucțiuni speciale, Ioan Dragoș pleacă în munți, declarînd în Beiș că era optimist în ceea ce privește rezultatele ce le-ar obține în urma tratatelor — rezultate ce vor fi binecuvîntate după părerea sa, de întreaga națiune română³⁸. În cursul primei întâlniri dintre Iancu și Dragoș, acesta pune condiția încheierii unui armistițiu pe timpul tratatelor și deoarece deputatul din Beiș nu primise nici un fel de instrucțiuni în acest sens și nu putea oferi nici o garanție, se va întoarce la Debrețin să ceară instrucțiuni scrise. În drumul său însă, pe cînd trecea „Dealul Mare” din hotarul comunei Criștior a suferit un accident prin răsturnarea carului cu care călătorea, fiind nevoit să stea cîteva zile „în casa preotului Ioan Groza”³⁹. La 25 aprilie scrie din Vășcău comisarului guvernamental al comitatului Bihor, Sántha Gheorghe⁴⁰ că „a luat contact cu conducătorii românilor răsculați”. Ca să nu intervină în absența sa ceva neprevăzut a stabilit un acord cu locotenent colonelul Csutak ca, pînă la noi dispoziții ale forurilor superioare, armata să se abțină de la orice operații ofensive. Acest fapt a fost adus la cunoștința conducătorilor revoluționari români pentru a-i opri și pe ei de la orice acțiune. În 26 aprilie Dragoș prezintă lui Kossuth raportul asupra misiunii sale. Acesta va răspunde în scris la întrebările puse de fruntașii români — arătînd că dorește pacea și încheierea cît mai grabnică a luptelor, asigurîndu-le românilor egalitate de drepturi cetățenești, garantarea folosirii limbii române în școli, biserici și în viața comunală precum și ajutorul statului pentru instituțiile școlare și culturale românești — dar nu amintește nimic de armistițiu⁴¹. La 3 mai Dragoș se întoarce în munți, la Abrud dar Iancu consideră că scrisoarea lui Kossuth nu poate fi luată drept bază pentru discuțiile următoare, deoarece nu le oferea nici o garanție concretă. Dragoș va încerca, în cadrul unei adunări populare la Cîmpeni, să aducă la cunoștință scrisoarea lui Kossuth și să ceară lăncierilor să depună armele iar printr-o delegație să-și prezinte do-

³⁸ Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 149.

³⁹ Arh. St. Oradea, fond Parohia ortodoxă Criștior, dosar 2, f. 27.

⁴⁰ Ibidem, Colecția de documente, documentul 97.

⁴¹ Ibidem, fond Episcopia greco-catolică, Oradea, dosar 4.

³⁵ Ibidem,

³⁶ Ibidem, p. 41; Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 195.

³⁷ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 120.

leanțele guvernului maghiar. Acțiunea sa însă nu se va solda cu succes.

Cu toate că încă în 2 mai Dragoș îi ceruse lui Kossuth să ordone suspendarea acțiunilor militare pe timpul tratativelor deoarece „dacă în cursul acțiunii mele românii vor fi atacați din poftă de glorie, ceea ce nu e imposibil... eu voi cădea jertfă zelului meu”⁴² nu va primi nici un răspuns în acest sens — ci din contră armatele lui Hatvány vor intra în Abrud, și arestează pe cițiva dintre conducătorii românilor.

Documentele ne oferă date despre legăturile dintre Bihor și zona revoluționară a munților Apuseni. Astfel, se arată că în cursul lunii mai „din Hălmagiu este drum liber prin pasurile ce se deschid spre Biharia”⁴³. De aceea, locotenent-colonelul Inczedy considera de datoria lui să impiedice extinderea propagandei revoluționare românești în Bihor în care scop el face planul ocupării dealurilor de la Criștior „căci dacă le-ar pierde și pe acestea, ar fi amenințată și Oradea de către moșii răsculați”⁴⁴.

În cursul lunii iunie, din inițiativa comandantului de brigadă Simonffy Iosif care staționa la Vascău, sprijinit de deputatul din Bihor, Ioan Gozman, se vor relua tratativele între revoluționari. Astfel, în apelul său către Avram Iancu, Simonffy arată că „...românii și ungurii au neapărată trebuință de cea mai strinsă frăție. Numai astfel își vor asigura existența. În răspunsul său Iancu scrie aceste rânduri frumoase dar pline de amărăciune: „...între noi și voi armele niciodată nu pot hotări... firea ne-a așezat într-o patrie ca împreună să asudăm cultivându-o, împreună să gustăm dulceața fructelor ei ... Pe noi ne-au răsculat nrecunoașterea naționalității politice, tiraniile și barbariile feudalilor și aristocraților transilvani maghiari, pe care poporul în această epocă nu le-a mai putut suferi”⁴⁵. În același sens se desfășoară discuțiile din iulie 1849 cu Bălcescu în tabăra din Munții Apuseni. Iancu va urma sfaturile revoluționarului muntean să nu atace pe unguri și să caute o apropiere de generalul Bem. În august 1849, Iancu adresează o scrisoare guvernului maghiar în care arată că era prea târziu pentru încheierea unei alianțe

româno-maghiare deoarece trupele țariste, chemate de Curtea de la Viena, înaintau deja în Transilvania.

Înțelegerea de colaborare s-a realizat prea târziu și nu s-a mai putut asigura desfășurarea cu succes a revoluției. În ceea ce privește populația română din Bihor, ca parte componentă a națiunii române n-a fost mai prejos decât moșii, cu toate că în 1848—1849 n-a avut prilejul să arate „o asemenea creitate (tărie) cu care frații lor din munții Apuseni s-au făcut cunoscuți întregii Europe”. Dar prin acțiunile desfășurate pe plan memorialistic, prin mișcări directe sau de solidarizare bihoreni au jucat un rol important în desfășurarea evenimentelor revoluționare din anii 1848—1849.

DESFĂȘURAREA REVOLUȚIEI DE LA 1848—1849 ÎN COMITATELE HUNEDOARA ȘI ZARAND

MIHAI CERGHEDEAN
ȘTEFAN MARINESCU

Revoluția din anul 1848 din țările române se încadrează organic în valul revoluționar care a străbătut Europa în 1848. Ea și-a avut propriile cauze și rațiuni, determinate de evoluția istorică îndelungată a celor trei principate de pe versantele Carpaților, înscriindu-se prin revendicările sale sociale și naționale la loc de frunte în lupta desfășurată de popoarele europene pentru abolirea servituților feudale de orice fel, pentru afirmarea și realizarea idealului unității naționale.

Revoluția burghezo-democratică română a avut un puternic caracter unitar provenit din comunitatea de aspirații ale maselor largi populare spre cucerirea libertății sociale și naționale. Ea a scos în evidență, totodată, o serie de particularități regionale determinate de condițiile concrete interne, de amestecul și dominația în această zonă a unor imperii feudalo-absolutiste: habsburgic, otoman și țarist. Apreciind evenimentele de la 1848 tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta în cuvîntarea rostită la adunarea populară de la Iași din 4 mai 1973 consacrată aniversării a 125 de ani de la revoluția de la 1848 „...deși s-a desfășurat separat

⁴² Din *Istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 126.

⁴³ Silviu Dragomir, *Documente maghiare referitoare la luptele din Munții Apuseni în 1849*, în „Patria”, an VI, nr. 183, 30 august 1924, p. 2.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Istoria României*, vol. IV, p. 167.

— în Moldova, Transilvania și Muntenia — revoluția de la 1848 a exprimat programul unitar al întregului popor în centrul căruia obiectivul cel mai important era unirea tuturor românilor în granițele aceluiași stat național, democratic, modern și independent”¹.

În martie 1848 izbucnesc cele dintii mișcări țărănești în Transilvania. Țăranii români și maghiari cer desființarea fără întârziere a robotelor și a celorlalte obligații feudale, recuperarea pășunilor și pădurilor răpite de nobilime. În comitatele Hunedoara și Zarand, desființarea servituților feudale și hotărîrea trecerii sesiilor urbariale în stăpînirea foștilor iobagi în Ungaria a generat puternice frământări sociale. Cele mai mari frământări s-au produs în părțile vestice ale comitatelor, unde veștile despre desființarea iobăgiei în Ungaria au pătruns mai repede. Astfel, la sfîrșitul lunii martie și începutul lui aprilie 1848, țăranii din zona Zam și din comitatul Zarand refuză să mai îndeplinească prestațiile iobăgești². Îngrijorați de această situație, autoritățile comitatense cer trimiteră unor noi unități militare, deoarece, potrivit aprecierii guvernatorului Transilvaniei Iosif Teleki, în caz de răscoală a țăranilor, nu se poate conta pe grănicerii români existenți în comitatul Hunedoara³. Ca urmare, a sosit la Deva o companie de infanterie de la Alba Iulia⁴. În același timp, pentru liniștirea satelor a fost chemat episcopul Andrei Șaguna, care a vizitat 54 le localități din partea de vest a comitatului Hunedoara, cerînd locuitorilor să aștepte în liniște ușurarea situației lor⁵.

Răpirea dreptului de folosință a pășunilor și pădurilor de către nobilime este un fenomen des întîlnit în comitatele Hunedoara și Zarand. În condițiile stării de spirit revoluționare din primăvara anului 1848 țăranii pretind repunerea lor în drepturile strămoșești. Este cazul urbariaștilor din satul Ciopea⁶.

O altă cauză a frământărilor țărănimii a fost abuzul comis de autoritățile militare cu prilejul recrutărilor. Un exemplu elocvent îl constituie

aducerea sub exkortă la Deva a mai mult de 100 recruți care s-au dovedit a fi inapți pentru serviciul militar, cauzînd locuitorilor din satele din care au fost recrutați cheltuieli inutile⁷.

Valul revoluționar din primăvara anului 1848 a cuprins și păturile orășenești. În raportul prim-comitelui Vasile Nopcea din 29 martie 1848 către guvernatorul Transilvaniei se relatează despre revoluția locuitorilor din Deva în urma căreia judele nobiliar, reprezentant al vechii administrații, a fost înlăturat. Manifestanții au cerut ca în locul acestuia să se instituie la Deva un magistrat, în acest fel orașul Deva urma să devină autonom față de vechile autorități comitatense. Întruniți în sala cazinoului din localitate, „toți orășenii... și-au ales prin aclamație un jude-prim”⁸.

În orașul Orăștie, după mai multe zile de agitații și discuții, la 31 martie „mulțimea a năvălit în clădirea magistratului”, impunînd judei regesc Franz Bruz doleanțele lor⁹.

Neînțelegerea pe care au întîmpinat-o, încă de la început, revendicările românilor din partea revoluționarilor maghiari, dar mai ales tendințele manifestate sub influența puternică a cercurilor conservatoare din Transilvania, de a impune unirea acesteia cu Ungaria, i-au determinat pe revoluționarii români să țină întruniri separate, să dezbată problemele revoluției în fața populației românești în limba națională. În acest fel se naște ideea convocării unei adunări populare a românilor transilvăneni pentru afirmarea propriilor aspirații și principii în revoluția care începuse. În acest scop, s-a desfășurat o vastă activitate organizatorică și de precizare a obiectivelor de urmat în cursul revoluției, o importanță majoră avînd-o „Proclamațiunea” lansată de Simion Bărnuțiu la 24 martie 1848 prin care se cerea ștergerea iobăgiei, naționalitatea română și congres național.

La fel ca în întreaga Transilvania, și în comitatele Hunedoara și Zarand au avut loc numeroase adunări în care reprezentanții revoluționarilor români chemau masele populare la luptă împotriva aristocrației și absolutismului, pentru răsturnarea rînduielilor feudale și cucerirea unor largi drepturi și libertăți democratice, pentru recunoașterea naționalității ro-

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, Edit. politică, București, 1973, p. 392—393.

² * * * *Revoluția de la 1848—1849 din Transilvania*, vol. I, Edit. Acad. R. S. România, București, 1977, p. 390.

³ *Ibidem*, p. 127.

⁴ *Ibidem*, p. 244.

⁵ *Ibidem*, p. 456—457.

⁶ Arh. St. Deva, fond Prefectura jud. Hunedoara, dosar 8/1848, f. 5,

⁷ * * * *Revoluția de la 1848—1849 din Transilvania*, vol. I, Edit. Acad. R. S. România, București, 1977, p. 390—391.

⁸ *Ibidem*, p. 175—176.

⁹ *Ibidem*, p. 237.

mâne, cu toate consecințele politice care decurgeau din aceasta. Pe temeiul acestora, revoluția socială se întrepătrunde indestructibil cu cea națională. Tinerii revoluționari din Zarand participă activ la adunările maselor din Munții Apuseni ținând zilnic întruniri¹⁰. La 31 martie cu prilejul pătrunderii cu forța în clădirea magistratului din Orăștie a maselor populare, o delegație de 24 persoane a prezentat revendicările populației românești¹¹. La Deva, la 12 aprilie trebuia să aibă loc o adunare a românilor din comitat în care urma să se hotărască atitudinea lor în revoluție. Petru Dobra a recomandat adunării ca în hotărîrea ce o va lua să țină seama de „fericirea patriei și cauza națiunii noastre”¹².

În pofida tuturor obstacolelor și interdicțiilor, la 30 aprilie la Blaj s-a adunat un număr mare de țărani și intelectuali veniți din toate colțurile Transilvaniei pentru a-și afirma dorința lor seculară „șerbi nu vrem să fim, mai bucuros vom muri”. Aceeași aspirație a fost reafirmată de cei 40 000 de oameni adunați tot la Blaj peste două săptămîni. Într-o atmosferă plină de solemnitate, adunarea a proclamat națiunea română de sine stătătoare, gata să se apere împotriva oricărei asuprii, să-și apere legea și limba, precum și libertatea, egalitatea, frățietatea”, a declarat că va „conlucra după putință la desființarea iobăgiei, la emanciparea industriei și a comerțului, la păzirea dreptății, la înaintarea binelui umanității, al națiunii române și al patriei noastre”¹³. În fapt, acestea reprezentau jurămîntul întregii națiuni române, deoarece, la Blaj erau prezenți pe lîngă ardeleni și revoluționari de frunte, din Moldova și Țara Românească în încheierea jurămîntului care proclama „libertate, egalitate și frățietate” se preciza: „Pe aceste principii voi respecta toate națiunile ardeleni, poftind egala respectare de la dîsele, nu voi încerca să asupresc pe nimenea, dar nici nu voi suferi să ne asuprească nimenea...” În ce privește „uniunea”

Transilvaniei cu Ungaria, programul adoptat la Blaj menționa că națiunea română protestează împotriva dezbaterei acesteia pînă cînd națiunea română nu va fi constituită și organizată cu vot deliberativ.

Hotărîrile și programul adoptat la Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848 au constituit coloana vertebrală a întregii revoluții a românilor din Transilvania.

Sub presiunea maselor populare, Dieta din Cluj a hotărît la 18 iunie 1848 desființarea iobăgiei în Transilvania¹⁴. Aplicarea acestei hotărîri a întîmpinat însă împotrivirea dîrză a nobilimii care, sprijinită de grăzile naționale armate, s-a opus desființării robotei și mai ales improprietării foștilor iobagi.

Starea de spirit revoluționară a luat amploare, concretizîndu-se într-o serie de mișcări țărănești. La Bretea Mureșană, țaranii au reocupat o bucată de pămînt de care au fost deposedați încă în anul 1845¹⁵. Pe domeniul Hunedoarei, locuitorii din satul Bătrîna au intrat în pădurea domeniului, tăind copacii de care aveau nevoie¹⁶. De asemenea, țaranii din satele Fizești, Bretea Mureșană, Dănulești și Băcia au refuzat să mai presteze serviciile iobăgești către nobili, fapt pentru care au fost bătuiți și duși la închisoare¹⁷. Jelerii din satul Hondol, pretind la rîndul lor că sînt liberi, asemeni iobagilor, afirmînd că: „ei sînt ca și ceilalți foști iobagi și pînă nu veni comisia în sate în treburile pămînturilor, nici ei nu fac robotele ca și ceilalți iobagi”¹⁸.

Odată cu desfășurarea acțiunilor antifeudale se amplifică și programul revoluționar, aspectele sociale și cele naționale se împletesc organic. Împotriva voinței exprimate de români la Blaj, dieta nobiliară din Cluj a hotărît la 29 mai 1848 alipirea Transilvaniei la Ungaria, ceea ce a agravat contradicțiile sociale și naționale din Transilvania. Nobilimea maghiară și administrația comitatelor au acționat cu armele împotriva mișcărilor revoluționare țărănești, anti-feudale, ca și împotriva celor care nu recunoșteau „uniunea” Transilvaniei cu Ungaria. În Țara Hațegului, în satele Sîntămăria-Orlea, Vîl-

¹⁰ *Ibidem*, p. 335.

¹¹ *Ibidem*, p. 238.

¹² Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—49*, vol. II, Tipografia „Cartea românească” din Cluj—Sibiu, 1944. (p. (în continuare *Studii și doc...*): Vezi și Liviu Maior, *Aspecte ale desfășurării revoluției din anii 1848—49 în comitatul Hunedoara*, în „Sargetia”, 5, 1968, p. 227.

¹³ George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, Sibiu, 1880, p. 110—111.

¹⁴ Arh. St. Deva, fond Prefectura jud. Hunedoara, dosar 1/1848, f. 30.

¹⁵ Liviu Maior, *op. cit.*, p. 227.

¹⁶ Arh. St. Deva, fond Prefectura jud. Hunedoara, dosar 4/1848, f. 6.

¹⁷ Liviu Maior, *op. cit.*, p. 227.

¹⁸ *Ibidem*.

celele Bune și Cîrnești, la începutul lunii iunie 1848 țărani refuză să se mai supună autorităților¹⁹. Același lucru s-a întâmplat și în satele Dampotoc și Rapoltul Mare de pe Valea Mureșului²⁰. Față de această situație, autoritățile locale, în rapoartele lor către comitat, cer intervenția armatei pentru aducerea la ascultare a maselor populare cît și pentru arestarea așazișilor instigatori. Cu toate acestea, sătenii din satele Rapoltul Mic și Rapoltul Mare, în frunte cu reprezentanții lor, declară că ei „nu cred în autenticitatea „uniunii“ Transilvaniei cu Ungaria²¹. În Țara Hațegului, în zona Orăștiei, în părțile Hunedoarei masele populare refuză să-și trimită reprezentanți în Adunarea de la Deva, unde scopul principal al acesteia era obținerea adeziunii maselor la „uniunea“ votată la Cluj, precum și alegerea unor deputați pentru a participa la dieta comună de la Budapesta. Potrivit raportului pretorului plășii Hunedoara, locuitorii comunelor au refuzat să trimită delegați la adunarea de la Deva motivînd că: „nu cunosc scopul acesteia“²². Cei din pretura Hațeg, la rîndul lor, își motivau refuzul declarînd că ei „se orientează după hotărîrile luate la Adunarea de la Blaj²³, iar cei din zona Orăștiei declară hotărît „că stau sub jurămîntul de la Blaj“²⁴.

Împotriva spiritului vremii, împotriva hotărîrilor, Dieta din 18 iunie 1848 de la Cluj de desființare a iobăgiei și a hotărîrilor Adunării de la Blaj, nobilimea și autoritățile comitatense, în colaborare cu autoritățile centrale, iau măsuri pentru restabilirea vechilor rînduiri feudale. Astfel, în zona Ilia, la reclamația baronului Bornemiza Ignat către guvernul Transilvaniei, sînt trimiși executori însoțiți de armată, care au scos pe săteni din pămînturile și pădurile ocupate de aceștia. De asemenea, locuitorii satului au fost obligați să presteze zilele de muncă pentru perioada de timp cît au refuzat prestațiile către nobil, să plătească cheltuielile de execuție iar cei patru „instigatori“ din satul Visca urmau să fie arestați și întemnițați²⁵. În comuna Bretea Română au

fost trimiși 60 de soldați pentru „înăbușirea rebeliunii și descoperirea instigatorilor“ cu precizarea că în caz de nevoie, numărul acestora poate spori pînă la 100²⁶. Pentru reprimarea mișcărilor revoluționare românești autoritățile comitatense au cerut sporirea unităților militare staționate aici, considerînd insuficiente forțele locale²⁷.

Teroarea și samavolniciile dezlănțuite de nobilime în vara și toamna anului 1848 au dus la mari tulburări în rîndul populației românești. Situația grea creată a determinat convocarea celei de-a treia adunări de la Blaj, la 15 septembrie. Acum țărani au venit înarmați, hotărîți să pună capăt domniei nemeșilor și dregătorilor, arestărilor și violențelor, prestării în continuare a robotelor și tuturor daturilor către nobilime. Hotărînd înarmarea poporului român, a treia adunare de la Blaj a decis instituirea administrației românești pe teritoriul Transilvaniei în locul vechilor instituții feudale perimate. Se înființează 15 prefecturi cu tot atîtea legiuni, care aveau atît atribuții militare cît și administrative. În fruntea prefecturii hunedorene a fost numit Nicolae Solomon. Spre deosebire de celelalte, unde prefectul, ajutat de viceprefect, îndeplinea atît atribuții militare cît și administrative, în prefectura Hunedoara au existat organe speciale cu atribuții pur administrative²⁸, semnalîndu-se pe lîngă prefect și administratorul.

Starea revoluționară din sînul maselor era propice înfăptuirii hotărîrilor adunării de la Blaj. La începutul lui octombrie 1848 prefectul comitatului Hunedoara Kun Gothard, numit de guvernul din Cluj, pierde tot mai mult din autoritate. El solicită sprijinul episcopului Andrei Șaguna pentru liniștirea tulburărilor revoluționare din părțile Hațegului „unde sînt adunați 4—6 000 oameni“²⁹. Tot din părțile Hațegului, maiorul Eistel, comandantul grănicerilor din Hațeg, raporta că oamenii refuză să mai plătească „bir și alte dări care sînt poruncite de înălțatul împărat“³⁰. În zilele de 11—15 octombrie 1848, românii înconjoară orașele Deva, Hunedoara și Hațeg, dezarmînd și înlăturînd vechiul aparat administrativ, astfel că în jurul datei de 1 noiembrie acțiunea aceasta a fost

¹⁹ Arh. St. Deva, fond Prefectura jud. Hunedoara, dosar 13/1848, f. 7—8 ; 16—17, 25—27.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem, f. 25—26.

²² Ibidem, dosar 1/1848, f. 71.

²³ Ibidem, f. 32.

²⁴ Liviu Maior, *op. cit.*, p. 227.

²⁵ Arh. St. Deva, fond Prefectura jud. Hunedoara, dosar 13/1842, f. 48—54.

²⁶ Ibidem, f. 33—34.

²⁷ Ibidem, f. 31.

²⁸ Liviu Maior, *op. cit.*, p. 228—229.

²⁹ Ibidem, p. 229.

³⁰ Ibidem.

încheiată în comitat³¹. Potrivit hotărârii Comitetului național român de la Sibiu, ca administrator al comitatului Hunedoara a fost numit Dimitrie Moldovan, confirmat ulterior și de către autoritățile austriace³². Suspicioși ca întotdeauna, imperialii numesc ca administrator al comitatului pe maiorul Iohann Csorben. Ca reprezentant al vechilor rînduiri feudale, acesta nu a fost agreat de masele populare și în scurt timp se pune capăt dualității puterii în comitat. Chiar austriecii, cu prilejul stabilirii funcțiilor în comitat, la 12 ianuarie 1849 sînt puși în situația de a recunoaște ca unic reprezentant al administrației în comitat pe Dimitrie Moldovan.

O preocupare de seamă pentru noua administrație în comitatul Hunedoara a fost recrutarea și instalarea unor persoane capabile, în funcții de importanță locală, care să asigure îndeplinirea sarcinilor ce stăteau în fața lor. În acest sens, prefectul Nicola Solomon recomanda lui Dimitrie Moldovan la 9 decembrie 1848 mai multe persoane pentru ocuparea posturilor rămase încă vacante, în cadrul administrației comitatului³³. Instalarea reprezentanților noii administrații a fost primită cu satisfacție de masele populare din comitat, ele manifestîndu-și adevărată încredere față de aceștia. Spre exemplu, cu prilejul instalării lui Popescu Mărcuț ca inspector în preturile Mățești și Clopotiva din Țara Hațegului, populația din satele aparținătoare preturii Mățești, adunată în satul Rîu Alb a aclamat numirea acestuia. În ziua următoare, în satul Grădiște (azi Sarmisegetuza — n.n.) cu ocazia numirii aceluiași inspector și pentru pretura Clopotiva, masele populare l-au salutat cu entuziasm și aclamații³⁴.

Odată instalate, noile organe au intrat din plin în atribuțiile lor. Locuitorii se adresează cu încredere acestora pentru rezolvarea pricinilor³⁵, iar noii numiți răspund prompt solicitărilor acestora³⁶. De asemenea, o preocupare a administrației românești a fost și aprovizionarea cu cele necesare a oamenilor plecați din

satele comitatului în campaniile militare din toamna și iarna anilor 1848—1849³⁷.

Printre celelalte prefecturi înființate în urma hotărârii Adunării de la Blaj din septembrie 1848, a fost și cea a Zarandului, avîndu-l în frunte pe Ioan Buteanu. Ca și în cazul prefecturii Hunedoara, imperialii au numit, la 8 noiembrie 1848, ca administrator al prefecturii Zarand pe căpitanul Petru Turbatu. Acesta, însă, nu și-a exercitat funcția, după cum rezultă din documente. Sarcinile prefecturii rămîn în totalitatea lor pe umerii lui Buteanu³⁸.

În prefectura Zarandului, problemele stringente ale zilei erau apărarea căilor de acces în Munții Apuseni, dinspre Bihor și Banaf. Această situație a impus, de la început, o colaborare strînsă între toate zonele din munți, a dus în final la crearea unei reale „țări românești” unde tînărul prefect Avram Iancu și ceilalți prefecți și tribuni au contribuit la instaurarea unei adevărate „republici românești”. Așa cum consemnează Karl Marx „acest ținut al minelor deveni centrul adevăratului război național”³⁹.

Organizarea administrativă a teritoriilor din Zarand nu poate fi urmărită în amănunțime din cauza sărăciei materialului documentar. Cu toate acestea, cîteva documente ne permit să constatăm existența unei administrații similare celei din prefectura Hunedoara. Sînt atestate patru inspectorate: Rișculița, Brad, zona Veța și zona Ribița. În fruntea acestora se afla cîte un inspector, spre exemplu la Rișculița în persoana lui Micluțu Petru. În cadrul inspectoratelor, fiecare sat alege o „antistie comună” formată din jude și jurați. Pe lingă aceștia, în cadrul satului mai funcționa un gornic* și în anumite sate și cîte un gornic de pădure. În orașul Brad funcționa un jude primar, ajutat de un notar și mai mulți jurați. De asemenea,

³⁴ Ibidem, f. 5—6.

³⁵ Ibidem, f. 4.

³⁶ Arh. St. Deva, fond Prefectura jud. Hunedoara, dosar 22/1849, f. 10.

³⁷ Ibidem, f. 14. Vezi și Silviu Dragomir, *Studii și doc.*... p. 62, 71, 78.

³⁸ Silviu Dragomir, *Ioan Buteanu — prefectul Zarandului în anii 1848—1849*, Edit. Casei școalelor, București, 1928, p. 26 (în continuare *Ioan Buteanu...*).

³⁹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntarea la adunarea populară de pe Cîmpia Libertății de la Blaj consacrată aniversării revoluției de la 1848*, în „România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate”, vol. 8, Edit. politică, București, 1973, p. 458.

* Oameni desemnați de comitate cu păstrarea ordinii.

³¹ Ibidem. În problema organizării administrației românești în comitatul Hunedoara, vezi Liviu Maior, *Aspecte ale desfășurării revoluției din anii 1848—49, în comitatul Hunedoara*, în „Sargetia”, V, 1968, p. 227—233.

³² Silviu Dragomir, *Studii și doc.*, vol. II, p. 53—59.

³³ Arh. St. Deva, fond Societatea de istorie și arheologie a comitatului Hunedoara. Colecția de documente, dosar 5/1848, f. 7 (în continuare Soc. de ist...).

mai funcționau în cadrul orașului 6 haiduci ** și 5 gornici de pădure ⁴⁰. Toți aceștia depunând jurământul, se angajau „a fi credincioși națiunii române și satului în care au fost aleși ca dregători” ⁴¹.

Evenimentele din toamna anului 1848 și pînă în vara lui 1849 au determinat ca Zarandul, în părțile neocupate, să fie integrat în cadrul teritoriului liber românesc din Munții Apuseni. Aceleași evenimente au dus la împletirea puterii militare cu cea administrativă. Prefecții și tribunii se ocupau în egală măsură atât de probleme militare cît și de cele administrative.

Principala problemă care sta în fața tinerilor conducători revoluționari din munți, a fost luarea măsurilor pentru recrutarea oamenilor și strîngerea proviziilor în vederea apărării teritoriului liber românesc. În acest scop, prefectul Ioan Buteanu, în repetate rînduri, se adresează lui Iancu și celorlalți prefecți și tribuni cerîndu-le mobilizarea tuturor oamenilor în vederea apărării. Demn de semnalat e faptul că pentru apărarea văii Crișurilor, erau solicitați să participe locuitori din întregul teritoriu aflat sub administrația românească, mai ales cei care erau înzestrați cu arme de foc ⁴². De asemenea, aprovizionarea celor din tabere, cît și a întregii populații constituie o altă preocupare de bază a conducătorilor revoluției, fapt care capătă o și mai mare importanță în timpul luptelor. În acest scop, s-a dispus lucrarea tuturor terenurilor agricole, inclusiv cele ale nobililor fugiți ⁴³. Tot pentru buna gospodărire a alimentelor, s-a luat măsura de interzicere a fabricării rachiului din cereale ⁴⁴.

În vîltoarea evenimentelor, conducătorii revoluției românești s-au preocupat și de confecționarea acelor însemne ale puterii, care contribuiau la întărirea autorității instituite în teritoriul liber românesc din Munții Apuseni. Un astfel de însemn a fost și sigiliul prefecturii

Auraria Gemins. Sigiliul respectiv a fost confecționat prin grija lui Iosif Fink, vicar la una din bisericile din Alba Iulia. Acesta, în scrisoarea din 5 februarie 1849 către Iancu, îi relatează că a comandat sigiliul pentru prefectura Auraria Gemins, avînd în mijloc un brad, pentru care cere să i se trimită contracostul ⁴⁵. Sigiliul descris de Fink îl găsim aplicat pe un ordin al lui Iancu către Iosif Sterca Suluțiu, administratorul comitatului Zarand la 16 iulie 1849 ⁴⁶.

Forțele sociale care au declanșat revoluția din Transilvania au înțeles necesitatea luptei unite a românilor, maghiarilor, germanilor, a tuturor naționalităților conlocuitoare, împotriva forțelor contrarevoluționare. Pentru a se înlătura ciocnirea care se profila între forțele revoluționare române și maghiare, la 16 septembrie 1848 s-a înaintat un memoriu Comisiei de deputați din Pesta în care revoluționarii români atrăgeau atenția că le este indiferent dacă absolutismul este austriac sau maghiar și ca atare cerea guvernului maghiar să pună capăt absolutismului, abuzurilor și bunului-plac din partea dregătorilor comitatelor. Istoricul maghiar Gy. Spire, referindu-se la acest memoriu arată că „Toate revendicările ridicate sînt îndreptățite. Aripa stîngă a intelectualității române a descris în mod zguduitor cauzele înăsprii diferendului maghiaro-român și a arătat calea înțelegerii” ⁴⁷. Cererile formulate de către națiunea română în adunările naționale de la Blaj, memoriile, manifestele, încercările de înțelegere inițiate de fruntașii români nu s-au bucurat de receptivitate din partea conducătorilor revoluției maghiare. La aceasta s-au adăugat politica dezbinatoare promovată de habsburgi.

⁴⁵ Ibidem, fond Soc. de ist.,..., dosar 5/1848, f. 17.

⁴⁶ Arh. St. Deva, fond Prefectura județului Hunedoara, dosar 22/1849, f. 124—131.

⁴⁷ Ibidem, f. 132.

⁴⁸ Ibidem, fond Soc. de ist.,..., dosar 5/1848, f. 11—12, 20.

⁴⁹ Ibidem, fond Prefectura județului Hunedoara, dosar 22/1849, f. 40.

⁵⁰ Ibidem, f. 4.

⁵¹ Vasile Curticăpeanu, *Revoluția din Transilvania, obiective sociale și naționale*, în „Era socialistă”, nr. 1/1973, p. 14.

După cea de-a treia adunare de la Blaj, în comitatele Hunedoara și Zarand s-a trecut la dezarmarea gărzilor naționale maghiare fără incidente sângeroase⁴⁸. La 11 octombrie 1848 grănicerii români din Hațeg s-au declarat alături de români. Lăncierii și pușcașii lui Solomon împreună cu grănicerii au înaintat spre Hunedoara și la 15 octombrie au fost în fața Devei. În această situație, românii din interiorul orașului s-au ridicat, dezarmând gărzile naționale maghiare. După două zile Kun Gethard prim-comitele Hunedoarei, părăsește Deva împreună cu toți însoțitorii săi⁴⁹. În Zarand, prim-comitele Bethlen Gabor raporta din Baia de Criș la 18 octombrie, că observă semne ale „revoltei”. În 21 octombrie românii s-au ridicat la Brad. Aflat la Hălmașiu, prim-comitele a auzit clopotele de alarmă din Hălmașel și imediat în localitate au pătruns cetele moșilor care au eliberat pe deținuții politici, iar pe maghiari i-au luat sub grija lor, fără a se semna vreă vărsare de sânge⁵⁰.

Speriați de mersul evenimentelor, guvernul din Cluj și comisarul Vay fac presiuni asupra secuilor, să pornească o ofensivă pentru a pătrunde în zonele locuite aproape exclusiv de români. Concomitent, comandantul militar austriac al Transilvaniei, a organizat o campanie în direcția orașelor Aiud, Turda și Cluj. Convocați la Alba Iulia, pentru a li se comunica planul de operații, prefectii români își strâng oamenii. La 6 noiembrie M. Solomon sosește la Alba cu 4 000 de oameni înarmați. În aceeași zi a sosit și prefectul Marțian Popovici cu alți 8 000 de lăncieri. Buteanu împreună cu Iancu și viceprefectul Bălea, i-a așteptat în Teiuș. Totalul lăncierilor români de pe malul drept al Mureșului se ridică la 25 000 de oameni. Înaintând spre Aiud, la 8 noiembrie armata înconjoară orașul, părăsit de gărzile naționale maghiare. Comportamentul coloanelor române a fost remarcat de însuși căpitanul Gratzke, comandantul campaniei. Ele au trecut prin orașul Aiud spre Turda, „fără a se deda nici la cel mai neînsemnat exces”⁵¹. Încă la 9 noiembrie Buteanu, Popa Balint și doi ofițeri imperiali cu trupele lor pleacă de la Turda spre Alba Iulia și Abrud. La 11 noiembrie ei sosesc la

Mihăileni. În acest timp pe Criș în sus, o coloană condusă de comisarul Buzgo și maiorul Gál împrăștie rînd pe rînd taberele strînse în grabă de tribunii rămași în Zarand, execută prizonierii, preoții și învățătorii români pe care reușesc să-i prindă, aprind sate, ajungînd în 9 noiembrie pînă la Brad. A doua zi Gál se retracează spre Baia de Criș și apoi spre Arad, semănîndu-și drumul cu numeroase victime. De altfel, Gabor Bethlen comitele Zarandului recunoștea „... de ce am nega, armata nedisciplinată și plină de poftă de răzbunare, dar de-altminteri vitează, nu numai că a devastat îngrozitor, dar a și jefuit și prădat pretutindeni”⁵². Cînd Buteanu a sosit la Mihăileni, Gál începea retragerea. Sprijinit și de o trupă numeroasă de lăncieri și grăniceri de la Hațeg. Buteanu, la 13 noiembrie, intră în Brad apoi în Baia de Criș. Speriat de acțiunea românilor, Gál evacuează întreg Zarandul. O veste că s-ar pregăti o nouă invazie în Zarand, a determinat pe ofițerii imperiali să părăsească în grabă zona. Buteanu rămîne singur cu oamenii săi să apere Valea Crișului, mai ales după 18 noiembrie cînd Popa Balint a trebuit să plece și el în prefectura sa, unde era așteptat. În aceste condiții scrie Buteanu lui Iancu să-i trimită pușcașii din Sohodol și pe cei din Bulzești. Aceștia urmau să ajungă la Baia de Criș pe 29 noiembrie seara în număr de cel puțin 200, pentru a putea face față amenințărilor tot mai mari⁵³, care la începutul anului 1849 se vor concretiza într-o nouă campanie în Zarand.

După dezarmarea gărzilor naționale maghiare din Deva la Zam a fost instalată o companie de grăniceri români care la 3 noiembrie 1848 luată prin surprindere, își pierde chiar și tunul din dotare. La 12 noiembrie, prin cooperare cu armatele din Banat, Zamul reintră în stăpînirea imperialilor⁵⁴.

Nobilimea din Țara Hațegului și din Zarand s-a strîns la Orăștie sub protecția magistratului, de unde terorizau satele din jur⁵⁵. Românii din Hațeg și Zarand s-au adunat la Geoagiu de Jos, urmărind pe cei care îi oprimaseră atîta vreme. Ei cer magistratului predarea no-

⁴⁸ George Barițiu, *op. cit.*, p. 341.

⁴⁹ Silviu Dragomir, *Studii și documente...* vol. III, 100–101.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 99, 121–122, 144–145.

⁵¹ Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, ed. a II-a, Edit. științifică, București, 1968, p. 104–105.

⁵² Silviu Dragomir, *Ioan Buteanu...* p. 107.

⁵³ Arh. St. Deva, fond Soc. de ist..., dosar 5/1848, f. 3.

⁵⁴ George Barițiu, *op. cit.*, p. 342–343.

⁵⁵ Silviu Dragomir, *Studii și documente...* vol. II, p. 317.

bililor, amenințînd cu asaltarea orașului. Între timp un nobil maghiar din Geoagiu trage asupra românilor, fapt care a deslănțuit furia masei și în scurt timp, nobilii aflați în Geoagiu sînt uciși. În fața acestei situații, magistratul din Orăștie cere, în 22 noiembrie, sprijinul trupelor imperiale. Urmînd indicațiile generalului Puchner, începe o lungă și aspră anchetă militară. Reprezentanții românilor, Marțian Popovici, Petru Dobre, Dimitrie Moldovan, protestează, dar ofițerii imperiali nu puteau accepta că masele aflate pînă acum în cea mai cruntă exploatare să se ridice împotriva foștilor lor stăpîni. Numai atitudinea energică a lui Dimitrie Moldovan și a lui Petru Dobre a făcut ca cei găsiți „vinovați” să fie trimiși la Deva pentru a fi judecați de autoritățile românești nou instituite. De altfel, aceștia, în curînd au și fost eliberați⁵⁶. Preocupați cu aducerea la ascultare a celor care s-au ridicat împotriva vechilor lor exploatare, ofițerii imperiali nu au întărit garnizoana din Zam, astfel că la 2 decembrie 1848 se produce un nou atac, fiind din nou prădată localitatea și întreaga vale a Mureșului⁵⁷. Între timp, cetatea Aradului fiind în mare pericol se formează din Transilvania o coloană la care au participat peste 1200 de lăncieri hunedoreni care plecînd din Deva pe Valea Mureșului reușesc s-o despresureze⁵⁸.

La începutul lunii decembrie 1848 a intrat în Transilvania generalul Bem, care după o campanie împotriva colonelului Urban se îndreaptă spre Sibiu pe care nu reușește să-l cucerească. Generalul Puchner, sprijinit de un numeros contingent de lăncieri români, printre care și cetele lui Solomon, a respins atacul, iar Bem se retrage spre Sebeșul Săsesc⁵⁹. Urmărit, își continuă retragerea spre Orăștie pe care o părăsește după o luptă scurtă, întărindu-se la Simeria. Aici, la 9 februarie el înfruntă din nou trupele imperiale și lăncierii români. Pentru a-și asigura victoria, Bem primește un ajutor de la trupele lui Beke care operau pe Criș pînă la Brad⁶⁰. Bătălia a rămas însă nedecisă,

ambele tabere retrăgîndu-se de pe cîmpul de bătaie cu pierderi importante.

După 18 noiembrie 1848, prefectul Buteanu a luat măsuri pentru a apăra trecătorile din Zarand spre „țara românească” liberă care se contura tot mai mult în Munții Apuseni. Prevederile lui Buteanu și-au dovedit veracitatea deoarece în jurul datei de 19 ianuarie 1849, o nouă coloană a trupelor guvernamentale maghiare, sub comanda maiorului Beke venind dinspre Arad, a intrat în Hălmagiu⁶¹. Cu toată vitejia de care a dat dovadă, datorită superiorității armamentului folosit de trupele lui Beke, oastea lui Buteanu a fost respinsă, iar Beke înaintează pînă la Brad. Nu îndrăznește însă să atace trecătoarea de la Buceș unde se afla Buteanu cu oamenii săi. Din Brad sînt trimise numeroase patrulare în împrejurimi care au jefuit satele, au luat ostateci pe care apoi i-au spînzurat⁶².

Dîndu-și seama de primejdia în care se află, Buteanu a descris situația sa în mod veridic într-o scrisoare către tribunul Ioan Suluțiu din Abrud, din 21 ianuarie 1849⁶³. Avea informații că forțele armatei guvernamentale maghiare se află în Hălmagiu, Brad și Baia de Criș. Ajutor de la prefectul Solomon din Hunedoara nu putea primi, acesta trimițîndu-și lăncierii la Sibiu în sprijinul generalului Puchner care avea de înfruntat trupele lui Bem. Față de această situație, fără să se descurajeze, inimosul prefect al Zarandului apelează la unirea efortului tuturor prefectilor și tribunilor aflați în munți pentru alungarea trupelor lui Beke. Adresîndu-i-se tribunului Nicolae Corches, din Cîmpeni îl îndeamnă să fie pregătit „numa fiți totdeauna gata ca la o primejdie să puteți sări odată pe la Blăjeni”⁶⁴. Totodată, îl încurajează să dea piept cu dușmanul și să-l respingă din tribunatul său⁶⁵. Ca urmare a cererii de ajutor, tribunul trimite lui Buteanu pușcași din patru sate. La fel, în mai multe scrisori către Ianicu, Buteanu solicită mai ales oameni care erau înzestrați cu arme de foc pentru a face față presiunilor la care era supus⁶⁶. În același timp, avînd în vedere alungarea lui Beke, el propune

f. 2 ; Vezi și Silviu Dragomir, *Studii și documente...*, vol. II, p. 35–36, 38–39.

⁵⁷ George Barițiu, *op. cit.*, p. 343. Vezi și Silviu Dragomir, *Studii și documente...*, vol. II, p. 40.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 344–345.

⁵⁹ Arh. St. Deva, fond Soc. de ist., dosar 5/1848, f. 20.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 12, vezi și Silviu Dragomir, *Ioan Buteanu...* p. 32.

⁶¹ Silviu Dragomir, *Ioan Buteanu...* p. 28.

⁶² Silviu Dragomir, *Studii și documente...* vol. II, p. 60–61, 64.

⁶³ Arh. St. Deva, fond Soc. de ist., dosar 5/1848, f. 19.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 20.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 11.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 12.

aducerea unităților de sub comanda locotenentului Clocotianu de la Zlatna în Zarand și a forțelor din Abrud. Detașamentele lui Buteanu, întărite cu unitățile de mai sus, trebuiau să închidă drumul trupelor maghiare care se retrăgeau din fața armatelor lui Puchner, după victoria acestuia de la Ocna Sibiului⁶⁷. De altfel, pentru scoaterea lui Beke din Zarand, prefectii și tribunii din munți au elaborat planul de luptă⁶⁸. Având în vedere bătălia nedecisă de la Simeria din 9 februarie 1849 precum și pregătirea de ofensivă a lui Buteanu, maiorul Beke hotărăște să se retragă cu întreaga armată din Zarand la 16 februarie 1849⁶⁹.

Chiar în situația grea în care se afla, în toiul luptelor, Buteanu „bărbat pre cît luminat, pe atît nepregetătoriu“, cum îl caracteriza Iancu, nu uita nici o clipă de frații lui de dincolo de Carpați care luptau și ei pentru aceleași idealuri. De aceea, sfătuiește pe Iancu să intervină la Comitetul Național pentru a se lua un împrumut „ca să putem ajutama pe frații de dincolo“⁷⁰, adică pe emigranții munteni care, după cum se știe, interveniseră prin A. G. Golescu la Iancu pentru ajutor bănesc.

Condițiile specifice luptei din munți, tăierea comunicațiilor cu exteriorul, mobilizarea generală a tuturor celor apti de luptă, toate acestea au făcut ca aprovizionarea luptătorilor și a populației să se desfășoare în condiții foarte anevoioase. Chiar și în această situație, organele administrației românești și-au îndeplinit conștiincios atribuțiile ce le reveneau. În acest sens putem cita raportul viceprefectului legiunii din Marusiana, din 12 ianuarie 1849, către prefectura Hunedoara prin care ne face cunoscut că s-au făcut rechiziții de grâu pentru prefectul Buteanu și prefectul Dobre⁷¹. Se cere aprobarea pentru noi rechiziții din moșia nobilului Kun Gothard din comuna Geoagiu, ceea ce prefectura aprobă, cu mențiunea ca acest grâu să fie împărțit „la cei săraci care slujesc patria“⁷².

Așa după cum am mai arătat, mulți dintre nobilii din Zarand, și-au părăsit moșiile. În

această situație, Iancu cere comandantului fortăreței Alba Iulia aprobare pentru aprovizionarea oamenilor săi de pe aceste moșii. În scrisoarea din 5 februarie 1849 comandantul cetății Alba îi comunică lui Iancu că se poate face aprovizionarea numai după ce vor fi informate autoritățile militare imperiale și numai după aprobarea acestora⁷³, fortăreața neputînd da din proviziile sale. Într-o scrisoare adresată lui Iancu de către Iosif Fink din Alba Iulia la 5 februarie 1849 se relatează că din cetatea Alba Iulia nu va putea primi praf de pușcă și plumb⁷⁴. De asemenea, Buteanu se plînge, în repetate rînduri, administratorului prefecturii Hunedoara și lui Iancu că nu primește muniții în cantități suficiente nici cînd luptele erau iminente. În aceste condiții, prefectii și tribunii din munți au luat măsuri pentru confecționarea prin mijloace proprii a tunurilor de care aveau nevoie. În acest scop, Buteanu a trimis tribunului Corcheș două clopote și două căldări, cerînd să i se confecționeze din ele 2 tunuri de cca. 3 funzi fiecare, indicîndu-l pentru acest lucru pe meșterul Aloies⁷⁵.

În primăvara anului 1849, Bem reușește să oprească armatele imperiale și țariste punînd stăpînire pe întreaga Transilvanie, cu excepția munților Apuseni și a cetății Alba Iulia. Aceste succese au creat noi aparențe pentru apropierea dintre revoluționarii români și maghiari. În această direcție a depus eforturi deosebite Nicolae Bălcescu, care de la începutul mișcării a subliniat necesitatea conlucrării forțelor revoluționare române și maghiare. El a luat legătura cu Bem în Transilvania apoi a plecat în Ungaria la Debrețin unde a intrat în contact cu conducătorii revoluției maghiare. De asemenea, Avram Iancu a lansat un apel adresat „fraților maghiari“ atrăgîndu-le atenția că „între români și maghiari armele nu pot hotări“ iar Buteanu într-o scrisoare adresată maiorului Csutak, la sfîrșitul lunii martie 1849, îl povățuia că „ar fi bine de v-ați gîndi, ați cumpăni și v-ați sili a cîștiga dragostea românilor, pentru că, zău, de aceasta aveți nevoie...“⁷⁶. Toate aceste demersuri au fost zadarnice, conducătorii revoluției maghiare neînțelegînd să recunoască libertățile și drepturile românilor pentru care ei înșiși se ridicară la luptă.

⁶⁷ Ibidem, f. 11.

⁶⁸ Ibidem, f. 20.

⁶⁹ Silviu Dragomir, *Ion Buteanu...*, vol. II, p. 60–61, 64.

⁷⁰ Arh. St. Deva fond Soc. de ist... dosar 5/1848, f. 12.

⁷¹ Arh. St. Deva, fond Prefectura jud. Hunedoara, dosar 22/1849, f. 7.

⁷² Ibidem, f. 9.

⁷³ Ibidem, fond Soc. de ist., dosar 5/1848, f. 14.

⁷⁴ Ibidem, f. 16–17.

⁷⁵ Ibidem, f. 20.

⁷⁶ Silviu Dragomir, *Ioan Buteanu...* p. 45.

Situația s-a agravat odată cu hotărîrea conducătorului revoluției maghiare, Kossuth Lajos, de a trece nemijlocit la lichidarea pe calea armelor a rezistenței românilor din Munții Apuseni. Regiunea Munților Apuseni apărată cu eroism de țărani și minerii moți și organizată ca zonă de rezistență și de luptă îndrăginită a revoluționarilor români, ca țară românească de-sine-stătătoare, a rămas simbolul idealului libertății și independenței naționale.

Data fiind importanța căilor de acces spre inima Munților Apuseni care treceau prin Zarand, conducătorii revoluției maghiare nu au scăpat nici o clipă din atenție această zonă. După retragerea lui Beke, o nouă trupă sub comanda maiorului Coloman Csutak a pătruns în Zarand. Acesta și-a făcut din distrugerea a tot ce-i iese în cale un adevărat crez, după cum îl caracterizează organele administrative maghiare din teritoriul vremelnic ocupat, adresându-se lui Kossuth. El „... în mod samavolnic a hotărît și a proclamat, că dacă nu va izbuti să extermineze populația dușmană, de limbă românească, din comitatul Zarandului, îi va arde avutul și va duce la sapă de lemn pămîntul...”⁷⁷. Toată această teroare dezlănțuită de Csutak era fără rezultat, după cum însuși recunoaște „Ori unde porneam, abia îmi ridicam armate de pe culmile munților, ce se ridicau de două părți, se auzea semnalul dat cu treascuri și fiecare expediție era fără folos și lipsită de izbîndă”, fiindcă după cum apreciază însuși mai departe „nimeni să nu-și facă iluzie că pe români îi poți ajunga din lume cu o mătură de mesteacăn... Cine a nutrit această speranță nu și-a dat seama, că fiecare popor, cînd se aprinde în el scînteia divină și devine conștient, că este o națiune și că în el zace putere, nu există armă, cu care ar putea fi învins...”⁷⁸.

Văzînd că acțiunile militare împotriva revoluționarilor români nu au dus la rezultatele scontate, guvernul revoluționar al lui Kossuth a încercat pe calea tratativilor să obțină ceea ce nu a reușit pe calea armelor. În acest scop este ales deputatul bănățean Dragoș care la 19 aprilie 1849 se afla deja la Brad, făcînd demersuri pentru a intra în legătură cu Buteanu și Iancu. Condițiile de împăcare propuse de Kossuth nu prezentau garanții suficiente, astfel că la 23—24 aprilie, Dragoș pornește în grabă spre Debrețin pentru a raporta rezultatul și a

obține garanțiile revendicate de revoluționarii români. Reîntors în munți, cu noile precizări ale lui Kossuth, Dragoș începe tratativele de împăcare. Fără a aștepta însă sfîrșitul mistunii lui Dragoș, maiorul Hatvani, în fruntea trupeilor, pornește spre Abrud compromițînd total tratativele. Iancu și tovarășii săi, văzînd în aceasta o diversiune, mobilizează întreaga capacitate de luptă și reușește să zdrobească armata condusă de Hatvani, care cu greu reușește să scape împreună cu cîțiva ofițeri și soldați. Ca o adevărată răzbunare pentru înfrîngerea suferită în luptă, Hatvani ordonă executarea prefectului Buteanu, luat prizonier cu prilejul primului atac asupra Abrudului, ignorînd ordinul expres dat de Kossuth pentru protecția frunțașilor revoluționari români în timpul tratativilor. Prin această crimă s-au creat și mai mari dificultăți în calea unirii eforturilor revoluționarilor români și maghiari împotriva absolutismului.

Pentru lichidarea rezistenței oștilor revoluționare conduse de Iancu și implicit a cetății Alba Iulia, Kossuth dispune începerea unei campanii de mari proporții. Cu aducerea la îndeplinire a acestei directive, a fost însărcinat colonelul Kemeny, unul dintre cei mai capabili ofițeri ai armatei revoluționare maghiare. Sub comanda lui, o trupă formată din 4 000 de oameni pornește din Brad la 8 iunie 1849 spre Abrud. În fața primejdiei, Iancu mobilizează întregul potențial de luptă al celor din „țara românească” și la 16 iunie Kemeny este silit să se retragă prin Zlatna spre Alba Iulia.

Convingîndu-se, încă odată, că „între români și unguri armele nu pot hotări”, conducătorii revoluției maghiare, au inițiat noi tratative prin colonelul Simonffy și deputatul Ioan Gozman din Bihor. Plin de demnitate, Iancu răspunde acestora că românii din Transilvania nu sînt instrumentele camarilei habsburgice, cum era acuzat ci „noi sîntem oamenii libertății” pentru care s-au ridicat, și-au vărsat singele și sînt gata să și-l verse toți pînă mai există un român”.

Noi pași în direcția colaborării revoluționare a luptei unite împotriva feudalismului și absolutismului, au fost făcuți de Nicolae Bălcescu, începînd din mai 1849. Toate demersurile sale pe lîngă Kossuth și colaboratorii săi, se izbesc de aceeași neînțelegere în problema recunoașterii drepturilor naționale pentru românii din Transilvania. Înfrîngerea lui Kemeny și intervenția brutală a trupelor țariste și austriece

⁷⁷ Ibidem, f. 51.

⁷⁸ Ibidem, f. 53.

il determină pe Kossuth să facă unele concesii. Acestea însă au venit prea târziu, deoarece în a doua jumătate a lunii iulie 1849, rezistența trupelor revoluționare maghiare a cedat în fața superiorității militare a armatelor intervenționiste. În această situație, Iancu a dat lui Bălcescu o scrisoare prin care îl asigură pe Kossuth de neutralitatea legiunii sale în timpul luptelor dintre trupele austro-ruse și cele revoluționare maghiare. Era tot ce mai putea face în acele condiții.

Imperiul habsburgic s-a grăbit să-și dea adeziunea la ideea alipirii Transilvaniei la Ungaria, știind că pe această cale va stăvili nemulțumirea poporului român, va provoca sciziune între mișcările revoluționare ale celor două națiuni. Pe de altă parte, promovind o politică duplicitară, împăratul de la Viena promitea sprijin revoluționarilor români în împiedicarea alipirii Transilvaniei la Ungaria. Manevrând în acest fel, curtea imperială a reușit să evite înfruntarea trupelor austriece cu armata țărănească a lui Avram Iancu, putându-și concentra, astfel, forța de atac împotriva armatelor maghiare.

Ațit în rândurile revoluționarilor români cît și din cele ale revoluționarilor maghiari s-au ridicat numeroase glasuri care au avertizat asupra primejdiei deosebite pe care o prezentau învrăjbirea națională dintre unguri și români și pierderea din vedere că dușmanul principal, împotriva căruia trebuiau orientate forțele revoluționare, era imperiul habsburgic. Din păcate, cu toate intervențiile clarvăzătoare ale unor personalități din ambele părți, nici conducătorii revoluției maghiare și nici cei ai revoluției românești nu au reușit să înțeleagă la timpul potrivit politica de învrăjbire dusă de reacțiunea habsburgică, dînd posibilitatea acesteia și cu ajutorul imperiului țarist să reprime în mod sîngeros revoluția.

CONTRIBUȚIA ȚĂRĂNIMII DIN CÎMPIA TRANSILVANIEI LA REVOLUȚIA DE LA 1848

VIOREL GRAMA

Alături de țărănimea din întreaga Transilvanie, țărănimea din Cîmpia Transilvaniei, cuprinsă, aproximativ, la nord între orașul Reghin și împrejurimi, la sud Luduș, la est

comuna Sînpaul iar la vest localitatea Vișinelu, a fost teatrul unor frămîntări sociale soldate, nu în puține localități, cu lupte sîngeroase împotriva oștilor nobiliare.

Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848 a constituit un imbold pentru țăranii români din Cîmpia Transilvaniei în vederea organizării și clarificării scopului pentru care luptau¹.

Revendicările românilor transilvăneni, formulate și adoptate atît de Marea Adunare Națională de la Blaj din 3/15 mai 1848 cît și de cea a bănățenilor de la Lugoj (15/27 iunie), nu erau cu totul noi. Programul era mai vechi, trăgîndu-și substanța din mișcările populare din veacul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, cînd conducătorii răscoalei populare, Horea, Cloșca și Crișan și Tudor, au proclamat desființarea clasei feudale și a iobăgiei cerînd împărțirea pămînturilor în favoarea celor ce-l munciau².

Este cunoscută ampla acțiune de luminare a maselor desfășurată de canceliștii țîrgumureșeni și de tineretul studios originar de pe Cîmpie. Cercetări mai noi atestă prezența la sate a lui Avram Iancu, Al. Papiu Ilarian, Vasile Moldovan și alții. În contextul acestei largi acțiuni propagandiste, în zona limitrofă Cîmpiei, în orașul Reghin, important centru cultural și economic din bazinul superior al Mureșului au loc în această perioadă frămîntări și pregătiri febrile în vederea organizării unei „adunări românești”. Astfel, la 8 mai 1848 se adună la Reghin reprezentanții a peste 150 de localități din jur, iar lucrările adunării „s-au desfășurat sub prezidenția protopopului (gr. catolic n.n.) local Crișan Mihai... În cele 11 puncte ale programului dezbătut la această adunare se găsesc numeroase puncte identice cu cele ale „Petițiunii naționale” adoptată la Blaj. Adunarea de la Reghin din 8 mai 1848 a fost pregătită și organizată tocmai pentru ca „...cinstitul domn protopop (Mihai Crișan) și intelectualii de grai românesc care vor reprezenta populația românească din aceste părți la adunarea națională ce se va ține în 15 mai la Blaj, să înțeleagă dorințele și revendicările legale ale națiunii”.

Printre primii care s-au ridicat în sprijinul revendicărilor amintite din sînul Cîmpiei, în

¹ V. Chereșteșiu, *Adunarea Națională de la Blaj*, Edit. politică, București, 1966, p. 11.

² Șt. Pascu, *Legături și trăsături de unitate ale revoluției de la 1848, în Țările Române*, în „*Anale de istorie*”, an, XIX, nr. 2, 1973, p. 62.

primăvara anului 1848, au fost iobagii, cărora multe veacuri de asuprire le-a aprins flacăra revoltei. Încă înainte de adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848 în satele cîmpene izbucnesc mișcări de o asemenea amploare încît pentru înăbușirea lor este nevoie de intervenția armatei³. Cele mai verosimile informații despre mișcările românilor din această zonă ni le furnizează Jakab Elek, care în timpul revoluției de la 1848 a fost funcționar în cadrul Guberniului. Potrivit cercetărilor sale, centrul celei mai puternice agitații a fost locul de naștere al lui Al. Papiu Ilarian, Budiul de Cîmpie (azi Al. Papiu Ilarian) și localitățile din jur: Dileul Român (azi Dileul Vechi), Pogăceaș, Bogata de Mureș și Luduș. În aceste localități mișcărilor iobagilor, încă înainte de adunarea din 30 aprilie și în preajma celei din 3/15 mai, au putut fi înfrînte numai cu ajutorul armatei⁴.

În atmosfera vulcanică pentru cauza dreptății sociale și naționale veștea unei adunări naționale care urma să se țină la Blaj a fost primită cu mult entuziasm de către iobăgimea și țărănimea română cit și de către intelectualii satelor.

În toate satele Cîmpiei a fost răspîndită „Proclamația” lui Aron Pumnul intitulată „Către națiunea română”.

Din satele Cîmpiei sute de țărani s-au îndreptat spre Blaj fiind organizați de intelectualii satelor. „Înainte de toate — arată Vasile Moldovan în memoriile sale — aceștia erau deci și ca pe mureșeni și cîmpeni să-i conducem cu flamură”⁵. Pe această flamură s-a scris ca deviză „Pace, libertate”, ceea ce dovedește că adoptarea unui „stindard” era un început de organizare iar deviza exprima un ideal pe care masele de iobagi îl vor înscrie printre revendicările Adunării de la Blaj.

În acțiunea de răspîndire a proclamației Vasile Moldovan explica iobagilor din satele prin care trecea cauza sfîntă pentru care s-au ridicat la luptă iobagii români: „Iobăgia se va șterge negreșit, pentru că această servitute rușinoasă a stat atîtea veacuri pe cerbicia românului numai pentru că el a fost în apatie, a adormit, s-a pomenit sclav”. Cuvîntarea sa a

mișcat profund zecile de mii de inimi ale iobagilor, care au umplut pînă la refuz curtea parohială din satul Alecuș. Cuvîntările sale, încărcate de patosul revoluționar, au mobilizat și pe locuitorii din localitățile Ocna Mureșului, Noșlac, Iernut, Lechința, Oarba de Mureș, Iclandu Mare, Iclandu Mic, Vaidei, Căpușul de Cîmpie, Petea, Săușa și altele⁶.

La 20 aprilie Vasile Moldovan s-a deplasat la Tîrgu Mureș unde s-a întîlnit cu Avram Iancu și Ioan Mărgineanu, cărora le-a raportat despre hotărîrea fermă a țăranilor iobagi și jeleri de pe Cîmpie de a merge la Adunarea de la Blaj. Tot la Tîrgu Mureș, Vasile Moldovan s-a întîlnit cu Ioan Oros din Vidrasău cu care a discutat despre organizarea adunării de la Blaj din duminica Tomii⁷.

Iobagii români de pe Cîmpie, la fel cu cei din întreaga Transilvanie, după ce s-au întors acasă de la Adunarea de la Blaj, au stăruit în gîndul că Principatul Transilvaniei trebuie să devină, și în ceea ce privește cîrmuirea, o țară românească. Rapoartele adresate oficialităților comitatelor consemnează faptul că populația vorbește tot mai des că Transilvania este o țară românească. În acest context preotul Ioan Munteanu din Mădărașul de Cîmpie este învinuit de scaunul de judecată al Scaunului Mureș că ar fi declarat de mai multe ori că „De acum Ardealul nu mai e Ardeal, ci România”⁸.

Împotriva participanților la Adunarea de la Blaj, autoritățile iau măsuri de urmărire în vederea reducerii la tăcere a glasurilor ce îndemneau poporul la revoltă. Introducerea staturii, măsură de forță care în intenția autorităților trebuia să pacifice poporul agitat și elementele care s-au răscolat, a dus la declanșarea unor ciocniri sîngeroase.

Vestea desființării raporturilor iobăgești a trezit reacții favorabile în rîndul țăranimii din satele de pe Cîmpie. Astfel, în raportul notarului Virághézi Ioan din localitatea Curteni, din 13 iulie 1848, către vicejudele Scaunului Mureș se arată că „După ce s-a decretat ștergerea iobăgiei oamenii nu mai merg la lucrul cetății. Printre locuitorii satului s-a răspîndit cu repeziciune zvonul că acela care va lucra va fi spînzurat, sau i se va tăia mîna; chiar

³ I. Olteanu, *Momente din activitatea prefectului Cîmpiei, Nicolae Vlădușiu (1818—1872)*, în „Apulum” vol. X, 1972, p. 398.

⁴ *Ibidem*.

⁵ V. Moldovan, *Memorii din 1848—1849*, Brașov, 1895.

⁶ P. Baci, Vasile Moldovan, 1824—1896, în „Apulum”, vol. X, 1972, p. 436.

⁷ *Ibidem*.

⁸ V. Chereșteșiu, *op. cit.*, p. 512.

oamenii din sat vor merge noaptea la el (la cel care va lucra n.n.) și îl vor prinde". De frica mulțimii notarul menționează necesitatea ca aceste informații să rămână secrete spre a nu provoca răzbunarea oamenilor din sat.

Din Band, comisarul de plasă Dinder Ludovic, raportează la 28 iulie 1848 Scaunului Mureș că „jelierii care locuiesc pe teren alodial nu mai vor să lucreze". În raport se precizează că însăși el a urmărit și a văzut în localitatea Samșud că nici românii de la morile lui proprii „nu vor să lucreze" și în biserică poporul de rînd să nu îndrăznească a lucra. „Din manifestările românilor rezultă că dintre ei" cineva vrea să facă un complot împotriva nobililor". Într-un alt raport, același comisar de plasă, Dinder Ludovic, informează că nici oamenii din localitatea Crăiești nu mai vor să lucreze „pentru nobili".

Întrucît nobilimea cerea ca iobagii să presteze obligațiile feudale, în rîndul țărănimii se crease o opoziție care tindea să se generalizeze în mod deliberat. Faptul este confirmat de scrisoarea notarului din Curteni adresată vicejudeului regal Szentiványi, în 13 iulie 1848, în care relatează că „prin sate circulă zvonuri periculoase" în sensul că cei care continuă totuși să presteze slujbele urbariale vor fi spînzurați sau li se va tăia mîna de către cei care refuză să se supună în continuare obligațiilor feudale¹⁰.

În această situație, guvernatorul Transilvaniei, contele Miko Imre, ordonă Scaunului Mureș și celorlalte comitate să vegheze permanent la liniștea publică, avînd obligația să ia măsuri severe și să aresteze imediat orice instigator și să explice poporului că a trecut vremea indulgenței, fiecare nesupunere față de ordinele oficiale urmînd să fie aspru pedepsită¹¹.

Ordinele autorităților nu numai că nu au stăvilit nemulțumirile și frămîntările țărănești ci, mai degrabă, le-au întesit. Țăranii au înțeles că nu trebuie să aștepte drepturile de la „domnii de pămînt" și autorități. Așa de pildă, în unul din rapoartele vicejudeului către judele suprem regal al Scaunului Mureș se relatează că preotul plășii Samșud, Serei Mihail, deplasîndu-se în ziua de 21 august în satul Curteni

pentru a afișa ordinul ministrului de interne, a fost apostrofat de țăranul Radu Iosif care în fața tuturor sătenilor i-a strigat: „Dumneavoastră nu vreți să ne faceți dreptate, însă noi o vom face cu sînge" ¹².

În localitatea Vidrasău țăranii au protestat împotriva contelui Haller care le-a ocupat pămînturile cu forța. „Nu e omenesc ca o întreagă comunitate să pătimească — se spune într-un raport — gustînd numai amărăciunile, numai pentru aceea că un individ cu cea mai mare slobozenie să se desfete" ¹³.

Numeroase sate de pe Mureș sînt ținta execuțiilor militare ordonate de autorități. La Icelandul Mare și Icelandul Mic, la Lechința de Mureș au fost aduși pentru asigurarea liniștei 60 de dragoni, întreținerea acestora trebuînd să fie asigurată de locuitori. În aceeași situație se afla și țăranimea din localitățile Sălcud, Crăciunel, Vidrasău, Chirileu, Sînpaul și multe altele, care au suportat abuzurile, jafurile și batjocura trupelor de represalii, cărora li s-au dat mîna liberă pentru a înspăimînta țăranimea ¹⁴.

Manifestări de adeziune și solidaritate a românilor de pe Cîmpie au avut loc și cu ocazia arestării teologului Vasile Pop din Nazna. În acest sens judele suprem al Scaunului Mureș informează comandantul cetății Tirgu Mureș despre faptul că: „Vasile Pop, preot în Nazna, nu numai că este un instigator dar s-a dat a fi trimis plebi în care calitate a dat mai multe dispoziții". În raport se mai precizează că locuitorii din satele Nazna, Morești, Ungheni, Vidrasău, Chirileu, Marghita, Săușa, Cerghid și altele învecinate, au transmis prin Ioan Oros din Vidrasău o scrisoare pentru Szánto Ioan, judecător la tablă (Tabla regească n.a.) pentru a fi predat judeului suprem, scrisoare în care satele amenințau autoritățile cerînd ca Vasile Pop să fie eliberat. Din aceeași scrisoare rezultă că românii din Ungheni s-au concentrat și fac exerciții militare. În încheiere se solicită ca pentru liniștirea spiritelor să se trimită un ofițer și cîțiva soldați iar în caz de pericol mai grav să se trimită mai mulți soldați ¹⁵.

¹² Ibidem.

¹³ T. Bodogaie, în *Omagiu (lui) N. Bălan*, Sibiu, 1956, p. 291—292.

¹⁴ Arh. St. Tg. Mureș, fond Scaunul Mureș, Jude Suprem N. D. nr. 783/1848.

¹⁵ Ibidem, Jude Suprem, dosar 729/1848.

⁹ Arh. St. Tg. Mureș, fond Scaunul Mureș, Jude suprem, dosar 1340/1848.

¹⁰ Ibidem, N. D., nr. 543/1848.

¹¹ Ibidem, dosar nr. 737/1848.

Un rol de seamă în organizarea mișcărilor țărănești de pe Cîmpie l-au avut preoții care au fost repede ciștigați de partea țărănimii române.

Un aspect important al acțiunilor întreprinse de țărăimea aservită de pe Cîmpia Transilvaniei în timpul luptelor revoluționare din 1848 îl constituie opoziția față de recrutări în armata lui Kossuth. Un exemplu elocvent îl constituie cazul din localitatea Band, unde tinerii au refuzat să se prezinte în fața comisiei pentru recrutare. Asemenea manifestări de împotrivire la recrutare au mai avut loc în localitățile Herghelia, Mădăraș, Tiptelnic, Pănet, Sîngeorgiul de Pădure etc.¹⁶

Urmare a exceselor săvârșite de nobilime, la care se adaugă și execuțiile militare, după 15 septembrie, dată cînd a avut loc cea de a treia adunare a românilor de la Blaj, țărăimea extenuată de împilări nenumărate s-a prezentat înarmată și hotărîtă să-și cîștige prin forță drepturile sociale și naționale. Știrile despre cea de a treia adunare a românilor de la Blaj au neliniștit și mai mult autoritățile locale, determinînd noi represii.¹⁷ În aceste condiții, pe lângă Curtea de Apel din Tîrgu Mureș s-a înființat o secție specială pentru judecarea proceselor care aveau drept obiect tulburarea liniștii publice.¹⁸ În vederea pacificării satelor autoritățile trec la represalii. Numeroase sate sînt atacate și jefuite de către gardiști, iar la Tg. Mureș sînt încarcerați peste 300 de țărani români de pe Cîmpie și din jurul orașului. De teama eventualelor riposte date de populația românească, primarul orașului Tg. Mureș a făcut apel la Berzenczey Lajos, comandantul trupelor secuiești și comisar al guvernului lui Kossuth, pentru a i se trimite noi trupe. Ca urmare sînt trimise patru companii de gardiști secui cărora li se mai alătură încă vreo 500 de oameni din localitățile Ilienii și Finta sub comanda lui Dionisie Lazăr. Aceste trupe s-au îndreptat spre Tirimia iar apoi spre Sînpaul și Iernut unde au surprins legiunea condusă de Florian Nicuș pe care o vor înfrînge. În această luptă au căzut numeroși țărani români printre care și tribunul Banta. Satele Oipău, Ungheni, Vidrasău, Sînpaul, Grebeniș și Iernut sînt trecute apoi prin foc și sabie. Mulți din

cei scăpați din măcelul de la Sînpaul (27 octombrie) au fost spînzurați a doua zi de sălciile de la marginea satului¹⁹.

În luptele de la Iernut au căzut sute de români iar 57 au fost luați prizonieri. Aproape de Iernut „într-o casă și o sură au fost arși vreo 50 de români care s-au retras aici iar 11 sate de pe Valea Mureșului erau în flăcări. Dar ce este pe Cîmpie? se întreba pe bună dreptate un martor ocular²⁰.

Acțiunile românilor din Cîmpia Transilvaniei, îndreptate împotriva jugului feudal constituie o pildă de sacrificiu pentru cauza eliberării sociale și naționale.

MĂRTURII INEDITE DIN 1849 DESPRE AXENTE SEVER

LILIANA POPA

Instaurarea regimului absolutist habsburgic în Transilvania după înfrîngerea revoluției, în toamna anului 1849, a fost însoțită de măsuri represive menite să consolideze dominația curții de la Viena, să suprimă toate libertățile, să înăbușe aspirațiile de înnoire și progres, în primul rînd cele de ordin național. Idealurile naționale și sociale pe care românii, populația majoritară a Transilvaniei, le afirmaseră hotărît în programul adoptat la adunările de pe Cîmpia Blajului și luptaseră pentru ele pătînd un greu tribut de sînge au continuat să anime spiritele și după înfrîngerea revoluției pînă la marele act al Unirii din 1918. În toamna anului 1849 guvernul habsburgic trăia cu teamă că focul revoluției se va aprinde din nou. Este motivul care determină urgenta dezarmare a legiunilor române și represaliile împotriva fruntașilor revoluției române. Prestigiul de care aceștia se bucurau, influența pe care o exercitau asupra maselor, gata să alerge la orice chemare a lor, îi făcea periculoși „...Iancu și alți conducători ai legiunilor române, îndeosebi Axente Sever, se bucurau de atenția specială a autorităților. Orice gest, orice acțiune care ar fi contribuit la extinderea popularității lor au început a fi suspectate și apoi împiedicate”¹. De la arestarea foștilor tribuni se ajunge la măsuri îndreptate

¹⁶ Ibidem, N. D. nr. 782/1848.

¹⁷ T. Popa, *Monografia orașului Tg. Mureș*, 1932, p. 156–157.

¹⁸ Arh. St. Tg. Mureș, fond Scaunul Mureș, Oficialitatea, nr. 1041/1848.

¹⁹ T. Popa, *op. cit.*, p. 167.

²⁰ Elleonör, nr. 102, 29 oct. 1848.

¹ Badea M., Bodea Gh. I., *Avram Iancu în conștiința poporului român*, București, 1976, p. III.

chiar împotriva prefectilor, însuși Iancu fiind ținta unor dureroase represii.

În acest sens, lucrările consacrate revoluției de la 1848 consemnează măsurile luate împotriva lui Axente Sever, măsuri pe care exprefectul de pe Mureș le amintește cu amărăciune în 1896 „De trei ori am fost tras în cercetare criminală și închis mai multe zile și săptămâni, și nici tribunalul militar din Sibiu, condus de căpitanul auditor Nahlik, nici județul criminal al țării, tot în Sibiu, avînd cel mai strict și sever referent, pe Camilo Wagner nu m-au putut condamna; dar nici înfocatul asesor de tribunal, Szalantzi, care mă ținu mai multe zile închis la Aiud (...) nu mi-a putut da de cap...”².

Prima arestare a lui Axente Sever a avut loc în toamna anului 1849, la puțin timp după instalarea în Transvania a noilor conducători numiți de curtea de la Viena: baronul Ludwig de Wohlgemuth — guvernator, Eduard Bach — comisar imperial, iar la Sibiu — general maior Chavanne, comandant al districtului militar.

Amănunte în legătură cu prima „cercetare criminală” căreia i-a fost supus Axente Sever, le desprindem din câteva documente recent cercetate la Arhivele Statului din Sibiu, în fondul Comandamentului militar districtual.

*

După ce lăncierii români au depus armele, în septembrie 1849, Axente Sever s-a stabilit la Cenade, unde a arendat moșia contelui Banfy Iosif. Din această perioadă datează o cerere³, din 15 octombrie, prin care solicită guvernatorului permisiunea de a-și procura arme pentru paza moșiei și a animalelor, de mulțimea fiarelor sălbatice „...dacă Excelența Ta nu mi-ați putea da aceasta din puștele mele, ce le depusei în Alba, vă rog să-mi dați voie să-mi cumpăr de unde voi afla, și dacă mi le voi cumpăra, să nu mi le ia un nime; de cumva nice aceasta — care ar fi împotriva tuturor drepturilor — nu mi s-ar putea învoi, vă rog să-mi dați 20—30 de puse numai pe 3 zile, ca să facem un vînat mare în pădurile vecine, să mai spăriem, cel puțin pe un timp, fearăle care atîta se înmulțiră, cît ne mîncă oile din cîmp și purcelul din coteț”.

Postul prefect avea motive să presupună că nu i se va permite să-și cumpere arme, „împotriva tuturor drepturilor” după cum baronul Wohlgemuth avea motive să privească suspicios o asemenea cerere, pe care o trimite Comandamentului militar din Alba Iulia „Pentru hotărîri ulterioare”, cu mențiunea „fac atent C.M.D. să afle exact ce înțelege petiționarul prin oamenii săi” pe care vrea să-i înzestreze cu arme”⁴. Cererea lui Axente Sever va fi retrimisă la Sibiu Comandamentului militar de aici; între timp lucrurile luaseră însă o asemenea întorsătură, încît generalul Chavanne pune la 13 noiembrie 1849 următoarea rezoluție: „Nu se poate da deocamdată urmare cererii, întrucît petiționarul este în curs de cercetare pentru tăinuire de arme”⁵.

Împotriva lui Axente Sever se primiseră mai multe reclamații și denunțuri, în măsură să sporească suspiciunea autorităților față de fruntașul român. În registrul de intrare-ieșire sînt menționate mai multe acte conținînd acuzații grave din punct de vedere al autorităților. La 23 octombrie 1849 se consemnează: „Administrația cercului Blaj raportează că în privința exprefectului Axente s-ar fi găsit ascunse arme și se plînge de comportarea necuviincioasă a acestuia, atît față de administrator însuși, cît și față de comandantul detașamentului militar din localitate”⁶. La aceeași dată și din aceeași sursă sînt înregistrate „justificarea juristului blăjean și practicant la administrație, Georg Csaklan, în care este cuprinsă cuvîntarea revoluționară ținută de exprefectul Axente cu prilejul dezarmării”⁷ și raportul Administrației cercuale Blaj, asupra faptului că, după cum dezvăluie și reclamația anexată a hangiuului Barna Niculai, din Blaj, Axente Sever, în loc să-și plătească datoriile față de el, s-a folosit de expresii calomnioase și potrivnice îndatoririlor față de Majestatea sa”⁸. Acuzațiile erau suficiente pentru a permite neutralizarea unuia din capii revoluției. Se pare că guvernatorul manifesta o reală teamă de români, pe care îi vedea capabili de rezistență armată. În mai multe rînduri se declarase îngrijorat de ritmul în care luptătorii lui Iancu și Axente depuneau armele iar într-o scrisoare către Schwarzenberg menționa că la

⁴ Subliniere în text.

⁵ Arh. St. Sibiu, fond cit., dosar 938/1849, f. 3 verso.

⁶ Ibidem, f. 4.

⁷ Ibidem, reg. nr. 1, nr. de înregistrare 431/1849.

⁸ Ibidem, nr. 432/1849.

⁹ Ibidem, nr. 433/1849.

² Axente Sever, *Răspuns la „Cartea Neagră” (A Fekete könyv) scrisă de dr. Ștefan Kemeny jun. 1848...*, Brașov, 1896, tip. A. Mureșianu. p. 3—4.

³ Arh. St. Sibiu, fond Comandamentul militar Districtual, dosar 938/1849, f. 2.

Axente au fost ascunse sute de puști. În consecință, s-a hotărât arestarea lui și s-a acționat cu maximum de rapiditate. Amănunte găsim în raportul trimis la 25 octombrie de căpitanul Appel, din regimentul 41 infanterie, însărcinat cu arestarea: „Grăbindu-se subsemnatul să confirme primirea ordinului Comandamentului militar districtual din 24 l.c. își permite, în același timp, să raporteze respectuos că el și detașamentul său au ajuns la Cénad, (ieri în jurul orei 6 și imediat a realizat, fără împotrivire, arestarea lui Iohann Axente și a domnilor aflați la el și a nume: Alexandru Arpady, preot român din Cluj, Iohann Fejer din Kisfalu (comitatul Alba inf.)¹⁰, Basilius Erdelyi, teolog din Orlat, Georg Poppa, intendent la domnul Axente (originar din Criș), în sfârșit Johann Oltean din Ernea Săsească (slujitor al domnului Axente).

Intrucât domnul Axente, după spusele preținsului său medic, era într-atita de bolnav, încât în prezent n-ar putea, decît cu mare primejdie, face drumul pînă la Sibiu, subsemnatul a trebuit să se muțumească cu predarea numitului, precum și a medicului său, doctor Kassian (din Țara Românească) domnului locotenent Müller, care cu detașamentul său de cavalerie va rămîne aici pînă la o nouă înaltă dispoziție.

Domnul locotenent Tausch a primit sarcina de a aduce la Sibiu celelalte persoane arestate precum și hîrțile și armele găsite...¹¹.

Această măsură a autorităților, nedreaptă și vădind lipsă de considerație față de luptătorul român, trezește indignarea lui Axente Sever, care protestează prin scrisori adresate, la 25 octombrie baronului Wohlgemuth și generalului Chavanne.

„Ieri, la 4 oare după amiază, veni la mine, care mă aflu în patul durerilor și a neputințelor, căpitanul Appen¹² cu doi feciori cu baionetu a mină, și-mi declară că sînt închis, în numele Excelenței Sale. Prea bine, dar oamenii curții mele, pentru ce să se închiză? Vă provoc¹³ dacă nu-mi voiți o ruinare totală, o încurcătură în procese pentru datorii pe care le-am contras pînă la 5 000 (florini) să-mi lăsați pe domne (alor) Poppa Georg, dregătoriul Curții, Alexandru Arpadi agronom și pe Iuon Olteanu, feciorii care-i am pe lîngă mine, ca să-mi învîrtă economia din care să pot trăi.

Din parte-mi vă provoc ca să întrebuițați soldații cari mă păzesc pe mine, airia¹⁴ și să credeți că e cu mult mai mare onoarea de care mă leg că dacă mă voi însănătoși voi veni singur să mă băgați în cătuși, pentru că ar fi rușine să fie fiul mai ticălos decît tatăl¹⁵.

Proteste la Axente Sever nu reușesc să influențeze hotărîrea autorităților. La 26 octombrie stafetele poartă spre Blaj și Cenade noile dispoziții ale autorităților din Sibiu, emise ca urmare a raportului căpitanului Appel.

După ce încunoștiințează Administrația cercului Blaj de arestarea lui Axente Sever, Comandamentul militar al districtului dă ordin ca de la Blaj să fie trimis la Cenade „un medic de încredere“ care să raporteze în scris comandamentului detașamentului de cavalerie rămas la Cenade, despre starea sănătății arestatului. Comandamentul detașamentului amintit urma să hotărască în funcție de constatarea medicului, dacă bolnavul ar fi fost considerat netransportabil, urma „să fie ținut în continuare sub supraveghere. În caz contrar ambii indiyizi vor fi escortați încoace și predați tribunalului militar“, împreună cu armele găsite în casa lui Axente Sever¹⁶.

Tot la 26 octombrie Comandamentul militar al districtului aduce la cunoștința Tribunalului militar¹⁷ arestarea lui Axente Sever și eliberarea oamenilor săi, în afară de Alexandru Arpadi, care urma să fie interogat și eventual trimis la Comandamentul militar districtual Cluj. De asemenea, îl trimite pe Basilius Erdely „teolog și fiu de preot din Orlat“ la regimentul de graniță de acolo, pentru cercetări.

Ordinul comandamentului militar din Sibiu este executat imediat. În 27 octombrie, colonelul pensionar Schrader, medic primar se deplasează la Cenade iar raportul său, în care aprecia că bolnavul „peste cel mult 3—4 zile va putea fi transportat fără nici un pericol“¹⁸ este înaintat la Sibiu. Pe baza lui, la 28 octombrie, se expediază detașamentului militar din Cenade ordinul¹⁹ ca la 31 octombrie să-l escorteze pe Axente Sever și pe medicul său Kassian la Sibiu, în casa Apor și să fie predat prefectului²⁰. Totodată, să

¹⁴ airia = în altă parte.

¹⁵ Așa în original.

¹⁶ Arh. St. Sibiu, fond cit., dosar 507/1849, f. 1—2.

¹⁷ Ibidem, f. 3.

¹⁸ Ibidem, nr. 557/1849, f. 2—4.

¹⁹ Ibidem, nr. 577/1849, f. 1.

²⁰ Profos = subofițer subordonat auditorului, sub supravegherea căruia se află arestații. A existat în Austria pînă în 1867.

¹⁰ Kisfalu, azi Micești, județul Cluj.

¹¹ Arh. St. Sibiu, fond cit., dosar 507/1849, f. 4.

¹² așa în text, corect Appel.

¹³ provoc = somez.

fie aduse și hîrțile care au mai fost descoperite, contractul de cumpărare a unor cai precum și armele, așa cum se ordonase prin adresa nr. 507/1849. Lucrurile se petrec întocmai, căci la data de 1 noiembrie 1849 în registrul de intrare-ieșire se menționează că „locotenentul Müller trimite pe Axente Sever împreună cu medicul său, scrisorile, armele și protocolul privind cai cumpărați”²¹.

Întreaga perioadă cît Axente Sever este ținut la „profos” este marcată prin proteste repetate împotriva tratamentului la care era supus, mai ales împotriva amînării nejustificate a interogatoriului și implicit, a eliberării sale. Scrisorile, redactate la început în limba română, mai tîrziu în germană, sînt pătrunse de acea dîrzenie și încredere în justetea cauzei sale, care l-au caracterizat pe luptătorul român în tot cursul vieții.

O cerere²² adresată în 2 noiembrie de Axente Sever guvernatorului este prima în această serie: „De 24 de ore mă aflu închis, cu doi cunoscuți, la profos și trecură 8 zile de cînd mi-s legate mîinile și picioarele prin un arest cu scirea Esselenții tale. Prin o suplică m-am rugat eri de Domnul general maior Chavanne să mă ia cît mai curînd la Ferhör²³ și văd că trecură 12 ore și nu mă chiamă.

Drept aceea mă rog de Esselenția ta să binevoiești a zice numitului Domn să mă asculte sau, dacă în vreo cîteva zile nu o poate face asta, să-mi dea acuzațiunile în scris, să răspund aici sau ce ar fi mai potrivit cu ostenelele și constanța cu care fusei și necruțarea lor, dacă nu sînt eu cel mai păcătos în Statele Austrii, să mă lase acasă și cînd va avea lipsă de mine, voi veni în loc”. În scrisoare Axente face referiri la o cerere scrisă cu o zi înainte (1 nov.) adresată generalului Chavanne, dar care se pare că n-a ajuns la acesta, pentru că atunci cînd cancelaria Guvernămîntului militar civil trimite documentul la Comandantul militar, rezoluția pusă de general îl acuză pe Axente de minciună: „A fost deja cercetat și afirmația lui cum că Comandamentul militar districtual n-ar fi dat ascultare cererii lui în acest sens e neadevărată, întrucît această cerere a fost înaintată de el abia în 6 nov., după cum reiese din actul cu nr. 796”. Însă actul cu nr. 796, este o nouă cerere adresată lui Chavanne, alta, avînd ca obiect tă-

răgănarea luării vreunei hotărîri după interogatoriu.

„Fiindcă Domnu auditoriu mi promisă²⁴ că după răspunsul ce i l-am dat, voi fi astăzi lăsat și acum văd că cei ce fură mai tîrziu ascultați decît mine sînt lăsați, eară eu trebuie să mai rămîn cînești-penă cînd încă închis și mal-tratat, vă rog aveți bunătate, luați în dreaptă băgare de samă cauza mea și puneți termen răzbunării inamicilor mei, pronunțați-mi judecate; tot odată și aeconomului meu, Alexandru Arpadi, care singur pentru că e aeconomul meu suferit asemenea cu mene un arest fără nici o culpă”.

În rezoluție Chavanne dispune să se aducă la cunoștință verbal arestatului că cercetarea deja aflată în curs va da posibilitatea să se decidă o eventuală eliberare, dar că aeconomul lui, capelanul greco-catolic Arpady, a fost deja pus în libertate.

Axente se înșela crezînd că Arpadi avusese de suferit doar pentru că era în slujba lui. Autoritățile știau că el fusese tribun în timpul revoluției și îl considerau periculos, deopotrivă cu toți fruntașii românilor, cu toți cei care participaseră activ la luptele ce abia se încheiaseră. iar eliberarea lui se datora, probabil, intervenției lui Simeon Crainic, vicarul general din Făgăraș²⁵. În schimb Axente vorbea de „răzbunarea inamicilor”. Căci la dosarul deschis la Tribunalul militar, elementelor care provocaseră arestarea li se adăugau acuzații noi. La 28 octombrie Comandamentul militar districtual înaintase tribunalului militar plîngerea baronului Kemeny contra lui Axente²⁶, probabil în legătură cu moșia de la Ciumbrud a cărei distrugere era una dintre principalele acuzații ce i se aduceau. La 7 noiembrie registrul de intrare-ieșire menționează, la nr. 823, un raport de la Mediaș despre faptul că „fostul tribun Axente” ar fi adunat pe moșia de la Cenade cai și arme și „că românii comit nestîinjeniți prevaricațiuni în pădurile de acolo”. Tot acum se înaintează tribunalului militar plîngerile²⁷ mai multor locuitori, Szants Istvan, Ratz Imre, Johan Jovian, Carl Dobokay, Josef Cziser, împotriva lui. E menționată și o reclamație a preotului din Cenade cum că Axente și-ar fi exprimat dorința de a ajunge sub ocrotirea și conducerea lui Bem²⁸.

²⁴ lectură probabilă.

²⁵ Arh. St. Sibiu, fond cit., dosar 855/1849.

²⁶ Ibidem, nr. 556/1849.

²⁷ Ibidem, nr. 842, 843, 844, 845, 846/1849.

²⁸ Ibidem, nr. 906/1849.

²¹ Arh. St. Sibiu, fond cit. dosar 680/1849.

²² Ibidem, 810/1849, f. 2.

²³ Ferhör — așa în text, corect Verhör = interogatoriu.

Cercetarea decurge anevoios și timpul se scurge și mai anevoios pentru cel arestat. Detenția lui se afla în centrul opiniei publice, toți oamenii de bine considerînd acest act simptomatic pentru atitudinea momentană și viitoare a autorităților față de români și conducătorii lor.

Faptul rezultă dintr-o știre de la Blaj apărută în „Bucovina” lui Hurmuzaki: „Viteazul Axente Sever, eroul român (...) el ca unul din apărătorii Bălgradului, șede încă în căzarmele din Sibiu și, precum se vede, va mai șede încă mult din cauză că pînă-acum nu se putu afla un bărbat cu încredere, care să poată traduce și judeca fără părtinire scrisorile lui (...) Uneltorii prinderii lui sperează ca să i se întîmple cel mai înflorător lucru, dar, Doamne, cum o să se mai înșele, deoarece scrisorile lui, după opiniunea celor ce știu bine lucrul, conțin numai niște nevinovate însemnări din trecut și delinieri despre luptele purtate”²⁹.

Pînă în 19 noiembrie nu mai apare nici o informație despre Axente. Atunci el cere să i se asigure încălzirea pentru cameră și să i se dea voie să călătorească la București, sub escortă³⁰. Întrucît actul nu s-a păstrat, nu știm precis cum motiva necesitatea plecării, probabil pentru a găsi o ieșire din precara situație financiară, la care face referiri în cererea adresată la 21 noiembrie generalului Chavanne:

„Întrucît banii de cheltuială precum și creditul mi s-au terminat cu totul și orice speranță de a subsista în continuare mi-a fost luată, vă rog încă o dată să binevoiți a aproba fie să mi se dea cei 252 florini monedă convențională care mi se cuvin din partea aerariului, fie libertatea de a merge pe 15 zile la București, căci în afară de cele de mai sus, la 15 decembrie sînt dator a-i schița în avans domnului Banfi Iosif, conform contractului de arendă, 750 florini monedă convențională și această sumă de bani nu pot s-o plătesc în nici un alt chip, dacă nu pot lua cei 200 florini de la creditorii de pe Mureș”³¹. Răspunsul e evaziv („La cererea Dvs. din data de azi vi se aduce la cunoștință că întrucît cererea Dvs. va fi întreprinsă din nou și va fi încheiată atît de repede pe cît se va putea, veți avea posibilitatea de a vă reglementa problemele personale în materie de justiție fără nici o piedică din partea acestei instituții”) ³² și nu-l mulțumește pe Axente, care insistă cu îndîrjire,

revenind la 23 noiembrie cu o nouă cerere³³, mai amplă, cu referiri la activitatea anterioară, la sacrificiile făcute, la modul în care a fost tratat, evidențe care nu puteau fi negate.

Conținutul scrisorii, tonul și insistența lui Axente Sever par să-l fi iritat pe comandantul districtului militar care în finalul rezoluției cere ca petiționarul „să nu mai deranjeze Comandamentul militar districtual cu repetarea aceluiași plîngerii”.

Cercetarea acuzațiilor aduse lui Axente nu a dus la rezultate care să permită în 1849 condamnarea lui. Nu s-a putut dovedi existența unor depozite de arme la Cenade, căci la încheierea acțiunii judiciare, cînd armele confiscate și trimise tribunalului ca probe sînt predate depozitului din Sibiu, în adevărînța de primire sînt trecute doar două puști, o sabie nobiliară, 3 săbii ofițerești și 1 pistol³⁴, suficiente pentru a incupla un om de rînd, insuficiente pentru a-l condamna pe fostul prefect. În mod sigur nici hîrțile confiscate nu au conținut elemente compromițătoare. Încalinăm să credem că este adevărat ce scrie „Bucovina” că ele se refereau la luptele purtate, căci „Raportul... despre activitatea mea din 11 septembrie 1848—14 august 1849 indică „scris în noevrie 1849 în Cenade”.

Nu știm cum s-a produs eliberarea; la 24 noiembrie însă Comandamentul militar din Sibiu comunică autorităților militare din Deva că Axente va merge acolo și indică o atență dar discretă supraveghere: „La data de astăzi lui Severus Axene i s-a dat permisiunea ca, pentru restabilirea sănătății, să meargă pe 14 zile la Deva, la rudele sale. Comandamentul cezaro-crăiesc din Deva este însărcinat să supravegheze sever și amănunțit șederea numitului Axente, totuși fără a atrage atenția și fără a face cunoscut mai depare acest lucru”. În continuare este adăugat de mîna generalului Chavanne „iar cele ce vor fi eventual observate, să ne fie comunicate”³⁵. Axente a fos pus în libertate fără însă a se da amănunte despre adevărata cauză a arestării și despre rezultatul cercetării lui. Arestarea lui nu fusese o măsură singulară, căci așa cum menționa „Bucovina”³⁶, după Axente „pe Iancu au de cuget să-l prindă, fiindcă se

²⁹ „Bucovina”, II, 1849, p. 251.

³⁰ Arh. St. Sibiu, fond cit., dosar 1102/1849.

³¹ Ibidem, nr. 1132/1849, f. 3—4.

³² Ibidem, r. 1.

³³ Ibidem, nr. 2208/1849, f. 1—2,

³⁴ Ibidem, 507/1849, f. 7.

³⁵ Ibidem, 1234/1849, f. 1.

³⁶ „Bucovina”, nr. 40 din 25 noiembrie/7 decembrie 1849, p. 251.

tem de însemnătivă³⁷ lui înfrunză asupra poporului“.

Adevărata cauză a arestării lui Axente Sever și a altor tovarăși ai lui a constituit-o dorința autorităților habsburgice „de a înfrica și amuți pe români“³⁸, de a lăsa mișcarea românească fără conducătorii ei recunoscuți, acceptați și urmați de mase.

Măsurile luate n-au avut însă efectul scontat de autorități. Dînd glas opiniei publice a vremii, „Bucovina“ exprima, în mod metaforic credința că oricît de severe, măsurile luate împotriva conducătorilor românilor nu vor avea ca efect încetarea luptei lor știut fiind că „prigoniri se fac numai martiri, apoi din singele martirilor se nasc apărătorii dreptății“.

UN PAȘOPTIST MOLDOVEAN : Dr. PETRU CAZIMIR

GHEORGHE SIBECHI

Autentică valoare intelectuală, Petru Cazimir, într-o apreciere de epocă era alăturat lui C. Rolla, L. Rosetti, M. Epureanu, N. Ghica și Alecsandri, considerați ca „unii din cei mai inteligenți bărbați ai Moldovei“, faptele lor vizînd „binele și înflorirea patriei“¹. Formația sa spirituală, conjugată cu elanul tinereții i-au permis să aibă un rol important în revoluția de la 1848 din Moldova. Provenea din familia Cazimireștilor, „boeri de mîna doua“², care datorită situației materiale, a rangurilor deținute n-au reușit să se afirme printr-o contribuție deosebită în istoria politică a Moldovei. Poate inaccesibilitatea la funcțiile de primă mărime i-a determinat să lanseze, ca o compensație morală, ideea că ar fi fost descendenți ai familiei regale Cazimir din Polonia³. Dacă numele, într-adevăr, e de origine poloneză⁴, familia Cazimir trăia în Moldova veacului al XVII-lea cînd, pe la 1692 era

un Cazimir al doilea sluger⁵. Peste cîțiva ani, la 20 martie 1714 era menționat un Gavril Cazimir paharnic⁶, iar la 24 august 1716 un Ioniță Cazimir postelnic⁷, ulterior documentele consemnînd și alte persoane cu acest nume⁸. Bunicul său, Petrachi Cazimir⁹, ai cărui înaintași se cunosc¹⁰, s-a născut înainte de 1784¹¹. Era, se pare, un iubitor de cultură de vreme ce deținea între altele un letopisetz în două tomuri¹². Paharnic pe la 1803¹³, ban prin 1815¹⁴ și spătar la 1820¹⁵ s-a stins din viață înainte de 1 februarie 1827¹⁶. Sînt menționate casele sale din Iași care, atît datorită spațiului cît și al locului unde erau dispuse au fost utilizate după incendiul din 1827 ca reședință domnească¹⁷ iar apoi ca local al Academiei Mihăilene¹⁸.

Trebuie menționat că ridicarea economică a Cazimireștilor, greu sesizabilă în veacul al XVIII-lea¹⁹, se produce la începutul secolului al XIX-lea²⁰ cînd, pe la 1803 deja dispuneau

⁵ *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția arhivelor centrale*, vol. IV, 1676–1700, București, 1970, p. 326, nr. 1453.

⁶ *Surete și izvoade*, XXII, Iași, 1929, p. 77.

⁷ „Ioan Neculce“ fasc. 9, 1931, p. 175.

⁸ Vezi *Spîțe genealogice*, în *Surete și izvoade*, XXV, Iași, 1932, p. 42; „Din trecutul nostru“, an. III, nr. 17–20, febr.-mai, 1935, p. 24; Constandin Sion, *Arhondologia Moldovei*, București, 1973, p. 119, nota 54.

⁹ C. Sion, *op. cit.*, p. 120.

¹⁰ „Teodor Codrescu“, an. III, nr. 12, din 1 oct. 1934, p. 180. În pomelnicul banului Petrachi Cazimir de la biserica Talpalari (Iași) erau vii: Petre (adică Petrachi — n.n.), Ruxanda (soția sa — n.n.) și fiii lor, iar morți Grigore, Ana, Maria, Tereza, Ștefan, Zoia, Ecaterina, Neculai, Ecaterina, Zoia, Alexandru, Maria, Ecaterina, Nastasia, Gheorghe, Alexandru, Neculai, Mihaide.

¹¹ Ioan Bianu și R. Caracaș, *Catalogul manuscriselor românești*, tom. II, București, 1913, p. 77.

¹² *Ibidem*, p. 145.

¹³ „Uricariul“, VIII, p. 253.

¹⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, XIX, București, 1910, p. 127.

¹⁵ „Ioan Neculce“, fasc. 3, 1923, p. 16.

¹⁶ Ioan Bianu și R. Caracaș, *op. cit.*, p. 560.

¹⁷ Manolachi Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, tom. II, Iași, 1857, p. 170; „Uricariul“, VIII, p. 160; D. Bădărău, I. Caproșu, *Iași vechilor zidiri*, Iași, 1974, p. 347.

¹⁸ Manolachi Drăghici, *op. cit.*, p. 170; C. Sion, *op. cit.*, p. 120; M. Kogălniceanu, *Scrisori 1834–1849*, București, 1913, p. 59, „Albina românească“, an. V–VI (1833–34), p. 393; „Analele parlamentare ale României“, 1833–34, p. 409–410; „Buletin, foaie oficială“, an II, 1834, nr. 93, p. 506–507.

¹⁹ *Moldova și epoca feudalismului*, vol. VII, p. I și II, 1975.

²⁰ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIV, Vălenii de munte, 1912, p. 110.

³⁷ Așa în text.

³⁸ Barițiu G., *Părți alese din Istoria Transilvaniei, pe două sute de ani din urmă*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 653.

¹ „Gazeta de Transilvania“ an. XI, nr. 40 din 17 mai 1848, p. 168.

² George Sion, *Suvenire contimpurane*, II, București, 1973, p. 270.

³ *Ibidem*, p. 91, nota 1.

⁴ N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, p. 424; Gh. Ghibănescu în *Surete și izvoade*, XXV, Iași, 1932, p. 42, arată că numele Cazimir înseamnă Friedenstörer — stricător de pace.

de posesiuni însemnate ce aveau să fie amplificate ulterior ²¹.

Tatăl viitorului revoluționar, Răducanu Cazimir s-a căsătorit prin 1817 cu fiica căminarului Mihalache ²². Avînd inițial rang de căminar, a devenit spătar la 9 februarie 1823 ²³ iar prin 1842 era menționat ca postelnic ²⁴. Între funcțiile publice ce le-a deținut, modeste de altfel, reținem că s-a ocupat prin 1829 împreună cu alții de transportul zaharelei ²⁵, prin 1832 era ispravnic al ținutului Tutova, calitate în care i se aduceau mulțumiri pentru soluționarea optimă a unor sarcini economice ²⁶, iar la 29 septembrie 1837 apărea în ipostaza de „prezident” al judecătorei ținutului Tutova ²⁷. S-a stins din viață după 1843 ²⁸, se pare că prin 1844 în condiții tragice la Muntele Athos ²⁹. Reținem două coordonate principale ale caracterului său: preocuparea pentru îndeplinirea îndatoririlor în funcțiile deținute, așa cum s-a văzut mai înainte, iar pe plan familial, grija de a asigura copiilor o instrucție dintre cele mai alese. Atît el cît și înaintașii săi, prin serviciile aduse, s-au bucurat de încrederea guvernului cît și de o reputație corespunzătoare în viața socială ³⁰.

Petru Cazimir, revoluționarul de la 1848, s-a născut în anul 1822 ³¹ petrecîndu-și copilăria în casa părintească situată în Iași, pe ulița Tal-

²¹ „Uricariul”, VII, p. 253, 282, 368; vol. VIII, p. 253, 279, 283, 349. Pentru anul 1820 în *Surete și izvoade*, XV, Iași, 1926, p. 244–45, 247–48; 262.

²² Arh. St. Iași, col. Documente, p. 599, doc. 10.

²³ *Surete și izvoade*, vol. X, p. 267.

²⁴ Arh. St. Iași, col. Documente, P. 610, doc. 22. În anul 1839 mai 13 era încă spătar (ibidem, P. 597, documentul 63).

²⁵ Ibidem, P. 627, doc. 211, 231, 238.

²⁶ „Albina românească”, an IV, 1832, p. 81.

²⁷ Arh. St. Iași, col. Documente, P. 599, doc. 162.

²⁸ Ibidem, P. 609, doc. 68.

²⁹ „Din trecutul nostru”, an. III, nr. 17–20, februarie-mai 1935, p. 28.

³⁰ „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, nr. 14, din 30 octombrie 1850, p. 108.

³¹ Rezultă din aceea că, în anul 1850 avea 28 de ani. Cf. „Gazeta de Moldavia”, an. XXII, nr. 75 din 5 octombrie 1850, p. 307; „Foaie pentru minte, inimă și literatură” nr. 13, din 23 octombrie 1850, p. 104; „Zimbrul”, nr. 23, din 21 septembrie 1850, p. 93; vezi și V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800–1864*, Tom III, București, 1894, p. 27; Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, București, 1940, p. 181, col. 2; „Din trecutul nostru”, an. III, nr. 17–20, 1935, p. 29; V. Alecsandri, *Correspondență, documente literare inedite*, București, 1960, p. 57, nota 4. Așadar e nejustificat semnul de întrebare cu privire la anul nașterii sale ce apare în *Bibliografia istorică a României*, III, secolul XIX, Tom 5, București, 1974, p. 81, col. 2.

palari, despărțitura I-a ³². Aici a dobîndit și instrucția elementară. Grație posibilităților materiale ale părinților dar și a atitudinii lor față de cultură, este trimis, împreună cu încă doi frați să urmeze cursurile liceale la Atena, între anii 1834–1841 ³³. De aici, își continuă pregătirea la Universitatea din Berlin unde, în 1845, deci la doar 23 de ani, și-a susținut în latină disertația pentru dobîndirea titlului de doctor în drept „De libertate opificis tribuenda” ³⁴. După aprecierile contemporanilor se pare că deține titlul de doctor în filosofie și doctor în drept ³⁵. Admirabilei sete de cunoaștere — avea deja un larg orizont spiritual și stăpînea cîteva limbi străine — îi consacră alți ani de studii în capitala Franței. Aici, fratele său Mihai se stinge prematur din viață. Petru și-a continuat studiile pînă în anul 1847 cînd s-a înapoiat în țară ³⁶. Încă din 1846 a activat în societatea studenților, împreună cu alți tineri români aflați la studii ³⁷, întărindu-i-se convingerea despre necesitatea schimbării rînduieiilor din Moldova în timpul lui Mihail Sturdza. Așa se face că, în 1847 îl găsim deja alăturat grupului de revoluționari ieșeni care au redactat manifestul „Fraților”, prin care îndemnau la „unire și bărbăție” ³⁸ cu scopul de a facilita drumul progresului. În martie 1848, P. Cazimir era deja recunoscut ca unul din conducătorii opoziției, întrucît a făcut parte alături de Rolla, L. Rosetti, Epureanu, N. Ghica și Alecsandri dintre personalitățile cu care a luat legătura ministrul de interne pentru aprobarea adunării de la hotelul Petersburg ³⁹.

Este verosimil că, datorită pregătirii ce o avea, a participat alături de Rosettești, Rolla și Alecsandri la redactarea proclamației de la 28 martie 1848 deși nu apare printre semna-

³² *Listele caselor și dughenelor capitalei supuse la vremelnica dare a somelor pentru îmbunătățirea ulițelor capitalei legiuite de divanul obștesc*, Iași, 1853, p. 24.

³³ „Din trecutul nostru”, nr. cit., p. 29; G. Sion, *op. cit.*, p. 91, nota 1.

³⁴ Ibidem; Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 81, col. 2.

³⁵ „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, nr. 14 din 30 oct. 1850, p. 109; „Zimbrul”, nr. 28, din 5 oct. 1850, p. 109.

³⁶ G. Sion, *op. cit.*, p. 91, nota 1.

³⁷ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834–1849*, București, 1967, p. 79.

³⁸ Gh. I. Georgescu-Buzău, *Satire și pamflete din preajma lui 1848*, București, 1951, p. 140–143.

³⁹ „Gazeta de Transilvania”, an. XI, nr. 34, din 26 apr. 1848, p. 140.

tari⁴⁰. Susținem aceasta deoarece formularea atât de diplomatică a punctului 1 „sfânta păzire a Regulamentului Organic”, utilizată ca un paravan pentru a fi sistematic contrazisă de punctele următoare, nu putea să fie decât emanația unor spirite elevate iar Cazimir, fără îndoială, era unul din acestea. Că s-a situat în miezul evenimentelor rezultă și din declarația lui Costachi Moruz care-i menționa numele printre acei revoluționari ce proiectau utilizarea baricadelor și „năvăliri cu arma în mână”⁴¹ dar și din faptul că, la descinderea miliției și arnăuților, a fost arestat împreună cu fratele său, fiind internați în închisoarea cazarmii și maltratați⁴². Intervenția salvatoare a unui unchi de-al său, adept al regimului, îl scutește să ia drumul Galaților, împreună cu ceilalți arestați⁴³. Este expulzat în Bucovina unde a fost trecut peste graniță la 1 aprilie 1848 cu motivarea de a continua studiile⁴⁴, fiind mai multe zile bolnav ca urmare a torturilor la care a fost supus⁴⁵.

Aflînd de adunarea de la Blaj, pleacă într-ocolo⁴⁶, după care poposește la Brașov, fiind unul din semnatarii „Principiilor pentru reformarea patriei” din 12/24 mai⁴⁷. Pentru materializarea proiectului de utilizare a forței armate în vederea răsturnării lui Sturdza se știe că grupul de revoluționari de la Brașov s-a divizat, Cazimir împreună cu Sion, G. Balș și Moldoveanu luînd drumul spre Cernăuți. Ajunși la Cluj la 17/29 mai⁴⁸, trece apoi pe la Pasul Birgăului, fiind semnalați la 20 mai la Siret⁴⁹, ajungînd în final la Cernăuți. Și aici Petru Cazimir joacă un rol de frunte. Face parte, alături de C. Negri și Al. I. Cuza, din comitetul executiv al revoluționarilor, după cum rezultă din documentele ședinței de la 25 iunie 1848⁵⁰. Par-

ticipă, apoi, la ședințele din 27 iunie⁵¹ și 2 iulie⁵² și semnează — nu-i exclusă și participarea sa directă la redactare — un manifest către popor prin care se arăta că a sunat ceasul libertății, Sturdza urmînd a fi demis⁵³.

La 8 noiembrie era încă la Cernăuți și adera împreună cu Negri, Cuza, Kogălniceanu la declarația ce exprima convingerea în dreptatea cauzei revoluționarilor și ca atare, inacceptarea poziției umilitoare de a solicita iertare domnitorului⁵⁴.

Epidemia de holeră și schimbarea de atitudine a autorităților au determinat destrămarea centrului revoluționar de aici. Pe la mijlocul lunii noiembrie, Cazimir pleacă spre Paris, Kogălniceanu notînd la 19 noiembrie că nu mai era în Cernăuți⁵⁵. Aflat la Paris înainte de 26 decembrie 1848⁵⁶ pe la 8/20 ianuarie 1849 era la Cernăuți de unde se înapoiază în capitala Franței pînă la 20 martie/4 aprilie, cînd din nou pleacă spre Cernăuți⁵⁷.

După demiterea lui Mihail Sturdza se reparațiază, fiind semnalat la Fălticeni la 21 iulie 1849⁵⁸. Încă din acest an este numit director în departamentul averilor bisericești și învățăturilor publice, calitate în care semna prin noiembrie 1849⁵⁹. În această funcție este preocupat de realizarea reformei învățămîntului. Astfel, la 8/20 august 1849 scria cu amărăciune și îngrijorare unui prieten: „închipuiește-ți că în această privință n-avem nimic; ne lipsesc școli primare, școli superioare, școli pentru științele înalte”⁶⁰. Iată de ce, cooptat în comisia însărcinată cu elaborarea unui proiect de regulament în domeniul învățămîntului⁶¹, va munci cu deo-

⁴⁰ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1950, p. 9—11.

⁴¹ *Anul 1848 în Principatele române, Acte și documente*, tom. I, București, 1902, p. 265.

⁴² G. Sion, *op. cit.*, p. 91; „Gazeta de Transilvania”, an. XI, nr. 34, din 26 aprilie 1848, p. 140.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Anul 1848...*, I, p. 233.

⁴⁵ G. Sion, *op. cit.*, p. 91.

⁴⁶ C. Bodea, *op. cit.*, p. 134.

⁴⁷ *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1960, p. 226.

⁴⁸ G. Sion, *op. cit.*, p. 115.

⁴⁹ *Documente privitoare la anul revoluționar...*, p. 233.

⁵⁰ Teodor Bălan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina 1848*, Sibiu, 1944, p. 58—59; D. Ivănescu, V. Isac, *Alexandru Cuza. Acte și scrisori*, Iași, 1973, p. 148—149,

⁵¹ T. Bălan, *op. cit.*, p. 15, 64; D. Ivănescu, I. Isac, *op. cit.*, p. 151—152.

⁵² T. Bălan, *op. cit.*, p. 15, 70; D. Ivănescu, V. Isac, *op. cit.*, p. 153.

⁵³ Arh. St. Iași, col. Documente, P. 698.

⁵⁴ *Anul 1848...* tom. V, p. 389.

⁵⁵ M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 202.

⁵⁶ Marta Anineanu, *Catalogul corespondenței lui Vasile Alecsandri*, București, 1957, p. 154; V. Alecsandri, *op. cit.*, p. 57.

⁵⁷ Ioan Bianu și G. Niculăiasa, *Catalogul manuscriselor românești*, tom. III, Craiova, 1931, p. 451.

⁵⁸ M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 212.

⁵⁹ N. Bănescu, *Correspondența familiei Hurmuzaki cu Gheorghe Bariț, Vălenii de Munte*, 1911, p. 14.

⁶⁰ „Buletin, foaie oficială”, an. XVII, nr. 94 din 27 noiembrie 1849, p. 383.

⁶¹ N. Bănescu, *op. cit.*, p. 20—21.

sebită sîrguință, proiectul respectiv fiind practic opera sa, terminîndu-l în februarie 1850⁶². Preconiza înmulțirea numărului de școli și utilizarea internatelor.

Tot în această perioadă, în unire cu Th. Corescu, Stamati, Seulescu și D. Gusti proiectează tipărirea unui ziar politico-literar denumit „Buciumul român”⁶³ sau „Moldova”⁶⁴. Un destin necruțător avea însă să-l răpească înainte de a-și valorifica potențele intelectuale. După ce, la 11 septembrie 1850 a participat la deschiderea festivă a anului de învățămînt la școlile publice din Iași⁶⁵, o boală necruțătoare l-a răpus la 19 septembrie 1850 la orele 5,30⁶⁶. Poeții Alecsandri, G. Sion, D. Gusti i-au depins moartea prematură ce a însemnat o pierdere simțitoare pentru învățămîntul românesc⁶⁷. Dincolo de regretele exprimate oficial, dincolo de elogiile poezilor, personalitatea lui Petru Cazimir a fost redată obiectiv de unul din amicii săi, C. Hurmuzachi, care nota la un an după dispariția sa: „moartea lui a fost și este o daună nereparabilă, în el numai erau unite neapăratele condițiuni ale reușitei — știință, zel, activitate, perseverență, patriotism și încredere în viitor, curajul convicțiunii care fructifică și înmulțește rezultatele acestor frumoase calități”⁶⁸.

Dr. Petru Cazimir în scurta-i viață s-a manifestat ca un militant pentru progres și chiar dacă n-a avut fericirea să-și vadă materializate visele, rămîne un nume ce merită, doar pentru atît, a fi pronunțat cu respect.

⁶² „Jurnal de Galatz”, an. I, 1850, supl. la nr. 56, p. 2.

⁶³ V. Urechia, *op. cit.*, p. 27.

⁶⁴ „Uricariul”, VII, p. 208.

⁶⁵ N. Bănescu, *op. cit.*, p. 50, 54; Ștefan Meteș, *Din corespondența poetului Gheorghe Sion*, Cluj, 1940, p. 60, nota 1.

⁶⁶ „Zimbrul”, nr. 21, din 11 septembrie 1850, p. 82.

⁶⁷ *Ibidem*, nr. 24, din 21 septembrie 1850, p. 93; „Gazeta de Moldavia”, an XXII, nr. 75, din 5 octombrie 1850, p. 307; „Foae pentru minte, inimă și literatură”, an XIII, nr. 13, din 23 octombrie 1850, p. 104.

⁶⁸ Titlurile poeziilor au fost: „La moartea lui P. Cazimir” de Gh. Sion: „La mormîntul lui Cazimir” de D. Gusti; 10 septembrie 1850 A(lexandri) (cf. Ioan Bianu și G. Niculăișca, *op. cit.*, p. 62). Poeziile au fost publicate în „Zimbrul”, an I, nr. 24 din 21 septembrie 1850, p. 93–94; „Gazeta de Moldavia”, an XXII, nr. 75, din 5 octombrie 1850, p. 307–308, 311; „Foae pentru minte, inimă și literatură”, an. XIII, nr. 23, din 23 octombrie 1850, p. 104.

VIAȚA ȘI ACTIVITATEA MILITANTULUI PAȘOPTIST SCARLAT V. VÎRNAV

ȘTEFAN CERVATIU

Scarlat V. Vîrnav a fost apreciat de unii cercetători una din cele „mai de seamă figuri ale generației pașoptiste”¹, „una din cele mai generoase și mai pilduitoare personalități ale istoriei noastre din secolul trecut”².

Născut la 14 octombrie 1813 în Hilișeu, lângă Dorohoi, Scarlat Vîrnav era al doilea fiu al banului Vasile Vîrnav, primul fiu al aceluiași fiind Constantin Vîrnav, reputat medic și reprezentat de frunte al școlii medicale românești³. Ca și fratele său mai mare, Scarlat își începe învățătura mai întîi în casa părintească unde existau alese preocupări intelectuale, în special din partea tatălui, cunoscut traducător de opere străine, tîlmăcitor în românește — printre altele — al popularului roman „Istoria lui Erotocrit cu Aretusa”, scris de poetul grec Vincențiu Cornaro, al „Istoriei lui Carol al XII-lea” de Voltaire⁴ și al ediției grecești a operei lui Dimitrie Cantemir „Întîmplările Cantacuzineștilor și Brîncovenștilor în Valahia”⁵.

Destinat de familie carierei clericale, tînrul Scarlat este încredințat pentru această pregătire arhimandritului mănăstirii Secul, Sofronie Miculescu, rudă cu mama sa. Canoanele vieții monahale pîrîndu-i-se mult prea învechite și rigide, Scarlat Vîrnav, spirit lucid și dinamic, abandonează cu curaj această carieră și, împotriva voinței părinților, fuge din mănăstire la niște rude din Cernăuți. Acestea îi înlesnesc,

¹ Nicolae Isar, *Scrisori inedite: Scarlat Vîrnav către Gheorghe Bariș*, în „Cronica”, an V, nr. 25, din 20 iunie 1970, p. 11.

² Claudiu Paradais, *Scarlat V. Vîrnav, activist pe tîrîm social-cultural și colecționar de artă*, în volumul „Din trecutul județului Botoșani” — comunicări prezentate la sesiunea științifică organizată de Muzeul județean de Istorie Botoșani în 9–11/02.1973, p. 245.

³ Cf. „Dicționarul enciclopedic român”, vol. IV, București, 1966.

⁴ Dan Simonescu, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II, București, Edit. pentru literatură, 1963, p. 31; C. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, București, Edit. Albatros, 1971, p. 520.

⁵ Vezi Gh. Ghibănescu, *Neamul Kogălniceștilor*, Iași, 1933, p. CCXLIV, unde Vasile Vîrnav este enumerat printre colaboratorii externi ai revistei „Arhiva”, editată de M. Kogălniceanu căruia îi trimite traducerea operei.

în jurul anilor 1832—1833, plecarea la Paris pentru continuarea studiilor. Va rămâne în capitala Franței vreme de 16 ani, urmînd la Sorbona literale, dreptul și filozofia.

Se știe că în perioada 1834—1848 în strînsă legătură cu acțiunile revoluționarilor de pe întreg cuprinsul pămîntului românesc, o activitate deosebit de rodnică a desfășurat și tineretul venit pentru studii la Paris. Semnificativă în acest sens este scrisoarea din 3/15 aprilie 1839 prin care N. Crețulescu relatează fraților Golescu, întorși la București, despre intensă elevare patriotică ce domnea în rîndul tinerețului moldo-muntean de la Paris „... Noi sîntem gata întotdeauna a îndeplini numai dorințele noastre pentru binele patriei noastre... După plecarea noastră, fără să-mi pot da prea bine seama, discuțiile (citește deosebirile de vederi — n.n.) pe care le aveam despre țara noastră și despre alte subiecte au încetat sau cel puțin au devenit rare. S-ar părea că totul este hotărît, totul este pregătit, nici un punct în litigiu, într-un cuvînt s-ar părea că ne aflăm în ajunul unei acțiuni”⁶.

Scarlat Vîrnav se integrează și el, cu trup și suflet, efervescentei activități revoluționare desfășurată la Paris de tinerii români.

Între anii 1835—1838 este menționat ca participant⁷, alături de Ion Ghica, frații Golescu, D. Brătianu, A. G. Golescu, N. Crețulescu, C. Bolliac, V. Alecsandri, C. Negruzzi, Al. I. Cuza, C. Rolla, M. Kogălniceanu și N. Bălcescu, la întîlnirile și comunicările reciproce de păreri și aspirații în organizarea luptei contra orînduielor feudale, pentru unitatea și independența țării.

Sosirea la Paris, în mai 1839, a lui Ion Cîmpineanu, socotit de toți ceilalți drept șeful „Partidei naționale”, dă un caracter mai organizat acestor întîlniri, avînd ca rezultat direct constituirea, la 20 august același an, a primei societăți culturale „care depășea limitele teritoriale ale unei singure provincii românești” — Societatea pentru învățătura poporului român⁸. În afară de caracterul cultural, strîngerea de fonduri pentru răspîndirea învățaturii printre români, procurarea de publicații și materiale de presă spre a fi trimise în țară, „Societatea” avea și un caracter politic, nemărturisit fi-

rește, în actul de constituire. Din mai multe surse⁹ rezultă că la reuniunile care aveau loc duminica la unul sau altul dintre membri, se discuta despre transformările social-economice și politice ce trebuiau să înlocuiască înăpoiatul regim feudal și să modernizeze, în spirit burghez, instituțiile de bază ale țării, se luau angajamente de a lupta strîns uniți pentru apărarea autonomiei ei. Pentru o mai bună coordonare a acțiunilor de propagandă unionistă s-a hotărît chiar ca unii dintre moldoveni să se stabilească în București, iar dintre munteni să meargă la Iași.

Această ultimă hotărîre explică de ce mai tîrziu, în 1843, îl întîlnim pe moldoveanul Scarlat Vîrnav menționat printre membrii societății secrete „Frăția” din București¹⁰.

În același an, 1843, Scarlat Vîrnav face parte, alături de Al. G. Golescu, D. Brătianu și C. A. Rosetti, proaspăt sosit din țară, din grupul care încearcă a uni din nou pe studenții români de la Paris într-o societate cu obiective culturale și politice, amintind pe cea din 1839. Încercarea lor a rămas însă, numai, în stare de proiect întrucît mutarea centrului de greutate a activității revoluționare în țară „nu reclama cu tot dinadinsul o acțiune mai pronunțată peste hotare decît o făceau și pînă acum”¹¹.

De asemenea, tot Scarlat Vîrnav a fost delegat de tinerii din Paris ca să-i reprezinte și să prezinte sugestiile lor cu privire la alcătuirea statutului și programului „Asociației pentru înaintarea literaturii românești” cunoscută mai mult timp sub numele de „Asociația literară”, care a luat ființă în București, la 14 februarie 1845¹². Vorbînd în numele patrioților aflați la Paris, Scarlat Vîrnav a susținut necesitatea ca noua societate să activeze concomitent în țară și în străinătate. Dar, spre deosebire de 1839 cînd se preconizase ca una și aceeași asociație să aibă două sedii: unul în țară și altul în străinătate, acum s-a propus ființarea concomitentă a două societăți, avînd fiecare — în aparență — programul său distinct și sediul central propriu. Astfel, în țară se înființează Asociația literară, iar în străinătate va activa „Societatea studenților români din Paris”.

Această soluție și-a dovedit eficacitatea mai ales după 1846 cînd măsurile represive ale guvernelor din cele două principate ca și îngră-

⁶ Scrisoarea este publicată de Cornelia Bodea în *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834—1839*, București, Edit. Acad. R. S. România, 1967, p. 224—225.

⁷ Ibidem, p. 12.

⁸ Ibidem, p. 22.

⁹ Ibidem, p. 23 și 224—225.

¹⁰ Ibidem, p. 51.

¹¹ Ibidem, p. 50.

¹² Ibidem, p. 57.

direa mișcării naționale din Transilvania din partea autorităților austriece s-au intensificat, determinând, din nou, mutarea centrului de greutate al activității revoluționare peste hotare. Astfel, pregătirea revoluției a trecut cu precădere asupra „Societății studenților români din Paris” în care, chiar după mărturiile unor contemporani, Scarlat Vîrnav a deținut rolul principal, alături de Nicolae Bălcescu.

Din păcate Scarlat Vîrnav nu s-a impus prin studii teoretice. Caracterul său dinamic nu-i permitea să stea prea mult la masa de scris. În schimb, se afla totdeauna acolo unde trebuia să dea un sfat, un sprijin, să organizeze o acțiune. De aceea, întemeierea „Societății studenților români din Paris” și activitatea ei în anii premergători evenimentelor revoluționare de la 1848 au fost într-o atît de strînsă legătură cu activitatea lui Scarlat Vîrnav, încît D. Brătianu — și el membru al societății — într-o cuvîntare din noiembrie 1847 își exprima astfel admirația: „Nu voi să vorbesc despre Societatea studenților „eu nu aş putea vorbi de dînsa cu cunoștințele, cu căldura cu care ne-a vorbit casierul ei (Scarlat Vîrnav n.n.)... Casierul ei? Secretarul ei, prezidentul ei, patronul ei, bibliotecarul ei, sluga ei, sufletul ei! Pe hîrtie văd mai multe nume, dar în ființă, în realitate, ori încotro mă întorc, întîlnesc pe același om...”¹³.

Constituirea „Societății studenților români din Paris” a avut loc la 2/14 decembrie 1845, după mai multe ședințe prealabile. În legătură cu aceasta, C. A. Rosetti notează în cunoscutule lui însemnări zilnice, „Note întime pentru ziua 2/14 decembrie: Am lucrat și seara fu adunare la mine, așezarăm societatea și mă aleseră casier”. Deși declară că s-a simțit onorat și bucuros de această însărcinare, C. A. Rosetti recunoaște greutatea acestei funcții numind-o în mod plastic drept „o mare belea”¹⁴. În anul următor cînd după definitivarea statutelor, în ședința din 19/31 mai 1846, se alege comitetul definitiv al Societății, funcția de casier al Societății este încredințată lui Scarlat Vîrnav, C. A. Rosetti fiind ales secretar și Ion Ghica, președinte. Dar, după cum s-a văzut, din

cele afirmate de D. Brătianu, ca și de alți contemporani¹⁵, activitatea prestată efectiv de Vîrnav în cadrul Societății depășea cu mult atribuțiile ce decurgeau din „neînsemnata” funcție de casier¹⁶. Și aceasta cu atît mai mult cu cît ceilalți membri ai comitetului, în mod practic, n-au rămas decît foarte puțin timp la Paris.

Pentru a-și atinge scopurile social-politice și culturale pe care și le-a propus „Societatea” se subvenționa din subscripții din partea membrilor, printre donatori cu sumele cele mai mari figurînd Scarlat Vîrnav¹⁷.

Deoarece activitatea „Societății” este mult stingherită de lipsa unui sediu stabil — întrunirile improvizîndu-se pe rînd în locuința cîte unuia dintre tinerii patrioți — Scarlat Vîrnav caută și cumpără cu banii lui un imobil în Piața Sorbona din centrul Parisului unde înființează „Biblioteca română din Paris” cu un cabinet de studiu, o cancelarie pentru sediul „Societății” și un salon de întîlnire pentru românii de acolo¹⁸.

Primul stoc de cărți al Bibliotecii provine tot din donația lui Scarlat Vîrnav care și-a adus toată biblioteca sa personală oferind-o „Societății”. În vederea strîngerii de cărți din țară el a făcut un apel călduros către scriitorii, editorii și tipografii din toate provinciile românești pentru a-i cumpăra și expedia, contracost, diferite cărți¹⁹.

În broșura pe care Scarlat Vîrnav o scrie despre scopul Bibliotecii se găsesc numeroase și elocvente dovezi ale patriotismului înflăcărat de care era animat în permanență tînărul moldovean: „Mulți venim pînă într-aicea — spunea el — de ne uităm și limba noastră. Așa, pentru a aduce oarecum vindecarea acestui rău, socotesc că se vor găsi prea puțini care să nu afle bine încuviințată țintirea așezămintelor Bibliotecii noastre. Cît ne este de trebuință un asemenea lucru numai noi putem a-l simți

¹³ Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 247; Vezi și N. Isar, *op. cit.*, p.

¹⁴ N. Isar, *Societatea studenților români de la Paris*, în „România Literară”, an. III, nr. 12, din 8 ianuarie 1970, p. 13.

¹⁵ Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 247, menționează dintre aceștia pe D. Bolintineanu.

¹⁶ Ion Ghica pleacă de la Paris în august 1846 rămînînd în țară tot timpul pînă la revoluție, iar C. A. Rosetti, imediat după constituirea „Societății” pleacă în Anglia, apoi în țară, de unde revine la Paris dar numai pentru scurt timp (nov. 1846—mai 1847) (Cf. Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 85).

¹⁷ Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 248.

¹⁸ Barbu Teodorescu, *Biblioteca română din Paris*, în „Călușu bibliotecarului”, nr. 7, 1964, p. 424; vezi și Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 297, care în anexa 57 publică invitația lansată de Scarlat Vîrnav pentru deschiderea festivă a localului Bibliotecii la 20 decembrie 1846.

¹⁹ Barbu Teodorescu, *op. cit.*

mai bine, noi care venim să creștem aici pentru ca să ne întoarcem pe urmă în țară...²¹. Subliniind „noua epocă în care au intrat *țările noastre*” (subl. n.) Virnav făcea apel la tinerii veniți la studii în străinătate să nu se limiteze la a aduce în țară doar „formele din afară ale civilizației”, ci să lupte pentru independența și progresul țării pentru că nu există ceva mai sfânt decât „datoria cea grea care trebuia să o împlinim către pământul pe care părinții noștri l-au scăpat pînă la noi preste atîtea învâluiri fatale”. În ce-l privea, Virnav adăuga că nu va cruța nimic pentru statornicul viitor al Bibliotecii deoarece era pătruns de „adevărul că toate străduințele tinereții noastre lesne pot rămînea neroditoare dacă cunoștințele și învățăturile ce le dobîndim în străinătate, nu vom căuta a le pune în lucrare spre întîmpinarea nevoilor de față ale țării noastre”.²⁰

În concepția lui Virnav „Biblioteca” trebuia să devină — și a devenit — un centru de documentare istorico-politică asupra țărilor române, nu numai pentru românii din Paris, ci și pentru oamenii politici din Occident pe care tinerii revoluționari români urmăreau să-i atragă de partea cauzei românești. În această Bibliotecă s-au redactat numeroase broșuri și articole închinete acestei cauze și tot prin ea se păstra legătura spirituală a studenților cu „țara”, punîndu-se la dispoziția lor ziarele și ultimele tipărituri apărute la Iași, București, Brașov, Sibiu, Cernăuți.

Dar, mai presus de toate, în întrunirile de la Biblioteca din capitala Franței s-a cimentat spiritul nou, revoluționar, al marilor reforme și al Unirii, în care s-a călit tinerețea pașoptistă. Indiscutabil că, dacă nu mai mare, cel puțin aceeași importanță pe care a avut-o Mînjina lui Costache Negri a avut-o și Biblioteca din Paris a lui Scarlat Virnav pentru pregătirea Revoluției de la 1848 și a Unirii de la 1859. „În toată simbăta seara mă duc la Biblioteca Română, la Virnav, unde se adună toți

românii din Paris...”, îi scria Alexandru Kogălniceanu fratelui său Mihail la 8/20 decembrie 1847²¹, iar N. Bălcescu²² sublinia astfel importanța Bibliotecii lui Virnav: „Chestioara noastră a înaintat foarte mult în Francia. Este de mirare a vedea cu ce inimă s-au ocupat mai toate jurnalele de noi, în zilele trecute. Nu este zi aci să nu vedem cîte ceva în jurnale pentru noi... Duhul junimii (române n.n.) d-aci încă s-a format bine. Avem acum un cabinet de citire, c-un salon minunat făcut de Virnav. Acesta este un centru de adunare al românilor”.²³

Din rîndurile „Societății studenților români din Paris”, în urma adunărilor de la Biblioteca lui Virnav și ca răspuns la măsurile luate de autoritățile din Principate de a se scoate limba românească din școală și a se înlocui cu limbile franceză și rusă²⁴, a luat ființă, la 27 noiembrie 1847, la Paris, o nouă asociație patriotică românească din școală și a se înlocui cu limbile Scopul asociației era de a înființa în „România” (însuși termenul de „România” folosit, spune mult — n.n.) așezăminte de educație

²¹ Scrisoarea este publicată de N. Iorga în *Românii în străinătate de-a lungul timpurilor — lecții la Școala superioară de război*, Edit. Datina Românească, Vălenii de Munte, 1935, p. 149.

²² N. Bălcescu va veni la Paris în luna iulie 1846 și va rămîne pînă în martie 1848 imprimînd „Societății studenților români” un suflu revoluționar mai accentuat; deși începuseră să se arate primele semne ale bolii necruțătoare, Bălcescu continua să lucreze pentru cauza revoluției române chiar cu riscul sănătății nepermițîndu-și odihna, deoarece din conducerea „Societății” rămăsese numai cu „neobositul Virnav” (Cf. Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 79 și 85).

²³ *Ibidem*, p. 83.

²⁴ În scrisoarea citată Al. Kogălniceanu arată cum s-a constituit această asociație: „...Într-o seară s-a făcut jurămint din partea tuturor (celor adunați la Biblioteca n.n.) ca între dinșii să vorbească numai românește... ca în chipul acesta să izgonească răul din Moldova și Valahia, contra acelor care se fac că au uitat limba românească și nu știu vorbi decît franțuzește... De aceea, auzind că din Țara Românească se va scoate limba românească din școală și au să învețe studenții numai franțuzește și rusește, mă gîndesc că aceasta ar fi pierderea națiunii noastre căci toate națiunile care s-au stins pînă acum, n-au picat din altă pricină decît din stricarea limbii și a obiceiurilor, a neunirii dintre dinșii”.

²⁰ Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 249—250 unde sînt date extrase largi din broșura „Biblioteca română din Paris” editată în 1846 de Scarlat Virnav în imprimeria „D'Edouard Bautruche” din Paris.

și instrucție națională sau școli române unde tinerii să capete o educație românească. Pentru aceasta membrii fondatori — N. Bălcescu, Scarlat Virnav, D. Brătianu, I. Dumitrescu, Cozadini, Al. Kogălniceanu, I. C. Brătianu, Nicolae Ionescu ș.a. se obligau „să sacrifice pentru întocmirea de școli a 20-a parte din venitul de peste an” și să îndeplinească în acele așezăminte „orice funcție fără nici o retribuție”²⁵.

Fără îndoială că Scarlat Virnav a cărui concepție era că „deosebit de studiile de specialitate ale fiecăruia, cetirea cărților românești pentru cultivarea limbii este trebuința cea mai de căpetenie”²⁶ va fi jucat un rol de prim rang în încheierea acestei noi asociații patriotice.

Desfășurarea ulterioară a evenimentelor, prioritatea rezolvării altor probleme au determinat ca obligațiile ce și le-au luat membrii „Insoțierii Lazariene” să nu mai poată fi puse în practică.

În februarie 1848, izbucnind revoluția la Paris, Scarlat Virnav, ca mulți alți tineri români, se înrolează în garda națională franceză, participă la luptele de pe baricade, iar la sediul Bibliotecii înființează un centru sanitar pentru ajutorarea răniților²⁷.

Întors în țară, Virnav participă activ la revoluția din Moldova, evidențiindu-se ca un adevărat tribun prin cuvântările rostite în fața maselor, la adunările ce aveau loc pe cîmpia de la Frumoasa de lângă Iași²⁸. De aceea, nu întâmplător, el figurează în fruntea listei revoluționarilor cărora, după reprimarea revoluției Mihail Sturza, prin porunca domnească din 5 aprilie 1848 către ispravnicii ținuturilor de graniță ale Moldovei, le interzice pe viitor intrarea în țară. Acuzați că „în zilele trecute au stîrnit în capitala Eșii învrăjbirile cunoscute, pentru ca să tulbure liniștea” și știindu-se că au reușit să fugă peste graniță, susnumiților ispravnici li se poruncește să ia măsurile cele mai

riguroase „ca să nu să sloboadă a intra în țară pe Scarlat Virnav, Toader Rișcanu, Vasile Mălinescu, Costache Negre (Negri n.r.), Leca, Negruț (Negruzzi n.n.) pe la acele puncturi (de trecere a graniței n.n.) și s-ar ispiti a trece pe partea aceasta, să se prindă și să să arestuiască”²⁹.

În timpul reprimării revoluției moldovene Virnav reușește să ajungă din nou la Paris. Aici ia parte la ședințele ținute de emigranți la „Biblioteca” în care se dezbăteau planurile de continuarea revoluției în țară. S-a hotărît ca unii din emigranți să revină în Moldova clandestin, cheltuielile suportîndu-se din fondurile Bibliotecii. Cum unii dintre fruntași nu au acceptat, socotind aceste fonduri „sacre”, Scarlat Virnav și-a luat obligația să ofere el banii necesari³⁰, așa cum de altfel, făcuse și înainte de revoluție, cînd finanțase plecarea de la Paris spre Moldova a lui Vasile Mălinescu, N. Chinezu, Enache Lecca și Gr. Cozadini³¹.

Se pare că însuși Virnav s-a întors clandestin în Moldova căci M. Kogălniceanu, scriindu-i din Cernăuți, la 28 august 1848, fratelui său Alexandru care în mod sigur rămăsese în țară, îi cere ca, înainte de a purcede să se întîlnească cu el la graniță să întrebe „pe Apostoleanu și pe Scarlat Virnav dacă au primit scrisorile” ce le-a trimis cu două poște înainte din Cernăuți³². Din păcate, lipsesc știrile din care să reiasă în ce condiții s-a întors Virnav în țară, unde a stat ascuns și mai ales activitatea desfășurată în acest scop. În orice caz, credem, că nu va fi înfruntat primejdia arestării numai spre a sta ascuns și în pasivitate.

În perioada luptei pentru Unire, Scarlat Virnav acționează intens în partida unionistă, făcînd parte din gruparea mai înaintată care vedea în realizarea Unirii eliberarea țăranilor din starea de șerbie și împrumietărirea lor.

²⁵ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 93.

²⁶ Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 250.

²⁷ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 107.

²⁸ Veniamin Pocitan Bîrlădeanu, *op. cit.*, loc. cit., p. 110.

²⁹ *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1960, p. 159.

³⁰ Barbu Teodorescu, *op. cit.*, p. 425.

³¹ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 114.

³² M. Kogălniceanu, *Scrisori, 1834–1849*, ed. P. V. Haneș, București, Edit. Minerva, 1913, p. 199.

La sfârșitul anului 1858 sau la începutul anului 1859³³, pe neașteptate, Scarlat Virnav se călugărește la Mănăstirea Neamțului, schimbându-și numele, potrivit canoanelor bisericești, în „Sofronie” Virnav.

O asemenea întorsătură în viața unui om ca el ar părea inexplicabilă dacă ținem seama de firea atît de independentă, de gîndirea sa înaintată și dovadă că încă din fragedă tinerețe nu putea suferi viața monahală. Și totuși explicația gestului său există. Ea se află în relatarea unui participant la adunările membrilor „Societății” de la Paris care arată că în discuțiile privind reformele ce le vor introduce în diferite domenii de activitate și în instituții, cînd se vor întoarce în țară, lui Virnav i se încredințase Biserica, ca unul ce din familie³⁴ cunoștea cele bisericești³⁵. Această mărturie este întărită de o altă a unui profesor din Piatra Neamț care, pe vremea călugăririi lui Virnav, era „argătel” în mănăstire și care, după ce-l caracterizează ca fiind un om foarte cult căci cunoștea și vorbea limbile franceză, germană, rusă, poloneză, engleză explică și mai clar gestul lui Virnav: „Se zice că dintre bărbații din Moldova, care au făcut Unirea, pe dînsul ar fi căzut soarta să se facă călugăr și cunoscînd din timp tainele și afacerile mănăstirii Neamțu, să-i ajute la secularizarea averilor”³⁶. Desigur că în luarea hotă-

ririi de a se călugări, lui Scarlat Virnav nu i-a venit deloc ușor. Și credem că la această situație se referă D. A. Sturdza cînd îi scria lui C. Hurmuzachi, la 5/17 martie 1857: „după informările luate, Scarlat Virnav stă pe gînduri încă”³⁷. Ezitățile vor fi fost îndelungate, dar acceptarea pînă la urmă dovedește că ne aflăm de fapt în fața unui nou sacrificiu pe care Scarlat Virnav îl întreprinde în folosul patriei sale.

Datorită erudiției sale, îndată după ce se călugărește primește diferite funcții de conducere în cadrul mănăstirii: mare arhondar, inspector al ospiciului invalizilor și alienaților, membru în comitetul chinovial, membru în comitetul pentru supravegherea tipăririi cărților bisericești ș.a. Aceste funcții îi permit să cunoască realitatea, de multe ori ascunsă celor neinițiați, și, în același timp, să încerce punerea în aplicare a unor din măsurile preconizate încă la Paris. Astfel, deși intervențiile sale deranjau pe mulți, stăruie și înființează un seminar pentru instruirea și educarea călugărilor, în cea mai mare parte ignoranți; cere cu vehemență să înceteze „neconținută îmbulzire” în mănăstire a „musafirilor”, dezvăluie ruina spitalului de invalizi și alienați și cere să se facă o nouă clădire, chiar în curtea mănăstirii, „pentru ca să nu ni să ridice nouă, membrilor acestui chinoviu monahic dritul de a fi și noi folositori prin înseși ale noastre personale servicii, omenirii suferinde”, condamnă „neîndestularea tipografiei” care nici măcar bisericile mănăstirii nu le-a înzestrat cu cărțile bisericești necesare, necum să mai tipărească și cărți pentru școli, așa cum voia el.³⁸

Contribuția principală, însă, a avut-o în problema secularizării. Același fost „argătel” povestește că într-o zi au venit la mănăstire niște boieri³⁹ care adunară pe toți călugării în biserică, în frunte cu starețul, și au dat citire unui ordin al lui Cuza Vodă prin care se hotăra că averile mănăstirii sînt luate pe seama statului. Apoi au procedat la sechestrarea tuturor bunurilor și au numit o comisie și un comitet pentru administrarea mănăstirii și pentru de-

³³ Claudiu Paradais (*op. cit.*, p. 252—253), demonstrează netemeinicia afirmației lui Veniamin Pocitan Bîrlădeanu (*op. cit.*, p. 105—106) după care Scarlat Virnav s-ar fi călugărit în anul 1850, dar stabilește ca dată a acestui fapt anul 1857. În ce ne privește optăm pentru perioada de după 5/17 octombrie 1858, deoarece din scrisoarea pe care C. Hurmuzachi, stabilit la Dulcești (Roman) către D. A. Sturdza, se constată că la acea dată Scarlat Virnav îndeplinea funcția de ispravnic de Roman: „Ieri a fost ispravnicul Scarlat Virnav la noi și ne-au spus că mai bun decît toți este Vogoridi... pentru că este cel mai ne-capabil” (Cf. *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. III, București, Edit. Acad. R. S. România, 1963, p. 428).

³⁴ Amintim că Sofronie Miclescu, ajuns Mitropolit al Moldovei era rudă apropiată cu Scarlat Virnav, dar și cel mai înverșunat adversar al secularizării.

³⁵ Veniam Pocitan Bîrlădeanu, *op. cit.*, p. 104.

³⁶ Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 253.

³⁷ Veniamin Pocitan Bîrlădeanu, *op. cit.*, p. 104.

București, Edit. Acad. R. S. România, 1963, p. 207.

³⁸ Veniamin Pocitan Bîrlădeanu, *op. cit.*, p. 107—109.

³⁹ Semnificativă este prezența în rîndul acestora a lui Gr. Cozadini, vechiul prieten și tovarăș de la 1848 al lui Scarlat Virnav.

finitivarea lucrărilor de trecere a averilor la stat⁴⁰. Ca unul ce cunoștea în amănunt situația acestor averi, datorită funcțiilor ce le avea, Scarlat Virnav, numit în aceste comisii de inventariere și administrare, va fi dejucat multe din încercările de înstrăinare sau de sustragere a unor bunuri de la secularizare. Că a procedat așa, o dovedesc persecuțiile și înscenările⁴¹ cu caracter de răzbanare puse la cale, mai târziu, împotriva lui de către o serie de șefi ai bisericii.

O ultimă acțiune patriotică, cu mare răsunet la vremea ei, dar care i-a provocat ulterior lui Scarlat Virnav mari suferințe, a fost susținerea, fără rezerve, a măsurilor întreprinse de Al. I. Cuza împotriva forțelor reacționare interne ce se opuneau reformelor de bază pentru progresul țării — împrăștierea clăcașilor și reorganizarea sistemului electoral. Se știe că după lovitura de stat din 2/14 mai 1864 Al. I. Cuza și M. Kogălniceanu au organizat un plebiscit pentru a consulta masele largi dacă sînt de acord sau nu cu noua constituție dată și cu noua lege electorală. Cea mai intensă și mai eficace propagandă în favoarea acestor măsuri a făcut-o Scarlat Virnav care locuia atunci în București într-o casă din curtea bisericii Sf. Dumitru. Printre altele, în acest scop, Virnav a făcut un afiș mare, cu inscripția „POPA VIRNAV ZICE DA”⁴² pe care l-a așezat deasupra porților curții bisericii. Pentru acest lucru, în dimineața zilei de 11 februarie 1866, la cîteva ore de la detronarea lui Cuza — Virnav a fost ridicat cu forța din locuința sa de către un grup de manifestanți anticuziști care i-au pus în barbă și în păr cocarde tricolore și l-au purtat, aproape dezbrăcat, pe străzi⁴³.

După doi ani de la detronarea lui Cuza, la 31 ianuarie 1868, Scarlat Virnav a fost găsit mort în camera sa de la un hotel din Bîrlad, după ce în ajun participase, în calitate de deputat al aceluia oraș, la o întrunire politică.

Nu se poate încheia prezentarea activității lui Scarlat Virnav fără a aminti măcar în treacăt și despre contribuția sa ca mare donator către „Patria română”.

Șirul marilor donații a fost deschis — după cum am amintit — cu „Biblioteca” din Paris, în decembrie 1846.

În 1847 urmează donarea a 16 tablouri „zugrăvite de unii din cei mai însemnați pictori ai Europei” — Murillo, Caravaggio, Heemskerck ș.a. — tablouri ce aparținuseră marchizului De Las Marismas și pe care Virnav le cumpăraseră la licitație în 1845 la Paris. El le „oferează” obștei române, trimițindu-le în țară, autorităților moldovene, cu speranța „că se va forma măcar cu încetul o galerie națională de tablouri”. Donația lui Virnav stă astfel la temelia înființării, la 26 octombrie 1860, a Pinacoteei Naționale din Iași⁴⁴.

Deși cele propuse nu s-au realizat, merită a fi subliniată și donația pe care o face Scarlat Virnav, la 2 iunie 1846, pentru întemeierea — sub conducerea lui Ion Ionescu de la Brad — a unei ferme model și a unei școli de agricultură în Moldova „cu scopul de a perfecționa agricultura în țările românești”. Conform actului de asociație dintre cei doi⁴⁵, Virnav se obliga să pună la dispoziția marelui economist: „un capital de 1500 galbeni... spre a se întrebuința în speculația unei moșii; jertfește un alt capital de 1000 galbeni spre a se întrebuința în formarea muzeului de instrumente agricole al fermei model... jertfește un alt capital pentru cumpărarea bibliotecii agricole a școalei de agricultură și ia asupra-și punerea capitalului trebuitor spre înființarea fabricii de instrumente agricole, precum și a altor industrii agricole”. Cu toate că cei doi au întocmit și programul dezvoltat al învățăturii în Școala de agricultură precum și regulamentul de funcționare a ei, cu toate că obținuseră și aprobarea Epitropiei învățăturilor publice din Moldova, proiectul a rămas nerealizat din pricina condițiilor socio-economice și politice nefavorabile în acel moment.

Legată de această inițiativă, deosebit de importantă, ni se pare scrisoarea lui Scarlat Vir-

⁴⁰ Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 253.

⁴¹ Veniamin Pocitan Bîrlădeanu, *op. cit.*, p. 107, 109, 110, 112 și 292—296.

⁴² De aici și porecla de „Popa Da”.

⁴³ Veniamin Pocitan Bîrlădeanu, *op. cit.*, p. 303.

⁴⁴ Amănunte despre donația lui Virnav pentru înființarea Pinacoteei din Iași, vezi Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 248, 251 și 254—268.

⁴⁵ Toate documentele privind Ferma model și Institutul de agricultură sînt publicate în vol. „Ion Ionescu de la Brad — Opere II”, editat de Societatea inginerilor agronomi, București, 1944, p. 67—78.

nav, din 2/14 iulie 1846 către Gh. Bariț⁴⁶ prin care îl roagă să popularizeze în gazeta sa scopurile propuse prin înființarea Fermei model și a Institutului de agricultură din Moldova. Fiind printre puținele scrieri rămase de la Scarlat Virnav ea ne dezvăluie unele din ideile înaintate, revoluționare, de care era animat autorul. Între altele, vorbește despre „datoria ce mă cunosc că am de a sluji Patria... cu atât mai mare cu cât nevoile din țară sînt mai numeroase” și arată că și-a adăugat numelui său termenul „Birnic” ca unul „ce sînt hotărît a fi birnic și prin faptă căci numai acel ce depune zeciuiala averii sale în comoara națională, numai acel ce o umple cu banul adunat prin sudoarea muncii sale, într-un cuvînt numai birnicul singur contribuie la alcătuirea comorii naționale”. Se înțelege, astfel, că renunțînd la rangul său de boier, Scarlat Virnav era adeptul înflăcărat al ideii, atît de scumpă multor revoluționari de la 1848, de a se desființa inegalitatea fiscală, privilegiile boierești.

Testamentul pe care și-l întocmește la 12/24 februarie 1857 constituie un alt document revelator al contribuției pe care Scarlat Virnav și-a adus-o la opera de emancipare și luminare a poporului român. Prin testament el oferă „Patriei Române” toată averea sa, adică moșiile Hilișeu și Livenii din ținutul Dorohoi, cu toate sadurile și acarelele aflătoare pe ele, pentru dezvoltarea Bibliotecii române din Paris. Datorită acestei donații Biblioteca își va prelungi existența, rămînînd timp de cîteva decenii centrul de adunare și documentare al românilor din Paris⁴⁷.

Conform convingerii exprimate în mai multe rînduri că școala este „adevăratul templu al luminii, al patriotismului și al unirii întregului popor român” și credincios angajamentului făcut în 1847 constituirea „Însocierii Lazariene” în testament Virnav include o serie de stipulații exprese privind înzestrarea învățămîntului „Din veniturile numitelor moșii se vor da :

1. 300 (adică trei sute) lei pe fiecare an la școala publică din Dorohoi, ca premiu la doi elevi ce vor fi dat dovezi de cea mai bună purtare și învățătură ;

2. Știut să fie că și :

a. Casa mea din Dorohoi în care am așezat acea școală, cu locul ei, este asemenea dăruită de mine pe vecie pentru a fi școală publică ;

b. Locul meu din Tîrgu-Frumos este iarăși dăruit școlii publice din același tîrg ;

c. Via mea din Nicorești, școlii publice din Nicorești ;

d. Locul meu din Cernăuți, cel de lîngă noua catedrală, dăruiesc Bibliotecii naționale din Bucovina ;

e. Locul hanului nostru din Botoșani dăruiesc bisericii noastre din același oraș și școlii ei.

3. Se va susține o școală primară publică în satul meu Hilișeu”⁴⁸.

În sfîrșit, de numele lui Scarlat Virnav se leagă și existența Spitalului din Bîrlad, construit din îndemnul său și — în mare parte — cu banii adunați de el însuși prin subscripție publică în timpul campaniilor electorale din 1867—1868 și pentru care el a subscris primul suma de 4000 lei⁴⁹.

Scarlat Virnav, a cărui deviză de căpetenie a fost : „viața, averea, onorul, Patriei prosternă românul” nu s-a dezmințit în tot cursul vieții sale, fiind unul din cei mai consecvenți reprezentanți ai ideilor luminoase ale generației de revoluționari de la 1848.

ODISEEA UNUI REVOLUȚIONAR (Corespondența lui Dimitrie Krețulescu, 1848—1857)

NATALIA TRANDAFIRESCU

Printre cei care au luat drumul pribegiei după înfringerea revoluției din 1848 a fost și Dimitrie Krețulescu, fratele lui Nicolae Krețulescu, ambasador al României în Rusia, Franța și Italia în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea.

Plecat din București în prima jumătate a lunii septembrie 1848 în tabăra lui Magheru, tînrul Dimitrie Krețulescu va colinda apoi toată Europa, după un scurt popas la Sibiu, în

⁴⁶ N. Isar, *Scrisori inedite : Scarlat Virnav către Gheorghe Bariț*, în „Cronica”, an. V, nr. 25, din 20 iunie 1970, p. 11.

⁴⁷ Cf. Barbu Teodorescu, *op. cit.*, p. 423.

⁴⁸ Cf. Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 251—252.

⁴⁹ Veniamin Pocitan Bîrlădeanu, *op. cit.*, p. 297—302, 304—306.

speranța că se va putea întoarce în țară. Dar domnitorul Barbu Știrbei, mai puțin îngăduitor decât domnul moldovean, a respins categoric toate intervențiile prin care i se cerea permisiunea ca revoluționarii să se întoarcă în țară.

Peregrinările mezinului familiei Krețulescu se opresc la Constantinopol, unde încearcă să-și facă o situație ca să-și câștige existența și să nu mai apeleze cu disperare la ajutorul familiei, care se lăsa foarte mult așteptat. Din toate locurile pe unde a colindat, Dimitrie a trimis mamei, Anica Krețulescu (născută Cîmpineanu), la București o mulțime de scrisori din care în momentul de față se găsesc la Arhivele Statului din București peste 35. Publicăm acest material, inedit pînă acum, în intenția de a oferi celor ce doresc să cunoască mai bine oamenii și evenimentele petrecute cu mai bine de o sută de ani în urmă și alte aspecte, decât cele oferite de documentele oficiale.

De abia în 1857 speranța lui Dimitrie Krețulescu de a se întoarce în țară sa este pe cale să se împlinească, după cum aflăm din ultima scrisoare a acestui ciclu, datată 10 septembrie 1857.

Transcrierea documentelor s-a făcut respectându-se întocmai textul originalului, cu aplicarea regulilor ortografice actuale doar în privința punctuației. Cînd a fost cazul, dar nu totdeauna, am mai întregit la unele cuvinte cîte o literă, mai ales la genitivul singular al unor substantive sau la plural, unde azi scriem cu doi de „i“, iar în document nu apare decât unul singur, pentru că era de fapt un „i“ („i“ lung“), care se pronunța ca atare. Am lăsat despărțite cuvinte care azi se scriu împreună. Nu am semnalat, totdeauna, prin note la subsol cuvintele scrise în lb. franceză, pentru că ele se remarcă destul de clar și în textul românesc.

1

1848 septembrie 14, Tabăra Traianului.

Nineco,

Ieri am primit scrisoarea Dv. scrisă de la opt septembrie, m-am bucurat prea mult văzînd că-m scrieți că vă aflați cu toți sănătoși. Oarecare trebuințe m-a silit să trimit pă Ilie fecioru acoalea la București pentru cîteva zile ; nu putui

vă trimite altă dată și căruța, pricina este că nu știu de rămîi aici, sau o să fiu silit a mă transporta în altă parte, ș-atunci n-o să am cu ce să-m car calabădicurile ; însă văzînd că să apropie vremea d'a vă duce la vie, atunci v-o trimit fără întîrziere și eu voi găsi alta a o lua (cu) chirie. Nu am nimic a vă scri după aici, dă cît că sînt sănătos și că petrec cît să poate dă bine ; sîntem în mijlocu a vre o cîteva mii dă *bravi* ; ași dori ca Ilie să nu prea întîrzie p'acolo așa dar mai zoriți-l și Dv. ca să isprăvească cît mai curînd tirguiele și să să pornească în napoi. Îi zisei să-mi aducă samuvaru și ciainicu avînd trebuință aici de dînsele. Scrisoarea care este către Naie¹ io-ți trimit-o cît mai în grab, chiar prin Ilie. Scriți-m și Dv. mai des, al Dv. plecat și supus

fiu, D. Krețulescu.

¹ Nicolae Krețulescu, fratele mai mare al lui Dimitrie.

2

1848 octombrie 6, din Sibiu.

Nineco !

În minutul cînd am plecat de la Troian v-am scris, nu știu însă dac'ați primit acea scrisoare ; de atunci însă nu v-am mai scris nimic ne avînd ocazie sigură d'a vă trimite scrisorile. Acum profitați de plecarea lui Dl. Ioan Paleologu, ca să vă înștiințez că eu din mila lui Dumnezeu sînt sănătos, sînt venit aici în Sibiu de vineri, pe drum am petrecut foarte rău avînd a mai grozoavă vreme care poate-și închipui cinevași, tot drumul l-am făcutără călări ș-am lăsat să ne vie bagajurile pă urmă. Aici nu crez să mai șaz mult căci sînt turburări mult mai mari de cît pe la noi, socotesc s-o apuc spre Paris. Cu toate astea Dv. scriți-m aici la *Poste Restante*², căci ei plecînd eu las vorbă dă mi le trimite la locul und'oi fi să mă opresc. Mi-a părut rău că n-am găsit aici pă nenea Scarlat. Aici sîntem peste două sute de Rumîni emigrați, în Brașov să zice că sînt și mai mulți, mai toată tinerimea Romînă este aici în Transilvania, și nu știu zău dă ci-o să să apuce căci mai toți sînt săraci. Doresc să am cît mai în grab scrisori de la Dv. cît și de la frați și surori ; mai mult n-am ce să vă scriu de cît că rog pe Dumnezeu ca să vă ție pe toți sănătoși.

Căruța socotesc să v-o trimit, cu Ilie, dîmpreună cu vreo cîteva din calabăricuri, la întîmplare însă d-a mă ținea chiria prea scump atunci o vinz aici și pă Ilie îl pornesc cu diligența.

La întîmplare d'a să da vre un musafir în gazdă, vă rog să-mi închideți toate lucrurile ori cîte s-ar găsi în casă la mine cum și biblioteca în vreo ladă ca să nu să prăpădească. Rămîi al Dv. plecat fiu,

D. Krețulescu

² În original în limba franceză.

3

1848 noiembrie, 5, Sibiu.

Nineco,

Atît dîn scrisoarea care v-am trimis-o prin M-me Barrieu³, cît și din cele ce vă va spune ia din gură o să cunoașteți pricina pentru care mă afl astăzi tot aici în Sibiu ; cu toate astea sînt hotărît să mai șaz aici vreo 12 zile pînă ce-mi va veni răspuns la o scrisoare ce am trimis lui Naie prin M-me Bar(rieu)⁴ ș'apoi o (sic !) plec înainte și cum o vrea Dumnezeu la urmă. Eu sînt sănătos și mă bucur prea mult văzînd în scrisorile Dv. că-m scrieți că și Dv. cu toți sînteți sănătoși, d-aici n-am nimic a vă scri ; de cît că să petrec lucruri triste și grozoave (sic !). Pă Naie îl rog să-mi săvîrșască cît mai în grab lucrurile care-i va zice M-me Bar(rieu)⁴ să-mi facă și să mi să trimită cu cea dîntîi expediție, ca să poci pleca mai curînd d'aici fiind scumpete mare ; rămîi al D-le plecat fiu,

D. Krețulescu.

(P.S.) Banii ce mi-ați trimis prin Dl. Guma i-am primit, după cum v-am scris, și prin celelalte scrisori.

^{3, 4} În original în limba franceză.

4

1849 aprilie 6, Paris.

Nineco,

Lipsa scrisorilor Dv. m-a pus la cea mai mare grijă, nu știu ce să mai gîndesc ; iată mai bine de șase luni și jumătate de cînd eu nu mai știu nimic despre Dv. ce să fie

oare tăcerea asta, să perd scrisorile ? Să opresc ? Ce este pricina. Văz că toți priimesc mai pe toate zilele. Eu cu cîteva zile înaintea plecări(i) mele din Trieste v-am scris că vin aici, din Viena iarăși v-am scris, îndată ce-am ajuns aici a din întîi treabă mi-a fost să vă scriu, asta este a treia scrisoare care vă pornesc din Paris. Scriindu-mi nu mai puneți scrisorile pe adresa mea, trimiteți-le la *Madame Cappelle Rue Jacob 58⁵*. Poate cu chipul ăsta le-oi primi, eu din mila lui Dumnezeu sînt sănătos, ar fi a mai mare bucurie pentru mine priimind vreo scrisoare de la Dv. și văzînd că sînteți cu toți sănătoși. Nuvela despre măritișu Zinchi(i) am aflat-o de la Paleologu, le-am urat și le urez multă fericire. De la plecarea mea din țară și pînă acum asta a fost singura nuvelă care m-a mai bucurat și pe mine. D-aici n-am să vă scriu nimic care să poată vă entresa ceva. Naie a plecat la Constantinopole de sînt acum 12 zile peste vreo patru zile socotesc c-o să și ajungă. Voinescu m-au sărcinat să vă scriu multe lucruri din parte-i, e destul de trist și el, mai toată zioa sîntem împreună și nu facem de cît să ne-ntrebăm unii pe alți mîine cu ci-o să trăim, chestie la care nici unul din noi nu poate răspunde, mîine ne mutăm din casă (șădeam la un loc cu Paleologu, Comăneanu, și încă alt tînăr român) gazda ne dă afară ne avînd cu ce să mai plătim chiria și mîncarea. Adăst Nineco scrisori de la Dv. cu cea mai mare nerăbdare. Scrie-m pe larg tot se să petrece în familia noastră, cumnatelor Elenchi și Luți multe complimenturi din parte-mi, lui Alecu Dulescu cum și soră-mi Zinchi le-oi (scrie)⁶ zilele astea.

Rămîi al Dv. plecat fiu,

Mitică.

(P.S.)

Nu vă scrisei adresa ne știind eu singur unde o să ne mutăm ; însă adresînd scrisorile la *M-me Cappelle* cu frică d'a să perde.

⁵ În original în limba franceză.

⁶ Omis din scrisoare, lapsus calami aparține auto-ului.

5

1849 aprilie 26, Paris.

Nineco,

Profitez de plecarea prietenului meu Grigorie Comăneanu ca să vă trimit această scri-

soare, sînt sigur că cu mijlocul asta o s-o priimiți; cît pentru cele care vi le-am trimis din Trieste din Viena și din Paris, nu poci bănuî alt cevași văzînd că nici pînă astăzi nu priimesc răspuns la nici una macar, de cît că acele scrisori s-au perdutără, ca să le fi opritără, nu pociu crede, căci văz Rumîinii ăilalți, Voinescu, Goleșcii, Paleologu că toți corespund cu familiile lor. La plecarea mea din Sibiu vă scrisesem prin Ilie în loc de adresa mea să puneți la *Michel Traiesco*⁷, socoteam că cu mijlocul ăsta oi putea le priimi, am socotit că e mult mai bine după cum v-am și scris-o printr-o scrisoare *charge*⁷ care v-am trimis-o pe la începutul lunii curgătoare, că pe viitorime toate scrisorile mele să le adresați la *M-me Capelle Rue Jacobe 58*⁷, ia mi le va da sau trimite de n-oi mai fi aici, lucru care crez că să să-ntîmple, căci mă văz cu totul în neputința d'a putea mai prelungi șaderea p-aici, din pricina slabelor mijloace de trai, ce am. De la ajungerea mea aici și pînă astăzi am trăit și trăesc pe datorie, cei cincizeci galbeni ce mi s-a trimis mai dăunazi, peșin, i-am trimis la Viena Magherului fiindu-i dator și știindu-l și pe dînsul fără nici o para, căci tot ce avusese cheltuiuse cu noi pe cît am șăzut la Trieste și la Viena, eu alți bani afară din cei șăizeci galbeni care ați avut Dv. bunătate de mi-ați trimis la Sibiu pentru voiaj n-am avut, cu aia abia am putut ajunge la Trieste din pricina multelor cheltueli ce am avutără pe drum; circulația p-atunci nu era slobodă și trebuia să facem ochiuri groaznice de mari, astfel încît din Hermanchtat⁷ și pînă în Trieste am pusără mai bine d-o lună, fără a ne opri undevași zile multe. Nu doresc nimic alt de cît să poci mă pune cît mai în grabă în comunicație cu Dv. simț mai mult de cît ori cînd trebuința a priimi scrisori de la Dv. exilu mi s-ar părea mai puțin trist. Aștept dar cu cea mai mare dorință scrisorile Dv. scrițe-mi (sic!) că sînteți cu toți bine sănătoși și voi fi mulțumit. Cît pentru mine mulțumesc lui Dumnezeu că sînt sănătos. Elenchi și Luți multe lucruri din parte-mi,

rămii al Dv. plecat fiu,
D. Krețulescu

(P.S.)

Șăderea mea acum este Rue de la Convention, N.I.

6

1849 iulie 13/1, Paris.

Nineco,

A mai proaspătă scrisoare ce am de la Dv. este a care am priimit-o prin *M-me Barrieu*⁸; mă mir mult de ce-mi scriți așa de rar. Cît pentru polița de mi-ați trimis prin *Colquhoun*⁸ am priimit-o însă banii încă nu i-am luat pe toți căci n-a vrut banherul să mi-i dea înainte d'a se-nplini sorocul. V-ași ruga Nineco ca d-acum înainte să nu-l mai însărcinați pe dînsul cu trimiteră banilor ci să-i dați d-a dreptul la vreun banher d-acolo, ca să-i poci priimi și eu mai cu înlesnire, căci din banii ăștia nu m-am ales mai cu nimic luîndu-i cu țîrîta, și de n-ar fi fost Paleologu, cu carele și șăz tot într-o casă, ca să-mi mai înlesnească ceva bani, zău nu știu ce ași fi făcut pînă acum. În alte vremi aici putea cineva trăi mult mai cu-nlesnire de cît acum, căci credetu s-a tăiat de tot, și dacă n-ai avea para în pungă astăzi mori de foame aici. Nădăjduesc zilele astea să priimesc vre o scrisoare de la Dv. și rog pe Dumnezeu să văz că-m scriți că sînteți cu toți sănătoși; Luți și Elanchi multe lucruri din parte-mi, rămii al Dv. plecat și supus fiu,

Mitică.

Rue de la Convention, N-1⁸.

⁸ În original în limba franceză.

7

1849 noemvrie 3, Genève.

Nineco,

Cu două zile înaintea plecări(i) mele din Paris v-am scris, socotesc c-ați priimit acea scrisoare. Astăzi sînt noă zile de cînd am ajuns în Geneva, am făcut un voiaj destul de frumos, cu toate că pe munți am cam tremurat de frig, fiind mai toți plini de zăpadă, și cu toate că vremea este cam înaintată pentru locurile astea, zilele însă de și nu calde sînt încă îndestul de frumoase, îmi pare rău numai c-am venit prea tîrziu și că n-o să poci profita multă vreme încă de vederea unor locuri așa de frumoase; orașu Gen(e)va e departe d'a fi frumos, însă pozițiile locului e ceva ce nu să poate descri. Lacu ce să găsește în margina orașului și care să-ntinde pînă în poalele munților contribuază mult la podoaba astor locuri,

⁷ În original în limba franceză.

regretez mult d'a mă vedea singur p-aici nu să află nici unul din compatrioți(i) noștri. Pînă de primăvară nu socotesc să plec d-aici, mai cu seamă că și viața nu e așa de scumpă. Nineco, nădăjduesc să am peste curînd scrisori de la Dv. mai cu seamă că e mult de cînd Dv. nu mai mi-ați scris nimic. Adresați-mi scrisorile după adresa care v-am dat-o în cea din urmă scrisoare ce v-am trimis din Paris à M-e Alexandra Metaxa Poste Restante à Genève⁹. Rămîiu al Dv. plecat și supus fiu, Mitică.

⁹ În original în limba franceză.

8

Paris, 28 februarie 1850.

Cucoană Anico,

Astăzi priimii scrisoarea Dumitale și mă grăbesc să-ți răspunz. Îm pare rău că ți-am adus mîhnire vestindu-ți starea lui Mitică, dacă aș fi știut că nu o să fiu bine înțeles, negreșit că nu-ți scriam. Eu prevedeam că o să-ți pricinuesc o întristare, dar prevedeam și aceasta că mai bine să-ți vie întristarea prin mine ce îți sînt (precum crez încă de nu m-o-ți fi lepădat) ce îți sînt, zic, fiu, decît să-ți vie de la strein, și tocmai pentru ca să nu aibi des asemenea întristări am vrut să-ți scriu părerea mea. Acu mă încerc încă odată să mă deslușesc bine cu Dumneata. Faceți bine Dumneata și cu copii dumitale de cîțiți cu luare aminte scrisoarea mea și nu tîlmăciți nici mai prejudicați pe oameni de departe. Să începem d'a capo :

Nici o dată Mitică nu s-a plîns că nu-i trimiți destui bani; dinpotrivă l-am auzit cu lacrimile în ochi binecuvîntînd pe Dumnezeu că i-a dat o mumă către care nu știe cum să-mi arate recunoștința cea mare. Mitică a venit la Paris cu știrea lui Nicolache. A sosit bolnav — pînă să-i hotărîți acei 200 galbeni ce-i trimiteți a trebui să mănînce pe datorie, să șază, să plătească doftorii și pe doctor. Una la mină pe rumînește. Mitică avea datorii vechi — a sosit la Paris strentăros ca vai de el — Nicolache le știe și acu să necăjește că de ce să aibă datorii. Pentru datorii vechi și noi a trebuit să fugă din Paris căci nu putea plăti. Banii ce-i trimiteați îi veneau totdeauna tîrziu încît ca să plece a trebuit să împrumute 100 de franci și să-și pue cămășile zălog.

S-a dus la Geneva și a lăsat împuternicire aici sosind banii de la Dumneavoastră să plătească o parte din datoriile cele mici și fără bileteri. La Geneva prin urmare a rămas fără nici o para. Cum mînîncă cineva în țară streină fără bani ? Să făcură doă. Madam Kapel, Madam Word și cu ovreu la care a rămas Mitică dator a început să-mi dea pe la nas că cumnatu-meu a fugit hoștește. Să făcură trei — Am scris lui Scarlat că 200 galbeni sînt foarte de ajuns lui Mitică ca să trăiască dacă i-ar priimi regulat, dar pentru ca să plătească datoriile nu să poate. Apoi un om cu datorii cînd primește 3—4 sute de franci să grăbește să dea măcar ceva datornicilor — își strică prin urmare toată chibzuiala ce ar fi făcut ca să trăiască și rămine de multe ori și fără luminare și fără o para de tutun cum i s-a întîmplat și lui și mie — mie mi s-a întîmplat de multe ori nici să mînînc cite 48 de ceasuri. Să făcură patru. Am zis dar lui Scarlat că o jertfă între doi frați bogați de 2—3 sute de galbeni ca să-l scape de datorie și apoi să regulează de nu-ți mai aduce supărare — o jertfă zic ca aceasta ar fi fost pentru dînșii o bagatelă și pentru Mitică și Dumneata o adevărată facere de bine. Scarlat îmi răspunde ocări pentru Mitică și insulte pentru mine. Zice că sînt un om de nimic pe care ar trebui să-l urască căci a făcut nenorocirea sori-sale. Scarlat adică crede că iubește pe soră-sa mai mult de cît eu pe soția-mea și pe copii mei ! Crede că eu am putut să stăpînescu evenimentele și nu am făcut-o și am lăsat cu bucurie pe nevastă-mea pe drumuri !! Te întreb pe Dumneata este asta vorbă de un om cu mințile întregi ? Este asta un simțiment de om cu nițică inimă să zică unui tată de copii : nu ! tu nu îți iubești copii, nu-ți iubești nevasta, i-ai lăsat pe drumuri și-ai fugit ! Ei bine de n-am fi fugit — de m-ar fi închis muscalii — sau poate de m-ar fi omorît, nevastă-mea era să fie mai bine ?

Dumnezeu a tot puternic să-l ierte căci eu nu poci gîndi alta decît că e smintit — căci lasă pe frate-său în nevoe și ocăraște pe acela care a iubit pe soră-sa cum...¹⁰, destul atîta.

Acum să venim la cea ce-mi zici în scrisoare. Zici că îndată ce vei putea vei trimite și lui Mitică și mie, îți mulțumesc, nu eram la îndoială, dar crede că în loc de mulțumire mi-ai adus mîhnire. Ce ! Pentru ca să-ți cei bani ți-am scris ? Nu, am vrut numai să-ți

¹⁰ Punctele de suspensie aparțin autorului scrisorii.

spui că Mitică să poate economisi cu 200 galbeni pe an, dar frați(i) lui să plătească vreo două trei sute de galbeni datorii vechi ca să poată bietul băiat să vie în Paris unde nu ar fi singur ca în Geneva. Pentru mine nu purtați grije — Dumnezeu știe că de și nu am priimit de la nevasta-mea de cît 50 de galbeni și de la Cantacuzino 60 care fac 110 galbeni în 16 luni — cu toate aceste fiecare franc ce cheltuiam dintrînșii îl muiam în lacrimi căci știam că ea, biata femeie, dă multe ori n-o fi avut para. Așadar dacă vrei să te iubesc precum te-am iubit, dacă vrei să mă îndatorezi, mie să nu-mi trimiți nici o para — dă Zizichi dă Lucși și o para ce le vei da lor o voi socoti ca 100 de galbeni mie.

Te mai rog să te chibzuești cu Costache pentru Mitică, ca să-l scăpați și să scăpați numele de Krețulescu. Cît pentru cea ce-mi zici că să-i scriu și să-l povățuiesc o voi face cu bucurie și m-aș făgădui că nu ai avea nici o supărare ba încă bucurie, că l-am pune pe învățătură dacă ar putea să se întoarcă în Paris.

Pentru ca să-l scap de un datornic care vrea să scrie în București la Consulat, am dat polița mea măcar de aș ști că la soroc o să mă închiză pe mine. Dar nu voi să fac mulțumire vrășmașilor noștri și să riză de noi.

Am obosit. Lui Costache te rog arată-i din parte-mi complimente asemenea și lui Nae cum și fetelor.

Al Dumitale plecat,

I. Voinescu,

9

1850 martie 30/18, *Genève* ¹¹.

Nineco,

De la primirea banilor ce mi-ați trimis luna trecută, v-am scris două alte scrisori, socotesc că le veți fi priimit. De am întârziat a vă mai scri d-atunci, pricina nu e alta de cît c-adăstam să primesc nuvele de la Dv., astăzi sînt trei zile de cînd am luat scrisoarea Dv. de la 22 februarie, am mulțumit lui Dumnezeu văzînd c-atît Dv. cît și surorile îmi scriți că toți ai noștri să află sănătoși, asta e singurul lucru care doream să știu, cît despre cele ce să petrece p-acolo în lume mă enchiez prea puțin, singura mea mulțumire este să știu că sînteți cu toți bine. Nineco, văz că mă-ntrebi dacă trimestru viitor trebue să-l trimiteți aici sau nu, cu toate că în mai multe rînduri v-am scris

că n-o să prelungesc șăderea p-aici din pricină că sînt cu totul singur; acum mă văz silit a vă zice că mi-e cu neputință a mă mișca d-aici, socoteam în primăvara asta să mă duc să mă așaz la Nice ¹¹, acolo n-aș fi fost de tot izolat cum sînt aici, căci ași fi întîlnit pe Bălăcianu, însă făcînd socoteala voiajului pînă acolo, găsii că nu să poate face mai cu puțin de 25 galbeni, și prin urmare silit sînt a renonsa la proiectul asta, așa dar aveți bunătate a urma cu trimiterea banilor tot aici la Geneva. Văz că surorile îmi scriu că să vorbește mult p-acolo d'o amnistie generală, ale din urmă nuvele ce ne-a venit din Constantinopol, ne vorbește tot în felul asta, dea Dumnezeu ca zgomotul asta să să adevereze, ca să avem și noi bucuria d-a vă vedea cît mai curînd și să mai putem petrece cîteva zile de mulțumire, căci viața noastră de cînd sîntem în exil, e destul de tristă. Aveți bunătate d-arătați cumnate-lor mele mii de complimenturi din parte-mi, asemenea Niculescului cum și lui Dudescu, cu viitoarea scrisoare voi scri și surorilor, rămîi al Dv. plecat și supus fiu,

Mitică.

¹¹ În limba franceză în original.

10

1850 iunie 15, *Nice* ¹².

Nineco,

Astăzi, sînt patru zile de cînd am ajuns la Nice, ¹² am făcut un voiaj îndestul de plăcut, am suferit numai groaznic de călduri la Marseille am fost silit să mă opresc vre o trei zile ca să aștept plecarea vaporului, ași fi putut face voiaju și pe uscat, însă e cu totul de ostentor, pînă acum șaz tot într-un apartament cu Bălăceanu și cu soră-sa Sultana, n-au voit în nici într-un chip să mă lase să mă așez la vre un hôte ¹², ei mă aștepta de mult aici în gătise o odaie, și mai în toate zilele vin(e)a înaintea mea, astfel încît în zioa care am ajuns ale dîntii persoane care am văzut aici, debarcînd din mare, au fost pe dînșii — Avem o climă cît să poate de frumoasă. Zioa însă cam suferim de călduri, dar drept răsplată avem niște nopți minunat de frumoase, nu ișim decît dimineața ca să luăm băi la mare, și seara ca să facem cîte o mică plimbare pe jos, iei însăși frecantează puțin lumea, nu cunosc de cît vreo două trei familii, unde m-a introdus și pe mine.

Sînt ceva mai mulțumit de viața care trăesc acum de cît de aceia care trăiam la Geneva, tot ce doresc acum, este să primesc cît s-ar putea mai des scrisori de la Dv. și să știu că sînteți cu toți sănătoși. Cîteva zile înainte d'a pleca din Geneva v-am scris, scrie-m dar Nineco, ca să știu dacă ați priimit acea scrisoare, eu sînt prea îngrijat ca nu cumva scrisorile mele să să pearză, căci am văzut că Dv. mai totdeauna îmi faceți reproșuri zicîndu-mi că las o grămadă vreme să treacă fără a vă scri. Adresate-mi scrisorile mele la *Poste Restante à Nice*¹² și tot pe numele de *Al. Metaxa*¹³. A-rătați vă rog cumneatelor mele mii de complimenturi din parte-mi, rămîi al Dv. plecat și supus fiu,

Mitică.

¹², ¹³ În original în limba franceză.

11

1859 avgust 6, Nice.

Nineco !

E mai bine de șase săptămîni de cînd nu mai am nici o nuvelă de la Dv., nu poci pricepe care poate fi pricina astei tăceri, eu m-așteptat (sic !) să primesc curînd scrisori de la Dv. mai cu seamă că în a din urmă scrisoare a Dv. care am priimit-o cum vă zisei mai sus, sînt acum vreo șase săptămîni Dv. îmi vesteți că peste puține zile o să-mi trimiteți ceva bani, de atunci am așteptat și aștept încă. De la începutul lui aprilie și pînă astăzi eu n-am luat o para de nicăieri, iată dar de atunci cinci luni, din banii care am priimit în aprilie am plătit o sumă dă datorii după cum v-am și scris ; de atunci a trebuit ca să trăesc și eu, cum am dus-o pînă acum numai eu știu ; mi-e rușine mie însumi să vă scriu halu în care sînt astăzi. Am noroc cu ajutoru a vreo doi prieteni, căci altfel ar trebui să mor de foame. Nineco nu știți cît aș fi de mulțumit cînd mi-ați scri o dată hotărît că dv. nu puteți să-mi mai trimiteți nimic, ce-aș face nu știu ; de cît cel puțin aș trăi mai odihnit, ași ști odată pentru totdeauna că nu mai am nimic s'aștept. Viața asta de așteptare care duc eu nu mai e viață ; e un chin necurmat ; cinci luni de cînd sînt fără o para ! Vă rog dar Nineco, dacă nu mi-ați pornit paralele pînă acum, nici să le mai porniți, ori cu dinsele ori

fără dinsele tot acolo vine. Cum am dus-o eu aste cinci luni oi duci-o și d-acum în colo. Nu știu dacă nenea Scarlat a priimit a doa scrisoare care i-am adresat-o la Viena ; de nu i-am mai scris de atunci pricina este că nu știu unde să află ; d.lui mi-a scris că pleacă de la băi, fără însă să-mi spuie de să întoarce la București sau se duce în altă parte. Ași fi vrut să scriu surorilor că nu le-am scris de mult însă m-or erta pentru astă dată. Halu în care sînt mi-a tăiat toate facultățile, rămîi al Dv. plecat fiu,

D. Krețulescu.

12

1851 septembrie 20, Nice.

Nineco,

În minutul asta priimii o scrisoare a Dv. de la 2 septembrie, împreună cu o poliță de 70 galbeni ; cît pentru scrisoare ce ziceți Dv. că mi-ați trimis în iunie cu altă poliță eu n-am priimit-o ; astăzi am pus d'a căutat în toate reghistrurile poștii și nu să găsește trecută ; acea scrisoare sau că n-a plecat din București, sau că s-a pierdut pe drum ; însă Dv. gîndesc c-o să vă fie lesne de găsit, cu resipisu ce aveți de la poște n-aveți de cît s-o reclamați. Lipsa banilor mă aruncase într-o poziție păcătoasă de tot ; din luna lui aprilie eu nu mai priimisem o singură para ; eram silit a trăi pe datorie, însă asta n-a putut merge multă vreme : văzînd că-i port cu vorba și că nu le mai dau nimica, dărnici(i) începuse să mă întinză în toate părțile ; ca să scap din ghiarele lor am fost silit de am ieșit din *Nice* și m-am ascuns într-un sat la vreo cîteva ceasuri de parte de orași. Locuința mea nu e cunoscută de nimeni afară din Bălăceanu și soră-sa, și care mi-a fostă d'un mare ajutor, căci fără dinșii eu nu știu ce ași fi făcut. Pun complezența și prietșugu într-atît încît fie ori-ce vreme, iei nu lasă o zi măcar să nu vie să mă vază. Nevasta Bălăceanului fiind cam bolnavă și ne putînd să vie el însuși, a venit sor'sa cu scrisoarea Dv. ; cît pentru bani am rugat-o pe ia ca să-i ia în locul meu ; eu pînă n-oi plăti toate datoriile mi-e cu neputință a pune piciorul la Nice. Aștept cu nerăbdare al doilea trimestru ca să poci mă mai ușura și eu. Sînt atît de încurcat în datorii încît din banii ăștia nu știu cui să dau mai întîi. După atîta scrisori însă care am scris nădăjduesc că n-oi în-

tîrzia a-l priimi — sînt trei zile de cînd am priimit o scrisoare de la frate-meu Scarlat ; eri i-am r spons că-l rog  i pe D.lui în pricina asta ; socotesc că a priimit încă o scrisoare a mea de la 9 ale lunii. D.lui îmi scria că pleacă la țară, crez însă că p n  acum s-o fi întors. E o grămadă vreme de c nd surorile nu mai mi-a scris r  nimic  i mă mir de ce. A i vrea să le scriu  i lor, însă astăzi n-am vreme. Sultana B l( ceanu) să gr be te să între în oraș  i abia am vreme să isprăvesc scrisoarea Dv. gîndesc însă să le scriu zilele astea. A tept mai des scrisori  i de Dv.  mi scri i rar de tot  i nu  tiu de ce. M-am bucurat afl nd că sînteți cu toți sănătoși ; c t pentru mine mulțumesc lui Dumnezeu că s nt de tot bine acum. Este mai bine de o lună de când am făcut o boală cam grea, prinsesem un jiung care m-a  tinut vre 18 zile în pat. Acum iau băi în mare  i asta mi-a făcut mult bine —  ns  o dată vă mai rog, Nineco, scri e-mi mai des, rămii al Dv. plecat fiu,

Mitică.

13

1851 septemvrie 21, Nice.

Nineco,

Astăzi priimi de o dată trei scrisori ale Dv. una de la 7 iunie, alta de la 28 iunie, în asta am  i găsit poli a care mi-o trimiser i,  i cea de al treilea de la 23 august. Vă trimiț toate aceste plicuri că să vede i chiar Dv.  nt rzierea ce s-a pus la priimirea astor scrisori, însă nu numai at t, trebuie să  i reclama i la po te de zăbava asta ; zăbava nu vine de aici, do-vadă este timbru poștii de la Vienne ; căci pe la Viena d-abia a trecut r  la 15 septemvrie ;  nt rzierea lor vine de la București până la Viena. Pentru toate aceste scrisori eu am plătit o grămadă bani ;  i cu toate astea eu sînt  nc redin at că Dv. le-a i plătit acolo ; aici la po te am reclamat însă mi-au r spuns r  că vina nu ie a lor, scrisorile dasupra port semnu că sînt plătite. Pentru toate astea ar trebui să reclama i ie o ho ie prea mare ; mai cu seamă zăbava scrisorilor. Iată Nineco că vă trimiț poli a ce am găsit-o în scrisoare cea de la 28 iunie, cum  i acel plic. Pe plicuri este scrisă zioa plecării din București, zioa treceri(i) scrisorilor pe la Viena  i zioa ajungerii lor aici —  n aste scrisori am găsit scrisori  i de la surori ; îmi pare rău că le acuzam în zadar, eri ;

Însă vina poate să să erte, eu nu  tiam nimic de alte scrisori. Vă rog Nineco, nu mă  nt rzi i mult cu trimiterea celuiilalt trimestru.   z ascuns într-un sat  i mi s-a ur t groaznic de mult ; n-am a face de cât cu țărani, s-apoi nici nu prea poți (sic !) să mă  n eleg cu d n ii vorvesc (sic !)  n dialect care nu ie nici fran o-z ste, nici italiene te, numai dracu poate să-i priceapă. Pe surori le sărut dulce. A tept răspuns la scrisorile mele de la frate-meu Scarlat ; r miiu al Dv. plecat fiu,

Mitică,

(P.S.)

Pune i pe adresă   Nice en Piemont.

14

1852 iulie 4, Nice

Nineco !

 ntorc ndu-mă eri de la  ar , unde eram dus de trei zile, am găsit scrisoarea Dv. de la 19 iunie împreună c-o poli a de 60 galbeni. M-am bucurat mult afl nd că sînteți cu toți sănătoși, mi-a părut însă c t să poate de r u auzind că frate-meu Scarlat suferă necurmat de friguri. Eu nu pricepu de ce  ade în țară  i nu merge să să caute p  la vre un a  z -m nt de băi ; să fi avut mijloace, de mult n-a  mai fi aici, crede i-mă Nineco, că sufer îndoit, mai cu seamă d  c nd s-a întors căldurile ; iată mai bine d-o lună  i jumătate ce perz   z nd aici, în vremea asta daca- i fi fost unde-va i la băi, negreșit că m-a  fi folosit cu ceva ; c ut ndu-mă acum, a i putea rupe r u ; l s ndu-mă, negreșit că boala merge progres nd spre r u,  i mai t rziu c nd a i vrea să mă caut n-ar mai fi vreme. Toată nădejdea acum mi-e în Dv. d-a i fi vrut să faceți  i pentru mine ceva  sînt scăpat de unde nu, rămii estropiat pentru toată via a. Dar hot r irea mea e luată ; trimi ndu-mi banii ce v-am cerut, adică 500 galbeni cea ce face tocmai ce mi-a i da în doi ani, nu numai c-a i fi scăpat poate d  boala ce mă roade astăzi, dar a i putea îmi d schide  o carieră ; v-am spus că la Constantinopoli,  m dau un post totul este d-a ajunge până acolo,  i ca s-ajung trebuie să plec d-aici,  i ca să poci pleca trebuie să-mi plătesc mai  nt i datoritiile, sau parte din ele. Toată speranța mea acum este în Dv. Nu v-am cerut Nineco ceva peste put n , eu știu că Dv. n-aveți altă sumă, însă a i pute-o lua cu

împrumut și de câte ori ar fi sorocul să-mi trimiteți mie bani, i-ați da creditorului ce vă va fi înaintat acea sumă ; v-am propus chiar în anul d-al doilea a vă și plăti dobîndă la acei bani, căci negreșit chiar Dv. n-ați putea fi găsi altfel decît plătind dobîndă ; ne răs-punzîndu-mi dar la această cerere n-o să văz alt de cît o rea voință din partea Dv. Ș-atunci tot e isprăvit între noi, eu dupe cum v-am mai scris, ca să mai trăesc în halu asta nu mi-e cu puțință, rămîi al Dv. plecat și supus fiu.

Mitică

(P.S.)

Adăst răspunsul la scrisoarea mea de la 12 iunie cu mare nerăbdare.

15

Nice, 6 avgust 1852.

Nineco,

Astăzi am primit scrisoarea D-le de la 12/24 iulie împreună cu o poliță de 4.400 franci ; mi-e greu Nineco să vă dăscriu binele ce mi-ați făcut trimițîndu-mi aști bani, eram într-o poziție atît de grea atît de afurisită, încît d-ași mai fi șazut o lună fără să plătesc datoriile, negreșit că mă închidea și la o astfel de necinste n-aș mai fi supraviețuit. Am curajul a suferi tot pe lume, afară numai d'a fi închis pentru bani, pentru datorii, și mai cu seamă cînd acele datorii nu sînt făcute decît în doctor și doctorii. Mi-ați scăpat dar viața Nineco, și mai mult de cît viața, cîntea, trimițîndu-mi aști bani — Din minutul ce veți primi astă scrisoare nu-mi mai adresați scrisorile la Nice, ci la *Constantinople* (Turquie) Poste Restante, tot pe numele de Metaxa. Duminică plec pentru Gênes, unde nu crez să mă opresc mai mult de o zi, de acolo iau vaporul pentru Livorno, unde gîndesc să mă ambarchez pentru Constantinople. Îndată ci-oi ajunge acolo fac tot ca să poci lua slujbă și să nu mai fac și eu greutate casii noastre. Gîndul meu e să intru în armia turcească, unde am nădejde să fiu priimit rangul de ofițer, dacă nu de căpitan. Îndată ci-oi fi la Constantinople vă scriu ca să anonez ajungerea mea, nădăjduesc să găsesc acolo la poște scrisori de la Dv. mi s-a pare că curierul din București pentru Constantinople, nu pleacă decît odată pe săptămînă, ar fi bine

să-mi scrieți cu toți curieri(i). Eu din toate orașele unde s-o opri vaporul o să vă scriu ; pentru mare nu e nici o primejdie, așa dar nu trebuie să vă enchietați cîtuși de puțin, pe vremea asta de călduri furtunile sînt de tot rari ; așa dar Nineco fiți fără nici o grijă despre mine. Al Dv. fiu,

Mitică.

(Adresa) : Par l'Autriche.

Madame Anika Kretzulesco
à Bukarest, Valachie.

16

Gênes¹⁴ 11 avgust 1852

Nineco,

Sînt de aseară la Gênes — mîine mă ambarc pentru Livorno, și d-acolo gîndesc să mă duc pentru vreo lună de zile aux bains de Lucques (en Toscane)¹⁴, d'o fi viață eftină și băile folo-sitoare pentru mine șaz și mai mult d-o lună, cu toate că sezoana e cam înainte ; însă d'o fi scump, mă-ntorc la Livorno și mă ambarc pentru Constantinople¹⁴. Socotesc Nineco că ați priimit scrisoarea mea prin care vă făceam cu-noscut că am priimit banii ce mi-ați trimis, am uitat însă să vă spui că bancherul d-acolo m-a înșălat groaznic de mult, numai pentru trimesul banilor a oprit aproape la 34 galbeni (360 franci) ; ar trebui Nineco să trimiteți pe cineva să să înțeleagă cu dînsu, că s-a greșit el însuși la socoteală ; e peste puțință ca la 400 galbeni să ia 34 galbeni. Asta nu s-a mai văzut pînă acum ; vă rog dar Nineco, trimiteți pe cinevaș să să isiplice bine cu dînsul în pricina asta, ar trebui să întoarcă al puțin 20 galbeni. Sperez Nineco ca la ajungerea mea la Constantinople să găsesc scrisori de la Dv. Plecînd de la Nice am lăsat adresa să mi le trimiță aux bains de Lucques¹⁴. Aș dori mult pînă a nu mă ambarca să am ceva nuvele depre Dvs. O dată la Constantinople¹⁴ gîndesc c'oi primi mai des, o să fim mult mai aproape. Îndată ci'oi ajunge o să mijlocesc în tot felul să poci lua slujbă, după demarșurile ce am făcut pînă acum sperez să am un post care să-mi dea vreo două trei sute galbeni pe an ; cu chipul ăsta Nineco, nu voi mai fi și eu o greutate pentru casă. Ne-am apropiat mult Nineco ; odată la Constantinople¹⁴, dă mi-o ajuta Dumnezeu viu pînă la Rușiuc în vața¹⁵ Giurgiului, acolo ați putea

prea cu înlesnire și fără mare cheltuială veni și Dv; vă doresc Nineco din zi în zi mai mult și neputința d'a veni să vă văz îmi face destul dă rău; dar bun e Dumnezeu cu chipul ce vă arătai mai sus gîndesc c'om isbuti să ne vedem anul ăsta. Nu neglijați Nineco istoria banilor cu bancherul, pentru mine a pierde 20 galbeni ie mult, căci din 34 galbeni (ce) a luat pentru trimitere ar trebui negreșit să întoarcă 20 înapoi, dă vă vi i-o da trimiteți-mi-i Nineco la Const(antinopol) printr-o poliță ca și pînă acum asupra Parisului și acolo mă dăsfac de dînsa — Îndată ci-oi fi *aux bords de Lucques* vă anonsez ajungerea mea, Dv. însă nu-mi scriți acolo, ci la *Constantinople Poste Restante Al. Metaxa*. Voiu ca la sosirea mea acolo să găsesc scrisori de la Dv.; rămii al Dv. plecat și supus fiu,

Mitică.

¹⁴ În original în limba franceză.

¹⁵ De fapt „fața”.

17

St. Stefano, près de Constantinople.
1853 ghenarie 10

Nineco !

M-am întristat mult citind scrisoarea Dv. de la 13 dechemvrie și văzînd că-m scriți c-ați fost cam endispozată. — Nădăjduesc că acum sînteți de tot bine. — Îmi pare prea rău unde surorile nu-mi mai scriu nimic, și nu știu pricina. — Ie mai bine d'o lună și jumătate de cînd n-am mai luat un rînd măcar de la dînsule — Mă-ntrebați Nineco, de am luat vro slujbă sivilă — drept să vă spui după un astfel de lucru nici n-am umblat și nici voiu să umblu. — Slujba sivilă e o secătură mare. De ași vrea ași putea lua, dar nu voiu; își pierde cineva vremea fără a cîștiga nimic. Cu trecuta expediție am scris lui nenea Scarlat o scrisoarea arătîndu-i intențiile mele; îl rugam să v-o citească și dv. crez c-a și făcut-o. Adăst dar răspuns la acea scrisoare. Sînt nestrămutat în hotărîrile mele: ori mi să trimite bani să mă apuc de comerț, ca să poci îmi face și eu o mică stare — sau de nu, închiz ochii, nu mai mă uit îndărăt și intru în armata turcească, — ș-apoi cum o vrea Dumnezeu și cu mine. Pentru banii ce vă cer nu puteți avea nici o grijă, vără-meu Ghica răspunde, dă cheazășie pentru mine. Așa dar, ori de la mine sau dă la altul

dobînda tot e s-o luați. V-am scris Nineco că am luat și moșioară mică în tovărășie cu altu, lucrăm mereu acum. Șădem la țară. În Constantinopoli mă duc prea rar, la 15 zile odată că să iau și să dau scrisori. Că banii ce nădăjduesc să-mi trimiteți o să iau moșii în arendă. Cu chipul ăsta ajutîndu-mă Dumnezeu peste 5 sau 6 ani mă pomenesc și eu la capul unui mic capital, d'a perde cineva nu ie puțință — Ramura asta dă comerț era cu totul necunoscută aici. Dă vreo 3 ani s-a pus mai mulți s-o lucreze și astăzi sînt prea mulțumiți. Vără-meu Ghica a cumpărat o moșie în vecinătatea moșii ce țin eu cu arendă, a plătit-o vreo 10 mii galbeni, peste 10 ani poate s-o vînză de la 20, pînă la 25 mii galbeni. Pămîntu pentru cei ce-l caută ei însuși în părțile astea dă la 25 pînă la 30, la sută — Vedeți dar Nineco, că am dă unde plăti dobînda banilor, cheltuielile moșii, și să-mi rămîie și mie. Dîndu-mi banii ăștia împrumut, parcă mi-ați da o stare. Ie al mai mare bine ce puteți îmi face — Eu stare n-am; trebuie dar să mi-o fac eu însumi. Ne muncind acum pe cît sînt tînăr, ci-o să fac dar mai încolo cînd oi avea cîțiva ani mai mult. Socotiți-vă și Dv. puțințel mai serios la poziția mea și sînt încredințat c-o să-mi dați dreptate. Tot dar stă în mîinile Dv.; puteți îmi face o stare fără d'a vă costisi o singură para. Ori trebui însă să-mi dați aști bani cît s-ar putea mai curînd ca să pociu începe și eu lucrările mele înainte, pînă nu vine primăvara. Aici ernile fiind bune mai toate sămănăturile să fac pe vremea asta. Cu toate că sîntem în ghenarie n-am simțit încă frigul. Luna trecută am avut puține zile de ploaie și asta a fost tot; din luna lui septembrie de cînd am venit aici și pînă acum vremea a ținut tot frumoasă. Zilele Anului Nou mă duc să le petrec la vără-meu Ghica. Surorile pînă ce nu mi-or mai scrii, nici eu nu le mai scriu. Adăst cu nerăbdare răspuns de la nenea Scarlat la scrisorile mele; asemenea și de la Dv. Cu toate că nu mai șăz în Constantinopoli, scrisorile mele însă adresați-le tot la Poste Restante ca și pînă acum.

Rămîiu al dv. plecat și supus fiu,

Mitică.

(Adresa :)

Madame

Madame Anika Cretzulescu à Bukarest, podu Mogochoi, Valachie.

18

St. Stefano, près de Constantinople.
1853 fevrier 21/9.

Nineco !

Atît scrisoarea Dv. de la 8 februarie, cît ș-a lui nena Scarlat mi-a făcutără ăl mai mare rău. Mă așteptam să-mi scriți c-ați priimit propunerea mea ; Dv. din înpotrivă găsiți piedici la astă propunere. N-aveți decît să voiți să-mi faceți ăst bine, și banii să pot lua lesne de la Dl. Cornesco. Mi-e greu, nineco, să vă scriu în ce stare mă aflu de la primirea astor două scrisori — Puțina putere, puțin curaj ce adunam, scrisorile astea mi l-a tăiat. Dv. vă i-e teamă să-mi confiați aști bani, eu pricep bine — dă vă i-oț fi cerut fără chezășie ați avea dreptate, însă v-am făgăduit că vă dau chezășie destul de bună și sint gata s-o fac îndată ce m-eți trimite aști bani ; cît pentru primirea dobinzi(i) n-oți avea cea mai mică împiedecare ați primi-o regulat. În toate astea văz un lucru, familia mea e hotărîtă să mă lase să mor ca un cîine, sau să mă aducă la vro dăsnădăjduire mare. Ași vrea însă ca familia mea să fie mai franșă cu mine, și să-mi spuie odată pentru totdeauna că nu va să mai auză vorbind dăspre mine. Sint în ăl mai trist hal care să poate găsi un om ; îmi pusesem toată nădejdea în Dv. ce-mi rămîne acum să fac ? Ne avînd stare, vă dedesem mijlocul d-a-mi face și eu una, fără ca pe Dv. să vă costisească o para. Dv. vă refuzați. Toată familia e fără milă pentru mine. Dă m-ați vedea, crez că nu v-ar lăsa inima să fiți așa de aspri cu mine. De șase luni de cînd sint aici trăesc pe datorie, și viața ie groaznic de scumpă ; cizmele ce mi-am cumpărat alaltă-eri sint cumpărate cu bani de la vără-meu Ghica. Cea ce vă zic poate vă da o mică idee despre starea în care mă aflu. Speram în banii ăștia. Ce-mi rămîne dar a face acum ? Sint la o astfel de dăsnădăjduire într-o astfel de desperație încît mi-e frică de mine însumi. Cinci sute galbeni chiar de ați voi să-mi trimiteți, ca să mă scăpați din astă poziție, vă jur pe Dumnezeu Nineco că nu i-ași priimi ; întîiu că pe Dv. v-ar costisi mult, și mie nu mi-ar fi de nici un folos ; ași scăpa pentru un minut din haos, dar a doua zi ași (fi) iar înecat — Mi-e teamă să-mi și fac socoteala datoriile ce am aici ; știu că suma s-ar urca atît de mult încît văzîndu-o mi-ar fi frică să nu înnebunesc. Găsisem un mijloc, d'a scăpa din astea toate

și nu numai atît, ba încă cu persepectiva d'a-mi face și eu o stare și Dv. vă împotriviți la asta. Și toate astea ca să nu cumva să să supere Cornescu cerîndu-i banii. Ce-mi rămîne a face mie acum, Dumnezeu singur știe, căci eu nu știu, am pierdut capu. Tot ce pociu să vă spui este că la Sf. Gheorghe, o să fiu (ne priimind bani) închis în pușcărie. N-aș fi gîndit nici o dată c'o s-ajung să-m petrec viața într-un sat turcesc. Bun e însă Dumnezeu, mult gîndesc că n-o mai ținea astea ; puțină răbdare care o mai aveam am pierdut-o, desnădăjduirea în care mă aflu gîndesc că m-o sfătui să pui un hotar la toate aste suferințe. Nu îndrăznesc să vă mai rog în pricina asta, Dv. nu vreți să-mi faceți ăst bine, rămii al Dv. plecat fiu,

Mitică

19

Constantinople, 1853 Mars 7.

Nineco !

Sint de două zile în Constantinopolis, venisem într-adins să caut scrisori de la Dv. : din nenorocire poșta din urmă nu mi-a adus nimic. Faceți rău, Nineco, dă mă lăsați vreme multă fără a-mi da nuvele ; în starea în care mă aflu scrisorile Dvs. mi-e singura mîngiere. În urma scrisorii ce priimisem de la Dta de o dată cu a lui nenea Scarlat prin care îmi vesteati că nu ie puțință a-mi trimite cei 5000 galbeni ce vă ceream ca să-l speculez ; am răspuns îndată lui nenea Scarlat făcîndu-i o altă propoziție, gîndesc că v-o fi spus-o căci așa îl rugam. Sint nerăbdător pînă oi lua un răspuns de la Dv. să văz rezultatul cererii mele. Crez Nineco că atît Dv. cît și nenea Scarlat n-o să fiți surzi la cele ce vă propoiiu, am speranță c'o să faceți și pentru mine ceva, ar fi zău și păcat de Dumnezeu să nu faceți pentru (mine) cevași ca să mă trageți din focu în care mă aflu și să-mi asigurați și mie mijloace de traiu. Ori ce zi mai mult mă afundă în datorie. Mi s-a și făcut rușine să mai cer bani lui vără-miu Ghica, mi-a dat necontenit de cînd sint aici. Singura sculă ce aveam și eu era un biet cea-sornicel dăruit d'un prieten ; eri am fost silit d'am vîndut ăst suvenir la care țineam prea mult. Am luat noă galbeni pe dînsu. Ce să fie însă nouă galbeni ? Abia să ai cu ce trăi o săptămînă, viața ie foc de scumpă. C-un galben pe zi trăiește cineva țigănește de tot. Tot ce mă sperie este că sorocul ce am pus d-a plăti

ăi trei sute ș-atîți de galbeni să apropie și ne plătindu-i trei zile înaintea lui Sf. Gheorghe, mă închid la pușcărie ca p-un tîlhar. Singura nădejde dă scăpare este în primirea de Dta. și nenea Scarlat a propunerii de v-am făcut în scrisoarea mea din urmă; ceia ce cer de la familie nu numai că mă scapă și mă limpezește de toate datoriile ce am, dar am și eu viața asigurată, și cu chipul ăsta nu mai sînt silit a contracta alte datorii. Cu cît mă-ți lăsa mai mult în astă stare cu atît mai mult mă înec. Ce Dumnezeu? Nu cer lumea. Un mic sacrificiu din partea Dv. cît ș-a lui nenea Scarlat mă scapă pentru totdeauna din ticăloșia în care am căzut. Nenea Scarlat pentru vro trei sute galbeni pe an n-ar fi nici mai sărac nici mai bogat asemenea și Dv., cu mijlocul ăsta așa avea vro 5 sau 600 galbeni dă trăit. Cît pentru datorii ați face iar împreună un mic sacrificiu care pe mine m-ar scăpa. Astea toate i le-am scris pe larg lui nenea Scarlat cu trecuta expediție, sînt încredințat că Dv. n-o să mă lăsați. Mîine mă-ntorc înapoi la moșie, șăz acolo pînă ce iar va veni curierul de Valahia. Adăst nuvelele Dv. c'un neastîmpăr mare, știu că de ele spînzură tot viitorul meu, și dă mă-ți lăsa, zău nu știu unde dăsnădăjduirea mă va duce, tot de-auna o să preferez d-o mie de ori moartea decît pușcăria. Scăpați-mă, Nineco, ca să pociu mai avea și cu nițică odihnă, că ie zău mult de cînd am pierdut-o; scrie-m în grabă și dați buna nuvelă că m-ați scăpat.

Al Dv. plecat și supus fiu,

Mitică.

20

St. Stefano près de Constantinople.
1853 Mars 21/9.

Nineco,

Ie mai bine d'o lună de cînd nu am luat o singură slovă de la Dta cu escpediția de la 17 februarie, nici Dta nici surorile nu mi-ați scris nimic, cu cea de la 2 martie am primit dă la surori numai o scrisoare și dă la Dv. un rînd măcar. Îți fi supărată pe mine, Nineco, pentru cele ce vă cer și vă spui. Judecați însă chiar Dv. și vedeți la cine trebuie să mă adresez? Cui să mă plîng? La cine să cei ajutor dacă n-oi veni la Dv. Sînt în foc, sînt înecat și mă rog să mă scăpați. Venisem aici la Constantinopoli cu gînd să intru în miliția turcească, din nenorocire creștini nu să primesc, de nu

m-am turcit a fost numai pentru Dv.; ca turcași putea ori cînd să fiu priimit în armată. Ne avînd nici o para venit, nici un mijloc dă traiu v-am rugat să-mi înaintați 5 000 de galbeni cu dobîndă ca să-i speculez. Mi-ați spus că nu să poate ș-am tăcut. Am cerut ca în unire cu frate-meu Scarlat să faceți și pentru mine cevași, atît ca să mă scăpați dă datoriile care am cît și a-m asigura și viața din toate zilele, căci de cînd sînt aici nu trăesc de cît pe datorie; plînea din toate zilele, cizmele chiar din picioare sînt cumpărate pe datorie cu bani de la vără-meu Ghica. Dă nu mă credeți n-aveți decît a-i scri ca să-l întrebați. V-am scris ca dacă cu trei zile înainte de Sf. Gheorghe nu plătesc o poliță de mai mult dă 300 galbeni sînt închis în pușcărie, nici mai mult nici mai puțin, turcii nu glumesc. La toate astea Dv. nu-mi răspundeți nimic. Făcînd mîine, împins dă dăsnădăjduire, vre un pas urît, a cui o să fie vina a mea sau a celor ce mă lasă? Cea ce am cerut și cer nu ie vre un lucru peste puțină, nu cer lumea. Am cerut, ca în unire cu frate-meu Scarlat (pentru asta D. lui n-o să fie nici mai sărac, nici mai bogat) am cerut zic ca înainte de Sf. Gheorghe să-mi plătiți datoriile și să-m hotărîți și mie vreo 500 galbeni pe an ca să am cu ce trăi, și să nu mai fiu silit a face la datorii. Astea vi le-am mai scris, le-am scris și lui nenea Scarlat le-am scris și surorilor. La astea toate nimeni nu-mi răspunde nimic. Ce trebuie dar să gîndesc și eu? Cea ce vă scriu dă pușcărie ie adăvărat, întrebați ori pe cine îi vrea d-aici. Prietenu ce m-a scăpat odată nu mai ie aici; la împlinirea sorocului acellui polițe, ne plătindu-o mă ridică pă sus și Dumnezeu știe cînd mai es din închisoare. Un ciine poate n-ar vrea să schimbe viața cu mine, trăesc cum nu să poate mai rău, îmi petrec viața pe cîmp, șăderea mea ie lîngă un sat turcesc, îmi vine să-nebunesc de urît. Cheltuiele sînt groaznice de mari; orice zi mai mult mă cufundă în datorii ne trăind cu al meu. De la moșia ce țin în arendă n-am luat o singură para pînă acum din împotrivă pe toată zioa cheltuesc, și chiar luînd, banii nu sînt ai miei, sînt a lui Ghica, sînt luați de la dînsul cu dobîndă! Judecați dar Nineco de poziția mea și vedeți dă n-am drept și cuvînt să mă plîng, faceți dar Nineco ori ce ați putea ca să mă scăpați din astă proastă stare, gîndiți-vă că dacă cu trei zile înainte de Sf. Gheorghe nu plătesc acea poliță, sînt aruncat în temniță în rînd cu tîlhari(i) și hoții. Adăst dar un răs-

puns bun dă la Dv. Scăpați-mă cît mai în grab, al Dv. plecat și supus fiu,

Mitică.

21

Constantinople 1853.
Noemvrie 28/16.

Nineco !

Sînt trist unde nu pociu corespunde mai des cu Dv. abia o dată la două săptămîni primesc cîte o scrisoriță ; asemenea și eu nu pociu vă scri de cît de cîte două ori pe lună. Văzui Nineco, propunerea ce-mi faci d-a mijloci să intru în țară, eu insumi ași vrea să fac asta, căci doresc mult a vă vedea, însă după cum știu ie greu de izbutit — prin mijlocirea rușilor ar fi prea lesne, dar voiui mai bine să mor de cît să mă adresez la iei ; d-ași știi că nu mai văz țara cîte zile oi avea dar nu fac o astfel de faptă. Gîndesc însă Nineco c-ar fi mult mai bine, nici să vă mai dați osteneală a alerga pentru un astfel de lucru, știu de sigur că nu să poate, sînt mulți din rumâni emigranți care s-a dresat către Domnul țării cerîndu-i să le dea voie a intra în țară ; dar n-a izbutitără nimic, li s-a răspuns indirectement că nu să poate. E mai bine să așteptăm pînă dă primăvară și atunci vrînd Dumnezeu eu viu la Rușciuc în fața Giurgiului și acolo putem ne vedea și șădea cîteva zile împreună ; pînă acolo chiar Dv. puteți veni, dăpărtarea de București nu ie de cît de 5 sau 6 ciasuri ; ar fi o mică plimbare chiar pentru Dv. Chiar de mi s-ar da voie să viu în țară eu zău nu știu ce aș face acolo ? Ca să iau post n-ași vrea ; n-ar rămînea de cît a mă ocupa de moșii, și pentru asta ar trebui bani, de unde dar ași găsi banii ; căci dacă ar fi așa lesne de găsit, i-ași lua chiar astăzi să mă apuc de moșii aici, unde poate face cineva sumă de bani. Crede-mă Nineco că chiar mie nu îmi suride nici de cum idea d'a intra în miliția turcească, dar n-am ce face, sînt silit, starea proastă în care sînt cere de la mine a face cevași ; voiui cel puțin să-mi asigur viitorul, rămîiu al Dv. plecat și supus fiu, D. K.

22

Brăila, 1954 septemvrie 30.

Nineco !

Sînt în Brăila de 6 zile, și cît să poate de sănătos, pe drum am cam suferitără ploaie, no-

roi, vînt și cutremure destul de simțitoare. De eri a-nceput a ni să mai îpuțina și munca ; pînă acum eram singuri, acum împărțim slujba în două cu un reghiment care a venit și astfel ne ajunge rîndul mai rar. Speram să iau scrisori de la Dv. dar pînă acum n-am priimit nimic, asemenea nici de la Nae¹⁶. Profit de plecarea unui curier ca să vă scriu aste puține rînduri. Cu viitoarea expediție vă voiui scri mai pe larg, pe surori dulce le sărut,

Al dumitale plecat și supus fiu,

Mitică.

23

1855 Varna, februarie 3.

Nineco !

Mă aflui d-o lună aproape la Varna și sînt sănătos. V-ași fi scris mai de mult, dar este o greutate prea mare d-a trimite scrisori d-aici ne fiind o poștă regulată. Nădăjduesc că și Dv. cu toții vă aflați bine și sănătoși. P-aici avem de toate și zăpadă și ploae și îngheț și timp frumos. Petrecem îndestul de bine sînt sumă de englezi, francezi și alte nații. Scrițe-m adesea Nineco și dați scrisorile mele la Nae, el mi le va trimite. De primăvară crez să fiu în țară și pentru mai multă vreme d-o vrea Dumnezeu Omer-pașa mi-arată multe dragoste. mănîc adesea la dînsul. Am luat o scrisoare de la Sofia¹⁷ și mi-a părut cît să poate de bine văzînd că-mi scrie că toți ai noștri să află sănătoși. Îndată ce oi avea nițel timp liber voiui scri și surorilor. Acum sînt prea acupat, cu toate astea ar trebui să-mi scrie și ele mai cu seamă că n-au nimic dă făcut, cu toate astea le ert lenea și le sărut din suflet. Vă rog Nineco pentru mine să n-aveți cea mai mică grijă că sînt prea bine, rămîiu al Dv. plecat și sînt al Dv. fiu,

Mitică.

¹⁶ Nicolae Krețulescu.

¹⁷ Sofia Krețulescu, soția lui Nicolae Krețulescu.

24

1855 aprilie 11, Busio.

Nineco !

Sînt puține zile de cînd am priimit scrisoarea Dv. cu data de la¹⁸... februarie, m-am bucurat mult văzînd că-m scriți că toți ai noștri să află

sănătoși, asemenea și eu din mila cerului mă aflu sănătos. Dacă Gheorghe băiatu ce v-am trimis are trebuință de vreo doi sau trei galbeni, înaintați-i Dv. și eu la venere-mi ie-i voi ținea în socoteala simbrii; este o slugă prea bună și crez că și la Dv. să poartă bine. Nu știu dacă ce surorile nu-mi scriu nici o dată, eu dacă m-ar îngădui timpu le-ași scri adesea, însă sînt atît dă ocupat încît abia îmi rămîne cîteva ore pe zi de odihnă. Cu toate astea de cîte ori am ocazie sigură nu lipsesc d'a vă da nuvele despre mine. Sper că sărbătorile sfîntului Paște le-ați petrecut bine și sănătoși. Socotesc că peste vreo două luni o să pociu îmi lua voe ca să viu să petrec cîtva timp cu Dv. Cît despre mine nu încetez d-a vă repeta în toate scrisorile că să n-aveți cea mai mică grijă căci sînt îndestul de bine. Pe surori cum și pe Zizica și ceilalți copii îi sărut din suflet, rămîiu al Dv. plecat fiu,

Mitică.

¹⁸ Loc alb în orig.

25

1855 iulie 18/6.

Nineco !

Bucuria mea era mare, credeam că-n luna asta oi putea mă rezezi pînă la București ca să petrec cîtăva vreme cu Dv., dar din nenorocire văz că nu pociu realiza astă dorință. Am cerut în mai multe rînduri voe, dar nu mi-a acordat-o și sînt mîhnit din suflet cu toate astea nu perz speranța de tot, și crez că-nainte de toamnă o să fiu acolo; atunci poate oi întîlni acolo pă nenea Costică și Scarlat, căci după cum am aflat, dă toamnă să întorc și D.lor în țară. Scrisorile din partea Dv. și a surorilor sînt prea rare și mă mir pentru ce; eu de nu vă scriu mai des pricina este că sînt prea ocupat și al doilea posta să află la vro 4 ceasuri departe dă locuința mea. Mulțumesc cerului că pociu vă zice și astă dată că sînt cît să poate de bine și sănătos. Am uitat să vă scriu Nineco, că de vreo două luni am cîștigat o decorație. Tot acea care o are Nae. Pe surori le sărut dulce, adăst scrisori de la Dv. cu mare nerăbdare, al Dv. plecat și supus fiu,

Mitică.

26

Constantinopoli 1856 martie 31/19.

Nineco !

Văz cu mirare că vă plîngeți dă tăcerea mea, eu nu pricep ce să fac scrisorile mele... la 10, mult la 12 zile eu vă scriu regulat. Credeți dar Nineco, că vina nu ie a mea ci a poștii. Astăzi de dimineață a ajuns vestea cum că pacea s-a încheiat? Nu să știe încă nimic ce s-a hotărît asupra țărilor noastre. Nuvele ce-mi dați despre boala soră-mi Luți m-a mîhnit prea mult, sper că acum a fi bine de tot — negreșit că boala i s-a pricinuit din nuvela ce-a priimit de moartea bietului Voinescu, pe mine însumi istoria asta m-a întristat groaznic. Naie și Sofia sînt sănătoși. Din pricina răului timp ce avem ne vedem cam rar la două trei zile o dată. Ploaie și ninsoare în toate zilele și comunicațiile aici sînt prea grele. După cum văz și după cite mi să zice, pînă ce nu s-o stabili bine lucrurile eu n-o să pociu dobîndi voie a veni în țară. Crez însă că astea n-o să ție mult, într-o lună două și tot o să fie hotărît. Nu știu dă ce surorile nu-mi mai scriu. Dă n-ați fi așa de ocupat eu le-ași scri mai des, însă dă cum să face zioă și pînă seara sînt a alerga pe la casele turcilor; îndată ce intru acasă rupt de osteneală mă și culc. Mulțumită însă cerului că sînt sănătos, rămîiu al Dv.

plecat și supus fiu,

Mitică.

27

Constantinopol 1856 iulie 23/11.

Nineco !

Sînt în a mai mare nerăbdare a primi scrisori de la Dv. Mai bine de două luni a trecut fără să am a mai mică nuvelă de la familie. Din parte-mi n-am încetat a vă scri, deși nu cu toate expedițiile dar regulat de două ori pe lună. Sînt tot în Constantinopol, neputînd face un pas nicăieri din pricina a mai multor împrejurări. Sper însă luna viitoare — dacă mi s-o acorda voie să mă duc să petrec vreo cîtva timp la vără-meu Ghica la Samos. Naie, care pleacă pentru București săptămîna viitoare vă va spune pricina pentru care nu viu și eu în țară, însă sper că această lipsă n-o să fie pentru mult timp. Numirea lui prințu Alexandru Ghica și depărtarea lui Știrbei ne-a umplut pe

toți de bucurie. Din mila cerului eu sînt sănătos și sper ca a dîtîi scrisoare ce voi primi de la Dv. să-mi dea tot asemenea nuvele despre familie. Pe surori le sărut din suflet și mă mir dă ce nu-mi scriu niciodată. Nu uitați: vă rog Nineco a-mi scri cît să poate dă des, scrisorile familiei pentru mine aici în străinătate e singura mîngiere. Rămii al Dv. plecat și supus fiu.

Mitică.

28

Constantinopol 1856 avgust 27.

Nineco !

Scrisoarea Dv. de la 31 iulie mi-a pricinuit multă bucurie, mai cu seamă că trecuse luni întregi de cînd eram fără nuvele de la Dv. Mulțumii lui Dumnezeu văzînd că-mi scrieți că toți ai familiei să află sănătoși. Sper peste puțin să dobîndesc și eu voie d-a veni în țară. Mi s-a urît groaznic de mult p-aici, îndată ce mi-o își voia mă și pornesc, însă nu crez s-o capăt înainte de trei săptămîni sau o lună. Voiaju care îmi propuneam să-l fac la Samos la Ghica l-am lăsat d-o parte, mijloacele nu mă iartă să-l fac; pe frați și surori îi sărut dulce, al Dv. plecat și supus fiu,

Mitică.

29

Constantinopol 1856 octomvrie 16/4.

Nineco !

Dacă ar fi fost despre mine ași fi fost de mult în țară. Alerg în toate zilele neconținut ca să pocu căpăta hîrtia de voie, dar văz că chiar și pînă astăzi mă plimbă cu vorbe și făgăduieli fără a putea isprăvi cevași. Cei șazeci galbeni ce ați avut bunătate a-mi trimite îi păstrez pentru voiaj, căci nu dezesper d-a dobîndi voia d-a veni. Am mulțumit lui Dumnezeu priimind scrisoarea Dv. din 13 septemvrie, și văzînd că-mi scriți că toți ai familiei să află sănătoși. Arătați, vă rog, Nineco, multe complimenturi la nenea Iancu Cîmpineanu asemenea și mătușelor — La frați și surori le trimit mii dă îmbrățișări — Rămîiu al Dv. plecat și supus fiu,

Mitică.

30

Constantinopole 1857 fevrier 11.

Frère !

Je viens vous entretenir et vos ennuyer avec des affaires qui ne sont ni les vôtres ni les miennes mais dont on m'a chargé, voici de quoi il s'agit : j'ai été appelé lundi dernier chez Omer pacha et il m'a chargé de vous écrire et vous prier de sa part de lui envoyer une relation exacte des noms des terres, boutiques et maisons de Monastire Sf. Georges, Mihai Voda, Kotrochéni, ainsi que du noms des terres d'autres petits monastères dédiés aux premiers, du revenu annuel de tous ces monastères et du terre au quel les anciens contrates expirent. Je vous previens, frère, que vous allez être assailli de lettres de la part de tous les grands personnages de l'Empire au sujet de cette affaire — Mehmed Aali, Feti Ahmed pacha beaux frères du Sultan, Omer pacha le Grand Vesir vont tous vous écrire pour que vous aidiez un de leurs protégés à l'achat de tous ces biens de Monastères. J'ai voulu leur faire comprendre que cela ne dépendait pas de vous, que la vente se fait publiquement et que le droit échu au plus offrant. Ils m'ont répondu que vous n'aviez à vous inquiéter en rien que tout ce pu-ils demandent de vous se que vous n'étiez pas obstacle au Kaymakam a ce que ces biens soient donnée pour les années suivantes au même prix que jusqu'à présent. Du rest le Kaymakam recevra aussi des lettres à ce sujet. Si le terme de la vente doit avoir lieu bientôt vous êtes prié de la faire télégraphier tout de suite ou à moi ou à Omer pacha directement pour que leur protégé puisse arriver à temps. Du reste ce serait beaucoup mieux de me télégraphier à moi à l'adresse suivante : *Au Casin de Pera*. Si la vente doit tarder vous m'indiquerez le terme dans la lettre que vous m'écrirez avec les autre details et qu'à mon tour je montrerai à Omer. En voilà assez avec celle-ci. La seconde affaire n'est rien presque — Mr. Stanley premier secrétaire de sir Bulwer, commissaire Britanique pour les principautés, se propose de faire publier les évangiles en caractères latins sur un modèle beaucoup plus beau plus riche plus élégant que son livre de poésies, avec les portraits de quatre évangélistes tirés d'après les tableaux de premiers maîtres et autres ornements. Comme cet ouvrage va lui coûter beaucoup il voudrait être au moins

mille exemplaires. Il m'a chargé de vous demander si vous pourriez comme Ministre du Culte, lui assurer au nom de votre Ministère le placement de mille ou au moins 500 de ces ouvrages, je crois frere que c'est une affaire faisable; pour le Ministère ce n'est pas une perte, ni une charge — lui à son tour il peut les distribuer dans les couvents, monastères, églises, eveques, prêtres ect (sic!) et Dieu soit si nous en manquons — tachez je vous prie de faire quelque chose, Ecrivez — moi, frère, po-
 inte sur pointe au sujet de ces deux affaires, une lettre telle que je puisse la leur montrer et la leur faire lire. Quant au nouvelle d'ici elles ne meritent pas la peine d'être citées. Adieu frère, j'attends avec impatience votre
 reponse,

Mitika.

P. S. Je vous prie de faire parvenir la lettre ci-jointe à notre mère.

Constantinople 1857 februarie 11.

Frate!

Vin să vă vorbesc și vă plictisesc cu chestiuni care nu sînt nici ale dvs. nici ale mele, dar cu care am fost însărcinat; iată despre ce este vorba: luna trecută am fost chemat de Omer-pașa care m-a însărcinat să vă scriu și să vă rog din partea lui, ca să-i trimiteți un raport exact care să conțină denumirile moșiilor, prăvăliilor și caselor care aparțin mănăstirilor Sfîntu Gheorghe, Mihai Vodă, Cotroceni ca și denumirile moșiilor celorlalte mănăstiri mai mici, închinatelor celor dintîi, cu venitul anual, și cu toate acele mănăstiri și moșiile ale căror contracte expiră. Vă previn, frate, că veți fi asaltat de scrisori din partea tuturor persoanelor de vază din Imperiul (otoman) în legătură cu această chestiune — Mehmed Aali, Feti Ahmed-pașa cumnații sultanului, Omer-pașa, marele vizir, vă vor scrie că să ajutați pe vreunul din protejații lor la cumpărarea tuturor acestor bunuri ale mănăstirilor. Eu am vrut să-i fac să înțeleagă că asta nu depinde de dv. deoarece vînzarea se face în mod public și cîștigă cine oferă mai mult.

Mi-au răspuns că dvs. nu trebuie să vă neliniștiți absolut de loc, căci tot ceea ce vă cer ei este să nu vă opuneți caimacamului, dacă acesta este de părere să se dea aceste bunuri pentru perioada care urmează, la același preț ca și pînă acum. În afară de asta caimacamul va primi desigur și el scrisori referitoare la

afacere. Dacă termenul vînzării publice se va fixa destul de curînd, sînteți rugat să telegrafiați imediat sau la mine sau direct la Omer-pașa, pentru ca protejatul lor să poată ajunge la timp. De altfel ar fi mult mai bine să-mi telegrafiați mie, la adresa următoare: „La Cazinoul de la Pera” — Dacă vînzarea se va mai amîna vă rog să-mi indicați termenul fixat în scrisoarea ce urmează să mi-o scrieți, adăugînd și alte detalii, scrisoare pe care eu, la rîndul meu, o voi prezenta lui Omer-pașa. Și acum destul cu această chestiune. Cea de a doua este o nimica toată. Mr. Stanley primul secretar al lui sir Bulwer, comisarul britanic pentru Principate, are de gînd să publice „Evangheliile”, dar cu caractere latinești, după un model mult mai frumos și mai elegant, dar și mai costisitor decît cartea sa de poezii, avînd în plus și potretele celor patru evangheliști reproduse după tablourile marilor maeștri precum și alte ornamente. Deoarece această lucrare îl va costa destul de mult, ar vrea să scoată cel puțin o mie de exemplare. M-a rugat să vă întreb, dacă dvs. în calitate de ministru al Cultelor ați putea să-i asigurați în numele ministerului dvs, plasarea celor o mie sau cel puțin a 500 de exemplare din această lucrare. ceea ce cred, frate, că se poate face; pentru minister nu este nici o pierdere și nici o greutate — iar acesta la rîndul lui ar putea să le împartă pe la mănăstiri, biserici, schituri, la preoți și episcopi etc. și Dumnezeu știe dacă vom reuși — încercați, vă rog, să faceți ceva. Frate, scrieți-mi punct cu punct în legătură cu cele două chestiuni, o scrisoare de așa manieră ca să le-o pot arăta, spre a fi citită. În ce privește știrile de aici ele nu merită osteneala de a fi măcar pomenite. Adio, frate, aștept cu nerăbdare răspunsul dvs.

Mitică,

P.S. Vă rog să dați scrisoarea alăturată mamei noastre.

31

Constantinopol 1857, martie 18/6.

Nineco!

Nu v-am mai scris cu speranță că vă voi aduce eu însumi scrisoarea. Dar după cum văz lucrurile s-au întors iar, ni să pun din nou piedici — cu toate astea, comisari, care trebuie să fi ajuns acum în țară, mi s-au fîgăduit mai toți că au să să apuce dă intrarea noastră în

țară, mi-au zisără și mai mult : că ne putînd să ne facă să intrăm pe toți d-odată o să puie toate mijloacele lor ca să-mi capete cel puțin mie voie. Adăst dar tot acum de la dinșii. Am scris și lui Naie în pricina asta ca să să înțeleagă cu comisari(i) și să vorbească caimacumului. Speranța mea este că peste curînd o să ne vedem. Sînt din mila lui Dumnezeu sănătos, însă am cam suferit mult din pricina uritului timp care avem de la un cîrd de vreme. Vă rămeu, Ion Ghica, care să află aici mă însărcină să vă arăt multe din parte-i.

Rămîi al Dv. plecat și iubit fiu, Mitică.

32

Constantinopol 1857 mai 12.

Nineco !

Săptămîna trecută am priimit o scrisoare de la Ralu, însă de la dv. nici o vorbă. Am fost și sînt dăstul de mîhnit văzînd că-mi scrie că suferiți mult de ochi, sper în Dumnezeu că o să fie trecătoare, astă suferință o atribuez la schimbarea timpului, căldurile sînt totdeauna vătămătoare la astfel de boale. Viitoarea scrisoare nădăjduesc că mi-o aduce nuvela că sînteți mult mai bine sau de tot sănătoși. După aici n-am nimic a vă scri. Sînt sănătos, umblu, mă plimb, mînc bine, în astea să mărginește toate ocupațiile mele. Sînt tot în slujba otomană, însă fără nici o comandă și ca mine să află sumă de militari. Cu toate astea leafa ne-o priimim regulat, cu toate că nu ie vre un lucru însemnat. Adăst o ocazie să vă trimiț o pereche dă mătânii, din partea prietenului meu Verjbinski pe care vi l-am prezentat acum trei ani, pe cînd ne aflam cu armata la București. Astăzi pleacă pentru București ambasadorul american ce să află aici la Constantinopol ; cum îl cunosc mult, i-am dat scrisori pentru frați. Ie un om prea cum să cade, ne iubește mult și dorește binele țării noastre. Rămîi al Dv. plecat și supus fiu,

Mitică.

33

Constantinopol 1857 mai 28.

Nineco !

Eri am priimit o scrisoare de la surori care m-a mîhnit groaznic dă mult văzînd că-m scriu

că tot pătimiți dă ochi ; Sașa Ghica im spusese că vă este ceva mai bine și asta mă bucurase mult. Ia n-a șazut aici de cît trei zile, a plecat dă iznoavă pentru Samos ; peste curînd crez că plec și eu, mî s-a urit groaznic dă mult aici și voiu să mă duc la Brusa să mai răsufli puțin. Mulțumesc lui Dumnezeu că sînt sănătos. Surorilor nu putui le scri nimic astăzi, cu expediția viitoare le-oi scri și lor. Arătați lui nenea Iancu Cîmpineanu cum și mătușilor multe din parte-mi. Pe frați și surori îi îmbrățișez. Rămîi al Dle, plecat fiu,

Mitică.

34

Constantinopol 1857 septembrie 10

Nineco !

Cu speranța d-a pleca dintr-o zi pînă într-alta nu v-am mai scris de mult. Sînt gata de mult, bagajele sînt de mult făcute — ci n-adast de cît voia — însă pentru acea voie imi fac mii și una de piedici — ; acum m-am adresat d-a dreptul la vizir și adăst răspunsul lui. Sper c-o să fie favorabil. Îndată dar ci-oi căpăta acea permisie mă ambarc pe cel dintîiu vapor ne avînd nimic atît care să mă ție aici, mai cu seamă că am rămas singur de tot. Toți compatrioți(i) care să afla aici a plecat de mult, n-am rămas de cît eu. Cît despre sănătate mulțămesc lui Dumnezeu că sînt bine. Rămîi al Dle supus

fiu, Mitică.

CITEVA DATE DESPRE REVOLUȚIA ROMÂNĂ DE LA 1848 REFLECTATE ÎN DOCUMENTE POLONEZE

VASILE MATEI

Biblioteca Czartoryska din Cracovia * păstrează un număr însemnat de documente privind revoluția română de la 1848.

* Numărul însemnat de documente microfilmate de la această bibliotecă se explică prin faptul că ea păstrează actele prințului Adam Czartoryski, care a fost o lungă perioadă șeful emigrației monarhiste poloneze cu sediul la Paris, cunoscut și sub denumirea de „Hotel Lambert” denumire provenind de la reșe-

Acele provin din activitatea prințului Czar-toryski, care a stabilit contacte cu revoluționarii români încă din anul 1838, în special cu Ion Cîmpineanu, încheindu-se cu acest prilej o înțelegere de colaborare. De asemenea, el a trimis o serie de agenți pentru a întreține o legătură permanentă cu mișcarea revoluționară românească.

Un rol esențial în coordonarea acțiunilor agenților polonezi din țările române l-a avut Michal Czajkowski, șeful Agenției Răsăritene Poloneze, cu sediul la Istanbul. Acesta, încă înainte de a fi numit în această funcție, a avut legături cu studenții români care-și făceau studiile la Paris și frecventau și cercurile poloneze din capitala Franței, ca frații Goleescu, Ion Ghica ș.a. Din această perioadă s-au păstrat o serie de lucrări și rapoarte, care cuprind informații asupra situației economice, sociale, politice din Principate, prea puțin cunoscute în Europa la acea dată. Astfel, manuscrisul nr. 5408 cuprinde un capitol dintr-o viitoare lucrare intitulată : „Broșuri și scrisori valahe” conținând știri privind alegerea lui Alexandru Dimitrie Ghica ca domn al Țării Românești, relațiile de familie etc.¹

Lucrarea „Cîteva considerații asupra situației politice a Principatelor Valahiei și Moldovei”² cuprinde un istoric al relațiilor dintre Principate și Turcia, tratatele încheiate și Statutul juridic al Principatelor rezultat din acestea. O statistică rusească din anul 1832 indică populația, bogățiile naturale și comerțul țărilor române. Manuscrisul conține și alte descrieri asemănătoare. Documentele nu sînt datate și semnate,

dința prințului și a principalilor săi colaboratori. După înfringerea răscoalei poloneze din 1830—1831, emigrația poloneză, în dorința sa de a obține eliberarea patriei și-a îndreptat atenția și asupra principatelor române, considerindu-le un teren propice pentru facilitarea unor mișcări revoluționare menite să ducă la eliberarea Poloniei cit și datorită faptului că situația geografică, politică precum și programele revoluționare care se conturau în Principate făceau din acestea un aliat natural al mișcării de eliberare poloneze.

Ospitalitatea și sprijinul de care s-au bucurat de fiecare dată emigranții polonezi refugiați pe teritoriul patriei noastre, au constituit, de asemenea, unul din motivele pentru care au găsit un aliat de nădejde în forțele progresiste din țara noastră.

¹ Arh. St. Buc., Colecția microfilme Polonia, rola 30 (Biblioteca Czartoryska, Mss. 5408), c. 301—310, lb. franceză.

² Ibidem, c. 311—329.

însă prin compararea lor cu altele și prin studierea tematicii abordate, presupunem că ele au fost scrise în jurul anului 1838 și aparțin fie agentului polon Woronicz, venit în Principate din ordinul lui Czar-toryski în octombrie 1838, sub numele fals de Carol Werner, fie lui Felix Colson, agentul Franței la București, și aceasta cu atît mai mult cu cît unul din memorii este adresat lui Drouyn de Lhouis, ministrul de externe al Franței, memoriu care între altele conține date importante privind organizarea armatei și resursele existente care ar permite creșterea numărului de ostași în caz de necesitate, cît și importanța Principatelor pentru echilibrul de forțe europene³.

La izbucnirea revoluției în Țara Românească, interesul polonezilor a sporit considerabil. Avînd în vedere situația revoluționară din întreaga Europă, cît și faptul că Principatele erau singurele țări pe unde se putea pătrunde în Polonia, în eventualitatea unei insurecții, atît revoluționarii români, cît și emigrația poloneză, au apreciat că este momentul să se treacă la materializarea înțelegerii semnate la Paris în anul 1838 de Ion Cîmpineanu și prințul Czar-toryski pentru unirea eforturilor celor două părți în cazul creării unor stări revoluționare⁴. În acest scop, prin intermediul lui Ion Ghica reprezentantul revoluționarilor români la Istanbul, a fost angajat în armata Țării Românești, ofițerul polonez Zablocki, care a sosit la București, avînd sarcina de a participa la organizarea armatei revoluționare. Acesta a trimis o serie de rapoarte Agenției Răsăritene Poloneze, cît și conducerii de la Paris, în care descrie situația armatei muntene, dotarea acesteia precum și proiectele sale de activitate. El consideră că un mare neajuns constă în lipsa de armament, hărți, manuale militare și de cadre militare bine pregătite. Traduce lucrările generalului polonez Wojciech Chrzanowski. În același timp, el recomandă și angajarea altor ofițeri. Menționăm documentul emis la Paris la 16 septembrie 1848, intitulat : „Notă asupra organizării armatei române în Valahia”⁵, în care se

³ Ibidem, c. 424—441.

⁴ Ibidem, rola 28 (Biblioteka Czartoryska, Mss 5633) c. 23—427, 428—429, 430—435 ; cf. P. P. Panaiteșcu, *Planurile lui Ioan Cîmpineanu pentru unitatea națională a românilor, legăturile lui cu emigrația polonă*. Extras din „Anuarul institutului de istorie națională, Cluj, 1924.

⁵ Ibidem, rola 31 (Biblioteka Czartoryska, Mss, 5406) c. 225—228.

prevedea că „Cele 2 000 000 de valahi trebuie să posede o populație bărbătească validă, care poate să întrețină o armată de 100 000 de oameni. Cei 100 000 de oameni trebuie să fie repartizați în 80 000 infanteriști, 10 000 cavalerie regulată, 10 000 panduri, 4 000 artilerie, 2 000 geniiști... „Infanteria trebuie să fie împărțită în 100 de batalioane a câte 800 de oameni. Batalionul în 4 companii a câte 200 de oameni fiecare“. Acest plan prevede, de asemenea, formarea de cadre de ofițeri și subofițeri, inclusiv a celor de Stat Major și de geniu, iar în perspectivă mai îndepărtată, înființarea unei școli militare. Planul este conceput din ordinul prințului Adam Czartoryski de către L. B. (probabil Ludwik Bystrzonowski).

Pe lângă colonelul Zablocki, însărcinat cu probleme militare Czartoryski a trimis la București, în calitate de agent politic, pe Butkiewicz, care îndeplinise aceeași funcție la Iași. Acestuia i s-a încredințat misiunea de a media între români și comisarii Porții. Misiunea sa a dat greș întrucât, în ciuda eforturilor făcute de el și de întreaga emigrație polonă de a apropia pe români de turci, românii — așa cum observă și el într-unul din rapoarte — s-au ferit întotdeauna de o subordonare excesivă față de Poartă, avînd în această privință o experiență proprie mult mai veche și mai profundă decît cea a polonezilor.

O altă sursă de informații privind evenimentele din Principate, și în special din Țara Românească, sînt rapoartele trimise conducerii emigrației poloneze de către Michał Czajkowski, care era informat atît de Ghica cît și de demnitarilor turci, precum și răspunsurile pe care le primea de la Paris. Ele sînt edificatoare asupra atitudinii emigrației poloneze față de mișcarea revoluționară românească. Astfel, într-o notă către Czajkowski se arată: „Dacă Moldo-Valahia se gîndește sincer la începutul unui stat românesc — și în aceasta este necesar să-i ajutăm — trebuie să tindă astăzi la unirea celor două Principate și la domnia ereditară. Dacă ar putea forma o republică ar fi bine, dar eligibilitatea și cu atît mai mult schimbarea îi expune la o destrămare sigură și va face ca să devină o pradă pentru vecinul cel puternic. Acest lucru trebuie să fie prezentat domnului Ghica“⁶. Dorința de unire a românilor rezultă și din alte

documente. Astfel, după părăsirea Bucureștiului de către Butkiewicz urma să fie trimis în Țara Românească un alt agent și anume Wincenty Budzynski cu pseudonimul Biberstein. Acestuia i se pune la dispoziție un document privind istoria celor două Principate, în care întîlnim o serie de aprecieri: „Țara Românească și Moldova se deosebesc de Serbia prin faptul că ele n-au fost niciodată cucerite de Turcia, ci au devenit vasale ale acesteia prin capitulații, care în mod clar au asigurat acestor principate independența totală, iar ele n-au avut față de Poartă altă obligație în afară de haraciul anual“. Este sesizată, totodată, dorința românilor de a constitui un stat unitar: „În general mi se pare un lucru de netăgăduit că dorința de independență și de unire a tuturor țărilor române, în prezent despărțite, este astăzi un sentiment adînc înrădăcinat nu numai în păturile mai luminate ale societății, dar chiar și în masele populare“⁷.

Misiunea lui Budzynski (Biberstein) era în esență de natură politică. El trebuia să sfătuiască guvernul român — în spiritul politicii prințului Czartoryski — să se apropie de Turcia. Astfel, instrucțiunile pe care acesta le-a primit menționau: „În ceea ce privește interesul Poloniei, el nu este altul decît de a ajuta prin toate mijloacele la dezvoltarea normală a poporului român. Pe un plan mai îndepărtat Polonia trebuie să-și dorească ca țările române să se constituie într-un stat independent și puternic... astăzi trebuie să milităm pentru ca Moldo-Valahia să păstreze bunele relații cu Poarta în care vedem garanția dezvoltării libere și a întăririi naționalității române“⁸.

După cum se știe, politica lui Czartoryski s-a dovedit a fi greșită. Încă în timpul călătoriei sale spre București, agentul polonez a aflat știrea ocupării de către turci a Principatelor, ceea ce a însemnat înfrîngerea revoluției. Mizarea pe factorul extern a fost o greșeală care a dus la falimentul politicii orientale a prințului Czartoryski, căci acesta n-a înțeles la acea dată cauzele și viitorul revoluției române.

Dincolo de unele limite de concepție, inerente perioadei, tratativele dintre revoluționarii polonezi și români s-au înscris ca un moment important al relațiilor româno-polone.

⁷ Ibidem, c. 228—229, lb. polonă.

⁸ Ibidem, c. 235, lb. polonă.

⁶ Ibidem, c. 225—228.

REGIMENTUL Nr. 1 OLTENIA ÎN TIMPUL REVOLUȚIEI DIN 1848. NOI CONTRIBUȚII DOCUMENTARE

PETRE BARDAȘU

Pe baza informațiilor furnizate de o serie de documente inedite ne propunem să prezentăm aspecte militare ale revoluției în Oltenia, cu referiri la Regimentul nr. 1*.

Situația Regimentului nr. 1 în timpul revoluției: efective, dotarea cu armament și echipament, dislocare.

După sistemul de organizare un regiment din Țara Românească era compus din două batalioane, avînd fiecare cîte patru roți, sau companii, cum s-au numit în timpul revoluției. În acest tabel statistic se poate urmări evoluția efectivelor Regimentului 1 în cele trei luni ale revoluției.

Cum ușor se observă efectivele unității nu au fost complete în nici una din lunile revoluției,

Luna	Numărul militarilor după schema de organizare						Existent real					
	Of. sup.	Of. inf.	Sub. of.	Sold.	Toboșari	Denerinzi	Of. sup.	Of. inf.	Sub. of.	Sold.	Toboșari	Denerinzi
iunie ¹	3	38	108	1422	16	20	1	30	83	1181	16	19
iulie ²	3	41	109	1404	16	23	3	37	102	1223	16	21
august ³	3	40	113	1379	16	22	3	36	103	1197	16	21

iar din numărul existent o parte a soldaților se afla în spitale, alții erau detașați la muzica ștabului oștirii, la șalupele canoniere și școala de învățătură, iar alții — cum vom arăta — au fost detașați în Regimentul nr. 3⁴.

În mod normal, după schema de organizare, regimentul trebuia să aibă în dotare, ca armament de bază un număr de 1482 puști, cu accesoriile lor, iar muniția acestora era de 31 360 patroane (cartușe) din care jumătate erau oarbe. În realitate numărul puștilor a fost de 1 162, iar al patroanelor de 17 407⁵. Lipseau, de asemenea, numeroase piese din echipament (de exemplu: numărul mantalelor era de 1 132 în loc de 1 608; numărul mondiștelor era de 1 109 față de 1 608 cit trebuiau să fie etc.). Pînă și tiparele pentru turnat gloanțe lipseau, deși ar fi

fost foarte mare nevoie de ele⁶. O parte a puștilor a fost distrusă cu ocazia evenimentelor de la București, aflîndu-se asupra soldaților din companiile 5 și 6 ce asigurau garda palatului în timpul evenimentelor din 28 iunie, cînd „zece nu s-au mai putut găsi și celelalte sînt mai toate stricate cu luarea și aruncarea lor fără îngrijire”, cum raportează căpitanul Zalic, la 6 august, colonelului Pleșoianu⁷.

Penuria de cartușe se resimțea și datorită faptului că Regimentul — după cum arată colonelul N. Pleșoianu într-un raport adresat la 20 august 1848 generalului Chr. Tell — nu primise „atît pînă anul 1847 cît și pînă 1848, praful de pușcă și plumbul cuvenit lui... foarte trebuincios pentru deprinderea oamenilor d-a împușca la semn”⁸. Dar cantitatea primită după multe insistențe a fost insuficientă. Astfel, unui batalion i s-au repartizat 12 ocale praf de pușcă și 14 ocale de plumb din care „făcîndu-se 750 patroane cu gloanțe și 750 fără gloanțe” urma a „deprinde pe recruții fiecărei companii regulat la umplere și slobozire... și după aceasta îi veți deprinde și la lovire în semn”, cantitatea fiind repartizată pentru 150 de recruți⁹.

Situația impune atît de multe economii, încît în toate ordinele date companiilor pentru executarea tragerilor de instrucție se specifică în

* Intrucît în lucrare vom folosi numai documente inedite recomandăm cîteva lucrări de bază ce pot fi consultate: *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, București, 1902, vol. I—VI; M. Regleanu, *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, DGAS, 1962; Ileana Petrescu, *Documente privind revoluția de la 1848 în Oltenia*, Craiova, Edit. Acad. R. S. România, 1969; Căzânișteanu C., Cucu M., Popescu E. *Aspecte militare ale revoluției din 1848 în Țara Românească*, București, Edit. Militară, 1968.

¹ Arh. St. Buc., fond Departamentul ostășesc, dosar 178/1848, f. 158 v. 159.

² Ibidem, f. 182 v. — 183.

³ Ibidem, f. 208 v. — 209.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem, f. 291—292,

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem, dosar 203/1848, f. 240.

⁸ Ibidem, dosar 201/1848, f. 54.

⁹ Ibidem, f. 32.

mod expres „ca soldații cei vechi și care împușcă bine la semn să nu mai exerseze, întrebându-se aceste patroane numai la recruți ce n-au eczericiții de la împușcare“¹⁰.

Abia la 23 august 1848, prin ordinul lui Chr. Tell, se repartizează Regimentului nr. 1 muniția cuvenită pînă la 1 mai 1849, cu care urmau să fie instruiți pentru tragere 1 568 de oameni¹¹ — cărora li s-au repartizat cîte zece cartușe de fiecare, jumătate din ele oarbe — meniți să se afle în avangarda luptei pentru apărarea revoluției de pericolul extern, prin înglobarea lor ca unitate de șoc în tabăra de dorobanți și panduri organizată sub conducerea lui Gheorghe Magheru la Troian în județul Vilcea.

Fără discuție, puterea de foc a luptătorilor adunați în tabără — acceptînd chiar faptul că numărul lor real a fost de maximum 5 000 nicidecum 30 000 cum indică de obicei lucrările noastre de istorie¹² — era scăzută în raport cu numărul cartușelor de care dispunea în mod normal un regiment 31 360 pentru 1 608 oameni față de cele 20 000 cartușe puse la dispoziția lui Gheorghe Magheru de Guvernul Provizoriu.

Deci capacitatea de luptă a regimentului era redusă în comparație cu a unui regiment român și el slab dotat sau a unui regiment rusesc sau turcesc.

Deosebit de interesantă pentru înțelegerea unor aspecte ale desfășurării revoluției de la 1848 în Țara Românească ni se pare dislocarea subunităților Regimentului nr. 1 în lunile mai și iunie. Comandamentul Regimentului se afla în Craiova unde staționa și comanda unui batalion, celălalt avînd comanda la Cerneți.

Comaniile regimentului erau însă dislocate în întreaga Oltenie, după cum rezultă din situația acestora pe luna mai, avînd misiunea să păzească linia Dunării (punctele principale fiind :

Islaz, Bechet, Calafat și Gruia), granița munților (Ciineni și Vîlcan), la Ocnele Mari, de asemenea și în teritoriul muntean se asigura paza Dunării pînă la Zimnicea, precum și a deținuților de la Ocna Telegra¹³. Dislocarea unităților va avea un rol deosebit în alegerea centrelor unde va izbucni revoluția. Această dislocare a favorizat, însă, succesul adunării de la Islaz la 9 iunie 1848, deoarece împotriva companiilor a 5-a și a 6-a nu s-au putut concentra rapid alte subunități conduse de ofițeri fideli vechiului regim.

Participarea Regimentului la revoluție. Măsurile de epurare a elementelor contrarevoluționare. Starea de spirit.

Sînt foarte bine cunoscute evenimentele care au dus la izbucnirea revoluției în Țara Românească, astfel că în cele ce urmează, nu vom insista prea mult asupra lor ci vom releva aspecte mai puțin cunoscute, reliefind unele legate de viața internă a unității.

În unitate existau unii ofițeri, membrii ai societății secrete Frăția — căpitanul Nicolae Pleșoianu la Islaz, căpitanul Grigore Marghiloman la Ocnele Mari și locotenentul Alexandru Hristofi la Telegra, toți trei comandanți de companii¹⁴. Sîntem convinși că propaganda revoluționară — datorită atenției deosebite cu care autoritățile o urmăreau — nu a avut caracter de masă ci unul restrîns.

Documentele permit să stabilim și alte cauze — subiective, care, mărturisit sau nu, au determinat o parte a ofițerilor să treacă de partea revoluției, iar o altă parte a lor să încerce să apere vechiul regim.

Astfel, sistemul de avansări era un motiv — unii chiar o mărturisesc — de a trece de partea revoluției care avea nevoie de oameni noi¹⁵.

Toate acestea au făcut posibil ca în stabilirea centrelor unde trebuia să izbucnească revoluția să se aleagă — alături de București — trei localități în care nu întîmplător acționau companii ale regimentului oltean : Ocnele Mari, Telegra și Islaz, comandate de cei trei membri ai

¹⁰ Ibidem, f. 36.

¹¹ Ibidem, f. 58 și 63.

¹² Nu ne propunem aici să discutăm asupra numărului voluntarilor și dorobanților adunați în Tabăra de la Troian și nu de la Rîureni (între cele două puncte fiind în linie dreaptă 5—6 Km. Confuzia a plecat de la afirmațiile lui Gh. Magheru, că provizoriu și-a instalat dorobanții în satele bîlcului Rîureni. Dar bîlcii a avut loc începînd cu 29 august 1848, iar toată corespondența este datată la Cîmpul lui Traian sau Troian pe care toate celelalte surse îi menționează ca loc al taberei). 30 000 de oameni nu pot fi hrăniți zilnic cu 11500 de piini oricît de mari ar fi. Acum să stringem lîngă Rm. Vilcea același număr de oameni s-ar creat greutatea mari în aprovizionare. O posibilitate reală de evaluare a lor ne-o oferă socotelile lui Gh. Magheru, unele publicate, altele inedite.

¹³ Arh. St. Buc., fond Departamentul ostășesc, dosar 178/1848, f. 146—148.

¹⁴ Ibidem. Pentru cel din urmă Alexandru Hristofi, care mai tîrziu își va ortografia numele Christofi, am folosit în lucrare forma ce apare în documente. Mai tîrziu, odată cu trecerea la scrierea cu litere latine este frecventă această schimbare.

¹⁵ Arh. St. Buc., fond Departamentul ostășesc dosar 178/1848, f. 146.

Frăției : Grigore Marghiloman, Nicolae Pleșoianu și Alexandru Hristofi (acesta din urmă deținea comanda ca locțiitor)¹⁶.

Împrejurările cunoscute fac însă ca revoluția să nu poată izbucni decât la Islaz unde, alături de compania a 5-a comandată de Nicolae Pleșoianu participă și compania a 6-a adusă de sublocotenentul Zalic de la Bechet. Cele două subunități însoțesc Guvernul Provizoriu spre Caracal și Craiova, de unde se retrăseseră celelalte subunități spre Țințăreni, pentru a evita luptele fraticide. Apoi cele două companii se îndreaptă, sub conducerea lui Nicolae Pleșoianu, spre București, sosirea lor determinând izbucnirea primului puci contrarevoluționar¹⁷, în intenția ca reacțiunea să fie stăpînă pe capitală înainte de sosirea trupelor devotate cauzei revoluției. Cu ocazia retragerii Guvernului Provizoriu spre Rucăr, numai aceste două companii acceptă să-l însoțească, trupele celui de-al treilea regiment refuzînd să-l urmeze. Cu această ocazie, Nicolae Pleșoianu cheltuiește din propria pungă 621 lei, care îi sînt restituiți de către Gheorghe Magheru mai tîrziu¹⁸.

După aceasta, cele două companii revin în Oltenia, iar la începutul lunii septembrie întreg Regimentul nr. 1 se concentrează în Tabăra de la Troian, condusă de Gheorghe Magheru, care avea misiunea, alături de subunitățile din celelalte două regimente, să constituie forța de șoc a acesteia. La 28 septembrie o parte a ofițerilor trece în Transilvania, împreună cu Magheru, companiile îndreptîndu-se spre Craiova, dar se întîlnesc la Drăgășani cu trupele turcești conduse de Mehmet pașa care le dezarmează, iar o

parte a soldaților se risipește pe la casele lor¹⁹. Astfel ia sfîrșit revoluția din Țara Românească la a cărei declanșare Regimentul nr. 1 a fost prima unitate care și-a adus contribuția și ultima care a cedat în fața intervenției străine.

Victoria revoluției nu a convenit reacțiunii care a organizat cele două puciuri, după care în rîndul armatei a avut loc o epurare masivă, astfel că la 25 iunie au fost scoși din rîndul Regimentului nr. 1 colonelul Anton Garbațchi, maiorii Ignat Parnanschi și Ștefan Vlădoianu, căpitani Mihail Scordilie, Ioan Vlădoianu și Constantin Iconomu, locotenenții Alexandru Macedonschi și Pană Catapoleos, sublocotenenții Iancu Pitaru Ene, Teodor Păianu și Ioan Moscu, reintegrați de căimăcămie cu data de 14 septembrie 1848²⁰. Concomitent, elementele fidele revoluției sînt avansate și primesc funcții importante. Astfel, la 21 iunie Nicolae Pleșoianu devine maior, Gheorghe Zalic locotenent, Costandin Lahovari și Petrache Hagi Ioniță căpitani, Nicolae Paraschiva locotenent, iar subofițerii Radu Dumitru Vlăsceanu și Marin Dinu Olteanu, sublocotenenți²¹.

La 23 iunie au loc noi avansări : Grigore Marghiloman devine maior, iar Nicolae Pleșoianu colonel numit și la comanda Regimentului nr. 3 din București, unde este mutat și căpitanul Petrache Hagi Ioniță. Comanda Regimentului nr. 1 o preia colonelul Pandele Cerchez, avansat și el la aceeași dată, alături de el fiind trecuți maiorul Emanoil Botescu de la pompieri și căpitanul Grigore Serghie²².

Încercarea de a întări Regimentul nr. 3 cu elemente fidele revoluției — numai din rîndul ofițerilor — nu a dat rezultate, această unitate refuzînd la 28 iunie să urmeze Guvernul Provizoriu în drum spre Rucăr. Ca urmare a acestui fapt, după restabilirea conducerii revoluționare în București, la 29 iunie 1848, un număr de 102 oameni din companiile a 5-a și a 6-a au fost transferați în această unitate²³.

La 8 iulie se consideră că Regimentul nr. 3 este destul de bine întărit, astfel că Nicolae Pleșoianu schimbă funcția cu Pandele Cerchez revenind în fruntea Regimentului nr. 1. La 16 iunie cinci subofițeri din Regimentul nr. 3 sînt și ei transferați în Regimentul nr. 1, alături de

¹⁶ Nu întrevădem alte raționamente în alegerea celor trei locuri decît prezența unităților militare. Așazisele detașamente de proletariat în formare, din jurul salinelor Ocnele Mari și Telega erau formate în mare parte din țigani și așa cum dovedesc numeroase documente erau mai degrabă un element conservator decît unul progresist, interesat în a-și păstra privilegiile de „oameni ai ocnelor”. Pînă și construirea unui lăcaș de școală, în 1840, a fost considerată de lucrătorii salinei Ocnele Mari ca o încălcare a drepturilor ce le aveau și o povară în plus. Islazul nu era nici el un loc binecunoscut, cum de obicei se afirmă.

¹⁷ Preferăm să folosim termenul modern de puci, deoarece exprimă mai bine realitatea. Ambele acțiuni contrarevoluționare au fost puse la cale de ofițeri de carieră și executate de militari.

¹⁸ C. Tamaș, P. Bordașu, S. Purece, H. Nestorescu-Bălcești, *Revoluția de la 1848 în județul Vilcea, Bălcești pe Topolog*, 1978, p. 371.

¹⁹ Arh. St. Buc., fond Departamentul Ostășesc, dosar 178/1848, f. 209.

²⁰ Ibidem, f. 178 și 248.

²¹ Ibidem, f. 164 v.

²² Ibidem, f. 165.

²³ Ibidem, f. 169 v.

mai mulți soldați²⁴. Tot în luna iulie au loc și alte avansări și promovări în funcții: cadeții Pandele Stărotescu, Costandin Racoviță și Nicolae Zătreanu devin sublocotenenți, subofițerii Gheorghe Andreescu și Dumitru Ion Popescu devin tot sublocotenenți, iar maiorii Grigore Marghiloman și Emanoil Boteanu preiau la 23 iulie comanda celor două batalioane²⁵. În august, au loc noi avansări: Emanoil Polizu, Alexandru Cuțarida și Alexandru Hristofi devenind în ziua de 25 căpitani, Costantin Mateescu locotenent, iar subofițerul Constandin Nicolae Poteașu sublocotenent²⁶.

La 14 septembrie cămăcămia ia măsuri pentru a reintegra în rândurile regimentului pe cei care au fost scoși, lucru devenit posibil numai după 28 septembrie, odată cu desființarea Taberei de la Troian, scoțind, totodată, din armată pe ofițerii care au luat parte activă la revoluție.

Astfel, colonelul Anton Garbățchi, reintegrat, devine „vremelnicesc comanditor al oștirii”. Ignat Paznanschi preia comanda Regimentului nr. 1. În același timp, sînt scoși din armată Nicolae Pleșoianu, Grigore Marghiloman, Mihail Caracasisis, retrogradați la gradul de căpitan; Ion Racoviceanu, Constandin Lahovary, Grigore Serghie, Alexandru Cuțarida, Alexandru Hristofi, Ion Gărdescu și Mihai Pojoreanu, retrogradați locotenți și Gheorghe Zalic, Nicolae Paraschiva și Costandin Mateescu cu gradul de sublocotenenți²⁷. Tot acum, opt sublocotenenți avansați în timpul revoluției primesc gradele a-vute anterior de iuncăr sau subofițeri, iar zece soldați ce fuseseră avansați subofițeri revin la gradul lor²⁸. Se restabilește, astfel, starea de lucruri dinaintea revoluției.

Rămîne să stabilim acum cîteva lucruri legate de starea de spirit a ofițerilor și soldaților din această unitate în timpul revoluției. Dacă pentru soldați acest lucru este destul de greu de stabilit pe bază de documente contemporane, există, în schimb, un lot foarte valoros de scrisori ale ofițerilor, ca răspuns al unui apel lansat de colonelul Nicolae Pleșoianu pentru a ajuta material țara. Conținutul lor reflectă pe deplin starea de spirit a acestora. Dintre răspunsuri menționăm pe cel al lui Alexandru Hristofi din 6 august: „Astăzi dator fiind tot românul a ajuta nația cu trupul și sufletul, nația care se află în grele împrejurări căci de la

întuneric a trecut la lumină. Eu ca ostaș voi fi cu trupul și în(i) voi îndeplini datoriile cele sfinte către patrie, cu însărcinările cele mai grele, de va cere trebuința. Ca român, depui pe altarul patrii trezeci de galbeni...”²⁹.

În aceeași zi locotenentul Gărdescu II, donînd opt galbeni scria: „Cînd și după aceasta, nația la trebuință va chema iarăși pe fii ei spre ajutor, am onoare a face cunoscut dv. că ofițerii români vor fi cei dinții care vor arăta ecsemplu prin faptă”³⁰. De la Gruia, sublocotenentul Topliceanu aprecia tot la 6 august, donînd șase galbeni și jumătate, că împrejurările „critice de astăzi ale scumpei noastre patrii, au prins loc de mai strînsă legătură a sentimentului ce au păstrat în fundul inimii mele, încă de la intrarea în slujba ostășească și cu acest prilej (am) a-mi arăta în faptă durerea și dorința pentru toți frații mei patrioți. Primesc dar domnule colonel, cu cea mai adîncă mulțumire a jărtfi pe altarul patrii nu numai această mică sumă de bani după starea în care mă găsesc, dar chiar viața cînd va fi folositoare patrii noastre”³¹. În aceeași termenii scrie căpitanul Bontas, care donează 20 de galbeni³², locotenentul Pojoreanu care se află la Vilcan și donează 126 de lei³³, locotenentul Ion Cuțarida de la Turnu Severin³⁴ și alții.

Deosebit de emoționantă este scrisoarea căpitanului Gheorghe Zalic: „Sînt pătruns în sufletul meu de sacra cauză în care patria mamă (cheamă) pă fii ei a o ajuta cu cît fiecare are înlesnire și bunăvoință. Mă fălesc. dar d-l meu, că în această inimă ce bate de credință pentru dînsa, am găsit plăcerea a (vă) ruga pă d-voastră să binevoiți a trage din leafa mea cinci sute lei (...) și a face să-i primească patria la trebuințele ei, nu ca o sumă, ci ca o dovadă a simțirii mele și a credinței către dînsa”³⁵.

Din sumele strînse, la 7 septembrie, colonelul Pleșoianu dispune ca 1.168 de lei și 20 parale să fie distribuți pentru ajutorarea „celor bîntuiți de focul tîmplat în orașul Pitești”³⁶.

Toate sînt elocvente dovezi ale stării de spirit revoluționare ce domnea în rîndul acestei unități. Înăbușirea revoluției, datorită intervenției externe a oprit temporar elanurile revoluționare

²⁴ Ibidem, f. 188 v.

²⁵ Ibidem, f. 187 v.

²⁶ Ibidem, f. 214.

²⁷ Ibidem, f. 238.

²⁸ Ibidem, f. 240—241.

²⁹ Ibidem, dosar 198/1848, f. 315.

³⁰ Ibidem, f. 317.

³¹ Ibidem, f. 318.

³² Ibidem, f. 310.

³³ Ibidem, f. 316.

³⁴ Ibidem, f. 314.

³⁵ Ibidem, f. 311.

³⁶ Ibidem, f. 366—366 v.

ale unității militare oltene, fără să le stăvilească întru totul. Toamna anului 1848 și primăvara anului 1849 oferă numeroase exemple în acest sens, cazurile de indisciplină fiind multiple. Pe de altă parte, mulți ofițeri, care au luat calea exilului au fost anchetați de Comisia pentru cercetarea pricinilor revoluționare, unii dintre ei suferind detenție preventivă și pierzându-și cariera datorită convingerilor lor. Toate acestea, însă, nu au fost zadarnice. Spiritul revoluționar, pătruns adânc în rîndul unității militare s-a menținut, iar o parte a ofițerilor va avea un rol pozitiv în viața politică a țării, contribuind la realizarea Unirii, iar alții chiar la cucerirea independenței de stat.

DOCUMENTE INEDITE PRIVIND REVOLUȚIA ROMÂNĂ DE LA 1848 (II) ¹

Publicăm în continuare încă opt documente grecești din fondul, „Eudoxiu Hurmuzachi“ referitoare la revoluția de la 1848 în țările române; sînt scrisori schimbate între membrii familiei Rosetti, iar ultimele patru sînt epistolele lui M. D. Manu către Lascăr Rosetti.

Revoluționarii refugiați, după înăbușirea revoluției în Moldova, se pregăteau să revină în țară, organizînd o mișcare revoluționară radicală, care să nu mai poată fi înăbușită de domnitor, ca aceea din martie². Sfaturile insistente ale mamei și surorii lui Lascăr Rosetti adresate acestuia în aproape toate scrisorile în legătură cu abandonarea unor astfel de acțiuni arată cît de extinse și de bine pregătite erau, gata să fie puse în aplicare la momentul potrivit. Așa cum îi scrie sora lui în scrisoarea din 29 mai (documentul nr. 1) domnitorul era foarte bine informat despre activitatea refugiaților de la Brașov și Cernăuți. Îngrijorarea familiei rămase la Iași era atît de mare, încît la un moment dat Eufrosina Rosetti îi cere fiului să dea o dezmințire în legătură cu participarea lui la acțiuni îndreptate împotriva ocîrmuirii de la Iași, lucru pe care Lascăr nu l-a făcut niciodată. Îngrijorarea era justificată de evenimentele care avuseseră loc în Moldova pînă atunci și mai ales de represiunile domnitorului, Mihail Sturza, contra celor

care se arătasera a fi mai îndîrjiți și hotărîți. să pună în aplicare programul anunțat încă din martie; Rosetteștilor li s-a confiscat o mare parte din avere, iar ei au fost trecuți pe toate listele în care erau enumerați cei care nu mai aveau voie să se întoarcă în țară, iar exilul a durat destul de mult. Eufrosina Rosetti este îngrijorată și de soarta celorlalți fii ai ei aflați în Turcia și-l roagă pe Lascăr să le scrie și să-i ajute. Scopul scrisorilor este, însă, de a-i informa pe refugiații din Bucovina despre ceea ce se petrecea la Iași și București. Ele redau starea de spirit din acele momente și ne relatează evenimente mai puțin cunoscute. Corespondența lui M. D. Manu cu Rosetti dezbate chestiunea pătrunderii armatelor țariste în Moldova încă din aprilie 1848. Pe Lascăr îl interesau toate acestea, inclusiv evenimentele din București (pentru care îi reproșează prietenului că nu este mai bine informat) deoarece acesta împreună cu tovarășii lui de la Chișinău așteptau un moment potrivit, ca să revină în Moldova³. Lipsa de coordonare a acțiunilor și în ultimă instanță de unire a forțelor revoluționare din cele trei țării a dus la eșuarea acestui plan îndrăzneț, care a existat însă, așa cum o probează documentele prezentate. Din păcate nu s-a păstrat decît o parte din corespondența primită de Lascăr Rosetti și nici un răspuns al acestuia; dacă s-ar fi păstrat mai multe documente desigur că imaginea oferită ar fi fost mai cuprinzătoare și fi-rește mai concludentă. Totuși și acestea, atîtea cîte sînt, ne întregesc imaginea despre revoluția română pașoptistă și susținătorii ei, cu amănuntele interesante pe care le oferă.

NATALIA TRANDAFIRESCU

1

1848 mai 29, Iași.

Eufrosina (Rosetti) și fiica ei scriu lui (Lascăr Rosetti la Cernăuți) să fie prudent atît el cît și ceilalți moldoveni să nu întreprindă acțiuni care să le dăuneze lor și fraților lui din Turcia.

Sigur că eu, o femeie neputincioasă, nu sînt vrednică să vă dau vouă sfaturi, însă voi, bărbații, o să ne scoateți din minți! După cît se pare nu citiți ziarele; nu vreți să știți ce se petrece în lume; patria și rudele voastre le lăsați în voia soartei și a hazardului! Fiul

¹ Prima parte a apărut în „Revista Arhivelor“ vol. XL, nr. 1, 1978, p. 102—109.

² V. nota nr. 2 de la p. 102, din nr. 1, 1978.

³ V. partea I-a în „Revista Arhivelor“, vol. XL, nr. 1, 1978, p. 102.

meu, fiul meu, tu care purtai cu tine speranțele mândriei mele și se pare că am motive să fiu mindră (de tine) cum poți, copilul meu, să tratezi cele ce țin de patrie cu atîta ușurință și ignoranță? Ce milă te-a cuprins de te-a făcut să fii azi atît de apatic? Aveți răbdare și cu timpul să faceți toate (cele de cuvință). Va veni și vremea aceea, numai să întreprindeți acțiuni înțelepte și nu copilărești. Acum se va face aici o cercetare; așteptați ca să se termine și pînă va ieși la iveală situația de aici se vor schimba și lucrurile în Europa, ca să știți și voi încotro să vă îndreptați pașii. Aici noi ne străduim să dovedim că persoane rău intenționate, de la ocîrmuire au provocat (nenorocirile) noastre; tu acum găsește un moment favorabil ca să ne trimiți o dezmințire¹. În numele patriei, al copiilor ei în numele bunului simț și al rațiunii, luați măsuri, nu ne distrugeți fără să vă gîndiți. Nu vă spun să nu-i jertifiți pe frații voștri exilați în Turcia, pe care Rusia „o lucrează”, jertfește-ți frații, dragă Lascăr, jertfește-i, dacă-ți este de folos pierderea lor. S-a jertfit el un tată cu șapte fii, jertfește-te și tu pentru binele celor doi fii ai mei, pe care pe nedrept li mînîncă rîia. Sfîrșesc, binecuvîntarea tatălui tău (fie) cu tine, nefericita ta mamă,

EUFROSINA.

Fratele meu, ți-am scris cinci scrisori și nu știu dacă ai primit vreuna din ele. Trei le-am trimis la Pesta și altele două la Brașov, pe toate însă cu răscoală. Domnitorul (țării) are scrisori și de la Brașov și de la Cernăuți prin care i se relatează toate pregătirile celor de acolo și de dincolo, niște oameni neprevăzători și nebuni, și (bineînțeles) a luat toate măsurile pentru a face să eșueze intențiile acestora. Dacă stă în putearea ta, încearcă să faci în așa fel încît să împiedici aceste acțiuni copilărești și necugetate, care vor fi distrugătoare și pentru cei care pun la cale astfel (de acțiuni) și pentru compatrioții lui care se găsesc aici sau în altă parte și pe deasupra (va aduce) și distrugerea Moldovei. Și să afle cei care pregătesc și declanșează acțiuni că acționează pentru un țel înspăimîntător și vor fi blestemați și de compatrioții lor și chiar de toți străinii. Deocamdată atît și fi sănătos. Observă bine (lucrurile) și mai reflectează și (ți-am scris) ca să te informezi.

1848 mai 29, Iași

¹ În original, în limba franceză cu litere grecești.

Arh. St. Buc., fond „Eudoxiu Hurmuzachi”, doc. nr. 81, orig. gr.

2

1848 iunie 20, *Therapia*

C.F. scrie surorii sale, (Eufrosina Rosetti, la Iași) în legătură cu fiii ei care se găsesc aici (în Turcia) și despre evenimentele de la Constantinopol din acele zile.

Îți sărut mina, draga mea soră! De la copiii dumneavoastră primesc scrisori foarte des. Sînt sănătoși. Mitică îmi scrie că ultima dată Răducanu a fost într-o călătorie. Adică a urcat pe Olimp. Ultima scrisoare pe care am primit-o era din 16 iunie. Îmi scrie că a primit cu poșta trecută trei scrisori deodată de la dumneavoastră, din 25, 26 și 27 mai. Prietenul despre care v-am spus a sosit. Mi-a spus că sînt cu totul pierduți din pricina celor petrecute în ultimul timp la București, nici nu știu ce drum să apuce; le-am spus despre... căci citisem scrisoarea dumneavoastră. Vrea să plece din nou mîine și să-i spună și altele. Nu pot să-ți scriu mai mult. Cred că în curînd te vei bucura de preaiubiții tăi (fiii) și nu mai fi îngrijorată, dulcea mea soră, să fii sigură că rugăciunile părinților noștri au să-i păzească de toate relele și vă veți bucura de ei. Mă îngrijorează foarte mult holera, care, după cum aud, face ravagii în București. Măcar de nu ar ajunge pînă acolo. Și aici a început din nou (să bîntuie). (Au fost și) niște incendii groaznice și alte plăceri (de felul acesta). De n-ar fi mai rău! Data trecută ți-am scris (trimițînd scrisoarea) cu vaporul, acum a trimis cu boierul căminar Anghel. Cămining este aici de mai multe zile. Îl sărut dulce pe fratele Miltiade. Cu vaporul trecut i-am scris și lui, așa că acum nu mai am ce să-i mai spun. Îți sărut încă odată de mii de ori mîinile, venerata mea soră și te rog păstrează-ți curajul. Fetila și cu Eufrosina îți sărută și ele mîinile.

Plecata ta soră și slugă,

C.F.

1848 iunie 20, *Therapia*.

Arh. St. Buc., fond „Eudoxiu Hurmuzachi”, doc. nr. 82, orig. gr.

3

(1848) iulie 4, (Iași). (Mama lui Lascăr Rosetti) scrie fiului ei (la Cernăuți), despre protestul ambasadorilor țărilor Europei apusene de la Constantinopol împo-

Ἰάσιον, τῇ 29 μαΐου 1848

θεθαίος μία ζήνυτος γηνή δεν εἶμαι ἀξία νὰ
 σὰς συμβουλεύω εἰς ὅμως ἡ ἄνδρες θὰ μας τρελλά-
 νετε ἐμὰς. ὡς φαίνεται ζουρνάλια δεν διαβάσετε· εἰ
 γίνετε ὁ κόσμος δεν θέλετε νὰ τὸ ἰδεῖτε, εἰς τὴν
 τύχην καὶ εἰς λοταρίαν τὴν πατρίδα σας καὶ τοὺς
 ὁμογενεῖς, ὡς. ὅς μου καὶ ὅς μου ὅπου εἶχεν εἰς
 ἐσέ τὰς ἐλπίδας τῆς δόξης μου καὶ ἐφένουσιν νὰ
 ἔχω λόγους νὰ ὑπεριφανενθῶ, πῶς παιδὶ μου τράκαρις
 τὰ τῆς πατρίδος τόσον ἐλαφρὰ καὶ ἀνύδα, πόος δκ-
 τηραμένος ὅπου γὰρ δὴδη τὸ βήθος τὸ σημερινόν;
 μέτρα ὑπομονὴ καὶ ἐν καιρῷ, ὅλλα νὰ τὰ κάμετε,
 θὰ ἔλθῃ ὁ κερὸς μόνον κάμετε φρόνημα κηνήματα
 καὶ οἵχες παιδαριώδεις, τῶρα θὰ γεμῇ ἐδῶ ἡ ἐξέτασις,
 ἀρῆτε νὰ τελιώσῃ, ἔως καὶ ἔως νὰ φανθῶν τὰ
 ἐδῶ πῆξουν τὰ ἄλλα τῆς εὐρώπης διὰ νὰ ἰδεῖτε
 ποῦ βαδίζετε, ἐδῶ πάγομε νὰ ἀποδύξομε ὅς αἱ
 ἀχρῶνται τοῦ διεκτικῶν καὶ οὐδὲν ἄλλον ἔφεραν τὰ
 ἔδικά μας, ἔσος τώρα εὐρίσκειτε τὴν σιγμὴν νὰ
 μὰς δώσετε δεμάντι, εἰς τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος εἰς
 τὸ ὄνομα τῶν τέκνων τῆς, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ὀρθοῦ
 καὶ ἀπλῶν λόγων παρέτε μέτρα, μὴ μὰς ἀφανίζετε τοὺς
 ἀδελφούς ἐφορίστους εἰς τουργικὸν ὅπου ἡ ῥωσικὴ ἐρ-
 χάτε, θισάτε τοὺς ἀδελφοὺς σου, λασκάρι μου,
 θησιάζε τὸς, ἂν σας φέρι ὄφελος ὁ χαμὸς τοὺς πα-
 τέρας μὲ ἐπὶ ὑοὺς ἐθιστάσθῃ θησιάζε καὶ ἐνὶ
 εἰς τὸ συμφέρον τοῦς δύνω ἀθλῶν ὑοὺς μου ἀδίκος
 ἀφ' οὗ οἱ φοίρας τοῦς κατέφαγον. τελιώνο ἡ εὐχὴ
 τοῦ πατρός σου μετὰ σοῦ
 ἡ δυστυχὴς μήτηρ σου,
 Εὐφροσύνη.

Ἀδελφε μου, σοῦ ἔγραψα πέντα γράμματα, καὶ
 ἀγνοῶ ἂν ἔλαβες ἐν ἐξ αὐτῶν. τὰ τρία διεύθυ-
 να εἰς Πέττα καὶ τὰ δύο εἰς Βρασόβ. ἅπαντα

μὲ ῥασπιά<κα>. ὁ ἡγεμὼν ἔχει γράμματα καὶ ἀπὸ
 Βρεσοβό καὶ ἀπὸ Τζερναούτζι δηλωτικὰ τῶν ἐργασίῶν
 τῶν ἐκεῖ καὶ αὐτὸς εὐρισκόμενων ἀπερυσκέπτων καὶ
 ἀνοήτων, καὶ ἔλαβεν ἅπαντα τὰ δυνατὰ μέτρα πρὸς
 ἀντέκρουσιν τῶν σκοπῶν τῶν. ὧν εἶναι τῆς δυνάμεως
 σου σπένδον καὶ ἐμποδίσας τὰς παιδαριώδεις καὶ ἀπερ-
 γέετους, ταύτας κινήσεις αἱ ὁποῖαι ἔδονται κακα-
 γραπταί καὶ τῶν ἐνέρχοντων αὐτὰς, καὶ τῶν ἐν-
 ταῦθα καὶ ἄλλων εὐρισκόμενων συμπατριωτῶν σου
 πρὸς δὲ καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Μολδαβίας. καὶ ἂν
 γνωρίσων οἱ κινῶντες καὶ ἐργαζόμενοι τὰς παρομοίους
 πράξεις ὅτι ἐργάζονται ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ τῆς φρεσκῆς,
 καὶ ἔδονται ἐπικατάρτοι καὶ παρὰ τῶν συνπατριω-
 τῶν τῶν, καὶ παρ' ὀλλῶν τῶν ζένων. σ' ἄρκουν καὶ
 ἡχαίνον. ἔστω περιεστοχασμένος κατασκόπων καὶ
 πρὸς γνώσιν σου.

Doc.nr. 1.

triva intrării armatelor rusești în Principate; despre Soliman — pașa și Emin — effendi, trimiși să cerceteze situația. Reacția domnilorului Moldovei, Mihail Sturza.

(Dragă Lascăr),

Astăzi, duminică, am avut grijă să iau scrisoarea (trimisă) de voi, (care este) foarte scurtă, numai de câteva cuvinte; nu mai aveți grijă de mine și nu prea îmi mai acordați nici dragostea, nici atenția voastră.

Vă comunic niște vești, pe care însă nu le am dintr-o sursă sigură, căci (cei de aici) mi-au spus că le au de la un prieten de al nostru; acesta a fost și pe la mine și mi-a spus că deține știri importante, dar încă nu este în posesia scrisorilor, deoarece trimisul său la Constantinopol nu s-a înapoiat încă. Știrile se referă la faptul că toate puterile străine de la Constantinopol au făcut mare scandal și au dat un protest în legătură cu intrarea în (teritoriile) de aici a armatelor (rusești), iar turcii, prefăcându-se, le-au răspuns că au procedat cum au găsit ei de cuviință cu propriile lor teritorii și că ar avea un tratat special, (prin care) Rusia poate să le dea ajutor, ori de câte ori au nevoie. Miniștrii le-au replicat că aceste țări

îi interesează pe toți și că nu în felul acesta trebuie să meargă lucrurile. Mai întâi Turcia trebuia să încerce să se intereseze de ceea ce cereau cei din Țara Românească, deoarece aceștia nu cer nimic care ar putea vătăma (interesele) turcilor. Se zice că armatele rusești nu mai înaintează, s-au oprit la Birlad. Kotzebue, de la Focșani, i-a scris mitropolitului din Țara Românească, arătându-i cât de mult simpatizează aceste țări¹, sint zece ani de când le iubește și se interesează (de ele), așa încît fi sfătuiește (pe cei din Țara Românească) să-l cheme înapoi pe Bibescu și, în fine, prin mijloacele ce le cunoaște, (mitropolitul), ca un păstor (de turme ce este) să aducă lucrurile în starea dinainte și multe (altele). Mitropolitul însă, după cât se pare, ca un apucat, a scris și i-a chemat pe ruși; aflînd acest lucru, poporul întreg s-a ridicat ca să-l omoare cu pietre; mi-au spus (unii) că au citit această scrisoare a lui Kotzebue către mitropolit, iar eu nu știu de ce am fost atît de zăpăcită și nu am cerut o copie.

Se spune că (ambasadorii) europeni au vorbit destul de mult și despre evenimentele (petrecute) aici, așa încît este trimis (încoace) Soliman — pașa, a cărui soră este soția lui

Θεραπεία, τὴν 20 ἰουνίου 1848.

Φιλῶ το χέρι σας,

Τζατζάκα μου, κερά μου! Ἀπὸ τὰ παιδικὰ σας λαμβάνω
 συνεχῶς γράμματα. Εἶναι καλὰ εἰς τὴν ὑγίειάν των.
 Ὁ Μητιάς μὲ γράφει, ἐγκάτως ὁ Κραδουκάνος ἦτον
 εἰς περιοδίαν. Δηλαδή ἀνέβη εἰς τὸν Ὀλυμπον. Τὸ τε-
 λένταϊον γράμμα ὅπου ἔλαβον ἦτον ἀπὸ τὰς 16 ἰουνίου.
 Μὲ γράφει ὅτι διὰ τῆς παρελθούσης πόδας ἔλαβεν
 συγχρόνως τρία γράμματα σας· ἀπὸ 25. 26. καὶ 27 ἰαίου.
 Ὁ φίλος τὸν ὅποιον σας εἶπον ἦλθεν. Μὲ εἶπε ὅτι
 τὰ ἔχουν ὅλως διόλου χαμένα ἐξ αἰτίας τῶν τελε-
 ταίων συμβεβηκότων εἰς Βούκουρεστιον. Δὲν ἤξού-
 ρουν τὰ δρόμοι νὰ πιάσῃ. Τὴν εἶπα ἄρκετα περὶ
 τοῦ τρόπου τῶν συ. Διότι τὸν εἶχον ἀναγκώσῃ τὸ
 γράμμα σας. Πάλιν ἔχε σκοπόν νὰ ὑπάγῃ αὐρίον
 καὶ νὰ τὸν εἶπῃ καὶ ἄλλα. Δὲν δύναμαι νὰ σας
 γράψω περισσότερον. Ἐλπίζω ὅτι ταχέως θελετε ἀπο-
 λαύσει τὴν φιλικότητα σας καὶ μὴ λυπεῖσθε, γλυκοτάτη
 μου τζατζάκα, ἔστω θεαίκα ὅτι αἱ εὐχαὶ τῶν γονέων
 μας θέλουν τὴν διαφυλάξει παντὸς κακοῦ καὶ θέλετε
 τοὺς ἀπολαύσει. Μὲ λυπεῖ μεγάλως. ἡ χόλερα ἦτες
 ὡς ἀκούω θερίζει εἰς Βουκουρέστι. Εἶθω νὰς μὴ
 σας ἔλθῃ καὶ ἐκεῖ. Ἐδῶ πάλιν ζαναάρχιστες.
 Πυρκαϊκὴ τρομερὰ καὶ ὅλα τὰ ἀχαθὰ! Μὴ χειρό-
 τερα! Διὰ τοῦ παρελθόντος ἱεροπλίστ σας ἔγραψα
 τὸ παρὸν στέλλεται διὰ τοῦ ἔρχοντος καμινάρη
 Ἀγγελῆ. Ὁ Κάννιχ, εἶναι ἐδῶ πρό ἡμερῶν. Τὸν
 ἀδελφὸν Μητιάδην γλυκύτεστα καταφελῶ. Διὰ τοῦ
 παρελθόντος ἱεροπλίστ τὸν ἔγραψα ἥδη δὲ δὲν ἔχω τὴν
 ἄλλο νὰ τὸν γράψω. Καταφελῶνσε δὲ καὶ αὐτὸς καὶ μη-
 ριάκις τὰ χερὰκια σας, σεβάσθη μοι τζατζάκα, καὶ παρα-
 καλῆσω νὰ γενναίωψυχήτε. Ὁ Φετέλας καὶ Εὐ-
 φροσύνη φιλῶν τὰς χεῖρας σας.

Ἡ ταπεινὴ ἀγαδέλφη καὶ δούλη, Κ. Φ.

Reșid-pașa, însoțit de Emin-effendi, care mai înainte era să fie trimis (singur) să cerceteze (situația), dar Vogoride (și cu) rușii i-au pus bețe în roate și (atunci) l-au trimis pe Talaat împreună cu Musuris; aceștia pleacă (acum) și sint așteptați ceilalți.

Sper să-mi comunicii și mie vești în legătură cu situația ta financiară, ca să-i scriu lui Răducanu; te rog, dragă Lascăr, scrie-le și tu fraților tăi². Fiindcă văd că situația este foarte tulbură acum, s-ar putea ca Alecu să-și amâne călătoria, (căci) interesele „prea înțeleptului domn” ca și ale copiilor lui sint aici, în Moldova.

Ieri, duminică, pe seară am aflat de la prietenul (nostru) că Soliman-pașa împreună cu Emin-effendi vor merge la București pentru chestiunile din Țara Românească, că armatele turcești au intrat în Galați (iar) effenzii își vor continua drumul (singuri); cei din Țara Românească (vor) să-i primească pe turci, (arătându-le) încredere; ei sint pregătiți să suprimă din articolele (Constituției), dacă așa dorește Turcia. Nu doresc nici un fel de protectorat, nu doresc nimic altceva (protectorat care să apere pe un hoț...³ nu doresc).

Ceea ce ți-am scris mai sus despre mitropolit este adevărat, și faptul că a anulat chemarea adresată lui Kotzebue și asta este adevărat. Dacă voi putea, îți voi trimite copia scrisorii lui Kotzebue, (în care spune) că simpatizează cele două țări și că i s-a părut că domnitorul⁴ v-a maltratată întrucîtva, dar că nu sint adevărate (cele spuse despre) maltratări din partea unor călăi. Armatele rusești au rămas la Birlad, nu au mai înaintat în Țara Românească; se spune că le-au adus la cererea domnitorului și a lui Talaat, ca să fie instaurată liniștea. Ei așa spun, însă miniștrii europeni de la Constantinopol se pare că au protestat cu vehemență, după cum (se arată) într-o scrisoare primită de Polighenis (de acolo). Există o poruncă după care cheltuielile pentru armatele turcești se fac în contul „răului de Mihail”⁵. O veste îmbucurătoare pentru noi: Mihail⁵ a început, cum proceda și mai înainte, să facă privegheri și să lingă sfinții (de la icoane); ieri a făcut o priveghere la Sf. Nicolae cel Mare și s-a dus împreună cu ministrul său, Alecu Balș⁶. Se zice că a trimis 100 de cazaci ruși să-l aducă pe Aslan. S-a mai zvonit și o minciună pe seama lui Nicu al nostru. Copia scrisorii mitropolitului pe care

v-o trimit, să mi-o înapoiți cu prima poștă, deoarece am promis să o dau înapoi. Nu am avut timp să fac eu o copie, pentru că a stat o oră întreagă la fum⁷; fără nici o aminare (trebuie) să o am cu prima poștă.

Fiți sănătoși!

Mama ta⁸ ți-a scris atîtea, încît nu mi-a mai rămas ce să-ți scriu. Sint foarte îngrijorată din pricina nebuliei fratelui⁹ tău Alecu, pînă ce voi afla că a ajuns acolo sănătos. Situația se complică din ce în ce mai mult, din cauza venirii armatelor rusești aici (în Moldova). Mi-e teamă ca nu cumva Moldo-Valahia să ajungă teatrul unui război.

(P.S.) Nu-ți¹⁰ mai trimit scrisoarea lui Kotzebue către mitropolit, deoarece mi-a fost trimisă prea tîrziu și nu am apucat să fac o copie.

Arh. St. Buc., fond „Eudoxiu Hurmuzachi”, doc. 106, orig. difolio, lb. greacă.

¹ Adică Moldova și Țara Românească.

² Ceilalți frați Rosetti erau închiși la Burssa, în Asia Mică,

³ Cuvînt nesigur în text.

⁴, ⁵ Este vorba de Mihail Sturza, domnitorul Moldovei.

⁶ Era ministrul de interne al țării.

⁷ Din cauza holerei, toate scrisorile care veneau în țară erau ținute la fum, pentru dezinfectare.

⁸ Aici scrie o altă persoană, dar nu se știe cine, căci nu se iscălește.

⁹ Posibil să fie o greșeală; „frate” pentru „cumnat”. Acesta din urmă voia să se ducă la Lascăr la Cernăuți.

¹⁰ Din nou scrie mama lui Lascăr Rosetti.

4

(1848) iulie 6, (Iași). (Mama lui Lascăr Rosetti) scrie fiului ei la (Cernăuți) că la Constantinopol s-au ținut două conferințe în legătură cu situația creată de pătunderea trupelor rusești în Moldova și despre deplasarea generalului Duhamel la Birlad, unde sint cantonate armatele rusești.

(Dragă Lascăr),

Din nefericire nu am reușit să vă trimit copia scrisorii (lui) Kotzebue către mitropolit. Ieri seară domnul Duhamel și-a luat un curier și s-a îndreptat spre Birlad, cam pe la orele zece din noapte, acolo unde se află armata (rusească). La Constantinopol s-au ținut (scrisoarea nu am văzut-o încă) două conferințe, la prima s-a hotărît ca să fie trimiși la București Suleiman-

Βουλίσον 4.

σήμερον κυριακὴ ἐφίλατον νὰ λάβο γράμα σας
 ὀλιγότερον κουτοσύλαβον, δὲν ἔχετε τὴν ἑνίαν μου καὶ
 δὲν μὲ χαλατε μὲ ἀγάπαι, καὶ αἰνίαις
 σας δίδω νέα τὰ ὅποια δὲν ἔχω πρὸ καλὴν πυχῶν.
 Ἐπὶ μὲν μοὶ ἦπαν ὅτι τὰ ἔχουσιν ἀπὸ ἑνὸς γίλου μας,
 ὅτις ἦτον εἰς ἐμὲ καὶ μοὶ ἦπεν ὅτι φιλαίτη νέα θυμαν-
 δικῇ, πλὴν δὲν ἔχει γράματα ἁκόμη καὶ ὁ ἀπεσταλ-
 μένος του εἰς κωνσταντινούπολιν δὲν ἐπέστρεψε. τὰ λεγό-
 μενα εἶναι ὅτι ὅλλαι αἱ εἶναι δύναμις εἰς κωνσταντι-
 νούπολιν ἔκαμαν μεγίστην ταραχὴν καὶ ἔδοσαν προτέστα διὰ
 τὴν εἰς τὰ ἐνταῦτα ἰσοδων τῶν στρατευμάτων ὅτι νὰ ἔκα-
 μόθησαν οἱ τούρκοι καὶ ἀποκρίνωτε ὅτι μὲ τῶς ἐδικτῶς
 τῶς τόπου ἔκαμαν ὡς ἐνέκριναν καὶ ἔχουν ἰδιετέριν συν-
 θήκιν, νὰ τῶς δίδῃ ἡ ῥωσικὰ βοήθειαν ὅταν ἔχουν
 ἀνάγκην. τῶς ἦπαν οἱ μινῆστεροι ὅτι αὐτοὶ οἱ τόποι
 ἰντερεσσάσου ὅλλους καὶ οὕτω δὲν χύνετε νὰ τρέξουν
 τὰ πράγματα. κατὰ πρότον ἡ τουρκικὰ ἔπρεπεν νὰ
 δοκημάσῃ καὶ νὰ ἐξετάσῃ τὰ ζητούν οἱ βλάχοι, οἱ
 θάχοι δὲν ζητούν ἐπὶ ἡλῶτος διὰ τὴν τουρκίαν.

τὰ ῥωσικὰ στρατεύματα λέν πῶς δὲν προσδο-
 ον ἔμιναν εἰς πουρλάε, ὁ κοτζεῖπου ἀπὸ φωγῶνι
 ἔγραψεν τὸν βλάχου μητροπολίτην λέγον τὸ πόσον συμ-
 παθεῖ μὲ αὐτοὺς τῶς τόπου, εἶναι 10 χρόνοι ὅπου
 τῶς ἀγάπαι καὶ ἰντερεσσάρετε, συμβουλεύη ληπὸν νὰ μετα-
 καλέσων τὸν πιπέσκον καὶ τέλος νὰ φέρῃ τὰ πάντα
 μὲ τὸν πιμενικὸν τρόπον ὅπου γυορίζῃ εἰς τὴν προτέραν
 στάσιν καὶ πολλὰ. ὁ μητροπολίτης ὡς φένετε κα-
 τεχημένος ἔγραψεν καὶ ἐπροσκάλεσεν τῶς ῥωσσοῦς
 μαθὸν τῶτο ὁ λαὸς ἐσηκόθη ὅλος νὰ τὸν ληθοβολήσῃ
 μὲ ἦπαν ὅτι ἀνέγνωσαν τὸ γράμα τοῦ κοτζεῖπου
 πρὸς τὸν μητροπολίτην, δὲν ἔξεντο πῶς ἦλθα τὴν
 ἀνοεσίαν καὶ δὲν ἐζήτησα κόπικαν.

λέν ὅτι οἱ εὐρωπαῖοι ἦπαν ἀρκετὰ καὶ διὰ τὰ
 ἔδω, στελέεται ληπὸν ὁ σωλιμάν πασᾶς, τῶ ὅπουτον
 τὴν ἀδελφὸν ἔχει θηναῖκα ὁ ῥεστικῆς, συνοδευμένος
 μὲ τὸν ἐμὲν ἐφένει, ὅτις καταπρότον ἦτον νὰ
 ἔλθῃ ἐξετασῆς καὶ τὰ βογορίδε ῥωστικὰ τὸν ἐμπί-
 οδον καὶ ἔστηλκε τὸν ταλατὴν μὲ τὸν μεουσούριν,

ἀντὶ τοῦ ἀναχωρῶν, οἱ ἄλλοι περιμένονται.

Ἐλπίζω νὰ μὲ ἰδεάσετε τὰ περὶ ὀκονομίας διὰ νὰ
γράψω τὸν ῥάδοσκάνον, παρακαλῶ λαοκάρ μου γράφε-
τε τὰ ἀδελφικά σας καθόσον βλέπω νὰ θολόσουν τὰ
πράγματα ἵνα ἀναγκασθῶν ὁ ἀλέκος νὰ ἀναβάλῃ τὸ ταξίδι
τοῦ, τὰ ἰντερέσα τῆς φρονήμου εὐγενείας τῶν καθ' ὅς καὶ
τῶν παιδιῶν εὐρισκόντες εἰς μολδαβίαν. Χθὲς θράδῃ
κυριακῇ ἔμαθον ἀπὸ τὸν φίλον διὰ ὁ σολεϊμάν πασᾶς
μετὰ τοῦ ἐμὲν ἐφένδῃ περνῶν εἰς βουκουρεστή, διὰ
τὰ βλαχικά ὅτι ἐμὸν ἔβλεπον εἰς χαλάτς στρατεύματα
τουρκικά, ἢ ἐφένεδα, ἀπερνῶν ἐμπροσθα, ἃ βλαχοί
θέλουν δεχθῆναι τοὺς τούρκους μὲ ἐνπιστοσύνη, εἶναι
ἔτιμῃ νὰ διατέμνουν ἀπὸ τὰ ἀρτέκολα ἐν τῷ θελή-
σῃ ἢ τουρκία, προτεζιῶνε δὲν θέλουν, οὐδὲν ἄλλο
ζιζνόν (προτεζιῶνε νὰ διαφενδεύῃ κλέπτειν ἀπὸ τὴν δὲν
θέλουν), τὸν μετροπολίτην ὅπου ἀνοθεν εἰς γράψω
ἀληθῆ, καὶ ὅτι ἀνέρεσεν τὴν πρόσκλησιν ὅπου ἔκαμεν
πρὸς τὸν κουτζουπόου ἀλήθια. Ἄν παρθῶσιν εἰς στέ-
λω τὴν κόπαιν τοῦ γράμματος τῶν κουτζουπόου ὅπου
ἔχει τὰς συμπαθείας διὰ τοὺς δύο τόπους, καὶ τῶν
ἐφένῃ ὅτι ὀλίγον εἰς ἑκατέρωθεν ὁ ἡγεμόν, καὶ
δὲν εἶναι ἀληθῆ τὰ μακροτάξιμα τῶν καλεῶν.
τὰ ῥωσικά στρατεύματα ἔμειναν εἰς πουργάτς, δὲν
ἀβαντάρουν εἰς βλαχίαν, λέν ὅτι τὰ ἔφεραν κατὰ
τὴν ζήτησιν τοῦ ἡγεμόνος καὶ ταλάτς, νὰ βάλῃ
ἢ τοιχία. Ἄντὸς λέν μὰ οἱ μηνῶστεροι εἰς
κωνσταντινούπολιν φένετε νὰ ἐπροτέστειραν μὲ
πατηρῆ κατὰ ἐν γράμμα ὅπου ἔλαβεν ὁ ποληγενης.
τὰ τουρκικά στρατεύματα, εἶναι προταρῆ νὰ
φένουν τὰ ἔξοδα εἰς λογαριασμόν τοῦ κακομηχάν
ἐν χαροπιόν διὰ ἐμᾶς ὁ μυχάλῃς ἀρχισεν εἰς πρό-
σερον νὰ κάμνῃ ἀγρηπνία καὶ νὰ γλήφῃ τοὺς
ἀρχούς, χθὲς ἔκαμεν ἀγρηπνίαν εἰς τὸν ἀρχον
νέκολαιον τὸν μεγάλον, καὶ ἐπῆρεν μὲ τὸν με-
νίστρον τὸν ἀλέκον πάλαν. λέν δὲ ὅτι
ἔστειλεν 100 καζάκους ῥωσούς νὰ φέρον τὸν ἀσλάνι.

λέν καὶ ἐν ψεύμα διὰ τὸν ἐδικὸν μας νέκον.
 τὴν κόπια τοῦ γράμματος τοῦ μητροπολίτου ὁποῦ σὰς
 περικλίω μὲ πρόσεν πότταν καὶ μὲ τὴν ἐπιστρέφετε
 ἐπηδὴ ὑπεσχέσθην καὶ τὴν δόσω. δὲν εἶχα κερδὸν καὶ
 τὴν ζυγεράψω ἐπηδὴ ἐστάθη μίαν ὄραν εἰς τὸν
 καπνὸν, χωρὶς ἀναβολῆν μὲ τὴν πρόσεν πότταν καὶ
 τὴν ἔχω. ὑγιένετε.

ἢ μητέρα σου τοῖ γράφει τόσα, ὥστε δὲν μένει
 εἰς ἐμὲ τί νὰ σοὶ γράψω. Τώρα καρδοκοποῦ καὶ
 μὲ τὴν τρέκαν τοῦ ἀδελφου σου Ἀλέκου ἕως νὰ μάθω
 ὅτε ἐφθάσεν αὐτοῦ ὑγιῆς. Τὰ πράγματα περιπλέ-
 κονται πολὺ διὰ τὸν εἴσοδον τῶν ξωτοκίων στρα-
 τυμάτων ἐγκαῦθα. φοβοῦμαι μὴ καταντήσῃ ἡ Μολ-
 δοβλαχία θάλαττον τοῦ πολέμου.
 δὲν σὰς στείλω τὸ γράμμα τοῦ κουτζουμποῦ
 πρὸς τὸν μητροπολίτην ἐπηδὴ μοὶ ἐστάθη ἔορας καὶ
 δὲν ἐπρόφθασα νὰ πάρω κόπια.

Doc. nr. 3.

paşa împreună cu Emin-effendi și cu armatele, iar la a doua să se trimită scrisorile (primite) din țară (adică aceea din Moldova contra lui Mihail (Sturza)) la toate ambasaderele; se zice că a fost mare agitație și (ambasadorii) au protestat pe față contra acțiunilor întreprinse de ruși. Să nu vă bazați (prea mult) pe cele ce vă scriu, (căci) nu le am dintr-o sursă bună; prietenul (nostru) m-a anunțat ieri că va veni ca să discute cu mine și să-mi aducă și copia scrisorii mitropolitului, apoi s-a dezvinovățit că a avut altceva de făcut și nu a apucat să vină pînă la mine. (Îți scriu) toate acestea în grabă, deoarece (chiar acum) pleacă Nicolae Nea(c)su pentru treburile moșiiilor noastre; mi-e teamă ca Mitică să nu facă vreo nebulie.

Fiți sănătoși!

(P.S.) Scrie-le și lor, (dragă) Lascăr, nu fi nepăsător. Cei din Țara Românească primesc protecția Turcilor, (dar) nu se mulțumesc numai cu atîta. (Vă rog) să mă informați dacă acolo se fac pregătiri, după cum vorbește lumea aici.

Arh. St. Buc., fond „Eudoxiu Hurmuzachi”, doc. 107, orig. difolio, lb. greacă.

5

1848 iulie 9/21, Iași. M. D. Manu scrie lui Lascăr (Rosetti la Cernăuți), în legătură cu protestul consulului francez din Iași împotriva intrării armatelor rusești în Principate; trimiterea lui Soliman-paşa și a lui Emin-effendi în Țara Românească; plecarea lui Duhamel la Bîrlad; oștile otomane de la Galați.

Prea iubite Lascarache,

Scrisoarea ta din (ziua de) 3 a lunii în curs am primit-o și m-am bucurat pentru starea bună a sănătății tale, așa cum ți-o doresc și eu. Scrisoarea anexată în aceasta s-a dat sigur în mîinile domnului Vîrnav și am cerut răspuns la ea; m-a anunțat că vrea să întreprindă niște investigații și după ce va primi informațiile solicitate îmi (va) trimite răspunsul. Drept urmare am avut răbdare pînă cînd (primește informațiile), dar se pare că (întîrzierea) este consecința faptului că, după cum m-a informat Alcazi ieri, consulul francez, protestînd contra intrării armatelor rusești, pleacă de aici. Să (căutați) să-l vedeți la Cernăuți, înainte de a primi răspunsul de la acesta¹.

Ίουλίσιον 6.

ἀπὸ ἀτυχίαν δὲν ἑκατόρθωσα νὰ γὰς στείλω τὴν
κόπικαν τοῦ γραμάτος πρὸς τὸν μητροπολίτην. χθὲς
ἔβραδον ἔπλεον κούρερον ὁ κύριος δουχαμέλ καὶ
ἀνεχώρισεν εἰς ταῖς λόγῃς νικτὸς, διὰ πουργάει ὁπῶν
εὗρισκετε ἢ ἄρμεα. εἰς κωνσταντινούπολιν ἔγιναν
(γράμα δὲν ἴδα) δύνω συμβούλιον, εἰς τὸ πρότερον ἀπε-
φασίσθη νὰ στείλων εἰς βοσκουρέντι τὸν σολεμάν
πασά μετὰ τοῦ ἔμιν. ἔφενδι καὶ στρατεύματα εἰς
τὸ δεύτερον νὰ σταλῶν τὰ ἐγγράφα τοῦ τόπου
(τῆς πορδανίας κατὰ μὴχαλῃ) εἰς ἄλλας τὰς ἀμπα-
σάδας, λέν ὅτι ἔγιναν μεγάλο πατηροδὴ εἰς τὴν
κωνσταντινούπολιν, καὶ κατακραυγὴ κατὰ τῶν ῥωστικῶν
πράξεων, μὴ θάζετε θάσεν εἰς αὐτὰ ὅπου γὰς γράψω
δὲν τὰ ἔχω ἀπὸ καλὴν πηγὴν, ὁ φίλος μὲ ἔμνη-
σεν χθὲς ὅτι μὲ ἔρχετε διὰ νὰ μὲ ἤπη νὰ μὲ
φῆρι καὶ τὴν κόπικαν ἀπὸ τοῦ τοῦ μητροπολίτου,
ἔκουσμεν ὅτι τὸν ἔκοιούθησεν τὴ καὶ δὲν ἐπρόφ-
τασεν πλὴν ἔχει νὰ μὲ ἤπει καὶ ἄμα ὅπου ἤμπο-
ρεσε ἔρχετε διότι κενὰ εἰς γαλιτζὴ νὰ ἀνταμό-
σῃ τοῦς ἀπεσταλμένους ἵσως καὶ νὰ μὲ προστάσῃ
νὰ μὲ ἔλθῃ. Ταῦτα ἐν θείᾳ διότι κενὰ ὅς
νεκοχέις νιάσων διὰ ταῖς ἱκονομίας τῶν μεσολ-
κίων γὰς, φοβούμε νὰ μὲ κάμῃ ὁ μετῆς
καμὴν τρέλλαν. ὑπενέετε.

Π. Γ. > γράφετε αὐτοῖς λαοκάρη μὴ τόπον ἀδελφότητος.
οἱ βλάχοι δέχοντες τὰ τουρκικὰ προτεξίονε δὲν
θέλουν εὐχαριστοῦν. ἱδαιέετε μὲ ἀν ἔκῃ
ὡς ἔδω ὁμιλήτε κάμνον ἐτιμνσίαις.

Doc. nr. 4.

De fapt și data trecută ți-am scris² că consu-
lul francez a semnat și protestul consulului
Prusiei. Apoi mi-a mai spus Alcazi că agentul
austriac a primit încuviințare de la guvernul
lui, ca să protesteze și el și să plece (din
țară).

Se mai spune că la Constantinopol au pro-
testat toți ambasadorii străini contra intrării

armatelor rusești și s-a făcut mare vîlvă și că
din cauza acestor proteste și ca urmare a
anaforelei trimise și a memoriilor (înain-
tate) de către boierii de aici a fost ales Soli-
man-pașa, care a fost ambasador (al Turciei)
la Paris, împreună cu Emin-effendi, primul
dragoman al Porții, pe care cred că l-ai cu-
noscute în insulele Constantinopolului, ca să

vină în Țara Românească și să se străduiască din răputeri, ca să restabilească situația în mod pașnic și în cazul în care nu vor reuși, abia atunci să fie chemate armatele turcești, care de la 1 iulie au început să treacă (Dunărea) spre Galați, (fiind) cam 6000 la număr. Comandantul lor este Rifat-pașa. Și-au așezat tabăra la vechea carantină, unde s-au preocupat de efectuarea carantinei (soldaților) în cea mai mare ordine și liniște; în cazul în care cu ajutorul acestora³ nu vor putea să-i domolească pe răsculați, atunci (Soliman-pașa și Emin-effendi) pot recurge și la ajutorul puterii aliate⁴, căci aceasta a trecut Prutul încă de la 25 iulie⁵, iar armata în număr de 20.000 (de oameni) și-a întins tabăra de la Birlad pînă la Tecuci, iar 4000 (de soldați) se află la Copou. Se mai spune că la Leova⁶ se găsește o armată de 60.000 (de oameni) gata la primul ordin. Generalul Duhamel, primind o a doua ștafetă de la Petersburg, îndată a pleca la Birlad. A fost imposibil să aflăm pînă în momentul de față ceva din (veștile aduse de) această ștafetă. Nici Tomanski⁷ nu cunoaște ce a adus curierul. Prin urmare nu știm pînă acum dacă armatele rusești au înaintat către Țara Românească. Îmi reproșezi că în asemenea împrejurări nu întrețin o corespondență cu Bucureștii ca să aflu evenimentele. De ce nu reproșezi asta mai de grabă compatrioților tăi a căror datorie era ca să aibe 40 de oameni din Țara Românească și pînă aici și care să se informeze zilnic în legătură cu tot ce se petrece? În ceea ce mă privește, domnul meu, mijloacele mele sînt foarte reduse sau mai bine zis inexistente, ca să pot face așa ceva, mai ales cînd poșta rusească nu aduce scrisorile din Țara Românească.

.....

(Mama voastră) îl sfătuiește pe Alecu să vină la casa lui părintească, ca să facă și o economie în buget, mai ales în vremurile de azi.

Să-ți spun acum și ceva cu haz. Ne-au scris de la Constantinopol că după ce s-au primit petițiile boierilor (moldoveni), Poarta a hotărît căderea domnitorului Sturza, dar evenimentele din Țara Românească au dus la amînarea aplicării imediate (a acestei hotărîri). Drept urmare Vogoride și cu A. Callimach, care de la Londra s-a îndreptat spre Constantinopol, se străduiesc din răputeri să ajungă domintori, primul în

Țara Românească, iar al doilea în Moldova. Vă îmbrățișez și fiți sănătoși amîndoi.

Fratele și sluga ta,

M. D. Manu

Arh. St. Buc., fond „Eudoxiu Hurmuzachi”, doc. 85, orig. difolio, lb. greacă.

¹ Adică de la Vîrnav.

² De aici se vede că au mai fost și alte scrisori înainte a acesteia, dar s-au pierdut; de la M. D. Manu se păstrează numai trei.

³ Adică al soldaților din armata turcească,

⁴ Adică la Rusia.

⁵ De fapt 25 iunie; este un lapsus calami.

⁶ Localitate la granița cu Basarabia.

⁷ Consulul rus de la Iași; v. și „Anul 1848 în Principatele Române”, Buc., 1902—1910, V, 690 și VI, 203.

6

1848 iulie 12/24, Iași. M. D. Manu scrie lui Lascăr (Rosetti, la Cernăuți), despre oportunitatea unui protest din partea moldovenilor pe lângă Dieta germană de la Frankfurt și despre evenimentele din Țara Românească.

Prea iubite Lascăre,

Am în fața mea două scrisori de la tine, una din 30 (iunie)/12 iulie, pe care am primit-o ieri printr-un ofițer din garda națională din Viena; îți dau de știre însă că am primit-o deschisă. Din nefericire nu iau nici o scrisoare și nici o hirtie înainte de a le trece prin fum. Scrisoarea a fost așezată pe masa mea, avînd partea cu adresa în jos și nu am observat decît după ce a plecat acesta¹. Deoarece însă mi-a spus că a fost pe la Bălsătești înainte de a veni aici și nu mă îndoiesc că (scrisoarea) a fost deschisă de către Cantacuzinești ca să vadă ce conține, după cum au făcut și cu aceea a lui V(asile) Alecsandri către Hurmuzachi și toată lumea știa ce conținea înainte ca acesta să primească scrisoarea de la acela². De aceea scrie-mi numai prin poștă și nu prin oricine se nimeresc.

Scrisoarea din 8/20 iulie am primit-o prin domnul D. Cuza ieri, sîmbătă. Am văzut cele ce-mi scrieți și că-mi cereți părerea în legătură cu necesitatea și folosul pentru țară al unui protest din partea voastră către Dieta de la Frankfurt. Frate, propunerea eu o consider foarte importantă; și nu este chiar atît de ușor să-și exprime cineva părerea proprie, fără (riscul de a comite) o imprudență, (iar eu nu pot să mă pronunț) înainte ca să cunosc cu

Ἰάσιον, τὴν 9/21 Ἰουλίου, 1848.

Φίλτατε Λαοκαράκη.

Τὸ ἀπο 3: τοῦ τρέχοντος γράμμα σου ἔλαβον, καὶ ὑπερεχάρην διὰ τὸ ἄσιον τῆς ποθεινοτάτης μοι ὕψι-
ας σου. Τὸ ἐν ἔνταυτο ἑμπερίκλειστον γράμμα ἐπεδόθη
ἀσφαλῶς εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Κ(υρί)ου Βυρνάβου,
καὶ ἐξήκουσα τὴν εἰς αὐτὸ ἀπάντησιν, μοι ἐμήνυσεν ὅτι
ἔχει νὰ κάμῃ τινὰς ἐξετάσεις καὶ ἀφ' οὗ λάβῃ τὰς
δεύσας πληροφορίας μοι πέμψει τὴν ἀπάντησιν.
Ἐπομένως ἤχα ὑπομονὴν ἕως τότε. Ἀλλ' εἶναι
ἐπόμενον, καθ' ὅσα μοι εἶπε χθὲς ὁ Ἀλκάζης, ὅτι
δηλαδή ὁ Πρόξενος Γάλλος διαμαρτυρηθεὶς διὰ ἑξο-
δὸν τῶν ῥωσικῶν στρατευμάτων ἀναχωρεῖ ἐνταῦθα,
νὰ ἰδῇτε αὐτὸν εἰς τζερνκούτζι πρὶν λήθετε τὴν
παρ' αὐτοῦ ἀπάντησιν. Τὸ ὅτι ὁ Γαλλικὸς
Πρόξενος συνυπέγραψε τὴν διαμαρτυρήσιν τοῦ Προ-
σκακοῦ τοῦτο σοὶ τὸ ἔγραψα καὶ προλαβόντως.
Ἐπίσης μοι εἶπεν ὁ Ἀλκάζης ὅτι ὁ Αὐστριακὸς
Ἀρέντης ἔλαβε διάλυσιν παρὰ τῆς διοικήσεως σου
νὰ διαμαρτυρηθῇ καὶ αὐτὸς καὶ νὰ ἀναχωρήσῃ.
Λέγεται ὅτι εἰς Κωνσταντινουπόλιν διαμαρτυρή-
θησαν ὅλοι οἱ ξένοι Πρέσβεις διὰ τὴν ἑξοδὸν τῶν
ῥωσικῶν στρατευμάτων καὶ γίνετε μεγάλη ταραχὴ καὶ
ὅτι κατὰ συνέπειαν τῶν διαμαρτυρήσεων τούτων, κα-
θὼς καὶ τῆς πεμφθείσης ἀναφορᾶς καὶ ὑπομνήματα παρὰ
τῶν ἐνταῦθα Ἀρχόντων διορίσθη ὁ Σολιμεᾶν
πασᾶς πρῶτην Πρέσβυν εἰς Παρίσι δυνάμει καὶ ὁ
ἑμὲν ἐφέντης πρῶτος διερμηνεὺς τῆς Πόρτας, τὸν
ὁποῖον νομίζω, νὰ ἐρνῶριος εἰς τὰ νησιά τῆς
Κωνσταντινουπόλεως, νὰ ἐπέλθωσιν εἰς Βλαχίαν, καὶ νὰ
παοχίσωσιν ὅλας δυνάμεις νὰ συμβιβάσωσιν εἰρηνι-
κῶς τὰ πράγματα, καὶ ὅταν ἀποτύχωσιν οὕτε
τότε νὰ προσκαλέσωσι τὰ τουρκικὰ στρατεύματα
τὰ ὁποῖα ἀπὸ πρώτης Ἰουλίου ἤρξετο νὰ δια-
βαίνωσιν εἰς Γαλατζί ἕως 6000 τῶν ἀριθμὸν.

Ἀρχιστράτηγος διὰ αὐτῶν ἦναι ὁ εἶφας Πάσης. Ὁ Εὐστράτος πέδυσαν εἰς τὴν παλαιὰν καραντάναν, καὶ ἔκμαν τὴν καθαρὰν τῶν μετὰ μερίστης εὐταξίας καὶ ὑπακοῆς. καὶ ὅταν δι' αὐτῶν δὲν δυνήθωσι νὰ ὑποτάξωσι τοῦς ἑπαναστάτας, τότε νὰ προστρέξωσι καὶ εἰς τὴν συμμαχικὴν δυνάμειν, ἀλλ' αὐτὴ διέβη τὸν Πρόντον κατὰ τὴν 25 Ἰουλίαν καὶ εὐρίσκεται ἐστρατοπεδευμένον 20.000 στρατοῦ ἀπὸ Περλάτι εἰς Τεκούντζι καὶ 4000 εἰς Κοπού. Λέγεται δὲ ὅτι εἰς Λέσβα εὐρίσκεται ἔτι ἕτοιμος 60.000 στρατός εἰς τὴν πρώτην διαταγὴν. Ὁ στρατηγὸς Δουχαμὲλ λαβὼν τὴν δευτέραν φεταγερὴν ἀπὸ Πετροπόλεως, εὐθὺς καὶ ἀνεχώρησε διὰ Περλάτι. Δὲν ἐντάθη τρόπον νὰ μάθωμεν ἀκριτῆς ὥρας σφδὲν τι ἐξ αὐτοῦ τοῦ ταχυδρομίου. μήτε ὁ Τουμάνσκις δὲν γνωρίζει τὰ ἔφεραν αὐτὸς. Ἐπίσης δὲν γνωρίζομεν ἀκριτῆς ὥρας ἂν τὰ ῥωσικὰ στρατεύματα ἐπροχώρησαν πρὸς Βλαχίαν. Μ' ἐπιπλήττει, ὅτι εἰς ταύτας περιστάσεις δὲν ἔχω ἀλληλογραφίαν μὲ Βουκουρέστι διὰ νὰ μανθάνω τὰ τρέχοντα. καὶ διὰ τὰ δὲν ἐπιπλήττει καλῆσε-ρα τοῦς συμπατριώτας σου τῶν ὁποίων χρέος ἔχον νὰ ἔχωσι 40 ἄνθρωποις ἀπὸ Βλαχίαν εἰς ἑδῶ, καὶ νὰ λαμβάνωσι πληροφορίας τῶν διατεχόντων καθημερινῶς; τὰ ἑμέ, κυρίε μου, πολὺ μικρὰ καὶ μᾶλλον ἀπὲν ἡδυνάστε ὡς νὰ δυνήθω νὰ κάμω τοῦτο, ὅταν τὸ ῥωσικὸν ταχυδρομεῖον δὲν φέρει ἀπὸ Βλαχίαν γράμματα.

τὸν δὲ Ἀλέκον, ὅτι τὸν συμβουλεύει νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν πατρικὴν τοῦ οἰκίαν, καὶ νὰ κάμουν οἰκονομικὰ τῶν ἐξόδων κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις. Ἀς σοὶ εἴπω καὶ τὰ ἴδιότα. Μὰς γράφουν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως, ὅτι μετὰ τὴν παρελαβὴν, τῶν ἑγγράφων τῶν ἀρχόντων, ἡ Πόρτα ἀπεφάσισε τὴν πτωσὶν τοῦ ἡγεμόνου Σουλτᾶ, ἀλλὰ τὰ τῆς Βλαχίας πράγματα ἔφεραν πρὸς τὸ παρὸν ἀναβολὴν νὰ ἐνεργήσῃ τοῦτο εὐθὺς. Ἐπομένως ὁ

Βογορίδης καὶ Α. Καλλιμάχης, ὅπως ἀναχώρησεν
 ἀπὸ Λονδίνου διὰ Κωνσταντινουπόλεως ὅπου
 δαρχαῖς καὶ γίνη ὁ μὲν πρῶτος εἰς Βλαχίαν
 ὁ δὲ δεύτερος εἰς Μολδαβίαν.

ὁ ἀδελφός καὶ δούλος

Μ. Δ. Μάκος,

Doc. nr. 5.

certitudine ceea ce încă nu știu și îți mărturisesc că nu cunosc multe lucruri, deoarece, din nenorocire în țara ta un lucru dintre cele mai imposibile este să afli adevărul.

Las la o parte cele referitoare la avere, din moment ce-mi spui că, atunci când este vorba de o cauză măreață, este nevoie și de o avere mare și în perioadele de criză trebuie ca cineva să riște totul; cu asta sînt de acord.

Îmi mai vorbești despre o anafora semnată de ciocoi care slujesc Consulatul și pe domnitor, care au cerut intrarea armatelor rusești în Moldova. Confirmă-mi, te rog, mai întii: această anafora există într-adevăr? A fost înaintată în mod oficial undeva? Au arătat-o rușii pentru justificarea intrării lor în principat? A fost publicată această (anafora), conform obiceiului, în proclamația sau în declarația armatelor rusești? Aveți un asemenea document oficial în mîinile voastre? Dacă-l aveți, nu mai stați nici o clipă, puteți să protestați imediat. Părerea mea este să nu protestați numai pe lingă Dieta germană, ci pe lingă toate puterile. Iar dacă nu aveți un asemenea act, cum vreți să protestați? Pe ce vă veți baza? Numai pe un asemenea act? Poate să aveți dreptate, explicînd situația că, după cît se pare, chiar dacă sperjurul și trădătorul domnitor a fost în stare prin anaforale mincinoase către Poartă să o înșele cum că ar exista o revoluție în principat și a primit aprobarea ca să cheme armatele rusești pentru potolirea acesteia, trebuia (totuși), conform cu legile în vigoare ale țării, să convoace Adunarea Obștească Extraordinară și prin aceasta să acționeze pentru chemarea trupelor. Dar acesta³ neexistînd, nu văd oportunitatea protestului vostru. Aceasta se va face, poate s-a și făcut de către puterile care cer menținerea integrității statului turc și (păstrarea) unui echilibru în Europa.

Frate, aceasta este părerea mea în legătură cu drepturile voastre de a protesta. Dacă domnitorul a uzat de intrigi pentru intrarea armatelor rusești (în țară), trebuie să vă bazați pe acte oficiale și nu pe vorbe, ca să protestați (în această chestiune). Dacă după ce vă veți informa, (veți afla) că Poarta are un tratat cu aceasta,⁴ atunci chestiunea depășește competența voastră. Dacă iarăși (trupele rusești au intrat) din proprie inițiativă și cu scopul de a cucerii (țara), din nou voi nu aveți nici o competență.

Iar armatele rusești au intrat în Moldova fără nici o proclamație scrisă, și circulă fel de fel de vorbe. Prin urmare ei pot după împrejurări să justifice aceasta⁵ în chipurile (arătate mai sus); frate, știrea zilei este aceea că armatele rusești pleacă joi, căci generalul Duhamel a căzut în dizgrația împăratului pe motiv că, înțelegîndu-se cu domnitorul Sturza, a înșelat Guvernul rusesc ca să aducă trupele (în principat), pretextînd că în țară este revoluție. Acestea sînt cele ce se spun și de către generalii și ofițerii ruși de la Bîrlad, ca și de către cei ce se află aici.

Duhamel s-a întors de la Galați ieri, în zori, cam la orele 5. Se dusesse la Galați împreună cu Kotzebue...⁶, ca să-l întâlnească pe Rifat-pașa. Dar se pare că Rifat-pașa „le-a arătat colții”, ne voind să recunoască intrarea lor în principat. Guvernul Provizoriu din Țara Românească a trimis la Rifat-pașa o deputație, pe care acesta a primit-o cu amabilitate; le-a comunicat că Turcia recunoaște majoritatea cererilor lor, în afară de cîteva, pe care le consideră ne oportune, dar și pe acestea cu timpul poate le va recunoaște, (este vorba) mai ales de garda națională, pe motivul ca să nu se producă continue turburări. De acolo⁷ vă este mai ușor să întrețineți corespondența cu Țara Românească și cu Bucureștiul. Cîte

s-au zvonit despre guvernul provizoriu din Țara Românească, și anume că ar fi furat un milion de galbeni și apoi a fugit, au fost minciuni rusești și zvonuri false. La fel domnii (aceștia) au pus la cale un măcel cu sprijinul bulgarilor și al celor doi colonel de miliție, simpatizanți ai rușilor, Odobescu și Solomon. Dar cei din Țara Românească⁸ văzând absurditatea acestei acțiuni s-au unit cu toții și pe primii i-au alungat, iar pe ceilalți i-au închis.

Banii (tăi) din Țara Românească încă nu au fost strinși. Polițele de acest fel se achită foarte greu, fără prelungirea termenului, mai ales în asemenea împrejurări. Banii (polițelor) Aglaiei s-au plătit, căci a tras Pericle o poliță; bineînțeles, din datorii. Eu mă gîndesc la o situație și mai dezastruoasă pe viitor. Nu am luat nici 6000 de groși pe luna iunie. Las la o parte situația generală a comerțului, după ce au început aici tulburările, și lipsa acută de monedă și de credit, iar holera a împrăștiat lumea. Arendașul Bazga mai datorează încă banii pentru 6 luni, ce trebuia să-i dea la Sf. Gheorghe și nu pot nici pe aceștia să-i încasez acum. (Sper că banii) vă ajung la amîndoi și fiți sănătoși; te rog să-l sîruți pe Alecu din partea mea. Era să uit: ieri a scris Manolache că a venit la Costuleni zapciul cu mai mulți cazaci ruși și au treierat orzul cu forța și acum îl transportă. I-am spus mamei tale să protesteze împotriva acestui abuz.

Fratele și prietenul tău,
M. D. Manu

P.S. (Am aflat) o veste de la Consulatul francez și anume că domnul Titov a declarat la Constantinopol în fața puterilor străine că, deoarece moldo-valahii nu le sînt recunoscători și nici demni de protecția rusească, împăratul Rusiei le va retrage imediat această protecție. Nu-i așa că are haz? Am primit chiar acum scrisoarea de la tine, care însă se află la afumat⁹.

Arh. St. Buc., fond „Eudoxiu Hurmuzachi“, doc. 66, orig., difolio lb. greacă.

¹ Aducătorul scrisorii.

² V. Alecsandri.

³ Adică actul de chemare a armatelor rusești.

⁴ Cu Rusia.

⁵ Intrarea armatelor rusești în Moldova.

⁶ În text se află un cuvînt ce nu a putut fi citit,

⁷ Adică de la Cernăuți, unde se afla Lascăr Rosetti.

⁸ În text: valahii.

⁹ Din cauza holerei se luau măsuri de dezinfectare a scrisorilor care veneau din alte părți și unul din cele mai cunoscute era acesta.

7

(1848) iulie 21, (Iași). (E. Rosetti) scrie lui Lascăr Rosetti, la Cernăuți, despre situația din Moldova și Muntenia creată de atitudinea ostilă a puterilor protectoare și suverane.

Iubite Lascăr,

Situația la noi se înrăutățește; turcii, aliați cu rușii, dar nu de bună voie și ei știu asta, i-au surghiunit în satele lor aproape pe toți boierii care s-au dus cu reclamație la Talaat — effendi, puțini dintre ei sînt liberi, iar pe (boierul) moldovean care s-a dus la Talaat și la Rifat cu o nouă plingere din partea boierilor, în care aceștia arată că pe aceia care au dat reclamația de mai înainte i-au surghiunit și nu sînt liberi nici măcar să-și vadă rudele din propriile sate, l-au exilat, zic, pe boier, la Măcin. Alecu Sturza Bîrlădeanul și Polidor Ventura s-au refugiat la Consulatul austriac la Galați și numai așa au scăpat pînă acum de exil.

Ginerele meu, Alecu, scrie de la Viena că pretutindeni numele de „rus“ este venerat și de temut și, categoric, nici nu poate să fie altfel, deoarece (aceia) nu au avut de suferit (nimic din partea rușilor); una este ceea ce dorești și alta ceea ce poți. Fără îndoială printre voi¹ sînt bărbați demni de toată lauda, și care sînt, (după cum) am aflat, și ei pentru libertate, (alții) însă dau dovadă de (demență). Am observat că (numai exilul) oferă o bază comună de înțelegere pentru ca să putem avea parte de cel mai mare bine. Pe la hanuri se alcătuiesc niște scrisori de mulțumire prin care este cerut Mihail (Sturza) ca domnitor și sînt blestemați boierii, arătîndu-se că sub oblăduirea aceluia au avut parte de bunăstare. Toate astea sînt meschinării, dar ce putem face noi? Au luat arhiva de la consulatul rusesc din București și au transportat-o la cel englezesc. Rusia a avertizat Turcia că dacă nu instaurează ordinea în Moldova și Țara Românească, aducîndu-le la statu quo,² o va face ea. (Dragă) Lascăr, ce-i de făcut? Dacă voi nu veniți ca să aveți o întrevvedere cu nemții, care oricum sînt acceptabili și nici (nu vreți) să fie ales alt (domnitor), (atunci) acceptați protecția străinilor. Consulul rusesc (după plecarea lui Kotzebue)³ și-a transportat arhiva la consulatul englezesc, prin urmare peste tot „rușii sînt mari“. Alecu zice că spaima se transformă în panică la rostirea numelui de „rus“; pînă în

Γάσων, τὴν 12/24 Ἰουλίου 1848.

Φίλατε Λασκαράκη.

Ἔχω ὑπ' ὄφιν μου δύο γράμματα σου τὸ ἀπὸ 30/12 Ἰουλίου ὅπερ ἔλαβον χθὲς δι' ἑνὸς ἀγιοματεκαῦ τῆς ἔθνο-φυλακῆς τῆς Βιέννης. ἀλλ' ἔδωκα εἰς εἴδησιν σου, ὅτι τὸ ἔλαβον ἀνοικτὸν. Κατὰ δυστυχίαν δὲν πιάνω γράμ-ματα καὶ χρεῖα πρὶν καπνίσω ἀεὶ. ἐθέμην ἀεὶ ἐπὶ τῆς φραπέζης μου ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ἐπιγραφῆς, καὶ δὲν τὸ παρατήρησα παρὰ ἄφ' οὗ ἀνεχώρησεν αὐτὸς.... Ἐπειδὴ δὲ μοι εἶπεν ὅτι ἦτον εἰς Παλατέστει πρὶν ἔλθῃ ἐν-ταῦθα, δὲν εἶναι ἀμφιβολία, ὅτι ἠνοίχθη παρὰ τῶν καντακουζινῶν διὰ νὰ ἴδωσι τὴ διαλαμβάνει, καθὼς ἔκαμαν καὶ τὸ τῷ Β. Ἀλεξανδρῇ γράμμα πρὸς τὸν χουρμουζάκην, καὶ ἐγνωρίσεν τὸ κοινὸν τὰ ἐνδοακμη-θανόμενα πρὶν λάβῃ αὐτὸς τὸ γράμμα σου. διὰ τοῦτο γράφε μοι μόνον διὰ τῆς πόσεως καὶ οὐχὶ μετὰ τυχόντα.

Τὸ δὲ ἀπὸ 8/20 Ἰουλίου διὰ κυ(ρίου) Δ. Κούζα ἔλαβον προχθὲς τὸ σαββάτω. Εἶδον τὰ ἐν αὐτῷ μοι σημειούμενα, καὶ τὴν ζήτησιν τῆς γνώμης μου περὶ τῶν ἀν. πρέπη καὶ ὠφελῇ εἰς τὸν τόπον μίαν διαμαρτύ-ρησιν ἀπὸ μέρους σου πρὸς τὴν διάδικα τοῦ γραγκφόρτ. τὴν πρότασιν, ἀδελφέ μου, τὴν θεωρῶ ἄρκετα σημασι-κὴν, καὶ οὐχὶ τόσον ἄκολον νὰ ἐκφράσῃ εἰς τὴν γνώμην σου, ἀντὶ ἀπερισκεψίας, πρὶν γνωρίσῃ μετὰ θετικότητος ὅσα μοι ἐλλείπουνται, καὶ σοὶ λέγω, ὅτι ἀρνοῶ πολλά, καθότι κατὰ δυστυχίαν εἰς τὸν τόπον σου εἶναι τῶν ἀδυνατίων νὰ μάθῃ τις μίαν ἀλήθειαν. Ἀφύνω κατὰ μέρος τὰ περὶ τῆς περιουσίας ἀφ' οὗ μοι λέγεις, ὅτι εἰς μεγάλης αἰτίας ἀνάγκη μεγάλῃ μάσων καὶ εἰς κρισίμους περιστάσεις ἀνάγκη νὰ εἰσφοκινδυνεύσῃ τις καὶ τὸ ὅλον. σύμφημι κατὰ τοῦτο. Ἀλλὰ μοι ὁμιλεῖς περὶ μίαν ἀναφορὰς ὑπογεγραμμένης παρὰ ὑπηρετίων καὶ ἐδοκογιῶν τῶν Κονσουλᾶτον καὶ ἡγεμόνος, ἀιτάντων τὴν εἴσοδον τῶν ῥοτοκῶν στρατευμάτων εἰς τὴν Μολδαβίαν.

Βεβαίως μοι πρότερον αὕτη ἡ ἀναφορὰ εἶχετε ἀληθείας; διενθύνθη ἐπεσήμως πονθενά; τὴν ἔδειξαν οἱ ῥώσοι πρὸς δικαίωσιν τῆς εἰσόδου τῶν εἰς τὴν ἡγεμονίαν; κατεχωρήθη αὕτη εἰς τὴν εἰς τὴν (sic!) προκήρυξιν ἢ διακήρυξιν τῶν ῥωσικῶν στρατευμάτων κατὰ τὴν συνήθειαν; ἔχετε παρόμοιον ἔγγραφον ἐπίσημον εἰς τὰς χεῖρας σας; εἰν ἔχετε μὴ σταθῆτε μηδὲ σιγῇ, διαμαρτυρηθῆτε εὐθύς. Δὲν εἶμαι δὲ τῆς ιδέας νὰ διαμαρτυρηθῆτε πρὸς μόνον τὴν Γερμανικὴν δόξαν, ἀλλὰ πρὸς ἀπάσας τὰς δυνάμεις. Ἄν δὲ πάλιν δὲν ἔχετε παρόμοιον ἔγγραφον πῶς θέλετε νὰ διαμαρτυρηθῆ; εἰς τὴν θέλετε βασισθῆ; μόνον ἐπὶ παρόμοιον ἔγγραφον ἴσως ἔχετε λόγον αἰτιολογούντες τὸ πρᾶγμα, ὅτι δῆθεν, καὶ εἰ ὁ ἐπίσκοπος καὶ προδοτὴς ἡγεμῶν διὰ τῶν ψευδῶν ἀναφορῶν τοῦ πρὸς τὴν Πόρταν ἠδυνήθη νὰ ἀπαχέσῃ αὐτὴν, ὅτι ὑπάρχει ἐπανάστασις εἰς τὴν ἡγεμονίαν, καὶ νὰ λάβῃ τὴν αἰδέαν ὥστε νὰ προσκαλέσῃ στρατεύματα ῥωσικὰ πρὸς κατάπασιν αὐτῆς ὡς εἴλε κατὰ τοὺς καθεστῶτας νόμους τοῦ τόπου νὰ προσκαλέσῃ ἐκκακτὸν ἔθνηκην συνέλευσιν, καὶ δι' αὐτῆς νὰ ἐνεργήσῃ τὴν προέκλησιν τῶν στρατευμάτων. Τοῦτο δὲ μὴ ὑπάρχοντος δὲν θεωρῶ πόσης τῆς ἀρμοδιότητος ὁμῶν τὴν διαμαρτυρήσιν. καθότι τοῦτο ἔχει νὰ γενῇ, ἴσως δὲ καὶ νὰ ἐγένετο παρὰ τῶν δυνάμεων αἰσθητικῶν ἀπαιτησὶς τὴν δικαίωσιν τῆς ὁλαμελείας τοῦ τσερκικοῦ κράτους, καὶ τῆς εἰσροπίας τῆς Εὐρώπης. Τίαντι, ἀδελφε, ἡ γνώμη μου περὶ τῶν δικαιωμάτων τῆς διαμαρτυρήσεως σας. εἰν ὁ ἡγεμὼν μὲ ἰντερλας ἐνήρησε· τὴν εἰσόδον τῶν ῥωσικῶν στρατευμάτων πρέπει νὰ βασισθῆτε ἐπὶ ἐπισήμων ἔγγραφων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ λόγον διὰ καὶ διαμαρτυρηθῆτε. εἰν κατὰ ζήτησιν τῆς Πόρτας ἔχει συνθήκη μετ' αὐτῆς, καὶ εἶναι ὑπεράνω τῆς ἀρμοδιότητος σας. εἰν δὲ πάλιν οἰκεία θελήσει καὶ μὲ σκόπον κατακτείνεως, πάλιν δὲν εἶναι τῆς ἀρμοδιότητος σας. Τὰ δὲ ῥωσ(ικὰ) στρατεύ-

ματα) ἐβῆλθον εἰς τὴν Μολδαβίαν ἕνεκ προκηρύξ-
 εως ἔγγραφον, καὶ οἱ λόφοι εἰς πτερόεστας. ἑπομένως
 δύνανται κατὰ τὰς περιστάσεις νὰ ἀπολογησώμεν αὐ-
 τὴν ἐν τούτοις, ὁδολογίαν, καὶ τῆς ἡμέρας νέα εἶται,
 ὅτι τὰ ῥωσικὰ στρατεύματα ἀναχωροῦν τὴν πέμπτην.
 ὅτι ὁ στρατηγὸς Δουχαμέλ ὑπέπεσεν ὑπ' ὄργην τοῦ
 Αὐτοκράτορος ἐπὶ λόγῳ, ὅτι ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ ἡγεμό-
 νος Στούρτζα ἠπάτησεν τὴν ῥωσικὴν Κυβέρνησιν
 νὰ ἐμβάλλῃ στρατεύματα ἐπὶ λόγῳ, ὅτι ὁ τόπος
 εὐρίσκειται εἰς ἐπανάστασιν. Ταῦτα λέγονται παρὰ
 τε αὐτῶν ἐν Περλάτῃ στρατηγῶν καὶ ἀξιωματικῶν
 ῥώσων, καθὼς καὶ παρὰ τῶν ἐνταῦθα εὐρισκο-
 μένων. ὁ Δουχαμέλ ἐπέστρεψεν ἀπὸ Γαλάτzes
 χθὲς τὸ πρῶτον περὶ τῶν 5 ὥρων. Ἐπῆλθεν εἰς
 Γαλάτzes ν' ἀναμύσῃ τὸν ῥιφάτ Πασάν ὁμοῦ
 μὲν τὸν Κοζεμπουσιν.... Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ὁ ῥιφάτ
 Πασάν τοῖς ἔδειξε τοὺς ὁδόντας μὴ ἀναγνωρίζων
 τὴν ἐξόδον αὐτῶν εἰς τὴν ἡγεμονίαν. Ἡ προ-
 ωρινὴ Βλαχικὴ διοίκησις ἐπέμψεν εἰς τὸν ῥιφάτ
 Πασάν μίαν Δεσποτατζιόνε τὴν ὁποῖαν ὑπέδεχθη
 αὐτὸς φιλοφρόνως. Τοῖς εἶπεν ὅτι ἡ Τουρκία ἀνα-
 γνωρίζει τὰς περισσότερας τῶν προτάσεων τῶν ἐκτὸς
 μερικῶν, ὡς μὴ προκρίσας, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς
 μὲν καὶ ἴσως ἀναγνωρίσῃ, καὶ μάλιστα τὴν
 ἔθνοφυλακὴν λόγῳ μὴ προγενέσονται συνεχεῖαι ταρ-
 χί. Αὐτόθεν σὰς εἶναι εὐκολώτερον νὰ συστή-
 σετε ἀλληλογραφία μὲν βλαχίαν καὶ Βουκουρεντί.
 Ὅσα δεδοθησαν περὶ προσωρινῆς διοικήσεως Βλα-
 χίας ὅτι σφαιτερίστας ἐν ἑκατομύριον χρημάτων
 ἀνεχώρουν, ἦσαν ψεύδη ῥωσικὰ καὶ ἀνυπάρκτα.
 Οἱ κύριοι οὕτως ἐνήρρησαν καὶ σφαγὴν διὰ τῶν
 Βουλγάρων, καὶ δύνω κολονέλων τῆς μελέτης
 ῥώσων ἀντὶ τοῦ ὁδοπέσου καὶ Σολομόντος.
 Ἀλλὰ οἱ Βλάχοι συναισθάνοντες τὸ ἄτοπον τοῦ
 πράγματος συνενόηθησαν καὶ τοὺς μὲν πρότους
 ἐδίωξαν, τοὺς δὲ δευτέρους ἐφυλάκισαν.
 Τὰ ἀπὸ Βλαχίας χεῖματα δὲν συνάχθησαν
 ἔτι. τοιοῦτον εἶδος συναλλαγματικῶν ἕνεκ προθε-

μὲν θραδῆως συνάζονταί καὶ μέλιστα εἰς τοιαύτας πε-
 συστάσεις. Τὰ τῆς Ἀγλαΐας χρήματα πληρώθηκαν·
 δίδει ὁ Περικλῆς ἐνὶ οὐρῇ συναλλαγματικῇ. ἔστι δὲ
 ὁμολογούμενον ὅτι ἐκ δανείων. ἠδούμεν καὶ ἐκτα. μὲν
 6000 πρὸς τὸν μῆνα Ἰουνίου δὲν ἔπαυα. Ἀφῆς καὶ
 μέρος τῶν γενικῶν σταθῶν τοῦ ἐμπορίου ἀφ' ὅτου ἔρ-
 ζαντο αἱ ἐνταῦθα ταραχαὶ καὶ ἀκροατικὴν σπάνην τῶν
 χρημάτων καὶ δυσπετείαν, καὶ ἡ χοκέρα ἐσκορπίσεν
 ὅλον τὸν κόσμον. c) Ποσέσωρ, Πάζρας χρεώσας ἔτε
 μέρος τοῦ ἡζαμένον τοῦ Ἀρίον Γεωργίου καὶ δὲν δύ-
 ναμε νὰ λάβω ἔτι αὐτό.

Σὲ ἀρκῶν <τὰ χρήματα> καὶ ὑγιάνετε ἀφρότεροι,
 ἀλλὰ νὰ ἔχῃς τὴν ἀνθρωπείαν νὰ μοῦ φιλήσῃς τὸν
 Ἀλέκο. Ἀληθμόνησα: χθὲς ἔγραψεν ὁ Μανολάκης
 ὅτι ἐπῆγεν εἰς Κωσταντίνου ὁ Ζαπτεζής με κατὰ καὶ
 ῥωσούς καὶ ἐθέρσαν τὸ κριθάρι με θίαν, καὶ τὸ
 πᾶσαν. εἶπον τῇ Μητρί σου νὰ διαμαρτυρηθῇ
 ἐναντίον αὐτῆς τῆς θίας.

c) ἀδελφός καὶ φίλος,
 Μ. Δ. Μάνος.

Π. Γ. Εἶδον ἀπὸ τοῦ Γαλλικῶν Προξενείου ὅτι
 ὁ Κλῦριος Τιτωῦ ἐξεφράσθη εἰς Κωνσταν-
 τινούπολιν πρὸς τὰς ξένας δυνάμεις, ὅτι ἐπειδὴ
 οἱ Βλαχοπόδοι εἶναι ἀχάριστοι καὶ ἀνέκατοι
 τῆς ῥωσικῆς ὑπερασπίσεως, ὁ Ἀυτοκράτωρ
 ἀφῆκε ἀπ' αὐτῶν ἤδη τὴν διαμάχην. δὲν
 εἶναι ἀστείον; ἤδη ἔλαβον τὸ διὰ τῆς
 πόδας γράμμα σου ἀλλ' εὐρίσκειται εἰς τὸ
 καπνιστῆρι.

prezent este (totuși o putere) considerabilă. Arhiducele sosește la Viena cu bune intenții ; ar fi bine să-l poți întâlni măcar pentru (a-i solicita) protecție pentru tine, dacă nu putem nădăjdui ceva mai bun.

Talaat îi înmânează domnitorului toate hîrțile pe care le primește. Țăranii din Valahia îi omoară pe arendași. Prea multă libertate este mai dăunătoare decît despotismul, (deoarece) într-un regim despotice suferă cițiva, ciță vreme în timp de anarhie (sînt afectați) toți, astfel încît, dincolo de toate acestea, libertatea excesivă duce la anarhie. Cea mai justă părere este a domniei tale și anume că (marile) puteri fac ochi dulci cazacilor. Tare mi-e teamă, după încercările prin care trecem, să nu se adeverească profeția lui Bonaparte : „În cincizeci de ani, ori, ori !“. Situația noastră aici este îngrozitoare : domnitorul este stăpîn pe situație. Dacă Roznovanu, urmașul lui, nu va izbui (să ajungă domnitor), toți vor trece în partida aceluia⁴, fricoși și meschini cum sînt ! Și ei ce să facă ; să se plîngă la lună (! ?). „Ochi dulci“ după cum v-ați exprimat voi. R...⁵ este schimbat, îngrijorat... De ce nu-mi trimiți răspuns în legătură cu moșiile despre care a întrebat Răducanu ; știu că pentru ale tale ai făcut tot ce ți-au îngăduit împrejurările. Îngrijorarea și neliniștea care mă macină este în legătură cu Lascăr, părăsit în mîinile turcilor și deoarece mi s-a spus cum că domnitorul s-ar fi adresat în scris (turcilor) ca, deoarece la Brussa a izbucnit holera, (exilații) să fie mutați ; mă tem și iar mă tem, deoarece cunosc ce au de gînd Vogoride și cu Mihail (Sturza), ca nu cumva să mi-i trimită într-un loc de unde nu voi mai putea primi nici o scrisoare. Am uitat să-ți relatez, atunci cînd ți-am spus că unii scriu scrisori, și că (aceștia) cer cam 24 de capitole din cele formulate de voi, afirmînd că Assemblée⁶ este convenabilă, ca și cum ar exista vreo Assemblée. „Dar sila dreptate nu are“⁷. Toate acestea vor fi bune, dar nu pentru patrioți. Voi, acolo unde sînteți, în afara (granițelor țării), cugetați cu multă înțelepciune la soarta noastră viitoare ; mergi și caută-l în persoană⁸ pe arhiduce și cere-i un sfat în legătură cu (situația din) țara ta, trebuie să acționăm cu mijloace ieșite din comun, dacă cele obișnuite și care erau în uzanță nu mai merg ; măcar să ceri protecție (arhiducelui), dacă altceva mai bun nu putem spera să avem. Mergi singur, și dacă există vreo speranță să poți interveni, atunci este

foarte ușor să stringi niște iscălituri de la mai mulți, numai să se întrevadă măcar un pic de speranță.

Părerea mea este că trebuie să mergi de unul singur la Arhiduce, chiar dacă, în cel mai nefericit caz, nu vei izbui să ai cu el o discuție ; dacă însă îți dă un sfat bun, atunci te vei mai duce și împreună cu alții. Arhiducele este binevoitor și desigur se va întâlni cu tine în particular, dar să cauți să ajungi la el cu multă discreție ; mi se pare că și Doxache Hurmuzachi se află la Viena. Dragul meu fiu, Lascăr, ar trebui să mă mai consolezi și tu, deoarece am început să-mi pierd curajul și mai ales mă neliniștește gîndul că fiii mei vor fi luați de la Brussa, deoarece cunosc planul mîrșavului de Vogoride precum și al cumnătului acestuia. Dragul meu Lascăr, du-te la Arhiduce, străduiește-te să faci ceva, veghează ! Dacă voi cei care vă aflați în afara hotarelor (țării) sînteți delăsători și nu protestați, nu bateți pe ascuns la (toate) ușile, situația noastră este dezastruoasă ! Cei care au de gînd să ne facă sclavi ne vor distruge definitiv, (pe aceștia) nu-i interesează soarta moldovenilor care se găsesc dincolo de granițele țării, poate că-i vor omorî chiar, din moment ce Pecol mi-a spus „că va fi un (adevărat) masacru“, sau poate se zice numai așa, ca să ne inspăimînte pe noi și să ne aducă prin intimidare acolo unde vor ei, adică noi să cerem să fie (domnitor) prințul⁹. Luminați-ne și pe noi, pentru că sîntem deconcertați, de pretutindeni (primim) numai lovituri violente. Turcii, nepăsători, niciodată nu trimit răspuns, indiferent ce primesc, ei nu vor să știe că sînt datori să răspundă la scrisori. Eu, în nefericirea mea, le-am scris, dar nu am primit nici un răspuns de la nimeni. Am mai trimis o scrisoare la unul dintre ei (înțelegi la cine), în care îi arătam că de mai multe ori m-am adresat în scris la diverși „effendi“, dar răspuns nu am primit niciodată ; sper ca acesta, despre care s-a dus vestea că este rezonabil și „om al timpului“ îmi va răspunde trimițîndu-mi măcar două cuvinte de consolare. Aștept să văd dacă va înțelege sau dacă nu cumva, drept răspuns, mă vor exila și pe mine ca pe moldoveanul (acela), în cetatea (Măcinului), cu hîrtie de la Tallat-effendi către aian.

Dacă pleci (de acolo) în altă parte, să nu mai faci ca în alte dăți, îndată ce pui piciorul în alt oraș, trebuie neapărat să-mi scrii, chiar și englezește. Crede-mă, Lascăr, ai întrecut mă-

sura cu lipsa ta de afecțiune, măcar fă-ți datoria ! Trebuie să-i înștiințăm pe frații voștri¹⁰ în legătură cu ceea ce ați întreprins (până acum). Să nu uitați că ei, săracii, se află în Turcia și este pentru ei o mare alinare să afle ce s-a făcut până acum și că nu sînt lăsați în voia soartei ; cu toții veți avea parte de binecuvîntarea oamenilor (de bine). Răducanu însă cu lacrimi în ochi îmi scrie că este foarte neliniștit pentru mine în situația în care mă aflu ; mi-a mai alinat puțin suferința.

Bunul nostru (prieten), domnul Manu, primește știrile și orice sugestie după cum îi convine, în privința asta este fericit, nu se consumă ca mine ; are mare încredere (în voi) din prietenie ; dar voi să nu vă bazați prea mult (pe noi), deoarece situația de aici nu este de loc trandafirie. Duhamel conduce (țara) prin domnitorul ei. Turcii, din cauza spaimei exagerate, cedează ; cînd Turcia a consultat (marile) puteri, Anglia a răspuns „prudence et moderation”.¹¹

(P.S.) Vă rog să rupeți scrisorile mele de fiecare dată (cînd le primiți).

Arh. St. Buc. fond „Eudoxiu Hurmuzachi“, doc. 88, orig. difolio, lb. greacă.

¹ Este vorba de refugiații moldoveni de la Cernăuți.

² În text în lb. latină cu litere grecești.

³ Paranteza aparține autoarei scrisorii.

⁴ Adică a lui Mihail Sturza.

⁵ Scrisul f. neclar, pasaj obscur, ca și persoana la care se referă ; poate este fiul ei, Răducanu, despre care scrie și puțin mai jos.

⁶ În text, în lb. franceză cu litere grecești.

⁷ În text în românește cu litere grecești.

⁸ În text, în lb. franceză cu litere grecești.

⁹ Se referă probabil la Roznovanu.

¹⁰ Este vorba despre exilații de la Brussa.

¹¹ În text, pe frunzește cu litere grecești.

8

1848 iulie 23, Iași. M. D. Manu scrie lui Lascăr (Rosetti, la Cernăuți) despre mișcarea trupelor rusești în Moldova, zvonul despre sosirea unei armate turcești de 15.000 de oameni la hotarul Țării Românești, sosirea unei ștafete extraordinare pentru Duhamel, broșura lui M. Kogălniceanu și Istrati împotriva boierilor moldoveni.

Prea iubite Lascăr,

N-am primit nici o scrisoare de la tine cu poșta de miercuri și (de aceea) astăzi îți scriu

cu mare îndoială în suflet, temîndu-mă ca nu cumva holera să vă fi obligat să plecați de la Cernăuți, fără să fi avut timp să mă anunțați despre asta sau, mai bine zise, fără să vă gîndiți că trebuie să faceți acest lucru ca să procedăm și noi în funcție de împrejurări. Pentru toate acestea și pentru că nu am nimic sigur să-ți comunic, scrisoarea mea va fi foarte scurtă și se va mărgini numai la cîteva (vești) sigure, în puține cuvinte. (Știrile) sigure sînt că armatele rusești de la Copou se află tot la locul lor, cele care s-au reîntors la Bîrlad se găseau cantonate pînă ieri în satul lui Iepureanu, cam la 8000 (de oameni), după cum se zice, dar care Iepureanu nu știu. (Am mai aflat) că pe Lascăr Bogdan, care a dus o scrisoare de felicitare din partea boierilor către serascher-pașa și Suleiman-pașa, și mi se pare că venind Misingas la Galați la hotelul lui Manetria, l-a ridicat și l-a închis într-o cazarmă, chiar sub nasul lui serascher-pașa și al lui Talaat-effendi ; de fapt porunca de întemnițare a acestuia a fost trimisă de aici de către domnitor, despre care aflînd soția (lui Lascăr Bogdan), i-a trimis pe seară o ștafetă soțului ei, înștiințîndu-l despre ce este vorba, ca să-și ia măsurile (necesare). Ieri s-a anunțat de către domnitor și oamenii lui că Talaat-effendi a dat porunca de întemnițare a aceluia, deoarece a îndrăznit să meargă la Brăila și (acum) a fost exilat la Măcin. Dar eu nu cred așa ceva, și consider că este un mijloc pentru a-i dezbină pe boieri, (căci arestarea) s-a făcut din ordinul lui Duh(amel). Alaltăieri, în zori, a fost trimis Nicolache Milo la Galați ca mihmandar al armatelor turcești, după ce mai înainte, chemat fiind miercuri noaptea la consulatul rusesc, a primit ordine de la acesta. Începînd de sîmbătă în fiecare zi, li se duc lui Talaat-effendi și armatelor publicațiile acestora și tot zilnic sînt dezmințite. Eu cred că dacă turcii vor acționa (de așa manieră) și vor intra în țară¹ înainte de retragerea armatelor rusești, vor comite o mare greșală, deoarece în felul acesta recunosc (indirect) că intrarea trupelor rusești în Moldova s-a făcut fără aprobarea și chemarea lor înșile, în timp ce (de fapt) ei ar trebui să protesteze (contra acestei acțiuni a rușilor). Se spune că în Țara Românească au intrat cam 15.000 (de oameni), armată turcească, trecînd pe la Rusciuc și că spre teritoriul de la Dunăre se îndreaptă mari forțe turcești de cavalerie și infanterie, conduse pe uscat și pe mare, din

Ιουλίου 21

φύλαττε λάτκαρμ τῇ ἑδεκά μας ἀχρειέσων, οἱ
 κούρκος εὐμάχοι, μέ τῶς ρωσόνος) θεληματικὸς ὅχει αὐτὸ
 γυορίζουν αὐτοί. τῶς ἀρχωντας ὅπου ἔδοσαν ἀγορὴν
 πρὸς τὸν ταλαῆν σχεδὼν ὅλλως ἐπεριόρισαν εἰς τὰ
 χωρία των, θλίψησιν εἶναι ἐλευθεροί, αὐρὰ τὸν πόρ-
 δανου ὅστις ἐπηγευ εἰς τὸν ταλαῆν καὶ ῥήφatz με
 χρεὶ πάλιν αὐν ἀρχωντων, προσκλεχόμενοι ὅτι ἐκείνης
 ὅπου ἔδοσαν ἀγορὴν τῶς ἔκλυσαν καὶ δὲν ἔχουν
 ἐλευθερον οὐταί εἰς τὰ χωρία τῶς αὐ συγγενόις καὶ
 βλέποντες ἐξόρισαν λέγο τὸν ἀρχοντα εἰς ματζίνη.
 ὁ ἀλέκος σενέρζας πυρλαδάνος καὶ πολύδορος
 βεντούρας κατέφυγον εἰς τὸ λουστρεκὸν κοντο-
 λάτον ἐν γαλατζή καὶ οὐαὶ ἕως σήμερον ἀπέφυγον
 τὴν ἐξορίαν.

ὁ γαμβρός μας ἀλέκος γράφη ἀπὸ βιέναν ὅτε
 παντὶ σέβοντε καὶ ἐφομάζουν τὸ ῥωσικὸν ὄνομα,
 καὶ θεθείος δὲν ἡμπορεῖ νὰ εἶναι ἀλέος, ἐπεὶ δὴ
 μόνον αὐτῇ δὲν ἔπαθαν, ἔλλο τὸ τὶ ἐπιθυμῶ καὶ
 ἄλλο τὸ τὶ ἡμπορῶ. ἀμφιβολία δὲν εἶναι ὅτε
 μετζή σας εἶναι ἀνδραγ τομιώτατος, εἶναι δὲ καὶ
 ἑξωντων μάθησα διὰ ἐλευθερίαν, ἄλλοι ἀπὸ
 ἀνταν. μόλις δὲ τῶς ἐξορίαν προβάλουν ἄλλον
 συμβιβασμὸν διὰ νὰ μᾶς ἔλθουν τὰ μέγιστα καλὰ.
 εἰς τὰ χένια κέμνω(ν) εὐχαριστήρια χάρτια καὶ
 ζητοῦν τὸν μηχαλὶν λέγων κατὰ ἀρχωντων, καὶ
 ὅτε ὁ ἡγεμὸν ἔφευεν εὐτυχίαν μέ τὴν διεκκυσήν
 τῶν. αὐτὰ καθορίζεται, μὰ ἐμῆς τί θὰ γέ-
 νομεν. τῶς ἀρχόντας ἀπὸ τὸ ῥωσικὸν κοντο-
 λάτον τῶν βουκουρεστίων, τῶς ἔβαλαν εἰς τὸ ἀρχικὸν.
 οἱ ῥωσόνος) λέγει ὅτι εἰν οἱ τουρκία δὲν βάλῃ
 εἰς ταῖς τὰ βλαχσοπωγδάνεια, καὶ εἰν δὲν τὰ
 φέρη εἰς σκάτον κρυφῶ, τὴν βάζη αὐτῇ. λάτκαρε
 τί εἶναι νὰ κέμωμεν? δὲν πρένεται νὰ ἀνταμό-
 σετε τυμῶτος γερμανούς, εἰν δὲν γήνετε ἄλλον
 πέρετε ξένην προτεζώνε. τὸ ῥωσικὸν κοντο-
 λάτον ἔβαλεν τὴν ἀρχίδα. (ὅταν ἀνκλόμεν οἱ

κοιζέπου) εἰς τὸ ἀγλικὸν κοντολάζον, ἐπομένως τὰ
 ῥοστικὰ παντῶν μεγάλα, ὁ ἀλλόως λέγει ὅτι πανικός
 φόβος ὄταν ἀναφέρουν ῥοστικὸν ὄνομα ἕως ἡμέ-
 ρον. εἶναι μεγίστη. πάνι εἰς θιέναν, ὁ ἀρχιδούκας
 εὐπροσήγορος, ἵσως ἡμπορέσης νὰ τὸν ἀνακομήσῃ καὶ
 διὰ τοῦτον σὰς προτεζιῶνε. ἐν μεγάλῳ καλὸν δὲν
 καὶ εἶναι ἐλπιδόφενον.

ὁ τελέτης τὰ χαρτὰ δὲ τὸν δῆδουν τὰ
 δῆδη τὸν ἡμερίονα. οἱ τζαράνοι θλάχοι ἐγκότοσαν
 ποτέσθρας. ἡ μεγάλη ἐλευθερία χειρωτέρα δεσποτυ-
 μοῦ εἰς τὸν δεσποτισμὸν πάσχουν μέροςκοὶ εἰς
 τὴν ἀναρχίαν ἄλλοι, ὡς ἐπὶ τὸ ποτὺ ἡ μεγίστη
 ἔλεω θερία, ἔρχετε εἰς τὴν ἀναρχίαν.

ἡ πλέον σοσιή τῶν εἶναι τῆς εὐγενείας σας,
 ὅτι καὶ δυνάμεις κάμουν γλοκά ὁμάτια τὸν καράκα
 πολὺ φοβούμε καθόσον δοκιμάζομεν νὰ μὴ ἀληθεύσῃ
 ἡ προφιλία τοῦ ποναπάρτε, εἰς 50 χρόνους ἡ, ἡ.
 ἡ ἄλλια τὰ ἐδῶ τὰ ῥοδικά μας. ὁ ἡμερίον τὸν
 εἰς τὰ μεγάλα ἀλογία του. ὁ ῥοζοβάνος διαδοχὸς του,
 ἐν δὲν καθορεσθῇ νὰ τὸν ἀγχαλίσουν αὐτὸν ἀπὸ
 φόβου καὶ κακοριζικίαν. καὶ τὰ νὰ κάμουν (ν) εἰς τὸ
 γεγάρη νὰ πρὸς ἐκκενθῶν;

γλοκά μάτια ὡς ἐξπρημαρίσθησε ὁ ῥ.
 χῶρον, διαφορετικός, ληπημένος, καὶ ὡς λέγουν ῥ-
 λαβὸν ῥε.

διὰ τὰ δὲν μὲ ἀπεκρήθητε περὶ τῶν μουλκίων
 ὅπου ἐροτούσεν ὁ ῥαδουκίνας, ἱξείρω δὲ διὰ τὰ
 ῥοδικὰ σας ἐκάμετε δὲ ὁ κερὸς ἐσυνχορεύσεν.

ἡ λήπη καὶ ἐνησιχία ὅπου ἐσθάνομε σήμερον
 εἶνε καὶ διὰ τὸ πρὸς τὸν λαόκαριν ἐγκταληπ-

σικὸν τῶν τούρκων εἶναι καὶ διότι μὲ ἡπὺν
 πῶς ὁ ἡμερίον ἀγχαίψεν ἐπηδὴ καὶ χορερά εἰς
 πρῶτα, νὰ τοὺς μεταφέρουν, φοβούμε καὶ φο-
 βούμε, γνορίζοντα τὴν ῥαθῶσιν βογορίδου καὶ
 με<χ<λή> νὰ μὴ μὲ τοὺς πᾶν εἰς. κανένα
 μέρος νὰ μὴ ἡμπορῶ νὰ λαμβάνω οὔτε
 γέματα.

ἐξέχασα νὰ σας ἀναφέρω ἔκτι δὲ τὸν σας

Ήγραφα ὅτι κάμνουν χαρτιά, ὅτι ζητούν ὡς 24 ἀπὸ τὰ
 κειράκια ὅπου ἔζητήσετε, ὀμνολόντας ὅτι ἡ ἀαμπλέα
 εἶναι καλὴ, ὅταν νὰ ὑπάρχη ἀαμπλέα, τὰρ σῖλα
 τρεπτάινει) νὰ ἔρε. ἀλλὰ θὰ εἶναι καλὰ καὶ
 τῶν πατριῶν ὅχει. ἔσθ' ὅπου ὕστατ' ἔγω στοχασ-
 θήτε φρόνημα εἶναι νὰ ἐλπίζομεν, πάνε καὶ
 ζήτετε ἂν περὶ τὸν ἀρχιδούκα καὶ ζήτετε τὸν
 συμβουλὴν διὰ τῆς πετρίδος (σ)ου, πρέπη καὶ ἀσυνή-
 θηστα, τὰ συννηθημένα καὶ τακτεῖα νὰ ὅπου δὲν
 πηχέουν, τοσάχιστον ζήτετε προτεζώνε, ἂν κανένα
 εἶναι πλέον εὐτυχῶς δὲν εἶναι νὰ ἐλπίσωμεν.
 πάντε μόνος καὶ ἂν εἶναι ἐλπίς νὰ μεθολαθῇ,
 τότε εἶναι εὐκόλον νὰ ἔχει ἀπογραφὰς ἀπὸ
 πολλῶν, μόνον εἰνός ἐλπίδος νὰ φανῇ. λέγω
 νὰ ὑπάρχετε μόνος πρὸς τὸν ἀρχιδούκα, ὅπου
 ἂν κατὰ ἔσχατην ἀσυνήθην δὲν ἐπιτύχετε νὰ
 μὴ γενῇ ὀμνολία. ἂν σὰς δόση καμῖαν καλὴν
 συμβουλήν τότε πηχέετε καὶ μὲ ἀλλοῦς. ὁ ἀρχι-
 δούκας εἶναι εὐπροσήγορος καὶ θεαλός θὰ σὰς ἀνα-
 μόνη κατεδῶν μόνον μιστικῶς νὰ ζητήσετε, εἶναι
 μοὶ γένετε ὁ δοξάκης χουρμουζέκης εἰς βιέναν.
 ὅς μου λάσκαρι δότε με καμῖαν παργορίαν
 διότι ἀρχήκα νὰ χάνω τὸ κουράγκιον μου ἀπὸ
 ὅτι θὰ σηκόσουν τοὺς ὄφους μου ἀπὸ πρόσαν
 με κακαταρτή, ἐπηδὴ γκορίζω τὴν διάθεσιν τοῦ
 ἀχρεῖστ' βογορίδου καθὼς καὶ τῶ χαμερῶν τῶ.
 λάσκαρι μου, πάνε πρὸς τὸν ἀρχιδούκα κοπῶτε,
 κόψε καθεὶ εἰ μὴν τὰ χάνης, ἐπαγγρήνησε. ἂν
 ἔσθ' οἱ ἔγω αὐτὸν συνόρων χαννοθήτε καὶ δὲν, τρίζετε
 δὲν κηπήσετε μισσηκὸς πόρτα, γετέλεστα διὰ
 τὰ ἔδωκα μας, σκλάβοι ὅπου ἔχουν πλάνον νὰ
 μετ' ἐξολοθρεῖσιν, δὲν τοὺς χερζώνε μολδάβος
 ὅπου εὐχόταν 20 ἔγω τῆς πατρίδος τῶν. ἔσθ' καὶ
 σφαζόν καθὼς λέγει ὁ πεκόλ ὅτι θὰ γενῇ με
 σφαγή ὅς τὰ λέγουν καὶ διὰ νὰ μὰς τρο-

1) Grexit pentru trepta-te, toate propozitiile este în
 românește cu litere grecești.

μάζουν, νὰ μὰς γέρουν ἐκεῖ δοτὶ θέλουν καταπιέζον-
τας τοῦ πρίγκιπος. δόσετέ μὰς κανένα γῶς ἡμεῖς
τασσημένοι, ὑπὸ πάντων κατακισφραλίας μόνον
οἱ σωθῆλησμένοι ὀθονανοὶ ποτὲ δὲν ἀπεκρίνων εἰς
ὅτι καὶ ἂν λάβουν, ἀπόκρισιν εἰς γράμα δὲν τὸ γνο-
ρίζουν ὅτι εἶναι χρέως, ἐγὼ ὅπου ἡ δυστυχία μὲ
ἔφερεν νὰ τοῦ γράψω καὶ σὺδερέαν ἀπόκρισιν παρὶ
τένος νὰ μὲ λάβω, ἔγραψα ἕναν ἀπὸ αὐτοῦ (συμ-
περάνετε ποῖον) ὅτι περιττὴ γοργὴ ἔγραψα πρὸς
τοῦς ἐφέντιδας, πλήν ἀπόκρισιν ποτὲ δὲν ἔλαβον.
ἐλπίζω ὅτι αὐτοῦ ὅτι ψιμίζετε ἐστυνατόρος ἢ
καὶ ἄνθρωπος τοῦ ἐώνος ὅτι θὰ μὲ ἀποκρηθῇ δύνω
παριγορητικὰς λέξεις. γράψατε νὰ ἴδω θὰ τὸ
ἐνω εἴη, ἢ διὰ ἀπόκρησιν θὰ μὲ ἐξορέσουν καὶ
ἐμὲ ὡς τὸν πορδάνον εἰς τὸ κάστρον, μὲ γράμα
τοῦ ἐκλῆτε ὑφένει πρὸς τὸν ἀράνην. ἐν ἀναχωρή-
σετε διὰ κανένα μέρος μὴ κέρτετε ὡς τῶν ἄλλων
φορὰν, ἅμα ὅπου ζεπεζεύσετε εἰς καμῖαν πόλιν,
ἔχετε χρέως νὰ γράψετε, εἰς εἶναι καὶ ἐχρηλέικα.
πῆστενσε με λάτκαρι τὸ ζεπερνάτε μὲ τὴν ολέσχη
οὐκ ἀράνην, καὶ μεταχειρωθήτε τὸ χρέως, πρέπη νὰ
ἴδεαίω τοῦς ἀδελγούς, ὅσους τι κáμνετε, ἐνθα-
μηθήτε ὅτι αὐτοὶ οἱ πτοχοὶ εὐρίσκωντες εἰς τὴν
τουρκίαν καὶ τοῦς εἶναι παριγορέα νὰ μάναίνων
τὸ τι γένοιθα, δὲν ἀδιαφοροῦν. ὅλλοι νὰ ἔχеше
ὡχλὺς ἀνθρώπων, ὁ ἐκδοσκάνος ὅμως μὲ δάκρυα κυ-
ρεῖται ὅτι πολὺ μὲ ἐνιαύθη εἰς αὐτὴν τὴν περὶ-
στασιν, ἐσμέκρενεν τοῦς πόνους μου. ὁ καλὸς μὰς κύριος
μάνος εἰς νὰ καὶ τὰς ἰδεάς, καὶ ἐκλαμβάνη καθὼς τὸν
ἀρεθόν, εἶναι εὐτυχὴς εἰς τοῦτο, δὲν εἴκτετε ὡς ἐγὼ. πῶστεν
καὶ ὁκόλοα ἀπὸ ἀράνην, ὅθεν μὴ πολὺ βασισμεύεσσε, εἰς
ἐδικὰ μὰς δὲν εἶναι τρικνεάρικα. ὁ δυσχερὲς διεκὴ διὰ τὸ
ἡγεμόνος. οἱ τούρκοι ἐνδίδουν ἀπὸ πανσκόου φόβον. τὰς δο-
ναμῆς, ὅπου ἐσμεδωλεῖθη ἡ τουρκία, ἀπεκρηθῇ ἡ ἀνγλία
προσδάνς εἰς μοδερατίον.

<Π. Γ.> περκαλιὼ νὰ σκίσετε τὰ γράματα μου πάντοτε.

1) Probabil de la civitute francez „raisonneur”, cu termina-
tie greceasca.

Ἰανουαρίου τῆς 23 Ἰουλίου 1848

Φίλτατε Λασκαράκη,

Διὰ τῶν ταχυδρομίων τῆς ζεταρίας δὲν ἔλαβον
γράμμα σου, καὶ σήμερα σοὶ γράφω μὲ πολλὴν ἀμ-
φιβολίαν, φοβούμενος μὴ ἡ χολέρα οὕτως ἤναι κατὰ νῦν
χωρήσετε ἀπὸ ξενιστέων χωρὶς νὰ λάβῃς καιρὸν νὰ
μὲς εἰδοποιήσῃς τοῦτο, ἢ μάλλον εἶπεν, χωρὶς νὰ
στοχασθῇς ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀμῆς τοῦτο διὰ νὰ συμ-
μορφωθῇς ἀναλόγως καὶ ἡμεῖς. Διὰ τούτα πάντως
καὶ διότι δὲν ἔχω οὐδὲν τι θετικὸν νὰ σοὶ ἀνακα-
νώσω τὸ γράμμα μου ἔσται πολὺ σύντομον, καὶ
θέλει περιωρισθῇ εἰς ὀλίγα θετικά, καὶ μερικά
λεχόμενα. Καὶ τὰ μὲν θετικά εἶναι, ὅτι τὰ
εἰς Κοπὺ ῥωσ(σικὰ) στρατ(εύματα) εὐρίσκονται
ὅλο εἰς τὴν Αἰόλιν των τὰ δὲ ἐπιστρέφοντα
πάλιν εἰς Περλάτε εὐρίσκοντο ἐστρατοπεδευμένα ἕως
χθὲς εἰς τὸ χορίον τοῦ Γεπουράνου, περὶ τὰς 8000
ὡς λέγουσιν ἀλλὰ ποῖον Γεπουράνον δὲν γνω-
ρίζω. Ὅτι τὸν Λασκαράκη Πόχδανον φέροντα τὸ
συγχαρητήριον τῶν ἀρχόντων πρὸς τὸν στρατάρχην
καὶ σωλεῖμάν Πασᾶν, νομίζω, εἰς Ταλάττι, ἐπῆγεν
ὁ Μίσσηγκας εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τοῦ Μανερσά καὶ
συλλαβὼν αὐτὸν ἐφυλάκισεν εἰς τὸν στρατῶνα, ἐμ-
προσθεν τῆς μύτης τοῦ στρατάρ. Πασᾶ, καὶ Ταλάττι
ἔφένει. Ἐν ᾧ δὲ ἡ διαταγὴ τῆς φυλάξεως
αὐτοῦ ἐπέμψθη ἐντεταλθέν παρὰ τοῦ ἡγεμόνος καὶ
τὴν ὁποῖαν μαθητὰ ἢ σύζυγον αὐτοῦ ἐπέμψε
τὸ ἐπῆρξεν ἐσταφείαν πρὸς τὸν ἀνδρα. τῆς εἰδο-
ποιήσεκῃν τοῦ πράγματος καὶ νὰ λάβῃ μέτρα,
χθὲς διαδόθη παρὰ τοῦ ἡγεμόνος καὶ ἡγεμονικῶν,
ὅτι ὁ Ταλάττι ἐφένει διετάξε τὴν φυλάξαι
αὐτοῦ, διότι ἐτόλμησε νὰ ὑπάρῃ εἰς Ἰβραϊλάν,
καθὼς καὶ ὅτι ἐξωρέσθη εἰς Ματζένι. Ἀλλὰ
δὲν πιστεύω τοῦτο, καὶ τὸ θεωρῶ ὡς μέσον
διὰ ν' ἀποσπάσωσι τοὺς ἀρχοντας, καὶ ὅτι ἐξέ-

νεο κατα διαταγήν τῶν Δουχ(αμέλ). Ὁ ἐπὶ ἐμφυθι
 προχθὲς τὸ πρὸς ὁ Νικολάκης Μίλος εἰς Γαλάτῃ
 ὡς μεχμαντάρης τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, ἔφ'
 οὗ προτερον προσκληθεὶς τὴν τετάρτην τὴν νύκτα
 παρὰ τοῦ ῥουσκῶ Προξενίου ἔλαβε διαταγὰς παρ'
 αὐτοῦ. Ἀπὸ τῶν διατάξεων δὲ καθημερινῶς φέρονται
 τὸν Γαλάτῃ ἐφένετην καὶ τὰ στρατεύματα, καὶ καθη-
 μερινῶς φεύδειται αἱ διαφυγόντες αὐν. Ἐγὼ δὲ εἶμαι
 τῆς ἰδέας ὅτι κέμοι τούτο οἱ τούρκοι καὶ ἔλθω-
 σιν ἐνταῦθα πρὶν ἀναχωρῶσιν τὰ ῥωσικὰ στρατεύ-
 ματα θέλων κάμει μεγάλην ἀνοησίαν, διότι διὰ
 τοῦ μέσου τούτου ἀναγκάζονται τὴν εἴσοδον αὐν
 ῥωσικῶν στρατευμάτων εἰς τὴν Μολδαβίαν ἀνευ
 λόγου καὶ προσκλητικῆς αὐτῶν τῶν ἰδίων, ἐν ᾧ
 πρέπει νὰ τὴν διαμαρτυρηθῶσι. Λέγεται δὲ εἰς
 Βλαχίαν, εἰς ἧλθον περὶ τὰς 15.000 τουρκικὰ στρα-
 τεύματα διαβάνα ἀπὸ ῥουσσούκι¹⁾ καὶ ὅτι εἰς
 τὸ παραδύνατον διευθύνονται μεγάλα τουρκικὰ δυνά-
 μεις ἐπικικῶτε καὶ περσικῶ διευθυνόμενα, καὶ
 διαζήτης καὶ διαθλάσης ἐξ ὅλου τοῦ Ὁθωμανι-
 κῶ κράτους. Τὴν τετάρτην περὶ μεσημβρίαν
 ἦλθον ἐνταῦθα ὡς ἑκακτος ταχυδρόμος εἰς ὁπ-
 ασιπότης τοῦ Ἀντοκράτορος, καὶ ἀνταμωθεὶς μετὰ
 τοῦ Δουχαμέλ καὶ ἡμεῶν ἀνεχώρησε μετὰ δύω
 ὥρας. Ἀλλὰ διὰ πᾶν ἄγνοῶ ἐπέδρεψαν ὅπισθεν ἢ
 διευθύνθη εἰς Κονσταντινούπολιν. Τούτο δὲν ἠδυνήθη
 νὰ μάθω ἔκτεως. Ἐπειφόρεται νυνὰ νὰ τὸ ἐξε-
 ταθῇ. Πράεινων ἡμέρων διεσκορπίθη ἐνταῦθα
 ἐν φυλλάδιον μὲ ὑπογραφήν τοῦ Μ(ιχαήλ) Κο-
 ρκολνιζάνω καὶ ἱστῶται, ἐν ᾧ ἐκθέτονται μύρια
 ὅσα κατὰ τῶν Ἀρχόντων, ὅτι αὐτοὶ οἱ ἀριστο-
 κρίται διὰ πάντα περσικὴν καὶ ἐδίωξαν
 αὐτοὺς καὶ ἐπαρθεύοντο πολλὰς ὥρων. πολλοὶ ὑποπ-
 τεύονται νὰ συνέγραψεν τὸ φυλλάδιον τούτο παρ'
 τῶ ἰδίων ἡγεμόνος καὶ ἐτυπώθη ἐνταῦθα.

¹⁾ Este vorba de localitatea Ruscuci, care trebură să
 asfaleze : ρουσσούκι.

διὰ τὰ προξενήτη διενέξας μετὰ τῶν Ἀρχόντων,
 εἶναι δὲ ἀληθές, ὅτι ἔμπερὶ ἔχει ἰσχυρὰς ἀληθείας.
 Ἰδοὺ ἤδη μ' ἔφεραν θετικῶς ὅτι ὁ Λαοκάρης)
 Πορδάνος εὐρίσκειται φυλακισμένος εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ
 Γαλαξίου σὺν ἑκείνῳ δὲ ὅτι ἔφεραν εἰς τὴν Ἰσπραβνι-
 τζιάν Περλαζίου τὸν Δημήτρεκην Μαυροκορδάτου
 δέσμιον ἐναντιοθέντα εἰς τὸ ν' ἀφίξη τὰ σιγκώ-
 στον ἀπὸ τοῦ χωρίου τοῦ Χορτάρα καὶ Κριθάρα.
 ὡς σοι ἔγραφα καὶ προλαβόντως παρὰ τῶν χωρίων
 σου ὅσον χορεὸν ἐσήκωσαν τὴν ἐπέστρεψαν ἕκτος
 τοῦ Κοστολενίου καὶ Πρισακανενίου ὅθεν ἔλαβαν 32
 στόλους τῶν κάμπου χορεὸν, καὶ ἀγνοῶ πότην κριθὴν
 διὰ τὰ ἐνταῦθα στρατεύματα. Ἐπομένως δὲν ἤξεύρω
 ἂν ᾖναι πολὺν εὐλογον καὶ ἀρμόδιον εἰς τὰς περισ-
 τάνεις καὶ καταχωρηθῇ εἰς τὴν ἐφημερίδα ἢ δια-
 μαρτυρήσῃς τῆς Μητρὸς σου πρὶν ἴδωμεν, ὅτι καθε-
 ρίζεται ὁπωσὺν ἢ ἀποσφέντα μᾶλλον
 Ἐπειδὴ καὶ ἡ Κατῆγκα δὲν ἔρχεται εἰς τὸν
 γαίφον μοι ἂν θέλῃς, καὶ εἰς τὴν ἐρώτησιν καὶ σοὶ
 ἐμβαίω 100 (φλωρεῖ) διὰ ἐξόδου σου.

Ἐλπίζω ἂν ᾖναι ν' ἀναχωρήσῃς ἀπὸ Τζερναούτζι
 ὅτι θὰ μᾶλλον εἰδοποιήσῃς τούτο διὰ τὰ τὸ ἡξιώ-
 ρωμεν ἐν καρῷ καὶ σοὶ πέμπομεν τὰ χρή-
 ματά μας ὅπως ἔχεις σκοπὸν καὶ τραβηχθῇς.
 Σ' ἀρεκῶν πρὸς τὸ παρὸν καὶ ὀχλαίνον.

ὁ ἀδελφός καὶ φίλος,

Μ. Δ. Μάνος

tot Imperiul Otoman. Marți pe la amiază a sosit aici ca trimis extraordinar un aghiotant al împăratului Rusiei și, după ce a avut o înfîlnire cu Duhamel și cu domnitorul, a plecat după două ore. Dar încotro (s-a dus) nu știu; s-a întors înapoi ori s-a îndreptat spre Constantinopol. N-am reușit să aflui cu precizie; am însărcinat pe cineva ca să cerceteze această chestiune. Acum câteva zile a fost răspîndită o broșură cu semnătura lui M. Kogălniceanu și a lui Istrati, în care sînt expuse mii de (acuzații) contra boierilor, cum că acești aristocrați totdeauna i-au disprețuit și i-au îndepărtat pe aceștia și a numit pe mulți dintre aceștia. Mulți presupun că această broșură a fost scrisă chiar de domnitor și a fost tipărită aici ca să provoace discuții între boieri; este adevărat însă că se găsesc aici și adevăruri tari.

Acum mi s-a confirmat (știrea) că L(ascăr) Bogdan se găsește închis într-o cazarmă, la Galați, și totodată că la Isprăvnicia Bîrladului l-au adus în cătușe pe Dimitrache Mavrocordat, deoarece s-a împotrivit și n-a lăsat (pe nimeni) să-i ia finul și orzul din satul (de pe moșia sa); după cum ți-am mai scris și data trecută, ți-a fost restituit finul care fusese luat din satele (moșiilor) voastre, în afară de acela (luat) de la Costuleni și Prisăcani, de unde au ridicat cam 32 de stoguri de fîn din cîmp și nu mai știu cît orz, pentru armatele de acolo. Prin urmare nu știu dacă în împrejurările (actuale) mai este potrivit și necesar să se publice în ziar protestul mamei tale, înainte de a vedea că atmosfera se înseamnă cît de cît. Deoarece Catina nu mai vine acolo, scrie-mi, dacă dorești și prin ce mijloace aș putea să-ți trimit 100 de galbeni pentru cheltuielile tale.

.....

În cazul în care ai să pleci de la Cernăuți sper că ne vei înștiința, ca să știm din timp și să-ți trimitem scrisorile noastre acolo unde ai de gînd să tragi. Deocamdată atît și fii sănătos!

Fratele și prietenul (tău),

M. D. Manu.

Arh. St. Buc., fond „Eudoxiu Hurmuzachi“, doc. 88, orig. difolio, lb. greacă.

¹ Adică în Moldova.

DOCUMENTE PROVENITE DE LA UNII PARTICIPANȚI LA REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN 1848 AFLAȚI ÎN EMIGRAȚIE

REGHINA DRAGOMIR

Foștii conducători ai revoluției române de la 1848, siliți să ia calea pribegiei, vor continua să militeze în străinătate pentru realizarea idealurilor sociale și naționale ale revoluției. Acțiunea emigranților-revoluționari era necesară în împrejurările politice existente după înăbușirea revoluției, și care vor deveni mai favorabile țărilor române.

Împlinirea aspirațiilor românilor, pe care tinăra generație încercase să le realizeze la 1848, va constitui acum baza acțiunii în străinătate, căutînd și sprijinul marilor puteri.

Printre recente achiziții de documente ale Direcției generale a Arhivelor Statului sînt scrisorile provenite de la emigranții în urma revoluției din 1848. Sînt scrisori pe care arhitectul Melik le-a primit de la Christian Tell, Alexandru G. Golescu și Nicolae Pleșoianu¹. Ele oglindesc activitatea revoluționarilor în timpul emigrației lor.

Astfel, Christian Tell îl informează la 6 februarie 1854 de la Șumla asupra unor probleme politice legate de suspendarea plecării sale la Vidin, unor disensiuni dintre el și Eliade și unor acțiuni ale turcilor în zona Calafat.

Scrisorile trimise de Alex. G. Golescu arhitectului Melik la 6 și 26 februarie dau amănunte asupra acțiunii emigranților în Franța. Îi solicită acestuia să meargă la vărul său Alecu pentru a lua „un pachet cu niște hîrtii pentru d-nul Florescu“, conținînd „proclamații de acelea de care ți-am trimis o probă ca să vezi singur ce isprave ne fac acei care se zic patriot“. În continuare îi relatează că Brătianu a subscris o proclamație în numele unui comitet revoluționar deși toți revoluționarii emigrați la Paris au hotărît să nu întreprindă nimic care ar fi putut compromite cauza lor pe lîngă Poartă sau pe lîngă cabinetele europene și încheie acest pasaj al scrisorii astfel: „Așa dar, cred că putem lua și noi asupra-ne să aruncăm în foc acele proclamații fără ca să mai facem vorbă despre aceasta“.

¹ Arh. St. Buc., Oferta Ana Maria Tudor, 738/1975.

În partea a doua a scrisorii se referă la „memorandul“ pe care încă nu poate să i-l trimită întrucît „a fost marea atît de rece și mă aflam așa de prost așezat în locurile al treilea încît n-am putut mai nimica însemna pe hîrtie“ dar îl va întocmi cînd va ajunge la Paris.

În încheiere îi urează reușită „la toate lucrările ce faci acolo și să te rog să-mi treci o recomandatie făcută din toată inima : moderație și moderație întru toate, fie antagonismul politic cît de mare, suntem datori a ne respecta unii pe alții și a nu ne da sclavi bănuelii și antipatiei“.

La 26 februarie revine asupra expedierii în țară a pachetului cu proclamații, exprimîndu-și încrederea că va păstra „secretul ce ți-am cerut pentru că nu trebuie să creadă nebunii că avem vre o patimă în contra lor“.

În partea a doua a scrisorii se referă la implicațiile războiului ruso-turc pentru Principatele Române.

În încheiere își exprimă îngrijorarea față de schimbările survenite la ministerul de externe din Constantinopol. Îi trimite, totodată o scrisoare pentru „Nicolache pentru că mi-a scris că are să mai aștepte la Constantinopol“, fapt ce demonstrează încă odată atitudinea de susținător și intermediar a lui Melik față de unioniști.

Scrisoarea trimisă lui Melik la 13 martie 1854 de la Șumla cuprinde două părți distincte : prima este semnată de o persoană care semnează „Niculae“ și a doua este semnată de N. Pleșoianu. „Niculae“ își arată îngrijorarea că deși de o săptămînă li s-a permis să plece la Constantinopol totuși „teskereu“ încă nu li s-a dat „ce o mai fi și asta nu știm“. De la plecarea din Constantinopol nu au primit nici o scrisoare și neștiind dacă scrisorile se primesc nici nu îndrăznesc să le scrie tot ceea ce se petrece acolo ; intrigile sînt mai mari și mai multe decît la Constantinopol „dar răbdare avem multă și așteptăm“.

Nicolae Pleșoianu continuă scrisoarea întrebîndu-l dacă i-a trimis vreo scrisoare întrucît el nu a primit nimic și îl roagă să trimită la Smirna o scrisoare alăturată.

+

Printre participanții la revoluția de la 1848 care au fost nevoiți să apuce drumul pribegiei au fost și frații Dimitrie și Nicolae Crețulescu.

Dintre membrii familiei Crețulescu, care a avut un important rol în viața politică și culturală a țării (doctorul Nicolae Crețulescu, inițiatorul învățămîntului medical din țara noastră și ministru în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza) menționăm pe Dimitrie Crețulescu. Tatăl său, Alexandru Crețulescu a făcut parte dintr-o veche familie din care semnalăm pe Stan din Crețulești prin 1642 și pe stolnicul Matei Crețulescu.

Alexandru Crețulescu s-a născut la 4 februarie 1779 și era fiul clucerului Iordache. A fost căsătorit cu Anica, fata vornicului Scarlat Cîmpineanu. Din anul 1802 a primit mai multe ranguri de boierie, începînd cu cel de al doilea postelnic și încheind în august 1839 prin primirea demnității celei mai însemnate din cariera sa publică, mare logofăt al creînteii.

Din cei 11 copii ai lor, Nicolae, Ion și Dimitrie au participat la revoluția din 1848.

Dimitrie Crețulescu împreună cu Alecu Pa-leologu și Grigore Peretz au săvîrșit un atentat împotriva domnitorului Gh. Bibescu izbutind doar să-l rănească din care cauză a trebuit să plece din țară.

De la Dimitrie Crețulescu deținem corespondență din anii 1849—1858 trimisă de la Paris, Geneva, Constantinopol și St. Stefano, mamel și surorilor sale².

Din scrisorile trimise în anul 1849 reiese, în primul rînd, imposibilitatea de a corespunda direct cu familia, fiind „silit să eviteze cunoștințele“.

Astfel menționează că a primit scrisorile și banii trimiși prin d-na Barrien și d-ra Cap pelle ; roagă ca scrisorile să-i fie trimise la Post Restant pe numele Metaxa iar banii la d-nul Bourelly. De abia într-o scrisoare din anul 1852 expediată de la Constantinopol la 14 septembrie cere să i se adreseze scrisorile pe adevăratul său nume dar tot la Post Restant.

Tot într-o scrisoare din anul 1849 trimisă la 18 decembrie de la Geneva arată cît „de urît și groaznic“ este iarna acolo „mai cu seamă pentru un om care e silit să trăiască retras“ și bucuria pe care a avut-o la sosirea lui Bălăceanu care l-a „tras“ din singurătatea în care trăia.

Din toate scrisorile pe care le deținem de la Dimitrie Crețulescu reiese situația grea mate-

² Ibidem, oferta Vlad Lahovary 345/1972.

rială pe care a avut-o în timpul emigrației, precum și preocuparea de a-și câștiga existența.

Astfel la 15 mai 1849 scria mamei sale Anica Crețulescu aflată în „Valahia” că numai el știe cum trăiește de la sosirea sa la Paris, că este „în cea mai desăvârșită sărăcie” și că doar vînzîndu-și tot ce a avut a putut să o scoată „la cale”.

La 7 noiembrie 1850 îi făcea cunoscut că nu are „nici o știre de banii care mi-ați trimis atît dv. cît și frate-miu Scarlat” arătînd că „poziția mi se îngreunează d-ân minut în minut mai mult, sînt zorit din toate părțile și nu știu ce să mai spui”. O roagă să ceară banche-rului Dumba să silească pe corespondentul său din Viena să-i trîmită acești bani „fără cea mai mică zăbavă”. Se teme ca la trimiterea lor din București să nu se fi făcut greșeala ca „în loc să-i primească pe numele lui Metaxa s-a primit pe cel de Krețu...”.

De asemenea, la 8 decembrie 1850 îi scrie că încă nu a primit acei bani și că lipsa lor l-a pus „în a mai urîtă stare și cea mai tristă poziție în care se poate afla un om”. Arată că din luna iunie de cînd i-a trimis 43 galbeni prin d-na L'Enfent nu a mai primit nimic” cum a trăit de atunci „căci iată a șasea lună de cînd sînt fără o para nu poci să spun”. Din pricina celui bancher care-i ține banii de atîta timp a pierdut toate lucrurile pe care le avea; birtașul la care „eram dator sumă de bani văzînd că nu-i mai dau nimic și că soroacele ce-i puneam să trecea fără să-i plătesc mi-a luat tot ce a găsit în odaie lăsîndu-mă numai cu ce eram pe mine, într'un cuvînt zăbava ce să pune ca să-mi vie acei afurisiți de bani m-a adus în stare a trăi cu milă”.

În scrisoarea din 19 decembrie 1850 arată că doar după ce l-a amenințat pe bancher că va pleca la Viena „să mă'nțeleg d'adreptu cu dînsu” a primit o scrisoare împreună cu o poliță de 1163 franci, bani pe care însă nu-i va putea avea decît peste 15 zile fiind astfel făcută polița. În continuare menționează că „nepri-mirea acestor bani m-au aruncat într-o stare groaznic de urîtă; cum o să es din pasu ăsta urîtu eu însumi nu știu, chiar și luînd banii ăștia nu știu unde s'oncep să dau mai întîi”. Încheie arătînd că traiul pe care-l duce de cităva vreme „m-au ostenit de tot, nu mai am putere să mai lupt cu dînsu, ie urît de tot”. Cere mamei sale dacă îi va mai trimite bani să nu-i mai dea prin Dumba, mai bine să ia o poliță „d'adreptu pentru Paris” sau să dea

banii d-nei L'Enfent” care mi-e trece mai lesne” avînd un corespondent la Marsilia.

Și în scrisorile trimise în cursul anului 1851 Dimitrie Crețulescu se referă la situația grea în care se află fiind fără nici o resursă de trai și cu multe datorii pe care nu vede cum le-ar putea plăti. Astfel la 28 august 1851 scrie că este „gonit de datornici întocmai ca un cîine turbat după care aleargă o grămadă de oa-meni ca să-l omoare”.

În scrisoarea din 9 august 1851 îi reproșează mamei sale neexpedierea banilor. „Nu știu ce nenorocire este cu mine, toată lumea primește parale, la nimenea nu să mai întîmplă astfel de întîrziere decît numai mie și asta numai din neglijența ce să pune la trimiterea acestor bieți bani, dv. știați întîrzierea ce a pus ban-cheru astă toamnă ca să-mi trîmită bani, nu știu dar de ce ați voit să mă lăsați iar la dispoziția lui”.

Aceleași reproșuri și în scrisoarea din 28 noiembrie 1851: „Din toate zăbăvile aste nu văz decît o neglijență mare; dacă mi-aș primi bani mulți, puțini, care să-mi dați regulat la fiecare trei luni aș avea poate trei, patru sute de franci mai puține datorii”. Continuă arătînd că avea „un bilet dat și la împlinirea sorocu-lui de frică să nu mă închiză am fost silit d'am schimbat biletu; prefacerea celui ne-norocit bilet m-a costisit 160 franci, care fac vreo 14; de a-și fi primit acum zece zile banii ce mi-ați făgăduit c'o să-mi trîmitați nu mi s-ar fi întîmplat pierderea asta care pentru mine e groaznic de mare”.

Încheie scriind „vedeți dar că am dreptate să mă plîng de neglijența ce puneți în lucru-rile mele”.

În tot acest timp a fost ajutat de „Bălăcea-nul” și de Sultana, sora acestuia „de la veni-rea mea aici și pînă acum șez tot într-o casă cu Bălăceanu și cu soră-sa, însă îndată ce oi primi ceva bani de la dv. socotesc să mă mut, n-ași vrea să prelungesc prea mult șederea mea la dînșii, mi-e teamă să nu le fiu în sarcină (scrisoarea din 4 iulie 1850). La 5 no-iembrie 1850 scrie că „în mai mult de o sir-constanță grea el m'a ajutat” iar în scrisoarea din 28 noiembrie 1851 arată din nou: „mi s-a făcut rușine de familia Bălăceanului, le sînt sumă de bani dator atît lui cît și sorăsi”.

În scrisoarea expeditată din Paris la 17 au-gust 1849 roagă să i se trîmită actul de naștere „cu cea dintîi expediție” pentru ca „îndată ci-oi primi actu de naștere socotesc să intru

intr-o școală militară". La 9 decembrie 1850 îi aduce la cunoștință propunerea pe care i-a făcut-o o familie de americani de a pleca în America, în schimbul cheltuielilor de transport, având obligația de a supraveghea trei băieți. La 19 decembrie revine asupra acestei probleme arătând că „în a mai din urmă scrisoare ce-am trimis vă scriam de un proiect care am luat ca să plec în America. Astăzi sint hotărît mai mult decît oricînd a-l realiza; dacă s'o putea voi să'm încerc încă odată norocu, poate pă acolo oi găsi a face cevași și oi fi ceva mai bine decît p'aici".

În anul 1851 continuă să se refere la acest subiect: „am socotit că ie mult mai bine d'a mă duce să trăesc într-un pămînt cu totul necunoscut, să încerc o viață nouă". Spera ca cel mult peste 4 luni să plece în America; la plecare va ruga pe unul din prietenii săi de la Paris să primească scrisorile trimise de familia sa „și să mi le trimită la locul unde m-oi așăza, asemenea trimițînd și pe ale mele la dv. căci nu crez că între America și țara noastră să se facă un servis regulat fără a avea vre un corespondent".

Acest proiect nu l-a realizat. La 18 octombrie 1852 îi scrie mamei sale că se află de 40 de zile la Constantinopol neputînd să-și facă „o stare"; stă fără nici un capătîi aleargă „în dreapta și-n stînga de dimineată pînă seara fără a isbuti nimic". La 1 noiembrie 1852 se plînge că stă „fără a face nimic, am obosit alergînd nedăjduiesc însă pînă în vreo 8, 10, 15 zile să am un răspuns; mî-e teamă numai odată intrat în armie să nu mă trimită în garnizoană pînă vreun oraș, d'ale turceștile unde să n-am nici cu cine vorbi". Arată că se silește să învețe limba turcă „însă pînă acum progresuri mari nu fac și să pare prea grea, cu toate astea nu mă descurajez".

Totuși, la 15 noiembrie 1852 scrie că „din nenorocire încă astăzi stau fără capătîi, am dat o jalbă la Ministeru Războiului cerînd să mă primească în miliție, și jalba acolo a amorțit; mă tot poartă cu vorba dintr-o zi într-alta, merg groaznic d'encet; ar trebui să-i împingă cineva de spate că altfel nu ie treabă de n'aș avea așa mare trebuință de dinșii ași ști io ce leaș zice dar ce să fac trebuie să rabd".

În încheiere scrie „ași fi norocit Ninenco cînd ași putea prin expediția viitoare vă da nuvela c'am isprăvit și eu ceva, mie groaznic de urît unde șăz fără ocupație și să priimesc parale d'acasă".

Chiar din anul 1849 scrie mamei sale că simte „o muștrare de cuget mare" vîzîndu-se silit a primi bani de acasă deși știe „cît de îngreunată este casa lor", în acest timp fiind fugiți din țară și frații săi Nicolae și Constantin. (Despre Nicolae chiar menționează că se afla la Constantinopol.)

Speră că nu va fi pentru multă vreme deoarece crede că peste puțin timp se va așeza „undevas" pentru ca prin muncă „să pociu cel puțin a-mi cîștiga viața din toate zilele". Arată că viața este „groaznic de scumpă", mîncarea și hotelul costînd mai mult de un galben pe zi va fi silit să primească orice slujbă i se va da „ca să am cu ce trăi să nu fiu silit să intru ș'aice în datorii prea mari".

Din scrisoarea trimisă la 14 septembrie 1852 de la Constantinopol reiese că Anica Crețulescu nu a dorit ca fiul ei Dimitrie să intre „în slujba turcească". La 18 octombrie 1852 scrie tot din Constantinopol mamei sale că încă nu a putut căpăta „Vr'un post bun" și că posturile civile sint mult mai greu de obținut decît cele militare.

Dacă ar avea 2—3000 de galbeni ar lăsa orice post „chiar de pașă" și s-ar apuca de lucrarea pămîntului, pămîntul fiind aici ieftin de închiriat și „de mult cîștig".

La 27 decembrie 1852 o anunță că s-a mutat la țară la o distanță de 21/2 ceasuri de Constantinopol. Vărul său Iancu Ghica i-a împrumutat 200 galbeni pe care i-a pus „tăvărășie" cu un prieten al său și au luat în arendă „o moșioară mică".

Deocamdată a renunțat la ideea de a mai intra în miliție deoarece vrea să găsească bani cu împrumut și să se apuce de lucrul pămîntului. Dacă nu va putea să primească bani va trebui totuși să intre în armata turcească dar intrarea sa în miliție nu va fi „decît un lucru silit, fără plăcere, fără tragere de inimă, un păcat mare care o să mă împingă a face alt pas".

În anul 1853 îi scrie mamei sale la 7 februarie din St. Stefano că se află acolo de mai bine de 6 luni de zile neavînd nici „o para venit de nicăieri". Cu mare întîrziere și-a putut achita datoriile fiind astfel silit să plătească dobînzii mari; un prieten i-a plătit o parte din aceste datorii, altfel ar fi fost silit să intre „în pușcărie turcească împreună cu tîlharii și hoții". Trăiește la țară (la St. Stefano) „cum potu", vărul său Iancu împrumutîndu-l mereu dar „viața asta de datorii nu poate să ție

mult, ie un soroc la toate". Îi reproșează totodată, că nu vrea să-i împrumute banii de care are nevoie pentru a se ocupa cu lucrul pământului: „vă scriu dar Nineko pentru a din urmă oară și vă rog să-mi spuneți curat ce gînd aveți cu mine, v-am arătat mijlocul de a-mi îlesni să-mi fac și eu o stare fără ca pe dv. să vă costisească o singură para, v-am cerut banii împrumut cu dobîndă pentru care să dau cheazășie unui om care are un venit de 5 sau 6 mii galbeni pe an, acel om este vîru-meu Ghica, cheazășia e gata, să vă dea înscris în orice minut ați vrea. Care e dar pricina de nu voi a-mi da acești bani?”

În scrisorile sale Dimitrie Crețulescu se referă la unele evenimente politice exprimîndu-și speranța de a se reîntoarce în țară. Astfel în scrisoarea sa trimisă la 7 octombrie 1849 din Paris scrie „nădăjduesc c'îndată ce s'ondrepta lucrurile să plec în Transilvania să viu să trăiesc p'acolo fiind și mai aproape de dv. și viața mai efină”. La 4 mai 1850, scriind din Geneva menționează că luna trecută auzind vorbindu-se mult „d'o amnistie generală” a nădăjduit „că nuvela asta s-o putea adevăra ca să pocui și eu mă întorc în țară; d'în nenorocire văz că n-a fost de cît un zgomot mincinos inventat de cine știe oare”. Cu toate acestea „tot nu desper de tot... nădăjduiesc că ne-o lăsa la toți înestule zile pe pămînt ca să ne mai putem vedea”.

De asemenea, la 4 iulie 1850 scrie „am auzit că Goleștii au cerut voe la Curtea Austriei ca să-i lase să vie în Transilvania pentru cîteva vreme ca să vază pe mumăsa. De le-o acorda voia asta apoi o să mă adresez și eu și o să cer și dacă dv. nu v-ar veni prea greu ați veni sau la Sibiu sau la Brașov și cu chipul ăsta ne'am putea vedea mai lesne”. Încheie rugînd-o ca înainte de a-i scrie el „în pricina asta ar fi mai bine să nu vorbiți la nimeni”.

La 27 decembrie 1852 scrie din Constantinopol mamei sale că ar dori mult „să fiu și eu acolo cu dv. pentru vreo cîteva zile numai, de nu să poate pentru totdeauna, dar ie cu neputință”. Nădăjduiește că la primăvară va veni mama sa pînă la Rusciuk „și acolo ne-om putea vedea”.

După cum reiese din scrisoarea trimisă în luna noiembrie a anului 1854 de la Cuca — Moldova Dimitrie Crețulescu s-a întors în țară.

În această scrisoare se scuza că n-a scris încă nici un rînd de la plecarea lui din Bucu-

rești dar îndată ce a sosit la Brăila „m-a și pornit la Moldova unde mă aflu și acum”. În continuare arată că o duce „dăstul de bine cu Moldovenii mai cu seamă că am găsit mulți pe care-i cunoșteam încă de la Paris”. Dar revenirea sa în țară a fost de scurtă durată. La 20 august 1855 scrie din Crimea că de peste de 3 luni nu a mai primit nici o scrisoare de acasă deși el nu a pierdut nici un prilej să le scrie atît prin poștă cît și prin ocazii particulare.

În continuare arată că dorește să vină pentru cîtva timp în țară însă Omer Pașa se află tot la Constantinopol și fără voia lui nu poate „face un pas măcar”. Speră ca de culesul viilor să fie în țară. La 22 noiembrie 1855 scrie din Crimea mamei sale anunțînd-o că Omer Pașa i-a dat voie să se ducă la Constantinopol unde nu crede că va sta mult, sperînd să se întorcă de Crăciun acasă. Totuși nici în anul 1856 nu s-a putut reîntoarce după cum reiese din scrisoarea trimisă la 7 februarie din Constantinopol. În aceasta arată cît este de supărat că nu a putut „încă căpăta voia d-a veni în țară. Cu toate acestea tot nu dezesper încă, crez că pînă la sfîrșit o să fie siliți să mi-o dea și îndată ce o voi căpăta voi porni spre București”. În continuare îi scrie „că se vorbește mult de pace” și că „poate curînd să deschidă un Congres la Paris ca să încheie pacea, asta o dorim toți ca să poată mai să liniști lumea”.

Prin scrisoarea trimisă în același an, la 11 februarie tot din Constantinopol, o înștiințează că acolo lumea vorbește că „după tragerea trupelor austriece, din Prințipate o să ni să dea voe la toți emigranții a intra în țară”. Întrucît se crede că pe la sfîrșitul lunii martie austriecii vor fi ieșiți din țară „prin urmare sperăm și noi să fim acolo prin aprilie”.

La 7 martie revine arătînd că „ni se făgăduiește de Poartă că îndată ce să va încheia pacea o să ni să dea voie la toți să intrăm în țară. Adăstăm acum cu mare nerăbdare sfîrșitul conferințelor ce să țin la Paris. Doresc mai mult decît ori cînd a mă întoarce în pămîntul meu; mi s-a urît groaznic alergînd de la un loc la altul fără nici un folos”.

La 13 august scrie din nou mamei sale că „sosirea mea acolo nu va întîrzia, de nu voi veni pe la sfîrșitul lunii ăștia crez negreșit că luna viitoare să fiu acolo, mie însămi mi s-a urît groaznic p'aici dar sînt oarecare îm-

prejurări care mă opresc d'a mă porni acum".

Deosebit de interesantă în ceea ce privește demersurile pe care le-a făcut Dimitrie Crețulescu în vederea întoarcerii sale în țară este scrisoarea din 26 noiembrie. Astfel el scrie mamei sale: „Am speranță mai mult decât oricând că o să capăt voie a veni în țară. Avem de vreo câteva zile schimbare de minister și crez că ministrul de război al nou n'o să se opui la cererea mea". Mai înainte, pînă a-mi face cererea pe un prieten al lui să-i vorbească și adăst să văz ce răspuns o să iau, sînt încredințat că n-o să'mi facă nici o dificultate". Dacă va putea pleca „o să fiu silit să fac tot voiaju pe uscat — vapoarele dă Dunăre încetează săptămîna asta — cu toate că timpul este groaznic de urît, noroi și ploii cît nu să poate mai mult, dorința d'a vă vedea este mare și poate lupta cu aste dificultăți".

O roagă pe mama sa să-i spună lui Naie „că Ali Pașa care să numise ministru în locul lui Fuad Pașa peste 24 ore s-a dat demisia și în locu-i a numit pe Etem Pașa și că aștept să'mi trimită cu dintăiu ecspediție o scrisoare de recomandație pentru dînsul, Naie fiind prieten cu dînsul".

Dar nici la 30 decembrie, după cum reiese din ultima scrisoare pe care o deținem de la Dimitrie Crețulescu, acesta nu reușise să se întoarcă în țară. El scrie că „asupra venirii mele nu pociu să vă hotărâsc nimic, lui Naie oi scrie în pricina asta, el vă va spune mai pe larg toate piedicile care mă întîrzie". Încheie dorind mamei sale să petreacă „anul nou cu bine și sănătate, ași fi dorit să fiu și eu acolo dar văz cu destulă mahnire că nu să poate".

Cele două scrisori adresate surorilor sale, Ralu și Mădița, în anul 1858 din Geneva se referă numai la probleme familiale nereeșind deci, dacă Dimitrie Crețulescu se afla tot în emigrație sau într-un voiaj cu soția sa Sultana.

Problematica bogată a corespondenței lui Dimitrie Crețulescu mai cuprinde relatări și informații cu caracter general. În anul 1852 într-o scrisoare din 1 noiembrie se referă la incendiile frecvente care izbucneau la Constantinopol „săptămîna trecută a fost două focuri groaznice de mari, mai toată lumea pe unde nu sînt case de piatră stau cu lăzile făcute; eu încă nu mi-am scos lucrurile din giamantan" la 15 noiembrie scrie din nou „alaltă seară am avută un foc prea mare, a ars ca la vreo două sute case, norocire că nu iera vînt căci altfel zău nu

știu unde s-ar fi isprăvit focu căci în partea aia casele sînt toate de scînduri și lipite una de alta", iar în anul 1856 revine arătînd: „P'aici acum s'anceput iarna, vînt, ploaie, zăpadă, frig avem de toate. Avem noroc cu focurile mari care sînt aici în toate zilele, singurul mijloc d'a ne-ncălzi fără bani".

În două din scrisorile sale trimise de la Constantinopol se referă la Ion Ghica. La 1 noiembrie 1852 scrie că: „afară din vărumeu Ghica nu văz pe nimeni aice, rumâni sînt sumă dar nu voui să am a face cu dînșii iar la 7 martie 1856 relatează că „Iancu Ghica ce să afla pînă acum caimacam de Samos, s-a numit de sultan prinț de Samos, peste câteva zile pleacă la ostrovul lui, crez să mă duc și eu cu dînsul pentru vreo două săptămîni".

Documentele prezentate ne aduc noi date despre viața și activitatea lui Dimitrie Crețulescu și a familiei sale, precum și aspecte ale vieții politice și sociale din țările în care a trăit în anii emigrării.

Alte documente provin de la familia Romalo, și anume corespondența adresată în anii 1848 și 1849 de Grigore Romalo familiei sale și lui Nicu Catargi, tovarășul său de luptă și exil. Odată cu aceasta s-au achiziționat și cele patru scrisori ce i-au fost adresate de familie și prieteni, dar care nemaigăsindu-l în viață au fost retrimise în țară³.

Grigore Romalo s-a născut la 12 noiembrie 1820 la Iași. A fost fiul lui Gheorghe (Iordache) Grigoriade trecut în documente și sub numele de Grigoriu iar ulterior Romalos sau Romalo. Tatăl său a fost originar din vechiul cartier grecesc, Fanar, al Constantinopolului. A venit la Iași prin anul 1812 în calitate de secretar al doamnei Smaranda a lui Scarlat Vodă Calimachi, fiica lui Nicolae Mavrogehni⁴. În anul 1818 s-a căsătorit cu Maria Roset, fiica vornicului Iordache Roset și soră cu tatăl doamnei Elecu Cuza, Iordache Roset-Lulescu. Această căsătorie cu o nobilă pămînteană îi dă dreptul la împămîntenire și îl ridică în rîndurile boerimii.

Grigore Romalo a primit o educație aleasă trecîndu-și în anul 1838 examenul de bacalaureat la Academia Mihăileană⁵, a urmat dreptul în țară și din 1840 la Paris, în urma ajutorului acordat de Casa Școalelor. Și-a susținut teza de licență la Paris în anul 1846.

³ Ibidem, oferta Romalo-Nadejda, 688/1975.

⁴ Gh. Sion, *Arhondologia Moldovei*, Iași, 1892, p. 71.

⁵ Gh. Ungureanu, *De la Academia Mihăileană la Liceul Național 1835—1935*, Iași, 1936, p. 407.

Participînd la revoluția din 1848 a fost arestat și trimis la închisoarea din Măcin. Împreună cu Alexandru Ioan Cuza, Nicolae Catargi, P. Balș, Lascăr Rosetti și alți tineri revoluționari Grigore Romalo a fost trimis la Galați. După cum se știe șase dintre aceștia au reușit să fugă de sub escortă, adăpostindu-se la Consatul englez. Ceilalți au fost imbarcați pe un vapor austriac și duși la Constantinopol sub escortă turcească. De acolo au fost trimiși la Brusa. Pentru întreținere primeau fiecare cîte o mie de lei pe lună chiar dacă părăseau Brusa și se duceau de se așezau la Constantinopol sau la Smirna⁶.

La 27 septembrie 1848 prin ofisele nr. 170—171 s-a îngăduit emigranților politici să se întoarcă în țară avînd însă obligația să trăiască la moșiile lor sub supravegherea dregătorilor⁷. Dintre surghiuniți doar Ioan Alexandru Cuza a primit încuviințarea să se întoarcă în țară. În urma semnării Convenției de la Balta Liman și a plecării lui Mihail Sturza au fost ridicate și măsurile luate împotriva participanților la revoluția din 1848, din Moldova. Din nefericire Grigore Romalo nu a mai apucat să se bucure de această măsură deoarece la 31 mai 1849 a murit la Constantinopol, în Spitalul Francez al suroilor de caritate Lazariste, la vîrsta de 29 ani, de tuberculoză pulmonară. A fost înmormîntat de la Bolucli din Constantinopol.

Scrisorile pe care le-a trimis Grigore Romalo în scurtul timp (3 mai — 29 mai 1849) cît a mai trăit după îndepărtarea sa din țară sînt impresionante prin relatările privitoare la singurătatea în care a fost silit să trăiască tocmai cînd era grav bolnav și la afecțiunea pe care o avea pentru familia sa de la care nu îi parveneau decît foarte rare vești.

Astfel, în scrisoarea trimisă lui Nicu Catargiu la 18 februarie 1849 din Smirna se referă la motivele de economie pecuniară care l-au forțat să se separe, într-o țară străină, de prietenii săi. Îl roagă să-i scrie tot atît de regulat în aceste împrejurări în care este privat complet de vești din partea familiei sale. Este foarte îngrijorat de ai săi de la care, de cînd este plecat nu a primit decît o singură scrisoare ce i-a parvenit după 40 de zile de la expedierea ei. Și în scrisoarea trimisă la 25 februarie îi arată cît de bucuros este cînd primește scrisorile sale în care îi scrie despre prietenii comuni care se mai interesează de el ; îl roagă să transmită sa-

lutări compatrioților lor în special lui Bălcescu și lui Balat (Bălăceanu). În încheiere îi scrie că nu mai pleacă din Smirna deoarece căpitanul Poirer i-a anunțat apropiata sosire a lui Alexu și Elenei Cuza, „ces deux camarades d'infortunées“.

La 16 martie îl roagă, din nou, să-i scrie cu aceeași regularitate deoarece a rămas singur de tot. Speră că atunci cînd navigația pe Dunăre va fi reluată, îl va ajuta ca prin intermediul uneia persoane de încredere din Galați să-i parvină corespondența din țară și invers. La 7 aprilie revine rugîndu-l ca scrisorile adresate familiei lui pe care i le trimite cu vaporul de Triest să le încredințeze doamnei Catargi — care se întoarce în țară — dacă este sigur că nu va avea neplăceri din această cauză ; speră că, după plecarea soției sale, Nicu Catargi va veni la Smirna să-l vadă.

În scrisoarea trimisă sorei sale, Smărăndița la 18 martie 1849, arată că a rămas la Smirna, singur ca un urs, fiind forțat din cauza traiului mai eștin deși căldurile sînt insuportabile. Crede că scrisorile părinților săi s-au pierdut deoarece nu le-a primit, de asemenea și scrisorile pe care le-a trimis el acasă.

Chiar din anul 1848 reiese din scrisorile sale că este bolnav. Astfel, în prima scrisoare trimisă după plecarea sa din țară sorei sale Smărăndița arată că fratele său Vasile a venit să-l vadă cînd a fost rău bolnav ajutîndu-l prin prezența sa să se însănătoșească.

După ce într-o scrisoare trimisă la 8 martie 1849 lui Nicu Catargi arată că a intrat în convalescență la 9 martie îi scrie din nou că iar nu se simte bine cu sănătatea fiind foarte slăbit. La 16 martie îi scrie tot lui Nicu Catargi că are permanent temperatură și că gîndurile pe care și le face neprimind nici o veste de la ai săi îlucid.

La 7 aprilie 1849 scrie lui Nicu Catargi că s-a îmbolnăvit din nou ; a avut un puseu de temperatură care a durat 12 ore și care a fost înlocuit cu o insomnie ce îl distruge.

Deși era grav bolnav, a căutat să ascundă familiei sale acest lucru. Astfel, el o ruga pe doamna Catargi, care pleca în Moldova și urma să transmită familiei sale mai multe scrisori, să nu spună că este bolnav.

În scrisoarea adresată sorei sale Smărăndița la 30 martie 1849 o roagă să-l menajeze pe tatăl lor adăugînd că respectul copiilor săi și buna înțelegere între frați îl vor consola și îl vor face să uite nenorocirile abătute asupra sa.

⁶ Anul 1848 în *Principatele române*, București, 1902—1910, vol. I, f. 511.

⁷ *Ibidem*, vol. IV, p. 546.

În scrisorile lui Grigore Romalo găsim și cîteva referiri la evenimentele politice ale vremii. El spera să se confirme știrea privitoare la alianța încheiată între marile puteri, prin care se crea posibilitatea de a se înfăptui „le salut de nos pays”. Era însă îngrijorat de complicațiile germane și austriece. Roagă pe Nicu Cărtărgi să-i scrie tot ceea ce va afla despre misiunea generalului Groben.

În scrisorile sale Grigore Romalo se mai referă și la dorința pe care o avea de a se întoarce în țară deși lăsa să se întrevadă îndoiala pe care o avea că va mai apuca să-și revadă patria și pe cei dragi.

Documentele prezentate ne aduc noi date despre activitatea revoluționarilor români de la 1848 care au fost forțați să plece peste granițele țării, despre greutățile vieții în exil precum și despre continuarea activității lor politice și de propagandă pentru realizarea aspirațiilor poporului român.

ACTIVITATEA REVOLUȚIONARILOR ROMÂNI ÎN STRĂINĂTATE DUPĂ ÎNFRINGEREA REVOLUȚIEI DE LA 1848

EUGENIA CIOCAN

Revoluția din 1848 „a constituit o parte integrantă a marilor mișcări sociale din acel an, desfășurate în cea mai mare parte a Europei, demonstrînd strînsa legătură dintre revoluționarii români și forțele revoluționare din Europa”¹.

După înfrîngerea revoluției din 1848 în Principatele Române și în Europa, revoluționarii au luat calea emigrației, continuîndu-și activitatea pentru realizarea idealurilor pentru care au luptat.

Documentele provenite de la Haus-Hof-und Staatsarchiv Wien furnizează informații asupra activității neobosite a românilor, aflați în emigrație.

Consulul general al Austriei raporta în anii 1851—1852 că lucrările de propagandă tipărite în limba română la Paris care au ajuns la Bu-

curești, „după data de 17 ianuarie/1852 sînt o dovadă că în Franța trăiesc patrioți români” cu toate că „ministerul francez a interzis emigranților români din Franța de a face propagandă”². Autoritățile austriece interceptează scrisorile lui Ștefan Golescu din Londra către mama sa, la București, precum și un „Apel către poporul român”. Corespondența relevă sprijinul lui E. Grant, girant al Consulatului general al Angliei la București care „se lasă folosit ca intermediar al corespondenței revoluționare”, fapt ce nemulțumește autoritățile austriece: „Prin răspunsul domnului consul general și consilier ministerial von Laurin am primit lămuriri suficiente în toate direcțiile și îmi îngădui Excelența Voastră (se adresează ministrului de interne A. Bach) să anexeze aici o copie integrală a acesteia, convin-gîndu-vă dv. prin aceasta cît de șovăitor se comportă guvernul Țării Românești față de elementele revoluționare, în timp ce consulatul englez acordă acestei partide orice sprijin posibil, pe față și fără reținere. Numai că amintitul girant consular nu numai că a lăsat corespondența lor pentru încurajarea emigranților care rămîneau la Londra, chiar întreținerea o legătură cu corifeii compromiși care se găsesc la Paris”.

„Mă simt dator de a atrage atenția Excelenței Voastre asupra corespondenței din străinătate, după ce în acest Principat în mod evident elementele revoluționare existente au găsit sprijin și... că scrisorile și pachetele cu memorii cu conținut revoluționar nu au fost returnate de guvernul Țării Românești în conformitate cu înaltele Instrucțiuni din 16 septembrie ale Excelenței Voastre ci, după cum observă consulatul cezaro-crăiesc în nota anexată din 20 ale acestei luni, au fost predate adresanților”³. Tot de la Agenția și Consulatul general cezaro-crăiesc din București se semnalează activitatea revoluționară a lui Ștefan Golescu: „Golescu a fost arestat la Londra, la Piccadilly, are aici pe mama sa, care este în legătură cu girantul Consulatului englez de aici, care instigă printr-o loterie a boierilor, condusă de Racoviță și face pe profetul politic. Ștefan Golescu a fost foarte ocupat în timpul evenimentelor de la 1848... și acum grupează în jurul său pe emigranții români, mai mulți decît în jurul lui Eliade, care dirijează de la Paris activitatea românilor. Prin el sînt introduse în țară apelurile lui Mazzini și sînt organizate chiar colecte de bani. Toate aceste

¹ N. Ceaușescu, *Cuvîntare la Marea adunare populară din București, organizată cu prilejul aniversării a 130 de ani de la revoluția burghezo-democratică din 1848 și a 30 de ani de la naționalizarea principalelor mijloace de producție*, în „România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate”, Edit. politică, București, 1979, p. 291.

² Arh. St. Buc., colecția Microfilme Austria, rola 109.

³ Ibidem, rola 109, c. 10—12.

abuzuri sînt sprijinite de girantul consulatului englez, care are ca soție o fiică a lui Racoviță și prin aceasta este încuscrit cu Goleșcu.

Domnul țării, căruia alaltăieri i-am adus la cunoștință conținutul scrisorii sus-amintite din 10 ale acestei luni, știa despre această situație, s-a plasat totuși pe poziția că el nu se poate afla decît într-o poziție de respingere, deoarece aceștia au sprijin puternic la Constantinopol.

Cu toate acestea l-am sfătuit — scrie A. von Laurin — să se plîngă lui Ali Pașa de acest sprijin, pe care consulatul englez îl acordă partidei revoluționare pe față și fără reținere, în ciuda dreptului internațional.

Principele părea să aibă îndoieli pentru a întreprinde aceste demersuri

În ce mă privește pe mine, am refuzat în așa fel viza la fiecare pașaport englez pentru statul cezaro-crăiesc pentru neenglezi sau chiar pentru alte personalități cunoscute, încît consulatul britanic a trebuit să se mulțumească cu situația dată⁴.

Scrisorile lui Ștefan Goleșcu către mama sa conțin referiri la legăturile sale cu revoluționarul italian G. Mazzini: „acum să trecem la alt subiect, care pe mine m-a surprins în mod plăcut, dîndu-mi o mare satisfacție morală, care a transformat liniștea mea într-o stare de activitate. Fără îndoială că nu-ți este necunoscut faptul că tribunul excepțional al Romei, care a opus rezistență francezilor timp de o lună, se află în prezent la Londra.

În cîteva luni el va fi în mod sigur eliberatorul întregii Italii, omul care azi se numește G. Mazzini, mîine va fi dumnezeul Italiei. Am avut norocul să-i string mîna și el mi-a acordat cîinstea de a se întreține cu mine asupra speranțelor sale în ce privește viitorul, el este sufletul Comitetului Central european. Discursul său a ajuns involuntar pînă aici și ca dovadă a acestui fapt se poate arăta că englezii, atît de aristocrați în comportament, îl iubesc și îl onorează; nu există nici o casă în care să nu fie oaspete. Mulțumită revoluției noastre el știe că la 500 mile depărtare de Italia există mai mult de 10 milioane de ființe, pe care el îi numește frați de sînge.

Tovarășul său francez, care după toate probabilitățile va fi viitorul președinte al Republicii Democratice Franceze s-a remarcat atît prin impunătoarea sa statură, cît și prin energia discursului său; el ne-a asigurat în numele frați-

lor săi și după cum el însuși lucrează cu succes să ne dea dovada cea mai sigură a sprijinului pe care Franța l-a acordat vechilor națiuni care voiesc să se emancipeze de jugul străin.

Tu-mi cunoști gîndurile, sentimentele, cît de fericit mă simt la aceste cuvinte și cum gîndesc în numele compatrioților mei. Cealaltă membri în Comitet, toți mai interesați prin rolul pe care l-au jucat în ultima revoluție, decît prin acela pe care intenționează să-l joace în viitoarele evenimente ce se pregătesc, și eu am încredere în viitorul apropiat, m-au primit cu asigurări asemănătoare care după toate probabilitățile sînt pentru noi fericite⁵.

Un alt document din 1851 amintește de lucrarea lui I. E. Rădulescu „Memoriu asupra istoriei renașterii României” apărută la Paris în 69 de exemplare și trimisă la București.

Cîteva documente se referă la activitatea de propagandă revoluționară desfășurată în străinătate de C. A. Rosetti: „om al relațiilor și amicțiilor, a asigurat mișcării pașoptiste o mare putere de penetrație pe plan internațional. Nu a fost personalitate mare a vremii care să nu-l fi cunoscut⁶. Era proprietarul unei tipografii și librării din București (ultima împreună cu Winterhalder). Într-o notă consulul austriac A. von Laurin raportează prințului Schwarzenberg (ministru de externe al Austriei și președintele Consiliului de Miniștri) despre interceptarea unei broșuri intitulată „Apel la toate partidele” și o scrisoare a lui Rosetti către femeile române influente. Consulul solicită măsuri pentru a opri orice propagandă românească în țările monarhiei austriece, iar autorităților imperiale din Transilvania, Banat, Bucovina să împiedice pe români să intre în legătură cu scrierile revoluționare ale propagandei românești și emigrației române de la Paris⁷. Acest apel a sosit la Brașov la diferite adrese.

Consulul austriac de la Iași informează că Elise Sturdza, soția marelui logofăt George Sturdza, este și ea în posesia a două scrisori ale lui C. A. Rosetti.

Într-un număr al periodicului „Junimea română” editat la Paris de exilații români, și trimis în țară pe diferite căi, se lansează o chemare către toți românii în sprijinirea unirii „noi

⁴ Ibidem, c. 30—31.

⁶ Marin Bucur, C. A. Rosetti *mesianism și donquijotism revoluționar*, Edit. Minerva, București, 1970, p. 93.

⁷ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Austria, rola 109, c. 42, 50.

⁵ Ibidem, c. 27—29.

rugăm pe frații noștri care primesc această foaie să copieze fiecare articol și să-l răspîndească în popor pentru ca românii din Transilvania, Bucovina, Banat, să se unească cu noi”⁸.

Tot în 1851 apare lucrarea lui Ion Voinescu „Arabescuri ale unei călătorii pe Dunăre”⁹ închinată de asemenea, ideii de unire a românilor.

Cîteva documente se referă la activitatea lui Nicolae Bălcescu, „capul cel mai luminat al revoluției de la 1848”¹⁰. Într-o scrisoare a lui I. Bem din 28 iunie 1850 se spune „Bălcescu, cunoscutul ex-ministru al Guvernului Revoluționar Provizoriu din Țara Românească a călătorit din nou la Paris, înainte de călătoria sa am fost la el; el a povestit despre discuția avută cu lordul Palmerston, despre starea de lucruri din Principatele Române și interesele în Principate; că el (Bălcescu) ar dori să facă declarații în presa engleză. O astfel de declarație a apărut zilele acestea în „Daily News”¹¹.

După moartea sa în 1852, documente din 1853 se referă, încă la refuzul vizei de intrare în statele cezaro-crăiești. O circulară din 1853 august 23, adresată misiunilor germane de la München, Stuttgart, Carlsruhe, Frankfurt etc., face cunoscut că s-a refuzat viza de intrare românului Bălcescu de a călători prin Germania, împreună cu un consul turc, de la Paris prin Germania și apoi din nou în Franța, se menționează că a sosit la Cracovia pentru a obține viza pașaportului pentru această călătorie. Documentul menționează că este vorba de fostul conducător al revoluției române din 1848¹².

Alte documente menționează activitatea pictorului C. D. Rosenthal, la Pesta pentru cauza românilor din Ardeal. Un raport din 1851 iulie 20 din Peste informează că la percheziția făcută lui C. Rosenthal s-a găsit apelul „Dreptate, Frăție” două scrisori ale lui Rosetti către Rosenthal¹³.

Revoluționarii români, aflați în exil au reușit să-și desfășoare activitatea de propagandă, au întreținut strînse relații cu fruntașii revoluționari din Europa, au folosit orice mijloc pentru a trimite în țară broșurile și lucrările de propagandă tipărite.

⁸ Ibidem, c. 42.

⁹ Ibidem, c. 36—37.

¹⁰ P. Constantinescu-Iași, *Intellectualii și revoluția de la 1848 în Principatele Române*, Edit. Națiunea, București, 1948, p. 2.

¹¹ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Austria, rola 108, c. 491—507.

¹² Ibidem, rola 110, c. 80.

¹³ Ibidem, rola 110, c. 318—378.

NEMULȚUMIRI ȚĂRĂNEȘTI ÎN JUDEȚUL DOLJ DUPĂ ÎNFRÎNGEREA REVOLUȚIEI DE LA 1848

ION ZARZĂRA

Ideile proclamației de la Islaz — în special emanciparea și improprietărirea țăranilor au pătruns adînc în conștiința țărănimii, aceasta continuînd lupta și după înfrîngerea revoluției. În toamna și iarna anului 1848 flacăra răscoalelor a cuprins aproape toate satele județului Dolj, cele mai viguroase acțiuni înregistrîndu-se în satele de pe linia Dunării, din plășile Cîmpul și Balta în ciuda măsurilor luate de guvern¹. Deși cîrmuitorul județului Dolj primea la 25 septembrie mulțumirile Departamentului din Lăuntru pentru restabilirea liniștii în județ², a doua zi subcîrmuitorul plășii Balta, Ioan Lăcusteanu, informa Cîrmuirea despre răscoala locuitorilor din satul Nedeia.

La cererea subcîrmuitorului de a se supune poruncilor stăpînirii și de a strînge zaherea pentru armata turcă sătenii s-au împotrivit³ strigînd că „mai bine să moară decît să lase constituția”⁴.

De fapt, încrederea în revenirea guvernului provizoriu, „jurămîntul pă constituție” și speranța în reîntoarcerea generalului Magheru susțineau acțiunile țărănimii și ale altor categorii sociale. Preotul Ilie din Nedeia își îndemna consătenii la răscoală susținînd că el știe ce este la București și că guvernul lor n-a căzut⁵, iar „între toate adunările locuitorilor” din satele Calafat și Poiana se discuta numai despre „constituție”⁶. Situații de același gen vor fi aduse la cunoștință Cîrmuirii județului și în cursul anului 1849: la 2 mai 1849 egumenul mănăstirii Horezu cerea izgonirea unui clăcaș de pe moșia Giorocu, „mai virtos că numitul încă mai ține și acum în capu-i fumul libertății”⁷ iar paharnicul

¹ II. Petrescu, *Documente privind revoluția de la 1848 în Oltenia*, Craiova, 1969, p. 131 și II. Petrescu, VI, Osiac, *Anul revoluționar 1848 în Oltenia*, Craiova, 1973, p. 94—96.

² *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. IV, București, 1903, p. 524.

³ Ileana Petrescu, *op. cit.*, p. 225.

⁴ *Ibidem*, p. 129—130.

⁵ *Ibidem*, p. 151.

⁶ II. Petrescu, VI, Ostac, *op. cit.*, p. 107.

⁷ Al. Balintescu, *Problema țărănească în Oltenia în secolul al XIX-lea*, București, 1967, p. 270.

Gh. Măceșcu menționa „că obraznicia și fumul trecutei răzvrătiri încă se află în capetele țiganilor“ fugiți în timpul revoluției de la moșia Puțuri⁸.

Răscoala din satul Nedeia s-a extins și în satele Măceșu de Sus, Măceșu de Jos, Cîrna și altele, țărani exprimîndu-și nemulțumirea față de reintroducerea regimului regulamentar⁹. În scurt timp răscoala va cuprinde toate satele plășii, nu numai „un sat sau două turburate ci mai toate“ după cum raporta la 8 octombrie subcîrmuitorul plășii¹⁰. Acesta cerea pedepsirea exemplară a capilor răscoalei din satul Nedeia întrucît din cauza lor s-a îndîrjit toată marginea și s-a „întărită toată plasa“¹¹.

Împotrivirea la poruncile stăpînirii se manifesta încă la sfîrșitul anului 1848, la 20 decembrie 1848, subcîrmuitorul plășii Balta făcea cunoscut Cîrmuirii județului Dolj că în timpul venirii armatei otomane de la Vidin la Calafat n-a putut face conac la Băilești „fiind toți locuitorii nesupuși“¹².

În timpul răscoalelor, subcîrmuitorii, doro-banții, boierii trimiși pentru a-i determina pe țărani să efectueze muncile de toamnă la proprietari și arendași, să se supună poruncilor stăpînirii au fost alungați de săteni, în inima cărora prinseseră rădăcini adînci ideile de libertate.

În plasa Cîmpul, datorită răscoalei, legătura dintre Calafat și Craiova a fost întreruptă. Cîrmuitorul raporta că nu poate să se informeze dacă trupele turcești au trecut de la Vidin la Calafat întrucît „fiind satele revoltate, au închis toată comunicația de la Calafat spre Craiova“¹³. Răscoala din plasa Cîmpul va continua și după arestarea lui C. Zaman conducătorul ei, fost comisar de propagandă, țărani arătîndu-se în continuare „revoltați și nesupuși întru toate cîte sînt chemați“, aleșii satelor neputînd să execute poruncile primite „fiind amenințați cu pierderea vieții“, după cum menționa raportul subcîrmuitorului¹⁴.

La 22 octombrie 1848 starea de revoltă se datora, în mare parte, și lui C. Zaman care, deși arestat în cetatea Vidinului, reușea să

mențină legătura cu locuitorii, îndemnîndu-i „să nu-și uite jurămîntul ce a făcut căci constituția iarăși își va lua drumul ei peste puțină vreme“¹⁵. Satelor Poiana și Calafat li se alătură locuitorii din Moțăței unde, la începutul lunii noiembrie, era arestat Stoian Iovan — deputatul țărănimii doljene în Comisia proprietății „ca nu care cumvași din a lui rea insufare locuitorilor, să se întinză și mai rău neastîmpărări și turburări între liniștea publică“¹⁶. Agitația țăranilor din plasa Cîmpul nu încetase în primăvara anului 1849.

Cinovnicul rus trimis cu o trupă de 50 cazaci să restabilească ordinea în satele Calafat, Moțăței, Galicea, Maglavit și Poiana ai căror locuitori erau acuzați de tăierea pădurii de pe moșia Galicea, arăta la 17 februarie 1849 că a arestat 37 țărani din satele menționate pentru nesupunere, „vorbe presărate de constituție“ și pentru că au strigat „ura, să trăiască Magheru“¹⁷. La aceeași dată, generalul Gasford considera necesar, pentru „cuvîncioasa supunere a locuitorilor“ ca trupa de cazaci să rămînă în continuare în comuna Poiana „cît vremea va cere“¹⁸.

Deși în plășile Dumbrava și Jiul de Jos mișcările au fost de mai mică amploare exista teama de extinderea lor. Astfel, la 29 septembrie 1848 subcîrmuitorul plășii Dumbrava, trimis să facă cercetări pentru bătaia suferită de subcîrmuitorul plășii Cîmpul, din partea țăranilor răsculați, „în cîmpul Galiciei s-a pomenit cutrupiți de locuitori cu puști, lănci, coase și altele“ și s-a întors din drum de teama extinderii răscoalei și în plasa Dumbrava¹⁹ și cerea ca trei locuitori arestați în satele Solomonești și Pleșoiu de Jos să fie ținuți „supt bună pază mai multă vreme pînă va veni putere armată, căci de li se va da drumu de loc, negreșit vor face mare răscoală și în această plasă“²⁰. Altele, țărani amenințau eliberarea prin forță a celor arestați. În comuna Drănic, de pildă, subcîrmuitorul plășii Jiul de Jos și pitarul Grigorie Brănescu, veniți cu doro-banți pentru liniștirea satelor, sînt dezarmați și alungați²¹. Încercînd, apoi, să aresteze pe conducătorii

⁸ Arh. St. Dolj, fond Prefectura județului Dolj, Serviciu administrativ, dosar 5/1849, f. 13.

⁹ II. Petrescu, *op. cit.*, p. 129–130.

¹⁰ Al. Băltinescu, *op. cit.*, p. 233.

¹¹ II. Petrescu, *op. cit.*, p. 129–130.

¹² Al. Băltinescu, *op. cit.*, p. 248–249.

¹³ Al. Băltinescu, *op. cit.*, p. 230.

¹⁴ II. Petrescu, *op. cit.*, p. 167.

¹⁵ *Ibidem*, p. 164.

¹⁶ *Ibidem*, p. 187–188.

¹⁷ *Ibidem*, p. 237.

¹⁸ Al. Băltinescu, *op. cit.*, p. 259.

¹⁹ II. Petrescu, *op. cit.*, p. 137.

²⁰ Al. Băltinescu, *op. cit.*, p. 229.

²¹ Arh. St. Dolj, fond Prefectura județului Dolj, Serviciu administrativ, dosar 7/1849, f. 117.

„turburărilor“ și să-i trimită la Craiova, sătenii declară că sînt hotărîți ca „la a lor pornire, pã drum, le vor ieși înainte a-i lua“²².

Răscoalele din județul Dolj amenințau să se extindă și în județul Mehedinți. La 28 septembrie 1848 cîrmuitorul județului Mehedinți făcea cunoscut celui de Dolj că răscoala satelor din plasa Cîmpul, Dolj s-a răspîndit și în plasa Cîmpul din Mehedinți ai cărei locuitori sînt „aprinși de duhul constituției“²³ iar locuitorii din satul Cetatea Dolj au trimis un înscris celor din Salcia-Mehedinți, îndemnîndu-i la răscoală. De altfel, locuitorii din plășile Cîmpul de Dolj și de Mehedinți din jurul Calafatului s-au opus intrării în țară a armatei turcești²⁴. Se observă, deci, un început de organizare și coordonare a țăranilor ca și în cazul marșului asupra Craiovei la 27 septembrie de un număr de 200 locuitori înarmați cu puști, sulite, topoare, coase și standarde, cu scopul de a restabili administrația revoluționară²⁵.

În cele din urmă mișcările țărănești au fost înăbușite dar nu și rezistența împotriva exploatarei și asupririi, care a continuat sub alte forme: atacarea și jefuirea în timpul nopții a conacelor, locuințelor sau altor imobile ale proprietarilor și arendașilor, incendierea furajelor și altor bunuri ale acestora, nesupunerea la poruncile stăpînirii, refuzul de a despăgubi pe proprietari și arendași etc. În numeroase rapoarte ale subcîrmuitorilor este menționată lipsa de supunere a locuitorilor față de autorități, încrederea acestora în triumful ideilor revoluției. Arătînd nesupunerea locuitorilor din Drănic, subcîrmuitorul plășii Jiul de Jos sublinia — la 13 octombrie 1848²⁶ — că aceștia sînt convinși că „oștirile venite sînt trecătoare și tot legile încunoștiințate de Magheru o să fie“ iar locuitorii arestați pentru călcarea conacului moșiei Padea²⁷ „și acum răvârsă vorbe că tot o să izbîndească“. În sate domnea o stare de agitație, întreținută de nemulțumirile țărănimii, de situația grea a acesteia, de abuzurile proprietarilor și arendașilor sau dregătorilor dar și de cei care nu renunțaseră la luptă pentru victoria revoluției, acele duhuri turburătoare liniștii obștești²⁸ despre care vorbesc docu-

mentele vremii²⁸. Între aceștia pot fi amintiți popa Dumitru din Cetatea care „nu să poate popri a invita pe locuitori la nesupunere și aducere aminte de cele trecute“²⁹, fostul comisar de propagandă Petre Orbescu, preotul Barbu din Slăvuța și profesorul craiovean Gr. Mihăescu³⁰ sau scriitorul satului Poiana la care la 14 februarie 1849 s-au găsit șapte proclamații „coprinzătoare de invitarea locuitorilor la nelegiuita constituție“³¹.

Refuzul de a presta munca la proprietari și arendași a căpătat un caracter general în toamna lui 1848: la 24 noiembrie Cîrmuirea județului Dolj³² raporta că drept urmare a ideilor revoluției, țăranii au ajuns cu nesupunerea „la un asemenea grad, de a se împotrivi chiar stăpînirii și mai ales de a se supune la îndatoririle sătenești și reciproce“.

Toți proprietarii și arendașii au rămas cu recoltele nestrînse „nedîndu-le locuitorii supunerea cuviincioasă și nici stăpînirea nereușind să-i determine la îndeplinirea îndatoririlor“, menționa același raport.

La aceasta se adăuga nesupunerea la executarea ordinelor pentru aprovizionarea armatelor de ocupație. Înaintînd Cîrmuirii județului 24 locuitori din satele răscolate, subcîrmuitorul plășii Balta arăta, la 19 octombrie 1848, că unele sate ca Întorsura și Cerăt nu se supun poruncilor pentru stringerea zaherelei „refuză să facă munca proprietarilor și arendașilor și amenință cu incendierea“³³. Aceași nesupunere o manifestau și locuitorii din Drănic, Padea, Grecești³⁴, Calafat³⁵, Galicea-Mare³⁶, Slăvuța³⁷ și altele.

În toamna și iarna 1848—1849 mișcările cresc în amploare. De aceea, autoritățile comunale nu îndrăznesc să execute pe locuitori la îndeplinirea poruncilor primite³⁸, iar proprietarii și arendașii, negustorii din Craiova și din ju-

²² Arh. St. Dolj, fond Prefectura județului Dolj, Serviciul Administrativ, dosar 18/1848, f. 213.

²³ Il. Petrescu, *op. cit.*, p. 191.

²⁴ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. V, București, 1904, p. 531.

²⁵ Il. Petrescu, *op. cit.*, p. 235.

²⁶ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. V, București, 1904, p. 531.

²⁷ Al. Bălinescu, *op. cit.*, p. 241.

²⁸ *Ibidem*, p. 231.

²⁹ *Ibidem*, p. 242.

³⁰ Il. Petrescu, *op. cit.*, p. 224.

³¹ *Ibidem*, p. 239—240.

³² Arh. St. Dolj, fond Prefectura județului Dolj, Serviciul Administrativ, dosar 27/1848, f. 209.

²² Il. Petrescu, *op. cit.*, p. 157.

²³ *Ibidem*, p. 136.

²⁴ Paul Barbu, *Revoluția de la 1848 în Oltenia*, rezumatul tezei de doctorat, București, 1978, p. 20.

²⁵ Al. Bălinescu, *op. cit.*, p. 230.

²⁶ *Ibidem*, p. 236.

²⁷ Il. Petrescu, *op. cit.*, p. 157.

deț³⁹, cereau să fie exceptați de la obligativitatea depunerii armelor, „mai ales acum cînd duhurile locuitorilor țărani sînt neîmpăcate asupra-le“. În cuprinsul județului nemulțumirile se țin lanț. Menționăm satele: Dobrești⁴⁰, Padea⁴¹, Urzica, Gaia⁴², Drănic⁴³, Covei, Siliștea Crucii, Urzicuța⁴⁴, Coțofenii de Sus, Țîntăreni⁴⁵, Nițoiești⁴⁶, Brădești⁴⁷ și multe altele. În majoritatea cazurilor autorii rămîneau nedescoperiți, cercetările autorităților locale fiind zadarnice. În numeroase rapoarte ale subcîrmuitorilor este subliniată solidaritatea țăranilor care nu participau la stingerea incendiilor și refuzau să divulge numele „făptașilor“.

Exasperată de „mulțimea de raporturi din partea subcîrmuitorilor locali“ Cîrmuirea județului Dolj, după ce arată că a întrebuițat toate mijloacele pentru stăvîlirea țăranilor și că „nici într-un chip n-au fost cu putință“ a-i potoli, cerea Departamentului din Lăuntru la 29 noiembrie 1848, ca locuitorii satelor să despăgubească pe proprietari și arendași⁴⁸.

Înăbușirea revoluției a dat ocazia proprietarilor și arendașilor să pretindă despăgubiri pentru pagubele suferite în timpul revoluției. Și în această direcție rezistența țărănimii a fost deosebit de puternică, acțiunea de despăgubire prelungindu-se mulți ani după revoluție.

MĂSURI LUATE DUPĂ ÎNĂBUȘIREA REVOLUȚIEI DE LA 1848 PENTRU RESTABILIREA ORDINII ȘI PREVENIREA UNOR MIȘCĂRI ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ

STROE AURELIAN

Odată cu intrarea trupelor turcești la 13/25 septembrie 1848, în București, revoluția era înfrîntă, deși Oltenia, unde se retrăseseră o

parte din conducătorii mișcării, se pregătise pentru a opune rezistență. Acei ce timp de cîteva luni trecuseră prin mari spaime temîndu-se că-și vor pierde slujbele, rangurile, banii storși de peste tot sub oblăduirea Regulamentului organic și poate chiar viața, văzînd răsturnarea situației, începură o crîncenă vînătoare împotriva acelor ce cutezaseră a-i înfrunta. Curajul de acțiune al celor dintii era sporit de faptul că însuși guvernul țarist îi sprijinea și îi depășea chiar în inițiativele ce le lua și poruncile ce le da pentru restabilirea vechilor rînduiri regulamentare.

Trebuiau, în primul rînd, arestați, expulzați, fugăriți, „convinși“ că au greșit cei ce luaseră parte la „răzvrătire“, lucru destul de greu de înfăptuit avînd în vedere compoziția socială eterogenă a participanților la revoluție. Sînt arestați și închiși la mănăstirea Văcărești sau la spitalul mănăstirii Colțea de la mare la mic: paharnicii Matei Colgeag (Colceac) și Dimitrie Giurescu¹, pitarii Alecu Dedu², Coloran Cătănescu și Ioan Brezoeanu³, căpitanul Nicolae Sonțu⁴, porucicul Zăgănescu⁵, profesorii Pretorian⁶, Nicolae Nenovici⁷ din Brăila⁸ și Ștefan Turnavitu⁹ din Craiova¹⁰, ultimii doi, foști comisari de propagandă¹¹, se îmbolnăvesc de „grelie boale hronice“¹², actorul Costache Mihăileanu¹³, Ioan Obedeanu¹⁴, Nicolae Cuța-

¹ Arh. St. Fil. Mun. Buc., fond Comisia de poliție a culorii galbene, dosar 85/1848—1849, f. 512, Arh. St. Buc., fond Comisia alcătuită pentru cercetarea celor amestecați în fapte revoluționare, dosarele 9, 10/1848.

² Arh. St. Fil. Mun. Buc., fond Comisia de poliție a culorii galbene, dosar 85/1848—1849, f. 524.

³ Ibidem, f. 550.

⁴ Ibidem, f. 328.

⁵ Ibidem, f. 492.

⁶ Ibidem, f. 328.

⁷ Ibidem, fond Comisia de poliție a culorii negru, dosar 26/1849, f. 41, Arh. St. Buc., fond Comisia alcătuită pentru cercetarea..., dosar 28/1849.

⁸ Gh. Părnua, Figuri de dascăli revoluționari la anul 1848 în „Revista Arhivelor“, nr. 2/1960, p. 151.

⁹ Arh. St. Fil. Mun. Buc., fond Comisia de poliție a culorii negru, dosar 29/1849, f. 41, Arh. St. Buc., fond Comisia alcătuită pentru cercetarea..., dosar 28/1849.

¹⁰ Gh. Părnua, *op. cit.*

¹¹ Ibidem.

¹² Arh. St. Fil. Mun. Buc., fond Comisia de poliție a culorii negru, dosar 26/1849, f. 41, fond Comisia de poliție a culorii galbene, dosar 85/1848—1849, f. 210.

¹³ Ibidem, fond Comisia de poliție a culorii negru, dosar 26/1849, f. 140.

¹⁴ Ibidem, f. 41.

³⁹ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. V, București, 1904, f. 361.

⁴⁰ Il. Petrescu, *op. cit.*, p. 174—175.

⁴¹ Ibidem, p. 157.

⁴² Al. Băltinescu, *op. cit.*, p. 246, 256.

⁴³ Ibidem, p. 257.

⁴⁴ Arh. St. Dolj, fond Prefectura județului Dolj, Serviciul Administrativ, dosar 1/1849, f. 136.

⁴⁵ Ibidem, f. 187.

⁴⁶ Ibidem, f. 229.

⁴⁷ Ibidem, f. 75.

⁴⁸ Ibidem, dosar 27/1848, f. 211—212.

rida¹⁵, praporgicul Gheorghe Gămau¹⁶, proto-popul Hristea Iconomul „învinovătit pentru arderea Regulamentului organic”¹⁷, ierodiaconii Chesarie Maximianu și Ipatie de la episcopia Buzău¹⁸, protoereul Mihai¹⁹, preoții Nicolae²⁰ și Silvestru de la episcopia Argeșului²¹, Costache pantofarul din Pitești²², Vasile cizmarul²³, Tache Polihronie²⁴ și mulți alții.

Este adevărat că majoritatea celor amintiți mai sus încep să fie eliberați, din primăvara lui 1849, pe baza unor ordine sau porunci emise de generalul Lüders, Departamentul din Lăuntru sau Căimăcămie, dar nu mai puțin adevărat este că aceste ordine sau porunci conțineau, în încheiere, mențiuni speciale adresate administrației locale de „a avea deaproape priveghere asupra purtărilor pomeniților și la orice împotrivi- urmăre să raporteze”²⁵ iar „Poliția să-l (-i) supravegheze îndeaproape”²⁶, măsuri, luate, bineînțele, pentru a preîntâmpina o nouă ridicare împotriva rînduielilor țării.

Cei arestați au trecut prin interogatoriile Comisei întocmite pentru cercetarea și asigurarea liniștii obștești²⁷, ce se stabilise la mănăstirea Colțea, care, în același timp, a dat ordin Poliției să caute pe cei știuți că au participat la revoluție, dar nu mai erau de găsit pe la casele lor. Cei căutați provin din toate mahalalele Bucureștiului și județele țării. Am putea

cita pe Vasile sin Gheorghe, rîndaș din mahalaua Tabacului, Tănase zidar sin Anghel din Biserica Amzei, Ioniță măcelar sin Dumitru din Precupeții Vechi, Anghel cizmar sin Costandin din Precupeții Noi, Nicolae băcan sin Ioan din Sf. Visarion etc.²⁸. Sînt căutați de această comisie nu numai mahalalii ci și persoane mai „subțiri” : profesorul Ion Penescu, porucicul Lahovari și serdarul Dincă Izvoranu²⁹. De alți „amestecați” în revoluție are grijă „Înalta Curte criminală întru crime politicești” care hotărăște, după cum arată adresa Departamentului din Lăuntru nr. 7648 din 7 iulie 1849, surghiunirea a 5 persoane la Giurgiu, printre care și Scarlat Turnavitu și 6 persoane la Snagov, iar alte 26 să le țină la arest printre care arhimandritul Dionisie, căpitanul Fărcășanu și Nicolae Marghiloman³⁰. În sfîrșit, de soarta fețelor bisericești amestecate în revoluție și dispărute după înfrîngerea acesteia, se ocupă cu o foarte mare energie și fără cruțare mitropolitul Neofit. Iată-l ordonînd căutarea cu înverșunare a lui Theodoru monahul „ce-i zice și Zăgănescu”, iconom al mănăstirii Bistrița din județul Vilcea³¹, sau a lui Evghenie monahul „ce-i zice și Zugravul” atît prin Protopopia Plășii de Sus din București³² cît și pe la mănăstirea Cernica³³. Tot Neofit este cel care cere liste cu numele preoților care au luat parte la revoluție, iar Protopopia Plășii de Sus îi înaintează o asemenea listă cu nu mai puțin de 20 asemenea preoți, majoritatea parohi ai importantelor biserici Sf. Sava, Sărin-dar, Colțea, Doamnei, Albă, Batiște, Crețulescu, Mihai Vodă etc.³⁴. O vie corespondență poartă numitul mitropolit cu Calinic, starețul mănăstirii Cernica. Motivul ni-l dezvăluie însuși Neofit care arată că „acum cu prilejul venirii fugiților transilvăneni aici în pămîntul țării, (participanți la revoluție) se stricoară și, intrînd iarăși în prințipat, se umbresc de către ego-

¹⁵ Ibidem, fond Comisia de poliție a culorii galbene, dosar 85/1848—1849, f. 158, Arh. St. Buc., fond Comisia alcătuită pentru cercetarea..., dosar 8/1848.

¹⁶ Arh. St. Fil. Mun. Buc., fond Comisia de poliție a culorii galbene, dosar 85/1848—1849, f. 550.

¹⁷ Ibidem, fond Comisia de poliție a culorii negru, dosar 26/1849, f. 143 ; Arh. St. Buc., fond Comisia alcătuită pentru cercetarea..., dosar 43/1849.

¹⁸ Arh. St. Fil. Mun. Buc., fond Comisia de poliție a culorii galbene, dosar 85/1848—1849, f. 510.

¹⁹ Ibidem, f. 300.

²⁰ Ibidem, fond Comisia de poliție a culorii negru, dosar 26/1849, f. 54.

²¹ Ibidem, fond Comisia de poliție a culorii galbene, dosar 85/1848—1849, f. 550, Arh. St. Buc., fond Comisia alcătuită pentru cercetarea..., dosar 49/1849.

²² Arh. St. Fil. Mun. Buc., fond Comisia de poliție a culorii galbene, dosar 85/1848—1849, f. 553.

²³ Ibidem, fond Comisia de poliție a culorii negru, dosar 26/1849, f. 168.

²⁴ Ibidem, fond Comisia de poliție a culorii galbene, dosar 85/1848—1849, f. 579.

²⁵ Ibidem, f. 550.

²⁶ Ibidem, f. 579.

²⁷ Despre activitatea acestei comisii a se vedea documentele publicate de Comitetul pentru ridicarea unui monument lui Ioan C. Brătianu, în lucrarea *Anul 1848 în Principatele Române*, București, 1902—1910.

²⁸ Arh. St. Fil. Mun. Buc., fond Comisia de poliție a culorii galbene, dosar 85/1848—1849, f. 569.

²⁹ Ibidem ; Arh. St. Buc., fond Comisia alcătuită pentru cercetarea..., dosar 58/1849.

³⁰ Arh. St. Fil. Mun. Buc., fond Comisia de poliție a culorii negru, dosar 26/1849, f. 169—170.

³¹ Ibidem, fond Protoeria I. Plasa de Sus, dosar 31/1848—1849, f. 29.

³² Ibidem, f. 37.

³³ Ibidem, fond Mănăstirea Cernica, dosar 20/1849, f. 234.

³⁴ Ibidem, fond Protoeria I. Plasa de Sus, dosar 31/1848—1849, f. 6.

meni pe la mănăstiri”³⁵. În consecință, Neofit afirmă existența unor egumeni care sprijină pe foștii revoluționari. Starețul Calinic neagă însă existența vreunui participant la mișcare printre monahii mănăstirii Cernica, subliniind că „nici să află cineva pripășit din revoluționeri”³⁶.

După ce participații prinși fuseseră arestați, judecați, surghiuniți, pedepsiți sau se „potoliseră” singuri așteptând vremuri mai prielnice, stăpînirea și trupele de ocupație au adoptat noi măsuri menite să împiedice o nouă ridicare la luptă împotriva vechilor rînduiri și stări de lucruri restaurate prin forța armatelor străine.

Astfel, jurămintele depuse în timpul revoluției „ca niște silnice rămîn de sinele desființate”, indiferent că au fost depuse mai înainte sau chiar la 6 septembrie „cînd s-au și ars manuscriptul original al Regulamentului și Arhondologiei” după cum însuși Neofit, mitropolitul, arată în adresa nr. 1986 din 24 septembrie 1848 trimisă protopopului Petrache Sachelarie³⁷.

Porunca Departamentului din Lăuntru nr. 5407 din 6 mai 1849 privește una din problemele esențiale: armele și dreptul de a le purta. Ea a fost dată „spre mărghinirea nedomirilor în care se află cîrmuirile județelor în privința dezarmării”³⁸ și hotăra următoarele:

„1-*iu*. Va fi îngăduit a ținea și a purta arme într-un număr mărghinit, nu mai mult de trei focuri, toți dorobanții și pázitorii graniților, subcîrmuitorii și ajutoarele lor și vericare alt din slujbași și ramuri polițienești...

2-*lea*. ... fiecare proprietar sau arendaș de moșie și de pădure șezător acolo să ție... un număr de arme, nu mai mult de patru focuri, ca să se slujească cu dinsele atît el însuși cît și chiar satul..., această îngăduire nu să va acorda de cîrmuire decît după cea mai vrednică chezașie...

3-*lea*. Neguțătorilor și osebitelor persoane ale cărorra comerciale îndeletnici și trebuințe neapărate îi silește a se preumbla prin țară li se poate îngădui a ținea fiecare pînă la trei focuri cel mult...

4-*lea*. Afară din cei însemnați, prin cele de sus trei articole, nimini altul de orice treaptă și profesie, supt oricare măcar condiție și după oricare de mai nainte punere la cale nu este slobod a purta arme, ci să li se ia îndată toate și să se depue în păstrarea Comisii dezarmării...

5-*lea*. ... Iar pã acela ce (Poliția) ar dovedi purtînd arme, fără a avea vreun asemenea bilet regulat, să-l ducă îndată la cea mai apropiată dregătorie spre cercetare și osîndire...”³⁹. Pentru predarea armelor și a prafului de pușcă s-a dat și un termen: 15 noiembrie 1848, mărît ulterior pînă la 1 decembrie al aceluiași an⁴⁰. Pedepsele, pentru aceia care nu se conformau, erau următoarele: pentru cei ce călcau porunca prima oară „ștraf de lei cinci sute sau cu închisoare de 15 zile; pentru a doua oară cu ștraf de lei una mie sau închisoare de 30 zile, iar pentru a treia oară cu izgonirea afară din prințipat...”⁴¹

Nimic nu este uitat de „neobositul” Departament din Lăuntru care spre sfîrșitul lunii noiembrie 1848 întocmește și un Regulament pentru trecerea frontierei dintre Țara Românească și Transilvania care cuprindea trei puncte:

„1-*iu*. Nimini din lăcuiitorii satelor așezate pe lîngă aproape de hotarul Austriei sau oricare alt de orice treaptă și nație nu este slobod a trece sau în mergere în Transilvania sau în intrare în Prințipatul Românesc, prin poteci sau oricare alte comunicații tainice și numai pe drumurile cunoscute..., fără a avea pașaport după formile cunoscute... Să îndatorează autoritățile competente și chiar satele dimprejur unor asemenea poteci ca să aibe cea mai vie privighere pentru pázirea ei fără abatere...

2-*lea*. Oricare fără osebite va intra sau va ieși din Prințipatul Românesc să va cerceta cu cea mai mare scumpătate de către comisia întocmită într-adins la punctul graniții... atît pașaporturile ce au și să le vizeze... cît și hîrțile corespondenții și alte pricinuitoare de turburare sau vreun scop de sfîrșit necuviincios să le poprească și pã aceia de vor fi din cei ce vin în prințipat să nu-i primească, ci să să întoarcă înapoi, iar fiind din prințipat să se poprească și să să îndrepteze îndată la cîrmuire...

³⁵ Ibidem, fond Mănăstirea Cernica, dosar 20/1849, f. 218.

³⁶ Ibidem, f. 10, 217, 220, 226,

³⁷ Ibidem, fond Proteoria I. Plasa de Sus, dosar 31/1848—1849, f. 3.

³⁸ Ibidem, fond Comisia de poliție a culorii negru, dosar 14/1849—1850, f. 20.

³⁹ Ibidem, dosar 14/1849—1850, f. 20.

⁴⁰ Ibidem, fond Comisia de poliție a culorii galbene, dosar 84/1848—1849, f. 61.

⁴¹ Ibidem.

3-lea. Toți cei ce se preumblă și călătoresc în Prințipatul Rumânesc sînt datori de acum înainte a lua răvașe de drum cu coprinderea de locul unde călătorul merge și sorocul călătorii sale, după care să se urmeze întocmai fără a fi îngăduit acel călător a merge într-altă parte, nici a călătorii mai mult de sorocul răvașului de voe..."⁴²

Dar toate acestea nu sînt suficiente pentru stăpînire care caută și găsește noi forme pentru a face cît mai grea trecerea frontierei, după cum ne dovedește cazul negustorului Gheorghe Dima din mahalaua Silvestrului, care, voind a pleca în Turcia, a trebuit să scoată dovadă de la mahalagii și deputat că nu a luat parte „în evenimentele trecute revoluționare”⁴³.

De ce atîta zel? De ce atîta frică? Unul din răspunsurile la aceste întrebări ni-l furnizează Iancu Filipescu, șeful Departamentului din Lăuntru, în adresa cu nr. 549 din 21 ianuarie 1849 trimisă Cîrmuirii județului Ilfov. Aici aflăm lucruri interesante. Întîi ni se arată că după intrarea în țară a „prea puternicei împărătești armii” mulți din cei ce luaseră parte la revoluție fug în Transilvania. Al doilea că cei mai sus arătați, profitînd de venirea unor refugiați transilvăneni în principat, s-au strecurat printre aceștia ascunzîndu-se „pe la arendași, pe la cîrciumi mai dosnice, pe la schituri și pe la vii du prin dealuri”⁴⁴, și, în loc să stea liniștiți, „îndrăznesc a vorbi fără sfială și a propovădui prințipurile cele mai vătămătoare”⁴⁵. O asemenea stare de lucruri nu poate fi tolerată de Departamentul din Lăuntru care atrage foarte serios atenția egumenilor și stareților de la mănăstiri și schituri, proprietarilor și arendașilor de moșii, pîrcălabilor, aleșilor, vătășeilor și preoților de la sate, cîrciumarilor și hangiiilor „ca îndată ce vor dovedi asemenea oameni să-i încunoștiințeze deregătoriilor locale ca să se prinză îndată și din stanție în stanție să-i trimită la acest departament...”⁴⁶

Și cum să nu ajungă la disperare Poliția cînd și cei ce luaseră parte la revoluție, dar rămă-

seseră în țară după înfringerea acesteia, propagă aceleași „prințipuri vătămătoare”⁴⁷. Șeful Departamentului din Lăuntru arată în termeni categorici că sînt împrăștiate încontinuu zvonuri și propagate idei pentru o nouă ridicare la luptă și mai grav este faptul că „nu e loc public, nu e colț al capitalii, nu e prăvălie pînă chiar și prin cîrciumi în care să nu se urmeze rostiri de o asemenea primejdioasă fire”⁴⁸. Auditoriul e numeros și receptiv la aceste idei, iar oamenii Poliției care vor să facă „ordine” la adunările publice, sînt fie ignorați, fie luați în deridere⁴⁹. Și ca tabloul să fie complet trebuie arătat că și unii preoți sînt amestecați în aceste activități subversive ne prea ascultînd poruncile și „bunele” povețe ce le soseau de la Mitropolie și Poliție și pe deasupra participînd și la adunările organizate în cîrciumi⁵⁰.

După cum lesne se poate constata din cele expuse, situația era explozivă pentru Departamentul din Lăuntru care, încearcă prin măsuri polițienestii drastice, să curme din fașă toate nesupunerile. Astfel, la 20 ianuarie 1849, Poliția capitalei prin adresa trimisă Comisiei de poliție din culoarea de negru cere ca „în viitor oricare fecior sau vizitiu va îndrăzni să nu îndeplinească pe loc și fără nici o observație, la adunări publice, porunca celui mai din urmă slujbaş al Poliției... Poliția îl va pedepsi mai aspru decît o îngăduie legile pentru ca să poată sluji de pildă și celorlalți și cu aceasta să se precurme odată pentru totdeauna neorînduiala...”⁵¹

La 14 martie 1849, șeful Departamentului din Lăuntru, Iancu Filipescu, dă ordin ca Poliția, „prin întindere de priveghere neadormită și cît prin putință tainică prin toate clasele soțietății și, mai cu dinadinsul, pe la toate locurile publice precum și prin cele mai stricte măsuri ce se vor lua...”, să facă ca să se precurme depreutîndena și de către toți fără excepție tot felul de asemenea scandaloase rostiri...”⁵², iar „abătutul să se cerceteze spre descoperirea adevăratelor sale precugetări și a relațiilor sale cu alți asemenea cugetători...”⁵³.

⁴² Ibidem, fond Comisia de poliție a culorii negru, dosar 15/1848—1849, f. 21—22.

⁴³ Ibidem, fond Comisia de poliție a culorii galbene, dosar 85/1848—1849, f. 542.

⁴⁴ Ibidem, fond Mănăstirea Cernica, dosar 20/1849, f. 226.

⁴⁵ Ibidem, fond Comisia de poliție a culorii negru, dosar 26/1849, f. 192 v.; fond Protoeria I, Plasa de Sus, dosar 34/1849—1850, f. 1.

⁴⁶ Ibidem, fond Mănăstirea Cernica, dosar 20/1849, f. 226.

⁴⁷ Ibidem, fond Comisia de poliție a culorii negru, dosar 26/1849, f. 192 v.

⁴⁸ Ibidem, dosar 26/1849, f. 45.

⁴⁹ Ibidem, f. 3.

⁵⁰ Ibidem, fond Protoeria I. Plasa de Sus, dosar 31/1848—1849, f. 16.

⁵¹ Ibidem, fond Comisia de poliție a culorii negru, dosar 26/1849, f. 3.

⁵² Ibidem, f. 45.

⁵³ Ibidem,

Nici armata de ocupație nu se lasă mai presjos. Astfel, la 24 iulie 1849, este difuzat de către Poliția capitalei Comisiilor de poliție pe culori porunca „excelenței sale Omer Pașa, feldtmareșal al armii împărătești otomane, guvernator al Rumili și guvernator militar al Capitalei... pentru pilduirea celor ce ar îndrăzni să rostească cuvinte de pricină în contra liniștii obștești”⁵⁴.

În sfârșit, însuși domnitorul Barbu Știrbei este nevoit să ia atitudine în fața situației create și o face fără menajamente și extrem de dur, hotărînd, prin ofisul din 25 septembrie 1849, dat în București, ca Departamentul din Lăuntru să privegheze „cu cea mai mare neadormire asupra unor asemenea oameni nepocăiți și a îndatora pe cei ce s-ar socoti de trebuință să se tragă negreșit din Capitală în orașele Pitești, Tîrgoviște, Ploiești, Buzău sau Focșani unde urmează a fi puși sub privegherea poliției locale”⁵⁵.

Nici mitropolitul Neofit nu vrea să rămînă în afară, alăturîndu-se celor ce lovesc neîncetat în foștii participanți la revoluție, sperînd să-i înspăimînte. Domeniul cuvioșiei sale este viața preoțească și monahală și, fapt notabil, el este printre cei ce dau primele porunci în acest sens. Nu vom semna decît adresa trimisă protopopului Plășii de Sus din București, Petrache Sachelarie, în care atrage atenția că preoții care nu se vor astîmpăra, continuînd să meargă la adunările organizate pe la cîrciumi, sau vor propovădui ideii potrivnice stăpînirii „să știe cu hotărîre că ertat nu va fi, ci strașnic va fi canonisit”⁵⁶.

Și nu putem să oitem dintre măsurile care fac obiectul acestei lucrări una neobișnuită și anume lupta contra clopotelor, mai precis a dăngănitului lor. Punctul de plecare al acestei măsuri este tot mitropolitul Neofit, poate pentru faptul că problema era de domeniul său. Vom urmări cronologic ceea ce se întîmplă. 15 septembrie 1848. Neofit cere protopopului Petrache Sachelarie al Plășii de Sus din București, prin adresa nr. 1957, ca să aducă „în cunoștința tuturor preoților după la bisericile din plasă ca de astăzi înainte, pînă la al doilea poruncă, la întîmplare de morți sau parastase, clopotele să nu să mai tragă (!) ci să fie poprit cu totul, ci numai dimineța la vremea otîrniei și de leturghie precum și seara la vecernie să toace și nu-

mai cîte un clopot prea puțin să tragă”⁵⁷. 6 martie 1849. Neofit reinnoiește porunca. 18 martie 1849. Protopopul Manolache Protonotarie, succesorul în funcție al protopopului Petrache Sachelarie, în adresa cu nr. 22 trimisă Mitropoliei arată că primindu-se porunca cu nr. 1212 de la Mitropolie, preoții din plasă au fost încunoștințați „să nu să toace nici să să tragă clopotele”⁵⁸. 24 martie 1849. Interdicția privind trasul clopotelor este reinnoită⁵⁹. 14 mai 1849. Neofit, prin adresa cu nr. 1834, anunță pe protopopul Manolache Protonotarie că porunca nr. 1957 din anul 1848 prin care se interzicea tragerea clopotelor la morți și parastase a fost anulată⁶¹. 25 septembrie 1851. Noul mitropolit, Nifon, prin adresa cu nr. 4671, face cunoscut protopopului Manolache Protonotarie că de „să va mai dovedi în viitor că s-au urmat tragere de clopote osebit din cele ce privesc sfintele slujbe, să știe că preoții acei biserici să vor popri din slujbă, iar slujbașii, mireni să vor pedepsi polițienește”⁶². 2 octombrie 1851. Proistoșii Mihalache⁶³ și Petrache⁶⁴ anunță Protopopiatul Plășii de Sus din București, că au luat cunoștință că nu se vor trage clopotele decît la slujbele bisericesti.

După cum vedem interzicerea clopotelor a durat peste trei ani, manifestîndu-se ca un fenomen de psihoză în grup și, desigur, nu orășenii erau cei înspăimîntați, ci cei ce creaseră și pusese în aplicare măsurile post revoluționare, respectiv cei pe care revoluția îi amenința.

Interzicerea clopotelor are la bază un alt fenomen pe care-l vom defini ca frică de dăngănitul clopotelor care, ultim fenomen, la rîndul său, își are originea în ziua de 11 iunie 1848 cînd, după cum se știe, marele clopot al Mitropoliei marchează izbucnirea revoluției în București.

Deși revoluția a fost înfrîntă, deși vechile rînduiri au fost momentan restabilite, iar „răzvrătiții” sau potențialii „răzvrătiți” potoliți prin măsurile pe care le-am prezentat, situația reînstituată de reacțiunea internă prin forța armatelor străine nu putea dura și nu a durat datorită modificărilor importante economico-so-

⁵⁷ Ibidem, f. 2.

⁵⁸ Ibidem, dosar 35/1849, f. 7.

⁵⁹ Ibidem, f. 8.

⁶⁰ Ibidem, f. 14.

⁶¹ Ibidem, f. 35.

⁶² Ibidem, dosar 39/1851, f. 26.

⁶³ Ibidem, f. 39.

⁶⁴ Ibidem, f. 37.

⁵⁴ Ibidem, f. 174.

⁵⁵ Ibidem, fond Comisia de poliție a culorii negru, dosar 26/1849, f. 192 v.

⁵⁶ Ibidem, fond Protoeria I. Plasa de Sus, dosar 31/1848—1849, f. 16.

cială produse în principate și datorită faptului că spiritul novator cuprinsese întreaga Europă, iar jandarmii bătrînului continent vor fi din ce în ce mai mult ocupați cu conflicte pentru cuceriri teritoriale și mărirea sferei de influență.

ȘTIRI ROMÂNEȘTI DESPRE RĂSCOALA ANTIOTOMANĂ DIN REGIUNEA VIDINULUI DIN APRILIE 1849

TUDOR MATEESCU

În partea de nord-vest a Bulgariei, au avut loc, în deceniul al 5-lea al secolului al XIX-lea, mai multe ridicări la luptă ale poporului împotriva multisekularei stăpîniri otomane¹. Între acestea se înscrie și răscoala din aprilie 1849, izbucnită într-un moment de mari frământări sociale și naționale, cînd cea mai mare parte a Europei se afla sub semnul revoluției care avusese loc în anul precedent și cînd această revoluție continua încă în Imperiul habsburgic. Ea a cuprins mai multe sate din regiunea Vidinului, zonă care, asemeni întregii Bulgariei de nord, se afla sub puternica influență a revoluției de la 1848 din Țara Românească².

Răscoala a fost cunoscută imediat de către autoritățile românești, deoarece regimul reacționar al caimacamului Constantin Cantacuzino urmărea cu atenție tot ce se petrecea în Bulgaria, unde se aflau refugiați numeroși participanți la revoluție³. Informațiile erau date îndeosebi de către șefii carantinelor de la Dunăre, care aveau îndatorirea expresă de a face cercetări „pentru dovedirea a orice mișcări să urmează în a dreapta parte a Turchiei”⁴.

Izbucnirea răscoalei a fost înlesnită, se pare, de încetarea din viață, în martie 1849, a bătri-

nului Husein Pașa, guvernatorul Vidinului. După cum raporta, la 26 martie, directorul carantinei Calafat, fostul *vali* fusese favorabil creștinilor, ceea ce a făcut ca, după moartea sa, aceștia să ceară, printr-o jalbă adresată Înaltei Porți, numirea ca guvernator a fiului său, Halil Pașa, aflat atunci la Vidin. În schimb, turcii ceruseră „de a să rîndui oricare altul de la Constantinopol, numai feciorul lui Husein Pașa să nu fie”⁵. Noul guvernator a fost numit abia la începutul lui aprilie în persoana lui Iacub Pașa, „un bătrîn foarte bogat”, dar acesta și-a luat în primire funcția abia după înfrîngerea răscoalei⁶. Sarcina lichidării mișcării a revenit guvernatorului provizoriu, „chehaia bei” (*kehaia bey*)⁷.

Adevăratele cauze ale răscoalei, aceleași de altfel, ca ale tuturor ridicărilor a luptă ale poporului bulgar în acea perioadă, sînt arătate, într-un mod foarte realist, în raportul din 20 aprilie 1849 al directorului carantinei Zimnicea. Se aprecia că mișcarea se datora îndelungatei subjugări otomane, cauza imediată constînd în silirea țaranilor bulgari aflați pe cîlcirurile turcești de a plăti, încă de atunci, „zeciuiala”⁸ grînelor semănate, așadar cu mult înainte de strîngerea recoltei⁹.

Răscoala a izbucnit probabil pe data de 5 sau 6 aprilie (stil vechi), așa cum rezultă dintr-un raport al directorului carantinei Calafat de la 9 ale aceleiași luni, unde se spune că știrea despre acest eveniment se răspîndise la Vidin de vreo „cîteva zile”. S-a crezut la început că e vorba de acțiunea unei cete de țilhari, formată din 100 oameni, care săvîrșeau atacuri împotriva turcilor. La 8 aprilie, locțiitorul valiului a trimis o trupă de 200 de călărași „neregulați” pentru prinderea lor, dar apoi, constatîndu-se că, în realitate, avusese lor o ridicare în masă a trei sate de bulgari dinspre granița cu Serbia, care ridicaseră „steaguri de revoluție, proclamînd scularea obștească împotriva turcilor”, în dimineața zilei următoare s-au trimis încă 250 de ostași din trupele regulate, împreună cu 15 tunuri. Totodată „vlădica” (mitropolitul) din Vi-

¹ Strașimir A. Dimitrov, *Serbtija i krestijanskoe vostanie 1850 g. v Bolgarii*, în „Études balkaniques”, I, Sofia, 1964, p. 50.

² Dimitrije Djordjević, *Revolutions nationales des peuples balkaniques, 1804–1914*, Beograd, 1965, p. 82.

³ C. N. Velichi, *Bulgarii din Țara Românească participanți la revoluția burghezo-democratică de la 1848, în Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor (sec. XII–XIX). Studii*, vol. I, București, 1971, p. 256, 278–279.

⁴ Arh. St. Buc., fond M.A.I., Serviciul sanitar, dosar 19/1849, f. 28, 79, 98.

⁵ Ibidem, f. 36.

⁶ Ibidem, f. 70.

⁷ Ibidem, f. 56.

⁸ Este vorba de dijmă, a zecea parte din produse, numită *osŭr* sau *ușŭr*, care se percepea din produsele vegetale. (I, Ionesco [de la Brad]. *Excursion agricole dans la plaine de la Dobroja*, Constantinople, 1850, p. 113).

⁹ Arh. St. Buc., fond M.A.I. Serviciul sanitar, dosar 19/1849, f. 76.

din, fiind bănuat de legături cu răsculații, a fost pus sub supravegherea poliției¹⁰.

La 13 aprilie, același dregător raporta că răskoala cuprinsese 17 sate, dintre care unele erau locuite de români¹¹. Cei mai mulți dintre locuitorii trecuseră în Serbia la sosirea trupelor otomane, luându-și familiile și avutul mobil, dar unii se întorceau pe ascuns pentru a-și da foc caselor și pătulelor. Ostașii otomani primiseră ordin să nu facă vărsare de sânge, ceea ce se explică, desigur, prin teama ca mișcarea să nu se extindă tocmai datorită represiunii. Cu toate acestea, căpitenia răsculaților, ciorbagiul Ivan Bașchinezul, fusese prins și dus la Vidin¹².

Alte amănunte asupra mersului răskoalei sînt date într-un raport din 15 aprilie al directorului carantinei Severin, unde se vorbește, printre altele, de o ciocnire care avusese totuși loc între trupele otomane și răsculați, soldată cu omorirea a 12 bulgari¹³. La 20 aprilie, directorul carantinei Zimnicea raporta că răskoala cuprinsese peste 70 de sate, cifră care pare însă exagerată. În ciocnirea care se produsese, căzuseră 6 sau 7 turci, iar numărul familiilor refugiate în Serbia se ridica la 80. Se menționa și faptul că turcii din Vidin stăteau înarmați ziua și noaptea, patrulind pe străzi, ca și în afara cetății¹⁴.

Oficialitățile Țării Românești au căutat să minimalizeze în opinia publică amploarea acestei răskoale. La 28 aprilie stil nou (așadar 16 aprilie stil vechi), cînd mișcarea sa afla în plină desfășurare, consulul Franței la București, Ségur, raporta că, de două zile, „se răspîndise în oraș zvonul despre „niște mișcări insurecționale“ care aveau loc în Bulgaria. Fuad Effendi, comisarul Porții în Principate, primise, în seara zilei precedente, un raport de la guvernatorul provizoriu al Vidinului, în care acesta făcea cunoscut că „în unul sau două sate situate spre granița cu Serbia“, se produsese „o simplă răzvrătire“, dar că ordinea fusese restabilită doar prin „trimiterea unui slab detașament de trupe“¹⁵.

La 4 mai (22 aprilie), consulul Ségur informa Ministerul de Externe al Franței că „dezordinile“ din Bulgaria „fuseseră potolite“. Totuși, în

urmă cu două zile, se lansase zvonul că Bulgaria și Serbia se răsculasera împotriva autorității sultanului, ceea ce îl determinase pe Omer Pașa, comandantul trupelor otomane de ocupație, să trimită un locotenent-colonel la Vidin pentru a afla care este realitatea¹⁶. La 12 mai (30 aprilie), consulul francez raporta că respectivul ofițer se înapoiase la București cu constatarea că în Bulgaria domnea „cel mai mare calm“. Se conchidea că zvonul despre pretinsa răskoală se datora exclusiv unor persoane rău intenționate¹⁷. La data aceea, așa cum am văzut mai sus, mișcarea luase într-adevăr sfîrșit.

Opinia publică românească a urmărit, așadar, cu simpatie această nouă ridicare la luptă a poporului bulgar. Aprecierile cuprinse în raportul din 20 aprilie al directorului carantinei Zimnicea sînt foarte elocvente în acest sens. Totodată, așa cum rezultă din mai multe rapoarte ale carantinelor, răsculații au beneficiat de sprijinul autorităților din Serbia, fie numai pentru faptul că au putut să se refugieze, pentru un timp, pe teritoriul acestei țări. Acest ajutor va fi mult mai însemnat în răskoala care va avea loc, în aceeași zonă, în cursul anului următor¹⁸.

Răskoala din aprilie 1849 din regiunea Vidinului, izbucnită spontan și aproape fără nici un fel de organizare, a fost înfrîntă relativ ușor¹⁹. Ea constituie totuși un episod, demn de a fi reconstituit, al îndelungatei lupte de eliberare a poporului bulgar, prefigurînd marea răskoală²⁰ care, peste un an, avea să cuprindă toată partea de nord-vest a Bulgariei²¹.

În speranța că știrile pe care le conțin vor contribui la întregirea imaginii ei, redăm, cu menținerea formelor specifice scrierii și pronunției vremii, textul integral al unor documente referitoare direct la această răskoală.

1

1848 aprilie 9, Calafat. Raport al directorului carantinei Calafat către inspectorul general al carantinelor liniei Dunării despre răskoala unor sate din regiunea Vidi-

¹⁰ Ibidem, f. 56. (Vezi doc. nr. 1).

¹¹ Despre românii din regiunea Vidinului vezi în deosebi Constantin Noe și Marin Popescu-Spineni, *Les Roumains en Bulgarie*, Craiova, 1939, p. 62–63.

¹² Arh. St. Buc., fond M.A.I., Serviciul sanitar, dosar 19/1949, f. 70. (Vezi doc. nr. 2).

¹³ Ibidem, f. 98. (Vezi doc. nr. 3).

¹⁴ Ibidem, f. 76. (Vezi doc. nr. 4).

¹⁵ Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XVIII, București, 1916, p. 149.

¹⁶ Ibidem, p. 150–151.

¹⁷ Ibidem, p. 153.

¹⁸ Strașimir A. Dimitrov, *op. cit.*, p. 51 și urm.

¹⁹ Ibidem, p. 50.

²⁰ Dimitrije Djordjević, *op. cit.*, p. 82.

²¹ D. Kosev, *Vđstanieto na sellanite v Severnozapadna Bălgarija prez 1850 g. i negovite prični* (Răskoala satelor în Bulgaria de nord-vest în anul 1850 și cauzele ei), în „Istoričeski pregled“, VI, Sofia, 1950, nr. 4–5, p. 474–492.

nului și măsurile luate de autoritățile otomane pentru potolirea acestei mișcări.

Priimit apr(ilie) 4.

Ecselenții sale domnului general inspector al carantinilor liniei Dunării din amîndouă prințipatele și cavalier a feluri de ordine împărătești, Nicolae Mavros.

Direc(to)r(ul) car(antinei) Calafat.

De cîteva zile au tot sunat vorba prin Vidin că la un sat numit Bonița, aproape de hotarale Sirbii, au eșit o ceată de tîlhari, compusă de o sută de oameni, și fac răutăți asupra turcilor. Eri, la 8 ale aceștia, corespondentul meu din Vidin m-au vestit tainic, prin (in)tradins om, trimiterea din partea lociitorului de pașe (chehaia bei) a două sute neregulați călări spre a lor prindere. Eu, ca să mă îndestulez mai lămurit despre aceasta, supt pretext de deosebite trebuințe, prin încheere de jurnal, am trimis pe cel mai credincios dintre gvardieni și am aflat că atît pomenitul sat, cît și alte două apropiate, compuse numai din bulgari, au rădicat steaguri de revoluție, proclamînd scularea obștească împotriva turcilor, încît subașii* acelor sate au scăpat prin fugă. Astăzi de dimineață, descoper în taină că astă noapte, spre 9 ale următoarei, au venit unul din acei subași fugiți în Vidin și încredințînd la sarai** chipul sculării bulgarilor, deodată cu lumina zilei s-au mai trimis alți două sute cincizeci tunari din cei regulați, cu cincisprezece tunuri, în partea locului, spre potolire. Despre care revoluție, bănuindu-să a fi amestecat și vlădica din Vidin, să asigure că ar fi supt polițienească privighere, pînă să va descoperi adevărul. As(t)fel, ecselenție, prin al doilea (raport), vă voi încunoștiința mai lămurit despre rezultate.

ss. P. Cojocăreanu

1849 apr(ilie) 9. No. 26. Calafat.

Arh. St. Buc., fond M.A.I., Serviciul sanitar, dosar 19/1849, f. 56, orig.

* Tc. subași, șeful poliției locale, reprezentantul autorității otomane.

** Tc. saray = palat; aici sediul guvernatorului.

2

1849 aprilie 13, Calafat. Raport al directorului carantinei Calafat către inspectorul general al carantinilor liniei Dunării despre extinderea și evoluția răscoalei din regiunea Vidinului.

Priimit apr(ilie) 19.

Ecselenții sale domnului ghegeneral inspector al carantinilor liniei Dunării din amîndouă prințipatele și cavalier a feluri de ordine împărătești, Nicolae Mavros.

Directorul car(antinei) Calafat.

În urma raportului cu no. 26, din cele mai amărute cercetări ce am făcut, am aflat că, pe lîngă acele patru sate bulgărești ce s-au revoltat lîngă hotarale Sirbii, s-au mai revoltat și alte treisprezece, între care și rumâni, și că, după ajungerea acolo a trimișilor călărești neregulați, cei mai mulți dintre lăcuitorii acelor sate, luîndu-și nevestele, copii, vite și tot ce au, trec necurmat în Sirbia noaptea, iar alții să întorc prin taină de își dau foc caselor și pătului, și iarăși trec hotarul. Căpeteniia acestii revolte este un ciorbăgiu*, Ivan Bașchinezul**, carele, prinzîndu-să, s-au dus în Vidin, unde să află arestat, trimițîndu-să la Constantinopoli ștafetă spre a să dea dezlegare de măsura ce trebuie a să lua.

Din cele 15 tunuri, au mers acolo numai trei, iar celelalte le-au întors înapoi după drum, dînd strașnică poruncă ostașilor ca vîrsare de sînge să nu facă nicum. Vlădica din Vidin să află fîot supt polițienească privighere.

Pașe s-au orînduit un bătrîn foarte bogat, a-nume Iacob Pașa, dar n-au mai sosit pînă acum.

Bătrîni și cei mai de frunte turci din cetate să adun(ă) pe toate zilele la sarai și fac consultări, dar nu să vede afară vreun rezultat.

ss. P. Cojocăreanu

Anul 1849, luna apr(ilie) 13. No. 27.

Arh. St. Buc., fond M.A.I., Serviciul sanitar, dosar 19/1849, f. 70, orig.

* Tc. çorbaci.

** Formă româniată.

3

1849 aprilie 15, (Turnu Severin). Raport al directorului carantinei Severin către Inspectoria generală a carantinilor liniei Dunării despre răscoala mai multor sate din regiunea Vidinului și trecerea țăraniilor răsculați în Serbia.

No. 259. Priimit mai 7.

Ci(nstitei) Ghegeneralicești Inspectorii a caran(tine)lor liniei Dunări(i) din amîndouă prințipatele.

Directorul caran(tinei) Severin.

Astăz(i) s-au luat știință de la d. Tase Jefcovici, ecspeditorul serbienesc de la Cladova, că

parte din bulgari(i) cei despre vecinătatea sîrbiască s-ar fi revoltat împotriva autorității(i) otomane, omorîndu-să 12 bulgari.

Iar precum zic alți(i), tot sîrbi de la Cladova, și mai cu osebire de la Ada-Cali * turcul Ibrahim Omeroglu **, carele arată că 4 sate, și anume Bonița, Racovița, Șipova și Virbova, ar fi trecut din Bulgaria în partea sîrbicească, lăpădîndu-să de protecția în care să afla(u) pînă acum. De care direcția, pă de o parte, nu va lipsi a face toate putincioasele ei mijloace de ecsaminare spre a putea lua știința bazisă *** asupra acești(i) înprejurări, iar pă de alta, după datoria pusă prin cea cu no. 108 poruncă, grăbește plecat a supune cunoștinții(i) ecselenții v(oas)tr(e).

ss. C. Nicolaidi

1849 apr(ilie) 15. No. 21.

(Rezoluție :) Fiindcă despre aceste(a) s-au luat știință mai dinainte de la cr(antina) Calafat, aceasta să să pună la delă ****.

Arh. St. Buc., fond M.A.I., Serviciul sanitar, dosar 19/1849, f. 98, orig.

* Ada-Kale.

** Ibrahim Omeroglu.

*** Probabil bazată, întemeiată, sigură.

**** dosar.

4

1849 aprilie 20. *Zimnicea*. Raport al directorului carantinei Zimnicea către inspectorul general al carantinelor liniei Dunării despre răscoala din regiunea Vidinului, cauzele acestei mișcări și desfășurarea ei.

No. 211. Priimit apr(ilie) 25.

Excelenții sale domnului gheeneral enspector al carantinilor liniei Dunări(i) din amîndouă principaturile Moldaviei și Valahiei, cavalier a mai multor ordine înpărătești, d. Nicolae Mavros.

Directoru(l) car(antinei) Zimnicea.

Raport.

Ci(nstitul) Secretariat al Statului, pă lîngă porunca no. 674, însoțind mehtupul * cu no. 673 către cîrmuitorul orașului Șistov, pentru care îndatora pe direcție a-l înainta și a stărui de a lua răspuns, pentru această îndeplinire, prin încheiere de jurnal, s-au însărcinat secretarul aceștii car(antini) a trece ecspusul mehtup pe malu(l) drept.

Cu acest prilej dar, al treceri(i), iscodind prin feluri de mijloace tainice, au descoperit cele următoare, că din bulgari(i) cei mai însemnați ar

fi fost înțeleși cu (cei) din Serbia că le va da ajutor la vreme cuviincioasă. Din această înțelegere s-ar fi răspîndit vorbă între țărani(i) bulgari, pe care multa suptjugare ce cearcă din partea turcilor și mai virtos la ale pămîntului cei mai mulți, care sînt pe ciflicuri ** turcești, zice că s-ar fi strîmătorat încă de acum a plăti zeciuala bucatelor ce sînt semănate pe anul următor. Apoi, din această nesuferită siluire, sînt vreo cîteva zile de cînd mai mult de 70 sate după lîngă Vidin s-ar fi revoltat. Pentru care, după înțelegerea Serbiei cu căpeteniile bulgari, eșind înșile prin sate i-au potolit. După aceia, iarăși, peste puține zile, vîzîndu-să siliți la răspunderea zeciueli(i), de iznoavă iarăși revoltîndu-să, unde mergînd din zabiți *** spre a-i potoli, în acea amestecătură să zice că ar fi căzut vreo 6 sau 7 din turci. Apoi, după aceea, ca la 80 familii bulgari țărani au trecutără peste hotar, în Serbia, și sînt așezați lîngă hotar. Trimițînd din partea oblăduiri(i) Vidinului să-i ceară, nu i-au dat. Iar în cetatea Vidinului toți turci(i) stau înarmați zioa și noaptea, preumblîndu-să nepricurmat pe toate ulițele, asemenea și înprajurul cetății(i), dar pe creștini nu-i supără întru nimic.

Această știință s-au luat de la un neguțător din Șistov care, de curînd, fusese însuși la Vidin, apoi, după întoarcerea la Șistov, au luat această veste de vreo șase zile. Suptscălitul dar, pentru cele ce au putut dovedi, potrivit cu îndatorirea pusă asupra-m(i), plecat supui la cunoștința exelenții voastre.

Director, ss. Indescifrabil

No. 11. Anul 1849, luna apr(ilie) 20.

(Rezoluție :) La delă, fiind cunoscută această împrejurare.

Arh. St. Buc., fond M.A.I., Serviciul sanitar, dosar 19/1849, f. 76, Original.

* Tc. mehtup = scrisoare.

** Tc. çiftlik, aici cu sensul de fermă.

*** Tc. zabıt = stăpînitor, reprezentant al puterii otomane.

DIN LUPTA NAȚIONALĂ A ROMÂNILOR DIN ZARAND PENTRU DREPTURI POLITICE

TRAIAN RUS

La 13/15 februarie 1867, în condițiile cînd compromisul dintre Habsburgi și aristocrația maghiară a început să capete forme concrete, zia-

rul „Albina” a publicat articolul „Un cuvântu seriosu către inteligența romanilor”, semnat semnificativ „Brutus”, prin care se cerea intelectualității să lucreze „cu toată energia ca să fim reprezentanți după dreptate prin toate comitatele locuite de români”, aceștia „să nu-și părăsească terenul nici chiar în minutul cel din urmă”, deoarece „caracterul și constanța e o virtute ce am moștenit-o de la strămoșii noștri din Roma”. În încheiere, se precizează că noi, românii „nu poftim predominare asupra altora, dar nici nu putem suferi predominarea altora asupra noastră, poftim numai și pretindem sub orice sistem ceea ce ni se compete după drept și dreptate : egala îndreptățire”.

Opinia publică românească, luând cunoștință de conținutul acestui articol, și-a dat seama că în cîrind tranzacția dintre Habsburgi și aristocrația maghiară va deveni o realitate, că situația lor, din punct de vedere social și național, se va înrăutăți și mai mult. Și întradevăr, la 17 februarie 1867, printr-un rescript împăărătesc, s-a restaurat vechea constituție ungurească împreună cu legile din perioada 1847—1848, autonomia tradițională a Transilvaniei fiind anulată. În aceeași lună, s-a sancționat cea mai reacționară măsură politică — anexarea Transilvaniei la Ungaria.

Unii din reprezentanții românilor sperînd în apelurile făcute la Curtea de Viena și în sprijinul, pe care l-ar putea primi de la Habsburgi, au crezut „că constituția este constituție”, că „avantajele și binefacerile ei” se „vor extinde” în aceeași măsură și „peste națiunea noastră”. Ca atare, în primele luni după încheierea pactului dualist, au stăruit pe calea protestelor în forme legale împotriva politicii claselor dominante din imperiu de a se reveni la vechea situație din Ungaria medievală, de eliminare din viața politică a românilor.

În această concepție se înscriu și documentele ce fac obiectul acestei prezentări. Ele au fost concepute sub formă de memorii, în perioada 24 februarie — 6 martie 1867, și înaintate contelui Gyula Andrassy, prim ministru și baronului Wenckheim, ministru de interne, de către alegătorii din cercurile Brad, Hălmagiu, Luncoiu de Jos, Mihăileni, Ormindea și Tebea din comitatul Zarand.

Memoriile au fost scrise în limba română, fiind semnate de sute de persoane — învățători, preoți, mineri, țărani, funcționari, proprietari — în numele celor peste 60.000 de români din Comitatul Zarand și parafate cu sigiliile comu-

nelor sau ale comunităților religioase. Aceste sigilii au o deosebită însemnătate pentru cunoașterea ocupației principale a locuitorilor și a zonei geografice în care aceștia s-au stabilit. Sigiliile localităților Tebea și Caraci, bunăoară, prin prezentarea a două ciocane de miner sau cel al localității Ruda, care înfățișează un miner lovind stîncă cu un ciocan, ne indică faptul că locuitorii lor se ocupau, în principal, cu minieritul. Cele ale așezărilor Lunca, Birtin, Ormindea și Hărtăgani prezintă unelte și animale domestice, ceea ce atestă că principala ocupație a locuitorilor o constituia agricultura și creșterea animalelor.

Din conținutul memoriilor se degajă hotărîrea românilor din Zarand, „ca în interesul păcii”, să fie conduși și în viitor de „un comite suprem român de naștere și credință”. Avînd în vedere că acest comitat este „locuit puramente de fiii națiunii române” cer ca în funcția de comite suprem să „fie și mai departe” Ion Pipoșiu, luptător pașoptist, care, „întru iubirea locuitorilor din comitat nu face deosebire, ci iubește pe toți asemenea și stăruiește pentru binele nostru”.

În cazul în care acesta nu va putea fi menținut pe mai departe în funcție din „motive ce sînt afară de privirile noastre”, românii din Zarand și-au manifestat dorința ca în calitate de comite suprem să fie numit tot un „fiu al națiunii române” în care să poată „avea toată încrederea”. Pentru aceasta propun să se ceară opinia deputatului dietal ales de Comitatul Zarand. Este vorba de Ion Hodoș care, în dese rînduri, alături de ceilalți deputați români, a protestat împotriva desființării autonomiei Transilvaniei și a alipirii acestui vechi pămînt românesc la Ungaria.

În același timp, locuitorii acestui colț minuat de țară, cer luarea de măsuri împotriva elementelor grupate în jurul lui Ferentz Ribiczey care urmăreau să destituie din „posturi atît pe comitele nostru suprem, cît și pe oficialii noștri” și să restaureze vechile stări de lucruri „în detrimentul locuitorilor români ai comitatului și respectiv în stîrbirea drepturilor noastre”. Acest reprezentant al claselor dominante din imperiul dualist „a fost președinte la tribunalul de sînge” în timpul revoluției din 1848—1849 și a „comis nenumărate brutalități nu numai asupra românilor, ci și asupra altor locuitori de altă naționalitate”.

Aceste memorii, specifice luptei legale adoptate în perioada 1867—1868, evidențiază hotărîrea românilor din Zarand, de a nu renunța la

drepturile cîştigate în decursul anilor, de a lupta și mai departe, pentru recunoașterea românilor ca națiune de-sine-stătătoare. Ele completează informațiile referitoare la lupta de eliberare națională dusă de românii din Transilvania în perioada ce a urmat încheierii dualismului austro-ungar.

1

1867 februarie 24, Hălmașiu. Memoriul alegătorilor din cercul Hălmașiu, comitatul Zarand, privind alegerea comitelui suprem din rîndul românilor.

Domnule conte, ministru președinte. Excelență !

Cînd Majestatea sa grațioasă s-a îndurat a restitui constituția țării și a șterge administrarea provizorie de pe atunci noi am crezut, și nu sîntem ne plecați a mai tot crede, că guvernul constituțional, ministru responsabil ungur încă va face strămutări și schimbări în administrația guvernelor de comitat, ce dacă va fi primită de regulă nici comitatul Zarand nu va fi extras de sub acea.

Este cunoscut în comun că acest comitat este locuit mai permanent de români.

Meditînd asupra eventualităților posibile, asupra sus desfășuratului motiv și asupra aceluia adevăr că unii indivizi din acest comitat, fii ai națiunii maghiare, n-au pregetat, chiar și pînă acum, a ne da de știre — că în comitatul nostru se vor face reforme și transformări prin influența lor, după voia lor, destituind capul comitatului, pe comitele suprem și resfirînd tot organismul oficial comitatens, — cu toate că acei oameni fac o disparabilă minoritate în acest comitat ; ne aflăm îndemnați, îndreptățiți și siliți a ne folosi de această umilită subscernere. Excelență. Nu credem că cineva se va bucura mai mult pentru constituția patriei noastre comune ca chiar noi, din acel motiv, căci multe secole au trecut peste noi cu pași grei aflîndu-ne și lăsîndu-ne fără constituție ; apoi cîștigarea ei nu poate produce decît bucurie generală — sperînd că constituția este constituție — și cel puțin va fi astfel, că avantajele și binefacerile ei să se reverse în asemenea măsură egală și asupra națiunii noastre române ca atare precum se vor împărtași din acestea toate celelalte națiuni ale acestei patrii comune.

Prima condiție prin care am vedea că constituția cîștigată va fi și pentru noi și națiunea noastră aceea ce am sperat mai sus — dacă noi ne

restrîngem numai la comitatul nostru — s-ar aplica de capul guvernului comitatului, adică de comitele suprem, un bărbat căruia datorim toată încrederea noastră.

Noi vrem să aducem tributul meritat numai adevărul cînd ne exprimăm ca comitele suprem de acum al Comitatului Zarand e meritat de încrederea noastră amintită.

În considerare dar, că Comitatul Zarand este locuit puramente de fiii națiunii române, credem că nu se va putea zice cum că pretindem nedreptate și că sîntem nemodești, cînd ne exprimăm dorința însoțită de acea rugare ca să ni se dea comite suprem bărbat dintre fiii națiunii române și care să nu fie lipsit de încredere ce i-o datorește corpul unui comitat.

Subscrișii alegători ai cercului de alegere Hălmașiu, au onoarea a se adresa cu umilință și încredere către Excelența voastră, rugîndu-vă prea-de obligați ca Excelentul ministru responsabil să binevoiască a-i dona meritata atenție acestei declarări făcută cu premeditare serioasă, ne strămutînd din funcțiunea sa pe comitele suprem al acestui comitat ; iar la cazul dacă acesta din motive neprevăzute de noi nu s-ar putea înfăptui și s-ar vrea a se face doar chiar și la cererea comitelui suprem de acum că să i se conferească alt post acomodat demnității lui ; atunci să vă îndurați a ne da un comite suprem român de naștere și credință, avînd totodată acel individ și încrederea noastră perfectă. Avînd această eventualitate în degetață în urmă, cu referiri la alegerea persoanei unui eventual nou comite suprem pentru comitatul Zarand, binevoiți a ne informa de opinia deputatului nostru dietal care să se primească în această întrebare de cînosură.

Recomandîndu-ne înaltelor grații binevoitoare sîntem ai Excelenței voastre domnule conte, ministru președinte.

Arh. St. Buc., colecția Microfilme R. P. Ungară, rola 81, c. 396—399.

2

1867 februarie 25, Brad. Memoriul alegătorilor din cercul Brad, Comitatul Zarand, privind alegerea comitelui suprem din rîndul românilor.

Excelenței voastre domnule conte, prim ministru !

Restituindu-se constituția țării și încetînd organismul provizoriu de administrațiune durat

pînă aci, putem presupune, și nu fără temei, că excelentul ministru responsabil, va face strămutări și cu comiții supremi, capii comitatelor, și în astă privință nu va fi pus sub excepție nici Comitatul Zarand în care locuim subscrisii și care după publica cunoștință este locuit mai peste tot de români.

Ne simțim îndreptățiți a face această preumilită subscernere către excelența voastră, drept aceea din acest motiv și pentru acea împrejurare că unii dintre maghiarii ce locuiesc aici fără de nici o sfială au și început deja a se exprima că în Comitatul Zarand are să se facă reforme și strămutări „în capite et membris” conduse de influența și spiritul lor, de procedare în detrimentul locuitorilor români ai comitatului și respectiv în știrbirea drepturilor noastre; pe cînd numărul sufletelor lor care locuiesc aici e atît de neînsemnat în proporțiune cu locuitorii români ai comitatului, cît dispar mai fără urmă și sînt și cei puțini atît de împrăștiați cît nici măcar una comună n-au.

Excelența voastră, domnule prim-ministru I Nimeni ca noi nu se bucură mai tare pentru cîștigarea constituției țării a patriei noastre comune; căci ne luptă acea speranță că binefacerile mărețe ale constituției se vor estinde și peste națiunea noastră română ca atare, deopotrivă cu celelalte națiuni ale țării.

Ci realizarea speranțelor noastre mîngăitoare în participarea din constituție nu numai prin aceea s-ar documenta în parte dacă am vedea aplicată la demnitate de comite suprem în acest comitat al Zarandului care, precum amintirăm mai sus, este locuită mai peste tot de români, un individ care se bucură de deplina noastră încredere.

Un asemenea individ este supremul nostru comite de acum.

Considerînd drept aceea că, comitatul nostru are mai peste tot locuitori ce sînt de națiune română, nu va veni în privire ca nemodestie, cu atît mai puțin ca nedreptate, acea dorință și cerere a noastră ce exprimăm pentru dobîndirea unui guvernator de comitat care să fie român de națiune și în care să fie concentrată deplina noastră încredere.

Alegătorii din cercul de alegere Brad, ce sîntem subscrisi, ne adresăm către excelența voastră cu toată încrederea și vă rugăm pătrunzătoriu ca excelentul guvern nou ministerial să privească în meritată privire această declarație umilită a noastră făcută cu serioasă premeditare lăsînd în funcție pe comitele suprem de pînă

aici și mai încolo; iar încît aceasta nu s-ar putea — pentru motive ce sînt afară de privirile noastre, și în cît s-ar ținti poate chiar și în cerea a însuși comitelui suprem, transpunerea lui la alt post — să binevoiască a ne trimite un comite suprem asemenea fiu al națiunii române care să aibă toată încrederea noastră. Pentru această eventualitate din urmă, încît privește alegerea persoanei, ne rugăm cu umilință ca să se ceară opinia deputatului nostru dietal, iar acesta să se primească ca datoria de direcțiune.

Dealtmintelea recomandîndu-ne înaltelor grații sîntem ai Excelenței voastre domnule conte prim-ministru.

Ibidem, c. 454—456.

3

1867 martie 3, Tebea. Memoriul alegătorilor din Cercul Tebea, Comitatul Zarand prin care cer alegerea în calitate de comite suprem a lui Ioan Pipoșiu, luptător în revoluția din 1848—1849.

Domnule Ministru de interne. Excelență!

În comitatul nostru Zarand nu este nici una comună care să nu fie română, ce se constată că în acest comitat fii de altă națiune, precum de națiune maghiară și nemți într-un număr neînsemnat, numai ici coalea împrăștiați locuiesc, și tot fracțiunea aceasta neînsemnată a fraților maghiari stătătoare din 60—70 persoane din care cei mai mulți stau în serviciu privat și prin urmare se pot considera de servitori seduși de conducătorul lor Francisc Ribiczey un proprietăraș în Rebetia și Baia de Criș spre iritarea, tulburătoarea și mîhnirea spiritelor noastre nu se sfîesc a ne spune pe față că țara și puterea este numai a lor și așa numai ei trebuie să fie domni și că prin urmare comitele nostru de acum, fiu din sînul și inima națiunii noastre, precum și toți oficialii noștri de vor fi destituiți, răsfirați și alungați și vor fi înlocuiți cu maghiari; ba cel mai mult se afirmă că numitul Francisc Ribiczey să ne devină de comite suprem, acest om care în 1848 a fost unul din acei factori care a contribuit mai mult la evenimentele triste de atunci adică a vărsat sîngele, a stins viața fraților și conlocuitorilor din aceiași una patrie, a acelei patrii ce de mii de ani-i nutrește comun.

Excelență. Deși noi nu vrem a da crezămînt acelei posibilități că înaltul guvern constituțional

să se lase a se seduce de o fracțiune așa de mică și cu protejarea aceleia să înfrângă inima la 59 de mii de suflete române ce locuiesc în Comitatul Zarand făcînd pe acestea a nu se bucura de constituția țării noastre comune. Nu o credem pentru că atunci constituția pentru noi ar fi mai masteră decît însuși absolutismul cel mai aspru și de cît provizoriul cel mai schimbător; totuși tocmai pentru a împiedica răul ne vedem constrînși a lua refugiu la excelența voastră.

O facem aceasta pentru că păstrăm acea sigură convingere că excelența voastră cu spiritul înalt veți pune peste intrigile provincialismului și nu veți îndeplini cereri nedrepte.

Noi nu vrem alta decît numai dreptate, și bazați pe aceia că comitatul nostru Zarand este locuit puramente de români, și că dacă voința poporului este a se lua în considerare undeva aceia este a se lua în comitatul nostru, cerem ca înaltul guvern să binevoiască a ne lăsa de comite suprem pe comitele nostru suprem de acum Ioan Pipoșiu pentru că fiind noi convinși de aceia că dînsul întru iubirea locuitorilor din comitat nu face deosebire, ci iubește pe toți asemenea și stăruiește pentru binele nostru și al patriei noastre. Și noi din toată inima-l iubim și avem deplină încredere în dînsul și așa dorim și pretindem să fie și mai departe al nostru.

Cu acestea recomandîndu-ne grației excelenței sale sîntem ai excelenței sale.

Ibidem, c. 408—410.

4

1867 martie 4, *Mihăleni*. Memoriul alegătorilor din Mihăileni, Comitatul Zarand, prin care cer menținerea pe mai departe în funcție a vechiului comite suprem.

Excelență. Domnule Ministru de interne.

Comitatul nostru Zarand, după cum e cunoscut, este locuit pururea numai de români.

Maghiarii, și toți aceia care se zic de atari, constituie numai una fracțiune tare neînsemnată și împrăștiată prin opidele acestui comitat.

De cînd majestatea sa imperială și regele Ungariei s-a îndurat prea grațios a restitui țării de mult dorită și așteptată constituție și a denumi excelentul minister, fracțiunea maghiară din acest comitat condusă de Ribiczey Ferentz — care în anul de tristă memorie 1848 a fost președinte la tribunalul de sînge în acest comitat

și ca atare condus numai de interesul mare a banilor a comis nenumărate brutalități nu numai asupra românilor ci și asupra altor locuitori de altă naționalitate; așa că de atunci a devenit și este pînă în ziua de astăzi cea mai înfiorătoare persoană în tot comitatul nostru Zarand — nu numai contra românilor și germanilor ci în mare parte a înșiși maghiarilor care-i cunosc trecutul. Acea fracțiune a maghiarilor de acum nu înceată cu obrăznicie nemai auzită a striga în tot comitatul că maghiarii vor destitui din posturi atît pe comitele nostru suprem cît și pe oficialii noștri de acum și vor pune un maghiar de comite suprem și anume pe unul din sînul fracțiunii maghiare din acest comitat.

Excelență! Cînd subscrișii venim a aduce această la înalta cunoștință a excelenței voastre, totodată ne descoperim cu toată sinceritatea cum că noi și cu noi întreg poporul român din Zarand avem încredere deplină în comitele nostru suprem de acum și dorim că acesta să ne rămînă și pe viitor de comite.

Drept aceia ne rugăm cu toată supunerea ca excelența voastră să vă îndurați a ne lăsa pe comitele nostru suprem și pe viitor, în postul său; iar încît acesta din respte ne prohibide de noi nu se ar putea, ne rugăm ca să ni se denumească de comite suprem iarăși un român în care să putem avea toată încrederea. Din privința aceasta ne rugăm să se asculte propunerea dragătorii noștri de la Dietă.

Ibidem, c. 463—465,

5

1867 martie 6, *Ormindea*. Memoriul alegătorilor din cercul Ormindea, comitatul Zarand, privind alegerea comitelui suprem, din rîndul românilor.

Ilustrisime domnule baron, ministru de interne!

Este cunoscut în comun că comitatul nostru al Zarandului este locuit mai puramente de români; românii sînt peste 60.000 și celelalte națiuni sînt laolaltă reprezentați prin abia 600 de suflete.

Ne face serios giurstarea, că fața cu majoritatea noastră, ceilalți dar mai virtuos o mină de maghiari împrăștiati prin acest comitat sînt așa de neobrezați că sub diverse pretesturi fac cluburi și se laudă în gura mare că acum iar a sosit domnia lor, și vor pune comite suprem și

domni de comitat, ba acum și lăudindu-se cu corifeu lor, cu Ribeczey Ferentz ca și cu viitorul comite suprem.

Noi și toți românii din acest comitat asupra acestui Ribeczey Ferentz avem toate suspiciunile ; acesta în 1848 și 1849 a fost pe aici vorbire ca a spînzurat pe mai mulți inși, a înșelat bani de la oameni, altcumva este un om nesățios, una hienă sugătoare de sînge, om neodihnit, poftitoriu de mărire și pe lîngă aceasta plin de datorii și cu avere pușină.

Noi aflăm de bine a protesta în contra denușmirii de comite suprem al acestui dușman al omenirii, care altcumva ar putea să iasă rău lucrurile la cale în comitatul nostru căci dacă e el orb și orbit de ambiții și poartă datoriile sale

care nu le poate plăti noi nu avem voie a fi jertfa ambițiunii lui, nici a-i plăti datoriile.

Noi altcumva una cu capul nu ne învoim ca în comitatul nostru să fie alt comite suprem decît de naționalitate română și român de omenie în care să putem avea încredere și aceasta o poftim în puterea majorității noastre precum-pănitore ; iar un atare comite suprem avem deja în comitatul nostru de pe acum pe care-l dorim ca în interesul păcii să ne rămînă și mai departe.

Și ne rugăm ca decumva frații maghiari de pe aici ar refera orice minciuni despre noi acelea să nu fie crezute fără a fi cercetate mai înainte.

Ibidem, c. 432—435.

ECOUL INTERNAȚIONAL AL UNIRII PRINCIPATELOR REFLECTAT ÎN DOCUMENTE DIN ARHIVELE STRĂINE

IONEL GAL

Datorie și năzuință ce trăia vie în sufletul neamului, cerută de judecata istoriei, de istoria însăși a poporului român, unirea a fost dintotdeauna o constantă și un țel al său, căci Unirea „dacă nu ar fi fost în conștiința acestui popor întreg — așa cum arăta Nicolae Iorga — simțirea că nu-i nici o deosebire între un ținut românesc, că toată românimea trăiește ca un singur popor într-o singură țară” — nu s-ar fi înfăptuit¹.

Pe temeiul documentelor puse la dispoziția cercetării științifice, au apărut o serie de publicații documentare, de studii, articole și monografii care așează momentul Unirii la loc de cinste în trecutul glorios al poporului.

Direcția generală a Arhivelor Statului a editat în colaborare cu Institutul de istorie „Nicolae Iorga”, volumul intitulat „Documente privind Unirea Principatelor. Corespondență diplomatică franceză”, care pune în evidență unele din cele mai importante documente intrate în patrimoniul arhivistic național, în cea mai mare parte inedite.

Actul de la 24 ianuarie 1859, care a avut un puternic ecou pe toată întinderea pământului românesc nu putea să nu se reflecte pe plan internațional.

Voința neabătută a întregului popor român pentru înfăptuirea Unirii și-a croit drum de izbândă, depășind incredibil marile greutăți cu

care se confruntau Principatele la mijlocul veacului trecut. Documentele din arhivele străine pun în evidență eforturile conjugate pe plan intern și extern ale românilor în ampla lor acțiune pentru Unire, pentru împlinirea celei mai fierbinți dorințe a nației române. În entuziasmul de nedescris, sincer și general, în care masele populare aclamau cu inimile pline de bucurie înfăptuirea Unirii, unele puteri europene aveau o atitudine favorabilă Unirii.

Franța, pentru care principiul naționalităților constituia o trăsătură caracteristică a politicii europene, ne sprijinea, mai ales pentru influența politică și economică franceză în sud-estul Europei; Napoleon al III-lea declara în senatul francez, în urma înfăptuirii actului de la 24 ianuarie 1859, că acolo unde este o cauză nobilă de apărut, este prezentă și Franța. În curând avea să înceapă, în alianță cu regatul Sardiniei, războiul cu Austria, sprijinind, în același timp Unirea, a două popoare latine, aceea a Italiei și României. Apreciind favorabil momentul Unirii, impus de voința maselor populare, consulul francez Victor Place telegrafia ministrului său la Paris, că „noul domnitor este unul dintre luptătorii cei mai înfocați pentru Unire”, arătând că „numirea colonelului Cuza a fost expresia cea mai adevărată a sentimentului național”, și că această alegere s-a impus în așa măsură ca voință a maselor populare, încât nici „cea mai remarcabilă rea credință nu poate acuza agenții francezi de a fi lucrat pentru a o face să reușească”². Rețin atenția și unele rapoarte politice ale Ambasadei Franței la Constantinopol care sintetizează informațiile primite din Principate de la consulii Franței și din alte surse. Dezvăluind, în același timp, reacțiile Turciei față de evenimentele din Principate ca și ajutorul acordat de Franța luptei românilor

¹ N. Iorga, *Unirea Românească*, Conferința de la 24 Ianuarie ținută la Societatea „Tinerimea Română”, București, Edit. Societății culturale „Tinerimea Română”, 1934, p. 6.

² Arh. St. Buc., colecția Microfilme Franța (Ministère des Affaires Étrangères, C.P.C. Turquie — Iassy, vol. 9), rola 43, c. 8.

pentru constituirea, recunoașterea și consolidarea statului național român (1858—1871). Deosebit de semnificative sînt informațiile referitoare la amploarea mișcării din cele două Principate pentru înfăptuirea Unirii. Referindu-se la acest fapt, diplomatul francez la Constantinopol, Ed. Thouvenel arăta în raportul său din 8 februarie 1859: „lovitura de teatru care a avut loc în sinul Adunării Țării Românești prin dubla alegere a domnului Alexandru Cuza” și că aceasta „nu era de neprevăzut”³. Foarte importantă este și o scrisoare a consulului francez la Constantinopol din 2 martie 1859, adresată contelui Walewski în legătură cu sondajul pe care acesta l-a făcut pentru a afla atitudinea Turciei și Angliei față de evenimentele din Principate și cu eventuala modificare a Convenției din 19 august și compensația pe care Poarta ar cere-o în schimb; revizuirea articolului 27 al Tratatului de la Paris, în care se relatează că unirea reprezintă actul de energie al națiunii că „dubla alegere a lui Cuza este unirea Principatelor conformă cu voința generală a țării”, că „aspirațiile românilor spre unirea efectivă și completă sînt mai vii ca niciodată”⁴.

În legătură cu poziția puterilor garante, în special a Franței și Turciei față de Unire, deosebit de semnificativ este raportul ambasadorului Franței la Constantinopol, Ed. Thouvenel, din 23 februarie 1859 către ministrul de externe al Franței, contele Walewski în care relatează o discuție cu ministrul de externe turc — Faud Pașa privind intenția Turciei de a revizui articolul 27 din Tratatul de la Paris în sensul unei intervenții armate. Menționăm răspunsul diplomatului francez care ilustrează ecoul produs în Franța de Unirea Principatelor: „Este posibil, de fapt, ca suveranii să lase să fie înăbușită prin forță voința unui popor pe care l-au consultat și căruia i-au promis în mod solemn că-l vor descătușa?... Putem noi cere aceasta în special împăratului Napoleon, lui, care și-a manifestat cu tărie simpatia sa pentru ideea care, acum, i s-ar cere să o reprime cu violență; nu i s-ar aduce prin aceasta o ofensă? Există mai multe feluri de lanțuri pentru o conștiință mîndră”⁵.

Rapoartele consulare ale ambasadorului englez la Constantinopol, Sir Henry Bulwer, ale

lordului Clarendon și ale reprezentanților de la Constantinopol, București și Iași reflectă concepția „oscilantă” și aparent contradictorie a politicii engleze față de unirea Principatelor române. Necesitatea de a menține alianța cu Franța pentru a evita o apropiere între ea și Rusia cît și dificultățile din Orient, au plasat Marea Britanie de partea puterilor favorabile unirii. Susținerea de către Anglia a politicii franceze în problema Principatelor a hotărît înclinarea balanței în favoarea recunoașterii Unirii, Austria și Turcia au fost nevoite să cedeze.

Intr-un raport din 6 ianuarie 1859 referindu-se la alegerile din Moldova, ambasadorul englez la Constantinopol Sir Henry Bulwer era informat că în rîndurile partidului unionist n-a existat teamă sau discordie, iar „participarea poporului a fost mare”⁶. În legătură cu Al. I. Cuza, consulul britanic la Iași, își exprima satisfacția de a vedea în noul domn calități ce îl plasau deasupra oricărui candidat de pe listă, bucurîndu-se de reputația unui „om onest și drept”. În urma unei întrevederi avute cu Alex. Ioan Cuza imediat după alegerea sa, consulul britanic la Iași mărturisea că era încîntat de „prietenia și atitudinea deschisă cu care a fost primit”⁷. Spre deosebire de el, colegul său de la București, Robert Colquhoun, avea sentimente potrivnice Unirii. Contactul său direct cu Cuza mai tîrziu, avea însă să provoace o schimbare în atitudinea consulului britanic de la București. La 28 februarie, telegrafia ministrului de externe englez lord Malmesbury că noul domn „e înzestrat cu multă judecată și prudență, iar după cît se pare, își înțelege pe deplin situația”⁸.

Rapoartele consulului de la București către ministrul de externe englez au influențat pozitiv atitudinea acestuia față de Principate. Deși Marea Britanie nu renunțase la politica ei de sprijinire a Turciei, în cursul evenimentelor din 1859—1861 s-a alăturat Franței pe plan diplomatic și a susținut și recunoscut, totuși, Unirea.

Informațiile favorabile transmise de consulatele britanice de la Iași și București, determină pe ambasadorul britanic de la Constantinopol Sir Henry Bulwer, să ceară Porții ca în problema confirmării alegerii lui Cuza în

³ Ibidem, rola 165, c. 194—195.

⁴ Ibidem, c. 269—272.

⁵ Ibidem, c. 249—251.

⁶ Ibidem, colecția Microfilme Anglia (Public Record Office, Foreign Office) rola 67, c. 73.

⁷ Ibidem, c. 109.

⁸ Ibidem, rola 66, c. 185.

Moldova să aștepte decizia puterilor garante în Conferința de la Paris. Insuși secretarul de stat britanic declara că nu existau motive pentru nerecunoașterea lui Cuza, Anglia, prin decizia ei, creind o breșă în rîndul țărilor ostile Unirii. Ea s-a declarat de acord și cu recunoașterea dublei alegeri a lui Cuza pentru că era conștientă că „Unirea era strigătul timpului”⁹ și că împotrivirea marilor puteri, nu provoca decît creșterea rezistenței Principatelor.

Relatînd rolul maselor populare în înfăptuirea Unirii, consulul general al Belgiei la București, Jacques Poumay raporta ministrului său de externe la 25 februarie/6 martie — 1859 „...acest rezultat nu poate fi atribuit decît presiunii pe care poporul român, care dorește cu orice preț unirea, a exercitat-o asupra deputaților...”¹⁰.

„De la orele 10 dimineața, întinsa cîmpie de la Băneasa, situată la una din barierele capitalei era invadată de lume, trăsuri și o mulțime de călăreți. Se ridicase un cort în care îl așteptau pe domnitor autoritățile militare și civile, membrii municipalității și conducătorii diferitelor corporații pentru a-i oferi, potrivit vechiului obicei „pline și sare”. Șase sute de milițieni erau sub arme. Toate casele din oraș erau pavozate, pretutindeni drapele, ghirlande de flori, peste tot această deviză scrisă cu caractere mari: *Unirea face puterea*”.

În același raport se redă jurămintul domnitorului în Camera Legislativă „Jur... că voi apăra cu sfințenie drepturile și interesele Principatelor Unite că, în timpul domniei mele voi veghea să respect legile întru totul și pentru toți, că nu voi avea în vedere decît binele și fericirea națiunii române”, descriind uralele de „trăiască Cuza”, „trăiască domnul nostru”, „trăiască Alexandru”, „trăiască Unirea” etc. care nu au încetat nici o clipă relatînd că în sala deputaților erau salve de aplauze, acoperind cuvintele domnitorului, în fine, peste tot, i s-au făcut cele mai vii demonstrații, poporul fiind mai ales într-o stare de surescitare fără egal”¹¹.

⁹ R. V. Bossy, *L'Autriche et les Principautés Unies*, p. 222, anexa XXXIV, Apponyi către Boul, 26 martie 1859.

¹⁰ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Belgia (Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur. Correspondance Politique, Légations-Roumanie, 1857—1860, suite série reliée, vol. 2), rola 3, c.139,

¹¹ Ibidem, rola 3, c. 169—171.

Consulul britanic la București raporta ministrului său de externe, la 6 februarie 1859, hotărîrea maselor populare din București și rezultatul alegerilor :

„Rezultatul a fost 64 voturi în favoarea lui Alexandru Cuza. Acesta a fost imediat telegrafiat la Iași, primindu-se răspuns după cîteva minute, cu felicitări pentru Adunare.

Această zi plină de evenimente s-a încheiat cu retragerea de torțe prin oraș cu muzica în față.

Am declarat faptele așa cum s-au întîmplat și, în prezent, mă opresc de la orice comentariu. Nu pot să spun în mod conștient că această lovitură nu a fost meditată — prezența aici a deputaților moldoveni, așa cum am menționat, trebuie să fi avut o directă influență asupra celor din partidul progresist și, cred că pot vedea, în prezent nedistinct, motivul care a determinat partidul conservator să accepte o atît de extraordinară soluție.

Nu poate fi ascuns faptul că partidul național a cucerit o mare victorie, dar este trist de conceput, că întregul guvern a rămas paralizat timp de cîteva zile”¹².

Semnificativă pentru poziția marilor puteri este scrisoarea lui A. I. Cuza din 17 mai 1859 prin care îi solicită contelui Cavour sprijin pe lîngă împăratul Napoleon al III-lea pentru desăvîrșirea Unirii Principatelor. Arătînd că de la alegerea sa guvernul piemontez a arătat „o solitudine binevoitoare” pentru țară și persoana sa, arată că „Unirea completă, definitivă reprezintă mai mult decît oricînd nevoia celor două Principate... conformă cu ideile civilizației moderne”. Referindu-se la poziția Austriei, Cuza arată în continuare : „Noi ne dăm bine seama cu Austria, dușman natural al oricărei naționalități care caută să se organizeze și să se dezrobească, combate prin intrigile sale unirea în care noi am găsit stabilitate și ordine. Dar în momentul solemn în care Sardinia își varsă singele și își riscă existența pentru a asigura Unirea Italiei, noi avem încrederea intimă că nobilul său guvern nu va refuza să ne ajute să desăvîrșim Unirea României.

Prin urmare, în numele principiilor umanității și civilizației, Excelența Voastră încearcă să facă să triumfe, cu prețul celor mai mari sacrificii, pe care vin să vi le reamintesc, do-

¹² Ibidem, colecția Microfilme Anglia (Public Record Office, Foreign Office — 78), rola 66, c. 132—139.

rințele unui popor ce urmărește cu orice preț Unirea sa, deoarece ține să existe și să trăiască”¹³.

Relevant pentru exprimarea acestui crez politic este raportul consulului francez din Iași, Victor Place către ministrul său de externe, din 24 ianuarie 1859, în care aprecia că alegerea lui Cuza „răspundea aspirațiilor actuale ale țării”, fiind „rezultatul de necrezut al unanimității celei mai complete... Colonelul Cuza a ajuns la putere — arăta diplomatul francez ca reprezentantul natural al ideilor, dorințelor, nevoilor, a căror oră a sunat... Dl. Cuza, care

apreciază cu judecată lucrurile, califică el însuși venirea sa la putere, ca venirea la putere nu a unui om, ci a unui popor”¹⁴.

Unirea, pe care a înfăptuit-o și cinstit-o poporul român în acele zile de înălțătoare simțire națională, indisolubil legată de permanența și continuitatea sa pe meleagurile strămoșești, de independență și suveranitate, o cinstim astăzi toți, strînși uniți în jurul partidului și a secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, ridicînd România pe cele mai înalte culmi ale civilizației și progresului.

¹³ Ibidem, colecția Microfilme Italia (Istituto per la Storia del Risorgimento Italiano Roma, busta 125), rola 21, c. 304—306.

¹⁴ Ibidem, colecția Microfilme Franța (Ministère des Affaires Etrangères, A.D., c.F.C. Turquie, Iassy, vol. 9), rola 43, c. 8—15.

UNIREA DIN 1918

Cîteva ştiri locale noi

IONEL DIRDALA

În arhiva Consiliului Popular al comunei Fundul Moldovei, județul Suceava se găsesc 3 documente care cuprind informații interesante în legătură cu proclamarea unirii nord-vestului Moldovei la România, și în mod deosebit, la felul cum s-a împlinit și sărbătorit unirea în această comună¹.

De 143 ani comuna Fundul Moldovei, străveche așezare a fostului ocol al Cîmpulungului Moldovenesc, se afla sub stăpînire austriacă. Fusese înstrăinată în 1775 atunci cînd pajura habsburgică și-a întins aripile cotropitoare peste partea de nord-vest a Moldovei, păstrătoare a unor însemnate vestigii din istoria poporului român.

În timpul ocupației străine așezarea a fost transformată într-un centru de exploatare miniere, viața social-economică a suferit profunde schimbări. Prin colonizare, populația băștinașă a fost supusă unui proces de desnaționalizare. Dar în ciuda tuturor vicisitudinilor Fundul Moldovei a rămas pînă astăzi o principală vatră folclorică românească. Credința în unire a întărit neconștient conștiința națională a populației, a cultivat lupta pentru păstrarea nealterată a caracterului său românesc și pentru dezrobire.

Rezistența împotriva înstrăinării și pentru unitate desfășurată timp de aproape un secol și jumătate, s-a manifestat deschis în timpul primului război mondial, pînă cînd popoarele supuse monarhiei austro-ungare și-au hotărît singure soarta.

De la începutul războiului populația comunei a propagat ideea prăbușirii coroanei habsburgice, a descompunerii monarhiei și a manifestat voința de unire la România. Țăranii s-au sustras de la numeroase rechiziții, au refuzat să mai execute ordinele autorităților civile și militare, iar în ultimul timp au atacat pădurile, depozitele apropiate de alimente și patrulele austriece. Credința în unire era întreținută de intelectualii satului printre care Eusebie Mercheș, directorul școlii și Cristofor Iliuț², preotul paroh. De propagandă austriacă a fost invinuit și Teodor Leuștean³, primarul comunei pînă la unire.

Înfrîntă pe teatrele de luptă și sub loviturile mișcării de eliberare a popoarelor, monarhia habsburgică a intrat în descompunere în toamna anului 1918. Naționalitățile subjugate își aleg consilii naționale, organizează congrese și se proclamă independente și unite în state naționale.

Consiliul național al românilor din nord-vestul Moldovei se constituie la 27 octombrie 1918. Ca urmare, pe data de 8 noiembrie, Eusebie Mercheș, directorul școlar convoacă populația din Fundul Moldovei într-o „adunare națională a poporului”. La chemarea învățătorului și a fruntașilor comunei au venit „vreo 700 de săteni”. Adunarea a avut loc sub cerul liber în fața primăriei. Eusebie Mercheș a dat citire hotărîrii Consiliului național central de unire cu celelalte țări românești într-un singur stat național independent, în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria. Entuziasmul a fost de nedescris. „Cu capetele descoperite” participanții la adunare au ascultat rezoluția Consiliului Central și într-o singură voință au votat pen'ru unire.

² Teodor Bălan, *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina pe timpul primului război mondial (1914—1918)*, 1923, p. 6—7.

³ *Ibidem*, p. 96—97.

¹ Registrul de procese-verbale ale Consiliului Comunal, dosar 1, inv. 1, p. 5—28,

După ce s-a făcut un istoric al suferințelor populației sub stăpânire străină și al regimului de teroare introdus de autoritățile austriece în timpul războiului, s-a procedat la alegerea unui „comitet național local” format din 11 membri care să preia însemnele puterii politice și administrative din mâinile autorităților fostei stăpâniri habsburgice și să-și asume răspunderea conducerii treburilor obștești până la normalizarea definitivă a situației. Tot adunarea a ales și președintele comitetului. Transferul însemnelor s-a făcut cu alai. Întreaga adunare, în frunte cu președintele comitetului național, în sunetele fanfarei, s-a deplasat la domiciliul fostului primar Teodor Leuștean de la care s-au preluat sigiliul primăriei, fondurile bănești și registrele comunale.

Istoricul eveniment s-a încheiat cu Hora Unirii încinsă în piața primăriei.

Deși din punctul de vedere al dreptului internațional public ținutul continua să fie sub autoritate austriacă, începând din ziua următoare, comitetul național local ales de adunarea națională din ajun, a trecut la exercitarea puterii în numele suveranității naționale.

În ziua de 8 noiembrie 1918, comitetul a format o gardă națională pentru restabilirea ordinii și apărarea intereselor populației. S-a numit și un organ de pază a pădurilor comunale. O comisie de control a primit însărcinarea să verifice gestiunea fostei autorități austriece.

Pe plan administrativ, s-a examinat situația aprovizionării cu alimente. O comisie locală a trecut la rezolvarea ei prin mijlocirea autorităților din Cîmpulung.

La 28 noiembrie 1918, s-a proclamat oficial unirea nord-vestului Moldovei cu România. Visul neatîrnării naționale și Unirea se împliniseră. Evenimentul a fost sărbătorit cu mare bucurie la Fundul Moldovei. În ziua de 4 decembrie, la primărie, în cadrul comitetului național, a avut loc o ședință festivă la care au participat peste 100 de țărani, învățătorii, preoții parohi, cantorii bisericești și ofițeri. Satul întreg a sărbătorit Unirea în prima duminică, la 8 decembrie 1918. S-a ales o zi de sărbătoare, ca să poată participa, cu mic cu mare, întreaga populație din comună. Manifestația s-a desfășurat pe platoul de la „Cruce” suficient să cuprindă întreaga suflare. Poporul s-a adunat în grupuri, fiecare purtând în frunte steagul tricolor. S-au ținut discursuri și s-au cântat cîntece patriotice românești. Un pluton de 24 de „feciori înarmați” a dat onorurile. După festivitate

serbarea s-a încheiat cu Hora Unirii, cîntece și jocuri.

La ședința comitetului național local din 4 noiembrie, la propunerea cetățenilor, s-a hotărît crearea, prin subscripție, a unui „fond pentru ridicarea unui monument” în memoria „celor căzuți din această comună în războiul mondial”, iar intelectualii au hotărît să dedice o zi din an sărbătoririi eroilor războiului precum și martirilor „care pentru o cauză sfântă a trebuit să sufere pedepsele temnițelor ba chiar să-și sfîrșească viața acolo”.

MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ ȘI SOCIALISTĂ DIN ROMÂNIA ÎN FRUNTEA LUPTEI POPORULUI NOSTRU PENTRU REALIZAREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR

MARIN FLORESCU

Lupta pentru făurirea statului național unitar român, pentru apărarea independenței și suveranității patriei a constituit, încă de la apariția și afirmarea sa pe scena vieții social-politice a țării, o coordonată majoră a gândirii teoretice și a activității practice a mișcării muncitorești și socialiste din România¹. Continuatoare, pe o treaptă superioară, a glorioaselor tradiții de luptă ale poporului român, ale gândirii social-politice progresiste din țara noastră, pentru apărarea dreptului legitim al românilor la o viață liberă și independentă, într-o patrie unitară și suverană, mișcarea muncitorească și socialistă din România a promovat cu tărie o concepție înaintată, revoluționară, izvorâtă dintr-o temeinică analiză a realităților timpului și considerată drept singura condiție de progres și prosperitate a națiunii noastre².

¹ Tema a făcut obiectul a numeroase studii și articole, ea fiind tratată și în cadrul unor lucrări de mai mare întindere,

² Ion Mamina, Vasile Niculae, *Mișcarea muncitorească — factor activ al luptei poporului român pentru independență, unitate și libertatea națională (1877—1918)*, în „Anale de istorie”, an XXI, nr. 5, 1975, p. 69.

Pornind de la analiza realităților unei epoci istorice, cînd o parte însemnată a teritoriului național se găsea sub dominația străină, cînd masele largi populare erau pătrunse de idealul făuririi statului național unitar român, mișcarea muncitorească și socialistă s-a pronunțat ferm în sprijinul împlinirii acestei aspirații seculare a poporului nostru. În coloanele presei socialiste și muncitorești, în paginile unor lucrări teoretice, în cadrul întrunirilor și al altor manifestări naționale și internaționale, exprimîndu-și profundul său patriotism, mișcarea muncitorească, militanții săi revoluționari, recurgînd la forța de convingere a argumentelor istorice, au susținut dorința unanimă a poporului spre realizarea deplinei sale unități politice. „Voim Dacia așa cum ea fu” — scria, în 1883, revista semnificativ intitulată „Dacia viitoare” — fiindcă istoria și dreptul, tradițiunea și plebiscitul, trecutul și prezentul, ne dau dreptul a aspira la o Dacie română. Acest pămînt, udat cu singele și sudoarea străbunilor noștri, înmulțit cu țărîna lor de douăzeci de ori seculară, e al nostru. Voim dar ca ceea ce este al românului, lui să-i aparțină, ca înjusta, neomenoasă și nedemna de secolul în care trăim dominare a unei națiuni asupra alteia să înceteze, ca românii să fie toți liberi și să formeze un stat, iar nu să geamă sub niște dominațiuni străine și vitrege”³.

Socialiștii români militau însă pentru constituirea „Daciei fără stăpîni”, a acelei Dacie viitoare „întemeiate pe dreptate” în care românii, „sfărîmînd despotismul umilitor al străinului, vor răsturna, totodată, rușinosul despotism al burghezilor”⁴. Mișcarea socialistă nu pierdea din vedere nici un moment aspectul social al problemei naționale. Militanții socialiști precizau că „idealul nostru în ce privește chestiunea națională” este a crea o „România liberă și alcătuită din cetățeni liberi economicește și politicește”. De aceea, într-un articol intitulat „Patriotism și socialism” C. Mille afirma: „Dacia noastră va fi Dacia țaranului și a muncitorului atît cu mîna, cît și cu capul”⁵.

Referindu-se la faptul că realizarea statului național unitar constituia o permanență a ac-

tivității mișcării noastre muncitorești și socialiste C. Bacalbașa scria: „O mișcare care-și face din dreptate principiul călăuzitor al întregii sale activități, rațiunea însăși de a fi nu poate să nu se situeze în fruntea luptei legitime pentru unitatea poporului din care descinde”.

În abordarea acestei chestiuni de importanță vitală pentru destinele poporului român, militanții clasei muncitoare au avut permanent în vedere toate teritoriile românești, descifrînd totodată, atît sarcinile mișcării de eliberare națională, derivate din situația specifică a fiecărei provincii, cît și direcțiile esențiale de acțiune ale partidului politic al proletariatului din România în problema națională. „Cînd vorbim de unitate națională, de ajutorarea românilor de a se putea liber dezvolta — declarau socialiștii în coloanele revistei „Contemporanul” din aprilie 1891 — fără îndoială că ne gîndim la toți românii, din orice parte și sub orice stăpînire ar fi. Acesta e un punct asupra căruia nu mai încapă nici o discuție”⁶.

În contextul vieții social-politice de la sfîrșitul veacului al XIX-lea, mișcarea socialistă și muncitorească, pornind de la o analiză realităților, în spirit marxist a problemelor fundamentale cu care se confrunta societatea românească, se pronunța tot mai răspicat pentru îmbinarea luptei revoluționare de eliberare socială, cu lupta pentru unitate națională. În acest sens, ziarul socialist „Drepturile omului” din 1885 scria: „O prefacere radicală deci, care nu numai să asigure cadrul favorabil înfrățirii românilor, dar care să surpe deopotrivă inegalitățile sociale, o revoluțiune, sfărîmare a tuturor jugurilor și răsturnare a tuturor tiranilor — iată ce trebuie făcut”.

Prin felurite modalități, mișcarea muncitorească și socialistă din România a dezvăluit opiniei publice suferințele românilor din teritoriile aflate sub dominație străină, oprimarea națională exercitată în viața economică, socială și politică, rezistența lor dîrză și jertfele aduse în slujba mișcării de eliberare națională. Chiar la Congresul din 1893 de constituire a partidului clasei muncitoare (P.S.D.M.R.), delegații, condamnînd asuprirea străină, au relevat faptul

³ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1870—1892*, Edit. politică, București, 1973, p. 165—166.

⁴ „Dacia viitoare”, an. I, nr. 12, din 15 iulie 1883, p. 19.

⁵ „Munca”, an. III, nr. 25 din 9 august 1892.

⁶ „Contemporanul”, an. X, nr. 12 din aprilie 1891, p. 541.

⁷ *Presa muncitorească și socialistă din România*, Vol. I, 1885—1900, partea a II-a, 1890—1900, Edit. politică, București, 1964, p. 36.

că „în Transilvania trei milioane de români sînt de fapt privați de orice drept politic” că ei „sînt supuși la neconținute vexațiuni din partea unei administrații fără scrupule”⁷. Exprimînd convingerea că problema națională în Transilvania se va rezolva, în rezoluția adoptată de Congresul de constituire a P.S.D.M.R. se afirma: „P.S.D. al muncitorilor din România este încredințat că ambele popoare muncitoare — român și maghiar (n.n.) au să rezolve această chestiune printr-o înțelegere frățească cînd vor dispune de soarta lor”⁸.

Consecvenții luptei împotriva oricărei asupririi, socialiștii din vechea Românie au sprijinit activ mișcarea națională a românilor din Transilvania: „Noi, socialiștii români, fiind în contra oricărei asupririi politice și economice și fiind chiar în contra oricărei tendințe de deznaționalizare — dacă o asemenea tendință există — simpatizăm cu românii de peste munți”⁹.

Exprimîndu-și poziția față de procesul de la Cluj intentat conducătorilor mișcării memorandiste, mișcarea socialistă aprecia că acest proces este rezultatul firesc ce a trebuit să producă dualismul austro-ungar, el nefiind decît consecința opresiunii românilor de către clasele dominante maghiare¹⁰. „Să se știe bine de tot precizau socialiștii români — că nu poporul maghiar, nu păturile muncitoare, fac proces românilor, pentru că ele suferă de la clasele stăpînitoare tot așa ca și românii”¹¹.

Eliberarea națională a poporului român, făurirea statului național unitar s-au impus, în special la începutul veacului al XX-lea ca o necesitate imperioasă.

Un merit al mișcării noastre muncitorești, al partidului său politic este acela de a fi descifrat mecanismul extrem de complex al politicii externe imperialiste promovată de marile puteri¹².

Continua agravare a contradicțiilor dintre marile puteri imperialiste în direcția unei conflagrații mondiale a impus partidului clasei

muncitoare din România o examinare atentă, realistă și lucidă a situației, sub toate aspectele sale¹³.

Totodată, militanții partidului au înțeles necesitatea istorică și justețea războaielor de apărare și eliberare națională ale popoarelor.

În acest spirit, partidul clasei muncitoare, în consens cu atitudinea generală a maselor, nu a identificat caracterul imperialist al războiului mondial cu dreptul sacru al poporului român de a-și împlini idealul național. După doi ani de neutralitate (1914—1916) România a participat la primul război mondial într-un război al ei, alături de Antantă care-i recunoaște drepturile sale istorice, pentru cauza sa dreaptă — reunirea într-un singur stat puternic și independent a tuturor românilor¹⁴. Acest ideal național a însoțit masele populare din toate teritoriile locuite de români. Urișele manifestații și demonstrații organizate în tot cursul războiului, miile de voluntari înrolați pentru cauza întregii țări, sprijinul acordat de cercurile din ce în ce mai largi ale poporului sînt numai cîteva fapte care exprimau voința de unire a întregii națiuni române. Atunci cînd armata română a trecut Carpații în vederea eliberării Transilvaniei, clasa muncitoare, partidul său politic s-au situat în fruntea luptei de sprijinire a acțiunii de eliberare a teritoriilor românești aflate sub dominație străină. Stau mărturie faptele, care atestă că, în confruntarea cu situația dramatică, creată ca urmare a invadării unei mari părți a teritoriului țării de trupele Puterilor Centrale, mișcarea muncitorească a dovedit, prin eroism și jertfe, dragostea sa fierbinte față de patrie. Exprimînd o atitudine profund patriotică, care rezidă în studierea atentă a istoriei naționale, a coordonatelor evoluției poporului nostru și a imperativelor timpului, M. Gh. Bujor, unul dintre fruntașii mișcării noastre revoluționare, declara că: „din toată lunga, dureroasă și zdruncinată existență istorică a principatelor române, scoatem aceeași încheiere generală, că mai toate războaiele purtate de ele au fost... războaie de defensivă, de apărare a solului și neahtării, împotriva năvălitorilor din afară”¹⁵. Această atitudine s-a manifestat plenar în participarea eroică, conștientă a clasei muncitoare, a militanților săi

⁷ *Ibidem*.

⁸ „Munca”, din 27 martie 1894.

¹⁰ *Unirea Transilvaniei cu România, 1918*, Edit. politică, București, 1978, p. 224.

¹¹ „Munca”, din 15 mai 1894.

¹² Ion Popescu-Puțuri, Mircea Mușat, *Partidul Comunist Român, stegar al luptei revoluționare pentru salvagardarea suveranității și independenței naționale a României*, în „Anale de istorie”, nr. XXIII, nr. 2, 1977, p. 34.

¹³ Ion Mamina, Vasile Niculae, *art. cit.*, p. 81.

¹⁴ Ion Popescu-Puțuri, Mircea Mușat, *art. cit.*, p. 35.

¹⁵ M. Gh. Bujor, *Războiul european și social-democrația, Cercul de editură socialistă*, București, 1914, p. 11.

revoluționari, în focul luptelor de la Mărăști, Mărășești și Oituz, pentru salvarea ființei naționale a poporului.

Intensificarea luptelor de eliberare națională, înfringerile militare suferite de Puterile Centrale au reprezentat un factor puternic în accelerarea destrămării imperiului austro-ungar. Se adevereau, astfel, cuvintele pe care F. Engels le scria socialistului român Ioan Nădejde, încă în ianuarie 1888: „Dacă mine despotismul din Petersburg ar cădea, poimîine n-ar mai fi în Europa nici o Austro-Ungarie”¹⁶. În cursul anului 1918, pe ruinele vechilor imperii anacronice au apărut statele naționale suverane și independente ale popoarelor din centrul și sud-estul Europei. În contextul larg al luptei acestor popoare (cehoslovac, iugoslav, austriac, ungar etc.) pentru autodeterminare națională și înlăturarea dominației străine se încadrează și lupta poporului român, cu un larg caracter burghez-democratic, antrenînd clasa muncitoare, țărănimea, intelectualitatea, celelalte forțe social-politice, atît din România liberă, cît și din teritiile aflate sub dominație străină¹⁷.

Către sfîrșitul anului 1918, lupta maselor populare pentru libertate socială și unire națională cunoaște o nouă etapă de dezvoltare. Marile manifestații și demonstrații, grevele și acțiunile revendicative cu un tot mai pronunțat caracter politic, desfășurate de clasa muncitoare, în principalele centre ale țării, la care au fost antrenate mase tot mai largi de oameni ai muncii, exprimau actul de voință al întregii națiuni române, de făurire a statului național unitar, liber și independent. Așa de pildă, în proclamația de la Iași din 6 octombrie 1918, adoptată la marea manifestație din Piața Unirii, organizată cu ocazia întoarcerii în țară a primelor detașamente de români transilvăneni, se spunea: „Cerem să fim eliberați de sub jugul monarhiei austro-ungare și sîntem hotărîți să luptăm prin toate mijloacele și pe toate căile ca întreg neamul românesc, să fie constituit într-un singur stat național și liber”¹⁸.

¹⁶ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, 1865—1900, partea I (1865—1889), Edit. politică, București, 1968, p. 190.

¹⁷ Mircea Mușat, 1918 — eveniment epocal în afirmarea și dezvoltarea istorică a poporului român, în „Anale de istorie”, an XXIII, nr. 6, 1977, p. 72.

¹⁸ *Marea unire de la 1 decembrie 1918*, București, 1943, p. 28.

În Transilvania, pe măsura precipitării evenimentelor, eforturile militanților revoluționari, ale conducerii centrale a mișcării muncitorești și socialiste din această zonă a țării, s-au îndreptat spre obiectivul major al unirii tuturor forțelor democratice în direcția inițierii și organizării unor acțiuni comune, a adoptării unei tactici corespunzătoare față de evenimentele ce se apropiau tot mai vertiginos¹⁹. Întrunirile și ședințele comune ale conducerii mișcării socialiste și ale Partidului Național Român, dintre care un rol hotărîtor pe linia coalizării tuturor forțelor democratice din Transilvania îl ocupă întrunirea din 12 octombrie 1918 de la Oradea, în cadrul căreia s-a adoptat o declarație comună citită în parlamentul de la Budapesta și care cerea deplina libertate națională pentru români, s-au materializat în constituirea, la 31 octombrie 1918, a Consiliului Național Român Central „ca unicul for care reprezenta voința poporului român”²⁰.

În scurt timp, pe întreg teritoriul Transilvaniei s-au format consilii naționale regionale, locale și gărzi naționale, care își desfășurau activitatea sub directa îndrumare și conducere a Consiliului Național Român Central²¹.

Concomitent cu eforturile mișcării socialiste de unire a tuturor forțelor democratice într-un organism central, sub conducerea și din inițiativa unor fruntași socialiști, au loc o serie de acțiuni de masă, cu participarea oamenilor muncii români, maghiari, germani, de alte naționalități, în cadrul cărora se pronunțau pentru pace, pentru drepturi și libertăți politice larg democratice, își exprimau voința lor comună de eliberare socială și națională de sub apăsătorul jug al dominației austro-ungare și de unire cu România²². Așa, de exemplu, cu prilejul unei mari întruniri a muncitorilor de la întreprinderea „Csepel”, unde lucrau și peste 500 de români, reprezentantul Comitetului Central social-democrat român Tiron Albani, pre-

¹⁹ Vezi pe larg. I. Cicală, *Mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania, 1901—1921*, Edit. politică, București, 1976, p. 217—252; *Unirea Transilvaniei cu România, 1918*, p. 433—557.

²⁰ „Adevărul”, din 21 octombrie/3 noiembrie 1918.

²¹ Vezi V. Arimia și N. Petreanu, *Consiliile naționale române și rolul lor în pregătirea și înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România*, în „Anale I.S.I.S.P.”, nr. 6, 1968, p. 22—31.

²² Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Viața politică în România, 1918—1921*, Edit. politică, București, 1976, p. 326.

cizînd poziția socialiștilor români, a subliniat că aceștia cer ca „împreună cu toate națiunile din Ungaria, și românii să aibă drept de liberă dispunere asupra sorții lor, adică ei singuri să hotărască forma de stat în care vor să trăiască în viitor”²³.

În acest climat de puternică efervescență revoluționară și patriotică, mișcarea socialistă, organizațiile proletariatului român s-au pronunțat ferm pentru împlinirea acestui ideal secular al poporului nostru și, totodată, pentru împletirea organică a luptei pentru unire națională cu cea de satisfacere a dezideratelor sociale ale maselor largi populare, pentru obținerea de drepturi și libertăți democratice.

Această poziție a fost exprimată cu claritate, atît în perioada de pregătire, cît și în timpul desfășurării Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia.

În adoptarea unei asemenea poziții revoluționare de către mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania, o contribuție însemnată și-a adus, prin linia strategică și tactică stabilită în acele împrejurări, deosebit de complexe, partidul revoluționar al clasei muncitoare din vechea Românie.

Deosebit de elocventă în acest sens este declarația din octombrie 1918 a P.S.D. din România, în care se preciza că acesta „este în contra oricărei subjugări naționale” și ca atare „susține drepturile națiunilor de a hotări asupra soartei lor și ocrotește și respectă drepturile minorităților naționale” pronunțîndu-se ferm pentru „desființarea exploatării sub orice formă” ca și pentru „completa prefacere a societății burghezo-capitaliste și înlocuirea ei prin societatea comunistă”²⁴.

Într-un articol care însoțea publicarea apelului pentru convocarea Adunării Naționale de la Alba Iulia, fruntașii socialiști transilvăneni, subliniind că reprezentanții poporului român desemnați a lua parte la această grandioasă adunare plebiscitară „vor arăta... în primul rînd, că națiunea română, care veacuri de-a rîndul a suportat jugul robiei naționale, voiește să devină cu desăvîrșire liberă și să se contopească într-un singur stat național”.

Remarcînd importanța celor ce se vor hotări în marele forum al națiunii române, socialiștii precizau că la Alba-Iulia „Se va arăta în pri-

mul rînd, că națiunea română, care veacuri de-a rîndul a suportat jugul robiei naționale, voiește de acum să devină cu desăvîrșire liberă și să se contopească într-un singur stat național... să se unească cu frații lor de peste munți, ca împreună... să alcătuiască o Românie Mare, în care să li se asigure toate mijloacele unei dezvoltări înfloritoare”²⁵. Relatînd atmosfera generală care domnea în zilele premergătoare Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, socialistul Tiron Albani, el însuși participant direct la eveniment, declara că muncitorii socialiști „nu erau contra unirii cu România, decît că ei ar fi dorit ca România să intre în nota timpului, să ia o formă mai democratică”²⁶. Elementele înaintate din rîndul socialiștilor au militat ca, în proiectul de declarație ce se pregătea pentru Marea Adunare de la Alba-Iulia, să fie incluse și revendicările sociale ale maselor largi populare.

Semnificative sînt în acest sens argumentele aduse în cadrul ședinței Consiliului Național Român Central, de către socialistul I. Mihuț care declara : „Acel țaran care vine aici vine cu gîndul să ducă de aici, pămînt și drepturi și pe baza aceasta vrea să se unească. Asupra pe care a îndurat-o îl îndeamnă ca să vină aici pentru ca să fie om liber”²⁷.

Participarea activă a mișcării muncitorești și socialiste la făurirea statului național unitar este atestată și de prezența la Alba Iulia, la 1 decembrie 1918, printre cei 1 228 de delegați aleși din toate colțurile Transilvaniei, a 150 de reprezentanți ai social-democrației române, reprezentînd aproape 70 000 de muncitori organizați atît români, cît și maghiari, germani și de alte naționalități²⁸. Un martor ocular arăta că printre grupurile nesfîrșite de oameni, alături de steagurile tricolore, fluturau și drapelele roșii ale delegațiilor muncitorești din Valea Jiului, de la Reșița, Bocșa și Anina, de la Brad, Roșia și Zlatna, de la Dej, Turda și Uioara²⁹. Drapelele roșii aveau în virf și tricolorul românesc. Întrebat ce înseamnă acest tricolor pe drapelele roșii, un delegat al muncitorilor din

²³ „Adevărul” din 17/30 noiembrie.

²⁶ Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la unire*, vol. I, Oradea 1938, p. 205.

²⁷ Bibl. Acad. R. S. România, fond mss. achiziții nr. 30, Ion Clopoțel (cf. A. Deac, *Mișcarea muncitorească — factor important al luptei pentru formarea statului național unitar român*, în „Analele I.S.I.S.P.” nr. 6, 1969, p. 9).

²⁸ Ibidem, p. 11.

²⁹ Tiron Albani, *op. cit.*, p. 228.

²³ „Adevărul” din 22 noiembrie 1918.

²⁴ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1916—1921*, Edit. politică, București, 1966, p. 105—106.

Uioara a răspuns : „Înseamnă că vrem dreptate socială, dar aceasta o vrem prin unirea cu România“³⁰.

Adunarea de la 1 decembrie 1918 a adoptat istorica „Declarație de la Alba Iulia“ prin care Marea Adunarea Națională a proclamat solemn „Unirea Transilvaniei și Banatului cu România pentru toate veacurile“. Luînd cuvîntul, în numele social-democrației din Transilvania, delegatul socialist Iosif Jumanca a declarat de la tribuna Adunării de pe pozițiile clasei muncitoare că „... Astăzi venim și noi aici, adevărații reprezentanți ai muncitorimii române din Transilvania și Banat, venim să declarăm în fața dv. în fața Internaționalei Socialiste și în fața întregii lumi că vrem unirea tuturor românilor. Noi vrem și sîntem gata de a lupta cu toate mijloacele pentru înfăptuirea și apărarea unirii. Noi sîntem proletari, ducem lupta socială de clasă, în lupta aceasta sîntem solidari cu toți frații noștri de orice neam ar fi ei... Dar solidaritatea aceasta n-o înțelegem în așa fel ca să fim și pe mai departe o clasă fără importanță care n-are la dispoziție nici mijloace de afirmare și dezvoltare; de aceea, cînd aderăm la unirea tuturor românilor, voim să deschidem porțile largi ca în această țară românească nouă să se dezvolte și să progreseze și poporul muncitor român așa cum au progresat și popoarele muncitoare din Apus. Social-democrația nu-i identică cu lipsa simțului național. Noi nu zicem ubi bene ibi patria, ci zicem că acolo unde este patria acolo să-ți crezi fericirea vieții tale“³¹.

Într-un apel al Partidului social-democrat din Transilvania intitulat „Către poporul muncitor român“, socialiștii susțin justetea marelui act istoric de la 1 decembrie 1918, hotărîrea Adunării de la Alba Iulia fiind considerată ca o etapă obiectivă necesară în dezvoltarea poporului român. Convinși fiind că „tovarășii vor înțelege și vor aproba ținuta noastră la Adunarea Națională — se spune în apel — și conștiința de faptul că soarta noastră în viitor va atîrna, în primul rînd, de noi înșine“ socialiștii cheamă clasa muncitoare „să ne punem acum pe lucru, să ne organizăm cu toții în Partidul — social-democrat, formînd o tabără puternică... să putem lupta pentru înfăptuirea societății socialiste“³².

Cu prilejul Congresului Partidului social-democrat din Ardeal și Banat, ținut între 19—20 ianuarie 1919 la Sibiu, luîndu-se act de motivarea făcută în darea de seamă a Comitetului Central privind poziția socialiștilor români în lupta pentru dezrobirea românilor asupriți și unirea Transilvaniei cu România, în rezoluția adoptată, se declara că aceasta „este în deplin acord cu ținuta delegaților social-democrați, care la Adunarea națională de la Alba-Iulia, în concordanță cu întregul neam românesc, au votat pentru unirea tuturor românilor...“³³.

Militînd activ pentru desăvîrșirea unității statului național român, declarîndu-se de acord cu hotărîrea adoptată la Alba Iulia, într-un document programatic, din februarie 1919, al partidului politic al clasei muncitoare din România se arăta : „Provinciile românești subjugate de alte națiuni nu puteau rămîne în afară de aceste prefaceri. Locuite în marea lor majoritate de o populație românească, apăsată de secole de dominațiune străină, împiedicate, astfel, în dezvoltarea lor economică, politică și culturală, aceste provincii s-au emancipat de sub aceste dominațiuni, devenind libere. Prin dreptul de autodeterminare a națiunilor, principiu recunoscut de întregul socialism internațional, românii din teritoriile subjugate și-au manifestat, prin hotărîrile adunărilor lor naționale, voința de a se uni cu România pe baza rezoluțiilor votate. „Ca socialiști români, internaționaliști, salutăm cu bucurie dezrobirea națională a poporului român din provinciile subjugate pînă acum și respectăm legămintele de unire hotărîte... România nouă de astăzi, trebuie să devină România Socialistă de mîine“³⁴.

Condițiile pentru înfăptuirea statului național unitar, liber, suveran și independent, pentru înmănuncherea și afirmarea tuturor energiilor poporului, pentru accelerarea progresului economic, politic și cultural al țării — deziderat exprimat de socialiștii români în tumultoasele evenimente revoluționare ale anului 1918 — s-au realizat, însă, abia după eliberarea patriei de sub dominația fascistă în epoca glorioasă a socialismului.

³⁰ Ibidem.

³¹ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 1, dosar 4, f. 13—16.

³² „Adevărul“ din 2/15 decembrie 1918.

³³ „Adevărul“ din 15/28 ianuarie 1919.

³⁴ Documente ... 1916—1921, p. 166.

CONTRIBUȚIA ROMÂNILOR DIN COMITATUL ALBA INFERIOARĂ LA MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ DIN 1 DECEMBRIE 1918

IOAN PLEȘA

OCTAVIAN ROTAR

Unirea din 1918 a fost realizată prin lupta și voința întregului popor român, proclamarea ei în mod plebiscitar fiind un act istoric firesc.

La realizarea acestui măreț act și-au adus un prețios aport și masele populare din comitatul Alba Inferioară (astăzi județul Alba) pe teritoriul căruia s-a ținut Marea Adunare Națională¹.

Nemulțumite de exploatarea și asuprirea socială și națională la care erau supuse de către marii proprietari și de către autorități, masele de muncitori și țărani de pe meleagurile Albei s-au angajat, de la bun început, în mișcările revoluționare declanșate la 31 octombrie 1918 în întreaga Transilvanie², împreună cu soldații reînțorși de pe front.

Masele revoltate au acționat, în primul rînd, asupra forței publice reprezentate de către organele jandarmeriei și poliției, pe care le-a dezarmat și alungat, apoi asupra vechilor organe administrative de stat pe care le-a înlăturat.

Simultan au fost expropriate proprietățile celor avuți majoritatea străini de origine. Muncitorii mineri și industriali de la Ocna Mureș și din Munții Apuseni au luat în stăpînire minele și uzinele, iar în multe locuri țărani au pus stăpînire pe pămînturile și bucurile părăsite de proprietari și arendași.

¹ În legătură cu această problemă vezi: Ioan Pleșa, *Formarea și activitatea consiliilor naționale din județul Alba în luna noiembrie 1918*, în „Apulum”, vol. VII/II, Alba Iulia, 1969, p. 385–408; Ioan Pleșa, *Contribuția maselor din județul Alba la realizarea actului Unirii Transilvaniei cu România, din 1 decembrie 1918*, în „Alba Iulia 2000” editată de Comitetul județean Alba al P.C.R. și Consiliul Popular județean Alba, Alba Iulia, 1975, p. 377–439.

² Institutul de Studii Istorice și Social Politice de pe lângă C.C. al P.C.R. (I.S.I.S.P.) *Unirea Transilvaniei cu România 1 decembrie 1918*, Edit. Politică, București, 1970, p. 544; Constantin C. Giurescu și alții, *Istoria României în date*, Edit. Enciclopedică, București, 1971, p. 310.

Astfel, expropriind cu forța pe exploatare și înlăturînd vechiul aparat de stat, masele și-au adus o prețioasă contribuție la eliberarea socială și națională a poporului român din Transilvania, la crearea condițiilor necesare realizării unității naționale.

În aceste condiții iau ființă în comitatul Alba Inferioară consiliile și gărzile naționale române, care preiau puterea politică și militară locală.

Ca semn al recunoașterii rolului politic și cultural al Blajului în lupta pentru libertate a poporului român din Transilvania, la 4 noiembrie 1918 ia ființă Consiliul Național Român comitatens, sub președinția vicarului general al Mitropoliei greco-catolice din localitate, Vasile Suciu. La acest eveniment a fost delegat din partea C.N.R. Central din Arad căp. Ioan Munteanu, care a avut și misiunea de a organiza garda națională blăjană³. De altfel, pe linie organizatorică, în Blaj se luaseră măsuri mai din timp, imediat după ce la 18 octombrie P.N.R. își definise poziția în parlamentul maghiar față de dreptul la autodeterminare al poporului român din Transilvania, astfel că încă de la 21 octombrie exista aici un comitet de acțiune⁴.

În ziua formării sale, C.N.R. Blaj lansează o „chemare” către întreaga populație românească a comitatului Alba Inferioară, pe care o îndeamnă să evite tulburările, să se organizeze în jurul consiliilor naționale locale și să respecte dispozițiile C.N.R. Central. „Chemarea” a apărut atît în ziarul local „Unirea” cît și sub formă de manifest. Ea a fost citită apoi în toate adunările populare de constituire a consiliilor naționale române din comitat⁵.

În aceeași zi, 4 noiembrie și, probabil, tot în urma sosirii unui delegat de la Arad, ia ființă și C.N.R. Alba Iulia, sub președinția protopopului Ioan Teculescu. Simultan a fost înființată și o puternică gardă națională sub

³ Ioan Pleșa, *Formarea și activitatea consiliilor naționale...* p. 389; Aurel Decei, *Acte privind Blajul în lunile unirii, noiembrie și decembrie 1918*, în „Apulum” VII/II, p. 237–238.

⁴ *Blajul între cele dintîi centre organizate*, articol apărut în ziarul „Românul” din Arad nr. 11, din 20 noiembrie, 1918, publicat de Aurel Decei în *op. cit.*, p. 237; Ioan Clopoțel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 64.

⁵ „Unirea”, Blaj nr. 68 din 4 noiembrie 1918 și nr. 69 din 9 noiembrie 1918.

comanda unui sfat militar alcătuit din 12 persoane⁶.

Consiliul din Alba Iulia lansează și el, în ziua de 4 noiembrie două apeluri, unul adresat românilor din oraș iar celălalt populației din împrejurimi, prin care îndemna la păstrarea ordinii și la formarea gărzilor naționale în comune, cu arme din cetatea orașului.

Se cerea ca noile gărzi formate să se subordoneze comandai militare de la Alba Iulia, iar gardiștii să poarte tricolorul românesc⁷.

Odată formate, consiliile naționale din Blaj și Alba Iulia încep munca de organizare a consiliilor și gărzilor naționale din celelalte orașe și din comune, fiecare în cercul său de competență, astfel că în jurul datei de 12 noiembrie ele erau constituite aproape peste tot.

Atât în consilii, cât și în gărzi au fost aleși reprezentanți ai tuturor claselor și păturilor sociale, cei mai buni și mai cu prestanță locuitori ai orașelor și satelor.

Această întinsă și densă rețea a organelor românești, preluând puterea politică și militară, și-a asumat răspunderea rezolvării tuturor problemelor de natură politică, administrativă, militară, economică de pe teritoriul comitatului. În câteva localități (Vingard, Aiud, Sebeș, Zlatna) în care alături de români trăiau sași și maghiari, au existat acțiuni de colaborare între gărzile naționale pentru menținerea ordinii⁸.

În formarea gărzilor naționale române din comitatul Alba Inferioară și în dotarea lor cu armament, muniții și echipament rolul important l-a avut C.N.R. din Alba Iulia. După ce a preluat depozite militare din cetatea orașului și din stația de cale ferată Coșlariu, el a fost în măsură ca, prin comanda militară, să livreze armament și echipament nu numai gărzilor naționale din comitatul Alba, ci și celor din comitatele vecine Tîrnava Mică și Turda-Arieș, sau mai depărtate cum au fost

Aradul și Bihorul. Cu toate aceste livrări masive, în depozitele cetății tot mai rămăseseră cantități însemnate de armament, cca. 30 000 de arme.

În aceste condiții, C.N.R. Alba Iulia ia inițiativa de a pune bazele unei formațiuni armate regulate: Legiunea Română de Alba Iulia. Preluând teritoriul de competență al fostului Regiment 50 Infanterie din fortăreață, care cuprindea comitatele Alba Inferioară, Tîrnava Mică și, parțial, Turda-Arieș, legiunea își formează patru puternice batalioane la Alba Iulia, Blaj, Abrud și Turda⁹.

Denumirea de legiune a fost aleasă cu intenția de a se rememora organizarea militară a românilor în revoluția de la 1848—1849, precum și faptele lor strălucite de arme.

Se pare că pe teritoriul comitatului Alba Inferioară au funcționat cca. 5500—6000 de gardiști¹⁰.

Întreaga activitate a consiliilor și gărzilor naționale române din comitat a fost orientată spre realizarea dezideratelor naționale.

Astfel, intrarea în funcțiune a gărzilor naționale, ca organe de ordine și siguranță publică, a domolit acțiunile revoluționare ale maselor iar sub presiunea acestora, consiliile naționale au trebuit să rezolve operativ o serie de probleme cum au fost aprovizionarea populației cu alimente, mărfuri industriale și combustibil, buna gospodărire a localităților, protejarea bunurilor proprietate de stat și obștească, asigurarea securității persoanelor și a avutului lor etc.

De la început, consiliile și gărzile naționale din comitatul Alba Inferioară au recunoscut autoritatea C.N.R. Central din Arad cu care au colaborat mai ales după comunicatul acestuia publicat în ziarul „Românul” din 12 noiembrie 1918¹¹.

Colaborarea cu C.N.R. Central a avut două faze distincte: pînă la încheierea tratatelor de la Arad cu delegația guvernamentală maghiară condusă de Jászai Oszkár (14 noiembrie 1918) cînd ea a vizat probleme de organizare, de preluare și de menținere a puterii și după tratative, cînd eforturile principale s-au îndreptat spre pregătirea Adunării Naționale.

⁶ Ioan Pleșa, *art. cit.*, p. 389—390; Ioan Pleșa, *Contribuția maselor din județul Alba...* p. 403; Ioan Pleșa, *Colaborarea consiliilor naționale române din comitatul Alba Inferioară cu Consiliul Național Român Central din Arad pentru pregătirea Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918*, în „Ziridava” periodicul Muzeului județean Arad, vol. VII, 1977, p. 250.

⁷ Ioan Pleșa, *Formarea și activitatea consiliilor populare*, p. 390.

⁸ *Ibidem*, p. 399—400; Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 345.

⁹ Arh. St. Alba, fond Prefectura județului Alba, actele nr. 1234, 1404, 1832/1919; fond C.N.R. Alba Iulia, actele nr. 10, 15, 20, 61/1918; Ioan Pleșa *op. cit.*, p. 387—393; Ioan Clopoșel, *op. cit.*, p. 102.

¹⁰ Ioan Pleșa, *Contribuția maselor din jud. Alba...* p. 410.

Din prima perioadă reliefăm două evenimente: primul este transformarea, la 12 noiembrie 1918, a ziarului „Unirea” din Blaj în organ de propagandă al C.N.R. Comitatens și punerea sa în slujba cauzei naționale¹². Menționăm că ziarul avea o largă răspîndire în teritoriile românești din interiorul arcului carpatic și pătrundea și în teritoriile extra-carpatiche.

Al doilea eveniment s-a petrecut în timpul tratativelor de la Arad purtate cu delegația condusă de Jászi Oszkár. Este vorba de un ordin secret al C.N.R. Central, trimis la 14 noiembrie C.N.R. din Alba Iulia, prin care se făcea cunoscut că, dacă guvernul maghiar va consimți la cedarea teritoriilor românești, la Arad va lua ființă un „Minister român pentru administrarea teritoriilor locuite de români”. Pentru a se pune la dispoziția acestui minister forța militară necesară, se cerea tuturor gărzilor comitatense să trimită la Arad câte o companie înarmată, alcătuită din cei mai buni gardiști și condusă de patru ofițeri.

Evident, C.N.R. Alba Iulia a luat măsuri urgente, cerînd fiecărei comune să-i trimită pe cei mai buni gardiști în vederea alcătuirii companiei¹³. El hotărăște, de asemenea, să țină ședințe comune cu comanda legiunii române locale, la care să invite și 8 bărbați de încredere dintre locuitorii orașului. Se organizează pe trei comisii: organizatorică, militară și de alimentație, conduse de un prezidiu și introduce permanența la sediul consiliului¹⁴.

După eșuarea tratativelor de la Arad, existînd temeri față de o reacție prin forță a guvernului maghiar, C.N.R. Central a intenționat, se pare, mutarea comandai centrale a gărzilor naționale din Arad la Alba Iulia. Așa se explică faptul că la 15 noiembrie garda națională cercuală din Berghin, pe baza unui ordin special primit de la Alba Iulia, cerea comunelor aflate în subordine să dea cît mai mulți feciori care să ajute la mutarea „comandai superioare în vechea capitală (referire la epoca lui Mihai Viteazul n.n.) ca să pu-

tem proclama independența poporului nostru”. Epidemia de gripă spaniolă ce făcea ravagii pe atunci în zonele Mureș și Tîrnave a împiedicat mutarea¹⁵.

Se știe că încă în seara zilei de 14 noiembrie 1918 C.N.R. Central a hotărît convocarea Adunării Naționale pentru exprimarea plebiscitară a voinței naționale a populației din teritoriile românești. Pentru a se coordona acțiunile cu cele ale românilor din țară, în zilele de 14 și 16 noiembrie sînt trimise la Iași două delegații: prima din Sibiu și a doua din Arad¹⁶.

După 15 noiembrie în cadrul C.N.R. Central s-a discutat problema locului de convocare al Adunării Naționale. Toate argumentele au pledat pentru Alba Iulia.

Alegerea a ținut seama de factori istorici și de siguranță. Este un merit de necontestat al fruntașilor de la 1918 că, după o matură chibzuință, au oferit prilej orașului primei unificări politice a românilor sub Mihai Viteazul să o desăvîrșească. Pe de altă parte, întrucît, în întregul comitat Alba Inferioară românii erau stăpîni pe situație, iar cetatea Alba Iulia, cu puternicele ei fortificații și formațiuni militare locale, oferea condiții de deplină siguranță, existau toate garanțiile că Adunarea poate avea loc fără surprize neplăcute. Contemporanii au avut perfectă dreptate cînd au afirmat că în acele zile frămîntate Alba Iulia era „cea mai tare cetate românească” din Transilvania¹⁷.

În după amiaza zilei de 18 noiembrie, ca urmare a dispozițiilor primite, C.N.R. Alba Iulia se întrunește pentru a stabili măsurile de pregătire a Adunării. Se hotărăște contractarea unui împrumut de 10 000 coroane la o bancă locală pentru acoperirea cheltuielilor, instituirea a trei comisii operative: de organizare, de primire și de încartuire, precum și organizarea alegerilor de delegați pentru Adunare în cercurile electorale din zona sa: Alba Iulia, Ighiu și Vințul de Jos¹⁸.

¹⁵ Muzeul Unirii Alba Iulia, Documentele Unirii, Actele nr. 1906 și 1907.

¹⁶ Ziarul „Unirea” Blaj, nr. 2, din 14 noiembrie 1918; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 358–359, 361; Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, Oradea, 1938, p. 211–221.

¹⁷ Ion Clopoșel, *op. cit.*, p. 102.

¹⁸ Arh. St. Alba, fond Tribunalul Alba Iulia, dosar 589/1919, procesul-verbal al C.N.R. Alba Iulia, din 18 noiembrie 1918.

¹¹ Ioan Pleșa, *Colaborarea consiliilor naționale...* p. 252–253.

¹² Ziarul „Unirea”, Blaj, nr. 1 din 12 noiembrie 1918.

¹³ Muzeul Unirii Alba Iulia, Documentele Unirii, actul nr. 1884.

¹⁴ Arh. St. Alba, fond Tribunalul Alba Iulia, dosar 589/1919; registrul de procese-verbale al C.N.R. Alba Iulia.

O zi mai târziu, la 19 noiembrie Vasile Suci, președintele C.N.R. comitatens, lansează o circulară în care, analizând situația politică și dreptul la autodeterminare al poporului român, cerea tuturor să se organizeze, să asigure ordinea și liniștea publică și să sprijine C.N.R. Central în realizarea scopurilor pentru care luptă¹⁹.

După ce la 20 noiembrie C.N.R. Central emite circulara de convocare a Adunării Naționale la Alba Iulia în 1 decembrie 1918, în orașul unirii se iau măsuri concrete de pregătire. Florian Medrea, comandantul Legiunii române locale, este numit în aceeași zi șef al trupelor de ordine, urmînd ca acestea să fie convocate în seara zilei de 30 noiembrie pentru a intra în dispozitiv.

La 21 noiembrie C.N.R. din Alba Iulia trimite la Arad pe unul dintre membrii săi, Ioan Pop, pentru a perfectă cu C.N.R. Central problemele organizatorice mai mărunte. Acesta a asigurat organul central că s-au luat și se vor lua în continuare toate măsurile pentru ca Adunarea să se țină în bune condițiuni²⁰.

O zi mai târziu, la 22 noiembrie, după sosirea la Alba Iulia a delegatului militar al comisiei de organizare de la Arad, căp. A. Bogdan, a fost elaborat și dat publicității programul Adunării Naționale²¹. Totodată, a fost stabilit planul de apărare militară a orașului în zilele Adunării. În elaborarea acestui plan rolul principal l-a avut căp. Medrea Florian, comandantul Legiunii române de Alba Iulia. Acordînd o atenție specială puternicei fortărețe ce adăpostea Casina militară în sala căreia s-a ținut Adunarea Națională (din acel moment s-a numit „Sala Unirii”) și în care nu se putea pătrunde decît prin două porți de acces, el nu a neglijat nici orașul de jos, în care a organizat 14 formațiuni principale de apărare, și nici împrejurimile care au fost acoperite cu cordoane militare, mijloace de comunicație și patrulare. După unele aprecieri, forțele aflate la dispoziția comandai din Alba Iulia s-au ridicat la cifra de 17 000 gardiști înarmați cu puști, mitraliere și câteva piese de artilerie, dintre care 3 000 de pe teritoriul comitatului Alba Inferioară²².

¹⁹ Ibidem, fond Mitropolia greco-catolică Blaj, actul nr. 5742, p. 5—8.

²⁰ Ibidem, fond Tribunalul Alba Iulia, dosar 589/1918, procesul-verbal din 21 noiembrie 1918.

²¹ Ibidem, procesul-verbal din 22 noiembrie 1918; Ștefan Pascu, op. cit., p. 373—376.

În zilele care au urmat C.N.R. Alba Iulia, în colaborare cu comanda Legiunii române, a stabilit și alte măsuri importante, cum ar fi: organizarea propagandei, asigurarea circulației, încadrarea delegaților și a celorlalți participanți, alimentarea acestora, orientarea participanților spre locurile destinate, oficiile de protocol și multe altele. Toate aceste măsuri au fost aprobate de C.N.R. Central fără rezerve, ceea ce demonstrează maturitatea cu care au fost chibzuite.

La 23 noiembrie pe „Cimpul Libertății” din Blaj aterizează un avion militar venit de la Bacău pilotat de lt. V. Niculescu și avîndu-l ca pasager pe căp. V. Precup.

Ei aveau misiunea expresă de a preda C.N.R. Central documentele prin care guvernul român se obliga să sprijine unirea și de a duce la Iași documentele oficiale ale unirii. Cu avionul s-au transportat și câteva pachete cu manifește semnate de către generalul Prezan, privind trecerea armatei române în Transilvania.

C.N.R. din Blaj a expediat imediat documentele originale la Arad și copii după ele în centrele mai importante din Transilvania (Cluj, Sibiu, Alba Iulia etc.) menționînd în scrisorile de expediere că „în țară nu se știe nimic de adunare. Se așteaptă”.

Întrucît, avionul trebuia să se reîntoarcă a doua zi (24 noiembrie) în țară, cu aprobarea și, probabil, după indicațiile telefonice ale C.N.R. Central, C.N.R. din Blaj a formulat în noaptea de 23 spre 24 noiembrie răspunsul către guvernul român. Prin pana sa s-a exprimat încă odată dorința și voința poporului român de dincoace de Carpați de a se uni cu țara.

Astfel, la 24 noiembrie mesajul transilvănean a putut pleca, fiind predat a doua zi la Iași²³.

În cele câteva zile ce mai rămăseseră pînă la Adunarea Națională, zile petrecute într-un entuziasm de nedescris de către populația din

²² Arh. St. Buc., fond Consiliul Dirigent — secția Prezențială, dosar 55/1918, f. 124; Muzeul Unirii Alba Iulia, Documentele Unirii, actele nr. 1854 și 1901.

²³ Ziarul „Unirea” Blaj, nr. 12 de propagandă din 27 noiembrie 1918 și nr. 52 din 25 dec. 1943 (reluare); Lt. aviator Vasile Niculescu, „La Blaj”, în „Auplum”, vol. VII/II, p. 293—300; Arh. St. Buc., fond cit. dosar cit., f. 58.

întregul comitat Alba Inferioară, ca de altfel din întreaga Transilvanie s-au luat noi măsuri. Între acestea amintim: organizarea și alegerea delegaților pentru Adunare, lansarea unor manifeste de mobilizare a populației la marea adunare populară din „Bălgradul lui Mihai Viteazul” și de respectarea strictă a ordinii acestei adunări, stabilirea orarului special al trenurilor și al accesului în gară, cazarea oaspeților de pretutindeni în oraș și în comunele mai apropiate sau chiar mai depărtate, constituirea unei echipe de tipografi la Alba Iulia pentru tipărirea de afișe, manifeste, noul ziar local „Alba Iulia” — organ al proclamării unității naționale — și care a multiplicat, probabil, rezoluția Marii Adunări Naționale pentru a putea fi citită maselor de pe „Cîmpul lui Horea” simultan de pe toate tribunele improvizate²⁴.

La 29 noiembrie o întâmplare neașteptată avea să producă îngrijorare organizațiilor. Un ofițer german din trupele lui Mackensen, aflate în retragere din România, s-a prezentat la autoritățile orașului pentru a cere încartiruirea unei divizii în zilele de 30 noiembrie și 1 decembrie. Evident, acestea s-au opus intrării trupelor germane în oraș în zilele Adunării Naționale și au determinat pe comandanți să le cantoneze în orașul Sebeș și în comunele de dincolo de Mureș²⁵.

Iată deci, că nu armata română se afla în apropierea locului unde s-a desăvîrșit unitatea națională și de stat a românilor²⁶. Pentru a contracara acțiunile de propagandă potrivnice unirii, întreprinse de către cercurile străine interesate, la 30 noiembrie C.N.R. Alba Iulia lansează manifestul „Un cuvînt către toți românii” prin care îndemna poporul să nu ia seama la acestea, ci să fie cu gîndul numai „la noua țară românească”²⁷.

Nimic nu mai putea împiedica, însă, în acele zile, voința poporului român.

La Alba Iulia se aștepta cu emoție sosirea C.N.R. Central. Aceasta a avut loc în după amiaza zilei de 29 noiembrie. După onorurile

militare, vicepreședintele C.N.R. local, Vasile Urzică îi întâmpină pe oaspeți cu cuvintele „...Ați venit pe pămîntul sfințit de țărîna martirilor Horea, Cloșca și Crișan ca să aduceți dezrobirea neamului nostru care a gemut atîtea veacuri de grele suferințe...”

Din partea C.N.R. Central a răspuns președintele Ștefan Cicio Pop: „Din pat ne-am sculat unii și bolnavi am venit pe aceste locuri de bogate amintiri naționale. Aici a fost Golgota, aici trebuie să vină și mîntuirea. Cu drag am venit la Marea Adunare Națională; cea mai mare și mai frumoasă sărbătoare națională pe care au avut-o Românii de la descălecatul lui Traian încoace și doresc să ne apropiem de locul adunării cu smerenie și cu demnitate”²⁸.

Au urmat apoi ședințele preliminare și impresionanta manifestare a voinței naționale în cadrul Marii Adunări Naționale și a uriașei adunări populare, la care românii din comitatul Alba Inferioară au fost reprezentați prin 82 de delegați și cîteva mii de alți participanți²⁹.

Ei și-au unit glasurile cu ale tuturor românilor din teritoriile strămoșești intracarpătice și au proclamat unirea cu România pentru totdeauna. S-a realizat astfel visul dintotdeauna al poporului român — unitatea națională pe teritoriul național.

Considerăm că aportul românilor din comitatul Alba Inferioară la realizarea acestui obiectiv a fost substanțial.

Astăzi, inscripția de pe placa de marmoră așezată pe frontispiciul Sălii Unirii reamintește tuturor evenimentul crucial pentru realizarea căruia ei au desfășurat o activitate atît de prodigioasă: „Anno domini MDCCCXVIII Kalendis decembris, Hoc loco unice Transilvaniae universa, cum Daco-Romania, solenni et unanimo populi voto in perpetuum atque irevocabiliter proclamata est. Cuius rei memoria sempiterna sit”³⁰.

²⁴ Ziarul „Alba Iulia”, număr ocazional din 1 dec. 1918.

²⁵ Ioan Pleșa, *Contribuția maselor din jud. Alba...* p. 433, 437.

²⁴ Ioan Pleșa, *Colaborarea consiliilor naționale...* p. 259—261.

²⁵ Arh. St. Alba, fond C.N.R. Alba Iulia, actul nr. 29/1918.

²⁶ Ioan Pleșa, *Contribuția maselor din județul Alba,* p. 437—438.

²⁷ Muzeul Unirii Alba Iulia, Documentele Unirii, actul nr. 1840.

³⁰ „În anul domnului 1918, la 1 Decembrie, în acest loc a fost proclamată unirea Transilvaniei cu întreaga Românie, prin votul solemn și unanim al poporului, pentru totdeauna și în mod irevocabil. Memoria acestui fapt să fie eternă”.

DIN LUPTA PENTRU UNITATE POLITICĂ ÎN ȚINUTURILE BISTRIȚEI ȘI NĂSĂUDULUI ÎN PERIOADA 1859–1918

ION RUSU

Lupta națională a românilor bistrițeni și năsăudeni a înregistrat în această perioadă o intensitate deosebită și forme variate de manifestare.

Unirea Principatelor a impulsionat exprimarea sentimentelor naționale ale românilor. „Cartea omagiale a Junimei moldo-române din Viena înălțatului Domnitoriu alu Principatelor Române unite Alesandru Ioanne anteulu și membriloru adunariloru alegatore, 1859, luna lui Fauru” este edificatoare în acest sens. Documentul este o scrisoare a studenților români din Viena, prin care se exprimă respectul, admirația, entuziasmul și recunoștința pentru înfăptuirea unirii.

De la început reiese entuziasmul celor aflați departe de țară față de realizarea idealului național al multor generații de români „Cum să poată dar rămîne nemișcată junimea din străinătate, văzînd că părinții și frații ei sint cei dintii puitori în lucrare a acelei idei pentru care se frămîntă spiritul omului de atîtea zeci și sute de ani”.

După o incursiune în istoria Europei și cîteva succinte considerații asupra revoluției din 1789 și asupra epocii lui Napoleon, se continuă „Primiți devoțiunea acestor fii și frați ai voștri depărtați în străinătate spre a culege fructele minții omenești pentru a le depune pe altariul dulceli noastre patrie comune. Un suflet, un cuget, o inimă, un simbol îi leagă de voi; unul și același sînge curge prin vinele tuturor”.

„Omagiul” se încheie cu urări de prosperitate adresate națiunii și bărbaților ei conducători¹.

În școli, de asemenea, cu toată supravegherea oficială, ideea unității naționale era prezentă atît în mintea dascălilor cît și în cea a elevilor.

Învățătorul Andrei Morariu este admonestat de inspectorul școlar districtual pentru că la

examele de iarnă din 1863, la clasa a IV-a s-a declamat poezia „Unirea” de George Sion, care la unii dintre auditori au cauzat neplăceri. La această admonestare învățătorul răspunde că: „Cu această poezie am încheiat o dizertațiune fugitivă despre starea principatelor Moldova și Țara Românească ca țări învecinate ale Austriei avînd spre scop a da elevilor întru a 4-a clasă o icoană despre starea lor înainte de unire, unde-i provoacă G. Sionu prin această poezie să se unească, căci le va merge mai bine” și încheie astfel: „Inamicii școalei și ai culturii poporului nostru să cugete ce-or vrea și denunțază... Năsăud, în 23 mai 1863”².

În această ordine de idei menționăm însemnările făcute de locuitorul Vasile Eremie din comuna Ilva-Mică, județul Bistrița-Năsăud, fost „Stabs-Führer” adică plutonier major în „Regimentul Gross Herzog von Baden, nr. 58 pe un calendar românesc apărut la Sibiu, sub titlul „Amicul poporului” în anul 1891. La 2 martie 1892 pe foile albe ale amintitului calendar, el scria cu prilejul aniversării a 33 de ani, de la unirea din 1859: „În 24 ianuarie 1892, st. v. s-au împlinit 33 de ani de cînd s-a săvîrșit marele act al unirii Principatelor Române. Adunările electivae au proclamat de Domn al Munteniei și Moldovei pe principele Cuza, sub numele de Alexandru Ioan I.”

Ziarul „Românul” consacră prima pagină a numărului său din 24 ianuarie 1892 aniversării acestui eveniment, motivînd că: „Vrînd a reîmprospăta în memoria generațiilor tinere ziua epocală din 24 ianuarie 1859, reproducem și noi în extras actele mai însemnate ale alegerii”.

După ce se redau în extenso unele din cuvîntările ținute cu acest prilej, în încheiere Vasile Eremie scrie: „Alexandru Ioan Cuza a desființat iobăgia din Țara Românească și din Moldova. Pentru iobăgie s-au sculat boierii asupra lui și au voit să-l omoare, dar el a fugit în Franța, în Paris, și a abzis de domnie. În urma lui a fost ales ca domn Carol de Hohenzollern craiul care se află și acum”³.

² Ibidem, fond Vicariatul Rodnei, dosar Activități politice-culturale, 1863.

³ Însemnările lui Vasile Eremie din comuna Ilva Mică, jud. Bistrița-Năsăud, în 1892, pe un calendar românesc, Amicul poporului pe anul 1891, Sibiu, tipografia W. Krafft (1891) apud Ștefan Lupu *Ecoul unirii principatelor pe meleagurile năsăudene*, în „File de istorie”, Bistrița, 1971, p. 169–173.

¹ Arh. St. Bistrița-Năsăud, fond Ioachim Mureșan, p. XIII, dosar 83.

La 20 octombrie 1860 se emite diploma împărătească și mai târziu patentă care ordonă restaurarea autonomiilor comunale, județene și provinciale. Diploma este primită cu scepticism de românii din Transilvania. „Maghiarii știau ce voiesc, întorcerea la legile revoluționare din 1848, sașii la vechea lor constituție municipală cu cap național, cu corporațiune judecătorească și totodată legislativă strict națională cu limba germană pentru poporul sășesc. Românii însă ce restaurare puteau ei să dorească din trecutul cel prea dureros pentru națiunea lor“⁴.

„Mai încolo ce român cu simț de viață se va putea afla care să nu dezaprobe cu toată simțirea cugetului ruginita stare a Transilvaniei din evul mediu, în care ne aflăm repuși în secolul al 19 ! ?“⁵.

O situație asemănătoare aveau și românii din ținutul Năsăudului. După desființarea regimentului de graniță, pe baza comunității de avere rămasă în proprietatea colectivă a celor 44 de comune și pentru faptul că întreaga populație a acestui ținut era românească⁶, ei cer înființarea unui district românesc cu jurisdicție proprie în care limba de administrație să fie românească.

În componența deputăției naționale transilvănene care în anul 1860 merge în audiență la împărat să ceară îngăduința convocării unui congres în care să se consulte asupra problemelor politice puse de diploma din 1860 sînt chemați și doi delegați din ținutul Năsăudului „de tagmă militară“. Alături de căpitanii George Lică și Ioan Purceilă, membri ai deputăției naționale, pleacă la Viena și Ioachim Mureșan și Vasile Nașcu, care „întocmai ca odinioară nemuritorul cronicar al românilor George Șincai, ducea cu sine o pereche de dăsași plini de scrisori și mai vechi și mai

nouă“⁷ ca să dovedească temeinicia cererilor foștilor grăniceri.

Cererea pentru înființarea districtului românesc al Năsăudului întâmpină opoziția lui Francisc Kemény, care se declară pentru înglobarea ținutului grăniceresc în comitatul Bistrița, întrucît ... „parte pentru aceea nu fiind că eu nu țin cu scop, ca un popor constituit numai din români, exercitați în arme, chiar la granițele Moldovei, unde comunicațiile cu principatele dunărene chiar astăzi e așa mare, să ocupe o poziție independentă sub conducerea și supravegherea direcțiilor proprii naționali, căci această împrejurare în prezent nu apare să amenințe cu pericol, totuși rămîne învăluit în întunecimea viitorului, ca mai târziu să poată deveni un pericol, de aceea nu pot cuteza a lua asupra-mi responsabilitatea împreună cu o asemenea propunere“⁸.

Împotriva acestei formulări „clare și bine argumentate“ la insistențele învățătorului Vasile Nașcu, delegatul fostului ținut grăniceresc se aprobă, totuși, organizarea la Năsăud a unui „district cu jurisdicțiune proprie“⁹.

Vestea înființării districtului năsăudean a umplut de bucurie inimile tuturor românilor din Transilvania. La recomandarea reprezentanților ținutului, căpitan suprem al noului district a fost numit avocatul Alexandru Bohățel.

În călătoria de la Cluj la Năsăud, Alexandru Bohățel a fost întâmpinat cu căldură. Din Cluj a plecat în ziua de 15 iunie, însoțit de intelectuali din Sibiu, Blaj, Alba Iulia, Abrud și din alte părți. Primiri sărbătorești i s-au făcut la marginea cercului Iclod, la Gherla, la hotarele districtului Năsăud, la Mocod, unde-l așteptau mai multe cete de tineri, și apoi la Salva și la Năsăud¹⁰.

„Aceasta a fost în înțelesul strîns al cuvîntului o călătorie triumfală, a cărei splendoare a ridicat-o întreg ținutul de la Cluj pînă la Năsăud. Nici călătoria unui împărat nu ar fi fost mai grandioasă decît doar printr-o suită mai mare de curte decît a avut Alexandru Bohățel. Însuflețirea cea mare a fost pentru că românii din Transilvania au căpătat un

⁴ George Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, vol. III, Sibiu, 1891, p. 55–56.

⁵ *Ceva despre organizarea Transilvaniei*, „în Gazeta Transilvaniei“, nr. 25 din 28 martie 1861, p. 105.

⁶ Populația Regimentului II românesc de graniță din ținutul militarizat era în 1840 de 34 328 suflete dintre care unguri și secui 72, germani 206, slovaci 39, și alte naționalități 230 (Ștefan Manciulea, *Regimentele grănicerești din Ardeal și Banat la 1840*, în „Anuarul Institutului de istorie națională“, V, 1928–1930, Cluj, 1930, p. 438).

⁷ Nestor Simon, *Vasile Nașcu. Viața și luptele lui*, Năsăud, 1911, p. 195.

⁸ *Ibidem*, p. 304.

⁹ *Ibidem*, p. 306.

¹⁰ *Ceva despre reorganizarea Transilvaniei*, în „Gazeta Transilvaniei“, nr. 25, din 28 martie 1861, p. 105.

district curat românesc care are să fie focalul tuturor românilor, iar în fruntea lui s-a pus un român" ¹¹.

În lupta împotriva dualismului austro-ungar un rol deosebit îi era rezervat și districtului Năsăud.

Iosif Gal scrie din Viena căpitanului suprem al districtului Alexandru Bohățel, că românii din imperiul habsburgic ar putea împiedica printr-o acțiune unită dualismul, înaintea de a-i încătușa din nou: „unica speranță ne mai e districtul Năsăudului. Combinația generală merge într-acolo, că năsăudenii sau în adunare districtuală, sau dacă nu se va putea altceva, altcum, să protesteze în contra nelegiuitei despărțiri a autonomiei Transilvaniei și supunerii sub minister maghiar” și preconizează antrenarea maselor largi populare în această luptă ca în anul 1848.

Problema unei acțiuni comune de mare amploare care să dovedească adevărată unitate tuturor românilor la lupta pentru autonomie, a preocupat, în această privință și tineretul aflat la studii în capitala Austriei. „Tinerii prin intermediul lui Grigore Silași, născut în Beclean, județul Bistrița-Năsăud, mai târziu primul titular al catedrei de limba română de la Universitatea din Cluj (1872) i-au propus lui Bariț, în martie 1867 să se inițieze un protest solemn al năsăudenilor și făgărușenilor în care să se condamne încorporarea la Ungaria și casarea autonomiei Transilvaniei”. La acest protest, pentru a-i da valoare mai mare „să se alăture ... comunele și corporațiunile române de prin țară, care cum vor putea, prin declinări simple de consențiment” ¹².

În perioada 1861—1876, se înființează liceul românesc din Năsăud și Fondurile grănicerești năsădene, instituții care, alături de școli și asociațiile culturale, vor contribui la educarea și cultivarea sentimentului național, la dezvoltarea culturii românești.

¹¹ Călătoria căpitanului suprem Alex. Bohățel de la Cluj la Năsăud în 15 și 16 iunie st. v. 1861, Arh. St. Bistrița-Năsăud, colecția Iuliu Marțian, XXII/50/5, Vezi pentru aceasta și I. Rusu, *Inițierea și organizarea districtului românesc al Năsăudului*, în „Revista Arhivelor”, an XI, nr. 2, 1968, p. 79—84.

¹² Arh. St. Bistrița-Năsăud, Fond Ioachim Mureșian, dosar 85; v. I. Rusu, *Din lupta națională a românilor din Transilvania împotriva instituirii dualismului austro-ungar (1866—1868)* în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași, Istorie, 1970, p. 25.

E demn de menționat că între anii 1856—1885 au studiat la Viena ca bursieri ai Fondurilor grănicerești cel puțin 39 studenți.

O bună parte a absolvenților acestui liceu, părăsind poate pentru întâia oară peisajul rural au urmat cursurile Universității vieneze și au devenit membri activi ai „României june”. Întorși acasă, stimulați de ideile înaintate ale epocii, s-au dovedit a fi dascăli eminenți și luptători dirși pentru unitatea culturală și politică a poporului nostru.

Semnificativă ne apare scrisoarea învățătorilor din Năsăud către Vasile Alecsandri cu prilejul câștigării concursului de la Montpelier.

„Ție Barde al națiunii române și al gîntei latine. Ție care ai cîntat cu duioșie durerile și suferințele românilor, ai eternizat glorioasele fapte ale strămoșilor, ai înălțat prin mărețele și puternicele tale versuri reînviata vitejie română, ție-ți aducem cu viu sentiment și mîndrie națională sincerile noastre gratulări și felicitări la distingerea recunoscută de societatea limbilor romanice prin cîntecul tău sublim, cîntecul gîntei latine. Recunoașterea geniului tău este recunoașterea națiunii române, el ne-a stors lacrimi de bucurie, el ne inspiră fală și speranță, el este cel mai strălucit testimoniu cultural, cea mai frumoasă sărbătoare națională pentru românimea întreagă, este primul pas măreț la unirea tuturor fiicelor latine într-un corp viu, la o muncă nobilă și la aspirațiunea latină comună, pentru a cărei realizare să putem și noi răspunde o dată geniului gîntei latine cu cuvintele tale: „Pre tine te-am reprezentat”.

Telegrama a fost semnată de 80 de intelectuali. Vasile Alecsandri răspunde acestei telegramă pe adresa: „Salutare frățească tuturor românilor subșcriși în depeșă. Sint mîndru de gratulările lor. Mulțumirile mele sincere, Vasile Alecsandri” ¹³.

În timpul războiului pentru independență manifestările patriotice de simpatie și de sprijinire a războiului sint numeroase atît printre elevii și profesorii liceului românesc din Năsăud cît și în masa largă a populației.

Doi profesori năsăudeni, Massimu Popu și dr. Publiu Alessi publică lucrarea „Rezbelulu

¹³ Iuliu Moisil, *Conștiința națională și eroismul grănicerilor năsăudeni*, în „Arhiva Someșană”, nr. 24, 1938, p. 174.

orientale ilustrat“, tipărită la Graz, în anul 1878, în editura lui Paul Cieslar.

În general intelectualitatea creată în această parte de țară a contribuit la evoluția culturii democratice și a științei și a militat pentru egalitatea naționalității române cu celelalte naționalități și pentru unitate națională.

Legăturile ținuturilor Bistriței și Năsăudului cu instituțiile de cultură de peste munți, în special cu Academia Română au stimulat activitatea intelectualilor din acest îndepărtat colț de țară, ținând treaz sentimentul național și lupta pentru unitate.

Și aceste legături erau frecvente.

Astfel, în anul 1873 „Societatea Academică Română“ primește pentru concurs un tratat de geologie de Nicolae Pop, profesor la Năsăud, căruia i se atribuie și o răsplătă de 400 coroane și i se fac unele recomandări pentru întregirea lucrării în vederea publicării ei, iar cel dintâi director al liceului grăniceresc dr. I. M. Lazăr trimite Academiei, tot pentru concurs, lucrarea „Tabelle istorice sincronistice alle colonieloru romane în Dacia Trajana stramutările mai tardiu în Dacia Aureliana“¹⁴.

În anul 1874 Năsăudul și părțile bistrițene sînt prezente la Academie datorită lui George Bariț care în ședința din 20 septembrie 1874 „dă lectura dizertațiunii sale asupra istoriei de una sută de ani a unui regiment românesc“¹⁵.

În anul 1882, drept recompensă pentru rezultatele frumoase ale unei îndelungi cercetări științifice și-n special pentru lucrarea „Enumeratio phanerogaricarum Districtus quondam Naszodiensis“ apărută în anul 1868, Florian Porcius, născut în comuna Rodna de sub poalele Ineuului cu o bogată activitate administrativă și politică pusă în serviciul neamului său, a fost ales membru activ al Academiei, secția științifică.

Porcius, așa cum îl caracterizează un biograf al său, „făcea parte din generația mare a veacului trecut. Atunci cînd Timotei Cipariu, George Barițiu, Alex. Papiu Ilarian, Iacob Mureșianu și alți bărbați aleși erau preocupați de latinitatea limbii și originii noastre romane, Florian Porcius aduna din gura poporului numiri de plante, dovezi de limbă incontestabile și urzea acea știință care alții înainte de el

nici n-au încercat-o și prin care a făcut cinste, onoare deosebită neamului nostru românesc“¹⁶.

Pleiada de intelectuali bistrițeni și năsăudeni, din care mulți s-au ridicat pînă la înalta demnitate de membri ai Academiei Române, alături de masele largi populare, au participat la lupta pentru împlinirea visului de veacuri al tuturor românilor. Grigore Silași, Iuliu Moisil, Virgil Șotropa, Nicolae Drăgan, dr. Albert Berger, Iulian Marțian, ca să amintim numai cîțiva au lucrat în viața publică și prin scris pentru ridicarea conștiinței naționale și pentru ridicarea neamului românesc din Transilvania.

Din rîndul celor ce și-au înscris numele cu litere de aur în panteonul culturii naționale și s-au născut și format pe plaiurile bistrițene și năsăudene trebuie să menționăm pe Andrei Mureșianu, pe George Coșbuc și pe Liviu Rebreanu.

Mișcarea culturală în această perioadă a aflat un sprijin important în tipografiile întemeiate în orașul Bistrița de A. Baci, C. Csallner, I. J. Filtsch, Gh. Matheiu și I. Chendi. Din aceste tipografii ieșeau la lumină numeroase periodice literare, cultural-artistice, pedagogice etc. precum și numeroase scrieri științifice și de popularizare, anuare și manuale școlare, calendare pentru popor etc.¹⁷.

Prestigiul cultural al Bistriței s-a afirmat și prin bogatele sale arhive, importante, îndeosebi, pentru istoria evului mediu și pentru relațiile Transilvaniei cu Moldova.

Ca întreaga Transilvanie, locuitorii județului au participat intens la mișcarea memorandistă, trei din fruntașii lor — Gavril Tripon, Gavril Manu, Gherasim Domide — fiind aleși în comitatul ce urma să redacteze Memorandumul. Alți intelectuali bistrițeni și năsăudeni, precum și numeroși țărani au însoțit delegația la Viena și au militat intens pentru difuzarea textului Memorandumului în mase.

În procesul ce a urmat, protopopul Gherasim Domide din Rodna a fost condamnat pentru activitatea sa patriotică, alături de Ioan Rațiu și Vasile Lucaciu. Multe din comunele județului au trimis declarații și mesaje de solidaritate cu cei condamnați.

¹⁴ „Analele Societății Academice Române“, seria I, tom, VI, VII, București, 1874, p. 5, 14.

¹⁵ Ibidem, p. 158.

¹⁶ Virgil Șotropa, *Adause la biografa lui Florian Porcius*, în „Arhiva Someșană“, nr. 20, Năsăud, 1936, p. 433.

¹⁷ Bistrița-Năsăud, *Studii și cercetări etnografice*, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al județului Bistrița-Năsăud, p. 90.

La începutul secolului al XX-lea se constată o intensificare a luptei naționale. Partidul național român, care în 1869 se pronunțase pentru pasivitate, începând din anul 1903, sub influența generației tinere, înclină tot mai mult spre activitate. La conferința din 1905 hotărâște să participe la alegeri în scopul ducerii luptei de emancipare națională în însăși Camera din Budapesta.

În aceeași perioadă se înființează secția română a Partidului Social Democrat (1903) care a condus lupta clasei muncitoare pentru drepturi și libertăți democratice. La 1 mai 1906 peste 300 de muncitori social-democrați au demonstrat pe străzile Bistriței¹⁸.

De altfel, încă înainte de izbucnirea primului război mondial organizația social-democratică bistrițeană a avut un număr însemnat de membri și aderenți din rândurile locuitorilor români, sași și maghiari.

Organizarea muncitorimii și țărănimii din județul Bistrița-Năsăud în organizații ale secției române a Partidului Social-Democrat se intensifică în primăvara anului 1918. În acest an au luat naștere astfel de organizații la Rodna Nouă (Sanț), Ida Mare (Văile Tecii), Rodna Veche și Năsăud.

La sfârșitul primului război mondial în condițiile prăbușirii monarhiei austro-ungare și a intensificării luptelor revoluționare și de eliberare națională, constituirea de state independente și unirea populațiilor asuprite cu statele naționale era pe primul plan al preocupărilor și aspirațiilor maselor populare din fosta monarhie.

În prima parte a lunii noiembrie, în toate localitățile județului Bistrița-Năsăud, ca de altfel în întreaga Transilvanie se constată o pregătire temeinică a românilor în vederea unirii cu România.

După modelul Consiliului Național Român Central în toate localitățile județului Bistrița-Năsăud și paralel cu acesta se organizează genda națională română.

Cu ocazia înființării consiliului „Comitatens”, „Glasul Vremii” apărut la Bistrița cu acest prilej exprimă în cuvinte calde marea bucurie:

„Iubiți frați! Sîntem liberi! Cînd vă rostim această solie fericită, lacrimile ni se pornesc!

„Știm noi ce înseamnă a fi liberi? Nu, suflul nostru nu e în stare să cuprindă, numai

lacrimile de bucurie și entuziasm, ce ni se pornesc, spun că o știm, dar cuprinde nu o putem.

Da, sîntem liberi, sîntem slobozi, sîntem stăpîni pe gîiia noastră, stăpîni pe soarta noastră.

Ceea ce au visat și pentru ce au pătimit de o mie de ani moșii și strămoșii noștri-azi nu mai e vis, nu mai e himeră, azi e aievea.

E o zi mare asta, o zi de sărbătoare, cum n-a mai văzut neamul românesc.

O zi la o mie de ani.

Ferice de cine i-a fost dat s-o ajungă, dar să fim și vrednici de ea, să fim la înălțimea acestor zile mari”¹⁹.

La 3—4 noiembrie 1918, în cadrul adunării de constituire a Consiliului și gîrzii naționale române din Năsăud, masele populare au cerut unanimitate „delăturarea imediată a organelor administrative pe motivul că acestea au abuzat... de puterea lor oficială păgubind populația românească, rămasă fără mijloace de existență în timpul războiului. Președintele adunării, Iulian Marțian a declarat „voința poporului de îndeplinit și numitele organe destituite”, puterea trecînd „în minile poporului”²⁰.

Marea Adunare Națională de la Alba Iulia a întrunit un mare număr de participanți. Iată ce povestește octogenarul Silviu Chicoș participant la adunare: „Sînt năsăudean de origine, am pornit spre Alba Iulia chiar de aici, din orașul tinereții mele, împreună cu toți delegații comunelor grănicerești care toți, în unanimitate, s-au pronunțat pentru unire. Pe atunci căile ferate năsădene și someșene erau particulare, dar ele funcționau destul de bine prin grija comitetelor naționale, sub protecția gîrzilor noastre armate, prin zelul și dăruirea de sine a sfaturilor de muncitori de la calea ferată, care și-au făcut admirabil datoria. Ce să vă spun? Vagoanele arătau ca niște mirese, s-au pus peste tot, la ferestre, crengi de brad, drapel, ștergare năsădene, pancarte pe care scria: Trăiască România Unită. Năvăleau năsăudenii cu mic cu mare, n-am mai văzut o asemenea mulțime decît în nordul Italiei, cînd s-a spart frontul la Piave, cînd mulțimea de soldați de toate neamurile dădea buzna să scape unde vedea ochii. Pe aceștia de acum îi mîna însă nu spaima ci un ideal sfînt, do-

¹⁹ „Glasul Vremii”, organ național ocazional, Bistrița, 7 noiembrie 1918.

²⁰ Arh. St. Buc., Fond Consiliul Național Român Năsăud, colecția I. Marțian, pach. II/6, dosar 2, doc. 1, f. 1.

¹⁸ „Adevărul”, 1906, nr. 9.

rința de a fi părtași la marea sărbătoare a unirii. Ce momente emoționante... Am făcut cu rîndul la steag care mai de care voia să-l fluture și am cîntat pînă am răgușit, fiindcă fiecare grup nou care năvălea în vagon ne îndemna la cîntec"²¹.

Vestea votării unirii transmisă din om în om din sala comisiei militare unde a avut loc ședința și votarea, a ajuns repede pe cîmpia lui Horea provocînd o explozie de bucurie. „A fost un singur chiot de bucurie din Sighet pînă la Deva și Timișoara, din Bihor pînă la Ghimeș-Palanca, din Valea Jiului pînă la Oaș, din mîrginimea sibiană pînă la satele grănierești dinspre Bistrița și Năsăud, fiindcă toate aceste ținuturi românești au strigat într-un glas, prin cei 100 000 „Trăiască România“²².

LUPTA PENTRU UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA ÎN TOAMNA ANULUI 1918 ÎN JUDEȚUL BISTRIȚA-NĂSĂUD

ALEXANDRU NISTOR

Lupta năsăudenilor și bistrițenilor pentru libertate are rădăcini adînci în istoria acestor ținuturi. Fruntașii politici și intelectualii progresiști au întreținut strînse legături cu mișcarea de eliberare națională din Transilvania, Banat și Crișana, cu viața culturală din România.

Conferința națională a românilor din Transilvania și Banat, ținută între 12-14 mai 1881 la Sibiu a hotărît unificarea celor două partide în unul singur sub denumirea Partidul național al românilor din Ungaria și Transilvania. Programul partidului unificat cuprindea cele mai de seamă probleme din acea vreme pentru națiunea română din Transilvania printre care și alcătuirea unui memoriu care să analizeze situația românilor din monarhia habsburgică.

Memorandumul din 1892 și procesul care i-a urmat au avut un puternic răsunet în toate ținuturile românești.

Rapoartele autorităților menționează că procesul memoriștilor a provocat în sînul

populației românești o mare indignare, însoțită de fenomene tulburătoare, instigări, propagare de materiale ațîțătoare și suspecte ale conducătorilor maselor. Astfel, prefectul județului Bistrița-Năsăud, în raportul către Ministerul de Interne ungar asupra stării de spirit a populației menționa că „el (poporul român) a ajuns într-adevăr într-o stare agitată care a dus în diferite locuri la ieșiri grosolane... Cauza răului constă în aceea că, ținînd seama de românii din conducerea comunelor și de corpul de notari români, sîntem neputincioși față de agitația română organizată“. În încheiere solicită regimentului din Bistrița să trimită cîte o companie de militari la Năsăud, Rodna-Veche, Sieul Mare și Prundu-Birgăului¹.

La începutul secolului al XX-lea lupta națională a românilor din teritoriile aflate sub stăpînire austro-ungară capătă noi valențe². P.N.R. a organizat o campanie de întruniri al cărei obiectiv a fost afirmarea luptei naționale a românilor. O astfel de întrunire s-a ținut la Bistrița și Năsăud unde populația și-a manifestat adevărata totală față de programul și tactica de luptă ale Partidului Național³.

În perioada primului război mondial a avut loc intensificarea luptelor social-politice ale popoarelor subjugate din imperiul austro-ungar.

Rapoartele întocmite de autoritățile maghiare reliefează accentuarea dorinței românilor spre unitate națională. Astfel, raportul lui Edényi Reill Karolyi, de la sfîrșitul anului 1915, menționa declarații semnificative ale românilor: „Acum a sunat ceasul, în curînd România trebuie să intre în acțiune pentru frații săi de aici și dacă nu acum, atunci peste un an veni-va vremea cînd nu crestele munților, ci limba și naționalitatea vor constitui granița“⁴.

Muncitorul zidar I. Munteanu exprima hotărîrea românilor pentru eliberarea socială și națională: „În momentul cînd România va intra în acțiune, frații români din cadrul armatei maghiare își vor întoarce armele îm-

¹ *Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, Edit. politică, București, 1968, p. 236.

² *Ibidem*, 313.

³ Bibl. Acad. R. S. România, fond Braniște, A. 1631, impr. 8.

⁴ *Ibidem*, filiala Cluj-Napoca, fond manuscrise, nr. 642.

²¹ „Scînteia“, supliment, noiembrie, 1968, p. 6.

²² *Ibidem*.

potriva ofițerilor și se vor întoarce împotriva grofilor”⁵.

La 29 octombrie 1915 învățătorul Teodor Bogdan din Bistrița arăta cu alte cuvinte aceleași hotărâri: „În curînd românii din Ardeal vor fi eliberați și se vor uni cu frații de dincolo. Nu e departe ca munții și riurile să nu formeze granița. Granița țărilor o poate constitui numai limba popoarelor. România stă gata pregătită și așteaptă numai clipa potrivită”⁶.

„Soldații și elevii din Regimentul 63 infanterie din Bistrița, raportează Păl Monostori, la 29 octombrie 1915, doresc să se înglobeze Ardealul în favoarea României”⁷.

Un plutonier cu numele de Bălan a spus caporalului Iozsa Dènes că, „în cazul dacă ar izbucni războiul cu România el ar fi primul care ar dezerta acolo, iar ceilalți l-ar urma, dezertînd și ei acolo” iar soldatul Pavel Sinjorzan, a declarat în cafenea „Europa” (din Bistrița) „De-ar da D-zeu să i se împlinească dorința să ajungem sub suzeranitatea română, noi toată românimea”⁸.

Același Edényi informa la 30 octombrie 1915 organele superioare din Dej că „Dl. Gavril Tripon, avocat și director de bancă în Bistrița i-a spus lui Dumitru Radu, paznic silvic principal că, „va veni vremea cînd dr-ul Lucaciu și dr-ul Goga împreună cu toți refugiații din România vor intra în Ardeal în fruntea armatelor române”⁹. Învățătorul T. Bogdan a afirmat că: „În zadar (Austro-Ungaria) cheamă sub arme pe cei de peste 42 ani, în zadar continuă mobilizarea, fiindcă nici așa nu vor putea stăvili calea armatei române de 1 milion de oameni. Armata română va pleca pe front pînă la ultimul om, fiindcă acolo nu va sta nimeni de pază căilor ferate și podurilor, aceasta o vor asigura cei care nu fac parte din armată, dacă nu o vor face chiar românii. În teritoriile ce vor fi ocupate (eliberate) abia nu vor necesita nici pază, fiindcă acelea le vom păzi înșine iar dacă nu noi, femeile noastre”¹⁰.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ *Unirea Transilvaniei cu România, 1 Decembrie 1918*, Edit. Politică, București, 1968, p. 438.

⁸ *Desăvîrșirea unificării Statului Național Român Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, Edit. Acad. R. S. România, București, 1968, p. 72.

⁹ Bibl. Acad. R. S. România, filiala Cluj-Napoca, fond manuscrise, nr. 642.

¹⁰ Ibidem.

O stare de nemulțumire a fost provocată de proiectul de transcolonizare, din iunie 1916, al contelui Tisza. Proiectul prevedea ca mii de persoane din plășile Rodna-Vechă și Prundu-Bîrgăului să fie mutate în alte locuri ca urmare a dorinței maselor populare de a se uni cu România.

Nemulțumiri s-au manifestat și cu ocazia creării „zonei culturale” și de legea ce i-a urmat în ianuarie 1918 cu privire la fondul de stat pentru școlile confesionale.

Românii din Transilvania, chiar de la declanșarea războiului au manifestat o stare de spirit antirăzboinică. Ascunderea în munți pentru a scăpa de mobilizare și constituirea detașamentelor denumite „cadrele verzi” care acționau în Munții Rodnei și Bistriței, împotriva armatei trimise contra lor¹¹ au constituit mijloace de luptă împotriva războiului. Greutățile războiului au accentuat starea de revoltă a maselor țărănești. Perchezițiile de tot felul, sporirea obligațiilor față de stat, foamea și abuzurile administrației locale au determinat o creștere a avîntului revoluționar al maselor populare.

În zilele ce au urmat constituirii Consiliului Național Român central au avut loc o serie de acțiuni cu caracter revoluționar. La Rodna și Sanț secțiile locale române ale Partidului Social-Democrat, în adunările pe care le-au convocat, și-au manifestat adeviziunea față de Consiliul Național Român central delegînd reprezentanți în consiliile naționale locale¹².

Printre fruntașii mișcării socialiste din Transilvania se numără și ing. Enea Grapini din comuna Sanț care la 6 octombrie, din însărcinarea C.C. al secției române a P.S.D. a avut o convorbire cu unii reprezentanți ai P.N.R. la hotelul „Cornul de vînătoare” din Budapesta, sediul deputaților români, membri în Consiliul Național Român. El a discutat, în principiu, propunerea socialiștilor de a constitui, pe bază de paritate, un consiliu național român care să organizeze lupta românilor în vederea autodeterminării lor¹³.

Politica promovată de Consiliul Național Român central în perioada premergătoare Adunării naționale de la Alba Iulia corespundea dorinței tuturor românilor, întrucît reflecta as-

¹¹ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 286.

¹² „Adevărul”, nr. 5, din 17 noiembrie 1918.

¹³ Tiron Albani, *Memorii*, Edit. științifică, București, 1969, p. 43.

pirațiile naționale și sociale ale maselor populare. Pe adresa lui au fost trimise neconținut de pe tot cuprinsul Transilvaniei, scrisori, telegrame, delegații care au exprimat în scris sau verbal adeziunea deplină la politica inițiată de acest „forum suprem”. La fel, clasa muncitoare, a acordat tot sprijinul său acțiunilor întreprinse de C.N.R.C. în care își avea proprii săi reprezentanți. Astfel, telegrama comunei Sanț trimisă pe adresa C.N.R.C. exprima adeziunea deplină față de C.N.R.C.: „Secțiunea Partidului social democrat român, precum și locuitorii români din comuna Rodna-Nouă (Sanț) uniți în consiliul național român local, salută cu nespusă bucurie izbînda cauzei noastre și se alătură cu dragoste frățească de Consiliul național român central și ideile lui”¹⁴. O telegramă asemănătoare a fost trimisă din comuna Rodna-Veche¹⁵.

Chemările la adunările de constituire a Consiliilor naționale subliniau însemnătatea momentului, succesul cauzei poporului român, după atîtea suferințe și jertfe.

După modelul C.N.R.C., în toate localitățile județului Bistrița Năsăud au luat ființă consilii și gărzi naționale locale. La 4 noiembrie 1918, în cadrul unei „adunări grandioase” ținută în Bistrița, a fost înființat C.N.R. al comitatului Bistrița-Năsăud și garda națională română.

„Cu ocazia înființării consiliului comitatens „Glasul Vremei” — ziar ocazional apărut la Bistrița în 7/20 oct. 1918 — adresa românilor chemarea de a fi „nobili și iertători” pentru a înălța „numele și faima neamului nostru” și de a fi „mari și generoși după cum vremurile mari sint”¹⁶.

Unele consilii naționale s-au constituit și din inițiativa proprie a populației românești aflată în plină efervescență revoluționară. Astfel, Consiliul național român din Năsăud a apărut ca rezultat direct al frământărilor revoluționare, al demonstrațiilor de stradă ale maselor populare. Raportul întocmit de Consiliul național din Năsăud, asupra formării și începutului activității sale arată: „Duminică în 5 noiembrie 1918 loata în frunte cu soldații eliberați, al căror număr începînd cu zilele ultime ale lui noiembrie s-au adaus zilnic și care înarmați trăgeau pușcături... s-a pus în mișcare Năsăudul. Sub

impresia acestor evenimente... s-au adunat fruntașii și poporul la casa comunală, s-au constituit în comitet național (acesta) a declarat spontan și unanim suspendarea imediată a organelor administrative ungurești, adică a prim-pretorului Cziriak László, a primarului și notarului, a jandarmeriei și a luat fără amîinare măsurile necesare pentru restabilirea ordinii. S-a dezarmat jandarmeria și cu armele acvitate de la aceea și de la postul de finenți s-a aprovizionat o gardă națională de circa 30 feciori, aproape toți foști soldați”¹⁷.

Tot din inițiativă proprie s-a realizat legătura cu C.N.R.C. sau cu Senatul de la Cluj. Telegrama din 17 noiembrie 1918, a Consiliului național din Năsăud, către C.N.R.C. din Arad exprima adeziunea totală: „Năsăudul ca centru românesc aderează la hotărîrile ce le luați. Cerem, însă, în interesul orientării noastre să ne informați telegrafic zilnic despre evenimentele mai importante”¹⁸.

Cu ocazia constituirii Consiliului național din comuna Iușiu (Fîntînele) locuitorii salutau C.N.R.C. și-l asigurau de tot sprijinul lor în lupta pentru înfăptuirea unirii: „Poporul român din Iușiu — arăta moțiunea adoptată — aderează cu toată căldura inimii sale la hotărîrile C.N.R.C. și își depune votul său de încredere și soarta sa în mîinile comitetului nostru național. Asigurăm pe fruntașii noștri conducători cum că în lupta pentru realizarea idealului nostru național le vom întinde tot sprijinul posibil și sintem gata de a jertfi și viața pentru înfăptuirea aceluia ideal măreț”¹⁹.

Frământările revoluționare exprimau dorința maselor populare pentru înfăptuirea revendicărilor lor sociale și naționale. Un raport al organelor administrative din Năsăud arată că „atît în Năsăud, cît și în satele din jur există mare aplicație spre comunism și bolșevism... în prezent... sute de foști prizonieri din Rusia, infiltrați cu idei comuniste și dispunînd de arme și muniții nu încetează a încerca să răzvrătească populația”²⁰. Soldații „înclinau spre repaus și o parte din ei spre mișcări bolșevice” care erau mai mult locale, la sate (de exemplu la Sieuț) dar și în orașe ca Năsăud și Bis-

¹⁴ „Adevărul”, din 26 oct./10 nov. 1918.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Al. Matel, *Documente despre marea Untre*, Glasul vremii, în „Arhiva Someșană” (1973—1974), Năsăud, 1974, p. 90.

¹⁷ Arh. St. Buc., fond C.N.R. Năsăud, dosar 9, f. 2.

¹⁸ Ibidem, f. 2—3.

¹⁹ Ibidem, fond C.N.R. Solnoc-Dobica, dosar 2/1918, f. 82—84.

²⁰ Arh. St. Năsăud, fond C.N.R. Năsăud, colecția Marțian, pachet I/6, f. 4—5.

trița²¹. La Silivașul de Cîmpie au început să ocupe pămînturile moșierești²². Conte G. Bethlen a cerut sprijinul Senatului din Cluj pentru apărarea moșilor lui de la Draga, amenințate de către țărani²³.

În primele zile ale lui noiembrie 1918, în Comitatul Bistrița-Năsăud, organizarea puterii locale a fost încredințată unor organe alese de „jos în sus”. Primpretorul plășii Năsăud raporta la 6 noiembrie 1918 că în plasa Năsăud „autoritățile comunale nu pot funcționa deoarece poporul a preluat puterea prin gărzile naționale”²⁴.

La 2 noiembrie 1918 Schröder, comandantul jandarmeriei comitatului Bistrița-Năsăud telegrafia la Brașov că „cele mai multe posturi au fost silite să-și înceteze total activitatea din cauza izgonirii jandarmilor”²⁵.

De asemenea, pe la jumătatea lunii noiembrie 1918, la vestea lansată intenționat de căpitanul Nicolae Anton, comandantul gărzilor naționale române din comitatul Bistrița-Năsăud, că românii de pe Valea Bîrgăului vor ataca Bistrița, comandantul jandarmeriei maghiare a predat echipamentele și magazinele, părăsind în grabă orașul²⁶.

Consiliile naționale române, ca organe ale administrației locale, au fost înființate în cadrul unor însușite adunări populare în care masele populare și-au manifestat deschis adeviziunea pentru unirea Transilvaniei cu România.

În comitatul Bistrița-Năsăud cea mai mare parte a membrilor gărzilor naționale erau țărani. Din cei 1141 de membri din cele 65 comune 1063 (93,16%) erau țărani, iar 78 (6,89%) erau mici meseriași, militari și intelectuali.

Consiliul național Comitatens Bistrița-Năsăud, constituit într-o adunare populară, era compus din: dr. Gavril Tripon, avocat, Vasile Pahone, avocat, dr. Leon Scridon, Dionisie Vaida (preot), Grigore Pletosu, protopop, dr. Alex Pop ca președinți iar ca notari: dr. Victor Moldovan, Emil A. Chirfa, dr. Leon Lazăr, Ioan Petringel, Aurel Belteag și Ion Corbu casier. La aceștia

se mai adaugă „vreo 60 membri din bărbați de încredere din toate straturile societății”²⁷.

Pe agenda de lucru, consiliul național comitatens și-a înscris probleme ca: aprovizionarea populației cu alimente și lemne de foc, introducerea limbii române în administrație și în școli etc.

Într-o atmosferă de puternică efervescență revoluționară a avut loc alegerea celor 12 delegați pentru adunarea de la Alba Iulia. În afara delegaților celor două cercuri electorale la Alba Iulia au mai fost prezenți delegați ai reuniunii de lectură, ai reuniunii de cîntări și ai Gimnaziului din Năsăud, ai Reuniunii de femei din Bistrița și ai gărzilor naționale din comitat, iar ca reprezentanți oficiali ai muncitorimii Al. Cîrdan, Iosif Tăpăloga și Vasile Sîngeorzan²⁸.

Lupta maselor populare din ținuturile Năsăud și Bistrița pentru unirea cu România a fost sprijinită de activitatea unor personalități din care amintim: Enea Grapini, Laurențiu Oanea, Iulian Marțian, Victor Motogna, Gavril Tripon și alții.

În timpul adunării de la Alba Iulia în toate satele românești de pe cuprinsul comitatului Bistrița-Năsăud s-a răspîndit vestea marii hotărîri luate de reprezentanții națiunii, îndemnînd la rîvnă și muncă pentru a face din țara unită, țara împlinirii năzuințelor de veacuri ale poporului român.

PARTICIPANȚI SĂLĂJENI LA MAREA UNIRE

DORU E. GORON

La 1 Decembrie 1918, pe Cîmpul lui Horea de la Alba-Iulia împreună cu românii din toate județele Transilvaniei, și românii sălăjени au votat Marea Unire, împlinindu-se astfel deziideratul de veacuri al nației române. La acest mare forum au participat de pe meleagurile sălăjene sute de țărani, intelectuali, meseriași etc. care au „ținut să ia parte la desăvîrșirea marelui act al Unirii”.

²¹ I. Bureacă, *Aspecte privitoare la constituirea și activitatea consiliilor și gărzilor naționale din '18 în județul Bistrița-Năsăud*, Bistrița, 1978, ms.

²² I. Kovaci, *Relații agrare și mișcări țărănești în România, 1908—1921*, București, Edit. politică, 1967, p. 268.

²³ Arh. St. Buc., fond C.N.R. Năsăud, dosar 6, f. 2.

²⁴ Arhiva Someșeană, vol. II, Năsăud, 1974, p. 142.

²⁵ I. Bureacă, *op. cit.*,

²⁶ Arhiva Someșeană, vol. II, 1974, f. 142.

²⁷ Al. Matei, *op. cit.*, p. 80.

²⁸ „Studii și cercetări entografice”, Bistrița, 1977, p. 61.

Un rol important în pregătirea și organizarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia l-a avut Consiliul Național Român Central de la Arad.

În urma publicării Regulamentului pentru alegerea deputaților Adunării Naționale de la Alba Iulia și a convocării Marii Adunări Naționale pentru ziua de 1 Decembrie 1918, au avut loc în întreaga Transilvanie alegeri de deputați, care să reprezinte poporul român la istoricul eveniment.

Alegerea delegaților pentru Adunarea de la Alba Iulia a fost un prilej de manifestare a voinței maselor populare pentru Unirea Transilvaniei cu România.

Delegații au fost aleși din „toate straturile națiunii noastre...”, reprezentând toate organizațiile politico-culturale, religioase, economice, sportive, militare etc. de pe întreg teritoriul Transilvaniei.

În județul Sălaj erau la acea dată cinci cercuri electorale (Dioșod, Zălau, Tășnad, Cehu-Silvaniei și Șimleul-Silvaniei) care alegeau 31 de delegați cu drept de vot, plus 12 membri de drept reprezentând societățile culturale din județ: „ASTRA” — trei, „Societatea pentru fond de teatru român” — unul, „Reuniunea Femeilor Române Sălăjene” — trei, „Reuniunea Învățătorilor Români Sălăjeni” — unul, „Corpul ecleziastic” — trei, „Garda Națională Română” — unul.

Fiecare delegat cu drept de vot avea asupra sa un „credențional” (mandat de vot), eliberat în adunările populare ținute cu această ocazie, fiind semnat de președintele și notarul adunării, precum și de toți bărbații de încredere ai comunelor.

În desfășurarea acestor evenimente, rolul sălăjenilor a fost cu atât mai însemnat cu cât Sălajul, întins de-o parte și de alta a munților Meseș și Riu Ses (Plopiș) era socotit ca nefăcînd parte din Transilvania. Deci românii de aici au manifestat voință, putere, putere pe care și-o trăgeau din numărul lor mare care popula întinsele sate ale Sălajului.

Sălăjenii au mers la Alba-Iulia făcînd pe jos zeci de kilometri pînă la Zălau, Ciucea, Jibou etc. pentru a urca în „trenul Unirii”. Bucuria, entuziasmul și măreția actului istoric pentru destinul neamului românesc au făcut ca românii să înfrunte toate obstacolele aceluia drum de neuitat. Nu s-au speriat de trenul hodorogit sau de vagoanele de marfă ce li s-au pus la dispoziție și nici cînd elementele reacționare

de pe întreg traseul au atacat trenul care-l ducea spre Cîmpul lui Horea. Cine-i mai putea opri atunci pe românii care știau că sosise marea și mult așteptata clipă, cînd după veacuri de asuprire străină puteau să-și manifeste singuri voința exprimată pe Cîmpia Libertății în 1848 „NOI VREM SĂ NE UNIM CU ȚARA”.

Din miile de participanți la Alba-Iulia, cu sau fără mandat, amintim pe cîțiva dintre sălăjenii, care prin munca lor au contribuit la pregătirea Unirii și apoi la consolidarea ei: George Pop de Băsești, Victor Deleu, Alexandru Aciu, Augustin Pinte, Petre Micu, Alexandru Bohățel, George și Ioan Petruca, Iulian Andrei Domșa și mulți alții.

În zilele noastre, împovărați de ani, dar și de bucuria că trăiesc să aniverseze marea sărbătoare mai trăiesc 15 participanți din Sălaj, părtași la Alba-Iulia la UNIREA pe veci a TRANSILVANIEI cu ROMÂNIA.

Am reușit să-i cunoaștem și să vorbim cu ei despre actul Unirii. Mulți dintre ei povestesc cu lacrimi în ochi despre evenimentele trăite. Din noianul amintirilor am desprins în rîndurile ce urmează cîteva dintre ele.

Județul Sălaj a fost reprezentat de 43 delegați cu drept de vot. Dintre aceștia mai trăiește doar George Petruca, în vîrstă de 84 de ani, originar din Aghireș-Zălau, pensionar în municipiul Cluj-Napoca. Profesorul pensionar George Petruca, descendent dintr-o familie de vechi cărturari și luptători pentru libertatea și cultura poporului român, mărturisește: „Sfîrșitul războiului m-a prins în Budapesta ca student al Facultății de litere și filozofie. În septembrie 1918, m-am reîntors în Sălajul natal și m-am stabilit la Jibou, în casa doctorului Bozac, unde am pregătit în particular pe cei doi copii ai săi. Doctorul Bozac a fost primul om care mi-a pus drapelul tricolor în mînă, spunîndu-mi că nu peste mult timp toți românii se vor uni într-o singură țară.

Am luat parte la constituirea C.N.R. din Jibou, iar spre sfîrșitul lunii noiembrie 1918 am fost ales delegat cu dreptul de a exprima la Alba-Iulia voința și hotărîrea maselor populare din Jibou pentru Unire.

Nici nu pot să exprim în vorbe însuflețirea și entuziasmul care caracteriza populația românească din Jibou și din împrejurimi în acel sfîrșit de noiembrie și început de decembrie 1918.

În trenul care ne ducea spre marea clipă, entuziasmul cuprinse pe toți de același cuget. Răsunau cîntecele patriotice pe care le știam de mic copil, dar pe care nu le puteam cînta. Acum „Tricolorul“, „Pe-al nostru steag e scris Unire“ și „Deșteaptă-te române“ se înălțau din toate inimile.

Prezența la marele eveniment istoric petrecut cu 60 de ani în urmă pe Cîmpul lui Horea, a fost pentru mine cea mai înălțătoare clipă care-i este dată unui om să o trăiască. Nu voi uita niciodată acele clipe care pecetluiau odată pentru totdeauna Unirea Transilvaniei cu România, Unire pentru care luptaseră de veacuri atîtea generații, bucurîndu-mă că printre ei s-a numărat și modesta mea persoană“.

Veniți de pe frontul italian sau rusec, mulți soldați sălăjeni au participat la mișcările revoluționare din noiembrie 1918, la constituirea C.N.R. și a G.N.R., participînd totodată și la adunarea de la Alba-Iulia.

Astfel, Petre C. Micu, azi pensionar în Ileana, fost elev-plutonier în Regimentul 32 honvezi, după ce s-a reîntors pe jos de pe frontul italian, a organizat din însărcinarea C.N.R. Solnoc-Dăbica, satele de pe Valea Someșului în consilii și gărzi naționale, arătînd că „mereu eram la datorie, pe teren în comune, așteptînd ziua cea mare a Unirii, după cum o dorea toată suflarea românească a Ardealului“. Deși avea numai 19 ani, Petre C. Micu a plecat spre Alba-Iulia „împreună cu doi soldați gardiști ne-am alăturat și noi pentru a participa la marele act al Unirii, conduși fiind numai și numai de sentimente naționale, fără a avea vre-o delegație... În dimineața zilei de 1 Decembrie s-a făcut un timp frumos cu un soare strălucitor și cu un cer senin. Din toate părțile au început mii de oameni să pătrundă pe toate străzile orașului, care iarăși încolonați au defilat în fața sediului C.N.R.S. Aceste coloane înaintau spre cetate prin poarta lui Mihai Viteazul, unde filfiiuau două steaguri naționale și de acolo spre Cîmpul lui Horea și spre sala Unirii. Apoi s-a decretat UNIREA. A fost un entuziasm care nu se poate descrie. Țin să arăt că românii adunați pe Cîmpia Libertății din Blaj, la 1848, au cerut și au strigat că vrem unirea cu țara, iar noi cei adunați pe Cîmpul lui Horea la Alba Iulia am făcut adevărata Unire pe veci“.

Vorbind despre plecarea la Alba-Iulia, țărănul Nicolae Ciocean din Bobota, azi în vîrstă de 82 de ani spune: „În gara Zălau, pe peron

era adunată o mare mulțime de oameni din diferite sate. Aici le-a vorbit cu mare patos avocatul dr. Alexandru Aciu despre însemnătatea adunării de la Alba-Iulia, care și-a început cuvîntul cu următoarea chemare „Cei care pleacă la Alba-Iulia, toți pe lîngă mine roată“. S-a urcat pe o masă și cu un glas de tunet a început înflăcăratul discurs, în urma căruia s-a cîntat „Tricolorul“. Apoi a explicat mulțimii adunate simbolul și însemnătatea „Tricolorului“...

Noi țărani sălăjeni eram așezați la Alba-Iulia pe Cîmpul lui Horea, martirul țărănimii. Acolo ne-a vorbit despre întregirea neamului nostru neuitatul Iuliu Hossu, într-o înflăcărată chemare către mulțime, pe care n-am s-o uit. Și pentru ca să nu se uite niciodată o spun și altora de șazece de ani încoace“.

Ioan Breban din satul Lupoia, comuna Creaca, un țărăn înalt cu părul albit de vreme își amintește despre drumul parcurs acum 60 de ani „Din comuna noastră am mers la Alba Iulia cinci bărbați. Pînă la Jibou pe jos, doar învățătorul invalid de război Ioan Micu a fost dus cu căruța. El ni l-a arătat pe George Pop de Băsești pentru prima dată. Bătrînul era cuprins cu o eșarfă tricoloră, iar prezența sa a îmbărbătat pe toată lumea. Cîntecele patriotice nu mai conteneau. Tîrziu în noapte undeva cînd trenul pornea dintr-o stație s-a tras în vagoane. Ion Arion ciuruit de gloanțe lîngă vagonul nostru ținea drapelul. Trenul s-a oprit, garda a fost dezarmată și-am înțeles cu toții că evenimentul se petrecuse în gara Cucerdea-Războieni. La Alba-Iulia am fost primiți de studenți și fanfara lor care cînta un cîntec foarte frumos. În jurul orei 12, cînd mulțimea de afară a aflat că s-a semnat „Unirea Transilvaniei cu România“ a izbucnit în aplauze și aruncînd căciulile în sus a strigat „Trăiască România Mare“. Fanfarele cîntau, clopotele catedralei nu mai conteneau să bată. Bucuria noastră era nemărginită. Ajunși acasă am explicat poporului adunat ce s-a hotărît la Alba-Iulia. Ne-am făcut și un drapel tricolor pe care l-am sfințit și-am depus jurămîntul. Din garda la drapel făceau parte Vasile Rusu, Gheorghe Mureșan și Ioan Fachioli“.

Înrolat ca „voluntar“ în armata austro-ungară, Traian Căprariu din satul Fetindia, comuna Meseșeni de Jos, obligat, contrar voinței sale să lupte pe frontul italian, se întorcea tocmai cînd tatăl său, învățătorul satului, or-

ganiza C.N.R. comunal. Pleacă singur la Alba-Iulia, ducînd cu sine toate gîndurile și năzuințele consătenilor săi. Traian Căprariu are azi 80 de ani și ne declară: „Cînd a sosit ceasul izbăvirii mama nu l-a lăsat pe tatăl meu să meargă pentru că era cunoscut ca nesupus jandarmilor. Puștile pîndeau de după garduri și nu știai care ți-e prietenă și care nu. Nu știai de unde te pîndește moartea. Din Fetindia am plecat singur. Din Aghireș au plecat Ioan Petruca, Arsinte Matei, Vasile Buta și Gavril Dobocan, iar din Meseșenii de Sus au participat Gligor Milaș, Nicolae Bica în frunte cu învățătorul Titeron Mureșan.

Ajunși cu toții în Zălau am fost întîmpinați de către Iulian Andrei Domșa, avocații Gheorghe Pop și Augustin Pinte, care au vorbit mulțimii. Atunci am înțeles mai bine noi și mulțimea de ce mergem la Alba-Iulia... Înțorși acasă ne-a întîmpinat întregul sat cîntînd „Deșteaptă-te române“, de unde se vede că în zilele acelea nici tata nu stătuse de pomană“.

Ambroziu Demble din comuna Buciumi avea pe atunci 21 de ani și venise și el de pe frontul italian: „Aici în comună — spune el — s-au întîmplat multe în timpul revoluției. Pe noi ne frămînta atunci dorința de unire, speram și credeam în aceasta pentru că gîndeam că vom fi liberi și vom avea și noi pămîntul nostru și drepturi egale cu toți. Aici, pe Valea Almașului am avut un mare animator al poporului, un bun orator și organizator, protopopul Vasile L. Pop, care alături de preotul din Buciumi, Cornel Oțel și Tap Sachie, precum și mulți alții, am pornit spre Alba-Iulia prin Ciucea. Ne-am dus la Alba-Iulia să vedem unde au fost trași pe roată martirii neamului Horea, Cloșca și Crișan. Și apoi de ce ne-am dus? Ne-am dus să vedem și să auzim cum înflorește țara. O așa bucurie nu se poate pogori peste om de două ori în viață“.

Ioan Petruca din Aghireș — Zălau, are azi 83 de ani și este pensionar în municipiul Cluj-Napoca, unde locuiește împreună cu fratele său George Petruca. Ziarist de profesie, Ioan Petruca povestește: „În acele zile de mari frămîntări naționale fiind student al Academiei teologice, m-am reîntors acasă. De aici, împreună cu alți trei localnici am pornit spre Alba-Iulia.

În centrele de plasă se țineau întruniri, la care poporul în straie de sărbătoare, venea cu mic cu mare. Numai în Zălau s-au ținut peste 15 astfel de adunări pregătitoare pentru Alba-

Iulia. În piața orașului veneau locuitorii satelor din jur, de la poalele Meseșului. Erau atît de numeroși încît nimeni nu mai putea face atunci nici un gest de împotrăvire. Sufletește toți eram pregătiți și trăiam cu ideea de România Mare. Nu era român să nu-și fi pus tricolorul la butonieră, la mîncă sau la pălărie“.

Este cunoscut aportul deosebit la înfăptuirea Unirii al socialiștilor români. Pe cîmpul lui Horea a fost prezent și muncitorul socialist Petre Borzescu din Cehei — Șimleu-Silvaniei. Petre Borzescu acum de 85 de ani, mărturisește: „Drumul pornea din Șimleu. Țineam legătura cu prietenul meu, Tiron Albani, care se afla în fruntea Partidului Social-Democrat din Ardeal și Ungaria. Noi, social-democrații nu puteam lipsi de la acest mare eveniment al anului. Cauza neamului nostru era cauza noastră, a social-democraților, pregătiți pentru marele sacrificiu. Așa simțeam. Așa gîndeam și așa am înfăptuit cel mai scump vis al nostru. Cine va scrie istoria acelor zile înălțătoare va găsi acolo învîrstată ființa noastră în marea ființă a națiunii. Aș vrea să se știe acest lucru“.

Din declarațiile inginerului pensionar, Alexandru Bohățel, comandantul Gărzii Naționale Române de altădată din Băsești, cel care l-a însoțit pe octogenarul George Pop de Băsești la Alba-Iulia consemnăm: „Am plecat cu trenul din Ulciug-Băsești, înfruntînd riscurile ce se ivesc într-un asemenea drum. Trenului i s-au tot adăugat vagoane și concentrat o lume imensă și entuziasată din Ulmeni, Jibou, Ileanda, Dej, Bistrița, Năsăud, Salva etc. Răsunau cîntecele „Deșteaptă-te române“, „Pe-al nostru steag a scris Unire“, la auzul cărora vibrația entuziasată a mulțimii adunată în aceste locuri luase o amploare nebănuită“. Alexandru Bohățel a consemnat în memoriile sale felul cum George Pop de Băsești vedea pe mai departe procesul de dezvoltare și întărire a actului Unirii: „Unirea în luptă și muncă a tuturor forțelor creatoare ale neamului pentru a ne vedea ieșiți din situația în care ne-au adus foștii stăpînitori ai Austro-Ungariei din trecut“.

Profesorul Leontin Ghergariu, ales pe atunci într-un colectiv de încartiruire s-a străduit încă în seara de 29—30 noiembrie să-i cazeze pe delegați: „Au venit și reprezentanți din localități și din afara hotarelor de azi ale țării, pe care nu se conta. Am încartiruit în sectorul meu pe un oarecare Dunca și Naghi din Csen-

ger, pe cineva cu numele de Matyas din Atya și alții vreo opt, care nu știau românește, însă simțeau românește și voiau să nu se rupă de frații lor din România. A fost un gest care m-a impresionat adinc și un act a cărui importanță istorică vorbește de la sine. Nu-l voi uita niciodată”.

O altă interesantă mărturie este aceea lui Ion Marinceș din Criștelec, în vîrstă de 84 de ani : „M-am hotărît să merg și eu la marele praznic al neamului. Am mers mai mult pe jos decît cu trenul. Veneau noroade din toate satele Sălajului, cîntînd „Deșteaptă-te române” și „Ardealul, Ardealul ne cheamă”. Am trăit cele mai înălțătoare clipe ale vieții mele. N-am să le uit pînă voi închide ochii. N-aș vrea să le uite nici cei de astăzi și din viitor... eu aștept să vină la mine cît mai mulți tineri să le spun, nu din cărți, ci din cartea trăită a vieții mele, care știe ce înseamnă dragostea de țară și de pămîntul părinților noștri”.

Am adus în atenția cititorilor cîteva crîmpeie din amintirile păstrate pînă în zilele noastre, în inima celor prezenți la Alba-Iulia. Cum vibra atunci inima lor, așa vibra inima întregii țări. Lacrimile lor erau ultima zguduire pentru veacurile de suferință și împilare, iar atmosfera plină de patriotism era omagiul adus din sufletul națiunii memoriei înaintașilor care au luptat pentru pregătirea și înfăptuirea acestei zile de neuitat din istoria poporului român.

APORTUL POPULAȚIEI DIN JUDEȚUL HUNEDOARA LA UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA

ION FRĂȚILĂ
VASILE IONAȘ

În toamna anului 1918, muncitorii mineri constituiau detașamentul cel mai numeros și mai bine organizat al muncitorilor din județul Hunedoara.

Prin organele de presă muncitorești și în cadrul a numeroase adunări minerii se pronunță pentru încheierea păcii și îmbunătățirea condițiilor lor de viață și de muncă.

În această perioadă se constituie sindicatele altor categorii de muncitori, cum este cel al metalurgiștilor din Hunedoara și Ghelar. Pe linia

organizării proletariatului reapar numeroase organizații social-democratice. Secția română a Partidului Social Democrat din Ungaria dispunea în toamna anului 1918 de organizații compacte în orașele mari ale Transilvaniei, precum și într-o serie de centre muncitorești cum erau Petroșani, Brad, Orăștie¹. Organizațiile muncitorești din județul Hunedoara, ca și cele din întreaga Transilvanie vor reuși să imprime evenimentelor care se pregăteau la sfîrșitul anului 1918 un caracter democratic.

În septembrie 1918 au loc acțiuni ale minerilor din Valea Jiului care se amplifică în luna următoare. La 29 octombrie minerii din Petroșani au declarat o grevă generală cu un pronunțat caracter politic. Potrivit procesului verbal înțocmit de Ion Popescu, în cadrul adunării ținute în aceeași zi a fost adoptată o hotărîre cerînd încheierea păcii, dizolvarea parlamentului și autodeterminarea pentru naționalități. Unul dintre vorbitori, Zamora Achim, a prezentat doleanțele poporului român din Transilvania².

Alături de greve și alte acțiuni ale muncitorilor se intensifică lupta țărănimii pentru îmbunătățirea traiului zilnic care cunoscuse o accentuată înrăutățire în anii războiului. În 30 de sate din județul Hunedoara au avut loc la începutul lunii noiembrie 1918 acțiuni țărănești. Amintim dintre acestea satele Cerbăl, Mihăileni, Ribița, Lunca, Bozeș etc.³. Furia țăranilor și a soldaților întorși de pe front s-a îndreptat împotriva autorităților comunale, în special asupra notarilor care au comis abuzuri față de familiile celor înrolați în armată.

Amploarea mișcărilor sociale, deruta intervenită în urma înfrîngerilor militare suferite de imperiul austro-ungar au paralizat activitatea organelor administrative și de represiune. Referindu-se la situația din prima jumătate a lunii noiembrie, prefectul județului Hunedoara relatează ulterior că „nu mai exista putere publică jandarmerie, deoarece populația a gonit pe jandarmi... sau a pretins retragerea lor”⁴. Un alt raport, din 3 noiembrie 1918 al conducerii comitatense preciza că „organele administrative au

¹ Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la unire*, vol. I, Oradea, 1938, p. 115.

² Muzeul Unirii din Alba Iulia, inv. 3880, Memoriile dr. Dominic Stanca, fasc. III, f. 8.

³ Arh. St. Sibiu, fond ASTRA, Rapoartele primărilor asupra evenimentelor din toamna anului 1918, dosar 1/1922, f. 46, 40, 99, 101, 117.

⁴ *Din trecutul de luptă al muncitorimii hunedorene*, Muzeul regional Hunedoara-Deva, p. 243.

fugit în mare parte, mai mulți notari cercuali au fost masacrați. Cercul se strânge și devine din ce în ce mai periculos”⁵.

În această atmosferă de efervescentă revoluționară lupta de eliberare națională a românilor ia un nou avânt, intrînd pe un făgaș care va duce la rezultate decisive în procesul de formare a statului național român unitar.

La sfîrșitul lunii octombrie 1918, după declarația de autodeterminare a poporului român rostită de Alexandru Vaida Voievod în parlamentul Ungariei, au loc intense consultări între membrii de frunte ai Partidului Național Român, între aceștia și reprezentanții socialiștilor români, avînd ca scop crearea unui organism politic capabil să conducă lupta pentru unirea Transilvaniei cu România. Acest organism va fi Consiliul Național Român Central, înființat la 31 octombrie 1918.

Constituirea C.N.R.C. a marcat începutul unei vaste mișcări de organizare a potențialului de luptă al românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Manifestul lansat la 3 noiembrie 1918 de către P.N.R. intitulat „Spre orientare” în care se cerea ca „în fiecare comitat să se constituie un consiliu național român comitatens, afiliat Consiliului Național Român Central” a avut un larg ecou. S-au format, la începutul lunii noiembrie, consilii naționale române comitatense și locale, primele afiliate C.N.R.C., iar celelalte ca secții ale consiliilor naționale comitatense. Organizarea consiliilor naționale comitatense s-a realizat nu numai la chemarea C.N.R.C. ci și la inițiativa proprie a populației românești. Consiliile naționale locale erau organe alese în cadrul unor mari adunări populare cu participarea tuturor locuitorilor, din rîndul cărora se detașau intelectuali, animatorii și conducătorii luptei naționale pe plan local⁶. Apărute ca urmare a frămîntărilor revoluționare, a demonstrațiilor de stradă, consiliile naționale au trecut la constituirea forței publice înarmate prin crearea gărzilor naționale, la organizarea vieții politice și administrative în localitățile și comitatele respective.

Primul consiliu național român din județ s-a constituit la 5 noiembrie în orașul Hunedoara, avînd ca președinte pe avocatul Gheorghe Dușleșiu, ca secretar pe Nicolae Macrea, notar

Constantin Dima și alți șase membri. Proclamîndu-și adeviziunea sa la C.N.R.C. consiliul național din Hunedoara se autoîntitula „Secția Hunedoara a C.N.R.C.”. Imediat după constituire consiliul național din Hunedoara a lansat un apel către populația din localitate cerînd păstrarea ordinii și încredere în conducătorul luptei naționale a românilor⁷.

La Deva, Consiliul național român a luat ființă în 7 noiembrie în cadrul unei adunări populare. Conducătorii consiliului erau avocații dr. Virgil Olariu, dr. Petru Groza, dr. Iustin Pop și Moise Savu. În aceeași zi, în prezența membrilor consiliului național s-a constituit garda națională română sub conducerea mai multor ofițeri români între care locotenentul Sever Ghila, locotenentul Alexandru Ianculovici, sublocotenenții Ioan Roman și Ulpiu Almășescu, avînd ca medic pe dr. Eugen Hossu. În ziua următoare garda națională română a cutureierat satele din împrejurimile Devei cu drapelul tricolor în frunte pentru a organiza gărzi naționale locale.

Concomitent cu consiliul național român din Deva s-a format cel din Orăștie, ales în cadrul unei entuziaste adunări populare la care au participat numeroși locuitori ai orașului și ai satelor învecinate. Președinte al consiliului național român a fost ales în unanimitate dr. Aurel Vlad, membru al comitetului executiv al P.N.R. și al C.N.R.C. iar comandant al gărzii naționale Titus Cernăuțeanu locotenent colonel în fostul regiment 64 infanterie din Orăștie.

Într-o atmosferă sărbătorească s-a constituit, la 8 noiembrie, consiliul național român și garda națională română la Cugir, unde populația și-a exprimat hotărîrea de a contribui din toate puterile la propășirea națională. După solemnitatea depunerii jurămîntului a avut loc o mare serbare populară la care s-au cîntat cîntece patriotice ca „Deșteaptă-te române”, „Hora Unirii” s-au recitat versuri de George Coșbuc, Vasile Alecsandri, Octavian Goga și s-au prezentat dansuri populare românești⁸.

În Valea Jiului, unde aspectul social al mișcării era predominant, consiliul național român cercual ia ființă la 11 noiembrie 1918 în urma unei întruniri la restaurantul Ridval din Petroșani. La întrunire, la care Romulus Mioc a fost ales președinte al consiliului național român, a luat cuvînul și muncitorul socialist Ioan Duma,

⁵ *Relații agrare și mișcări țărănești în România*, București, Edit. politică, 1967, p. 242.

⁶ *Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, Edit. politică, București, 1970, p. 595.

⁷ Muzeul Unirii din Alba Iulia, inv. 1216.

⁸ „Libertatea”, Orăștie, nr. 4, din 1918.

cerînd ca sfaturile naționale române să conlucreze cu organizațiile muncitorești, cu Partidul Social Democrat⁹.

Asemenea consilii naționale române au luat ființă nu numai în orașe ci și în satele județului. Deosebit de active au fost consiliile și gărzile naționale din satele Bințiți (astăzi Aurel Vlaicu), Beriu, Căstău, Vaidei, Romos, Vinerea, Mărtinești, Sibot, Turdaș, Pricaz din plasa Orăștie și Folt, Bozeș, Boiu, Băcăinți, Rapolt, Homorod, din plasa Geoagiu¹⁰. Ca organe locale cu sarcini politice și administrative, consiliile naționale s-au conformat instrucțiunilor C.N.R.C. și au activat pentru păstrarea liniștii și ordinii în localitățile unde fuseseră alese. Referitor la sarcinile ce le reveneau membrii consiliului național din Lăpușnic scriau: „Subscriși membri ai consiliului național român și ai gardei naționale din Lăpușnic (cercul Ilia Murășană, comitatul Hunedoara) foști soldați în armata austro-ungară, precum și cetățeni ai statului ungar, declarăm prin aceasta solemn că ne alăturăm la consiliul național român și îi oferim cu toată abnegația sprijinul nostru, purtînd totodată grijă pentru păzirea ordinii publice și a siguranței averii comune și private. Ne obligăm mai departe că aceste și alte idei umanitare și naționale le vom propaga și la concetățenii noștri”¹¹.

Între preocupările consiliilor naționale române notăm asigurarea transporturilor și aprovizionarea populației cu cele necesare traiului zilnic, rezolvarea problemei agrare, scăderea impozitelor, combaterea epidemiilor. Consiliile naționale române au desfășurat propagandă pentru calm, evitarea ciocnirilor și vărsărilor de sînge, pentru rezolvarea pe cale pașnică a dezideratului național. Este semnificativ manifestul din 5 noiembrie 1918 lansat de consiliul național român din orașul Hunedoara: „Frați români! sfatul poporului român și legiunea sa (toți ofițerii și soldații români) muncesc zi și noapte ca pacea și drepturile națiunii române să se înfăptuiască. Adunarea națională, stăpîna întregii obște, va desăvîrși apoi lucrarea sfîntă pentru limba, legea și moșia românească... pînă va răsună glasul a-

dunării, numai dușmanii națiunii pot asmuța poporul de la sate la fapte nesocotite, nevrednice de români și de ocară pentru creștini... Cine-i român și cine-i creștin păzește pacea și buna rînduială, averea și viața, ascultînd cu sfințenie poruncile mai marilor săi”¹².

Pentru păstrarea ordinii consiliile naționale române s-au sprijinit pe gărzile naționale române, formate în marea lor majoritate din soldați și ofițeri români, participanți la primul război mondial în rîndurile armatei austro-ungare. Misiunea lor era de a apăra localitățile împotriva elementelor reacționare ale fostei administrații austro-ungare, supravegherea căilor ferate, apărarea împotriva abuzurilor și silniciilor comise de trupele germane în retragere.

În calea constituirii gărzilor naționale române s-au ridicat numeroase piedici, ca lipsa armelor și a echipamentului, lipsa banilor pentru recompensarea gardiștilor, opoziția autorităților maghiare, toate la un loc făcînd ca procesul organizării gărzilor să se desfășoare în unele locuri mai încet.

La Ilia garda națională română s-a format pentru a respinge atacurile unui tren blindat venit în noiembrie 1918 dinspre Arad și ai cărui ocupanți au făcut o incursiune în satul Gurasada. Adunînd soldați demobilizați din satele Stretea, Ilia, Gothatea și Gurasada fostul ofițer Ion Giurgiu a format o gardă națională de 25 de oameni și au luat măsuri de apărare împotriva unor noi atacuri¹³.

În scopul apărării căii ferate din zona Ilia și a podului de fier peste Mureș a fost constituită o gardă de 40 de foști militari la Gothatea, după ce trupele germane în retragere au devastat bunurile unor locuitori¹⁴.

Garda națională română din Orăștie a rechiziționat 7 locomotive aparținînd trupelor germane. La protestul generalului Mackensen comisia militară condusă de Vasile Goldiș a apreciat măsura luată de gardiștii români îndreptățită, deoarece germanii se făcuseră vinovați de o serie de abuzuri. Ulterior locomotivele rechiziționate vor fi folosite pentru transportul tunurilor la Alba Iulia a maselor populare participante la adunarea din 1 decembrie 1918¹⁵.

⁹ Muzeul Unirii din Alba Iulia, Memoriile lui Dominic Stanca, inv. 3880, f. 9.

¹⁰ Ioan I. Șerban, *Mișcările revoluționare din toamna anului 1918 și pregătirea unirii Transilvaniei cu România în ținutul Orăștiei*, în „Apulum”, XIV, 1976, p. 376.

¹¹ Arh. St. Arad, fond Ștefan Cicio Pop, act 22; *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Edit. politică, București, 1970, p. 581.

¹² Muzeul Unirii din Alba Iulia, inv. 1816.

¹³ Ibidem, inv. 3875, Memoriile lui Ioan Giurgiu.

¹⁴ Arh. St. Sibiu, fond ASTRA, Rapoarte ale primărilor privind evenimentele din toamna anului 1918, dosar 1/1922, f. 124.

¹⁵ Ioan I. Șerban, *op. cit.*, p. 376–377.

La Petroșani au existat două gărzi „Garda roșie” și „Garda națională română”. Prima, formată din muncitori în frunte cu minerul Barabaș, păzea cartierele muncitorești și minele, iar Garda națională română, condusă de locotenentul Ștefan Moga și sublocotenentul Salcă veghea la menținerea ordinii în centrul și împrejurimile orașului ¹⁶.

Astfel de gărzi naționale române au funcționat în aproape toate satele județului Hunedoara, bucurându-se de sprijinul populației și făcând dovada forței și autorității lor. Aflate sub comanda unor foști ofițeri români din armata austro-ungară, a primarilor, a învățătorilor sau chiar a preoților, gărzile au funcționat și după 1 decembrie 1918 pînă la instaurarea noii administrații românești.

În lunile octombrie și noiembrie 1918 evenimentele din Transilvania s-au derulat cu repeziciune. Revendicările cu caracter social afirmate de forțele progresiste se împleteau strîns cu dorința de unire a Transilvaniei cu România. Un act istoric de o asemenea importanță nu putea fi decît opera maselor largi populare, de aceea s-a ivit ideea unei adunări naționale care să constituie expresia voinței unanime de unire a poporului român.

După eșurarea tratatelor de la Arad dintre delegația guvernului maghiar condusă de Jászi Oszkár și C.N.R.C., la 18 noiembrie 1918, în numele Marelui Sfat al Națiunii Române, Ștefan Cicio Pop ca președinte și Gheorghe Crișan ca secretar adresează manifestul „Către popoarele lumii”. Manifestul afirma că națiunea română... este hotărîtă a-și înființa pe teritoriul locuit de dînsa statul său liber și independent. Pentru realizarea acestui deziderat se cerea sprijinul întregului popor român din Transilvania.

După lansarea manifestului s-a hotărît convocarea adunării de la Alba Iulia, unde reprezentanții românilor din Transilvania și din părțile ungurene aveau să decidă asupra viitorului lor. Textul convocării Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia și regulamentul pentru alegerea deputaților au fost publicate la 20 noiembrie 1918, stîrnind un val de entuziasm în întreaga Transilvanie.

Aducînd la cunoștința locuitorilor vestea convocării Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia ziarul „Libertatea” din Orăștie scria: „Această adunare este chemată să hotărască

asupra sorții neamului nostru și să exprime voința nestrămutată a națiunii române care pretinde sus și tare unirea națională”. Ziarul chema, în numele consiliului național român din Orăștie pe toți românii să participe la adunare: „Fraților, pentru ca adunarea aceasta să fie cît se poate de impozantă, datori sîntem de a ne îngriji ca prin numărul participanților să dovedim lumii întregi că poporul român una este și că toți împreună pretindem sus și tare formarea statului național român unitar și puternic” ¹⁷.

Același manifest, din 25 noiembrie 1918 se încheia cu chemarea „Veniți dară în număr mare la Alba Iulia ca toți împreună să strigăm: „Trăiască România mare!” ¹⁸.

Avîntul patriotic care a cuprins întreaga Transilvanie s-a făcut simțit cu ocazia adunărilor în care au fost aleși delegații la adunarea de la Alba Iulia. Alegerile au avut un profund caracter democratic și au fost organizate de consiliile naționale române locale în cadrul unor adunări populare în care obștea românilor își stabilea delegații. Prezentăm pentru exemplificare convocatorul consiliului național român din satul Mintia „Plugarii și muncitorii români care au împlinit 24 de ani și au locuință stabilă în Mintia sînt invitați prin aceasta a se întruni duminică 24 noiembrie a.c. în casele judei comunal Aron Podelean cu scopul de a alege delegații de lipsă pentru adunarea generală națională ce se va ține la Alba Iulia”. La adunare învățătorul Augustin Pop a rostit o însuflețită cuvîntare despre însemnătatea evenimentului ¹⁹.

Asemenea adunări au avut loc în toate localitățile județului fiind aleși pentru adunare reprezentanți ai poporului român. Găsim între delegații din județ pe avocații Francisc Longin, Petru Groza, Ioan Mihu, Aurel Vlad, protopopii Ioan Dobre, Iosif Moraru, Cornel Popescu, Vasile Domșa, directorii de bănci Ioan Ghișa, Augustin Nicoară, Valer Petco, profesorii Traian Suci, Ioan Radu, Andrei Grecu, reprezentantele femeilor Dora Smeu, Octavia Mazzuchi, Eugenia Budoiu, Maria Farcaș, socialiștii Dionisie Pîrvu și Petru Seleşan din Deva, Ioan Herța și Avram Oltean din Orăștie, Gavril Deac și Dumitru Mutoi din Săcărîmb, plugarii Petru Ioja, Nicolae Podelean, Ștefan Hima, Petru Pîrva, meșteșugarii Ilie Zirna, Aron Radu, Mihai Orădean,

¹⁷ „Libertatea”, Orăștie, an. XV, nr. 2, din 8/21 noiembrie 1918.

¹⁸ Muzeul Unirii din Alba Iulia, inv. 1824.

¹⁹ Ibidem, inv. 818.

¹⁶ Muzeul Unirii din Alba Iulia, Memoriile dr. Dominic Stanca, inv. 3880, fasc. III, p. 3.

Ioan Duma, Alexandru Moraru, Ioan Dobai, reprezentantul gărzilor naționale, sublocotenentul Aron Demian și mulți alții.

În cadrul adunărilor participanții dădeau glas dorinței lor ca delegații aleși să voteze pentru unirea Transilvaniei cu România și să realizeze în acest chip marele ideal național al românilor. Locuitorii din Leșnic alegeau la 28 noiembrie 1918 „în unanimitate de voturi ca reprezentanți ai lor la Marea Adunare Națională ce se va ține la Alba Iulia pe învățătorul local Ioan Coșea, George Istvan a lui Nicolae și Ioan Poruțiu, pe care îi posedă cu acest credinționar, împuternicindu-i ca în numele nostru al tuturor să ia parte la marea adunare națională și acolo în numele a toată suflarea românească din Leșnic să adreseze și să declare sfânt și solemn că noi toți vrem întruchiparea marelui ideal național român, adică unirea tuturor românilor într-un stat național român... care va avea să ne ocrotească și păzească pe noi toți copiii ei, aceasta o vrem, pentru aceasta trăim și muncim...”²⁰

La rîndul lor, țărani din Strei-Sîngiorgiu cereau împuternicirii lor Dănescu Moise a lui Petru ca... „Acolo să vorbească în numele nostru, contribuind cu votul său la hotărîrea ce se va aduce în acea adunare, primind votul lui ca și cînd ar fi votul nostru al tuturor”²¹.

Alături de cei aleși au răspuns chemării de a merge la Alba Iulia mii de oameni din cele mai îndepărtate localități ale județului, aparținînd celor mai diferite categorii sociale. Din Valea Jiului participa un grup numeros de muncitori în frunte cu I. Cisăr, Achim Zamora, I. Jurca, purtînd steaguri roșii. Ei își exprimau convingerea că odată cu unirea se vor realiza și revendicările sociale pentru care luptau socialiștii. Din satele mai mici participau cîte 4—5 locuitori, dar din orașele județului au mers la Alba Iulia sute de oameni, 4—500 din Orăștie, 200 din Deva, 50—60 din Brad, 40 din Hațeg etc.

Din Valea Jiului, odată cu delegații muncitorilor mineri a plecat spre Alba Iulia un pluton al gărzii naționale române în frunte cu dr. Dominic Stanca, atît pentru a participa la adunare cît și pentru a întări forțele de ordine ale gărzii naționale din Alba Iulia conduse de căpitanul Medrea. Ajunși în Alba Iulia au constatat că organizarea era desăvîrșită, astfel încît efectivul

gărzii naționale din Petroșani a participat alături de ceilalți români la desfășurarea adunării²².

Deoarece nu toți românii au putut merge la Alba Iulia, în ziua de 1 decembrie 1918 au avut loc în mai multe localități ale județului, între care Orăștie și Hațeg, adunări însuflețite în care poporul și-a manifestat bucuria față de actul unirii. Au fost trimise numeroase telegrame de adeziune față de lucrările adunării naționale de la Alba Iulia. În telegrama sfatului național român din Lupeni scria „Dorim din inimă succes. Trăiască conducătorii”, iar Mureșan, în numele sfatului național român din Petrila și Petroșani trimitea telegrama „Aderăm la rezoluția Adunării naționale române”. Într-o altă telegramă se arăta „Subscrișii și cu nesubscrișii din Fintoag... dorim cu toată inima ca toate părțile locuite de români să se alătore României”²³.

Din județul Hunedoara s-au păstrat numeroase „credinționale” prin care delegații adunărilor electorale locale erau împuterniciți să-i reprezinte pe alegători la Marea adunare națională de la Alba Iulia. S-au mai păstrat, de asemenea, liste de adeziuni acoperite cu miile de semnături ale celor care își manifestau „dorința fierbinte ce însuflețește inima fiecărui român” de unire.

În acest fel, pe baza dreptului la autodeterminare al naționalităților s-a realizat unirea Transilvaniei cu România, rezultat al consensului unanim al tuturor forțelor sociale și politice din întreaga țară. Rod al luptei revoluționare a maselor din toate provinciile românești, actul de la 1 decembrie 1918 a constituit un moment de mare însemnătate în istoria națiunii și a statului român.

ROLUL CORPULUI DIDACTIC DIN JUDEȚUL BRAȘOV LA LUPTA PENTRU UNITATE NAȚIONALĂ

MONICA VOINA
AURA MACAVEIU

Școala românească din Transilvania, ca principal izvor de cultură, s-a afirmat ca un factor activ în pregătirea generației Unirii, în realizarea comunității culturale a românilor de pe ambele versante ale Carpaților.

²⁰ Ibidem, Documentele unirii, vol. II, p. 795.

²¹ Ibidem, p. 835.

²² Ibidem, Memoriile lui Ioan Bija, inv. 3868.

²³ Ibidem, Documentele unirii, vol. IV, p. 718.

La lupta pentru realizarea unității naționale a poporului român au aderat și școlile românești din Brașov. Astfel, pentru ca ideea de unitate a poporului român să devină realitate, corpul didactic din județul Brașov și-a adus o contribuție deosebită, conștient fiind că destinul lui este indisolubil legat de cel al poporului.

Activitatea corpului didactic din județul Brașov, în cadrul mișcării naționale a românilor din Transilvania, s-a manifestat sub diferite forme: educarea națională a tinerei generații, organizarea de întruniri și conferințe, editarea de publicații pentru cultivarea limbii, literaturii și istoriei poporului român, a tradițiilor sale de luptă pentru recunoașterea drepturilor națiunii române, pentru realizarea unirii Transilvaniei cu România. Membri ai corpului didactic au făcut parte din Sfatul Național Român din Țara Birsei și din gărzile naționale, au luptat în cadrul formațiilor de voluntari români, fiind o prezență activă la Marea Adunare de la Alba Iulia.

Figuri reprezentative de luptători brașoveni pentru unire ca Pompiliu Dan și Constantin Lăcea, au desfășurat încă din timpul studenției o bogată activitate culturală, socială și politică, în sprijinul desăvârșirii unității statului național român.

Pompiliu Dan și-a adus contribuția la elaborarea programului politic și național, intitulat „Replica jurnimii academice române de la universitățile din Viena, Budapesta, Graz și Cluj”¹, determinată de apariția, în iulie 1891, a memoriului studenților maghiari din Cluj, prin care se contestau drepturile românilor din monarhia austro-ungară.

În septembrie 1892, Pompiliu Dan a participat la Congresul anual al studenților de la Roman², iar în iulie 1893, la Conferința Națională de la Sibiu, unde ține un discurs, exprimând voința studențimii române de a lupta pentru făurirea statului național unitar român³.

În perioada studiilor la Viena, Pompiliu Dan a sprijinit apariția, la 1 martie 1893, a publicației studențești „Charta rotunda”, manifestare a solidarității studenților români din centrele universitare ale Europei, având ca scop popularizarea pe plan internațional, a voinței

românilor din Transilvania de păstrare a ființei lor naționale⁴.

În condițiile izbucnirii primului război mondial, a agravării contradicțiilor sociale, mișcarea revoluționară și națională a popoarelor asuprite din Imperiul austro-ungar cunoaște noi dimensiuni. Pentru intelectualitatea românească, ca de fapt pentru întreaga națiune română, țelul suprem al luptei îl constituia făurirea statului național unitar român, împlinirea idealurilor sacre de libertate și unitate națională.

Ca urmare a intensificării mișcării de eliberare națională și a luptei pentru formarea statului național unitar român, sporesc măsurile represive luate de guvernul maghiar.

Astfel, procesul de înaltă trădare intentat în anul 1915 unui grup de peste 20 de intelectuali români, printre care dascălii Pompiliu Dan, din Zărnești, Romul Cristoloveanu din Rîșnov, David Pop din Hărman, Nicolae Hamza din Ghimbav etc.⁵ a avut drept scop compromiterea intelectualilor români patrioți și împiedicarea organizării luptei pentru unire.

Date importante despre arestări, despre regimul din închisori și torturile la care au fost supuși deținuții, precum și despre desfășurarea procesului sînt cuprinse în manuscrisul⁶ rămas de la unul dintre cei condamnați la moarte, învătătorul Romul Cristoloveanu. Însemnările lui Romul Cristoloveanu încep cu descrierea împrejurărilor în care a fost arestat. După o detențiune de două săptămîni în închisoarea din Brașov, la 5 noiembrie 1915 a fost dus la închisoarea militară din Cluj, unde a rămas pînă la eliberare, în 25 octombrie 1918.

În închisoarea de la Cluj au fost deținuți 1 300 patrioți români. Autorul redă pe larg atmosfera apăsătoare ce domnea, comportamentul unora dintre deținuți etc.

Interesante sînt și datele referitoare la proces. În ziua de 26 mai 1916 toți inculpații au primit actul de acuzare al procurorului care cuprinde 74 pagini. Data procesului s-a fixat pentru ziua de 3 iulie, însă a început abia în 6 decembrie.

Convins de nevinovăția sa și a celorlalți acuzați, Romul Cristoloveanu consideră că procesul a fost o înscenare judiciară, prin care autorită-

¹ Arh. St. Brașov, fond Pompiliu Dan, nr. 13; vezi pe larg Mircea Băltescu, *Contribuții privind lupta național-politică a lui Pompiliu Dan*, în „Cumidava, II, 1968, p. 239—240.

² Ibidem, nr. 24, p. 4.

³ Ibidem, p. 7.

⁴ Ibidem, nr. 14, f. 1—12.

⁵ Ibidem, fond Romul Cristoloveanu, nr. 1, p. 5—17.

⁶ Ibidem, vezi pe larg Ștefan Suciu, *Date inedite despre procesul patrioților români din Transilvania (1918) sau File din jurnalul unui brașovean condamnat la moarte*.

țile de atunci urmăreau să discrediteze pe fruntașii mișcării naționale, acuzându-i de „trădători și spioni“.

Acuzat pentru fapta de a fi „pregătit o schiță despre întăriturile militare din Rîșnov și din împrejurimi și i-a dat-o lui Pop David pentru scop de spionaj“ — Romul Cristoloveanu este condamnat, împreună cu alte 8 persoane, la moarte prin spînzurătoare. Recursul făcut de apărare a fost respins de Tribunalul suprem militar la data de 31 mai 1918.

Sub presiunea evenimentelor care anunțau iminenta destrămarea a monarhiei austro-ungare, la 25 octombrie 1918 Romul Cristoloveanu, împreună cu ceilalți deținuți politici sînt eliberați.

Cu toate măsurile luate de guvernul maghiar, școlile românești din Transilvania continuă să reprezinte focare morale de rezistență, încadrîndu-se în lupta de eliberare socială și națională a românilor din Transilvania, luptă care s-a transformat într-o puternică mișcare revoluționară.

Un alt dascăl brașovean, Ioan Iosif Pușcariu, din Bran în anii 1915—1916, a desfășurat o intensă activitate în zona de frontieră a Branului cu România, furnizînd armatei române informații cu privire la armamentul și pozițiile de luptă ale trupelor austro-ungare⁷.

În august 1916, cînd armata română, trecînd Carpații, ocupă Brașovul, dascălii brașoveni se alătură noii conduceri românești a orașului, desfășurîndu-și activitatea în birourile primăriei și ale prefecturii, în spitale etc.⁸ Tot dascălii au fost aceia care au sprijinit editarea „Gazetei Transilvaniei“ ca ziar liber pînă la 6 octombrie 1916⁹.

În această perioadă de conducere românească a orașului Brașov, în „Gazeta Transilvaniei“ condusă de prof. Victor Braniște și avîndu-l redactor pe prof. Constantin Lacea, s-au publicat articole de fond cu tema : „Dezmembrarea Austro-Ungariei și formarea statului național român prin unirea ținuturilor transilvănene și a părților ungurene cu România“¹⁰.

Victor Braniște, înțelegînd just lupta națională și socială a românilor din Transilvania, scria : „Noi, popoarele care nu numai geograficește legate indisolubil unele de altele, dar și prin

dezvoltarea noastră seculară, cît și prin aspirațiile noastre în viitor, sîntem așa de intim legate unele de altele, încît fără a ne teme că vom fi desziși, putem enunța ca dogmă izvorită din necesitățile stringente ale națiunii, că existența noastră ca popoare conștiente și cu individualitate națională precis dețărîmîntă este reciproc condiționată“¹¹.

Lipsită de ajutorul promis de aliați, armata română a fost nevoită să se retragă, iar Brașovul a fost reocupat de vechile autorități : „Brașovul, în special societatea românească, se găsea în situația cea mai deplorabilă ce se putea închipui... cu case distruse, pe străzi numai patru-le militare, jandarmi, detectivi“¹².

Odată cu retragerea armatei române a plecat și o parte a populației românești, în special intelectualii, printre care și mulți dascăli. Din cei 13 profesori de la gimnaziul brașovean, 8 împreună cu dr. Iosif Blaga, directorul școlii, au părăsit orașul trecînd în România¹³. Printre dascălii care au părăsit Brașovul se aflau : Gh. Dima, dr. Ioan Bunea, Ioan Petrovici, dr. Sterie Stinghe, Axente Banciu, Nicolae Bogdan, D. Lupan, dr. C-tin Lacea, Gh. Vătășan Dr. C. Papuc, C. Mușlea și N. Oancea¹⁴.

În vara și toamna anului 1918, în întreaga Transilvanie s-a intensificat mișcarea de eliberare națională a românilor și de unire a Transilvaniei cu România. Această mișcare revoluționară a cuprins și Țara Bîrsei. Răspunzînd apelului lansat de Consiliul Național Român din Arad s-au înființat și în județul Brașov consilii (sfaturi) naționale și gărzi naționale române, emanație a voinței poporului, care preluînd conducerea din mîna autorităților austro-ungare, pregăteau Marea Adunare populară de la Alba Iulia.

La 2 noiembrie 1918 adunarea la care au participat locuitorii orașului și județului Brașov a ales un consiliu național, intitulat „Sfatul Național Român din Țara Bîrsei“, sub președinția protopopului dr. Vasile Saftu, din comitetul executiv făcînd parte și 5 profesori : Gh. Dima, dr. Nicolae Stinghe, Ioan Pricu, Ovidiu Dante German și Ilie Cristea¹⁵.

⁷ Ibidem.

⁷ Mircea Băltescu, *op. cit.*, p. 232.

⁸ Ion Nicoară, *Lupta brașovenilor pentru desăvîrșirea unității naționale*, în „Studii și articole de istorie“, XI, 1968, p. 199.

⁹ Ibidem, p. 202.

¹⁰ Mircea Băltescu, *Figuri de luptători brașoveni pentru unire*, în „Drum Nou“ din decembrie 1968, p. 2.

¹² Iosif Blaga, *Războiul și școala noastră*, în „Anuarul Liceului Andrei Șaguna“ din Brașov, anul jubiliar 1924—1925, p. XV—LXXV.

¹³ Arh. St. Brașov, fond Eforia școlilor române, dosar 489.

¹⁴ Iosif Blaga, *op. cit.*, p. XXVIII.

¹⁵ Ion Nicoară, *Sfatul Național Român din Țara Bîrsei*, în „Astra“, an III, nr. 8, 27 august, 1968, p. 4.

De asemenea, și din consiliile naționale care s-au înființat în comunele din Țara Birsei, făceau parte dascăli ca : dr. Iosif Pușcariu și dr. A. Stoian la Bran, Ioan Iosif la Rupea, Moise Brumboiu la Tohan și Pompiliu Dan la Zărnești¹⁶. În adunarea de la 3 noiembrie 1918 s-a înființat garda națională la Brașov și apoi și în comune¹⁷. Gărzile naționale au desfășurat o activitate intensă de dezarmare a trupelor austro-ungare care se retrăgeau din România, asigurau ordinea și aprovizionarea populației.

Pentru mai buna organizare a gărzilor naționale s-a înființat un „Consiliu militar județean” avându-l drept comandant pe cpt. Aurel Ciortea, profesor la gimnaziul român din Brașov¹⁸.

Tot la adunarea din 3 noiembrie 1918 s-a hotărât editarea unui ziar, care să susțină activitatea „Sfatului Național Român din Țara Birsei”¹⁹.

Acest ziar a fost denumit „Glasul Ardealului” și a apărut la 9 noiembrie 1918 sub redacția unui comitet din care făceau parte profesorii Ilie Cristea și Ovidiu Dante German²⁰.

Apărut ca o necesitate imediată, „Glasul Ardealului” a reprezentat o tribună de mobilizare la lupta pentru unitatea politică a poporului român. De fapt, încă în primul număr, în cuvîntul „Către cititori”, redacția ziarului și-a precizat scopurile : „luminarea poporului nostru asupra intereselor sale imediate, îndrumarea lui în această clipă — o scînteiere cu valoare deosebită” — care trebuie bine gîndită și folosită²¹.

Desfășurînd o intensă activitate pentru organizarea de comitete și grăzi naționale în Țara Birsei, „Glasul Ardealului” publică apelul Consiliului Național Român din Țara Birsei, intitulat „Frați români”²² și articole ca : „Stat național” în nr. 2, „Acum ori niciodată pentru uni-re” din nr. 4, publicate de cei doi redactori, profesorii Ilie Cristea și Ovidiu Dante German, mobilizatoare la luptă pentru desăvîrșirea statului național unitar român.

Aceleași idei se întîlneau și în articolele publicate de ziarul „Românul” al cărui director a fost Vasile Goldiș, profesor de istorie la Liceul „Șaguna”, fost președinte al „Astreii”.

În anul 1918 Vasile Goldiș redactează un manifest în care arăta că : „Națiunea română nu dorește să stăpînească asupra altor neamuri. Națiunea română prin ființa sa însăși este întruparea democrației celei mai desăvîrșite... Pe teritoriul său stămoșesc națiunea română este gata a asigura fiecărui popor deplina libertate națională”²³. Tot Vasile Goldiș, scrie la 10 noiembrie 1918 ultimatum-ul Consiliului Național Român, adresat guvernului maghiar de la Budapesta²⁴, iar la 21 noiembrie 1918 convocarea la Adunarea națională de la Alba Iulia, în care se menționa : „Istoria ne cheamă la fapte. Mersul irezistibil al civilizației omenești a scos și neamul nostru românesc din întunericul robiei la lumina conștiinței de sine. Ne-am trezit din somnul de moarte și vrem să trăim alături de celelalte națiuni ale lumii, liberi și independenți”²⁵.

Și tocmai pentru ca opinia publică progresistă și cercurile politice ale Europei să cunoască importanța luptei naționale a românilor din monarhia austro-ungară, necesitatea desăvîrșirii unității statului național român, patrioții români, printre care și dascălii brașoveni, au desfășurat o intensă activitate pe plan internațional.

Astfel, profesorii Nicolae Bogdan, dr. Constantin Lacea și Iosif Blaga, stabiliți în Suedia, au luat legătura cu Legația României condusă de ministrul Derussi, activînd într-un birou de presă și propagandă, pentru susținerea cauzei românești²⁶.

În toamna anului 1918, la invitația lui Take Ionescu, cei trei profesori pleacă la Paris unde vor face parte din „Consiliul unității naționale a românilor” — organism politic al emigrației române din Franța²⁷. În cadrul acestui consiliu, Constantin Lacea și Nicolae Bogdan au lucrat la Comisia presei, iar Iosif Blaga a întocmit o hartă etnografică a Transilvaniei, pentru susținerea revendicărilor poporului român²⁸. Profesorii stabiliți în Franța furnizează, de asemenea, ziarului „La Roumanie”, materiale referitoare la situația românilor din Transilvania²⁹, iar Nicolae Bogdan a scris studiul „Les Rou-

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ion Nicoară, *Glasul Ardealului*, — ziarul brașovean al unității naționale de la 1 decembrie 1918, în „Cumidava”, II, 1968, p. 212.

²⁰ Ibidem.

²¹ „Glasul Ardealului” nr. 1, 1918, p. 1.

²² Ibidem, nr. 2, 1918, p. 2.

²³ Virgil Ludu, *Luptători brașoveni pentru unire* — Vasile Goldiș, în „Drum Nou” din 23 noiembrie 1968, p. 2.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ion Nicoară, *Lupta brașovenilor...* p. 198.

²⁷ Ibidem, p. 200.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

mains Transylvains“ publicat în revista condusă de Traian Vuia, revistă orientată spre susținerea unității naționale³⁰.

În același sens a activat și profesorul George Moroianu în perioada 1907–1918, în calitate de diplomat și atașat comercial în Anglia, Austro-Ungaria, Italia, Elveția, Rusia, stabilind contacte cu numeroși oameni politici și de cultură³¹.

În anul 1918 George Moroianu a prezentat ministrului de externe al Angliei un memoriu asupra drepturilor poporului român, subliniind lupta acestuia pentru libertate și unire³².

În zilele premergătoare Adunării Naționale de la Alba Iulia, în întreaga Transilvanie domnea o atmosferă entuziastă. S-au organizat adunări populare în toate cercurile electorale, alegându-se câte cinci delegați de fiecare cerc. La Brașov, ziarul „Glasul Ardealului“ a publicat în fiecare număr al său chemări către poporul român, convocându-l la adunarea stabilită pentru data de 1 decembrie 1918. Dascălii conduceau sute de țărani din satele Transilvaniei spre Alba Iulia, astfel că în dimineața zilei de 1 decembrie 1918, în acest oraș se aflau 100 000 de oameni. În aceeași dimineață a apărut la Alba Iulia ziarul „Alba Iulia“, organ al proclamării unității naționale. În primul număr al ziarului se afirma crezul politic al maselor populare: „De acum slobozi suntem să ne spunem cuvîntul și să ne alegem calea. Această cale nu poate să fie decît aceea a unirii noastre cu toți românii într-un singur stat național românesc. România... este unica formă de existență firească și necesară a neamului românesc“³³.

Cei 52 de delegați oficiali ai orașului și județului Brașov aparțineau tuturor categoriilor sociale. Printre aceștia se aflau și profesorii: Aurel Ciorte, din partea gimnaziului român, Ioan Pricu din partea școlii comerciale și Ovidiu Dante German din partea ziarului „Glasul Ardealului“³⁴. Ei au aderat la curentul democratic care s-a pronunțat pentru unirea cu România și înfăptuirea programului de reforme.

În atmosfera de enuziasm general, profesorul de istorie Vasile Goldiș, militant neobosit pen-

tru drepturile românilor a citit proclamația Unirii Transilvaniei cu România, în care se afirma: „națiunile trebuie să fie libere ca astfel între egale drepturi și condițiuni să poată încheia acea mare unire a popoarelor care va fi chemată să reprezinte o concepție superioară pe seama civilizației“³⁵.

La 3 decembrie 1918 „Glasul Ardealului“ publică în chenar tricolor hotărîrea de unire a poporului român. În articolul de fond „Înviere“, profesorul Ilie Cristea arată: „Înfăptuirea unității naționale este considerată ca început al unei noi și luminoase epoci în viața poporului român, căci membrele care aveau pînă acum un singur suflet vor constitui de acum și un singur corp“³⁶. În încheiere, Ilie Cristea arată că „după 18 veacuri de împilare neamul românesc învie“ și că „hotărîrea de unire n-a fost luată nicidecum — așa cum susține propaganda reacționară — de teama armatei române, ci ne-a fost impusă de porniri categorice și irezistibile“.

În aceeași zi, la Brașov, a avut loc o mare manifestație populară organizată pentru sărbătorirea marelui act al Unirii. În fruntea acestei manifestații s-au aflat profesorii, elevii și fanfara gimnaziului român din Brașov. Entuziasmul participanților exprima bucuria sinceră a poporului român, a cărui luptă seculară pentru libertate și unitate națională n-a fost zadarnică.

LUPTA ROMÂNILOR MARAMUREȘENI PENTRU LIBERTATE ȘI UNITATE NAȚIONALĂ (1848–1918)

VASILE CĂPILNEAN

Lupta românilor maramureșeni pentru libertate și unitate națională, cuprinsă între anii de afirmare conștientă a idealului național și anul înfăptuirii sale, a avut ca principală forță socială țărănimea românească, în marea sa majoritate iobagă, căreia i s-au adăugat pe parcursul deceniilor următoare muncitorimea, tîrgoveții și intelectualitatea ridicată din popor.

Masele populare maramureșene, animate de ideile generoase ale revoluției, ce izbucnise în

³⁰ *Ibidem*, p. 201.

³¹ *Ibidem*, p. 202.

³² Mircea Băltesanu, *Figuri de luptători brașoveni pentru unire*, în „Drum Nou“ din 1 decembrie 1968, p. 2.

³³ Vasile Popeangă, *Lupta corpului didactic din Transilvania pentru realizarea unirii de la Alba Iulia*, în „Revista de pedagogie“, an XVII, nr. 9, 1968, p. 105.

³⁴ Ion Nicoară, *Contribuția școlilor brașovene...* p. 4.

³⁵ Vasile Popeangă, *op. cit.*, p. 106.

³⁶ „Glasul Ardealului“, nr. 19, 1968, p. 1.

primăvara anului 1848, așteptau de la aceasta nu numai desființarea servituțiilor feudale ci și drepturi de ordin național. Aceste deziderate majore, fără asigurarea cărora „și republica e numai un despotism afurisit” cum susținea Simion Bărnuțiu, și-au găsit formularea în programul revoluționar de la Blaj.

Ideile de libertate socială și națională ale revoluției de la 1848 aveau să fie aduse la cunoștință prin presa vremii și prin reprezentanții săi participanți la adunările de pe Cîmpia Libertății de la Blaj.

Trimis preoților din satele maramureșene pentru a fi citit și explicat în biserici, cu scopul de a strînge de la popor cîte un florin de sat pe seama delegaților ce urmau a pleca la „sfătuirea” de la Blaj, apelul care îi asigura că „Nu dorm acuma, fraților nici românași noștri în vechiul somn al neștiinței, le răsare și lor cîte un luceafăr preici-precole și de acuma afară de voință nimica lipsește”¹ a avut un puternic ecou în mase.

Printre cei peste 40 000 de participanți pe Cîmpia Libertății de la Blaj s-au aflat mulți români de pe cuprinsul actualului județ Maramureș², unii consemnați în documente, alții rămași în anonimat, dar care întorși acasă au dat un suflu mai puternic luptelor revoluționare pentru libertate națională și dreptate socială.

Începînd din primăvara lui 1848 și pînă în vara anului 1849 pe cuprinsul actualului județ Maramureș au avut loc adevărate bătălii între țărani români răsculați și forțele de „pacificare” maghiare.

Între Baia Mare, Sighet, Pesta sau Debrețin, între Cluj și Satu Mare poștalioanele purtau zilnic corespondență și ordine în scopul înfrîngerii dorinței de libertate a românilor maramureșeni, lăpușeni sau chioareni.

Într-un document din 28 septembrie 1848 adresat de Gabor Mihalyi, împuternicitul guvernamental, vicecomitelui Mihalcea de la Sighet se plîngea că aproape tot Chioarul și Lăpușul sînt răsculate, atrăgîndu-i atenția să supravegheze satele de pe Văile Cosăului și Vișeuului, mîrginașe cu Transilvania deoarece „pe

cea mai mare parte a locuitorilor din Chioar și împrejurime colonelul Urban al Regimentului de graniță de la Năsăud într-atîta i-a ademenit încît în prezent întreg ținutul se află în stare de răscoală”³, asigurîndu-l că „dacă va fi nevoie va decide și folosirea forței armate”⁴.

Cu toate măsurile de pază și intimidare luate nu au putut fi evitate ciocnirile sîngeroase, soldate cu morți și răniți. Aceste ciocniri au fost deosebit de puernice pe văile Izei și Vișeuului și la Borșa⁵, în apropiere de Baia Mare la podul Cătălina de pe riul Lăpușului, care s-au soldat cu 68 de morți, 100 de răniți, 18 prizonieri⁶ și sate incendiate.

Rezistența răsculaților a fost atît de puternică încît „fiecare sat trebuie cucerit cu puterea armelor” scria același Gabor Mihalyi în noiembrie 1848. În timpul revoluției de la 1848/49 maramureșenii și-au exprimat cu mult curaj dorința lor de libertate națională și și socială.

Printre documentele semnificative în acest sens amintim ordinul Ministerului de Interne dat din Seghedin la 29 iulie 1849 împuternicitului guvernamental Gavril Mihalyi spre „a fi adus în grabă la cunoștința poporului român și sîrb în mod deosebit prin conducătorii lor”⁷ prin care să se arate dorința unei depline împăcări a naționalităților, urmată de Adunarea Națională de la Pesta⁸.

Din aceeași perioadă aducem în discuție un document din toamna anului 1849 care constituie un punct de referință al mișcării naționale românești.

În noiembrie 1849, în sinodul de toamnă, preoțimea și învățătorimea baimăreană, plătind același tribut politicii duplicitare a Curții Vieneze, își exprimă recunoștința față de „acel prea înalt edict al preainaltei domnitoare Case Austriace prin care s-a preaîndurat toate națiunile acestei țări, cu egalitatea drepturilor naționale a le mîngăia”⁹.

³ Arh. St. Baia Mare, colecția de documente dr. Ion Mihalyi de Apșa, inv. nr. 337, act. 65/1848.

⁴ Ibidem, inv. nr. 329, act 60/1848, f. 19.

⁵ Arh. St. Baia Mare, fond Prefectura județului Maramureș, act 163/1848, f. 1—4.

⁶ Ibidem, colecția de documente dr. Ion Mihalyi de Apșa, inv. nr. 337, act. 63/1848.

⁷ Ibidem, act 76/1849.

⁸ Ibidem,

⁹ Ibidem, fond Prefectura gr. cat. Baia Mare, dosar 605/1848.

¹ Arh. St. Baia Mare, Protopopiatul gr. cat. Basești, Protocol, 1846—1848, poz. 75 și 78.

² Kovacs Iosif, *Societatea din Chioar în 1848*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca, XVIII, 1975, p. 380; Vezi și Arh. St. Baia Mare, Colecția de documente, inventar nr. 280, act 1/1848.

Este vorba de Constituția din martie a aceleiași an, în numele căreia ei pretind de la forurile superioare și de la popor că „în toate împrejurările, sau oficiale, sau private, nu în alta fără numai în limba națională română să facă înștiințare sau cerere”¹⁰.

În deceniile următoare lupta pentru libertate națională s-a dus pe tărîmul cultivării limbii române și al extinderii și dezvoltării învățămîntului românesc. Odată cu numirea în fruntea districtului „literar” de la Oradea a lui Iosif Pop Sălăgean și subordonarea școlilor maramureșene acestui district s-au creat condiții favorabile dezvoltării învățămîntului românesc.

Sub direcțiunea lui Iosif Pop Sălăgean s-au emis nenumărate apeluri și circulare pentru extinderea școlii naționale „în tot satul” în ideea că „pînă n-o fi școală în tot satul românesc, pînă n-or fi toți românii învățați, tot hulit și batjocorit va fi neamul nostru românesc”¹¹.

Documentele atestă faptul că pe lîngă redeschiderea școlilor românești existente înainte de revoluție, s-au înființat altele noi și s-au făcut eforturi curajoase pentru înființarea de gimnazii românești în Baia Mare, Șomcuța Mare, Seini sau Tg. Lăpuș. Pe altă parte, au fost sprijinite gimnaziile românești de la Blaj, Beiuș și Brașov¹².

Odată cu instaurarea regimului liberal, inaugurat prin diploma imperială din octombrie 1860, care a stimulat participarea naționalităților la viața culturală și politică, lupta românilor din monarhia austriacă s-a intensificat.

În fruntea comitatelor și districtelor au fost numiți funcționari români, care au încurajat și sprijinit înființarea de societăți culturale, școli etc. menite să contribuie la emanciparea culturală a poporului român și la continua întărire a conștiinței sale naționale.

În fruntea comitatului Maramureș a fost numit Iosif Man, iar ca pretori alți funcționari români. Cu sprijinul acestora românii și-au înființat, încă în 1860 „Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș” o puternică asociație culturală sub auspiciile căreia au fost dezbătute cele mai arzătoare probleme naționale: păstrarea și cultivarea limbii române, a obiceiurilor și tradițiilor populare, formarea de cadre de învățători și funcționari

care să contribuie la luminarea poporului și la continua dezvoltare a conștiinței sale naționale¹³.

Asociațiunea maramureșeană și-a înființat în 1862 o preparandie de învățători, iar după închiderea ei un „convict” prin intermediul căruia s-au putut susține la gimnaziul maghiar din localitate mulți tineri români, pentru care funcționa încă din 1859 o catedră de limba română¹⁴.

În același timp, în fruntea districtului Chioar a fost numit în funcția de căpitan suprem profesorul beiușan Sigismund Pop, unul din cei mai apropiați colaboratori ai lui Nicolae Bălcescu, în demersurile sale de apropiere a celor două tabere revoluționare¹⁵.

Acesta, imediat ce și-a preluat funcția, a luat măsuri energice pentru promovarea intereselor națiunii române, printre care, decretarea la 19 decembrie 1861, a limbii române ca limbă oficială pentru acest district, cerînd totodată de la monarh convocarea dietei românești ca națiunea română să-și realizeze pe cale constituțională dreptul egalei îndreptățiri¹⁶.

Prin intermediul ziarului „Concordia” editat în 1861 și foarte răspîndit între românii maramureșeni, au fost puse în circulație idei înaintate ale epocii.

Legînd istoria noastră de cea a popoarelor europene, încă în articolul din numărul de probă se sublinia că „deviza cea sublimă a secolului e *principiul naționalității*. Stăruința popoarelor mai înainte de toate e unitatea națională, adunîndu-se toți fiii unei mari familii de aceeași limbă, datine etc. spre a forma națiunea care, socotită în spațiul ce cuprinde se zice și patria, pentru ca astfel, încordînd puterile sporite, mai ușor și mai curînd să ajungă la scopul comun...”¹⁷.

În 1861, au avut loc mari acțiuni pentru obținerea dreptului de înființare a unui Congres național al românilor din monarhia austriacă. Această mișcare a determinat o vastă cores-

¹² Tit. Bud, *Analele Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș* (1860—1906), Gherla, 1906.

¹⁴ Arh. St. Cluj, fond Episcopia gr. cat. Gherla, act 859/1858.

¹⁵ Gelu Neamțu, *Deputații români în dieta de la Budapesta*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, XIII, 1970, p. 127.

¹⁶ Constantin Pavel, *Școalele din Beiuș*, (1828—1928), Beiuș, 1928, p. 143.

¹⁷ „Concordia”, Pesta, an. I, nr. 1/1861.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem, act. 75/1949.

¹² T. Hăgan și colectiv, *op. cit.*, p. 133.

pondență între transilvăneni, bănățeni, bihoreni și maramureșeni, s-au întocmit proiecte de memorii, pentru Comisia permanentă românească de la Sibiu, pentru împărat, pentru deputații români din dieta de la Budapesta, pentru obținerea acestui rîvnit congres național, apreciat ca singura modalitate de rezolvare echitabilă a aspirațiilor românești „conștiința de la care atîrnă securitatea publică, prosperitatea și îndestularea generală a statului”¹⁸.

Aducînd în sprijinul acestui deziderat argumente de ordin istoric românii apreciau acest congres ca o condițiune „sine qua non” pentru îmbunătățirea situației lor politice în cadrul monarhiei austriece. Această dorință a format obiectul mai multor „conferințe naționale provinciale, printre care și cea a românilor maramureșeni, ținută la Strimtura la 18 iulie 1861”¹⁹.

Lupta națională crește în intensitate. După instaurarea dualismului austro-ungar în 1867 românii maramureșeni au venit cu noi inițiative, în măsură să demonstreze dorința lor de libertate și unitate națională. Ei și-au intensificat activitatea culturală prin intermediul „Asociațiunii” au înființat în 1867 o Societate de lectură la Sighet al cărei document de constituire exprima credința neștrămutată în izbînda națională. „Dacă toți seculii au avut idealul propriu, căruia din toate puterile (i) s-au adus tămiile și sacrificii, ba pentru a cărui apărare paralică omenirea cu rezonațiune s-a luptat pînă la extreme, atunci idolul seculului nostru cel desmierdat, căruia azi întreaga Europă și reflectă genunchile este naționalitatea, dimpreună cu fiica sa cea naturală, cu limba”²⁰.

Românii maramureșeni au înființat o bibliotecă districtuală, cu sală de lectură, urmărindu-se educarea tinerilor de prin gimnaziile străine a fi buni naționaliști și a se pune stavilă rușinoasei treceri în castrele altora... în fine „A fi în societatea națională, a vorbi și a asculta dulcea limbă maternă fără teamă de remarcațiune, a ceti cu puține spese opuri și jurnale din toată lumea română, cu un cuvînt, a da semn de viață națională!”²¹.

Paralel cu activitatea Astrei maramureșene, în Chioar, Lăpuș și în părțile sătmărene ale actualului Maramureș și-au desfășurat o bogată

activitate despărțămintele Astrei sibiene. De altfel, primul despărțămînt al acestora s-a organizat în Șomcuța Mare, reședința fostului district românesc al Chioarului, care a reunit cu acest prilej o serie de personalități remarcabile ale scrisului românesc printre care, George Barițiu, Iosif Vulcan, Iosif Pop fiu ș.a.²²

Înaltul grad al conștiinței naționale s-a manifestat cu convingere în timpul evenimentelor de la 1877—1878 cînd România și-a dobîndit independența națională și cînd românii maramureșeni și-au adus contribuția fie luptînd cu arma în mînă pe cîmpurile de luptă, fie strîngînd bani și ofrande pentru răniți²³.

Românii maramureșeni s-au afirmat cu curaj și în domeniul economic. Între 1886—1898 ei au înființat mai multe bănci populare de credit, sucursale ale „Albinei” de la Sibiu sau cu sprijinul acestora încurajați în această activitate de George Barițiu.

Aflînd de înființarea unei astfel de bănci românești în apropiere de Baia Mare, G. Barițiu îi scria în 1886 lui Alexiu Berinde de la Seini, care îi trimisese statutele pentru consultare: „M-am bucurat cu atît mai vîrtos de întreprinderea D-voastră cu cît doream mai de mult ca să ne vină o știre ca aceasta și din acele comitate locuite de români, după ce în Transilvania lucrează „Albina” de 14 ani cu prea bun succes și după ce în anii din urmă s-au mai înființat societăți românești de credit și economii pentru popor în Făgăraș, Orăștie, în Deva, Reghin, Cluj, Timișoara în Banat, una mai veche în Năsăud, iar de trei ani o filială sănătoasă a „Albinei” în Brașov. Toate acestea, iar mai vîrtos „Albina” salvară și pînă acum sute de case și moșioare românești de înstrăinare și pe familii de la ruină totală, iară la altele și mai mult le-au ajutat a cumpăra de veci, mai multe mii de iugăre”²⁴.

Întîmpinată la început cu neîncredere, afirmarea tot mai curajoasă a românilor ardeleni pe tărîm economic ajunge să îngrijoreze cercurile politice ale vremii. În 1884, ziarurile din Cluj, scriau nu fără vădită îngrijorare: „Vai de noi și de noi. Am ajuns ca și inteligența valahă

²² V. Căpîlnean, *Centenarul primului despărțămînt al Astrei*, în „Studii și articole”, editat de Societatea de științe filologice, Baia Mare, 1970, p. 115—120.

²³ Al. Matei, *Războiul de independență în documente, aspecte ale manifestării românilor din Transilvania*, în „Almanah Tribuna '74”.

²⁴ Arh. St. Baia Mare, Colecția de documente inv. nr. 330, act. nr. 28/1886.

¹⁸ T. Hăgan și colectiv, *op. cit.*, p. 146.

¹⁹ Arh. St. Baia Mare, fond Protopopiatul Vlșeu, act 71/1861.

²⁰ Ibidem, act 104/1867.

²¹ Ibidem.

și popii valahi să aibă capitaluri de bani și iaca, blăstămata de „Albina” și Blajul cel afurisit ne cumpără moșiile”²⁵.

În aceeași sferă se înscrie și activitatea băncilor românești de credit „Sătmăreana” de la Seini, „Aurora” din Baia Mare, „Perșeia” din Chiuzbaia, „Codreana” din Șomcuța Mare, „Riu-reana” din Coplanic Mănăștur, „Maramureșana” din Sighet și altele înființate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primul deceniu al secolului XX, al căror scop era, în ultimă instanță sprijinirea dezvoltării „scopurilor naționale”²⁶, cum se precizează într-un ordin al prefecturii județului Satu Mare privind urmărirea activității preoților dr. Vasile Luca-ciu și Alexiu Berinde.

În acțiunea de sprijinire a mișcării memorandiste menționăm conferința de la Baia Mare din februarie 1891 în cadrul căreia românii din Chioar, Sălaj și județul Satu Mare au protestat cu energie împotriva abuzurilor autorităților austro-ungare de interzicere a studiului limbii și literaturii naționale în gimnaziile din Baia Mare și Satu Mare unde înființau catedre de limbă română.

În cadrul acestei conferințe²⁷ dr. Vasile Lucaciu a prezentat un documentat memoriu, însoțit și aprobat de către participanți asupra modului în care guvernul maghiar aplica legea pentru egala îndreptățire a naționalităților din Ungaria: „pentru că nu numai că principiile de libertate și de cultură națională nu s-au dezvoltat în favorul națiunii române, ci din contră, cu toate măiestriile apucăturilor politice și cu presiuni de tot felul libertățile publice naționale, condițiunile de progres cultural și economic-național sechestrându-se pe seama unei singure naționalități, suntem ca și deposezați, scoși din cadrele vieții constituționale; legea pentru egala îndreptățire a naționalităților pentru noi e literă moartă, călcată în picioare chiar de aceia care sunt chemați a o susține și a o aplica”²⁸.

Memoriul cerea dotarea catedrelor de limbă română de la gimnaziile din Baia Mare și Satu Mare cu același salariu ca și celelalte

studii ordinare, ea fiind de fapt „limba altor 12 milioane de români”²⁹.

Un moment important în lupta maramureșenilor pentru libertate și unitate națională l-au constituit manifestările prilejuite de serbările „Astrei” de la Baia Mare din 9—10 august 1903³⁰.

Aceste serbări, la care au participat de la București frații Alexandru și Leon Ghika și Arteni din partea ziarului bucureștean „Vremea” în timp ce din partea ziarelor transilvănene au luat parte Russu Șirianu de la „Tribuna poporului”, T. Păcățianu de la „Telegraful român” și dr. V. Braniște de la „Drapelul”, au prilejuit o strălucită manifestare de conștiință românească.

Înflăcăratele discursuri rostite la aceste serbări, tipărite în foaia volantă „Astra” și răspândite între participanți, frumosul program cultural susținut de către tinerimea română din jur, ilustra, în mod convingător, faptul că într-adevăr „Plănuirile acestea romantice și bogate-n frumusețile și tezaurile naturii adăpostesc și susțin un întreg și viguros popor românesc, care nicicând și-n nici o împrejurare nu s-a rupt, sau nu s-a separat de la distrinsul (destinul n.n.) acela măreț ce geniul românismului a croit acestui neam blînd, bun și cu domoală natura fină: unitate în gândire, unitate în aspirațiuni, adevărată unitate în cultură, și prin cultură în libertate. Nici limba, nici legea strămoșească — aceste tesauri pentru care românul și viața și-o pune-n joc și pentru cari știe să și moară de nu-i încătrău — pe-aceste planuri de sub bătrînul Igniș și Valea Someșului nicicând n-a fost lăsată pradă cotoritorilor năpraznici, pentru că vie a fost, este și va fi conștiința românității noastre și a vitalității”³¹.

În preajma izbucnirii primului război mondial autoritățile comitatense devin tot mai susceptibile la orice manifestări cu caracter național din partea românilor. Așa de pildă, în 1913 primarul orașului Baia Mare aflînd de aprobarea dată unei trupe de teatru de la București de a face un turneu în Transilvania, îi cerea prefectului să se folosească de influența sa pe lângă Ministerul de Interne al Ungariei spre a nu aproba astfel de spectacole în orașul

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem, fond Primăria orașului Baia Mare, acte prezidențiale nr. 34 și 39/1891.

²⁷ Ibidem, act. 34/1891.

²⁸ Ibidem, Colecția fotocopii (publicat de Mihoc Blaga în „Muzeul Național”, I, 1975, p. 477—484; Vezi și „Gazeta Transilvaniei” din 12.II. și 10.III.1891).

²⁹ Ibidem.

³⁰ Arh. St. Baia Mare, fond Primăria orașului Baia Mare, acte prezidențiale nr. 62/1903.

³¹ „Astra”, nr. 2, din 9 August 1903.

de pe Săsar, deoarece ele prilejuiesc întâlniri, consfătuiri naționale ale inteligenței române din regiuni mai îndepărtate — Solnoc Dobica, Sălaj și Satu Mare”³².

Un aport important la lupta pentru unire l-a avut maramureșeanul dr. Vasile Lucaciu³³.

Exprimînd starea de spirit din comitatul Satu Mare, din ce în ce mai încordată, primarul orașului Baia Mare îl informa pe prefect în august 1914 că în împrejurimi au loc tot mai dese răzvrătiri, precum și faptul că circula zvonul „că de acum înainte ei (românii n.n.) vor fi stăpîni aici”³⁴.

Ingrijorarea cercurilor politice a crescut după intrarea României în război alături de Antantă.

Prefectul județului Satu Mare cerea autorităților teritoriale să urmărească cu mare atenție și să stîrpească din fașă orice manifestare națională românească și mai ales a acelora „care deja mai demult au fost cunoscuți ca oameni în care nu se putea avea încredere, refugiați în România, unde au desfășurat o vehementă agitație împotriva noastră”³⁵.

Maramureșenii, păstrători și apărători ai tradițiilor naționale strămoșești, au participat activ la apropierea și înfăptuirea idealului secular de libertate și unitate națională, atît pe cîmpurile de luptă, în diviziile de voluntari români formate în Rusia, Italia și Franța, la constituirea cărora o contribuție importantă și-a adus-o și dr. Vasile Lucaciu, cît și prin organizarea lor în consilii și gărzi naționale, imediat după crearea la Oradea, la 31 octombrie 1918 a Consiliului Național Român Central.

Începîndu-și activitatea propriu-zisă la Arad în 2 noiembrie 1918 C.N.R. a depus o intensă activitate de organizare a maselor pentru canalizarea întregului lor efort de luptă în vederea eliberării Transilvaniei și unirii ei cu România³⁶.

În toamna anului 1918, pe actualul teritoriu al județului Maramureș au fost organizate Consiliul național român comitatens Satu Mare în orașul Baia Mare în ziua de 12 noiembrie 1918,

deoarece părțile de vest ale județului, împreună cu orașul Satu Mare încă nu erau eliberate la acea dată și Consiliul național român comitatens Maramureș în Sighet la 22 noiembrie 1918. „Trăim zile istorice — arăta circulara emisă de secția sătmăreană a P.N.R. prin care se convoca adunarea de constituire a C.N.R. Fiecare să steie la culmea chemării și datorinței pentru libertatea neamului nostru”³⁷.

O strălucită manifestare a voinței de libertate și unitate națională au manifestat românii maramureșeni cu prilejul constituirii C.N.R. pentru comitatul Maramureș moment istoric important despre care ziarul „Sfatul” din 7/20 decembrie 1918 relatează: „22 noiembrie 1918. A fost ziua cea mai frumoasă, cea mai aleasă a Maramureșului românesc. S-au adunat românii din toate satele comitatului ca la un semn, cu steaguri, cu cocarde în tricolor românesc. Eram adunați 5—6 000 de oameni, fieștecare cu dor sfînt în inimă, cu dorul arzător de a arăta lumii întregi că neamul românesc din Maramureș știe să-și croiască viitorul, știe să-și aleagă oamenii și mai ales că vrea să dovedească, că stă ca stîncă pe lîngă marele sfat național”³⁸.

După constituirea consiliilor naționale române județene, acestea au trecut la formarea de consilii naționale române în fiecare localitate și a gărzilor naționale române locale. Într-o puternică atmosferă de patriotism românii maramureșeni, sătmăreni, chioreni sau lăpușeni au participat în număr impresionant la aceste adunări, semnînd cu justificată mîndrie și satisfacție protocoalele încheiate cu acel prilej, care cuprindeau prevederile Declarației consiliului național român „națiunea română din Ungaria și Transilvania pretinde să i se ofere puțința de a-și determina liber și absolut fără nici un amestec străin, ea însăși, forma sa instituțională de stat și a coordonării în sinul națiunilor libere”³⁹.

La adunarea populară de la Seini, la care au participat zeci și sute de români din satele de pe Someș, cuprinse în plasa Seini, pentru a-și alege consiliul național român cercual, profesorul Vasile Pop „într-o vorbire însoțitoare”,

³² Arh. St. Baia Mare, fond Primăria orașului Baia Mare, Acte prezidențiale, nr. 7/1913.

³³ Apud T. Hăgan și colectiv, op. cit., p. 97.

³⁴ Arh. St. Baia Mare, Primăria orașului Baia Mare, Acte prezidențiale, nr. 18/1914.

³⁵ Ibidem, act 56/1916.

³⁶ *Unirea Transilvaniei cu România*, 1 decembrie 1918, sub redacția lui Ion Popescu-Puțuri și dr. Augustin Deac, Edit. Politică, București, 1970, p. 376.

³⁷ Arh. St. Baia Mare, fond Consiliul național român cercual Baia Mare, act. 1/1918.

³⁸ „Sfatul” organ oficios al C.N.R. comitatens Maramureș, an I, Sighet, 7/20 dec. 1918.

³⁹ Arh. St. Baia Mare, fond Consiliul național cercual Baia Mare, act 3/1918.

se precizează în procesul verbal din 29 noiembrie 1918, „după ce face cunoscute suferințele poporului român de sub fostele stăpîniri străine, arată însemnătatea unirii popoarelor de un neam și mai cu seamă a tuturor românilor într-un mare stat independent“.

Exprimînd voința unanimă a tuturor românilor din plasa Seini, adunarea și consiliul ales au depus „făgăduință solemnă“ că „vor fi credincioși și ascultători Marelui Sfat Național Român“⁴⁰.

Consiliile naționale comunale, de plasă și comitatense au trecut apoi la alegerea delegaților pentru a participa la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918.

Delegații românilor maramureșeni, chioreni și sătmăreni s-au întîlnit la Baia Mare de unde au luat trenul spre Alba Iulia cu dorul arzător „să rupem lanțurile ruginoase și slăbite, să manifestăm singurul nostru dor de a dispune noi înșine asupra sorții noastre, de a fi liberi și uniți“⁴¹.

Deschizînd Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 George Pop de Băsești evocînd zilele de suferință ale românilor ardeleni și dorința lor de a trăi liberi și uniți cu frații lor din România arăta: „Lanțurile acestei robii sîntem chemați, fraților să le zdrobim astăzi, în această mare adunare națională, a tuturor românilor din Ungaria și Transilvania, aici pe pămîntul stropit cu sîngele martirilor Horea și Cloșca. Vrem să zdrobim lanțurile robiei noastre sufletești, prin realizarea marelui vis al lui Mihai Viteazu. Unirea tuturor celor de o limbă și de o lege, într-un singur și nedespărțit Stat Românesc“⁴².

Documentele create de consiliile naționale române atestă entuziasmul cu care au fost primite de către masele populare maramureșene hotărîrile istorice adunări de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 și voința lor nestrămutată de a contribui la consolidarea acestor cuceriri revoluționare, prin care s-a înfăptuit statul național unitar român, precum și aspirațiile lor pentru noi prefaceri social-economice, care aveau să se înfăptuiască în deceniile viitoare.

⁴⁰ Ibidem, fond Consiliul național cercual Seini, act 12/1918.

⁴¹ „Statul“ din 7/20 decembrie 1918.

⁴² I. Hăgan și colectiv, *op. cit.*, p. 117.

SPRIJINUL DAT DE SOCIETĂȚILE CULTURAL-PATRIOTICE DIN BUCUREȘTI LUPTEI DE ELIBERARE DIN TRANSILVANIA ÎN ANII 1914–1916

OCTAVIA NICHIFOR

Odată cu transformarea conștiinței de neam în conștiință națională și a formării națiunii române moderne, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a celui următor tendințele de unitate se transformă în luptă conștientă pentru realizarea unirii politice a țărilor române.

La izbucnirea primului război mondial, Partidul național român din Transilvania și-a suspendat activitatea pe toată durata războiului; în timp ce o parte din reprezentanții săi, în frunte cu Vasile Lucaciu și Octavian Goga, urmați de un important număr de publiciști și scriitori, s-a refugiat în București pentru a protesta de aici, împotriva împărțirii Transilvaniei, ai căre fii au fost mobilizați cu sutele de mii sub steagurile Austro-Ungariei — și pentru a cere intervenția militară a României.

De acum înainte, în anii neutralității și ai războiului, ei au fost exponenții publici ai aspirațiilor populației românești din Transilvania. În timpul războiului au fost deportați în interiorul Ungariei aproape 10 000 de țărani români din zona de frontieră, iar peste 3000 intelectuali au fost arestați ca suspecți și internați în lagăre¹.

În București se adăposteau numeroși transilvăneni emigrați în urma înăbușirii revoluției burghezo-democratice din 1848–1849 și mai ales după 1867 cînd s-au înăsprit măsurile de reprimare ale dualismului austro-ungar.

Aici au înființat o serie de societăți menite să demaște și să combată politica de desnaționalizare întîrînd spiritul de luptă națională a întregului popor român.

O astfel de societate înființată în București a fost „Transilvania“ pentru ajutorul studenților și elevilor meseriași din Austro-Ungaria înființată în 1867, cu ocazia aniversării zilei

¹ Vasile Netea, *O zi din istoria Transilvaniei, 1 decembrie 1918*, București, 1970, p. 56.

de 3/15 mai 1848². Inițiatorii ei au fost fruntași ai revoluției din 1848: Alexandru Papiu-Ilarian, August Treboniu Laurian, Aron Florian, Ion Maiorescu etc., care își propuneau să realizeze cu armele culturii ceea ce nu putuseră înfăptui cu lancea și sabia.

La 24 ianuarie 1882, cu sprijinul lui C. A. Rosetti se înființează în capitală Societatea „Iridenta română” denumită în 1885 „Societatea Carpați”, care a grupat în jurul ei profesori, comercianți și meseriași originari din Ardeal și care a funcționat pînă în anul 1918³.

„Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor”, organizație cu influențe profunde în toate straturile sociale ale României, cîștigate în urma unei intense activități desfășurate încă din 24 ianuarie 1891, cînd a fost întemeiată în București⁴, de către tineretul universitar, cu scopul de a întreține mereu vie conștiința de solidaritate a întregului popor român, pe baza tezaurului cultural-național, a atras în rîndurile ei cele mai proeminente figuri ale vieții sociale și culturale românești, printre fruntașii ei numărîndu-se Grigore T. Brătianu, primul președinte, V. A. Urechia, D. Onciul, S. Mehedintzi, N. Iorga, B. Șt. Delavrancea, Constantin Notara, Spiru Haret, dr. C. Istrati, Victor Babeș, Octavian Goga etc.

Menită să contribuie la apărarea și afirmarea drepturilor naționale ale românilor societatea „Cercul românilor de peste munți” s-a înființat la 15 decembrie 1908⁵. Principalul scop înscris în programul Cercului era să strîngă legăturile de solidaritate între românii transilvăneni stabiliți în România, să întrețină legături mai strînse cu românii de dincolo de munți, să formeze un centru pentru sprijinirea mișcărilor naționale.

Intensificarea mișcării de eliberare națională în timpul primului război mondial determină o creștere a activității tuturor societăților create

în scopul sprijinirii luptei pentru libertatea și unitatea națională a românilor. În același timp, se înființează și încep să activeze o serie de noi societăți patriotice.

Românii ardeleni, în număr de 200, întruniți la 21 septembrie 1914, în sala Carpați, au luat hotărîrea de a forma o legiune numită „Legiunea ardelenilor”, avînd drapelul ei propriu sub care vor lupta alături de armata română cînd momentul suprem va sosi de a putea înfăptui întregirea hotarelor neamului nostru. În moțiunea votată cu acest prilej participanții declarau: jurăm că vom lupta și noi pînă la ultima picătură de sînge alături de armata română⁶.

În timp ce în septembrie 1914, societatea care și-a propus să atragă în rîndurile ei țărănimia, număra 800 de membri, mulți dintre ei foști soldați în armata austro-ungară, peste o lună, la 12 octombrie secretarul ei, Ioan Rodina consemna că sînt înscrși peste 6 000 iar în 11 noiembrie numărul lor se ridicase la aproximativ 30 000 persoane⁷.

În dorința de a evita ca problema Transilvaniei să devină monopolul unora sau altora dintre partidele politice, la 27 octombrie 1914 din inițiativa doctorului I. Cantacuzino a luat ființă societatea „Acțiunea Națională” care a grupat în jurul ei atît oameni politici cît și oamenii de cultură și scriitori militanți.

„Acțiunea Națională, cuprinzînd în ea oameni care fac parte activă din toate partidele și din toate grupările politice de la noi, urmărește dorința realizării cît mai complete și mai neîntîrziate a idealului nostru național”⁸ sînt cuvintele cu care dr. C. Istrati arăta scopul înființării celei mai tinere societăți cu caracter patriotic din București.

Din primul comitet al „Acțiunii Naționale” făceau parte N. Filipescu, Constantin Mille, Nicolae Flea, Emil Antonescu, dr. C. Istrati, Barbu Ștefănescu Delavrancea, A. D. Xenopol, I. Grădișteanu etc.⁹.

² V. Curticăpeanu, *Societatea „Transilvania” din București pentru sprijinul studenților și elevilor meseriași din Austro-Ungaria*, în „Studii”, nr. 1, 1966, p. 93.

³ Vasile Netea, Vasile Curticăpeanu, *Contribuția societăților cultural-patriotice românești la realizarea unității naționale*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.”, nr. 2—3, 1968, p. 167.

⁴ I. Burlacu, Tr. Rus, *Contribuții documentare privind rolul Ligii Culturale în făurirea statului național unitar român*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2, 1968, p. 105.

⁵ I. Burlacu, V. Grozav, *Pagini din tupta românilor transilvăneni aflați în vechea Românie 1908—1918* în „Revista Arhivelor” nr. 2, 1968, p. 127.

⁶ Arh. St. Buc., fond Prefectura poliției Capitalei, dosar 70/1914, f. 15—16.

⁷ I. Burlacu, V. Grozav, *art. cit.*, p. 130.

⁸ Arh. St. Buc., fond Prefectura poliției Capitalei, dosar 71/1914, f. 55.

⁹ Ibidem, f. 2.

În anii 1914—1916 mai sînt atestate documentar și alte societăți bucureștene care au desfășurat o activitate similară: „Biroul român de informații politice”¹⁰, „Acțiunea patriotică”¹¹ și „Apărarea Națională”¹².

Imediat după declanșarea primului război mondial, societățile bucureștene iau atitudine fermă, manifestîndu-și hotărîrea lor pentru înfăptuirea unității naționale.

La 5 septembrie 1914 „Biroul român de informații politice” lansa un apel către opinia publică în care își preciza clar poziția sa.¹³ În aceeași lună, Societatea Carpați, în cadrul unei mari întruniri, adoptă o moțiune prin care cerea conlucrarea tuturor societăților românești care luptau pentru realizarea idealului național.

În a doua parte a anului 1914, întruniri de mare amploare organizează societatea „Acțiunea națională” (la 9 noiembrie, 16 noiembrie, 26 noiembrie, 17 decembrie și 23 decembrie¹⁴). În sala Dacia, la Ateneu sau în alte puncte ale capitalei reprezentanți ai „Acțiunii naționale”, prestigioși oameni de știință și cultură ca dr. C. Istrate, I. Cantacuzino, A. D. Xenopol, Simion Măndrescu, Constantin Mille, Barbu Delavrancea etc. pledează, în prezența a mii de oameni, în cuvinte străbătute de un puternic patriotism pentru înfăptuirea unității naționale.

„Azi se ridică din nou românii ca un uriaș și atunci trebuie să cadă jos cartelele ruginite și combinațiile meschine politice. Prin cenușa voievozilor noștri, noi ne resimțim de voință, de puterea de a voi să fim toți românii împreună. Să ne supunem voinței istoriei și să întindem vastele noastre hotare nu departe de unde au stăpînit în vechime umbre ale strămoșilor noștri.” Ne vom aduna mereu în Sala Dacia pînă se va hotărî de soarta Daciei; pînă atunci nu vom înceta lupta niciodată”¹⁵, declara Barbu Ștefănescu Delavrancea la o întrunire publică a „Acțiunii Naționale” din 16 noiembrie 1914.

Răspunzînd unei necesități istorice „Liga Culturală” își schimbă numele din „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor” în „Liga

pentru unitatea politică a tuturor românilor”, la 14 decembrie 1914, prin congres extraordinar.

Comentînd alegerea noului comitet al Ligii paginile ziarului „Epoca” consemnau: „Cu o unanimitate care dă alegerii de ieri mărimea și înălțarea de care era nevoie, Liga Culturală a făcut din desemnarea noului ei comitet o puternică și fecundă manifestație națională. Găsim în noii conducători ai Ligii pe cei mai mulți din acei fruntași ai neamului, care în mod public și-au închinat energia, activitatea și entuziasmul pentru triumful unității românilor”¹⁶.

În urma acestui congres, în anii 1915—1916, prestigiul Ligii Culturale va crește, ea parcurgînd una din cele mai fertile perioade ale activității sale și contribuind, în mare măsură, prin conferințe, întruniri, apeluri, manifestații la trezirea conștiinței naționale a opiniei publice.

În moțiunea votată la întrunirea din 15 februarie 1915 în București, la care au participat 3 000 de persoane, se arăta: „Cetățenii capitalei, întruniți în sala Dacia, la apelul Ligii Culturale, ascultînd cuvîntările oratorilor și apreciînd însemnătatea momentului, declară că singura politică externă pe care o poate îmbrățișa și servi cu devotament neamul românesc este aceea care tinde la grăbirea ceasului de libertate a românilor siliți a-și de viața în margi-nile monarhiei Austro-Ungare”¹⁷.

Notele informative ale Prefecturii poliției capitalei, apelurile, ziarele timpului demonstrează că activitatea societăților bucureștene a crescut în intensitate în cursul anului 1915 îmbrăcînd forme noi.

O manifestare de mare amploare și cu larg răsunset, organizată în ziua de 15 martie 1915 a constituit-o congresul românilor de peste hotare, ținut în sala Ateneului, la care au participat peste 2 000 persoane, ardeleni, bănățeni, crișeni, maramureșeni și numeroase delegații din provincie, urmat de o mare întrunire publică în sala „Dacia”.

În apelul lansat de comitetul de organizare al congresului românilor de peste hotare din care făceau parte Vasile Lucaciu, cunoscut luptător transilvănean pentru drepturile românilor, Simion Măndrescu și Emilian Slușanschi, publicat în ziarul „Dimineața”, sînt evidențiate motivele convocării acestui congres:

¹⁰ I. Burlacu, Tr. Rus, *art. cit.*, p. 117.

¹¹ I. Burlacu, V. Grozav, *art. cit.*, p. 118.

¹⁰ Ibidem, dosar 58/1914.

¹¹ Ibidem, dosar 72/1914.

¹² Ibidem, dosar 71/1916.

¹³ Ibidem, dosar 58/1914, f. 1.

¹⁴ Ibidem, dosar 71/1914, f. 6—11, 18—21, 23—25, 28—31.

¹⁵ Ibidem, f. 18.

„De mai bine de 7 luni dăinuiește războiul mondial în care frații noștri de acasă, cu recunoscuta lor bravură, își varsă singele...

Conducătorii, sub presiunea stării de asediu, au fost nevoiți să facă declarațiuni contrare convingerilor lor și neamului nostru, iar ziarele românești au fost nevoite să scrie cum dicta Viena sau Budapesta.

Astfel, stînd lucrurile, am crezut că este bine să se audă și cuvîntul nostru, al românilor de peste hotare, aflători în țară. Aceleași dureri și aceleași aspirații ne dau siguranța că congresul la care vă chemăm va fi o măreață manifestare națională”¹⁸.

Organizat în cadru festiv, pe scena congresului a intrat un grup de tineri în porturile naționale ale diferitelor provincii românești purtînd drapele tricolore în sala unde o parte din participanți purtau costume naționale, s-au împărțit participanților coarde tricolore.

Congresul s-a deschis prin intonarea de către un cor bărbătesc a marșului patriotic „Deșteaptă-te române” în cadențele căruia luptaseră în 1848 revoluționarii lui Avram Iancu, vechile chemări revoluționare păstrîndu-și aceeași forță de mobilizare națională.

Din însemnările unui participant la congres aflăm că la cîntarea versurilor : „Murim mai bine-n luptă cu glorie deplină, Decît să fim sclavi iarăși în vechiu-ne pămînt” întreaga sală a fost cuprinsă de „un adevărat delir, care a electrizat pe toată lumea, topind sufletele tuturor în același cald și nestăpînit entuziasm”.

Deschizînd acest congres, profesorul universitar Simeon Măndrescu, președintele societății „Cercul românilor de peste munți” arată : „Deschid primul, și sper, ultimul congres al românilor de peste hotare aflători în țară, nu s-a simțit niciodată nevoie de un congres la București, căci chestiunea nu a fost niciodată atît de arzătoare și atît de atîngătoare a tuturor intereselor românilor de pretutindeni ca azi. Sînt în sală mulți din aceia care au alergat cu drag la chemarea țării în 1877—1878 și în 1913. Ei bine, cu toți vom alerga peste Carpați la chemarea neamului”¹⁹.

În aceeași zi se ținea la Iași o mare întrunire a Ligii culturale. Congresul românilor de

peste hotare, întrunit la București, a trimis salutul său de luptă celor de la Iași printr-o telegramă din care cităm : „Aceste două mari adunări naționale, în care se afirmă voința întregului neam românesc de a se uni cu orice preț și fără întîrziere sub același scop, vor da ultima lovitură dușmanilor interni ai întregirii neamului nostru și vor face și pe cei cu drept să înțeleagă că nu se pot nesocoti dorințele unui neam întreg”²⁰.

O puternică impresie au produs expunerile istorice asupra situației românilor, făcute de doctorul Emilian Slușanschi și ziaristul Vasile Stoica. În cuvîntarea de încheiere a congresului Simion Măndrescu, în numele românilor din Ardeal, adresîndu-se poporului român rostea imperativ : „Luați astăzi armele și dați-ne libertatea, luați armele și vă asigurăm că sîntem gata să ne jertfim alături de voi pentru înfăptuirea idealului nostru, scump tuturor : România Mare...”

De secole avem un singur vis : să ne vedem uniți cu cei de o lege și de o limbă cu noi. Salvați-ne pe noi căci vă salvați pe voi”²¹.

În aceeași zi, în sala Dacia, ca o continuare a congresului a avut loc o întrunire publică a românilor de peste munți. Au luat cuvîntul Dumitru Gildău, învățător din Transilvania, D. Bogdan, ofițer român, venit de pe cîmpul de luptă, Mihalcea Vrînceanu, Aurel Scurtu, ardeleni. Profesorul I. Grămadă în cuvinte emoționante, pline de adevăr și durere a expus situația grea a românilor.

Din partea bucureștenilor au vorbit Victor Ionescu, Em. Antonescu și B. Delavrancea, membrii de seamă ai „Acțiunii Naționale”, care și-au manifestat solidaritatea cu lupta pentru desăvîrșirea statului unitar român.

Sensul politic al congresului de la Ateneu ca și justificarea organizării lui au fost relevate de Nicolae Iorga într-un vibrant articol publicat în ziarul „Neamul românesc” : „Numărul mare al participanților — scria marele istoric — a fost cel mai decisiv răspuns față de aceia care afirmă că oamenii aceștia nu ne vor, că ne resping, că la București caută numai o piine.

¹⁸ Arh. St. Buc., fond prefectura poliției Capitalei, dosar 80/1914—1916, f. 4.

¹⁹ Ibidem, f. 6.

²⁰ Ibidem, f. 7.

²¹ Ibidem, f. 9.

Nu — sublinia N. Iorga — în încheiere — ei caută un ideal, pe care l-au găsit”²².

Aniversarea evenimentelor însemnate din istoria patriei și cinstirea figurilor marilor noștri înaintași au intrat în tradiția societăților bucureștene. La conferința ținută la Ateneu la 3 mai 1915 intitulată „Despre aniversarea zilei de 3 mai 1848” Nicolae Iorga vorbea prin viziunea istoriei: „Simeon Bărnuțiu la 1848 a ținut un discurs lung către o națiune și ziua de 3 mai nu prin aceasta e memorabilă. Minunea stă în aceea că s-a înfăptuit, în aceea zi, un lucru mare. Pe vremea aceea românii nu aveau școala lor proprie. Conștiința lor națională zăcea în cel mai adânc întuneric, dar ce a rămas mai bun din zilele strămoșilor noștri romani și bravilor noștri daci, s-a trezit instinctiv într-un tumult și atunci s-au mirat cărturarii de vitejia pornită. Oriunde va fi popor român, oricine i-ar vorbi, aceeași minune se va întâmpla. Nu făgăduielile de la apus sau răsărit. Cine cunoaște viața poporului român știe că singura lui însușire este de a fi unitar”²³.

În a doua jumătate a anului 1915 se conturează tot mai clar tendința tuturor societăților spre cooperare. În acest sens amintim mitingul național organizat la 28 iunie 1915 cu participarea societăților Liga Culturală, Societatea Carpați, Legiunea ardeleană, Acțiunea patriotică, Acțiunea națională, Asociația latină, Liga italo-română și Legiunea bucovineană.

„Cele mai de seamă societăți de la noi, cu caracter patriotic, unindu-se într-un gând comun au hotărât să facă apel la toate păturile sociale din țară pentru a-și spune cuvântul și să vadă ce e de făcut în aceste vremuri grele”²⁴ — sînt cuvintele cu care dr. C. Istrati deschidea mitingul național.

Ca și cu alte prilejuri au răsunit în sala Dacia expuneri energice, patriotice, entuziaste, puternice îndemnuri la luptă și acțiune din partea unor fruntași ai neamului românesc ca Barbu Delavrancea, A. D. Xenopol, N. Filipescu, Vasile Lucaciu, Iulian Vrabiescu, I. Grădișteanu.

„După atâtea discursuri strălucite, care au fost adevărate acte de credință, nu mai este nimic de spus. O singură vorbă țin să adaug

și eu” — s-a făcut auzit glasul lui Take Ionescu în încheierea mitingului. „În război sîntem de 11 luni de zile, numai că alții trag în noi și noi nu tragem în ei. În război sîntem, în războiul hotărîtor al existenței noastre de cînd pasărea de pradă Germania s-a năpustit asupra lumii, ca să sugrume orice viață independentă și liberă”²⁵.

Contextul evenimentelor a determinat, în toamna anului 1915, pe reprezentanții acestor societăți să reexamineze atitudinea guvernului și să ajungă la concluzia necesității contopirii tuturor societăților într-o singură societate, pentru a spori presiunile asupra guvernului și pentru a putea intensifica acțiunea în masă.

La 18 septembrie 1915 s-a constituit, astfel, sub președenția lui Nicolae Filipescu „Federația unionistă”, avînd ca vicepreședinte pe Take Ionescu și Simion C. Măndrescu, iar ca membri în comitet pe Barbu Ștefănescu Delavrancea, I. Grădișteanu, Octavian Goga, Vasile Lucaciu, dr. C. Istrati.

Poziția Federației unioniste a fost înfățișată într-un manifest lansat la 9 octombrie 1915, prin care populația capitalei era chemată la o mare întrunire.

„România — cîrmuită de neputință și îndrumată de puteri nevăzute împotriva năzuințelor sale — se arăta în manifest — e în ajunul încercuirii și noua organizație care a frînt cătușele partidelor politice, își ia întreaga răspundere a zilelor mari”²⁶.

Activitatea militanților transilvăneni s-a reflectat și în presa politică și literară. Pe lîngă colaborarea la publicațiile existente, care susțineau intrarea României în război, „Epoca”, „Adevărul”, „Dimineața”, „Universul” etc., ei și-au legat numele de înființarea unor noi periodice, care au devenit adevărate monitoare ale conștiinței patriotice. În București primul dintre ele a fost ziarul „Ardealul” apărut la 1 decembrie 1914 ca organ al „Legiunii ardelenene” și trecut apoi, la 1 mai 1915 sub direcția profesorului Simion C. Măndrescu.

Publicația „România Mare” apare în 1916 scoasă de Voicu Nițescu, fost director al „Gazetei Transilvania” de la Brașov. De asemenea, mai apar „România de mîine” în 1915; reapar la București la 8 octombrie 1915 vechile perio-

²² „Neamul românesc”, 1915, 22 martie.

²³ Arh. St. Buc., fond Prefectura poliției capitalei, dosar 19/1910—1915, f. 179.

²⁴ Ibidem, dosar 71/1914—1916, f. 55.

²⁵ Ibidem, f. 60.

²⁶ „Dimineața”, din 10 octombrie 1915.

dice populare de la Orăştie, „Libertatea“ şi „Foaia interesantă“, ca un protest împotriva cenzurii din Transilvania.

La 17 decembrie 1915, publicişti transilvăneni aderă la acţiunea „Federaţiei unioniste“, înfiinţată de Nicolae Filipescu şi Take Ionescu pentru a grăbi intrarea în război a României. Declaraţia de adeziune a fost redactată de Octavian Goga, care arăta că „vreme de un an de zile, de cînd se scurge sîngele românesc sub steaguri duşmane ne-am strigat durerea, avînd deplină încredere în ajutorul frăţesc al României“ afirmînd, în încheiere, că socoteşte desăvîrşită „opera de orientare a conştiinţei publice“ şi că „ceasul dezrobirii a sunat“²⁷.

Registrul cu evidenţa tuturor întrunirilor ţinute în Bucureşti în perioada ianuarie-august 1916²⁸ consemnează că în luna ianuarie Liga culturală a pregătit sărbătorirea zilei de 24 ianuarie organizînd o serbare împreună cu studenţimea, un banchet în sala Monte Carlo (Cismigiu) şi o conferinţă la Ateneu la care a vorbit Nicolae Iorga.

În cursul lunilor februarie-martie, în fiecare duminică au avut loc întruniri ale „Acţiunii naţionale“ la sediile unor ziare conduse de membrii societăţii sau la domiciliul acestora.

Federaţia unionistă a organizat întruniri mai dese „ale ardelenilor“ sau „convocate de Simion Măndrescu“.

O manifestare de amploare, organizată la Bucureşti, în zilele de 23—24 iulie 1916, a constituit-o congresul extraordinar studenţesc ținut în sala Eforie. La lucrările şi la manifestările de stradă organizate cu acest prilej au luat parte şi membri ai Ligii Culturale şi ai societăţii Ardealul; ca preşedinte de onoare al congresului a fost ales Vasile Lucaciu şi ca preşedinte activ Vasile Stoica care în cuvîntul de început a arătat scopul congresului: „spunerea ultimului cuvînt în ceea ce priveşte înfăptuirea idealului naţional“²⁹.

Şi de la tribuna congresului studenţesc s-a făcut auzit glasul celor care în cei doi ani de neutralitate au înflăcărat conştiinţele cu idealul unităţii naţionale: dr. I. Cantacuzino, Vasile Stoica, Octavian Goga, Barbu Delavrancea, Emil Antonescu.

Moţiunea votată la terminarea congresului constata: „Aspiraţiile naţionale ţinînd înfăptuirea idealului românesc, niciodată n-au fost mai vii ca astăzi şi dorul de jertfă pentru cucerirea Transilvaniei, niciodată n-a fost mai aprins“³⁰.

Prin activitatea desfăşurată în cadrul societăţilor culturale patrioţii români au militat permanent pentru înaltul ideal al unităţii politice a poporului român. Viaţa culturală a pulsant neconţinut sub forme şi intensităţi diferite, bucurîndu-se de adeziunea largă a întregului popor. Societăţile cultural-patriotice au constituit adevărate cetăţi de apărare şi afirmare naţională, sprijinitoare ale luptei poporului român pentru realizarea unităţii naţionale depline.

FEMEILE DIN ROMÂNIA ŞI MAREA UNIRE DIN 1918

IONIŢA ELISABETA

14/27 august 1916. Pe prima pagină a ziarelor, cu caractere groase, în majuscule se făcea cunoscut opiniei publice că România a declarat război Austro-Ungariei. Ţara noastră intra în conflagraţia mondială din dorinţa de a-şi asigura independenţa şi de a-şi realiza deplina unitate statală şi naţională. În această zi un vibrant apel a fost lansat femeilor. Mame, soţii şi fiice, înţelegînd idealul pentru care România intra în război şi care făcea să bată şi mai puternic inimile tuturor fiilor pămîntului românesc de pe ambele versante ale Carpaţilor, au dat dovada, pe cîmpul de luptă sau în diferite locuri de muncă, de curaj, încredere, devotament şi eroism.

Trecerea trupelor române peste Carpaţi, intrarea lor în Transilvania, a produs o vie emoţie în rîndul locuitorilor, fiind întîmpinate în diferite locuri în mod sărbătorec, cu bucuria determinată de certitudinea că ceasul eliberării a bătut.

La Braşov în 20 august 1916 din iniţiativa Mariei Baiulescu, preşedinta Uniunii Femeilor Române din Transilvania, s-a hotărît ajutarea armatei române prin îngrijirea răniţilor, în acest scop luîndu-se legătura cu Societatea de

²⁷ Vasile Netea, *op. cit.*, p. 67—68.

²⁸ Arh. St. Buc., fond Prefectura poliţiei Capitalei, dosar 241/1916.

²⁹ Ibidem, dosar 66/1916, f. 2.

³⁰ Ibidem, f. 11.

Cruce Roșie din România. „Femeile din Brașov, pătrunse de cel mai adânc sentiment de devotament, s-au dedicat „lor“ care luptau și singerau pentru a ne scăpa de jugul vrășmașilor noștri“. S-au început lucrările pentru amenajarea unui spital, s-au făcut colecte pentru întreținerea spitalului.

În 4 septembrie 1916, când trupele române ajung la porțile Brașovului, întâmpinate, cu căldură de o delegație a oficialităților orașului¹, femeile „au împodobit casele cu flori, au aruncat spre soldații români flori, i-au îngrijit în spitale și au făcut colecte pentru răniți“.

Femeile din România, în condiții deosebit de grele — când 2/3 din teritoriul țării era ocupat de trupele dușmane, iar partea rămasă liberă cunoștea mari dificultăți — au desfășurat o insuflețită activitate, contribuind la efortul general într-un cald sprijin patriotic uman, moral și material.

Muncitoare, sătence, intelectuale, soții ale unor personalități politice și militare, femei de diverse condiții sociale s-au aflat alături de lupta poporului nostru pentru zdrobirea și alungarea dușmanului.

Pentru susținerea cauzei naționale, un efort substanțial l-a depus femeia din fabrică, femeia de la sate, care — deși cu sufletul apăsător de grijă pentru cel aflat în prima linie — a dat dovadă de tărie morală, susținând greutățile războiului și ale regimului de ocupație.

În antrenarea femeilor la acțiuni — îndeosebi a femeilor celor plecați pe front, care constituiau majoritatea² un rol deosebit l-au avut militanții socialiști rămași în București și în diferite localități, printre care Ecaterina Arbore — membră de frunte a Partidului Social Democrat, Rozalia Frimu, Cornelia Ștefănescu³, Janeta Safir, Stela Nicolau, Marioara Niculescu, Niculina Ionescu⁴, Maria Aricescu, Dida Aricescu, Aneta Loghin etc.⁵.

În primăvara anului 1917, în două rânduri, marile artere ale Capitalei au cunoscut o vie animație determinată de prezența a mii de femei, care „se revoltară după 4 luni de suferințe“ fiind — așa cum o caracterizează Sabina

Cantacuzino „cea dintâi răzvrătire... care de foame era în stare să devină feroce“⁶. Pentru pregătirea celei de a doua demonstrații, mișcarea socialistă a lansat o chemare semnată „Femeile socialiste române“, difuzată în diferitele întreprinderi și cartiere din oraș.

Manifestații ale femeilor au avut loc în toată țara, la Timișoara, Arad, Oradea, Petroșani, Vulcan etc.

Faptele de cutezanță și eroism pe care femeile le-au săvârșit, în confruntarea cu dușmanul, sînt, de asemenea, grăitoare mărturii ale idealului care le însuflețeau. Documentele păstrează numele unora dintre ele, cunoscute sau mai puțin cunoscute, femei care n-au pregetat să-și dea și viața pentru patrie. În 1917 a fost arestată Sofia Panaiot din Ploiești pentru că „procurase un steag cu tricolorul României“⁷. Învățătoarea Lucreția Velican din Fărcășani, județul Gorj împreună cu soțul său a fost arestată pentru că „au dus arme locotenentului Victor Popescu, conducătorul grupului de partizani“⁸. În comuna Lopătari, județul Buzău, un grup de localnici, sub îndrumarea învățătoarei Maria Sîrbescu a ajutat prizonierii români evadați din lagăre să treacă linia frontului purtându-i pe cărări și drumuri cunoscute numai de ei. Numele Mariei Manciu-lea, dintr-o comună din Făgăraș rămîne peste generații, pentru curajul de care a dat dovadă călăuzind un regiment român prin munți. Fapta ei a fost popularizată în presă, ea „a dus steagul românesc la biruință. Căci oastea națională i-a aprins simțirile ei de româncă înflăcărată“⁹, menționa ziarul „Ardealul“, fiind decorată în fața ostașilor, cu „Virtutea Militară“. Dar tînăra de 12 ani Măriuca Zamfir, ale cărei oseminte, în semn de prețuire a vitejiei de care a dat dovadă, sînt depuse în cripta de onoare a Mausoleului de la Mărășești, sau Carmen Ciudin, Sanda Timotei și altele altele nume dintre care se detașează figura lăuminoasă a vitezei Ecaterina Teodoroiu, prima femeie sublocotenent din armata română.

Un aport deosebit l-au avut femeile în cadrul Societății Naționale de Cruce Roșie. Femeile „care au îngrijit cu milă de mame pe răniții de care erau pline spitalele, — elogia un con-

¹ „Gazeta Transilvaniei“, 24 august/6 septembrie 1916.

² S. Cantacuzino, *Din viața familiei I. C. Brătianu 1914—1919*, vol. II, Edit. Universul, 1937, p. 124.

³ A. Deac, I. Toacă, *Lupta poporului român împotriva coteropitorilor 1916—1918*, Edit. Militară, 1978, p. 70.

⁴ *Ibidem*, p. 74.

⁵ *Ibidem*, p. 77.

⁶ S. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 124.

⁷ *Sacrificiile românești. Orfanii și invalizii, arestații, ostăteci, internații și deportații*, Imprimeria Statului, București, 1924, p. 676.

⁸ *Ibidem*, p. 376.

⁹ A. Deac, I. Toacă, *op. cit.*, p. 187.

temporan — albele surori de caritate care au stat zile și nopți de strajă la căpățliul mucenicilor noștri”¹⁰.

Femeile au activat și în cadrul altor organizații: „Societatea invalizilor de război”, condusă de Simona Lahovari, „Societatea pentru asistența refugiaților” inițiată de Olga Sturza, iar pentru îngrijirea miilor de copii orfani s-a format „Societatea pentru ocrotirea orfanilor de război”.

Femeia română a fost prezentă și la întâlniri internaționale. Astfel, la Conferința naționalităților de la Geneva din 29 octombrie 1918, din partea românilor a vorbit și Lucia Popovici, fiica lui Aurel Popovici. În vibrante cuvinte ea afirma: „Și noi declarăm ... că lumea nu va cunoaște pace atîta timp cît nu ni se va face dreptate și cît vom fi împiedicați, singuri în mijlocul popoarelor libere ale întregii Europe, de a ne elibera și noi la rîndul nostru și de a ne uni cu frații noștri din regatul liber al României”¹¹.

La 1/13 noiembrie 1918, femeile din Iași „cele dintîi” au omagiat în Aula Universității Moldovene „actele mari naționale pe care le trăim”, acțiune care a produs o impresie deosebită asupra opiniei publice, presa consemnînd-o sub titlul „Sărbătoarea femeilor române”¹²: „Femeile române într-o spontană izbucnire de bucurie față de evenimentele însemnate din care se face pârtaș poporul român, după un răstimp de jale și lacrimi, a aranjat o serbare cu caracter național în ziua de 1/13 noiembrie în Aula Universității”, relatează cu entuziasm ziarul „Evenimentul”. Au luat cuvîntul reprezentante ale asociațiilor feministe din Transilvania, Oltenia, Muntenia și Moldova, exprimînd într-un glas bucuria trăirii momentelor istorice și dorința de a-și aduce întreaga contribuție la înfăptuirea lor. Luna noiembrie 1918 s-a caracterizat prin intensificarea pregătirilor în vederea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia.

Organizațiile de femei din diferite locuri au convocat întruniri în care-și exprimau adevărul și sprijinul lor față de istoricele evenimente. La 12 noiembrie 1918 a avut loc o adunare a femeilor din Sibiu care au participat „într-un număr neobișnuit de mare”, relatează presa locală. Președinta adunării Catinca

Bîrseanu, deschizînd ședința declara că: „femeia română fiind pârtașă suferințelor și luptelor din trecut, dorește și cere partea sa de muncă și de bucurie și din viitorul ce ni se zugrăvește în culori atît de strălucite” și propune să se trimită „o adresă de încredere și îmbărbătare” Consiliului Național Român Central din Arad precum și publicarea unui manifest „Către toate femeile române din teritoriile locuite de români”.

„În veacuri îndelungate de tristă robie națională — se spune în documentul trimis la Arad — femeile au păstrat în sînul familiei flacăra divină a conștiinței naționale. Cînd sentimentul național era prigonit de ocîrmuirea străină și dușmană, femeia română, conștientă de datorința sa națională și-a crescut fiii și fiicele în adîncă dragoste pentru limba, obiceiurile și moșia strămoșească. Azi, cînd în sfîrșit, în virtutea suveranității sale naționale, neamului românesc i se deschide un viitor strălucit și fericit, femeia română cu viu entuziasm sprijină acțiunea de primenire și solidaritate a națiunii române, acțiune menită de a arăta lumii că neamul nostru e vrednic de libertate desăvîrșită națională și în stare să se conducă singur pe sine”¹³.

Femeile din celelalte străvechi teritorii românești, de asemenea, au salutat cu entuziasm desfășurarea evenimentelor, manifestînd hotărîrea de a fi alături de activitatea febrilă din toată țara românească.

Apariția ziarului „Glasul Bucovinei” în octombrie 1918 a fost salutată de femei prin scrisorile trimise la redacția cotidianului.

Societatea femeilor române din Bucovina, condusă de Elena Popovici a desfășurat o vie activitate în această perioadă, integrată în largă mișcare națională pentru desăvîrșirea unității statale.

În ziua de 20 noiembrie 1918, a fost lansată Convocarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia. „Istoria ne cheamă la fapte”, preciza apelul. „Națiunea română din Ungaria și Transilvania are să-și spună cuvîntul său hotărîtor asupra soartei sale și acest cuvînt va fi respectat de lumea întreagă”. Se menționa că la adunări vor participa și „cîte 2 reprezentanți ai fiecărei reuniuni feminine”. Vestea convocării Adunării a cuprins repede întreaga Transilvanie, grupuri mari din sate și orașe hotărînd a porni spre Alba Iulia.

¹⁰ „România”, 5 februarie 1918.

¹¹ „La Roumanie”, 14 noiembrie 1918.

¹² „Unirea”, Iași, 5 noiembrie 1918.

¹³ „Telegraful român”, 2/15 noiembrie 1918.

În adeziunea de unire a românilor din Șelimbăr — ca și în atâtea altele — exprimată în întrunirea din 29 noiembrie 1918, se spune: În această hotărâre a noastră așternem tot ce au dorit strămoșii noștri, tot ce ne încălzește pe noi cei de față și tot ce va înălța pururea pe fiii și nepoții noștri!¹⁴. Printre semnatare multe sînt femei, Maria Popovici, Paraschiva Eliseiu, Elena Servu, Ana Soldea, Elena Suru, Ana Boidocan și altele. În adeziunea de unire a românilor din comuna Boița, primii semnatari sînt 17 femei. Dintre cei 553 semnatari din comuna Sinpetru — Brașov, aproape 300 sînt femei ș.a.m.d.

În cuvîntul luat în „adunarea generală extraordinară a Reuniunii Femeilor Române din Blaj ținută în 27 noiembrie 1918” — așa cum reiese din procesul verbal redactat cu această ocazie — președinta Elena Pop a subliniat că scopul pentru care au fost convocate membrele organizației era: „de a ne spune și noi femeile cuvîntul în cea mai însemnată chestie a neamului nostru, unirea cu țările surori, să spunem în fața lumii întregi că Vrem o Românie Mare”, la care asistența a izbucnit în puternice aplauze.

În luna noiembrie asociațiile feminine din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș au ales delegați împuterniciți prin credenționale (mandate). „Noi subscrișele, facem cunoscut tuturor căroră se cuvine că Reuniunea femeilor române din Ofenbaia, comitatul Turda Arieș, se menționează în unul din documente, întrunită azi în adunarea generală extraordinară, conform mandatului Comitetului Național Român din Arad, pe baza punctului 5 din convocator am ales pe membra Valeria Țăran, ca delegată la Marea Adunare Națională ce se va ține la 1 decembrie 1918 stil nou, în Cetatea Alba Iulia”, precizîndu-se, în continuare, că delegații aveau „mandatul de a reprezenta la acea adunare interesele națiunii române”.

În felul acesta în delegațiile pornite spre Alba Iulia se găseau și exponenții organizațiilor de femei. De exemplu, referindu-se la „Delegația blăjenilor la adunarea națională”, ziarul „Unirea” din localitate menționa că „în grupul celor 25 de delegați din Blaj, au fost și 2 femei, conform prevederilor...”¹⁵.

Din cei 1228 de delegați prezenți la Marea Adunare Națională 61 erau delegate și delegați ai reuniunilor de femei, reprezentînd 38

de organizații, precum urmează: Uniunea femeilor române din Ungaria, Reuniunea Femeilor Române din Arad, Reuniunea Femeilor Române din Alba Iulia și jur, Reuniunea Femeilor Române pentru înfrumusețarea bisericii greco-ortodoxe din Alba Iulia, R.F.R. din Abrud și jur, R.F.R. din Bistrița, R.F.R. din comuna Arpritac — Trei Scaune, R.F.R. din comuna Bărbant — Alba Inferioară, R.F.R. din Beiuș și jur, R.F.R. din Bistrița, R.F.R. din Blaj, R.F.R. din Brașov, R.F.R. din comuna Cîmpuri — Surduc (Hunedoara), R.F.R. din Caransebeș, R.F.R. din Cluj, R.F.R. din comitatul Hunedoara, R.F.R. din Făgăraș și jur, R.F.R. din Gherla, R.F.R. din Hațeg, R.F.R. pentru înfrumusețarea bisericii greco-ortodoxe din Hațeg, R.F.R. din Hunedoara, Reuniunea ajutoare a doamnelor române din Lugoj, R.F.R. din Lipova, R.F.R. din Mircești, R.F.R. din Petroșeni, R.F.R. din Rășinari, R.F.R. din Reghin, R.F.R. din Roșia Montană, Societatea femeilor ortodoxe din Săliște, R.F.R. din Sălcia de Sus, R.F.R. din Sibiu, R.F.R. din Sălaj, R.F.R. din comitatul Tîrnavei Mici, Societatea de lectură a femeilor române din Turda, R.F.R. greco-ortodoxe din Zlatna, R.F.R. greco-catolice din Zlatna, R.F.R. din Sebeșul Mare, R.F.R. din Feldioara, R.F.R. din comuna Ofenbaia (Turda Arieș)¹⁵.

În ziua de 30 noiembrie 1918 la ședința lărgită a Consiliului Național Central Român, printre cei prezenți în grupul reprezentanților socialiști, alături de Emil Isac, Iosif Ciser, Traian Novac Ion Munteanu, Iosif Ilie, Ion Mihuț și Vasile Ilea, se afla și profesoara, doctor în filozofie, Eleonora Lemeni-Rozvan, singura femeie.

Cînd Vasile Goldiș a dat citire proiectului de rezoluție ce urma să se facă cunoscut a doua zi în fața Marii Adunări, „dr. Eleonora Lemeni — își amintește Teodor Albani — a cerut drepturi egale pentru femei, dar i s-a replicat că acest lucru nu e încă oportun”¹⁶.

În privința dreptului de vot, Aurel Vlad a propus ca femeile să aibă această posibilitate la o vîrstă mai înaintată ca bărbații. Opinia sa nu a fost însă acceptată, Ion Mihuț propunînd ca atît pentru bărbați cît și pentru femei să se mențină vîrsta de 21 de ani. Primind în final o formulare definitivă, acest punct — din

¹⁵ „Gazeta oficială”, 26 ianuarie/8 februarie 1919.

¹⁶ T. Albani, *Memorii*, Edit. științifică, 1969, p. 80—82.

¹⁴ „Unirea” Blaj, 1 decembrie 1918.

Rezoluția de unire, singurul care privea direct situația juridică a femeii, avea următorul text : „Votul obștesc, direct, egal, secret și comun în mod proporțional pentru ambele sexe în vîrstă de 21 de ani, la reprezentarea în comune, județe ori parlament“.

La 1 decembrie 1918, în mulțimea celor peste 100 000 de oameni veniți în cetatea lui Mihai Viteazul din toate colțurile Transilvaniei, puteau fi văzute și numeroase femei, multe purtînd costume naționale, care n-au pregetat cu toate greutățile drumului să vină cu inima bătînd de bucurie la marea zi a poporului nostru. „Alături de țărani frumoși, gătiți de sîrbătoare — relatau ziarele din acele zile — am văzut domnișoare zvelte, subțirele, cu obraji îmbujorați de entuziasm... unele în porturi sătenesti pășind cu îndrăzneală și cu însuflețire pe tacturile marșurilor noastre iubite. Un singur strigăt umple văzduhul umed de iarnă repetat de zeci de ori la fiecare clipă „Trăiască România Mare“ !¹⁷.

Gheorghe Pop de Băsești a deschis istorica adunare salutînd pe cei prezenți, cerîndu-le să pună „piatra fundamentală a fericirii neamului românesc“.

În sala Adunării din Alba Iulia se afla, așa cum descria ziarul „Drapelul“ și „o cunună prea frumoasă de femei, reprezentantele diferitelor instituțiuni și societăți culturale și caritative românești“¹⁸. Astfel, Eugenia Pop și Elena Goldiș din Arad, Silvia Stoica din Alba Iulia, Elena Pricu și Ana Pecea din Brașov, Veturia Păcurariu și Cornelia Volțian din Deva, Aurelia Goga din Rășinari, Eugenia Tordășianu, Eleonora Lemeni-Rozvan și Cornelia Barbu din Sibiu, Maria Pop și Sidonia Docan din Cluj și numeroase altele¹⁹.

Cînd Ioan Suciu, președintele comisiei de verificare a mandatelor, a prezentat situația participării celor 1228 de delegați din sală s-au auzit voci :

— „Dar Reuniunea de femei ?“

— „I. Suciu: Cer scuze, dar am întrelăsat să amintesc că și Reuniunile femeiești sînt reprezentate prin delegatele lor. Femeia română a fost doar întotdeauna însuflețită pentru idealul național. Trăiască femeile române !“²⁰.

Momentul de esență al adunării l-a constituit Rezoluția de unire, supusă spre aprobare celor prezenți. La citirea paragrafului care prevedea acordarea dreptului de vot — în sală s-a strigat „Trăiască femeile ! Trăiască !“ însoțit de puternice aclamații.

Ziarul „Socialismul“, organul Partidului Socialist publică un articol sub titlul „Unirea“, în care printre altele spune : „Noul stat român s-a alcătuit pe bazele celei mai largi democrații și ca sistem politic-electoral a introdus votul universal egal, direct, secret, în mod proporțional pentru ambele sexe în vîrstă de 21 ani, atît pentru parlament cît și pentru județe și comune. Deci, femeilor li s-a acordat dreptul de vot egal cu al bărbaților“.

Cu entuziasm cei prezenți au aprobat pe cei 212 membri ai Marelui Sfat în care s-a aflat și o femeie, anume Elonora Lemeni-Rozvan din partea Partidului Social Democrat.

Adeziunea față de istoricele hotărîri se exprimă din diferite colțuri prin telegrame : „Consimțim cu deciziile Adunării Naționale — declarau femeile din Pecica-Arad²¹. „În numele damelor române din Măgura salutăm cu mare dragoste hotărîrea de unire națională română de la Alba Iulia“²², au telegrafiat femeile din Măgura—Rodna, județul Bistrița Năsăud. În numele Reuniunii Femeilor Române din Brașov, Elena Săbădeanu semnează următoarea telegramă : „Dragostea de surori către frați ne îndeamnă să zicem celor întruniți în locul preamărit al neuitatului Mihai Viteazul... într-un ceas bun consolidarea neamului...“²³.

Făurirea statului național unitar român a marcat, cum era și firesc, începerea unei etape noi și în afirmarea mișcării feminine în țara noastră, care cu însuflețire și putere de muncă s-a consacrat activității de consolidare a unirii și a unității statului național român. „Zilele acestea de mari schimbări în Europa, de fericite schimbări pentru neamul românesc, pentru țara noastră, cer ca fiecare român să ajute prin muncă cinstită și dezinteresată la înjghebarea noii rînduiri în țară — se arată în apelul lansat de femeile bucovinene la puține zile după desfășurarea actului unirii la Alba

¹⁷ „Unirea“, Blaj, 1 decembrie 1918.

¹⁸ „Drapelul“, 30 noiembrie/3 decembrie 1918.

¹⁹ „Gazeta oficială“, nr. cit.

²⁰ I. Georgescu, Gh. Pop de Băsești, *60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Edit. Astra, Oradea, 1935, p. 172.

²¹ *Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, Edit. politică, București, 1970, p. 705.

²² Muzeul de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România“, sala IV.

²³ *Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, p. 705.

Iulia. În tot decursul zilelor negre de asprime au știut femeile române.. să-și îndeplinească pe tăcute, fără vîlvă misiunea lor, păstrînd în familie graiul nostru dulce, sîdînd în inimile copiilor dragostea, dorul de muncă și nădejdea în viitorul de aur al acestui neam. Viitorul a ajuns prezent! De aur poate numai să rămîie dacă toți ne vom pune la muncă, fiecare la locul său potrivit. Și noi femeile române avem partea noastră, nu tocmai mică, la munca aceasta și o vom presta numai atunci dacă vom ști să concentrăm și să organizăm toate forțele noastre de muncă”²⁴.

În perioada interbelică mișcarea de femei a desfășurat o bogată activitate. Pe lîngă organizațiile create anterior care au fost prezente și în acești ani, s-au pus bazele altora noi ce și-au spus cuvîntul și au luat parte la marile probleme care au frămîntat societatea românească în anii dintre cele două războaie mondiale, societăți care au avut un program de acțiune progresist, cuprinzînd un număr mare de membre din rîndul diverselor categorii sociale.

În mișcarea de femei din țara noastră în această perioadă se detașează activitatea organizațiilor create, îndrumate și influențate de Partidul Comunist Român, precum și cele ale mișcării socialiste, asociații legale sau ilegale, care s-au situat pe pozițiile cele mai înaintate ale luptei poporului nostru pentru progres social și național pentru cucerirea unor vitale revendicări politice și economice, pentru apărarea libertăților și drepturilor democratice.

Permanent, dar mai ales în deceniul patru, în fața creșterii pericolului fascismului și al războiului femeile din patria noastră s-au integrat în marea și hotărîta luptă a întregului popor pentru apărarea independenței, suveranității și integrității teritoriale.

ÎNSEMNE HERALDICE REFLECTÎND IDEEA UNITĂȚII NAȚIONALE

MARIA DOGARU

Simbolul, considerat drept formă superioară de exprimare a adevărurilor și simțămîntelor, redă într-un limbaj plastic concepțiile generațiilor,

reconstituie în imagini grăitoare istoria popoarelor.

Cercetarea izvoarelor heraldice românești create de-a lungul anilor scoate în evidență faptul că însemnul heraldic a fost întotdeauna o formă concisă și expresivă de manifestare a tendinței spre progres, un mijloc de evidențiere a idealurilor nutrite de urmașii daco-romanilor în bimilenara lor istorie.

Sărbătorirea a 60 de ani de la realizarea „Marii Unirii” ne prilejuiește trecerea în revistă a formelor prin care poporul român și-a exprimat plastic, prin simbol heraldic, dorința de unire.

Analiza variatelor și multiplelor reprezentări heraldice alcătuite pe parcursul curgerii vremii, în spațiul carpato-dunăreano-pontic, ne confirmă că izvoarele cercetate de știința blazonului se alătură și îmbogățesc măturile istorice prin care românii și-au exprimat aspirația spre unitate și hotărîrea neclintită de a o înfăptui.

Deși clasificarea diferitelor vestigii ce atestă modul în care fenomenul heraldic reflectă idealul național, ridică probleme datorită întinderii în spațiu și a gamei largi de cuprindere, vom încerca, în rîndurile ce urmează să le grupăm, după semnificație și formă.

Considerăm necesară tratarea în ansamblu și clasificarea izvoarelor heraldice ce răspund acestei teme atît pentru că studiile elaborate pînă în prezent au abordat, în general, doar o anume categorie (de obicei însemnele instituite de puterea centrală) cît și pentru că dorim să demonstrăm, încă odată, interesul general manifestat de societatea românească pentru simbol și permanența cu care s-a exprimat ideea de unitate.

I. IZVOARE HERALDICE REFLECTÎND UNIREA ȚĂRII ROMÂNEȘTI ȘI A MOLDOVEI

Reținem atenția, în primul rînd, asupra izvoarelor heraldice sugerînd prima etapă a procesului de unificare a teritoriilor locuite de români, unirea Țării Românești și a Moldovei. Apărută inițial ca o expresie a tendinței unor domni¹ de a-și extinde stăpînirea și asupra țării vecine, utilizată apoi ca o atestare a

¹ Vezi C. Moisil, *Primele peceți cu stemele unite ale Moldovei și Țării Românești*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, XVIII, 1923, p. 60–63.

²⁴ „Glasul Bucovinei” 26 decembrie 1918.

faptului că un principe a ocupat succesiv tronul Țării Românești și al Moldovei², stema unită devine o formă de exprimare a conștiinței comunității de neam, un mod de evidențiere a dorinței spre împlinirea idealului național³.

Din punct de vedere al formei de reprezentare această grupă se subdivide la rîndu-i în mai multe categorii.

A. *Insemne în care întîlnim reunite stemele heraldice ale celor două țări*, care din punct de vedere al scutului și al dispunerii mobilelor respective pot fi :

1. Reprezentări în care acvila cruciată și capul de bour sînt plasate direct în cîmpul sigilar. Primul izvor de acest fel, cunoscut pînă în prezent, este sigiliul timbrat ce validează

actul din 1 noiembrie 1639 emis în cancelaria lui Vasile Lupu⁴ (fig. 1). În veacurile ce au urmat astfel de embleme s-au gravat chiar și în cîmpul sigiliilor mari, fiind expresive impresiunile în chinovar ce autentifică actele purtînd semnătura lui Grigorie al II-lea Ghica⁵ și a lui Alexandru Constantin Moruzi⁶ (fig. 2).

2. În secolele XVIII—XIX, stema unită a fost, deseori, înfățișată prin două scuturi accolte. Întîlnim astfel de reprezentări în stemele sau

Fig. 1.

² P. S. Năsturel, *Asupra stemelor unite ale Moldovei și Țării Românești la începutul secolului al XVII-lea*, în „Studii și cercetări de numismatică”, II, 1959, p. 371—375.

³ A. Sacerdoțeanu, *Sigiliul domnesc și stema țării. Contributions à l'étude de l'heraldique d'Etat des în formarea ideli de unire*, în „Revista Arhivelor”, XI, 1968, nr. 2, p. 10, vezi și Dan Cernovodeanu *Contributions à l'étude de l'heraldique d'Etat des Principautés Unies roumaines (1859—1866)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XVI, 1977, nr. 2, p. 319—334.

Fig. 2.

Fig. 3.

⁴ Arh. St. Buc., fond Episcopie Huși, XIII/12.

⁵ Ibidem, fond Mănăstirea Hurez I/71 (1749 ianuarie 27).

⁶ Ibidem, colecția Suluri 53, (1803).

sigiliile unor domni care au ocupat tronul Țării Românești și al Moldovei cum sînt Grigorie al II-lea Ghica⁷, Alexandru Ipsilanti⁸ (fig. 3), Nicolae Suțu⁹ (fig. 4) și Alexandru Mavrocordat Delibei¹⁰.

Acest mod de exprimare a ideii unității a fost utilizat, în special, în perioada în care s-a intensificat lupta pentru unire, și în primii ani de domnie ai lui Alexandru Ioan Cuza. Remarcăm, ca fiind deosebit de expresivă, compoziția din antetul publicației sugestiv intitulată „Calendarul istoric pentru românii din Principatele Dunărene”, editată în 1856¹¹. Aceeași imagine o întîlnim pe medalia de deputat în Adunarea

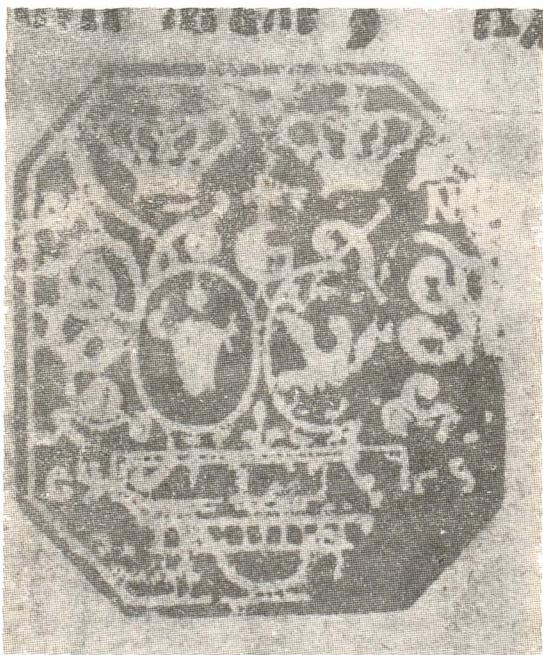

Fig. 4.

⁷ Vezi stema din frontispiciul documentului emis la 1 aprilie 1751 (Arh. St. Buc., colecția Suluri, nr. 24).

⁸ Ibidem, fond Mănăstirea Spirea din Deal, IV/10 (1797).

⁹ Ibidem, fond Mănăstirea Hurez, XIX/123 (1819).

¹⁰ Ibidem, fond Mănăstirea Văratec, III/1 (1782).

¹¹ Bibl. Acad. R. S. România, stampe.

¹² Gh. Buzdugan, Gh. Niculiță, *Medalii și plachete românești*, București, 1971, p. 37.

¹³ Imaginea matricii sigilare a Comitetului pentru subscripția la petiția din 11 iunie (Bibl. Acad. R. S. România, Cabinetul Numismatic). Reprezentarea armelor țării sub forma celor două scuturi acolate se va menține ca o tradiție pînă tîrziu. Brevetele de-

Fig. 5.

Electivă a Țării Românești¹² cît și pe sigiliile aparținînd unor instituții și asociații¹³ (fig. 5).

Înaltul ordin de zi din 9 februarie 1861 prevedea ca pe unele efecte militare să fie imprimare două scuturi acolate, cuprinzînd în dreapta capul de bour, în stînga acvila cruciată¹⁴. În unele cazuri, cele două scuturi se contopesc în unul singur formînd o ingenioasă reprezentare dotată cu scuturi ale căror margini dispar, sugerînd parcă dispariția graniței dintre cele două țări.

Cunoaștem reprezentări de acest fel de la Mihail Racoviță (sigiliu ce are în emblemă două registre, în cel superior stema unită, în cel inferior scena săgetării corbului)¹⁵.

Un alt sigiliu de acest fel poartă în legendă numele și titulatura lui Constantin Mavrocordat¹⁶. Tot din acest secol menționăm sigiliul domnitorului Țării Românești Scarlat Ghica¹⁷.

corației AVINTUL ȚĂRII din 1913 au în frontispiciu o gravură în cadrul căreia identificăm scuturile cuprinzînd acvila cruciată și capul de bour, însoțite de însemnul național instituit în 1881, coroana de oțel a României (confectionată dintr-un tun capturat la Plevna în războiul din 1877–1878).

¹⁴ P. V. Năsturel, *Steagul, stema română, însemne domnești, trofee*, București, 1903, p. 3. După constatările noastre prevederile acestui decret n-au fost decît foarte puțin aplicate.

¹⁵ Arh. St. Buc., fond Mănăstirea Dintrunlemn, XXXVII/1 (1741).

¹⁶ Ibidem, fond Mitropolia Țării Românești, CDLXXVI/3 (1661).

¹⁷ Ibidem, fond Episcopia Roman, C/43 (1758).

În secolul al XIX-lea acest tip de sigiliu se menține ca o amintire din epoca luptei pentru unire chiar și în 1867 (Sigiliul Legiunii gărzii civice din Brăila)¹⁸ (fig. 6).

3. Armele Țării Românești și ale Moldovei au fost plasate uneori într-un scut nedivizat. Cunoaștem astfel de reprezentări încă din secolul al XVIII-lea. Sint expresive sigiliile mari

folosite în cancelaria lui Gheorghe Duca¹⁹ (fig. 7) iar pentru secolul următor impresiunile sfragistice mari și mijlocii ce s-au păstrat pe acte emise în cancelaria lui Constantin Racoviță în perioada în care a ocupat tronul Țării Românești²⁰ (fig. 8) și sigiliile octogonale aparținând lui Scarlat Ghica²¹.

Fig. 6.

Fig. 7.

Fig. 8.

Fig. 9.

¹⁸ Ibidem, fond Mănăstirea Neamț, LIII/17 (1680 aprilie 29).

²⁰ Ibidem, fond Mănăstirea Cotroceni, XXXIII/9 (1753, sigiliu mare) și fond Mitropolia Țării Românești, CCV/14 (1753, sigiliu mic).

²¹ Ibidem, fond Mitropolia Țării Românești, CCV/38 (1760).

¹⁵ Ibidem, colecția Sigili (Matrice Sigilare) nr. 3996.

4. O altă formă de reprezentare a compoziției incluzând stemele țărilor surori se caracterizează printr-un scut despicaat cuprinzând într-un cartier acvila cruciată, în altul capul de bour cu stea între coarne. Acest mod de reprezentare a apărut încă din secolul al XVIII-lea (sigiliul mare al domnitorului Țării Românești Scarlat Ghica)²² (fig. 9). Menționăm că acest tip a fost folosit intens în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Mesajul adresat, la 9 februarie 1859, de alesul nației Adunării Elective a Țării Românești²³, poartă, alături de semnătura acestui domnitor, un sigiliu în care stema unită este în acest mod înfățișată.

Credem că tot în această factură erau reprezentate stemele arborate cu ocazia manifestărilor publice prilejuite de sărbătorirea domnitorului Principatelor Unite (la 30 august 1860 de ziua lui Alexandru Ioan Cuza s-au afișat peste 27 de pliante având mărimi diferite, unul fiind, după afirmația organizatorilor, de dimensiuni mari)²⁴ sau cu alte prilejuri, în special la aniversarea zilei de 24 ianuarie²⁵.

Pentru fixarea și stabilirea armelor Principatelor Unite, Ion Ghica a propus la 18 ianua-

rie 1860²⁶ un proiect de stemă, cuprinzând simbolurile specifice Țării Românești și Moldovei. Pe baza acestor elemente Carol Pop de Sztarmay a realizat, în imagini următoarea înfățișare pentru însemnul național: scut unic despicaat cuprinzând în cartierul prim, pe un câmp tripartit în culorile drapelului țării (roșu, aur, azur) acvila cruciată; în cartierul secund, pe roșu și albastru, capul de bour cu stea între coarne. Scutul, sprijinit de doi delfini afronțați, timbrat de o coroană închisă era însoțit de steaguri tricolore și de o eșarfă având înserată deviza HONOR et PATRIA.

Deși proiectul lui Ion Ghica nu s-a discutat și aprobat în mod oficial, majoritatea instituțiilor și-au confecționat sigilii având în câmp un scut despicaat în care herburile țărilor surori erau astfel dispuse²⁷ (fig. 10, 11, 12).

Dovada acestui fapt o găsim și în motivarea pe care forurile de stat o aduc în legătură cu unificarea reprezentării din câmpul matricelor sigilare folosite de autorități. Astfel, prin jurnalul Consiliului de Miniștri, din 17 martie

Fig. 9.

²² Ibidem, VII/34 (1761).

²³ Ibidem, fond Obșteasca Adunare a Țării Românești, dosar 30/1860, f. 11.

²⁴ Ibidem, fond Ministerul Instrucției Publice, Țara Românească, dosar nr. 2644/1860, f. 344.

²⁵ Ibidem.

Fig. 10.

²⁶ Publicat în „Monitorul, ziar oficial al Țării Românești”, III, 1860, p. 105.

²⁷ Cunoaștem impresiuni de acest fel atât de la instituții administrative, economice, culturale, cât și de la unele unități militare. În imagine matricea sigilăre ce a aparținut PLĂȚII COMENDANȚIA DE IAȘI ce se conservă la Muzeul Militar Central; a Serviciului sanitar al Județului Vâlcea și Comisia Centrală a Principatelor Unite. În legătură cu ultimul vezi și Maria Cojocărescu, *Sigiliile Comisiei Centrale de la Focșani*, în „Revista Muzeelor”, IX, 1972, nr. 4, p. 348.

1862²⁸, constatându-se starea de neuniformitate care exista în domeniul sigiliilor oficiale (creдем că această lipsă de uniformitate era determinată în special de înfățișarea celorlalte elemente din cîmp, respectiv coroana, suportii și textul legendei), se prevedea ca pe viitor toate instituțiile să-și confecționeze tipare sigilare care să poarte „unite într-un singur scut, sub coroana domnească, acvila romană cu crucea în gură și capul de zimbru cu o stea între coarne” iar în continuare (după ce se indica modul de dispunere a legendei) se aprecia că „forma celor mai multe” sigilii era apropiată „de cea prescrisă prin acest jurnal”²⁹.

Cum știm, pe drapelele distribuite armatei, eveniment pe care-l plasăm anterior datei de 1 septembrie 1863³⁰, acvila cruciată și capul de bour, au fost reunite tot în acest mod.

Intrucît această factură de reprezentare a principalelor elemente ale stemei României corespund cu prevederile primei legi (referitoare expres la stemă) ce a întrunit toate aprecierile pentru a fi aplicată (legea din martie 1863³¹ considerăm că tipul acesta de stemă este tipul dominant pentru perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Într-adevăr, analiza atentă a însemnelor utilizate în perioada 1859—1866, confirmă faptul că variația pe care o întîlnim în componența lor constă în natura și modul de dispunere a elementelor exterioare ale scutului în timp ce componentele de bază se mențin, în majoritatea cazurilor, într-o formă unitară.

5. O altă formă de înfățișare a stemei unite se caracterizează printr-un scut sfertuit. Această reprezentare este specifică secolului al XIX-lea³². Prin proiectul din octombrie 1863³³, ulterior și prin cel din aprilie 1864³⁴ se prevedea următoarea dispunere a elementelor specifice stemei de stat: scut scartelat avînd în cartie-

Fig. 11.

Fig. 12.

²⁸ Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne (inv. 315), dosar 209/1862, f. 4.

²⁹ Ibidem.

³⁰ P. V. Năsturel, *Steagul, stema română, însemne domnești, trofee*, București, 1903, p. 76—79.

³¹ Publicat în „Monitorul Oastei”, IV, 1863, vol. II, p. 154—155.

³² Nu intră în discuție sigiliul mare al lui Alexandru Mavrocordat Firaris care, deși reprezenta un scut scartelat, armele Moldovei și ale Țării Românești ocupă doar cîmpul superior.

³³ Dan Cernovodeanu, *Știința și Arta heraldică în România*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, p. 148—149.

³⁴ Ibidem.

rul unul și patru acvila cruciată, în doi și trei capul de bour cu stea între coarne; peste acestea broșează ecusonul central cuprinzînd armele familiei Cuza (azur, aur, roșu). Scutul, timbrat de o coroană princiară avea drept suport doi delfini afrontați iar ca susținători două stindarde romane purtînd datele dublei alegeri a domnitorului Alexandru I. Cuza. Reprezentarea a fost completată cu o deviză semnificativă pentru idealul național TOȚI ÎN

Fig. 13 a.

Fig. 13 b.

UNUL înlocuită ulterior cu cuvintele UNIREA FACE PUTEREA.

6. Tot în categoria însemnelor caracterizate prin scut, însă avind, după părerea noastră, o semnificație deosebită, întrucât pun pe primul plan originea comună a tuturor românilor, sînt izvoarele heraldice reprezentînd acvila cru-

ciată ce poartă pe piept armele Moldovei sau stema unită. Deși prima compoziție de acest fel a apărut în secolul al XVIII-lea³⁵, considerăm că această formă de evidențiere a unității naționale își are izvorul în concepția revoluționarilor pașoptiști care demonstrau că acvila cruciată atestă originea romană a poporului nostru și continuitatea sa pe aceste meleaguri³⁶. Credem că nu întîmplător prima realizare de acest fel evocă un moment semnificativ al revoluției române din 1848. Se știe că formula contopirii păsării zborurilor înalte cu capul de bour al Moldovei, în această manieră, a fost enunțată de Comisia Centrală de la Focșani care, elaborînd proiectul de Constituție al noului stat, a prevăzut în articolul 144, titlul V această înfățișare pentru stema țării³⁷.

Printre puținele concretizări ale acestui proiect, rămas în stadiu de propunere, menționăm medalia PRO VIRTUTE MILITARI, instituită de Alexandru Ioan Cuza pentru a recompensa faptele de glorie ale eroilor care au luptat la 13 septembrie 1848 în bătălia din Dealul Spirii³⁸ (fig. 13) și reprezentarea de pe bastonul de tambur folosit de unitățile militare³⁹.

O altă reprezentare a rolului prim, pe care-l avea acvila în heraldica română, o constituie imaginea de pe drapelele tricolore distribuite, tot de Alexandru I. Cuza, oștirii românești. Pe flamura acestora s-a imprimat acvila cruciată încoronată, ținînd însemnele puterii, purtînd pe piept un scut despîcat cu armele unite⁴⁰.

³⁵ Pe un Molitvenic din 1794 s-a imprimat o compoziție în cadrul căreia scuturile cu stemele Țării Românești și Moldovei sînt susținute de un vultur înjumătățit sugerînd ideea întregirii păsării zborurilor înalte prin unirea țărilor reprezentate de herburile respective. Pentru imaginea acestei steme V. A. Sacerdoțeanu, *Sigiliul domnesc și stema țării, conceptul de unitate pe care-l reprezintă și rolul avut în formarea ideii de unitate*, p. 36.

³⁶ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. II, București, 1902, p. 505; V. M. Dogaru, *Concepțiile revoluționarilor pașoptiști oglindite în sigilii*, în „Revista Arhivelor”, an. I., vol. XXXV, 1973, (Supliment), p. 134–138.

³⁷ *Protocoloalele Comisiunii Centrale a Principatelor Unite*, sesiunea I — 1859–1860, Focșani, 1860, protocolul XXIX (8 iulie 1859) anexa II, p. 13.

³⁸ C. Flondor și C. Moisil, *Decorațiunile românești*, Enciclopedia României, vol. I, 1935, p. 90.

³⁹ Obiectul se află în patrimoniul Muzeului de Istorie a orașului București, V. Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, p. 337.

⁴⁰ P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 79–80.

(fig. 14). Reluată într-o concepție nouă și încadrată mai riguros normelor științei heraldice, această idee s-a transpus, de altfel, în stema României din 1921, stemă menită să evidențieze împlinirea visului secular al românilor, unirea din 1918⁴¹.

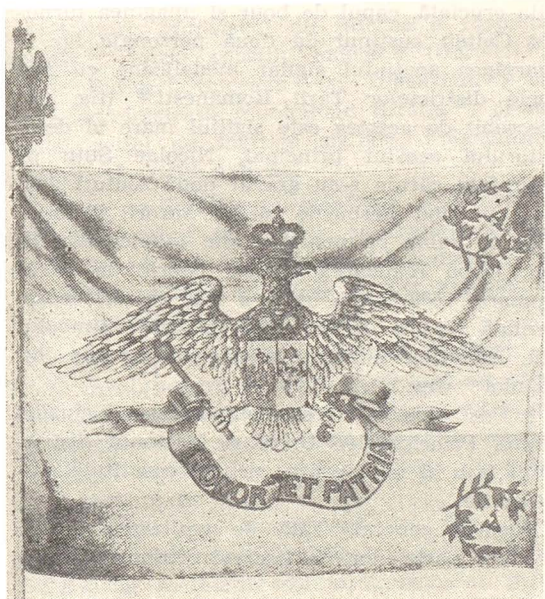

Fig. 14.

Fig. 15.

⁴¹ Vezi C. Moisil, *Stema României. Evoluția ei istorică și heraldică*, București, 1931, p. 20–21; Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, p. 162.

B. Ideea unității țărilor române este ilustrată și prin compoziții în care s-a reunit stema heraldică a Moldovei cu stema iconografică (sau cea combinată) a Țării Românești.

1. Deosebit de reprezentative sînt sigiliile lui Gheorghe Duca în cîmpul cărora se află două personaje flancînd un copac pe a cărui tulpină s-a plasat capul de bour⁴² (fig. 13).

Fig. 16.

Fig. 17.

⁴² Arh. St. Buc., fond Mănăstirea Tismana, XIV/12 (1677 ian. 10).

2. În câteva impresiuni sfragistice stema unită, redată prin două scuturi acolate, este plasată deasupra unui registru înfățișând două personaje (Sfinții Constantin și Elena) ce susțin o cruce⁴³ (fig. 16).

C. O altă factură de înfățișare a armelor unite constă în realizarea unor compoziții mixte în cadrul cărora, alături de herburile Moldovei și al Țării Românești, s-au plasat și alte elemente.

1. Remarcăm stemele și sigiliile în care stema unită este plasată alături de armele de familie ale domnitorului respectiv. Prima compoziție de acest fel o aflăm în timpul domniei lui Alexandru Mavrocordat Firaris⁴⁴ (fig. 17).

Tot în această categorie menționăm stema familiei Ghica care cuprinde în primul cartier stema unită, în cel secund 12 lacrimi de argint amintind uciderea domnitorului Moldovei, Grigore al III-lea Ghica de către Poartă, pentru faptul că s-a opus ciuntirii hotarului țării, cedării părții de nord a Moldovei Imperiului Habsburgic⁴⁵ (fig. 18).

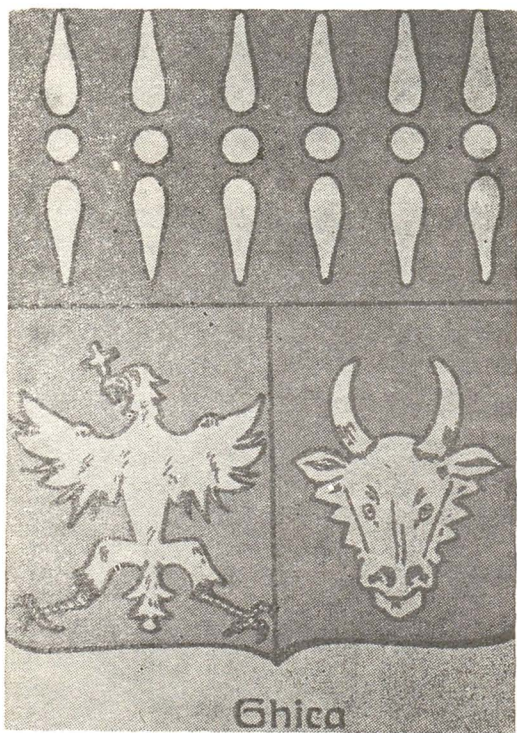

Fig. 18.

⁴³ Ibidem, fond Mănăstirea Clocociov, XI/22 (1731).

⁴⁴ Ibidem, fond Mănăstirea Aron Vodă, I bis/10 (1786 mart. 25).

2. Sint expresive și ingenioase compozițiile heraldice în care stema unită este plasată alături de medalioanele cuprinzând emblemele districtuale. Printre acestea recarcăm sigiliile mari domnești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea în care identificăm scutul (cuprinzând acvila cruciată, capul de bour și imaginea turnului Colței) susținut de două personaje iar la marginea spațiului sigilar medalioane cu stemele districtelor Țării Românești⁴⁶ (fig. 19). Deosebit de acestea este sigiliul mare al domnitorului acestui principat, Nicolae Suțu pe suprafața căruia s-au gravat două scuturi acolate, purtând herburile țărilor surori, înconjurate de salba cu medalioanele județene⁴⁷ (fig. 20). După realizarea actului istoric de la 24 ianuarie 1859 stema unită a fost deseori reprezentată alături de scuturile incluzând simbolurile unităților administrativ-teritoriale ale României⁴⁸ (fig. 21).

3. Deși foarte rare, compozițiile incluzând stema Principatelor Unite și însemnul districtului (sau al unui centru urban) constituie altă categorie.

Bucuria generală față de realizarea unirii, pe de o parte, dorința fiecărei comunități de a

Fig. 19.

⁴⁵ Vezi Emanuil Hagi Moscu, *Steme bolerești*, București, 1918; E. Virtosu, *Tipare sigilare domnești din secolul al XIX-lea* (Țara Românească), în „Studii și cercetări de numismatică”, I, 1957, p. 322–323.

⁴⁶ În imagine impresiunile sigilare de pe documentul din 5 septembrie 1803 emis în cancelaria lui Constantin Alexandru Ipsilanti (Arh. St. Buc., colecția Diplomatică, 73).

⁴⁷ Ibidem, colecția Suluri, 61 (1819 martie 30).

⁴⁸ Este expresivă gravura realizată de A. Partenie, conservată la Bibl. Acad. R. S. România, Stampe.

se individualiza prin simboluri expresive, pe de alta, au determinat emiterea de către diferite instituții a unor proiecte în care, alături de armele unite să figureze elementul heraldic specific districtului sau orașului respectiv. Este semnificativ că deși la repetatele solicitări⁴⁹ de a se confecționa tipare sigilare cu astfel de reprezentări, Ministerul de Interne a răspuns negativ⁵⁰, unele consilii județene (Dorohoi⁵¹, Iași⁵², Putna⁵³, Suceava⁵⁴ și Teleorman⁵⁵) și unele administrații municipale (Brăila⁵⁶) și-au gravat astfel de matrice sigilare, îmbogățind tezaurul sfragistic național.

Acestea se înfățișează printr-un scut dreptunghiular avînd în partea superioară stema unită, în cea inferioară însemnul județean.

D. Ideea unității naționale a fost exprimată și prin simboluri de altă natură.

Dovadă a modului în care unii fruntași ai luptei revoluționare au dorit să-și exprime credința în idealul național sau grăitoare mărturii ale entuziasmului maselor față de unire, aceste compoziții au fost, de regulă, create de persoane particulare.

Se distinge prin semnificație așa zisa „credință”, element heraldic utilizat în secolele anterioare de societățile secrete, reprezentat prin două brațe care își strîng miinile, exprimînd credința față de un angajament comun, unirea eforturilor spre împlinirea unui ideal. Un astfel de însemn a fost gravat pe matricea sigilară cea aparținut lui Christian Tell, evident ca o

Fig. 20.

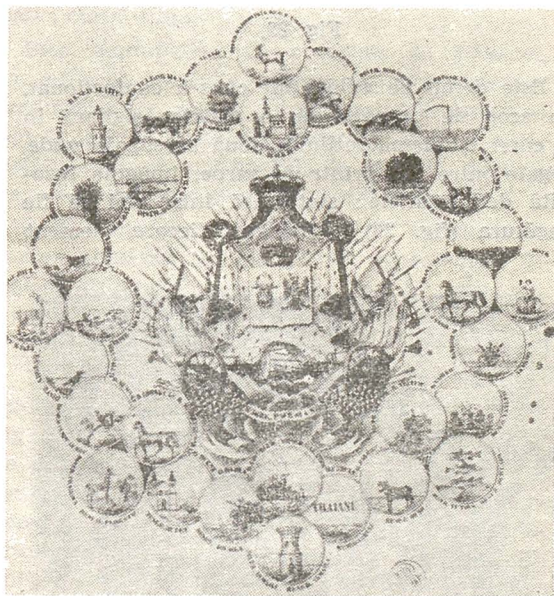

Fig. 21.

⁴⁹ Conform legislației în vigoare Ministerul de Interne avea în atribuții controlul utilizării sigiliilor de către autorități, Vezi Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne (inv. 314) dosar nr. 51/1855, f. 209, 209/1862 (inv. 315), f. 21.

⁵⁰ Numeroase autorități au făcut astfel de propuneri. Menționăm prefecturile județelor Mehedinți, Buzău, Brăila și Olt (Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, inv. 314, dosar 12/1860, f. 206, 358; dosar 13/1860, f. 233 și dosar 77/1861, f. 7.

⁵¹ Arh. St. Buc., fond Comisia consultativă heraldică, dosar 28, f. 11.

⁵² Ibidem, dosar nr. 37, f. 63.

⁵³ Ibidem, colecția Sigilii (Matrice sigilare) nr. 5040—5041.

⁵⁴ Ibidem, nr. 3058—3059.

⁵⁵ Ibidem, nr. 3269. Vezi și articolul M. Dogaru, *Sigiliile Consiliilor județene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea* în curs de publicare în „Revista Muzeelor”, Seria muzeu, nr. 1/1979.

⁵⁶ Ibidem, nr. 3997—3998; 4000—4002; V. M. Dogaru, *Sigilii orășenești din epoca modernă și contemporană*, București, 1978, p. 66—67.

⁵⁷ Se conservă la Muzeul de istorie al R. S. România.

aluzie la țelurile societății „Frăția”⁵⁷ (fig. 22). Devenind simbolul opoziției față de relațiile sociale nedrepte, acest element a fost preluat ulterior de mișcarea muncitorească⁵⁸.

⁵⁸ M. Dogaru, *Aspecte privind emblematismul mișcării muncitorești*, în „Anale de istorie”, an XXX, nr. 5—3, 1976, p. 100—105.

Fig. 22.

Este demn de evidențiat că s-a confecționat, în scop de propagandă, o matrice sigilară în a cărei emblemă întâlnim două personaje nude, legate între ele printr-un șarpe, imagine însoțită de cuvintele: statornică între noi să fie legătura (fig. 23)⁶⁰. Evident, fiecare element

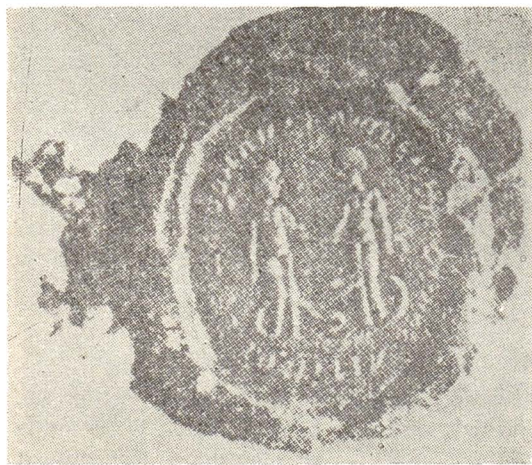

Fig. 23.

⁶⁰ C. Moisil, *Unele reminiscențe din timpul propagandei pentru unire*, în „Arhiva României”, VII, 1911, p. 128.

inclus în sigiliul la care ne referim are o semnificație deosebită, în strânsă legătură cu textul inserat la marginea spațiului sigilar. Cele două personaje exprimă originea comună, fac aluzie la „mater Roma”. Considerăm că celălalt însemn are rolul pe care l-a avut reptila de pe steagul dac, rol evidențiat de profesorul D. Berciu, de a evoca „spiritul bun al unui neam și sufletul însuși al celor dispăruți”⁶⁰, simbolizează deci „cultul strămoșilor și cultul patriei”⁶¹.

Autoritățile municipale din Focșani au primit, în 1862 dreptul de a reprezenta simbolic orașul în care își aveau sediul organismele centrale ale Principatelor Unite (Comisia Centrală și Curtea Superioară de Justiție) prin două femei, purtând costume populare, dându-și mâna⁶². În 1867, la propunerea Consiliului orașenesc, imaginea este completată astfel încât să se evidențieze că personajele reprezintă Principatele Unite. Astfel, acestea sînt înfățișate ținînd cu cealaltă mînă drapelul țării pe care o desemnează⁶³ (fig. 24). Tot acest sens, respectiv de a exprima ideea unității, credem că l-a avut și tiparul gravat (probabil de unii

Fig. 24.

⁶⁰ D. Berciu, *Asupra balaurului Dacic*, p. 2.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Jurnalul Consiliului de Miniștri, publicat în „Monitorul Oficial”, din 14.III.1862.

⁶³ Arh. St. Buc., fond Comisia consultativă heraldică, dosar 51, f. 1 și 90. Domnul a aprobat această propunere prin Decretul nr. 1418, din 5 oct. 1867.

simpatizanți ai domnului) cu efigia lui Alexandru Ioan Cuza și stemele județelor României⁶⁴.

II. INSEMNE HERALDICE SUGERÎND UNIREA TUTUROR ROMÂNILOR

O importantă grupă cuprinde compoziții (sau doar un element simbolic) exprimând originea latină a poporului român, comunitatea de neam a tuturor românilor, argumentul de bază al luptei pentru unitate.

A. Dintre acestea merită o atenție deosebită imaginea gravată pe monedele numite „Provincia Dacia”, datînd din secolul al III-lea. Pe suprafața acestora surprindem un personaj feminin (reprezentînd Dacia) ce ține într-o mînă un drapel cu literele DF, în alta o sabie curbă. Personajul menționat este flancat de un leu și de un vultur⁶⁵. Interpretate, aceste elemente atestă, prin limbaj simbolic faptul că liniștea în această parte a imperiului roman (Provincia Dacia) este asigurată de legiunile romane, sugerate de leu și vultur (însemne intens utilizate de unitățile militare de elită) și de localnici (organizați în unități auxiliare)

Fig. 25 a.

⁶⁴ Matricea se află în patrimoniul Muzeului de Istorie al R. S. România.

⁶⁵ Judita Winkler, *Moneda „Provincia Dacia”*, în „Studii și cercetări de numismatică”, V, 1971, p. 149.

Fig. 25 b.

care luptau cu arma tradițională a dacilor, sabia curbă (fig. 25).

Este semnificativ că ardelenii au încercat, la mijlocul secolului trecut, să determine introducerea în stema Transilvaniei (cuprinzînd acvila ieșindă, însoțită de soare și lună și șapte cetăți) a unei compoziții de această factură care să-i reprezinte pe români⁶⁶ (fig. 26).

B. Tot în această categorie se cuprinde și marca atribuită Daciei, doi lei, reprezentați de obicei afrontați⁶⁷, animale ce vor fi introduse, tocmai pentru a aminti de vechea Dacie, în diferite compoziții heraldice.

Categoric, prima și cea mai sugestivă imagine exprimînd ideea refacerii Daciei, este emblema sigiliilor în a căror legendă Mihai Viteazul se intitulează voievod și domn al Țării Românești, Transilvaniei și Moldovei⁶⁸. Pe suprafața acestora sînt reunite stemele cuprinzînd acvila cruciată, cele două personaje ce flanchează un copac, capul de bour cu stea între coarne și doi lei (fig. 27).

⁶⁶ Mihai Popescu, *Stema Ardealului cerută de români după 1848*, în „Convorbiri literare”, LVIII, 1926, p. 216–218.

⁶⁷ Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1600*, ediție îngrijită de Ion St. Petre, București, 1942, (Descălicatul al doilea), p. 172.

⁶⁸ Sigiliile ce validează actele din 1, 27 și 29 iulie 1600. Acest tip a fost publicat prima oară de V. A. Urechea în *Schițe de sigilografie românească*, București, 1891, p. 10, semnalat și cercetat de Stoica Nicolescu; idem, *Documente slavo-române cu privire la*

Fig. 26.

relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în secolele XV și XVI, București, 1905, p. 335–337; idem, *Mihai Viteazul ca domn al Țării Românești, al Ardealului și al Moldovei 1600*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, vol. XII, 1911, p. 235–236; Grigore Tocilescu, *O nouă pecete a lui Mihai Vodă Viteazul*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, vol. II, 1905, trim. I, p. 10–13; C. Moisil, *Stema României. Evoluția ei istorică și heraldică*, București, 1931, p. 13–14; Idem, *Not studii de sigilografie românească, Sigiliul lui Mihai Viteazul ca domn al Țării Românești, Ardealului și Moldovei*, în „Revista Arhivelor”, vol. IV, 1940, nr. 1, p. 104; A. Secerdoțeanu, *Hrisovul sigiliului lui Mihai Viteazul din 27 iulie 1600*, în „Revista Arhivelor” nr. 2, 1941, p. 161–162; Idem, *Autografe și sigilii de la Mihai Viteazul*, în „Revista Arhivelor”, IV, nr. 2, 1941, p. 30–37; Idem, *Sigiliul domnesc și stema țării. Conceptul de unitate pe care îl reflectă și rolul avut în formarea ideii de unire*, în „Revista Arhivelor”, XI, nr. 2, 1968, p. 15; Maria Dogaru, *Simbolul Daciei și sigiliile lui Mihai Viteazul*, în „Revista Arhivelor”, an LII, vol. XXXVII, nr. 2, 1974, p. 169–174; Dan Cernovodeanu, *Unirea în sigiliile lui Mihai Viteazul (1600)*, în „Familia”, an. II (III), nr. 10 (22), oct. 1975, p. 8.

Fig. 27.

Menționăm că printre primii care au interpretat în acest sens simbolurile din vestigiile sigilare ale viteazului voievod a fost și C. V. Obedeauu, „autor istoric și scriitor”. Printr-o scrisoare din 20 martie 1921, C. Obedeauu propunea ca Transilvania să fie reprezentată în noile arme de stat, prin doi lei⁶⁹, deoarece „cînd Mihai Viteazul a înfăptuit unirea, în stema sa ca domn al Munteniei, Moldovei și Transilvaniei, a inclus și el munții, însă deasupra lor a pus doi lei care se încrucișează dedesuptul unui copac”. Afirmînd cu convingere că „acești lei sînt lei dacici”, C. Obedeauu releva că prin introducerea lor în stemă Mihai Viteazul a vrut să evidențieze originea daco-romană a Ardealului.

Exprimîndu-și satisfacția pentru înfăptuirea memorabilului act de la 1 decembrie 1918, autorul mai sus-menționat sublinia că includerea în stema României a unei astfel de reprezentări ar constitui „un suvenir scump păstrat de la Mihai, un omagiu adus memoriei lui și un adevăr istoric de acord și cu știința heraldică”⁷⁰.

⁶⁹ Arh. St. Buc., fond Comisia consultativă heraldică, dosar 3, 1921, f. 36.

⁷⁰ Meditînd asupra modului în care era individualizată, din punct de vedere heraldic, fiecare provincie istorică în cadrul noii steme a României C. V. Obedeauu sublinia că „vulturul, acvila romană reprezintă Muntenia și semnifică originea noastră, capul de bour cu stea între coarne desemnează întreaga

C. Printre însemnele originale care răspund temei la care ne referim se remarcă sigiliile avînd în emblemă așa-zisa „scenă a săgetării corbului“.

Prima compoziție heraldică ce se încadrează în această categorie o întîlnim în sigiliile domnitorului Țării Românești, Grigorie I. Ghica, din 1672⁷¹. În imaginea acestor vestigii sfracstice remarcăm două personaje flancînd un copac deasupra căruia se află un corb cu inel în cioc avînd pe piept un minuscul cap de bou iar pe umărul personajului din dreapta un arc (fig. 28). În secolul al XVIII-lea scena săgetării corbului reconstituie, într-adevăr, o scenă de vînătoare plină de mișcare. Grigore al II-lea Ghica este primul domn care a pus să se graveze în matricea sigiliului său mare o reprezentare în care, alături de scuturile acolate cuprinzînd stemele heraldice ale Țării Românești și Moldovei descifrăm două personaje (un oștean care trage cu arcul și o femeie care întinde mîna să prindă inelul pe care pare să-l scape corbul de deasupra copacului)⁷². Constantin Mavrocordat a utilizat, de

asemenea, în domniile succesive, dintre 1736—1763 un tipar sigilar cu o înfățișare asemănătoare⁷³, și tot de la acest principe ni s-a păstrat unica reprezentare a scenei săgetării corbului, care se încadrează în heraldica majoră (stema zugrăvită de Liotard alături de portretul său)⁷⁴. Pînă în prezent istoriografia consemnează astfel de însemne doar de la domnii specificați mai sus și de la Mihai Racoviță⁷⁵. Apreciem că această compoziție, reprezentată în toate cazurile, îngemănată cu stema unită, constituie o aluzie la legenda familiei Corvin, o expresie a legăturilor dinastice dintre domnitorii ce ocupau succesiv tronul Țării Românești și al Moldovei cu familia lui Iancu de Hunedoara, pe plan general o expresie a unității țărilor române.

D. Ideea unității a fost, uneori, exprimată prin reunirea stemelor oficiale ale celor trei principate românești.

Prima compoziție de acest fel o întîlnim în 1838 cînd simbolurile celor trei țări au fost gravate pe medalia ce trebuia să amintească de prima reprezentare în limba română a operei „Norma“ de Bellini⁷⁶. Deși spectacolul n-a mai avut loc, tocmai pentru că activitatea intensă a Societății Filarmonice⁷⁷ provoca îngrijorarea autorităților⁷⁸, medalia, purtînd titlul „Norma“ a rămas un prețios izvor heraldic⁷⁹. Pe aversul său, într-un triunghi echilateral, s-au gravat stema Țării Românești (acvila cruciată), a Moldovei (capul de bou cu stea între coarne) și a Transilvaniei (șapte cetăți însoțite de soare și lună). Observăm, totodată, că prin cromatica cîmpurilor scuturilor se contura tricolorul. În perioada intensificării luptei pentru

Fig. 28.

Moldovă „... Referindu-se la însemnul Olteniei C. V. Obedeau arată că leul (care provine tot din stema Daciei) cu coroană bănească evocă pe primii suverani și întemeietorii ai Țării Românești din secolele XI—XII și amintește forma specifică de organizare a acestei provincii în care banul conduce un sfat propriu.

⁷¹ Arh. St. Buc., fond Mitropolia Țării Românești, XXXV, 21.

⁷² Ibidem, colecția Peceți, nr. 97 (1735 noiembrie 10).

⁷³ Ibidem, fond Mănăstirea Bradul, I/43 (1736 august 6).

⁷⁴ C. Moisil, *Stema României*, p. 16.

⁷⁵ Arh. St. Buc., fond Mănăstirea Dintrunleam, XXXVII/1 (1741).

⁷⁶ Se conservă la Bibl. Acad. R. S. România, Cabinetul numismatic.

⁷⁷ Societatea înființată în 1833 de un grup de patrioți care își propuneau să continue activitatea Societății literare condusă de Dinicu Golescu și Eliade Rădulescu. Ea avea ca principale obiective dezvoltarea culturii românești, înfăptuirea de reforme sociale, lupta pentru unitate și independență.

⁷⁸ Spectacolul n-a avut loc întrucît domnul Alexandru Ghica a desființat societatea.

⁷⁹ Primul care s-a referit la această medalie a fost Moisil Constantin, *Două medalii privitoare la istoria teatrului românesc*, în „Cronică numismatică“, I, 1920, nr. 8, p. 53—58.

Unirea Principatelor, Cezar Bolliac, care după 1848 milita pentru a convinge Europa de justetea cauzei românești, a reprodus pe coperta broșurilor editate la Paris în 1856, această compoziție⁸⁰.

E. Marele patriot ce și-a legat numele de epoca înălțării naționale de la mijlocul veacului trecut, Nicolae Bălcescu, cel care a susținut cu ardoare „unitatea națională a românilor, determinată de comunitatea lor de neam”⁸¹, și-a exprimat simbolic credința în acest ideal prin gravarea lupoacei capitoline în partea superioară a mînerului tiparului său sigilar⁸² (fig. 29).

F. Limbajul științei blazonului a constituit, pentru românii din Transilvania un mijloc de

Fig. 29.

⁸⁰ Dan Cernovodeanu, *Heraldica în slujba ideaturilor revoluționare pașoptiste*, în „Revista Muzeelor și a Monumentelor” (Seria Muzee), XI, 1974, nr. 3, p. 70.

⁸¹ C. Bodea, *Un sigiliu al lui Nicolae Bălcescu*, în „Caiet selectiv de informare asupra creșterii colecțiilor bibliotecii Academiei R. S. România”, cabinetul numismatic, 1965, aprilie-iunie, p. 393.

⁸² Matricea se conservă la Muzeul de istorie al R. S. România.

evidențiere a naționalității lor, o cale de luptă spirituală pentru împlinirea aspirației ardente de a se uni cu frații de peste Carpați. Unul din însemnele expresive din acest punct de vedere îl reprezintă soldatul roman purtând un scut pe care erau gravate literele VRR (VIRTUS ROMANA REDIVIVA), întâlnit în sigiliile unor comune din Transilvania⁸³ (fig. 30).

Fig. 30.

Preocuparea pentru dezvoltarea culturală a poporului român, imperios impusă de necesitatea grăbirii pașilor în drumul spre realizarea unirii depline, a determinat crearea și a altor însemne prin care se exprima plastic comunitatea de neam a tuturor românilor. Menționăm dintre acestea emblema Societății Transilvania, înfățișând actul de naștere al poporului român săpat în piatră (Columna lui Traian)⁸⁴, și pe cele ale societăților culturale desemnate prin zeități romane, de cele mai multe ori Minerva — protectoarea artelor și a științelor istorice reprezentate pe care, de altfel, o întâlnim atît în Transilvania cît și în România⁸⁵.

⁸³ Sigiliul Comunei Mocodu (Arh. St. Bistrița Năsăud, fond Vicariatul Rodnei, LXII/1223).

⁸⁴ Coperta lucrării. lui V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, Edit. Științifică, București, 1968.

⁸⁵ M. Dogaru, *Insemne ale societăților naționale culturale românești reflectînd lupta pentru desăvîrșirea unității de stat*, în „Revista de istorie”, tom. 31, 1978, nr. 4, p. 679–681.

Pentru a se exprima solidaritatea în lupta pentru desăvîrșirea unității, unele societăți culturale sau persoane particulare au introdus în reprezentările heraldice prin care se individualizau — cele două brațe — strîngîndu-și mîinile⁸⁶ (credință despre care am pomenit mai sus) sau un arbore⁸⁷ ce atestă, pe de o parte, rădăcinile adînci ale românilor pe pămîntul fostei Dacii, pe de alta continua regenerare, permanenta dezvoltare a națiunii române.

Preluarea idealurilor revoluționarilor pașoptiști, în centrul cărora a stat ideea unității naționale, își găsește expresia în folosirea, într-o formă modernă, a unor reprezentări ce amintesc de epoca de înălțare națională de la mijlocul secolului trecut. Considerăm că acest sens îl are reproducerea în reprezentarea din sigiliile orașului Pitești a „zeiței Libertății” (adoptată inițial în 1848) înfățișată, de această dată, ca o luptătoare purtînd steagul ce cheamă la luptă⁸⁸.

Remarcăm, totodată, faptul că prin mijlocirea însemnului românii de pe ambele versante ale Carpaților și-au exprimat dorința de unire prin simboluri identice.

Stema României din 1867 și cea din 1872 cuprinde unele elemente ce fac aluzie la vechea Dacie. Se cunoaște faptul că suptății scutului, incluzînd armele țării (1867), o femeie (Dacia) ținînd în mînă o sabie și un leu, au avut rolul de a aminti unitatea românilor din teritoriul fostei Dacii și continuitatea lor pe aceste meleaguri⁸⁹.

Evident, aceste simboluri constituiau, în același timp, expresia luptei pentru desăvîrșirea unității statale, pentru dezvoltarea pe mai departe a procesului început în 1859. Este concludentă afirmația unuia dintre heraldiștii care au participat, în epoca respectivă, la elaborarea armelor României, V. A. Urechia, care arăta că „noua stemă, icoană a noii stării de lucruri”,

exprimă, totodată, idealul românesc, operă a viitorului”⁹⁰. După părerea lui V. A. Urechia „orice dorite evoluțiuni viitoare” erau deja simbolizate în stema țării prin lei dacici, soare și lună, vechi însemne dacice și prin pasărea heraldică, amintind acvila romană prezentă în stema României și armele Transilvaniei⁹¹.

III. DEVIZE EXPRIMIND IDEEA UNITĂȚII

O altă formă de exprimare a ideii unității naționale, încadrată, de asemenea, disciplinei blazonului, o constituie devizele arborate în a doua jumătate a secolului trecut și în primele decenii ale veacului nostru în diferite categorii de însemne. Astfel, începînd cu includerea în armele de stat a devizei TOȚI ÎN UNUL⁹² (sau UNUL PENTRU TOȚI) — ce își are originea în principiile revoluționarilor pașoptiști, intensă folosire a devizei cu caracter general UNIREA FACE PUTEREA (din 1862, introdusă în stema urbei Focșani)⁹³ și mergînd pînă la formulările concise dar expresive cum sînt: ROMÂNI PRIN UNIRE VEȚI AJUNGE LA FERICIRE⁹⁴, ÎN UNIRE ÎNFLORIRE⁹⁵ (gravate pe obiecte personale), IUBIRE, PACE ȘI UNIRE⁹⁶, textul devizelor devine un apel și imbold la lupta pentru înfăptuirea visului de veacuri al românilor. În același scop, unele devize evocă originea comună a locuitorilor de pe cuprinsul fostei Dacii (ROMA MEA MATER)⁹⁷, altele scot în evidență importanța unității limbii (MULT E DULCE ȘI FRUMOASĂ LIMBA CE-O VORBIM)⁹⁸.

Este interesant că devizele exprimă, uneori, într-un text sintetic, un conținut larg de idei

⁸⁶ V. A. Urechia, *Șiife de sigilografie românească*, București, 1891, p. 16.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ Proiectul de stemă al Principatelor Unite din 1863.

⁸⁹ Prin decretul domnesc publicat în „Monitorul oficial” din 14.III.1862.

⁹⁰ Deviză gravată pe obiecte particulare. Vezi C. Moisil, *Citeva reminiscențe din timpul propagandei pentru unire*, p. 125.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² Proiectul înaintat de maiorul Alexandru Asachi, v. Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, p. 338—339, p. LXVI.

⁹³ Deviza adoptată de municipalitatea Tulcea. (Arh. St. Buc., fond Înalta Curte de Conturi, 1906; M. Dogaru, *Stema orașului Tulcea*, în „Revista Arhivelor”, an LV, vol. XL, nr. 1, 1978, p. 109—110.

⁹⁴ Apariția Societății studenților români din Satu Mare, (V. Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 26).

⁸⁶ Acest element îl întîlnim în emblema „Reuniuni soldaților români din Sibiu”. V. Curticăpeanu, *op. cit.*

⁸⁷ Remarcăm societatea „Iulia” a studenților din Cluj (v. coperta lucrării V. Curticăpeanu și societatea de lectură Inocențiu Micu Clain a studenților din Blaj. Matricea sigilară a acestei societăți se conservă la Arh. St. Alba Iulia, colecția sigiliilor, nr. 728).

⁸⁸ I. Pleșa, *Sigiliile din colecția Filialei Arhivelor Statului județul Alba*, în „Apulum” arheologie, istorie, etnografie”, XII, 1974, p. 426.

⁸⁹ Șt. T. Greceanu, *Eraldica Română*, București, 1900, anexa, p. 4.

cum este legătura indisolubilă între libertate și noțiunea de patrie (PATRIE ȘI LIBERTATE)⁹⁹ sau legătura dintre sensul noțiunii de onoare și a celei de țară¹⁰⁰ (HONOR ET PATRIA).

Unele devize, aparținând societăților naționale culturale, exprimă, în mod direct, chemarea la luptă. Este semnificativ în acest sens că Societatea academică a studenților români din Viena a preluat vibrantul apel adresat nației de Andrei Mureșanu „Deșteaptă-te române”¹⁰¹, iar Societatea literară a junimii studențești de la gimnaziul fundațional din Năsăud a arborat deviza cea mai expresivă pentru doleanțele românilor VIRTUS ROMANA REDIVIVA¹⁰², adoptată cu un secol înainte de regimentul român de graniță din Năsăud¹⁰³.

Evocând trecutul glorios al neamului și originea comună a românilor, VIRTUS ROMANA REDIVIVA devine în secolul al XIX-lea și în primele decenii ale secolului nostru un înflăcărat îndemn pentru acțiune militantă, expresia demnității pe care românii o revendicau în numele jertfelor înaintașilor, semnifică hotărîrea lor nestrămutată de a face totul pentru a trăi liberi într-o țară independentă.

Este interesant că unul dintre proiectele înaintate Camerei Deputaților în 1867, în vederea alcătuirii stemei de stat a României reprezintă acvila cruciată, încoronată, purtînd pe piept steagul tricolor și capul de bour cu stea între coarne, imagine completată cu textul VIRTUS ROMANA REDIVIVA¹⁰⁴ (fig. 30).

IV. TRICOLORUL – SIMBOL NAȚIONAL

O semnificație deosebită în stimularea luptei naționale, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele două decenii ale veacului nostru, a avut-o drapelul tricolor.

⁹⁹ Deviză întâlnită în stemele orașelor Craiova, Brăila, Pitești și Tîrgu Jiu (M. Dogaru, *Sigilii orașenești din epoca modernă și contemporană*, p. 23).

¹⁰⁰ Deviză imprimată pe steagurile distribuite de Alexandru I. Cuza oștirii, inclusă, totodată, în unele proiecte de stemă.

¹⁰¹ V. Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 26.

¹⁰² *Ibidem*, p. 31.

¹⁰³ Această deviză a fost folosită și în timpul revoluției din 1848, Unul dintre drapelele tricolore purtate la Blaj în neuitatul 3/15 mai, avea imprimate aceste cuvinte.

¹⁰⁴ Proiect întocmit de A. Holban (Ștefan D. Greceanu, *op. cit.*, p. 3, anexă la dosarul Camerei).

Considerat simbol al românilor de pretutindeni, tricolorul a devenit în acțiunile desfășurate în toate provinciile istorice aflate sub dominația străină, principala formă protestatară, față de încercările de deznationalizare, principalul mijloc de afirmare a sentimentului de mîndrie națională și de impulsioneare a luptei pentru înfăptuirea acestui vechi deziderat. Puternica înrîurire a tricolorului și a simbolurilor naționale românești a fost remarcată de autoritățile regimului austro-ungar care au ordonat severe măsuri pentru interzicerea circulației și confiscarea unor astfel de materiale de propagandă. Tricolorul a sporit solemnitatea tuturor acțiunilor importante prin care românii din Transilvania și-au luat soarta în propriile mîini, sub faldurile sale s-a rostit de către ostașii ardeleni din fosta armată austro-ungară, jurămîntul de credință față de nație. Grupurile care au plecat spre Alba Iulia, în acel neuitat noiembrie 1918 purtau cu mîndrie tricolorul, iar la marea adunare națională desfășurată pe cîmpul unde s-a jertfit Horea au fluturat, pretutindeni, drapele tricolore.

Purtat la pălărie, butonieră sau pe mîncei, tricolorul avea rolul unui catalizator ce încălzea și unea inimile românilor chemați să înscrie în istoria sacră a neamului cea mai strălucită zi, să marcheze evenimentul căruia națiunea română îi va păstra, întotdeauna, o vie amintire.

CONSTITUIREA ȘI ACTIVITATEA PARTIDEI NAȚIONALE ROMÂNE DIN COMITATUL ARAD – PRIMUL PARTID POLITIC AL ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA

ANDREI CACIORA,
MIRCEA TIMBUS

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Aradul se afirma tot mai mult ca centru al luptei românilor pentru păstrarea ființei lor naționale în fața pericolului de desnaționalizare forțată, pentru egalitatea în drepturi a românilor cu celelalte naționalități și, mai tîrziu, pentru făurirea statului național român unitar. În fruntea acestei lupte se afla intelectualitatea română sau „intelligența”, cum o numesc

documentele vremii, cît și reprezentanți ai țărănimii, negustorilor, meșteșugarilor și, în general, ai straturilor mijlocii românești în dezvoltare¹. Printre conducători se întîlnesc nume cunoscute din timpul revoluției de la 1848—1849, ca Ioan Rațiu, avocatul Arcoși, Dr. Atanasie Sandor, Vincentiu Babeș, ș.a., continuatori zeloși ai ideilor de unitate exprimate pe cîmpia Blajului.

Pentru o mai deplină înțelegere a cadrului în care se desfășura lupta românilor arădeni în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, amintim că aceștia fuseseră de peste un secol despărțiți de frații lor din Transilvania, comitatul Arad făcînd parte din punct de vedere administrativ din Ungaria², cu dreptul de a-și trimite reprezentanți în dieta de la Pesta.

Din dorința de a găsi cele mai potrivite forme de luptă pentru dobîndirea drepturilor naționale vitale, secole de-a rîndul încălcate, fruntașii români se întruneau în prelungi dezbateri, cum rezultă dintr-o scrisoare a avocatului arădean I. Brîndușeanu, din iunie 1861: „...Noi aici ne adunăm mai adeseori laolaltă; președintele consultațiunilor noastre e protopopul neunit de aici Ioan Raț, membri ordinari protopopul neunit Petru Raț, avocatul Arcoși, avocatul Grigoriu Popovici, Georgiu Popa ablegat (deputat în dieta Ungariei n.a.) și altcui asesor la Tribunalul cambial, tînărul Ioan Popovici Desseanu, asemenea ablegat la dietă, Dr. Sandor (Atanasie n.a.), notarul Moldoveanu, notarul Petrașiu și eu (Brîndușeanu n.a.)”³.

În condițiile reînființării în 1861 a comitatelor, a căror autonomie fusese desființată după înăbușirea revoluției de la 1848/1849, lupta românilor era orientată în direcția alegerii lor în noile consilii comitatense, vizînd să realizeze „...la egală purtare de greutate, egală îndreptățire”, cum se subliniază într-un memoriu al aceluiași Brîndușeanu⁴. Autorul memoriului, în numele tuturor românilor din monarhia habsburgică, cerea recunoașterea dreptului

de a fi reprezentați în dietă și în consiliile comitatense, proporțional cu numărul lor, cît și dreptul de folosire a limbii române în administrație, deziderate a căror deplină justete este dovedită în preambulul respectivului memoriu. În comitatul Arad, din cele 176 comune, 147 erau în exclusivitate cu populație românească, iar celelalte cu populație mixtă, română, maghiară, germană, sîrbă, slovacă. Recensămintele vremii⁵, atestă cu prisosință că românii din comitatul Arad reprezentau majoritatea absolută a populației. Aceeași pondere, ba pe alocuri și mai ridicată, o aveau românii din Maramureș, Satu Mare, Bihor și Banatul Timișan⁶. Se simțea deci nevoia ca acțiunile acestora să fie cît mai minuțios organizate, iar lupta lor coordonată de o conducere politică recunoscută ca atare.

În căutarea formelor de organizare, fruntașii politici ai românilor arădeni, au cerut, încă în 1861, atît comisiei permanente românești din Sibiu, cît și deputaților români din dieta ungară, să le susțină propunerea privind convocarea unui „Congres al tuturor românilor din monarhia austriacă, sau numai a celor din Transilvania, Banat și Ungaria”⁷. Doritul congres era considerat drept o condiție „sine qua non a ridicării noastre naționale la gradul de respect public ce i se cuvine azi unei rase (națiuni n.a.) compacte de trei milioane de suflete”⁸.

Depășind sfera intereselor politice ale conaționalilor lor din comitatul Arad, reprezentanții românilor arădeni militau pentru drepturi în favoarea tuturor românilor din monarhie, întrucît, așa cum o mărturisește memoriul menționat, „toți românii sînt neîndestuliți”. Neîmulțumirile izvorau din totala lor ignorare de către autorități, clasele privilegiate din Ungaria fiind „plecate a sprijini numai interesele rasei (națiunii n.a.) maghiare”. Români adesea nu erau reprezentați nici chiar în cercurile electorale în exclusivitate românești, fiind sistematic înlăturați în alegerile pentru dregători comitațeni, de către autoritățile maghiare care-și impuneau prin forță proprii candidați.

Dacă memoriile amintite au meritul de a fi păstrat și transmis detalii despre suferințele,

¹ Simion Retegan, *Considerații sociale privitoare la la burghezia românească din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Sub semnul lui Clio — Omagiu Acad. prof. Ștefan Pascu”, Cluj, 1974, p. 251—258.

² *Istoria României*, vol. III, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 428, 487.

³ Trofin Hăgan, Ioan S. Mureșan, Valeriu Achim, Vasile Căpîlnean, *Maramureșul și Unirea (1918)*, Bala Mare, 1968, p. 138—139.

⁴ *Ibidem*, p. 143.

⁵ A. Caciara, M. Timbus, *Mișcări sociale și naționale în regiunea Aradului (1849—1853)*, în „Ziridava”, Muzeul județean Arad, vol. IX, Arad, 1978, p. 67—78.

⁶ Trofin Hăgan și colab., *op. cit.*, p. 143.

⁷ *Ibidem*, p. 145—152.

⁸ *Ibidem*, p. 145.

frământările și năzuințele românilor, revendicările ce le cuprindeau au rămas însă, de cele mai multe ori, la situația de simple deziderate, numeroase și mari fiind piedicile ce se opuneau transpunerii lor în viață. De aceea, erau necesare mereu noi căi de acțiune, noi eforturi, multă abilitate și perseverență, pentru a înainta, pas cu pas, pe drumul anevoios ce ducea spre marile înfăptuiri. Un rol însemnat în acest sens s-a dovedit a-l avea și activitatea culturală, ea găsindu-se într-o strânsă corelație cu cea politică. După multe încercări și tot atâtea eșecuri, la un an după constituirea „Astrei” din Sibiu, arădenii au reușit să smulgă Curții de la Viena aprobarea înființării și la Arad a unei „Asociațiuni naționale pentru cultura și conversarea poporului român” (17 sept. 1862)⁹. Asociația arădeană, ca de altfel toate suratele ei înființate în împrejurări similare (Sibiu, Maramureș), pe lângă marea însemnată pe tărîm cultural-național, au avut și o contribuție importantă la impulsionarea tendințelor de unitate¹⁰. Conducătorii acestora erau, fără excepție, și luptători pentru drepturi politico-naționale, militanți pentru unitatea politică.

Campania de desnaționalizare, accentuată prin încheierea compromisului dualist, la 27 mai/8 iunie 1867, ce a debutat prin încorporarea definitivă a Transilvaniei la Ungaria — rod al politicii reacționare a guvernului austro-ungar — nu avea să aducă totuși schimbări esențiale în soarta românilor arădeni, ei aflîndu-se de atîta vreme sub ocupație maghiară. Fără să-i demoralizeze, dualismul le-a întărit hotărîrea în lupta pentru dobîndirea de drepturi politice, pentru înlăturarea nedreptei și apăsătoare dominații străine, pentru unire.

Sosise ceasul cînd organizarea politică a românilor nu mai suferea nici o amîinare, cînd lupta lor se cerea coordonată de o conducere politică constituită. În acest scop, la invitația lui Miron Romanul, N. Philimon și Lazăr Ionescu, s-a întrunit la Arad, în 14/26 decembrie 1867, o adunare la care au participat „surprinzător de mulți români din împrejurimi”. Adu-

narea, sau conferința cum o numesc documentele, a fost deschisă prin cuvîntul rostit de Miron Romanul care, referindu-se la situația politică din țară, a înfățișat scopul adunării, acela de înființare a unei „Partide naționale române” și de stabilire a principiilor ce se cereau urmate de români în vederea înfăptuirii dezideratelor lor naționale. În continuare, Lazăr Ionescu a dat citire proiectului de program al partidului. Dintre vorbitori, Ioan Popovici Desseanu s-a remarcat prin înfățișarea situației triste și umiltoare în care se găseau românii și celelalte naționalități subjugate din Austro-Ungaria¹¹.

Conferința are marele merit de a fi pus bazele PARTIDEI NAȚIONALE ROMÂNE din comitatul Arad, stabilind, totodată, și programul acesteia¹². Este primul partid politic al românilor din Ungaria, constituit cu mai bine de un an înaintea cunoscutelor partide naționale ale românilor din Banat (26 ianuarie/7 februarie 1869) și Transilvania (23 februarie/7 martie 1869).

Partidul național român din comitatul Arad, prin programul adoptat, s-a declarat adept al principiilor care au generat așezămintele și legile democratice din anul 1848. Își exprima convingerea că o dreaptă rezolvare a chestiunii naționale era posibilă numai pornind de la asigurarea egalității depline a tuturor naționalităților și confesiunilor din imperiu. Partidul se obliga să militeze pentru autonomia municipalității comitatense și întemeierea acesteia pe o reală reprezentanță populară. Se angaja, de asemenea, să lupte pentru „promovarea bunului public” și „înaintarea cauzei publice a națiunii române”, precum și pentru promovarea intereselor speciale ale populației române din comitatul Arad. Membri ai acestui partid puteau fi românii din comitat ce aveau drept de alegători și subscriau la programul partidului. Pentru a face posibilă conlucrarea, s-a convenit respectarea și adoptarea hotărîrii majorității¹³.

Conferința a ales „prin aclamații” un comitet provizoriu format din 50 de membri, însărcinat cu întărirea rîndurilor partidului prin recru-

⁹ M. Timbus, *Mărturie documentare despre rolul Asociației naționale din Arad pentru cultura poporului român în lupta de emancipare națională și spirituală a românilor din Transilvania (sec. XIX)*, în „Ziridava”, Muzeul județean Arad, vol. VI, Arad, 1976, p. 165.

¹⁰ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 121—123.

¹¹ „Alföld”, an. VIII, nr. 2 din 3 ianuarie 1868, p. 2—3.

¹² Arh. St. Arad, fond Parohia ort, rom. Ghioroc, dosar 2, f. 1—2; T.V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. IV, Sibiu, 1906, p. 203—205; Tr. Teodor Botiș, *Monografia familiei Mocioni*, București, 1939, p. 154.

¹³ Ibidem.

tarea de noi membri. Miron Romanul și Sigismund Popovici au fost aleși, prin vot secret, președinți ai comitetului provizoriu, iar Ioan Goldiș și Emeric Stănescu (Mircea V. Stănescu, n.a.) notari¹⁴. Comitetul a desemnat o comisie formată din 10 membri pentru elaborarea unui regulament al partidului și efectuarea lucrărilor curente. Din comisie făceau parte Miron Romanul, Popovici Sigismund, Ioan Popovici Desseanu, Lazăr Ionescu, Emanuil Mișici, Nicolae Philimon, Ioan Roșu, Ioan Rațiu, Ioan Goldiș și Mircea V. Stănescu¹⁵. La încheierea lucrărilor istoricei conferințe, asistența pătrunsă de importanța momentului a cîntat, în picioare, trei strofe din „Deșteaptă-te române”.

Evenimentul a avut ecou în presa vremii, ziarul „Albina” din decembrie 1867 consemnînd „însemnătatea epocală” a conferinței românilor arădeni cărora, după propria sa formulare, li se cuvenea „onoarea inițiativei”¹⁶.

Comitetul provizoriu nou ales a trecut la acțiune, elaborînd, tipărind și difuzînd un apel pentru înscrierea de noi membri¹⁷.

Speranțele ce și le-au pus fruntașii români arădeni în dezvoltarea grabnică a partidului lor, în aderarea însuflețită a românilor la acesta, s-au dovedit pe deplin îndreptățite. Prima adunare generală a partidului, convocată la data de 28 august 1868, avea să constate că numărul membrilor ajunsese la nu mai puțin de 3400, fapt ce făcea posibilă și necesară trecerea de la organizarea inițială, provizorie, la una definitivă. Comitetul provizoriu s-a autodizolvat, procedîndu-se apoi la alegerea unui nou comitet însărcinat cu conducerea problemelor politice ale partidului în intervalul dintre două adunări generale. Miron Romanul, renunțînd la președinția provizorie, în funcția de președinte definitiv a fost ales Sigismund Popovici, vicecomite al comitatului Arad. Vicepreședinți au fost aleși protopresbiterul Ioan Rațiu și Lazăr Ionescu avocat, iar notari Ioan Goldiș și Ioan Moldovan¹⁸. Printre membri

aleși în comitetul de 50 figurau Dr. Atanasie Sandor, profesor la Preparandia arădeană, Ioan Popovici Desseanu avocat, Nicolae Philimon avocat, Teodor Șerb, vichenotar comitatens, George Popescu, protopresbiter greco-oriental din Siria, Ioan Sucișu notar comunal în Socod, Isaia Monția notar comunal în Cuvin, Teodor Halic, jude cercual în Buteni ș.a. Cu puține excepții, acești conducători făceau parte dintre intelectualii români aflați în acest străvechi teritoriu românesc situat în vestul Transilvaniei, care, în repetate rînduri, au dat dovadă de fermitate și curaj în apărarea intereselor populației românești oprite. Se cuvine, însă, să menționăm că, alături de intelectuali, în comitetul de conducere al Partidului național român din comitatul Arad, au fost aleși și reprezentanți ai țărănimii, ca Dimitrie Doboș, plugar din Siria și George Dogaru, pădurar erarial în Arad, fapt ce confirmă viziunea și organizarea democratică a activității politice arădene¹⁹.

Cu privire la orientarea Partidului național român din comitatul Arad față de alegerile pentru dieta Ungariei, acesta se situa pe cunoscuta linie activistă adoptată de bărbaii politici arădeni încă înainte de constituirea partidului lor. (Arădenii și-au trimis reprezentanții în dietă și la alegerile anterioare din 1865)²⁰. În ianuarie 1869, cînd se apropiau noile alegeri, partidul din Arad adresa alegătorilor săi un apel în care sublinia că și-a propus „...să asigureze toate mijloacele și căile acelea care, între împrejurările de acum, pot desigur conduce românimea comitatului la un rezultat cît se poate mai favorabil în privința alegerii deputaților dietali”. Comitetul partidului a hotărît în ședința din 20 ianuarie 1869 ca, în patru din cele șase cercuri electorale din comitatul Arad, să candideze numai membri ai Partidului național român și anume Antoniu Mocioni (Siria), Sigismund Popovici (Buteni), Miron Romanul (Chișineu-Criș) și Lazăr Ionescu (Radna). Toți românii din comitat erau invitați să se înscrie în cercurile electorale și să sprijine „în unire și frățietate” alegerile candidaților naționali, spre a face și în acest mod dovada maturității și forței lor politice. Se relevă, totodată, marea nedreptate ce se făcea românilor arădeni, care deși numărau 200.000

¹⁴ E. Glück, N. Roșuț, *Aradul în perioada războiului de independență*, Arad, 1977, p. 26–30.

¹⁵ *Ibidem*, a se vedea și ziarul „Alföld”, an. VIII, nr. 2 din 3 ianuarie 1868, p. 2–3.

¹⁶ E. Glück, N. Roșuț, *op. cit.*, p. 24, 27.

¹⁷ Arh. St. Arad, fond Protopopiatul ort. rom. Siria, dosar, 86, f. 1.

¹⁸ E. Glück, N. Roșuț, *op. cit.*, p. 41–46.

¹⁹ N. Roșuț, *Aradul în lupta pentru libertate în preajma proclamării independenței de stat a României*, în E. Glück, N. Roșuț, *op. cit.*, p. I–II,

²⁰ Arh. St. Arad, fond familia Mocioni-Stircea de Foen, dosar 8, f. 1–52 și dosar 11, f. 1.

suflete față de 50.000 cît însumau toate celelalte naționalități, nu dețineau în comitetul comitatens decît 1/3 din numărul membrilor²¹.

Aceeași ședință, din 20 ianuarie 1869, a hotărît trimiterea unei reprezentanțe a Partidului național român din Arad la conferința de la Timișoara, programată pentru 7 februarie 1869²².

În scopul discutării poziției față de proiectata conferință, cît și pentru desemnarea delegaților la aceasta, comitetul partidului din Arad s-a întrunit, două săptămîni mai tîrziu, la 5 februarie 1869, într-o nouă ședință. Cu acel prilej a fost adoptată importanta hotărîre privind aderarea la programul conferinței de la Timișoara, cu condiția ca acesta să nu fie contrar „partidei noastre din Arad”²³. Delegația trimisă la Timișoara era formată din Lazăr Ionescu (conducătorul delegației), Miron Romanul, Ioan Popovici Desseanu, Demetrie Bonciu, Ioan Goldiș, Ioan Luca, M. Nicoară și T. Șerb.

Conferința de la Timișoara, convocată de Anton Mocioni pentru ziua de 26 ianuarie/3 februarie 1869, a atras un număr foarte mare de români veniți atît din Banat, cît și din comitatele vestice înglobate Ungariei. La lucrări a participat și o delegație din partea comitetului național sîrbesc, condusă de Svetozar Miletici. Conferința, care a întrunit peste 500 participanți, a hotărît înființarea „Partidei politice naționale de sine stătătoare”, cunoscută sub denumirea de PARTIDUL NAȚIONAL ROMÂN din Banat. În programul său se prevedea solidaritatea cu celelalte naționalități oprite din Austro-Ungaria, sprijinirea luptei pentru autonomia Transilvaniei, sprijinirea programului național al croaților în privința autonomiei țării lor, apărarea principiilor de libertate și democrație în viața publică și lupta împotriva legilor nedrepte ale regimului dualist²⁴. Printre rezoluțiile votate la conferință, o amintim, pentru semnificația ei în privința liniei politice adoptate, pe aceea potrivit căreia „...în lupta pentru naționalitate, românii din Ungaria și Banat, față cu alegerile și cu dieta, vor urma politica de activitate”²⁵.

Programul Partidului național român din Banat a preluat, în mare parte, ideile programului partidului arădean, îndeosebi în problema națională, a cărei rezolvare arădenii o vedeau posibilă prin instituirea și garantarea egalității depline între toate popoarele patriei. Ambele programe se declară pentru respectarea unor principii liberale și democratice în toate domeniile vieții publice.

Văzînd în Partidul național român din Banat un continuator al luptei începute de partidul arădean, reprezentanții acestuia din urmă la congresul de la Timișoara, au aderat la programul noului partid. Lazăr Ionescu, în cuvîntul său la congres, a susținut rezoluția privind organizarea noului partid bănățean²⁶, care urma să cuprindă în sfera sa de influență întregul Banat și comitatele din vestul Transilvaniei înglobate la Ungaria, deci și comitatul Arad. Din punct de vedere organizatoric Partidul național român din Banat urma să fie condus de un *comitet central* cu sediul la Timișoara, compus din 15—25 membri, iar în teritoriu urma să constituie *comitete naționale*, la nivelul tuturor comitatelor din Banat și părțile ungurene și *comitete cercuale* în toate comunele. Lazăr Ionescu, conducătorul delegației arădene, a fost ales membru în comitetul central din Timișoara²⁷.

Înțelegînd că înființarea Partidului național român din Banat însemna un pas important pe drumul solidarității și unității românilor din monarhia austro-ungară, adunarea generală a partidului arădean, întrunită la 2 mai 1870, a decretat, în unanimitate, dizolvarea oficială a acestui partid²⁸, care, de altfel, aderînd la rezoluțiile congresului de la Timișoara din 7 februarie 1869, se afiliase încă de atunci noului partid, devenit, în acest fel, al românilor din Banat și Ungaria. Dar, deși potrivit criteriilor de organizare ale acestui partid, la nivelul fiecărui comitat urmau să funcționeze comitete naționale, adunarea din 2 mai 1870 a hotărît ca în comitatul Arad, datorită, fără îndoială, situației aparte create prin existența mai veche a partidului, să se constituie în locul partidului de sine stătător, o *Reuniune politico-națională a tuturor românilor*²⁹. Reu-

²¹ E. Glück, N. Roșuț, *op. cit.*, p. 48—52.

²² *Ibidem*, p. 53.

²³ *Ibidem*, p. 55—57.

²⁴ T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. V, Sibiu, 1909, p. 51 și Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 135.

²⁵ T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 46.

²⁶ *Ibidem*, p. 57.

²⁷ *Ibidem*, p. 46—47.

²⁸ E. Glück, N. Roșuț, *op. cit.*, p. 120J122,

²⁹ *Ibidem*.

niunea a adoptat o nouă organizare, inspirată din cea a Partidului național român bănățean, recunoscând ca organ principal un *comitet central* format din 150 membri, reprezentând românii din întregul comitat, iar ca organe teritoriale subcomitetele cercuale de plasă și comunale³⁰.

Prin constituirea Partidului național român din Banat și Ungaria, iar o lună mai târziu, în martie 1869, a Partidului național român din Transilvania, s-au pus bazele colaborării organizate între românii bănățeni, „ungureni” și transilvăneni, fiecare respectându-și propria tactică față de alegerile pentru dieta ungară — activistă în cazul celor dinții și pasivistă în ceea ce-i privește pe transilvăneni³¹.

Organizarea partidelor politice ale națiunii române, inaugurată în comitatul Arad îndată după semnarea pactului dualist, a reprezentat o etapă nouă în lupta pentru autonomia teritoriilor românești din cadrul monarhiei și, în cele din urmă, pentru unirea cu țara a tuturor provinciilor locuite de români, pentru desăvârșirea unității lor de stat.

ASOCIAȚIA „ASTRA” ȘI LUPTA PENTRU UNITATEA CULTURALĂ A ROMÂNILOR

NICOLAE NISTOR

În complexul de împrejurări social-politice și culturale generate de evenimentele ce au urmat revoluției de la 1848 apare „Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român”, cunoscută sub denumirea „Astra” ca „centru de unire a românilor, de făurire prin cultură a unității noastre naționale, de câștigare prin cultură a ceea ce nu s-a putut câștiga prin lupta armată și prin cea politică”¹.

„ASTRA” preia, continuă și dezvoltă, în condițiile de asuprire națională și socială din imperiul habsburgic, lupta de veacuri a românilor pentru înfăptuirea unității naționale. Ideea pen-

tru eliberarea națională a românilor din Transilvania și pentru făurirea unității naționale a tuturor românilor a constituit — pînă în 1918 — ideologia care a fundamentat programul Asociațiunii.

„Plămădită într-un timp de apăsare politică, cînd popoarele aruncate la pămînt de puterea baionetelor, tînjiau sub domnia unui absolutism aspru, dar deopotrivă pentru toți în asprimă sa, ea (Asociațiunea transilvană n.n.) vestea zorile unor zile mai senine, visate și dorite de vînjoasă generațiune din anul 1848. Orice manifestare politică fiind pe atunci împiedecată, energia națională își caută și-și află alt cîmp de acțiune, un cîmp mai neted și mai mînos, cîmpul nesfîrșit și vecinic roditor al culturii” — nota Andrei Bîrseanu la jubileul de 50 de ani al Asociațiunii².

Formulată și fundamentată ideologic în condițiile asupririi naționale și sociale a maselor românești din Transilvania, activitatea Astei a fost orientată constant spre promovarea intereselor naționale vitale ale poporului român, prin întărirea solidarității naționale și ridicarea nivelului cultural și economic al maselor³. „Astra” a fost de la începutul ființării ei întruchiparea ideilor care au însușit și călăuzit intelectualitatea transilvăneană de după 1849, a luptei pentru o „cultură națională cu puteri unite”, a „culturii ca expresie a luptei de eliberare națională și socială”, „ca mijloc al realizării unității întregii românimii”.

Realizarea acestor idealuri a fost urmărită prin multiple forme, mijloace și instituții, printr-o activitate vastă, manifestată pe felurite planuri cuprinzînd: studii și cercetări, conferințe și prelegeri populare, organizarea de biblioteci publice și școli țărănești, însoțiri agricole, cooperative și bănci populare, muzee, expoziții și monumente comemorative, activitatea editorială și răspîndirea publicațiilor sale, dezvoltarea cinematografică, organizarea tineretului, sprijinirea instituțiilor școlare și organizarea acțiunii de alfabetizare, acțiunea pentru ocrotirea

³⁰ Arh. St. Arad, fond Parohia ort. rom. Ghioroc, dosar 2, f. 5—8.

³¹ Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 135.

¹ Hitchins, K., *Românii din Transilvania și compromisul dualist*, în „Studii”, 2, tom. 21, 1950, p. 290—291.

² Bîrseanu Andrei, *La jubileul de cincizeci de ani al „Asociațiunii”*, în Transilvania, 1911, p. 317.

³ „Două au fost după a mea modestă părere, motivele de căpetenie care au condus pe părinții noștri la înființarea acestei Asociațiuni: dorul de lumină, de înaintare și simțul lor de solidaritate națională. (Andrei Bîrseanu, *Cuvînt de deschidere la adunarea jubiliară din Blaj* din 15/28 august 1911, în „Transilvania”, 1911, p. 660).

familiei și a copilului, igiena publică, sistemul caselor naționale”⁴.

*

Inițial, „Astra” a îndeplinit rolul de societate științifică-literară, fruntașii Asociațiunii din primii ani ai ființării ei s-au orientat mai mult spre o concentrare a forțelor intelectuale răzlețite, au urmărit gruparea la adăpostul Asociațiunii a valorilor intelectuale de atunci.

Un moment însemnat în activitatea de început a „Astrei” îl constituie cea de-a doua adunare generală a sa, ținută la Brașov, în 1862, care, printre altele, a dezbătut problemele ortografiei și unificării formelor gramaticale ale limbii, adică aceleași probleme cu care-și începe mai târziu activitatea Academia Română. Totodată, a hotărât înființarea, „după modelul societăților academice” a trei „secțiuni științifice” — pentru cultivarea filologiei, istoriei și științelor naturale. Este nucleul primei societăți academice românești.

Lupta pentru promovarea limbii naționale în veacul trecut, devine principalul obiectiv al încreștii mișcări naționale din cele trei țări românești.

Și în cadrul programului „Astrei”, încă de la început, cultivarea și folosirea limbii naționale ocupă locul principal⁵.

G. Barițiu, Timotei Cipariu, Gavril Munteanu — viitorii membri ardeleni ai Societății Academice de la București, Andrei Șaguna, Ioan Pușcariu ș.a. au fost animatorii discuțiilor ce s-au purtat în cadrul adunării generale în domeniul filologiei, limbii și istoriei. În cuvântarea de deschidere a adunării generale Andrei Șaguna, președintele Asociațiunii, arăta că „nu este un român, carele să nu știe, că fără limbă și cultură nu se pot ține pași egali cu alte popoare civilizate. Convingerea aceasta nu este nici o ivire nouă, și nici se poate afirma, că spiritul secolului nostru o ar fi deșteptat în națiunea noastră ci erezită de la Protopărinții noștri...”⁶

⁴ Holhoș Ioan „Astra” stindard al unității și propagării naționale, în „Tribuna Sibiului”, an I, p. 3, din 12 mai 1968.

⁵ Bodea Cornelia, *Lupta românilor pentru unitatea națională (1834—1849)*, București, Edit. Acad. R. S. România, 1967, p. 94.

⁶ II. *Adunarea generală a Asociațiunii transilvănene pentru literatura română și cultura poporului român ținută în Brașov. De la 28/16—30/18 Iulie 1862*, Sibiu, Tipografia diecesană, 1862, p. 32—33.

Cu aceeași ocazie se sublinia caracterul național atotcuprinzător al activității Asociațiunii: „...pe lângă cultura limbii și a literaturii române, ca scop mai de aproape și ca fundament al culturii naționale peste tot, Asociațiunea... are a trage în afara activității sale dezvoltarea și răspîndirea între români a tot felul de cunoștințe, chemarea ei este a ușura prin impuls și încurajare din parte-i, în cercul lucrărilor ei intră cultura tuturor românilor...”⁷

Legat de preocupările care au făcut obiectul dezbaterilor celei de a doua adunări generale a „Astrei”, Timotei Cipariu arată necesitatea alcătuirii unei biblioteci vechi românești care să cuprindă cărți și manuscrise pînă la 1700, acestea constituind tezaurul limbii românești, izvoarele din care „să se extragă tot ce pare demn și apt spre îndreptarea limbii românești” pentru că „limba românească cu cît era mai veche cu atît fără îndoială era mai aproape și de fîntîna ei”⁸.

Crearea mării biblioteci publice naționale românești Biblioteca Centrală a „Astrei” din Sibiu, la care s-a adăugat mai târziu (1905) Muzeul istoric și etnografic al Asociațiunii, se înscrie ca realizări de o deosebită însemnătate în activitatea „Astrei” de făurire și consolidare a conștiinței naționale a poporului nostru. Cele două instituții fundamentale ale Asociației au jucat un rol covârșitor, ca bază pentru realizarea programului de cercetare științifică în diverse domenii, care interesau viața românească și ca mijloace de educare națională a celor mai largi mase. Prin ele Asociațiunea transilvană a întreținut vaste relații cu instituții și personalități ale culturii românești de peste Carpați sau cu instituții similare dintr-o seamă de țări străine⁹.

De la început Asociațiunea și-a propus să desfășoare o activitate de cercetare științifică multilaterală, într-un cadru organizat, bazat, pentru prima oară, pe un program de orientare în diferitele domenii ale științelor, culturii, vieții economice și sociale care priveau întreaga națiune română. Acest document, care urma să constituie baza activității secțiunilor științifice

⁷ Ibidem.

⁸ *Acele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii Transilvane...* Sibiu, 1862, p. 117—119; T. Cipariu, *Discurs ținut la Adunarea Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, în 29 c.n. Iuliu 1862*.

⁹ Domșa Ion, *Biblioteca Centrală a Asociațiunii Astra*, Sibiu, 1945, p. 5.

ale Asociațiunii, prezentat de G. Barițiu, încă în adunarea generală din 1862, sintetiza și concretiza problemele care frământau intelectualitatea românească în vederea dezvoltării culturii naționale¹⁰.

Activitatea de cercetare științifică desfășurată în cadrul secțiunilor „Astrei” în perioada sa de început s-a concretizat în editarea a numeroase lucrări ca: „Părți alese din istoria Transilvaniei” de G. Barițiu — lucrare fundamentală pentru istoriografia modernă a Transilvaniei; „Date istorice privitoare la familiile române”, de Ion Cav. de Pușcariu; „Povești” de Ion Pop Reteganul; „Dicționarul numirilor de localități” de Silvestru Moldovan și Nicolae Togan; „Cronica notarului anonim al regelui Bella”, traducere de M. Beșan; „Românii din Transilvania la 1773” de N. Togan; „Higiena copilului” de S. Stoica ș.a.

Operă colectivă, la care au colaborat cele mai de seamă personalități ale culturii românești din Transilvania și de dincolo de Carpați, „Enciclopedia română” este prima lucrare românească de acest fel: „... prima încercare pe un teren... neumblat al literaturii române ... cea mai vastă și cea mai complicată dintre toate publicațiile (pînă la acea vreme n.n.) în limba română”¹¹.

La apelul Asociațiunii, 172 cărturari, specialiști în diverse domenii, din toate provinciile românești cît și din unele centre culturale europene, se angajează să colaboreze la această vastă publicație. Dintre aceștia amintim pe A. D. Xenopol, Grigore Antipa, Victor Babeș, Titu Maiorescu, Nicolae Teclu, Ovid Densusianu, George Barițiu, Valeriu Bologa, Teodor Burada, I. Bogdan, Gr. Musicescu, Dimitrie Onciul, Polihronie Sîrcu prof. univ. din S. Petersburg, Grigore Tocilescu, Iosif Vulcan, D. Voinov, profesori străini Alphonse Tuor (Elveția), Gustav Weigand (Leipzig) ș.a.¹².

Semnificația Enciclopediei Române, apărută în 3 volume, în peste 3 100 pagini, între anii 1896—1904, este mai mare decît aceea a unei simple lucrări de referință. Este prima de acest

fel în limba română și cu un profund caracter național. Arătînd necesitatea apariției enciclopediei pentru „a reuni izvoarele culturii și conștiinței noastre naționale într-un bazin comun, accesibil cercurilor celor mai largi”. Dr. C. Diaconovich subliniază că lucrarea „este menită a da publicului cititor român un laconic dar credincios călăuz în toate chestiunile de interes general și, îndeosebi, un inventar cît mai complet al avuțiilor și forțelor noastre naționale”¹³. Ideea conducătoare a Enciclopediei Române, a fost aceea de a deschide o nouă și bogată resursă pentru înăvuierea culturii și întărirea conștiinței noastre naționale. Ea a avut o menire atît științifică cît și național-culturală. „Enciclopedia Română este menită a populariza științele și a lăți cunoștințele folositoare în sînul poporului nostru, și în vederea împrejurării că națiunea română trăiește despărțită prin multe hotare politice în diferite țări fără centre culturale comune, prin partea ei de interes special românesc îndeplinește și o importantă misiune națională-culturală”¹⁴.

Alături de celelalte publicații editate de G. Barițiu „Gazeta de Transilvania” (1838) „Foaie pentru minte inimă și literatură” (1838), „Observatorul” (1878), ori de prestigioasele reviste „Familia”, „Luceafărul” și ziarul „Tribuna”, asociațiunea „Astra” scoate revista „Transilvania”, începînd cu anul 1868, care prin coloanele sale a reflectat o luptă neînteruptă a maselor pentru emanciparea politică, economică și culturală, aducînd o serioasă contribuție la cristalizarea conștiinței naționale românești¹⁵.

O largă răspîndire a avut în Transilvania colecția „Biblioteca populară” editată de „Astra” în zeci de mii de exemplare pînă la primul război mondial. „Biblioteca populară”, coreșpondent în Transilvania cu „Biblioteca pentru toți”, avea menirea de a introduce în casele țărănești o lectură folositoare, de a răspunde celor mai simțite trebuințe ale populației sătești, de a dezvolta gustul de lectură al țărănimii. Din anul 1910 „Biblioteca populară” a căpătat un caracter de publicație periodică cu apariția regulată de zece broșuri pe an. Broșurile publicației cuprindeau sfaturi economice și gospodărești, sfaturi medicale, probleme de

¹⁰ Biblioteca „Astra”, mapa VI/3. Vezi și actele privitoare la urzirea și înfițarea Asociațiunii... p. 104—108.

¹¹ Arh. St. Sibiu, fond „Astra”, inv. nr. 156—160/1904, Corespondența Enciclopediei aranjată alfabetic, Dd. C. Diaconovich, Prefață la tom. I, Bibl. Astra, mapa MXXVI/1,

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ „Transilvania”, 1911, nr. 4, p. 389—390.

¹⁵ Netea Vasile, *Gheorghe Barițiu, viața și activitatea sa*, Edit., Științifică, București, 1966, p. 290.

știință pe înțelesul maselor, subiecte din istoria poporului român, literatură beletristică etc. O altă publicație editată de „Astra” din inițiativa și sub îngrijirea secției școlare și care apărea paralel cu „Biblioteca populară” era „Biblioteca tineretului”. Ea se adresa tineretului de vîrstă școlară și răspundea particularităților de vîrstă ale acestuia, nevoilor lui de lectură.

De remarcat este caracterul național al celor două colecții, ele cuprinzînd ca tematică și promovînd în paginile lor creația literară românească de pe ambele versante ale Carpaților¹⁶.

Împrejurările politico-sociale din epoca dualismului austro-ungar au determinat orientarea activității Asociațiunii spre masele populare, orientare care s-a impus tot mai mult, după 1870 cînd Academia Română preia sarcina coordonării activității științifice în toate provinciile românești¹⁷.

În conformitate cu noua orientare, cu scopurile urmărite, Asociațiunea transilvană și-a stabilit, în diferitele perioade și domenii de activitate, mijloacele și formele organizatorice, desfășurînd o activitate vastă și multilaterală.

Ca și în veacurile anterioare ale istoriei neamului nostru, Carpații n-au constituit o stavilă în calea comunității economice și spirituale a românilor de pe ambele versante, nici în a doua jumătate a veacului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea.

Intensificarea luptei de eliberare națională și socială a popoarelor încătușate în cadrul rînduiei habsburgice, a ridicat pe un plan superior și legăturile politice, economice și culturale ale tuturor românilor, un factor de cea mai mare importanță în acest proces obiectiv constituindu-l ca stîndard al luptei pentru făurirea unității naționale a românilor, Asociațiunea transilvană.

Cele mai prielnice ocazii de manifestare a solidarității naționale românești le-au constituit adunările generale ale Asociațiunii care se țineau anual, avînd un caracter „ambulant” de fiecare dată organizîndu-se într-o altă localitate, hotărîtă de adunarea generală anterioară. Adunările generale ale „Astrei” întruneau la un loc reprezentanți ai tuturor păturilor sociale românești — intelectuali, meseriași, țărani, co-

mercianți etc. din întreaga Transilvanie și chiar din provinciile românești de peste Carpați, conducători ai vieții politice și culturale din România: M. Eminescu, V. Alecsandri, Al. Odobescu, C. A. Rosetti, C. Sion, N. Ionescu. Gr. Nanu ș.a.

Cu aceste ocazii, pe lîngă conferințele publice, ținute de către intelectuali de seamă, membri ai Asociațiunii, se organizează o serie de serbări populare formate din producții corale, dansuri, reprezentații teatrale, conducte etnografice, expoziții economice, etc. care antrenau și mobilizau masele mari ale populației românești. În felul acesta adunările generale constituiau tot aștepta sărbătoriri cultural-naționale, adevărate școli de educație națională.

Pentru susținerea și realizarea programului său cultural Asociațiunea transilvană a știut să-și creeze un sistem organizatoric al cărui mecanism de funcționare a fost perfecționat continuu, în funcție de perioada de activitate, de forțele și mijloacele de care ea a dispus. „Agențiile comunale” (după război cercurile culturale) forme organizatorice primare și apoi „despărțămintele” create după 1871, au constituit cele mai importante organizații ale „Astrei”, prin care aceasta a venit în contact nemijlocit cu poporul și a organizat răspîndirea culturii în păturile largi ale populației de la sate.

De activitatea „Astrei” se leagă organizarea la sate a unei largi rețele de așezăminte de cultură-bibliotecă, cămine culturale case de cultură sau case naționale, muzee, cinematografe, forme de propagandă-expoziții etnografice și economice, școli țărănești, școli locale pentru fete și femei, conferințe, expuneri și convorbiri, aplicații practice pe ogoare, în grădina de pomi, în vie etc. menite să contribuie la ridicarea economică și culturală a țărănimii.

O latură de o deosebită însemnătate a activității Asociațiunii Transilvane a fost cea orientată spre ridicarea economică a populației românești de la sate și orașe. Bunăstarea populației în rîndul căreia „Astra” își desfășoară activitatea era considerată ca bază a ridicării culturale și a emancipării sale politice¹⁸.

Pornind de la realitățile satului românesc strădania „Astrei” a fost îndreptată spre ridicarea nivelului cunoștințelor în domeniul economiei agrare, cu scopul de a determina populația satelor să introducă pe scară cît mai largă uneltele și mașinile perfecționate din acea vreme.

¹⁶ Ambele colecții se află în biblioteca „Astra” din Sibiu. Vezi și Holhoș Ioan, *art. cit.*, p. 3.

¹⁷ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, 1961, Edit. Acad. R.P.R. p. 407.

¹⁸ Arh. St. Sibiu, fond Astra, inv. nr. 171.

me, pentru lucrarea mai spornică a ogorului, să treacă la comasarea pământului și să facă o agricultură rațională. O preocupare de seamă a avut Asociațiunea pentru dezvoltarea industriei casnice, indemnând la crearea de ateliere și organizând cursuri cu femeile, expoziții de artă populară la orașe și sate, sprijinind introducerea unor războaie mai perfecționate, a roții la tors, a mașinii de cusut, acordând premii pentru cele mai frumoase produse acelor „femei din popor, cari îndestulesc toate sau măcar partea cea mai mare a trebuințelor casnice cu haine făcute de mîna proprie mai ales de cînepă, în și lînă, lucrute trainic și cu gust, ferindu-se de lux”. „Astra” a insistat și pentru trecerea la forme superioare economice: crearea de cooperative de producție, desfacere și consum, tovărășii pentru folosirea în comun a uneltelor agricole, altoi de pomi și viță, cumpărarea de vite de rasă, societăți de asigurări, reuniuni de agricultură etc.¹⁹

Instistent a lucrat Asociațiunea și pentru dezvoltarea meseriilor și comerțului, urmărind atragerea populației rurale în sfera acestor preocupări. Poate nici într-o altă direcție „Astra” n-a făcut atîtea eforturi materiale ca în direcția creerii unei pături de meseriași, comercianți și intelectuali²⁰.

„Astra” și-a orientat activitatea și spre crearea de bănci populare, considerate ca principalele mijloace de dezvoltare economică a poporului, prin împrumuturile avantajoase pe care le acordau și prin înlesnirea producției și circulației, ferind țărănimia de exploatarea capitalului. Ele constituiau însoțiri de credit sătęști și au avut un rol important în crearea celorlalte însoțiri și tovărășii economice de întrajutorare²¹.

În centrele urbane, Asociațiunea a stăruit pentru înființarea de reuniuni ale sodalilor (calfe de meseriași) și de meseriași, sprijinindu-le în activitatea lor, organizîndu-le viața culturală.

Prin întreaga sa activitate de dinainte de 1918 „Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român” și-a adus o

contribuție de netăgăduit la progresul social, politic și cultural al românilor transilvăneni și al întregii țări.

Făcîndu-se ecoul strădaniilor și năzuințelor spre unitate națională și culturală a tuturor românilor, pentru propășirea socială și materială a marilor idealuri pentru care a luptat și activat la cumpăna dintre veacurile XIX și XX pînă în 1918, Asociațiunea transilvană a îndeplinit un rol cultural-național și social de covîrșitoare importantă.

Acționînd pe multiple planuri de activitate, ducînd mai departe și dezvoltînd nobilele tradiții ale luptei maselor populare din Transilvania pentru propășirea națională, Asociațiunea transilvană și-a adus o contribuție hotărîtoare la adîncirea și consolidarea unității culturale a neamului românesc, peste granițele politice ale timpului, la pregătirea conștiințelor pentru actul sacru al Unirii Transilvaniei cu Țara de la 1 decembrie 1918.

PUBLICAȚIILE ASTREI DESPRE UNIREA DIN 1918

DORIN GOȚIA

Astra, societatea care reprezentînd emanația spirituală a românilor transilvăneni a cuprins în publicațiile sale, o bogată istoriografie închinată unirii. Ea s-a constituit din articole înserate în revistele „Transilvania”, „Gîndul românesc” și „Revue de Trasylvanie”, în colecțiile „Biblioteca populară a Asociațiunii”, „Biblioteca Astra” și în lucrări de mai mare amploare.

Dintre acestea menționăm „Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România” a lui Ion Clopoțel, redactorul revistei Societatea de mîine.

Organizată după principiul cronologic, cartea cuprinde capitole sugestive pentru tema analizată: Decrepitudinea monarhiei habsburgice, Opresiunea ungurească, Tratatul de la Arad, Proclamarea Unirii, Temniți și atrocități, Sub ocupația franceză, Principiile politicii ardelenene ș.a.

Autorul nu omite în tratarea perioadei rolul Asociațiunii care prin membri ei de vază, președintele Andrei Bărbăntu la Sibiu, Rubin Patîția la Alba Iulia, Amos Frîncu, Elie Dăianu și Emil Hațieganu la Cluj, și-au exprimat întregul crez politic.

¹⁹ Ibidem, 202, nr. 1240.

²⁰ „Transilvania”, 1911, p. 364—383. Conspect al stipendiilor acordate de „Asociațiunea...” din anul 1861—1911. Vezi în același loc. O. Goga, *Mijloacele de propagandă literară și culturală...*

²¹ Ibidem, p. 381—383, Vezi și Arh. St. Sibiu, Astra, inv. 35.

A doua lucrare este o realizare a despărțămîntului București al ASTREI, condus de dr. Șt. Cicio Pop, în care se reproduce, după Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent, lista completă a delegaților oficiali la marea adunare a unirii, precum și documentele pregătitoare: textul proclamației voluntarilor de la Darnița, corespondența între guvernul maghiar și Comitetul Național Român cu lista participanților și cuvîntărilor de la Alba Iulia și, în final, după reproducerea unor documente ale guvernului român se redă textul Legii pentru ratificarea unirii¹.

Efortul material și spiritual, jertfele românilor transilvăneni sînt consemnate de Teodor V. Păcățianu în volumul „Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș aduse în războiul mondial din anii 1914—1918”².

La conferința rostită la Sibiu în 1 decembrie 1928 cu titlul „Prăbușirea monarhiei austro-ungare și adunarea de la Alba-Iulia”, I. Lupaș, prezintă rezultatele cercetărilor sale în problema unirii. Realist, eruditul istoric consideră, pe bună dreptate, că actul unirii „nu l-a produs vrednicia nici unuia dintre cei ce viețuiesc astăzi, ci evoluția seculară a unei puteri trainice, mai însemnate și mai complexe decît ale unui individ sau ale unei generații”³. Unitatea, continuă autorul a fost determinată „prin neîntrepușul sacrificiu de creier și suflet pe care l-au dus luptătorii cu condeiul, toți cei ce din adîncimea veacului al XV-lea și pînă în zilele noas-

tre au contribuit la răspîndirea și înfrumusețarea scrisului românesc, la progresul limbii și la triumful literaturii și științei românești”⁴. Mai departe, I. Lupaș accentuează, din nou, rolul cărturarilor în procesul unității naționale: „Unitatea națională a românilor fusese înfăptuită în domeniul religios-cultural prin lupta credinței și prin munca seculară a condeielor, prin puterea cuceritoare a literaturii, prin farmecul cîntecului, cu mult înainte de 1 decembrie 1918”⁵.

În studiul *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei*, profesorul Silviu Dragomir precizează că la 18 februarie 1914 Comitetul Național Român „închidea definitiv” capitolul tratativelor cu guvernul maghiar și nu întîmplător, căci izbucnirea războiului era privită ca o scadență istorică, fapt care dădea mari speranțe românilor⁶.

În perioada 1916—1918 măsurile luate împotriva românilor au fost extrem de aspre: deportări, arestări, etatizarea școlilor românești, trecerea sub controlul statului a instituțiilor financiare românești ș.a. Autorul observă că intensitatea luptelor politice din perioada postbelică a dus la acordarea unei atenții scăzute perioadei războiului⁷.

Două documente istorice din noiembrie 1918 este titlul unui articol în care sînt prezentate: scrisoarea adresată din Iași de viitorul mitropolit Nicolae Bălan lui Vasile Goldiș în legătură cu proclamarea unirii Transilvaniei cu România și proclamația generalului Prezan către românii din Ardeal. N. Bălan îi propune lui Goldiș punctul de vedere al guvernului român și anume: renunțarea imediată la tratativele cu maghiarii, organizarea unei adunări naționale la

¹ *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918...* vezi și recenziile lui I. Breazu, „Actele Unirii din 1918”, în rev. „Transilvania”, an 75, 1944, nr. 1, p. 95—96.

² Teodor V. Păcățianu, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș, aduse în războiul mondial din anii 1914—1918*, în Biblioteca Astra, 1923, nr. 7 și în rev. „Transilvania”, an 54, 1923, nr. 1, p. 32—54; vezi și lucrarea lui Victor Jinga *Probleme fundamentale ale Transilvaniei*, Astra-Brașov, 1945, vol. I—II, în care sînt și referiri la anul 1918.

³ Ioan Lupaș, *Prăbușirea monarhiei austro-ungare și adunarea de la Alba-Iulia*, în rev. „Transilvania”, an 60, 1929, nr. 4—5, p. 252—253; Ibidem, *Scrituri alese* vol. 1, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1977; Ibidem, *La chute de la monarchie austro-hongroise et la libération de la Transylvanie*, în „Revue de Transilvanie”, 1934, nr. 1, p. 32—44; George Sofronie, *Le lettre Millerand (6 mai 1920) et la valabilité juridique des clauses territoriales du Traité de Trianon*, în Ibidem, nr. 2, p. 180—202; Ibidem, *L'autodetermination des Roumains de Transylvanie en 1918 comme fondement juridique de l'Unité nationale*, Ibidem, IX, 1941—1943, nr. 3—4, p. 37—76.

⁴ I. Lupaș, *Prăbușirea...* p. 258.

⁵ Ibidem, p. 262.

⁶ Silviu Dragomir, *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei*, în „Transilvania”, an 74, 1943, nr. 11—12, p. 795—796; Idem, *Vingt-cinq ans apres la réunion de la Transylvanie à la Roumanie*, în „Revue de Transylvanie”, Sibiu, IX, 1941—1943, nr. 3—4, p. 5—36; vezi și Simion C. Mindrescu, *Pro Italia*, în „Revue de Transylvanie”, Cluj, I, 1934, nr. 2, p. 131—153; Valeriu Pop, *La légion roumaine d'Italie*, Ibidem, 1937, III, nr. 2, p. 154—166.

⁷ Silviu Dragomir, *Le conte Bethlen continuait la lutte contre le suffrage universel, on plutot contre l'élément roumain*, Le 1 mars 1918, il déclarait devant la commission parlementaire: démocratisation de la Transylvanie n'est pas une question de parti c'est une question d'existence. Il pensait, à l'existence de l'oligarchie magyare, dont la role aurait cessé avec l'introduction des principes démocratiques dans la vie publique.

Alba Iulia, proclamarea unirii fără condiții, legături cu sașii și șvabii ș.a.⁸

În articolul „Din vremuri grele” redactat sub forma unor amintiri Al. Vaida-Voevod, istoriște convorbirea cu I. D. Diener și M. Karolyi, reprezentantul contelui Mihai Károlyi. Conducerea P.N.R. acceptă, în 18 octombrie 1918, să participe la discuții cu M. Karolyi, imputându-i pentru aceasta pe Al. Vaida Voevod, Aurel Vlad, Ioan Erdely și Aurel Lazăr. După eşuarea încercării lui Karolyi de a-i convinge pe români să rămână în cadrul politic maghiar, românii își dau acordul pentru consultarea tuturor ținuturilor românești în vederea luării unei decizii majore. Primind același răspuns și de la slovaci, M. Karolyi predă puterea lui Bela Kun, convins că intervenția armatei puterilor învingătoare „va salva Ungaria milenară”.⁹

Aniversarea nașterii dr. Ioan Rațiu a devenit în paginile revistei „Transilvania” un moment de adâncă reflecție asupra unei perioade dificile. Personalitate aleasă a neamului său, caracterizat printr-o voință care-i egala patriotismul neconciliant, I. Rațiu a fost conducătorul, sau cel puțin animatorul, acțiunilor politice întreprinse în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de românii transilvăneni. Activitatea sa politică este ilustrată de petiția înaintată în 1867 împăratului prin care românii protestau împotriva unirii Transilvaniei cu Ungaria, de Pronunțamentul de la Blaj din 1868, de participarea la întemeierea Partidului Național Român din Transilvania, de Mișcarea memorandistă ș.a.

Situația românilor transilvăneni în perioada dualistă este definită de I. Rațiu astfel: „Siliți să respectăm actul săvârșit fără voia noastră de la începutul dualismului noi am trăit și ne-am comportat ca și când am trăi în afara granițelor ungurești și aceasta a fost în mare parte mintuirea noastră”¹⁰. Apreciind meritele politice ale lui I. Rațiu, I. Turcu observa: „Nu există pomenire recunoscătoare pentru cei ce n-au sîngerat real pentru binele colectivității, deși în viață adeseori aceștia sînt socotiți de binefăcători, cînd nu sînt decît niște iscusiți șarlatani”¹¹.

⁸ Suciu Coriolan, *Două documente istorice din noiembrie 1918*, în „Transilvania”, an 74, 1943, nr. 11—12, p. 576—580.

⁹ Al. Vaida-Voevod, *Din vremuri grele*, în „Transilvania”, an. 65, 1934, nr. 1, p. 13—16.

¹⁰ I. Turcu, *Cu prilejul nașterii lui Ion Rațiu*, în „Transilvania”, nr. 59, 1928, nr. 9, p. 750.

¹¹ *Ibidem*, p. 754.

Vasile Goldiș, succesorul lui A. Bârseanu la președinția Asociațiunii, adusese servicii notabile Astrei, atît înainte de 1918 cît și perioada funcționării Consiliului Dirigent. Gratiutudinea societății transilvănene s-a făcut simțită nu numai prin alegerea sa în cea mai înaltă funcție, ci și prin volumul cuprinzînd discursurile sale din 1918 la adunările generale ale Astrei¹² și prin articolul Vasile Goldiș — luptătorul și realizatorul politic semnat de S. Dragomir.

Asupra *Discursurilor* lui V. Goldiș zăbovește cu meticulozitatea cunoscută în recenzia sa I. Agîrbiceanu¹³. În broșura sa S. Dragomir fixează reperele importante ale activității lui Goldiș și, totodată, stabilește o relație directă între gîndirea sa politică și idealul național românesc. Încă în 4 octombrie 1918, Goldiș și-a dezvăluit poziția politică în ziarul „Aradi Hirlap”. În esență se reiau părerile sale politice, important devenise însă momentul apariției articolului fiindcă reprezenta chemarea la acțiune a oamenilor politici români¹⁴.

Figura luminoasă a lui Amos Frîncu este încadrată istoric în necrologul semnat de Al. Dragomir. A. Frîncu a reprezentat la Cluj, remarcă autorul, acea flacără românească care a adunat în jurul ei „Tinerimea universitară, organizînd căminuri și fonduri pentru ajutorare, întreprindî o vie acțiune pentru organizarea economică a satelor, redactează reviste, animează societăți culturale și naționale”, dovedindu-se a fi adeptul „celui mai intransigent patriotism”¹⁵. Anul 1918 îl găsește în febra pregătirilor politice: atunci ia inițiativa publicării și răspîndirii unui manifest adresat românilor și tot atunci organizează gărzile naționale și Senatul Român. În A. Frîncu, autorul vede acea „protestare vie a unui trecut de nobile eforturi și de neconținute sacrificii”, care „a trăit și a lucrat ca

¹² Vasile Goldiș, *Discursuri rostite în preajma unirii și la Asociațiunea culturală Astra*, București, 1928.

¹³ I. Agîrbiceanu, V. Goldiș, *Discursuri*, în „Transilvania” an. 60, 1929, p. 152—156, nr. 2, vezi și V. Goldiș, *Despre problema naționalităților*, București, 1976.

¹⁴ Silviu Dragomir, *Vasile Goldiș luptătorul și realizatorul politic*, în Biblioteca Astra, Edit. Asociațiunii, Sibiu, 1936, nr. 22, p. 1—16; la aceeași temă vezi și Moroiu George „Teodor Mihali”, în „Gînd românesc”, an II, 1934, nr. 1—2 p. 57—61, și recenzia lui Vătafu Marin „Grigore Mandriș”, Aurel C. Popovici (1863—1917)”, *Ibidem*, an VI, 1938, nr. 1—2, p. 100—101.

¹⁵ Al. Dragomir, *Amos Frîncu 1863—1933*, în „Gînd Românesc”, an. I, 1933, nr. 7, p. 331.

un vrednic urmaș al unei generoase și eroice familii" ¹⁶.

Ștefan Pascu, semnează recenziile cărții lui I. Botiș, *Monografia familiei Mocioni*. Ampla recenzie prinde în ultima ei parte și anul unirii, an în care printre cei prezenți la Alba Iulia se aflau Antoniu și Ionel Mocioni, descendenții unei familii care a sprijinit ASTRA.

I. Agirbiceanu îl evocă în articolul său din revista „Transilvania”, *Scrisul din război al d-lui N. Iorga*, pe marele istoric, retras cu armata română în Moldova, unde a continuat să editeze ziarul „Neamul Românesc”, în condiții dintre cele mai vitrege. Pentru refugiați, care așteptau schimbarea cursului războiului, „Neamul Românesc” însemna o mare îmbărbătare, „adevărate izvoare de energie națională” ¹⁷.

Celui care a dominat istoriografia românească prin idei și întindere i se recenzează cartea *Faptă și suferință românească în Ardeal*, lucrare publicată cu prilejul a 10 ani de la unire. Recenzentul se rezumă la enumerarea capitolelor cărții și a problematicii lor, convins că lucrarea „va încălzi inimile pentru ceea ce au cîștigat prin cumpline suferințe” ¹⁸.

Lucrările de specialitate și memoriile unor personalități din țările beligerante sînt recenzate, mai ales atunci cînd cuprind fapte sau aprecieri vizînd România sau actul unirii.

Horia Petra Petrescu analizează cu minuțiozitate în revista „Transilvania” memoriile contelui Ottokar Czernin, reprezentantul Austro-Ungariei la București în perioada premergătoare intrării României în război.

Politica României față de românii ardeleni îl preocupa intens pe Czernin, care-l considera pe Tisza „cu antiromânismul său” ca vinovat pentru nerealizarea unei strînse colaborări cu Bucureștiul. Czernin pretindea că l-ar fi muștră pe Tisza pentru „patriotismul său de pustă” ¹⁹.

¹⁶ Ibidem p. 332.

¹⁷ I. Agirbiceanu, *Scrisul din război al d-ului N. Iorga*, în „Transilvania” an. LII, 1921, nr. 6, p. 419—422; vezi p. 422—423, un plugușor închinat unirii semnat de N. Iorga, „Unire de Anul Nou 1917”.

¹⁸ Tr. N. Iorga, *Faptă și suferință românească în Ardeal*, în „Transilvania”, an 60, 1920, nr. 9, p. 728; N. Iorga, *Faptă și suferință românească în Ardeal*, București, tipografia Datina Românească, Văleni, 1920,

¹⁹ f. a., la tema: prăbușirea Austro-Ungariei, în rev. „Transilvania”, an 59, 1920, nr. 11, p. 948; vezi la p. 949 notița despre un studiu scris de istoricul dr. Richard von Kralik în rev. „Schönere Zukunft” din Viena (29 iulie 1920) și despre lucrarea lui St.

O recenzie tirzie a cărții lui Gustav Le Bon, *Enseignements psychologiques de la guerre européenne* (Paris, 1916) aminată cu siguranță de vitregia vremurilor, reliefează, alături de cauzele izbucnirii războiului, unele aspecte de politică internațională.

În articolul „Le memorial de Foch” se menționează slaba pregătire militară a României la intrarea în război. În partea a doua a articolului ni se prezintă un citat din Raymond Poincaré, publicat în *Europa, ma patrie* (1928) de Gaston Riou, care, fără îndoială, interesea pe fiecare istoric român: „Nu sîntem dintre aceia care își închipuie sau afectează să gîndească cum că patriile și-au trăit traiul și că vor fi absorbite într-o zi, îmbătrînite, lipsite de focarele sale principale de căldură și de lumină... nici un popor nu mai are nici dreptul de a se retrage în sine însăși, nici de a încerca să domineze pe celelalte, că prosperitatea fiecărui popor atîrnă de prosperitatea generală și că între națiuni, ca și între indivizi nu va exista de aici înainte progres pentru nimeni, dacă nu există progres pentru toți” ²⁰.

La moartea lui Foch, profesorul I. Lupaș traduce necrologul scris de ziaristul englez Wickham Steed și publicat în „Prager Presse” (nr. 85 din 26 martie 1929) pentru a evidenția două aspecte: activitatea ziaristului englez în Italia în fruntea unei delegații de propagandă aliată în favoarea destrămării imperiului dualist și înțînirea aceluiași ziarist cu mareșalul francez ²¹.

Din ciclul articolelor de fond din publicațiile Astrei ne vom opri la cele mai semnificative.

I. Agirbiceanu își începe articolul *Importanța Unirii — comemorare* cu o frază în care se împletesc talentul său literar cu gîndirea politică: „Mi se pare potrivită asemănarea neamului românesc și a istoriei sale cu stejarul

Tisza, „Briefe” (1914—1918), Berlin, 1920, vol. I S. Dragomir „Le comte Etienne Tisza et les Roumains”, în „Revue de Transilvanie”, 1936, nr. 4, p. 439—474; Alexandru Olteanu, „Le comte Etienne Tisza et la question roumaine”, în Ibidem, 1941—1943, p. 251—278.

²⁰ H. Petra Petrescu, *Două documente importante*, în „Transilvania”, an 60, 1920, nr. 4—5, p. 388.

²¹ Wickham Steed, *Foch, Traducere de Ioan Lupaș*, în „Transilvania”, an 60, 1920, nr. 9, p. 719—722; vezi și „Moartea mareșalului Foch”, în rev. „Transilvania”, an 60, 1920, nr. 4—5 p. 358—359, f. a.; p. 767—769. Este o recenzie la o lucrare a lui L. Naudeau privind însemnările mareșalului englez Sir Henry Wilson; f. a. „Nex cauzal în istorie”, în „Transilvania”, an 57, 1926, nr. 6, 38—282. Cuprinde aspecte din memoriile lui Sir Edward Grey, care nu conțin referiri la România.

milener care și-a înfipt rădăcinile adânc în pământul natal“...²² După ce constată că deznationalizarea se datorește, în cele mai multe cazuri, culturii străine, autorul continuă: „de o sută și ceva de ani se lucrează pentru deznationalizarea noastră, de când unele popoare au ajuns și ele la o cultură națională“. Pentru Agîrbiceanu relația unire-independență are un sens vital „Importanța epocală a unirii tuturor românilor într-un singur stat mi se pare că trebuie să o vedem în aceste două fapte: prin unire ramuri sănătoase și puternice ale tulpinei românești nu mai sînt tăiate pentru țintele și folosul străinilor. Singele nostru nu se mai varsă în viitor decît pentru apărarea și creșterea puterilor naționale. Și al doilea: deznationalizarea prin cultură străină nu mai e posibilă, oricît de strălucitoare ar fi ea, după ce ne este dată posibilitatea culturii naționale a propriului izvor de viață pentru întreg neamul“²³. Iar principiul autodeterminării, în concepția lui I. Agîrbiceanu, era „porunca evoluției umanității către un nou grad de perfecțiune“²⁴.

Ideea pierderii identității naționale prin cultură străină o regăsim și în articolul *Izolarea socială și pregătirea unirii* de I. Turcu. Autorul oprindu-se cu precădere asupra Transilvaniei²⁵.

În articolul *Gînduri pentru ziua unirii*, Ion Chinezu se situează alături de I. Agîrbiceanu prin energia de spiritualitate românească pe care o degajă: „Noi, românii am creat cultura populară cea mai specifică a locurilor acestea, fiindcă noi și numai noi ne-am risipit sufletul pe toate văile și pe toate coclaurile ardelenene, realizînd astfel o interferență, o compenetrațiune între om și fire de o așa mare intensitate încît mi se pare că munții, pădurile, văile, apele și norii nu pot respira și grăi decît în ritmul limbii și cîntecului românesc“²⁶.

În special în „Biblioteca populară“ a Asociațiunii, Astra a practicat cu succes popularizarea istoriei neamului, uneori sub forma unor scurte eseuri, alteori sub forma unor istorii prescurtate sau a unor jurnale de evenimente politice.

²² I. Agîrbiceanu, *Importanța Unirii — comemorare*, în „Transilvania“, an. 59, 1928, nr. 5, p. 399.

²³ *Ibidem*, p. 400—401.

²⁴ *Ibidem*, p. 401—402.

²⁵ I. Turcu, *Izolarea socială și pregătirea unirii*, în „Transilvania“, an. 60, 1929, nr. 4—5, p. 356—358.

²⁶ Ion Chinezu, *Gînduri de ziua unirii*, în „Gînd românesc“, an. IV, 1936, nr. 12, p. 575.

O privire cuprinzătoare a evenimentelor care priveau pe români în perioada 1916—1918 o prezintă Victor Lazăr în broșura „Războiul pentru întregirea neamului românesc“. Aproape o sută de pagini derulează filmul sacrificiului făcut de români în decursul luptelor²⁷.

O datorie de onoare a Astei îi impunea organizarea comemorării unirii sub forma unor serbări anuale, al căror program variat tindea să cimenteze ideea unității românești. Una din cele mai cunoscute și răspîndite este conferința lui Romul Simu destinată despărțămîntelor, care a circulat și în unul din volumele colecției *Biblioteca populară*²⁸.

Cursul istoriografiei românești nu era consecința unor pasiuni istorice sau politice, ci era determinat de însăși desfășurarea vieții neamului nostru, de însăși existența noastră ca națiune.

Prin publicațiile sale din perioada unirii Astra permanentizează idealul național pe care l-a transmis mai bine de jumătate de secol în inimile românilor — sub forma scînteilor de cultură, ideal adaptat, acum, la rigorile timpului.

ACTIVITATEA LIGII CULTURALE, ÎN LUPTA PENTRU UNITATEA POLITICĂ ȘI CULTURALĂ A TUTUROR ROMÂNILOR

VIORICA HOSTIUC

Liga Culturală a fost înființată la București într-o vreme de mari frămîntări politice, în preajma Memorandumului, cînd în Transilvania drepturile culturale și politice ale populației românești erau în mare primejdie. Toate încercările pentru afirmarea culturii unitare ro-

²⁷ Victor Lazăr, *Războiul pentru întregirea neamului românesc 1916—1919*, în „Biblioteca populară a Asociațiunii Astra“, an. 18, 1928, nr. 153, p. 94; vezi și V. Lazăr *Ardealul și ardelenii*, în Biblioteca populară a Asociațiunii, 1921, nr. 96, p. 1—48, nr. 97, p. 51—138 și I. Georgescu, *Morții noștri*, în „Biblioteca populară a Asociațiunii“, 1922, nr. 106, p. 137—158. Printre cei condamnați la moarte pentru încercarea de a trece în armata română este amintit și sublocotenentul Emil Rebreanu.

²⁸ Romul Simu, 1 decembrie 1918. Conferință pentru serbarea unirii Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu Patria Mamă, în Biblioteca populară a Asociațiunii, an. XVI, 1926, nr. 140, p. 3—35, vezi și *Un jubileu binemeritat, la Astra, Romul Simu*, în „Transilvania“, an. 59, 1928, nr. 5, p. 398.

mănești, pentru dobândirea drepturilor politice, a demnității naționale sînt înăbușite cu asprime.

Dincoace de Carpați toată suflarea românească tremura la orice veste de la frații asupriți și cerea respectarea drepturilor românilor la o viață națională liberă. Acest entuziasm pentru cauza națională strînge într-un mănunchi studenți, profesori și alți intelectuali inimoși care, după înflăcărate întruniri ținute la școala Normală Superioară din București, la Universitate, ori în cămăruțele lor de studenți, întemeiază într-o neasemuită însuflețire, la 24 ianuarie 1891, „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor”¹, cu scopul de a întreține mereu vie conștiința de solidaritate a întregului popor român, pe baza tezaurului cultural-național. Încă de la crearea sa, Liga a desfășurat o amplă activitate culturală și politică, făcîndu-și din susținerea și lămurirea mișcării memorandumiste, atît în țară cît și peste hotare, o chestiune de onoare. Sprijinind lupta națională a poporului român de pe ambele versante ale Carpaților, în scurt timp, Liga Culturală devine o organizație cu influențe profunde în toate straturile sociale ale României. Ei i-a revenit importantul rol de a generaliza mișcarea național-culturală românească. Liga Culturală nu s-a născut numai din entuziasmul unui grup de studenți bucureșteni și transilvăneni, ci răspundea unor necesități ale vremii². Ea a fost, deci, rezultatul nemijlocit și firesc al unei stări de fapt și era normal să capete pe lîngă țelurile culturale asumate și o menire politică.

La înființarea sa, în anul 1891, Liga Culturală număra 519 membri, de la care s-au adunat ca taxe de intrare și cotizații în cursul anului respectiv suma de 14 328 lei³. Printre cei dintîi făuritori ai Ligii, găsim pe tinerii studenți și profesori S. Mehedinți, P. P. Negulescu, N. Barbu, I. Bianu, I. Florea, M. Dragomirescu, G. Adamescu, I. Rădulescu, Em. Antonescu, C. Dimitriu, T. Policrat, I. Slavici, G. Bogdan Duică, V. A. Urechia, V. Babeș, O. Densușianu și alții⁴.

Statutele Ligii Culturale, adoptate la Congresul din 25 mai 1892 și modificate la Congresele din 1897 și 1929, precizau că scopul acestei asociațiuni este de a se întreține continuu vie, pe baza culturii naționale, conștiința de solida-

ritate în întreg neamul românesc iar mijloacele pentru atingerea acestui scop sînt în principiu următoarele: sprijinirea scopului Ligii prin presă, conferințe și întruniri, ajutarea și sprijinirea oricărei instituții de cultură națională, sprijinirea, tipărirea și răspîndirea oricărei scrieri de natură a înlesni atingerea scopului, sărbătorirea datelor însemnate din trecutul Românilor. Art. 77 preciza că fiecare secțiune va avea un sigiliu rotund purtînd în marginea sa inscripția „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor”, iar la mijloc „24 ianuarie 1891”, Secțiunea... Fiecare secțiune va avea un steag compus din culorile albastru, gaben, roșu și purtînd pe partea albastră inscripțiunea „Unirea face tăria”, pe cea galbenă, inscripțiunea de pe sigiliul Ligii, în formă rotundă, iar pe cea roșie inscripțiunea „In hoc signo vinces”. S-a instituit, de asemenea o insignă pentru membrii Ligii, avînd culorile naționale și inițialele L.C.⁵.

Vom reliefa îndeosebi, activitatea Ligii, după anul 1915, mai puțin cunoscută pînă acum⁶, reflectată în documente de arhivă.

Pînă în anul 1914 Liga a reușit să-și creeze numeroase secțiuni în majoritatea orașelor din țară: București, Galați, Craiova, Iași, Ploiești, Brăila, Constanța, Cîmpina, Bacău, Pitești, Giurgiu, Tr. Severin, Focșani cît și în unele centre universitare din străinătate: Paris, Londra, Berlin, Anvers, Bruxelles, Liège, München⁷.

Adunările publice organizate de cele 60 de filiale ale Ligii în țară și în străinătate, conferințe de presă și publicațiile speciale răspîndite pretutindeni au făcut cunoscută în întreaga lume cauza națională a românilor și voința lor de unire⁸.

Sprijinitori activi ai ideii de unire, membrii Ligii Culturale au stabilit nenumărate contacte cu personalități politice și culturale din Europa, care și-au ridicat glasul în sprijinul revendicărilor românești.

Un larg curent de opinie este de acum convins că problema românilor trebuie rezolvată, că este un element politic important al centrului continentului. Alimentată de intelectualitate

⁵ Ibidem, dosar 80/F.D.

¹ Arh. St. Buc., fond Liga Culturală, dosar 80/1944, f. 25—26.

² Ibidem, inv. 1115.

³ Ibidem, dosar 2/1891, f. 1.

⁴ Ibidem, dosar 80/1944, f. 28,

⁶ I. Burlacu, Tr. Rus, *Contribuții documentare privind rolul Ligii Culturale în făurirea statului național român unitar*, în „Revista Arhivelor”, vol. XXIX, an. XLV, nr. 2, 1968, p. 105.

⁷ Ion Popescu Puțuri și Augustin Deac, *Unirea Transilvaniei cu România*, București, 1972, p. 384.

⁸ *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 135.

în cadrul Ligii Culturale, ea este sprijinită de păturile din cele mai largi ale națiunii care militează acum neobosit pe plan intern și extern pentru desăvîșirea unității⁹.

Semnificativă în acest sens este adeziunea deplină a Ligii Culturale pentru participarea la primul război mondial. Într-o ședință a Comitetului Central al Ligii Culturale din 6 octombrie 1915 se adoptă următorul manifest către întregul popor român : „Tunurile bubuiesc peste Europa întreagă, strigătul de indignare și de blestem în contra asupritorilor barbari umple atmosfera. Toate popoarele sînt în mișcare de război, de luptă pe viață și pe moarte. De o parte stau civilizația, libertatea, dreptatea popoarelor, de cealaltă stau tiranii noștri, asupritori de o mie de ani. Așadar, oștirile sînt înșirate în linie de luptă și popoarele lumii sînt provocate să se pronunțe în cuvinte și în fapte de care parte vor sta. Și pentru noi românii, a sunat ceasul hotărîrii ! Geniul Istoriei ne cheamă la bară sa și pretinde să ne pronunțăm. Ce vom alege ? Cîntea sau rușinea, libertatea sau robia, viața sau moartea ? Conștiința națională, sentimentul datoriei, impulsul firesc al chemării ne dă cuvîntul de răspuns, ne arată calea pe care trebuie să o pornim. Noi avem de îndeplinit o datorie mare, de realizat un ideal. Trebuie să trecem fără amîinare peste Carpați, să mînuim onoarea țării, să salvăm interesele neamului. Înainte dar frați români pentru îndeplinirea idealului național“¹⁰.

Raportul devenit istoric, prezentat de Nicolae Iorga la primul congres al Ligii Culturale după Unire, face o strălucită sinteză a perioadei istorice în care Liga și-a adus un aport covîrșitor : „Preocuparea de bază a fost îndreptarea armatelor românești în direcția în care se întrezărea împlinirea idealului nostru național. Moțiunile din 1915 de la București și Iași s-au dovedit pe deplin în interesul poporului român. Viitorul nostru nu putea primi decît o soluție potrivită cu unitatea națională. România unitară este a conștiinței populare și va ține prin cultivarea acestei conștiințe care e fără de moarte la un popor vrednic“¹¹.

În documentele păstrate la Arhivele Statului sînt bine rediate Congresele Ligii organizate

⁹ A. Răduțiu, P. Teodor, *Ideea de unitate politică la români*, Edit. științifică. 1968, p. 108.

¹⁰ Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, dosar 159/1914, f. 200.

¹¹ Ibidem, fond Prefectura Poliției Capitalei, dosar 63, 1919, f. 10.

anual și, cu mici excepții, de fiecare dată în altă localitate. Congresele, pe lîngă dezbaterile problemelor și hotărîrilor ce se adoptau, reunea la un loc cei mai de seamă reprezentanți ai mișcării naționale românești, care pe baza solidarității și a legăturilor nemijlocite cu poporul acționau potrivit împrejurărilor politice concrete. Ele constituiau, astfel însemnate tribune politice, de la care se rosteau cuvîntări înflăcărâte de încurajare și îndemn la luptă, afirmînd că națiunile nu pot să trăiască fără cultura lor națională, ca atare lupta pentru cultură nu este decît lupta pentru existența națională. Congresele, constituiau și un bun prilej pentru o largă propagandă în rîndul maselor largi prin pregătirile organizatorice, culturale și artistice, larga popularizare prin presă, ceea ce antrena un mare număr de cetățeni¹². O importanță excepțională a avut Congresul din anul 1914, ținut la București, care a ales un nou Comitet format din : Vasile Lucaciu președinte, Barbu Delavrancea, vice-președinte, Nicolae Iorga secretar general, Simion Mîndrescu casier, iar ca membrii Nicolae Filipescu, Take Ionescu, Dr. C. I. Istrate, I. Grădișteanu, Octavian Goga¹³.

În activitatea Ligii s-a înscris sărbătorirea unor fapte sau momente din lupta eroică a poporului român pentru dreptate și libertate, a personalităților marcante din istoria zbuciumată și plină de fapte vitejești a neamului nostru. Aceste manifestări nu se îndreptau numai spre evocarea trecutului, ci vizau în mod direct prezentul și viitorul poporului. Ele constituiau un izvor de bărbăție, de spirit de sacrificiu și de abnegație pentru cauza românilor, de menținerea trează a conștiinței naționale în rîndul poporului, a datoriei față de neam.

Astfel, an de an, Liga Culturală care și primește autorizație de la Prefectura Poliției Capitalei pentru comemorarea Marelui Voievod Mihai Viteazul, unde erau invitate școlile cu drapele, societățile culturale, armata „întrucît sîntem datori să prăznuim cît mai demn numele tuturor marilor înaintași ai Neamului“¹⁴.

¹² Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac, *op. cit.*, p. 398—399.

¹³ Arh. St. Buc., fond Liga Culturală, dosar 80/1914, f. 26—27. Celelalte congrese s-au ținut la București (1919), Rîmnicu Vîlcea (1920), Curtea de Argeș (1922), Galați (1923), Timișoara (1925), Brăila (1930), București (1932), Călărași (1933), Cernăuți (1935), Brașov (1936), Botoșani (1938), București (1939), (Ibidem, fond Ministerul de Interne).

¹⁴ Arh. St. Buc., fond Prefec. Pol. Capitalei, dosar 65/1919, f. 179.

În ședința Comitetului Central ținută la 7 iunie 1919 se hotărăște participarea Ligii Culturale la serbările Asociației Transilvane¹⁵ iar în cea din 30 martie 1920 sărbătorirea împlinirii a 100 de ani de la nașterea lui Alex. Ioan Cuza prin conferințe, expoziții, serbări populare¹⁶.

O amploare deosebită s-a acordat sărbătoririi centenarului revoluției de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. În ședința din 19 februarie 1921, Comitetul Central al Ligii Culturale a hotărât amenajarea unui muzeu și a unei biblioteci populare în casa lui Tudor din Vladimiri, organizarea unui concurs pentru un portret al lui Tudor Vladimirescu și punerea a două plăci comemorative, una la Tg. Jiu și una la Tîrgoviște; expedierea unei adrese către M. Săulescu pentru a pune la dispoziție documentele ce le deține în legătură cu Tudor Vladimirescu și solicitarea aprobării Ministerului de Externe în vederea propagandei în străinătate¹⁷.

Activitatea desfășurată de Liga Culturală în vederea ridicării nivelului de cultură al maselor pe baza tezaurului spiritual al poporului nostru s-a concretizat în înființarea unui teatru propriu, a unei universități populare, a zeci de biblioteci, conferințe, șezători etc. Cu ocazia deschiderii Teatrului Ligii Culturale în 1935, N. Iorga în cuvîntul său arăta: „Teatrul nu este o distracție, ci o completare și o școală de educație cetățenească, culturală și națională. Realizînd această operă am avut de scop ca teatrul să fie la îndemîna și celui care are și celui care n-are, precum și a tineretului, școlarilor și muncitorilor”¹⁸.

Raportul prezentat la Congresul Ligii în 1936 sublinia că „în anul ce a trecut, Liga Culturală a creat o operă deosebită, a cărei zidire s-a putut desăvîrși cu grele sacrificii: Teatrul Ligii Culturale, nou lăcaș de cultură a Bucureștilor¹⁹. Și de atunci în sala Teatrului „Nicolae Iorga” se țin regulat an de an, din noiembrie pînă în aprilie, conferințe urmate de producțiuni artistice”²⁰.

Pentru a întări legăturile Ligii cu românii de pretutîndeni, Nicolae Iorga ia inițiativa, în anul 1908, a organizării cursurilor de vară

anuale de la Vălenii de Munte. Încă de la deschiderea lor, aceste cursuri au avut menirea de a fi o bună școală pentru toți luptătorii români pentru dreptate națională, dar și un prilej de reîmprospătare a culturii naționale la izvoare²¹. Congresul Ligii Culturale ținut în 1920 la R. Vilcea, hotărăște înființarea Universității Populare de vară la Vălenii de Munte cu ocazia împlinirii a 50 de ani a Președ. Ligii, Nicolae Iorga²², în semn de prețuire a celui ce a fost sufletul Ligii Culturale.

Insemnătatea acestei școli de cultură românească este cuprinsă, pe deplin, în prospectul Universității populare: „Rostul acestei universități în viața spirituală a neamului nostru, este astăzi unanim recunoscut și apreciat. În jurul acestui izvor de reîmprospătare a culturii naționale și de înviorare a forțelor sufletești ale neamului se adunau pînă în preajma războiului, celui mare, intelectualii din toate ținuturile locuite de români, spre a lua îmbărbătare și îndemn și a se pregăti pentru mare biruință a cauzei românești. Mai tîrziu după fericita Unire, tot de aici au pornit iarăși lumini, pentru a se fixa temeinice orientări generațiilor noi și a se lămuri atîtea probleme, ce se puneau în cadrul hotarelor lărgite ale Țării. Pe lîngă un izvor de cultură românească, acum cursurile Universității Populare au devenit și un izvor de unificare națională, de închegare sufletească, de înfrățire a tuturor cetățenilor ce trăiesc sub același acoperămint al satului românesc, apropiindu-i pe unii de alții, prin cunoașterea reciprocă. Și nu lipsesc nici oaspeți de peste hotare, care atrași de personalitatea profesorului N. Iorga, vin la această înaltă școală de spiritualitate românească, spre a dobîndi o icoană cît mai fidelă a poporului român”²³.

În atenția Ligii Culturale a stat și publicarea de cărți bune și ieftine care să stea la îndemîna oricui. Astfel, s-a inițiat editarea colecției „Cartea bună” în care s-au publicat, în două volume poeziile lui M. Eminescu. Revista „Neamul românesc pentru popor” cu „Buletinul Ligii Culturale” ca anexă, avea în fiecare număr articolul de fond al președintelui Ligii și colaborarea celor mai distinse personalități științifice și culturale: V. Prîvan, D. Onciul, A. D. Xenopol, B. Șt. Delavrancea, Șt. O. Iosif, Al. Macedonschi, I. Slavici, ș.a. Anual apărea în

¹⁵ Ibidem, fond Liga Culturală, dosar 5/1919—1925, f. 5.

¹⁶ Ibidem, f. 15.

¹⁷ Ibidem dosar 5/1919—25, f. 20.

¹⁸ Ibidem, dosar 49,1931—36, f. 179.

¹⁹ Ibidem, fond Ministerul de Interne, dosar 83/1920—38, f. 28.

²⁰ Ibidem, fond Liga Culturală, dosar 80/1944, f. 30.

²¹ I. Burlacu, Tr. Rus, op. cit., p. 110.

²² Arh. St. Buc., fond Liga Culturală, dosar 5/1919—1925, f. 23.

²³ Ibidem, dosar 69/1939, f. 17.

cite un volum „Calendarul Ligii Culturale” cu frumoase articole despre actele Marii Uniri, cultul eroilor și cu știri despre românii de pretutindeni. Publicațiile erau tipărite în mii de exemplare și răspândite împreună cu altele primite în dar și riguros alese, cu prilejul întemeierii de biblioteci publice sau se împărțeau fără plată, mai ales la sate, de-a dreptul iubitorilor de carte. La această operă de răspândire a cărții trebuie să adăugăm și mulțimea celor date ca premii, ani de-a rândul, școlarilor distinși la limba română și la istoria patriei²⁴.

Multe documente reliefează cu putere de convingere o altă direcție a activității Ligii Culturale: răspândirea culturii în mase prin conferințe urmate de programe artistice pentru muncitori și studenți, cursuri și șezători literar-artistice în școli. Unul din programele săptămânale ale acestor cursuri inițiate de Secțiunea București a Ligii Culturale anunța că „din dorința de a contribui cu un strop de lumină la propășirea neamului, vă chemăm pe toți la cursurile și șezătorile organizate la școala primară de băieți nr. 12 din strada Șerban Vodă 70 cu următorul program: luni — neștiutorii de carte și cei care vor să-și completeze patru clase primare; marți — lb. franceză; miercuri — neștiutorii de carte și curs elementar de contabilitate; joi — franceza; vineri — contabilitatea și economie politică; sâmbătă — discuții și coruri; duminică — ședință artistică literară”²⁵.

Pentru propaganda românească în străinătate Liga Culturală organiza turnee. În vara anului 1938, un ansamblu de muzică și jocuri românești, compus din 97 de persoane pleacă în Polonia, Cehoslovacia, Germania, Belgia, Franța, Italia, Iugoslavia, prezentând frumusețea cîtecelor populare românești și a costumelor. O circulară a Ministerului de Interne — Direcția Administrației de Stat — cerea tuturor organelor de poliție din țară „să sprijine Liga Culturală pentru organizarea de festivități în București și în provincie în vederea stringerii fondurilor necesare susținerii acestui turneu, operă atît de utilă țării noastre”²⁶.

O contribuție importantă la activitatea Ligii a avut-o Comitetul Doamnelor din care remarcăm pe Eufrosina Pr. Popescu, Lucreția Rusu

Sirianu, Florica Georgescu ca secretară, Isabela Sadoveanu ca președintă, Stelia Dr. P. Daia tot ca președintă și altele.

Documentele create de Liga Culturală acordă o apreciere deosebită activității desfășurate de secțiunile acesteia. În 1930 exista un număr de 115 secțiuni în toată țara²⁷, iar în 1944 numărul lor se ridică la 129. Într-un referat asupra activității Ligii Culturale se arată că „aceasta lucrează și trăiește prin secțiunile ei. Toate au muncit pe întrecute, au întemeiat biblioteci publice, au ținut conferințe, cu producțiuni artistice, cursuri cu adulți și șezători îngrijite de studenți cu prețiosul ajutor al membrilor Ligii, oameni de aleasă cultură. S-au comemorat zilele mari din istoria neamului, s-au alcătuit trupe de teatre, echipe de coruri și de dansuri naționale s-au întemeiat muzee locale, s-au acordat burse pentru frecventarea Universității populare „N. Iorga” s-au ridicat monumente și pietre comemorative”²⁸.

Raportul prezentat Congresului Ligii din 1935 elogiaza munca rodnică a unor secțiuni printre care: „Secțiunea București, care ne dă un prețios sprijin în dezvoltarea activității noastre culturale, a ținut la teatrul Ligii numeroase conferințe urmate de programe artistice, a încurajat ca și în trecut, reuniunile membrilor săi pentru jocul, portul și cîntecul românesc; Botoșani, care a distribuit premii școlare, cărți la săteni, încurajînd portul și jocurile naționale; Brașov, care a înființat un muzeu etnografic, a organizat un ciclu de conferințe de mare însemnătate, a dat burse și a dezvoltat în genere o frumoasă activitate, cu toată indiferența și piedicile ce a avut de luptat; Călărași care are o frumoasă bibliotecă, a acordat burse și a avut o frumoasă colaborare cu celelalte societăți culturale din localitate; Focșani, care a acordat premii și ajutoare și a întreținut legături culturale cu secția Bicsad și alte sate din Bucovina și Secuime; Fălticeni care are teatru și cor de diletanți cu ajutorul cărora a ținut șezători la sate etc.”²⁹.

Mărturiile documentare, înscriu la loc de cinste rolul jucat de Nicolae Iorga, încă din anul 1907, odată cu venirea sa la conducerea Ligii Culturale, fiind pe drept cuvînt socotit inițiatorul și animatorul celor mai multe dintre acțiunile întreprinse de Ligă.

²⁴ Ibidem, dosar 80/1944, f. 27—28.

²⁵ Ibidem, fond Pref. Pol. Capitalei, dosar 65/1919, f. 18.

²⁶ Ibidem, f. 273.

²⁷ Ibidem, fond Liga Culturală, dosar 39/1930, f. 1.

²⁸ Ibidem, dosar 80/1944, f. 30.

²⁹ Ibidem, fond Ministerul de Interne, dosar 83/1920—38, f. 28.

Pentru Nicolae Iorga, Liga a însemnat o acțiune morală sprijinită de întregul popor și mai ales de masele muncitoare³⁰.

Pentru realizarea mărețului ideal, N. Iorga, propune un vast program de activitate, pe multiple planuri propaganda prin conferințe, ocupînd un loc de frunte. N. Iorga abordează în conferințele sale momentele cruciale ale istoriei noastre și semnificația lor în lupta pentru unitate națională și independență³¹. Ideea de unitate la români se lămurește acum mai deplin, datorită spiritului cuprinzător al marelui istoric, datorită capacității sale extraordinare de a sintetiza faptele trecutului. „Ideea unității naționale — notează el — m-a preocupat toată viața”³².

Cele câteva aspecte ale activității laborioase desfășurate de Liga Culturală, semnalate nouă de izvoarele documentare aflate la Arhivele Statului oferă cercetării științifice noi informații asupra rolului acestei societăți în lupta românilor pentru înfăptuirea unității naționale.

ECOURI ALE UNIRII ÎN PRESA ARGEȘEANĂ ȘI MUSCELEANĂ

MIRCEA GILCA

Largul ecou al Unirii din 1 decembrie 1918, oglindit în presa vremii, s-a reflectat și în ziarurile „Vocea Argeșului”, „Îndrumarea”, „România Mare”, „Cuvîntul Mușcelului” și revista „Glasul țării” care apărea în Argeș și Muscel.

„Vocea Argeșului” din 16 noiembrie 1918, publică pe prima pagină articolele: „Triumful nostru național” și „Noi datorii” ca un preludiv al hotărîrii de la Alba Iulia.

„Apariția ziarului nostru” se afirmă în articolul „Triumful nostru național”, „coincide cu clipa în care e aproape sigură izbînda deplină a luptei noastre naționale. În foarte scurtă vreme... România va alcătui un singur stat, în care cele aproape 15 000 000 de români, vor putea găsi o viață fericită și vrednică de un popor latin. Idealul nostru național, predicat de veacuri în

biserici și în școală se va realiza în curînd și poporul va simți că, în adevăr, trăiește în țară liberă, neatințată...”¹

Articolul „Noi datorii” subliniază că „de veacuri, neamul românesc hrănește un vis, vis frumos, pentru realizarea căruia, în cursul vremurilor, acest neam mult s-a zbatut, s-a muncit și sînge din belșug a vărsat.

Toate încercările și suferințele prin care acest neam a trecut, nu au fost decît etapele către încercarea și zbuciumarea cea mare, din care trebuie să răsară strălucitoare împlinirea visului nostru secular”². Apreciind că ultima etapă și cea mai grea, a îndeplinirii acestui vis secular a sosit în vara anului 1916, iar poporul român... „eroic și mîndru a trecut și această încercare. Sîngele vărsat de el în valuri generoase în această supremă probă a rodit. Visul nostru secular, nu mai este vis, a devenit realitate, îl vedem aievea”³, autorul socotește că ceasurile pe care le trăiește națiunea română „...sînt cele mai mari și mîndre”⁴ din trecutul său istoric. Dacă pentru multe generații idealul unității naționale a rămas doar vis pentru împlinirea căruia mulți și-au dat viața sperînd „...pentru noi este fericita realitate”⁵. Cu toate opreliștele „...de acum viitorul nesuride și nu mai poate fi stavilă la realizarea unității naționale a poporului român”, „...realizarea acestei unități naționale, reclamă de la noi, mai mult ca oricînd o deosebită încordare, o muncă fără preget, pentru a întări și consolida opera realizată...”⁶

Același ziar, sub semnătura profesorului Nicolae Brînzeu din Pitești, publică la 2 decembrie 1918 articolul „Unirea românilor din Transilvania, Banat și Ungaria cu România”⁷ în care se exprimă principiile fundamentale de conducere a statului român: deplină libertate tuturor locuitorilor, confesiunilor religioase și națiunilor conlocuitoare; reformă agrară radicală prin suprimarea latifundiilor și înzestrarea oricărui plugar cu atîta întindere de pămînt cîtă poate lucra el și familia lui; industria și muncitorii să aibă aceleași drepturi ca și tovarășii lor din statele cele mai înaintate din occident; vot uni-

¹ Bibl. Acad. R. S. România, Ziarul „Vocea Argeșului”, an I, nr. 1 din 16 noiembrie 1918.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ „Vocea Argeșului”, an I, nr. 3, din 2 decembrie 1918.

³⁰ I. Burlacu, Tr. Rus, op. cit., p. 109.

³¹ Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, dosar 39/1906, f. 7, 11, 39 și 55.

³² A. Răduțiu, P. Teodor, *Ideea de unitate politică la români*, Edit. Științifică, 1968, p. 8-9.

versal, secret, egal, obligator, direct, pentru toți locuitorii majori de ambele sexe”⁸.

În primul număr al ziarului „România Mare” din februarie 1919, care apărea la Cîmpulung Muscel, avocatul Ion Giurculescu semnînd arăta că scopul apariției acestui ziar era „...luminarea și călăuzirea poporului nostru, pentru a ne apăra noi cei care am rămas încă în această viață trecătoare, așa cum au știut s-o apere, acei care au trecut hotarele veșniciei sfînta și neprețuita comoară națională... ferind-o de uneltirile înveninate ale dușmanilor noștri și de rătăcirile sau ambițiunile răufăcătoare ale altora dintre noi, am dat la lumină ziarul acesta, care poartă numele scump ce trebuie să fie talismanul generației noastre: ROMÂNIA MARE”⁹.

„România Mare” era pentru autor un simbol „...într-aripat și magic pentru care nici odată nu au existat hotare, chiar atunci cînd hotarele materiale erau străjuite și ferecate mai puternic de dușmanii neamului românesc...”¹⁰. În continuare se arată că... „ceea ce simțim într-adevăr astăzi ca să vedem înălțîndu-se ca în basme palatul fermecat al României Mari, starea aceasta sufletească nu ne-o putem explica decît prin aceea că în priveliștea minunată ce ia ființă acum pe toate plaiurile românești vedem o mie de ani de vis și numai două luni de scumpă și necunoscută realitate”¹¹.

Însuflețit de această realitate, autorul articolului cheamă „...pe toți bunii Români și Musceleni, cari la suferințele și jertfele impuse tuturor făuritorilor operei naționale, vor adăuga un ultim obol de sacrificiu fără de care zadarnic ar rămîne întregul capitol de jertfe și care le va da noul titlul de păstrătorii României Mari”¹².

Într-un alt articol intitulat „Alba Iulia” preluat din ziarul „Dacia” și publicat în ziarul „România Mare” din 25 iunie 1919 se consemnează că „...încă de la 1 decembrie 1918 cetatea și-a văzut din nou zidurile clocotind de glasuri românești fericite. Marea Adunare din decembrie proclamînd unirea cea mare și cea din urmă a neamului românesc a consfințit în chip definitiv gloria cetății istorice...”¹³.

Ziarul „Îndrumarea” din Pitești din 30 noiembrie 1919 aprecia că „fără cea mai mică

exagerațiune se poate spune că mesajul tro-nului citit ieri în fața aleșilor din tot cuprinsul noilor hotare, este actul de naștere a României Mari.

Prin el a intrat în viață, oficial și în știința întregii lumi, România visată de veacuri și înfăptuită de generațiile actuale cu un așa larg tribut de bărbăție, jertfe și suferințe.

Un capitol din viața neamului, capitol de aspirațiuni și revendicări s-a încheiat. S-a deschis înaintea noastră capitolul consolidării...”¹⁴

Un alt ziar „Cuvîntul Muscelului” din anul 1919, publică cuvîntarea profesorului Ion D. Țicăloiu rostită în fața elevilor liceului din Pitești, cu prilejul împlinirii unui an de la Unire¹⁵.

Autorul arăta că... „la Unirea Principatelor s-a ajuns fără vărsare de sînge” dar „1 decembrie 1918 a început însă cu 9 august 1601, pe Cîmpia Turdei... Pentru 1 decembrie 1918 Crișan s-a spînzurat în închisoare, tot pentru el Horea și Cloșca au fost trași pe roată. Și tot pentru el s-a vărsat sîngele țăranilor pe care ei i-au răsculat la 1784... Pentru ideea cea mare înfăptuită azi un an la Alba Iulia au suferit atîția frați de dincolo atîta amar de vreme umilința și asprimele închisorilor...”¹⁶.

Pentru împlinirea idealului național... „au murit elevi, frați și părinți de-al voștri în Dobrogea, în Ardeal, în Carpați, și pe Vlașca pentru ca să răscumpere, prin viața lor bucuria voastră de azi și mîndria vieții voastre și a urmașilor de urmașii voștri de totdeauna! Au murit elevi, frați și părinți de-al voștri în Moldova suferințelor și umilinții noastre, la Oituz, la Mărăști și Mărășești pentru ca să răscumpere, prin viața lor, bucuria voastră de azi și mîndria vieții voastre și a urmașilor de urmașii voștri de totdeauna... Pentru viața voastră, elevi, evenimentul ce sărbătorim azi este o lozincă și o poliță... Sub voi se va hotărî ca România întregită să fie numai a Românilor. Și de va fi altfel, de vină veți fi voi!”¹⁷.

Revista pentru îndrumarea poporului și apărarea intereselor profesionale „Glasul țării” care apărea la Cîmpulung, în primul său număr din anul 1921 în „Cuvînt de început” se referea, de

⁸ Ibidem.

⁹ „România Mare”, an I, nr. 1, din februarie 1919.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, nr. 15, din 25 iunie 1919.

¹⁴ „Îndrumarea” an I, nr. 36—37, din 30 noiembrie 1919.

¹⁵ „Cuvîntul Muscelului” an I, nr. 2—3, din 1919, p. 6—7.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

asemenea, la desăvîrșirea procesului de formare a statului național unitar român: „După aproape cinci ani de jertfe și suferințe, poporul românesc trecut prin botezul focului a revenit la vechea matcă, strîngînd la sînul său cald și iubitor, întocmai ca un părinte, fiii săi care au trăit pînă acum în grea suferință, sub jugul a-suprîtor al dușmanului nemilos”¹⁸.

Ziarele și revistele argeșene și muscelene marcînd evenimentul de la 1 decembrie 1918 salutau cu un deosebit entuziasm.

Ele demonstau legitimitatea înfăptuirii acestui ideal eforturile și sacrificiile poporului nostru pentru realizarea unității naționale.

ROLUL UNIVERSITĂȚII IEȘENE ÎN LUPTA PENTRU DESĂVÎRȘIREA UNIRII

EUGENIA RODICA ANGHEL

Pe drept cuvînt Iașul denumit „leagăn al celor două uniri” are meritul „de a fi dat o entuziasă pildă de devotament pentru ideile generoase pe care istoria a consemnat-o cu îndreptățită recunoștință”¹.

În pregătirea și realizarea actelor politice cu urmări hotărîtoare pentru evoluția poporului român, o contribuție importantă au adus-o intelectuali ieșeni sau cei aflați aici din diferite regiuni ale țării. Lor li se adaugă numeroși intelectuali de prestigiu, care și-au legat numele de cel al capitalei Moldovei, prin manifestări sociale-politice de mare semnificație.

La începutul secolului al XX-lea lupta pentru realizarea unității naționale se intensifică pe ambele versanți ale Carpaților. Au loc și la Iași, cu o frecvență tot mai mare, acțiuni hotărîte în acest sens. Menționăm sărbătorirea în 1901 a tricenarului morții lui Mihai Viteazul, congresul din mai 1909 al „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor”, Congresul din același an al studenților, cu participarea reprezentanților din toate provinciile românești²,

¹⁸ Revista „Grasul Țării”, an I, nr. 1-2.

¹ Aurel Loghin, Maria Platon, Gh. Platon, *Universitatea Al. I. Cuza Iași*, Edit. Litera, București, 1971.

² În anul 1909 se înființează „Societatea generală a studenților români de pretutindeni” (n.ns.) din care făceau parte studenți români din Iași, Budapesta, Viena, Paris (Arh. St. Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza” rectorat, dosar 1/1918, f. 390-391).

dezvelirea, în anul 1912, a statuii domnitorului A. I. Cuza, în Piața Unirii ș.a.³.

La congresul studențesc din 1909 reprezentanții studențimii ieșene sublinia cerința efortului comun al studențimii române în vederea realizării unității cultural-politice depline: „Lup-tînd uniți... răspîndind aceleași învățături ... vom da neamului românesc unitatea culturală, unitatea sufletului lui, prin însușirea aceleiași culturi, care va face să domnească peste tot aceleași conștiință națională. Acesta este idealul culturii naționale pe care studențimea are chemarea a-l desăvîrși”⁴.

Sărbătorirea semicentenarului Unirii din 1859 a reprezentat un moment deosebit de reafirmare a ideii unității naționale. Între altele — s-a hotărît, atunci, ridicarea la Iași a statuii lui A. I. Cuza în istorica piață. La festivitățile din 27 mai 1912, la dezvelirea monumentului au participat mii de ieșeni, delegații ale românilor din diferite regiuni, ceea ce a dat evenimentului un larg caracter național⁵.

Martori oculari ai acestei manifestări relatau că „totul a fost strălucit și înălțător, făruind nădejdi în inimile românilor”⁶. În fața monumentului, N. Iorga a rostit un înflăcărat discurs, care anunța apropierea momentului unirii depline: „Și ne gîdim astăzi cu încredere la acei care cîndva, după ce istoria va da fiecăruia dreptatea cea netînuită, împărțind nemuritorii lauri, vor constata cu mîndrie înaintări nouă și vor arăta în ziare noi speranțe”⁷.

În zilele pregătirii festivității pe adresa Universității și a altor instituții de cultură ieșene au sosit numeroase scrisori care acordau o semnificație deosebită inaugurării monumentului.

Într-o astfel de scrisoare se arăta: „Numai puțin timp ne mai desparte de ziua mult dorită, cînd un mare număr de români din toate unghiurile vor asista cu mare bucurie la dezvelirea monumentului primului domnitor al celor două țări surori unite în una singură”⁸.

³ Vezi și A. Loghin, *Iașul în istoria constituirii statului unitar român*, *Analele științifice ale Univ. Al. I. Cuza*, tom. IV, an 1969, fasc. 1.

⁴ M. Croitoru, *Congresele studențești și mișcarea pentru desăvîrșirea unității de stat*, în „Cercetări istorice” Iași, 1971, p. 194.

⁵ Arh. St. Iași, fond Univ. Al. I. Cuza, rectorat, dosar 1/1911, f. 207-209.

⁶ Ibidem.

⁷ A. Loghin, *op. cit.*, p. 49.

⁸ Arh. St. Iași, fond Univ. Al. I. Cuza, dosar 16/1912, f. 88.

Dealtfel, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, Piața Unirii, a fost locul a numeroase manifestări închinare Unirii: „Și aceasta a și făcut, arătau A. D. Xenopol și N. Iorga, într-un memoriu adresat Primăriei orașului Iași în 1911, ca de la înființarea ei, în 1881 și pînă astăzi, această piață să servească ca loc de manifestație a bucuriei publice, la prilejul diferitelor sărbători naționale, îndeosebi a Unirii cînd s-a jucat întotdeauna danțul simbolic aici”⁹.

În perioada în care orașul Iași devine, în cursul primului război mondial „centrul rezistenței pînă la capăt” România redusă la Moldova de atunci a asigurat continuitatea activității de stat și a constituit nucleul în jurul căruia a gravitat lupta națională a românilor de pretutindeni. Pe lângă Universitatea ieșeană au desfășurat o intensă activitate nu numai intelectualii ieșeni propriu-ziși, ci și personalități ale științei și culturii din alte provincii românești. Remarcabilă a fost activitatea lui N. Iorga, care, refugiat la Iași, a continuat editarea „Neamului românesc” îndemnînd la rezistență, a dat expresie în parlament, la Universitate și în alte manifestări publice deciziei ferme a poporului român de a-și realiza țelul național¹⁰.

Universitatea din Iași a acordat sprijin moral și material refugiaților precum și voluntarilor ardeleni, celorlalți voluntari români, veniți în capitala Moldovei cu scopul întăririi rezistenței în fața dușmanului. În ședința Senatului Universitar din 29 februarie 1916 profesorul I. Ursu, președintele Ligii Culturale cerea ca rectoratul să acorde aula Universității pentru toate duminicile, pînă la 10 aprilie, în vederea dezvoltării unui ciclu de conferințe al cărui venit va servi la sporirea fondurilor destinate ajutorării refugiaților.

În piața Unirii în iunie 1917, Iașul a făcut o entuziastă primire voluntarilor sosiți aici. Printre participanții la impresionanta adunare se aflau și profesorii universității și o mare parte a studenților. Universitatea ieșeană a sprijinit pe tinerii români din Transilvania aflați pe front, prin soluționarea favorabilă a cererilor

de echivalare a studiilor făcute în Austro-Ungaria, dîndu-le posibilitatea să și le continue după terminarea ostilităților¹¹.

Au fost acordate ajutoare materiale prin cămine și cantine, studenților veniți din noile provincii¹².

În octombrie 1918, mai mulți studenți vor fi primiți în mod gratuit în cămin. Senatul universitar a intervenit ca cei aproape 600 de studenți să nu fie încorporați, ci „să fie mobilizați la universitatea unde ... își vor face datoria mai cu folos pentru neam decît pe linia regimentului unde steagul sfînt al țării după ce ne-a călăuzit cu cînte pașii și ne-a redat hotarele adevărate ale neamului, de acum culorile lui vor trebui să ne deștepte mai stăruitor și mai puternic datoria sfîntă ce o avem cu toții pentru luminarea norodului nostru de la țară”¹³. În acele zile cînd Unirea cea Mare devenea fapt împlinit, Senatul Universității arăta că aportul intelectualității la ridicarea maselor trebuie să fie mai mare. „Proapășirea culturii noastre naționale — preciza memoriul Senatului — va trebui să dobîndească acum, după întregirea neamului, o pulsație mai viguroasă, mai înviorată”¹⁴.

Universitatea din Iași își exprima deosebita satisfacție față de desăvîrșirea unității de stat, dînd glas sentimentelor de bucurie, care animaseră întregul corp profesoral. Rectorul universității N. Leon, trimitea la 30 martie, președintelui Sfatului Țării următoarea telegramă: „Sînt foarte fericit să transmit Președintelui Sfatului Țării călduroase urări din partea Universității din Iași pentru mărețul act ce ați săvîrșit spre reîntregirea Țării și a neamului. Universitatea din Iași va depune toată munca și inima caldă spre a cimenta această legătură. Ea se bucură că forțe noi se adaugă la lucru pentru idealul și menirea noastră”¹⁵.

⁹ Arh. St. Iași, fond Universitatea Al. I. Cuza (Rectorat) dosar 1/1918, f. 136, și urmât. Se răspundea astfel favorabil cererii din 30 mai 1918 a studenților ardeleni voluntari, adresate Rectoratului. Pe această cerere, decanul, prof. P. Bujor, cunoscut pentru orientarea sa democratică, punea următoarea rezoluție „Sînt de părere a li se admite înscrierea în Universitate și trecerea examenelor sub rezerva prezentării actelor cerute de regulamente” (Ibidem).

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem dosar 7/1918, f. 110—111.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem, dosar 4/1918, f. 64.

⁹ cf. Gh. Ungureanu, *De la Hora Unirii la statuia lui Al. I. Cuza*, în „Cronica” din 20 ianuarie 1968,

¹⁰ Gh. Buzatu, *Din activitatea lui N. Iorga pentru desăvîrșirea unității de stat a României* (I), în „Cronica” 8 septembrie 1978.

Imediat după Unire conducerea Universității din Iași a ajutat cu mijloace de care dispunea atunci, pe tinerii veniți la Iași să urmeze cursurile superioare. A fost acordat un credit special pentru înființarea unui cămin destinat acestor studenți¹⁶.

Față de cererea studenților din 21 octombrie 1918, de a organiza o manifestație în cinstea actului național în curs de îndeplinire¹⁷, Senatul Universității, întrunit la 22 octombrie ruga pe rector să comunice studenților că Universitatea urmărește organizarea unei ample întruniri, „cînd alături de studenți vor putea veni și profesorii lor, pentru a sărbători împreună cele mai strălucite momente din cartea neamului nostru, atît de zbuciumat, dar statornic în datinile și graiul străbunilor, în cursul celor mai bine de o mie opt sute de ani“.

În cinstea unirii a fost organizată adunarea populară, din Piața Unirii la 30 octombrie 1918 și comemorarea printr-o serbare cu caracter național a lui Mihai Viteazul la 8 noiembrie. Sărbătorirea a fost urmată de conferința lui N. Iorga asupra personalității marelui domnitor, ținută în aula Universității¹⁸.

În ședința din 26 octombrie 1918, Colegiul Universitar, la propunerea profesorului Mezincescu, „ținînd seama de momentele fără precedent din istoria noastră, pe care am avut ferici-reasăle trăim, a crezut nimerit „ca solemnității deschiderii cursurilor universitare să-i dea un caracter deosebit, potrivit marelui eveniment istoric, care e pe cale de înfăptuire“. Se exprima dorința ca subiectul dizertației profesorului Dimitrie Gusti, la deschiderea cursurilor „să fie în legătură și în cadrul marilor zile — pe care le trăim“¹⁹. În aceeași ședință profesorul N. Leon, rectorul Universității, sublinia că deschiderea noului an universitar prezenta, în acele condiții „o însemnată excepțională ... atît prin mărirea covârșitoare a evenimentului național în cuprinsul căruia vom reîncepe activitatea noastră științifică și culturală, cît și prin marele număr de studenți, din provinciile realipite, care

au cerut înscrierea la facultățile universității noastre“²⁰.

Universitatea din Iași trimitea la 1 decembrie 1918, în semn de deplină adeziune, la marele act înfăptuit la Alba Iulia, o telegramă „Comitetului dirigitor al românilor din Ardeal“, în care se arăta că profesorii Universității ieșene, în momentele de neîntrecută însemnată istorică în care se înfăptuiește întregirea neamului pe care dumneavoastră și Marea Adunare Națională ați proclamat-o în cetatea lui Mihai Viteazul ... și de adîncă admirație pentru energia cu care ați știut să luptați²¹.

Studenții Universității, de asemenea la întrunirile lor glorificau marele eveniment. „Azi s-a făcut unirea unui popor întreg, grație singelui vărsat și principiilor confirmate prin sînge. Mîine se vor dovedi puterea de viață și dreptul de a trăi al fiecărui popor prin calitățile sufletești și intelectuale ce va fi în stare să dezvolte“²².

Vestea unirii Transilvaniei cu România a prilejuit la Iași, la 10 decembrie 1918, de asemenea, impresionante momente de exprimare a comunității de idei și sentimente ale românilor din toate colțurile țării la care au participat activ profesorii și studenții Universității. La Teatrul Național a avut loc un festival artistic unde au luat cuvîntul reprezentanți ai provinciilor românești²³.

Actul de voință națională de la 1 decembrie 1918 prin care visul secular de întregire a neamului se împlinea, cu toate mutațiile pe care acesta le-a determinat pe plan economic, social și politic, pe plan spiritual, a canalizat sentimentele și manifestațiile patriotice ale universitarilor ieșeni în deplin consens cu curentul național de opinie democratică. Înăfăptuirea statului național unitar român dovedea întregii țări că misiunea educativă a corpului profesoral universitar fusese îndeplinită prin promovarea unei culturi contribuind la formarea conștiinței de unitate națională a tineretului studios²⁴.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem, dosar 7/1918, f. 13.

¹⁸ Ibidem, dosar 3/1918, f. 207, 210.

¹⁹ „Mișcarea“ din 28 noiembrie 1918, vezi și A. Loghin, op. cit. p. 54.

²⁴ Vezi Rodica Radu, *Arhivele Universității din Iași, izvor documentar pentru cunoașterea tradițiilor*

¹⁶ Ibidem, dosar 3/1918, f. 208.

¹⁷ Ibidem, dosar 7/1918, f. 75.

¹⁸ Ibidem, dosar 2/1918, f. 174, vezi și A. Loghin, op. cit., p. 51–52.

¹⁹ Ibidem, dosar 7/1918, f. 55.

ARCUL DE TRIUMF DIN BUCUREȘTI, SIMBOL AL CINSTIRII INFĂPTUITORILOR UNIRII

VIRGILIU Z. TEODORESCU

Cuvintele solemne ale Rezoluției Adunării Naționale de la Alba Iulia din 18 noiembrie/1 decembrie 1918 au fost citite cu emoție în fața celor ce erau investiți de românii din Transilvania ca delegați cu mandatul tuturor de a cere și înfăptui Unirea cu țara. Primele 6 puncte au fost audiate și aprobate prin aclamații și ovații. Atunci când Vasile Goldiș a început să citească cel de al 7-lea punct, cei prezenți în marea sală a Cercului Militar au fost purtați cu gândul înapoi, în timp, evocându-i pe cei mulți ce au contribuit la marea operă a Unirii. Cuvintele: „Adunarea Națională cu smerenie se înclină înaintea memoriei acelor buni români care în acest război și-au vărsat sîngele pentru înfăptuirea idealului nostru murind pentru libertatea și unitatea națiunii române” au impus adunării minutul de liniște dar și de înscriere în conștiința fiecăruia a datoriei morale de a face totul ca această cinstire să se perpetueze din generație în generație. Provoacă atunci participanților, și nouă astăzi, reacții ce exprimă cinstirea, recunoștința, pietatea la adresa tuturor celor care, prin luptă și sacrificiul lor, au contribuit la marea operă închinată binelui întregii națiuni române menită a traduce în viață dezideratul generațiilor anterioare.

Aceste cuvinte înscrise în sintetica rezoluție exprimau din partea înfăptuitorilor că atât ei cât și cei ce vor urma știu ce datoresc acelor care au participat, în decursul anilor, la acțiunea de zidire a edificiului UNIRII și ca atare ele erau menite a fi, dincolo de text, prilej de meditare și permanentă acțiune pentru a realiza acele monumente ale cinstirii ce le datorăm precursorilor noștri.

Al doilea deceniu al secolului nostru a reunit întreaga suflare românească la realizarea unității naționale. Pregătită moral de predecesori ea a reclamat sacrificii imense, incalculabile,

de cele mai multe ori, din punct de vedere uman, moral și chiar material. Dacă ne referim la România, ce era în preajma participării la primul război mondial cu 7.414.000 locuitori din care 2.746.000 erau bărbați ce asigurau armatei (fiind mobilizați 1.000.000) 2.276.000 de combatanți și ne gândim, cu respectul cuvenit, la pierderile care au înregistrat peste 250.000 de vieți, 100.000 de mutilați din rîndul ostașilor și peste 450.000 din rîndurile civililor, înțelegem deplin marile suferințe cărora le-a făcut față înfruntînd glonțul inamic dar și tifosul exantematic și toate celelalte vicisitudini ale marelui conflagrații. Și totuși moralul n-a putut fi înfrînt de cotropitori deoarece el era permanent alimentat de idealul ce însuflețea poporul. Era idealul moștenit de la generațiile anterioare, idealul luptei pentru libertatea și unitatea tuturor românilor.

Bucureștiul, vatră spre care polarizau toate atențiile românilor și care reunise pe toți aceia ce luptaseră pentru idealul național, după realizarea actului UNIRII de la 1 decembrie, avea obligația morală de a ridica un monument care să înscrie în piatră și metal această cinstire adresată înfăptuitorilor Unirii. Și ca atare începutul celui de al treilea deceniu înscrie în cronică bucureșteană realizarea unui edificiu menit a fi monumentul cinstirii la adresa înfăptuitorilor Unirii.

Arcul de Triumf din București¹ este monumentul gândit și realizat de generația înfăptuitoare a Unirii pentru a releva urmașilor momentul de înălțare națională ce l-a constituit, în ansamblu, anul 1918, anul Unirii tuturor românilor.

Arcul de triumf, monument hărăzit încă din antichitate pentru a cinsti marile fapte de arme, realizat cu o parte din ceea ce se constituia prada de război a învingătorului, în viziunea începutului de secol XX, nu a mai fost un edificiu menit a-i glorifica numai pe ostași ce au obținut victoria. El a reclamat o sinteză în timp, preocupare și participare colectivă la strîngerea fondurilor necesare elevării și dotării cu elementele artistice, demonstrînd azi, oricui, această unanimă participare la înfăptuirea idealului Unirii. Ne referim în timp întrucît el

de luptă progresiste ale intelectualității ieșene, în perioada interbelică, în „Cercetări istorice”, Iași, 1977, p. 488.

¹ Virgiliu Teodorescu, *Arcul de Triumf din București, contribuții documentare*, în: Studii și cercetări de istoria artei, Seria Artă Plastică, Tom. XVI, nr. 2, 1969, p. 338–340; Notele indică bibliografia consultată.

readuce în fața noastră, pe toți cei ce au acționat ca atare în veacurile anterioare. Anticipând tratarea evoluției, soartei acestui monument amintim acum că în prima lui formă, prin suita de personaje amplasate în registrul de jos, oferea privitorului prilejul de a remarca prezența ostașilor lui Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul sau a celor ce au luptat în 1877—1878. În actuala formă, prin cuvintele dăltuite pe panourile ce decorează frontispiciile și părțile laterale, textele respective evocă această participare umană, morală și materială la înfăptuirea Unirii². O spunem aceasta întrucât trebuie conferit Arcului de Triumf simbolul ce i se cuvine. În acest caz triumful nu este numai al unor fapte de arme, determinate și ele de aceeași chemare, ci glorifică fapta unui popor ce a realizat o chemare seculară, înfăptuită prin permanenta luptă și care prin prezența lui se constituie prilej nu numai de meditare ci și de permanentă acțiune ca această Unire să fie consolidată, apărută de generațiile ce vin. Modificările intervenite³ în soarta acestui monument în decursul deceniilor ce au urmat elevării i-au schimbat totalmente aspectul inițial, l-au aureolat de o sobrietate ce dă cuvintelor dăltuite o și mai mare profunzime și rezonanță în timp, invitându-l pe trecător să-și oprească pașii, să citească ceea ce este mesaj din partea înfăptuitorilor Unirii.

Că este un monument dedicat Unirii l-a evidențiat și interesul manifestat, pe parcursul

anilor, de către cei ce au contribuit în diverse moduri, la înălțarea, decorarea, păstrarea și conservarea sa. Opinia publică a avut adeseori prilejul a se face auzită atunci când conștient sau inconștient s-a încercat înlăturarea sa din perimetrul bucureștean și chiar mai mult, prin contribuție bănească efectivă⁴ a participat la finalizarea lucrărilor care să-i confere forma arhitecturală și decorativă definitivă.

Reunind la data realizării sale cele mai bune cadre de arhitecți, artiști plastici, istorici monumentalul Arc de Triumf a constituit un serios examen pe care trecerea timpului o demonstrează cu prisosință căci prin formă, tratare plastică și construcție el se înscrie în rîndul acelor valori spirituale ale poporului nostru ce au dreptul la perenitate. Pentru mulți din cei ce au cunoscut forma inițială a monumentului, dispariția lucrărilor de artă plastică ce-l împodobeau s-a constituit o dureroasă experiență la care acum după decenii subscriem. Mai mult cu regret constatăm că în lucrările de referință adresate artiștilor plastici care au participat la realizarea lor nu figurează ca titlu sau imagine, fiind deci astfel ignorate, contribuții ce prin mod de tratare și prin mesajul transmis se constituie verigi necesare a fi cunoscute atunci când se purcede la realizarea lanțului ce evidențiază creațiile artistului respectiv în decursul anilor. Și, ca atare, azi putem acționa pentru a recupera schițele, miniaturile sau oricare formă prin intermediul căreia cercetătorii acestei epoci să poată lua cunoștință și cu aceste participări ale artiștilor la realizarea unei lucrări de artă monumentală militantă. Și poate că o asemenea incursiune ne-ar oferi satisfacția de a găsi chiar și replici 1/1 ale lucrărilor ce au evocat pe bravii strămoși, oștenii ce evidențiau, în timp, această permanentă participare la apărarea gliei românești. Numele artiștilor, valoarea lucrărilor impune o asemenea preocupare care ar putea completa tezaurul patrimoniului artistic al Bucureștiului. Acțiunea ar presupune depistarea urmașilor acestor artiști precum și a acelor care le erau fie gazde sau colaboratori. Relațiile obținute ar putea duce la identificarea lor în cine știe ce garaj, pivniță sau pod al unei vechi construcții.

În al doilea rînd, referindu-ne la ambianța urbanistică putem pentru prezent constata că avem posibilitatea de a contribui, printr-o tra-

² Inscriptiile de pe panourile Arcului de Triumf: Fațada principală (sud) „Liberator de neam și întregitor de hotare, prin virtutea ostașilor săi vrednici urmași ai eroilor creștinătății, Ferdinand, domn și rege al Românilor și-a făcut intrarea la 16 octombrie 1922 în cetatea sa de scaun a Bucureștiului după încoronarea la Alba Iulia“. Panoul lateral (vest): „Glorie celor ce prin lumina minții și puterea sufletului au pregătit unitatea națională“. Fațada secundară (nord): „După secole de suferințe creștinești îndurate și lupte grele pentru păstrarea ființei naționale, după apărarea plină de sacrificii a civilizației umane se îndeplini dreptatea și pentru poporul român prin sabia regelui Ferdinand cu ajutorul întregii națiuni și gîndul reginei Maria“. Panoul lateral (est): „Glorie celor ce prin vitejia și prin jertfa lor de sînge au înfăptuit unitatea națională“.

³ Ziarul „Viitorul“ din 2 septembrie 1924 a readus în discuție problema Arcului de Triumf; Al. T. S. [Tzigara-Samurcaș Al.], nota de la rubrica „Fapte“, intitulată „Arcul de Triumf și Muzeul nostru Național“, în „Convorbiri literare“, an. 56, septembrie 1924, p. 719—720; Popescu-Băjenaru I., *Cartea omului matur*, ed. VII, 1925, Edit. Cartea Românească, p. 801—814.

tare multidisciplinară la o mai elocventă punere în evidență a mesajului Arcului de Triumf. Reunirea competenței urbanistilor, a artiștilor plastici, a horticultorilor ar putea conferi acestui mediu noi caracteristici care ar completa dotarea existentă introducându-l pe trecător, pregătindu-l pentru întâlnirea vizuală și emoțională cu aceea ce este elementul central de referință a pieții: Arcul de Triumf. Ne referim la suprafețele de teren ce se află între arterele de circulație ce se grupează în piața circulară dominată de acest monument. Cele 5 suprafețe de teren ce actualmente se află între călea rutieră, majoritatea fără construcții sau cu dotări nesemnificative vor trebui să devină vatră pentru amplasarea acelor lucrări de artă plastică monumentală ce prin verticală și mod de tratare vor fi coroborate cu monumentul central, evocând tocmai acele momente importante din istoria de lupte și jertfe a poporului român ce în prima formă găsiseră amplasament chiar pe monumentul central. Realizat acest deziderat, acest loc de promenadă va reclama o și mai profundă înțelegere a trecutului din partea aceluia ce privind acest complex evocator va sesiza elementele majore, de la trecut la viitor, ale acestui patriotic mesaj. Această retrospectivă prin marile evenimente ar conferi într-o mai mare măsură Arcului de Triumf caracterul unui loc de cinstită a tuturor acelor care prin gând și faptă, în milenara istorie a poporului român au militat pentru libertate și unitate. Considerăm că pentru anii următori aceste obiective ar fi necesar să rețină atenția forurilor de decizie și de creație în așa fel încât a 75 aniversare a evenimentului de la 1 decembrie 1918 să înscrie în programul manifestărilor și dezvelirea acestor noi lucrări de artă plastică. Amenajarea urbanistică ar asigura pentru viitor acele spații pietonale din care privirea să poată cuprinde aceste elemente și ar asigura printr-o galerie-pasaj subteran accesul spre Arcul de Triumf, unde cu ajutorul unui lift s-ar facilita accesul pe platforma de unde o perspectivă panoramică pune în evidență frumusețea acestei zone a orașului.

⁴ În acest scop Ministerul Apărării Naționale, a realizat în metal galben — bronz, monede de 10 și 20 lei care au fost lansate pentru stringerea sumelor necesare definitivării acestei lucrări,

CONTRIBUȚIA ROMÂNILOR AFLAȚI ÎN ITALIA LA ÎNĂPTUIREA UNITĂȚII NAȚIONALE

DUMITRU ZAHARIA

La sfârșitul secolului trecut mișcarea memorandumistă dinamizează întreaga luptă pentru obținerea drepturilor sociale și politice ale românilor din Austro-Ungaria. Mișcarea a avut un rol covârșitor în pregătirea maselor muncitoare pentru înăptuirea idealului național. La aceasta și-au adus o frumoasă contribuție și cei aproape 600 000 de bărbați smulși de la vetrele strămoșești de către autoritățile militare imperiale și trimiși să lupte pe fronturile europene, pentru o cauză străină conștiinței și intereselor lor de neam. Aceștia au părăsit în masă pozițiile ocupate de armatele austro-maghiare, trecând de partea puterilor aliate și susținătoare ale unității naționale a românilor. Sentimentul solidarității românești, dragostea înflăcărată față de patria străbună și pământul pe care-l locuiau, au constituit adevăratele cauze care i-au determinat pe foarte mulți români mobilizați de autoritățile austro-maghiare să părăsească linia frontului.

Militarii români, ajunși împotriva voinței lor pe frontul din Italia de nord, refuzând să lupte contra unităților armatei italiene, au trecut într-un număr considerabil la „inamic“. Prezența prizonierilor de război de origine română în Italia este semnalată de autoritățile italiene încă din noiembrie 1915¹. Este greu de stabilit numărul acestora pentru perioada de început. Corespondența voluminoasă redactată în limba română ar putea constitui un indiciu, fără să afirmăm cu certitudine câți români transilvăneni și bucovineni, foști militari în armata austro-maghiară, reușiseră să treacă în Italia în a doua jumătate a anului 1915 și în primele luni ale anului 1916. La 9 mai 1917 Ministerul de Externe de la Roma aprecia că în Italia se aflau aproximativ 1 500 de români, foști luptă-

¹ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Italia, rola 11/3 c. 187—204 (Arh. Centrale ale St. Roma, fond Președinția Consiliului de Miniștri fasc. 1948). Într-o situație întocmită de Ministerul Poștelor și Telecomunicațiilor privind limbile în care au fost scrise corespondențele prizonierilor se menționează faptul că au fost trimise în lunile noiembrie-decembrie 1916 și ianuarie-aprilie 1917, un număr apreciabil de scrisori în l. română.

tori în armata inamică, cifră care ni se pare verosimilă². Evoluția evenimentelor militare pe frontul italian în favoarea Antantei a atras creșterea numărului de tineri români ce treceau în Italia. După cum raporta Ministerul de Război președintelui Consiliului de Miniștri al Italiei la 18 mai 1918, la Cavarzere și Mantova se aflau 3 650 români. La 20 mai 1918 ofițerii concentrați la Cittaduale arătau că numărul prizonierilor transilvăneni și bucovineni aflați pe teritoriul italian se ridica la 18 000 oameni³.

La 2 iunie 1918 S. Mîndrescu, Vladimir Ghica și Mihai Sturza solicitau guvernului italian să stabilească o tabără în care să poată fi concentrați între 10—12 mii de combatanți⁴ ceea ce ne determină să credem că numărul prizonierilor aflați în Italia la acea dată era mai mare de 18 000 oameni. Către sfîrșitul lunii iunie 1918 numai în lagărul de concentrare de la Cavarzere se aflau 13 000 de români⁵. În perioada de la sfîrșitul primului război mondial se aflau în Italia peste 60 000 prizonieri originali din Transilvania, Banat și Bucovina, din care 37 000 oameni trupă și 787 ofițeri au intrat în legiunea română formată cu sprijinul guvernului italian⁶.

Dacă ar fi să luăm în considerație și aprecierea Legației României de la Roma din 14 noiembrie 1918, care socotea că numai în ultimele lupte ar fi fost făcuți între 50—60 000 de prizonieri de origine română aflați în rîndurile unităților austro-maghiare, atunci ar trebui să admitem că numărul acestora ar fi depășit 100 000 oameni⁷. Românii ajunși pe pămîntul Italiei au cerut, prin intermediul Legației României din Roma, „fie de a fi eliberați pentru a putea lupta pe unul din fronturile aliate”, sau să fie concentrați într-unul sau mai multe lagăre și separați de ceilalți prizonieri, pentru a fi scutiți de eventuala influență a elementelor ostile cu care erau obligați să-și petreacă viața

de prizonierat⁸. Concomitent cu aceste cereri statul român încerca unele demersuri diplomatice pentru a putea obține eliberarea acestora și trimiterea în România⁹. Așa cum era firesc, în condițiile războiului problema n-a putut fi rezolvată în sensul vederilor autorităților militare române¹⁰.

În consecință, pentru întreținerea unei atmosfere patriotice în rîndul prizonierilor guvernul român a inițiat organizarea unor activități cultural-educative. Totodată, o serie de oameni politici au plecat spre Franța și alte țări occidentale pentru a întreține acolo o atmosferă politică favorabilă națiunii române. „Asociația profesorilor universitari din România”, „Societatea românilor din Transilvania, Banat și Bucovina” și-au trimis reprezentanții cu aceleași nobile scopuri. Între cei plecați din partea acestor două asociații se aflau și N. Lupu, Gh. Mironescu, D. Drăghicescu și S. Mîndrescu¹².

La începutul lunii aprilie 1918 S. Mîndrescu a plecat în Italia pentru a lua parte la congresul naționalităților asuprite din Austro-Ungaria. La congres, ale cărui lucrări s-au desfășurat la Roma între 8 și 10 aprilie 1918, a luat parte și o delegație română formată din senatorii Mironescu și Drăghicescu, împreună cu deputatul Lupu¹³. Lucrările congresului au oferit prizonierilor de origine română o nouă posibilitate pentru a solicita organizarea lor în formațiuni militare, echiparea și trimiterea lor pe frontul pe care luptau armatele Italiei. Concomitent, unele cercuri militare italiene preconizau constituirea unor unități de luptă românești, în componența cărora ar fi urmat să intre, pe lîngă transilvăneni, bucovineni și românii macedoneni, dornici să susțină interesele economice și politice ale Italiei în Peninsula Balcanică¹⁴.

⁸ Ibidem, rola 78, c. 137, 138 (Arh. ist. și dipl. a Ministerului de Externe al Italiei, cl. 70, fasc. 15 I).

⁹ Ibidem, c. 131—136.

¹⁰ Ibidem, c. 131—132.

¹¹ Ibidem, c. 116—117.

¹² S. Mîndrescu, *Pro Italia*, București, 1937, p. 4.

¹³ Leo Valiani, *La dissoluzione dell'Austria-Ungaria*, Milano, 1966, p. 394, v. și Arh. St. Buc. loc. cit. rola 78, c. 72—76 (Arh. ist. și dipl. a Ministerului de Externe al Italiei, loc. cit.) Senatorul Drăghicescu a primit o cerere din partea a 20 ofițeri români prin care solicitau eliberarea din situația de prizonierat și organizarea într-o legiune românească, care să participe la război pe frontul italian.

¹⁴ Arh. St. Buc., colecția Xerografii Italia, doc. primite de la Statul major al Armatei Italiene.

² Ibidem, rola 78, c. 137—138 (Arh. ist. și dipl. a Ministerului de externe al Italiei, clasa 70, fasc. 151), Fasciotti, la 27 iunie 1917, aprecia la cîteva mii numărul prizonierilor de origine română aflați în Italia.

³ Ibidem, rola 12/3, c. 157—158 (Arh. Centrale ale St. Roma, loc. cit. fasc. 1946).

⁴ Ibidem, rola 13/1, c. 56, 57 (Idem, fasc. 19432).

⁵ Ibidem, c. 68.

⁶ Ibidem, colecția Xerografii Italia, doc. primite de la Statul Major al Armatei Italiene.

⁷ Ibidem, rola 13/1, c. 29, 33 (Arh. Centrale ale St. Roma, loc. cit. fasc. 19432).

După încheierea congresului de la Roma Simeon Mindrescu a rămas în Italia pentru a se ocupa de problemele prizonierilor români. El a purtat discuții cu Orlando, președintele Consiliului de Miniștri al Italiei și cu Sidney Sonnino, ministru al afacerilor externe în guvernul de la Roma, de la care a obținut acordul¹⁵ pentru ajutoare. S-a hotărât transferarea ofițerilor români la Cittaducale¹⁶ unde se bucurau de un tratament special.

Guvernul italian a înlesnit organizarea în Italia a comitetelor „pro Rumania”¹⁷ al căror scop era să desfășoare o activitate de propagandă pentru a face cunoscut în această țară hotărârile luate de imperiile centrale asupra României.

Sub auspiciile acestor comitete și a ligii patriotice feminine s-a ținut adunarea din 30 mai 1918, de la Augusteum, la care au participat și reprezentanții mai multor organizații de masă și politice italiene, conducători ai instituțiilor centrale de stat. Bruto Amante, deputatul Maury, Tereza Labriola, deputatul Colonna din Cesaro, Maria Rygier¹⁸ au rostit cuvântări favorabile României. Adunarea de la Augusteum s-a încheiat prin hotărârea de a se trimite o telegramă președintelui Wilson în care se specifica între altele: „Populația Romei adunată la Augusteum în seara zilei de 30 mai 1918 pentru a-și afirma solidaritatea latină solemnă cu generoasa Românie, amintindu-și de mesajul dumneavoastră din 9 ianuarie 1918 ținut în fața Congresului American... este absolut necesar să se asigure României prin desmembrarea Austro-Ungariei, unirea la patria mamă a tuturor teritoriilor ocupate de populația românească”¹⁹.

Aceleași comitete au organizat și manifestația ce a avut loc la 25 august 1918 la Forul lui Traian. Discursul Mariei Rygier rostit în

fața populației capitalei Italiei constituie o dovadă a sentimentelor pe care le nutrea poporul italian față de România²⁰.

Activități favorabile României au desfășurat și comitetele „pro Rumania” din Milano, Genova, Torino, Napoli²¹. Și în alte capitale europene iau ființă organizații pentru sprijinirea cauzei românilor.

Ofițerii români aflați în Occident, între care generalul Iliescu, prezentau autorităților statelor aliate României planuri de organizare a prizonierilor români aflați în Rusia, Italia și Franța²² prin care să-și aducă contribuția la susținerea și realizarea cauzei românilor. Încă din luna mai 1918 ofițerii concentrați la Cittaducale își exprimau convingerea că autoritățile italiene vor accepta cererile lor de a pleca pe front, constituirea legiunii române și concentrarea lor în trei tabere naționale²³. La 2 iunie 1918 — 84 ofițeri români cereau să fie înrolați în rândurile armatei regatului italian²⁴. În aceeași zi Simeon Mindrescu, Vladimir Ghica, Mihai Sturza aveau să pună bazele Comitetului pentru unitatea română, arătând prizonierilor români și autorităților italiene condițiile în care s-ar putea organiza o legiune română în această țară²⁵.

Ideea formării unei legiuni române prin recrutarea, pe bază de voluntariat, din rândurile celor aproape 60 000 prizonieri transilvăneni și bucovineni era privită cu interes la Roma. Unii dintre conducători ca Orlando, apreciau că Italia ar putea trage unele foloase de pe urma orga-

²⁰ Ibidem, p. 13—17.

²¹ *Rassegna degli Archivi di Stato*, XXXI/3, p. 712, Roma, 1971, La Paris a fost constituit, la 30 aprilie 1918, Comitetul național al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina. În 18 iunie 1918, la Roma, s-au pus bazele Comitetului pentru unitate română condus de Simeon Mindrescu, Vladimir Ghica și Mihai Sturza. La Cittaducale, în 19 iunie 1918, ofițerii transilvăneni și bucovineni au întemeiat Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina. În 3 octombrie 1918 la Paris, s-au pus bazele Consiliului național al unității române.

²² *Rassegna degli Archivi di Stato* XXXI/3, p. 718, Roma, 1971, Generalul Iliescu aprecia că se puteau recruta 126 000 voluntari din rândurile prizonierilor români aflați în Rusia (100 000), Italia (20 000), Franța (6 000).

²³ Arh. St. Buc., loc. cit., rola 13/1, c. 104 (Arh. Centrale ale St. Roma, loc. cit., fasc. 194321).

²⁴ Ibidem, rola 78, c. 111—112 (Arh. ist. și dipl. a Ministerului de Externe al Italiei, loc. cit.).

²⁵ Ibidem, rola 14/1, c. 56—57 (Arh. Centrale ale St. Roma, loc. cit., fasc. 194321).

¹⁵ S. Mindrescu, *În Franța și Italia pentru cauza noastră națională*, București, 1919, p. 14—15.

¹⁶ S. Mindrescu, *Pro Italia*, București, 1937, p. 5.

¹⁷ *Rassegna degli Archivi di Stato* XXXI/3, Roma, 1971, p. 718. Astfel de comitete au fost constituite la Roma, Torino, Milano, Genova, Perugia, Napoli, Ferrara. Președintele comitetului central al acestei asociații a fost Prospero Colonna, primarul Romei, iar secretară Maria Rygier.

¹⁸ S. Mindrescu, *Pro Italia*, București, 1937, p. 7—10.

¹⁹ Ibidem.

nizării unei astfel de legiuni²⁶. Puternica mișcare existentă în Italia pentru organizarea legiunii române cîștigase azeziunea unor oameni politici și militari²⁷. S-a obținut aprobarea ca generalul Iliescu și însoțitorii săi să se deplaseze de la Paris la Roma pentru a discuta organizarea în Italia a unei unități românești²⁸.

Atitudinea clară și hotărîită exprimată de românii aflați la Cittaducale, intervențiile prompte ale lui Ugo Ojetti, Leonida Bissolati, mareșalului Diaz și mai cu seamă cele ale lui Orlando au determinat organizarea legiunii române în Italia²⁹.

La aceasta s-a adăugat și hotărîrea guvernului de la Paris care a decis recunoașterea Consiliului național pentru unitate română³⁰. Guvernul de la Roma, la 15 octombrie 1918 a dat publicității decretul oficial privind organizarea legiunii române în Italia³¹, a cărei comandă a fost încredințată generalului Ferigo.

În ordinul emis de Zuppelli se specifica, între altele, că legiunea română trebuia să colaboreze cu armata italiană în zona de confruntare cu inamicul. În ciuda dificultăților ivite în calea organizării legiunii române din Italia, prizonierii au început constituirea, pe baza voluntariatului, a mai multor detașamente de luptă, care și-au adus contribuția la victoriile obținute de armata italiană în a doua jumătate a anului 1918. Încă din perioada premergătoare lucrărilor Congresului popoarelor oprite din Austro-Ungaria, prizonierii au organizat mai multe detașamente de luptă denumite „Alpine” care, puse sub ordinele Comandamentului Suprem al Armatei Italiene, au avut o frumoasă participare la victoriile obținute de armatele aliate în bătăliile din nordul Italiei. O companie, care avea în componența sa 250 de oameni, integrată

în unitățile armatei a VII-a, a participat în cadrul celei de a 52 a divizii italiene, la luptele ce s-au dat la Montello și Vittorio Veneto³².

Altă companie pusă în serviciile armatei a V-a, a luat parte cu 2 plutoane, alături de unitățile celei de a 46-a divizii engleze la luptele purtate la Asiago și Muntele Cengio³³. Celelalte 2 plutoane ale aceleiași companii, împreună cu unitățile militare ce formau cea de a II-a divizie franceză, au fost prezente în bătăliile de la Sissemoled și Val Bella. Un alt pluton, atașat armatei I, a fost prezent în bătăliile de la Cimone. Detașamentele „Alpine” constituite din prizonieri români aveau un efectiv de 830 oameni de trupă și 13 ofițeri³⁴. Deși sub raportul efectivelor detașamentele române nu erau numeroase participarea lor la luptele purtate în Italia de nord în a doua jumătate a anului 1918 a fost apreciată ca substanțială și eficientă. Datorită frumoasei comportări pe care militarii de origine română au demonstrat-o în bătăliile de la Piave un număr apreciabil de soldați și ofițeri au fost decorați cu „Crucea de război”³⁵.

La 22 noiembrie 1918 generalul locotenent Caviglia, comandantul armatei a VIII-a își motiva propunerea conferirii decorației „Crucea meritului de război” combatanților de origine română: Nemțiu Gheorghe, Lupoaiu Constantin, Hamță Gheorghe, Băjaș Ioan, Măteia Ioan și Mihai Alexandru prin faptele de arme săvîrșite de voluntarul „român, atașat în timpul ofensivei noastre la un grup de informatori ai brigăzii, a trecut cu primele detașamente italiene Piave, înfruntînd cu calm și răbdare efectele celui mai violent foc al inamicului, făcînd dovada celui mai deosebit simț al datoriei, sfidînd pericolul și în liniștea cea mai desăvîrșită”³⁶.

Caviglia sublinia că: „În toate acțiunile la care au participat au făcut dovada unui curaj desăvîrșit, a unei îndrăsneli deosebite, reușind să fie tuturor un exemplu de virtute militară și spirit de disciplină”³⁷. Comandamentul celei de a VIII-a armate propunea conferirea unui alt grup de ofițeri și soldați români a medaliei de argint și a celei de bronz pentru eroismul

²⁶ Ibidem, rola 13/1, c. 60–62.

²⁷ Ibidem rola 14, c. 130, 135. În procesul verbal de constituire a Comitetului de acțiune cei 81 de semnatari semnalau între altele, că „avem nu numai dreptul, ci și datoria de a continua lupta”. Ibidem, rola 78, c. 107 (Arh. ist. și dipl. a Ministerului de Externe al Italiei, loc. cit.).

²⁸ Ibidem, rola 12/3, c. 146 (Arh. Centrale ale St. Roma, loc. cit. fasc. 194635).

²⁹ Ibidem, rola 17/3, c. 208 (Arh. Centrale ale St. Roma, fond Leonida Bissolati) La 30 august 1918 Sonnino comunica lui Bissolati „nu mai pun nici o piedică în ceea ce privește formarea legiunii române, recrutării românilor din regat în această unitate”.

³⁰ Ibidem, rola 13/2, c. 153 (Idem, fasc. 19397).

³¹ Ibidem, rola 10/3, c. 117 (fasc. 1938).

³² Ibidem, colecția xerografii Italia, doc, primite de la Statul Major al Armatei Italiene.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Idem. La 12 noiembrie 1918 Comandamentul armatei a VII-a propune decorarea unui număr de 129 combatanți de origine română.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

de care au dat dovadă în bătălia de pe Piave³⁸. Contribuția valoroasă la luptele purtate împreună cu armatele italiene în lunile septembrie-noiembrie 1918 a voluntarilor români a determinat comandamentul armatei a VIII-a să confere decorații și medalii unui număr de 158 de militari români. Evoluția evenimentelor militare de pe fronturile de luptă în favoarea puterilor Antantei, victoriile italiene de la Piave, Montello și Vittorio Veneto urmate de capitularea necondiționată a armatelor inamice au făcut practic inutilă menținerea detașamentelor „Alpine” în zona fostului front. Toți oamenii care intrau în componența lor au fost trimiși la Avezzano, iar după aceea la Castelele Romane în scopul intrării lor în legiunea română aflată în organizare³⁹. Acum se organizează primul regiment al legiunii care a primit numele de Horea⁴⁰. Al II-lea regiment, având ca bază nucleul de combatanți participanți la luptele de la Piave, a fost organizat în ianuarie 1919, primind numele de Cloșca⁴¹. În cursul lunii februarie a aceluiași an s-a constituit și cel de al III-lea regiment luind numele de Crișan⁴².

Procesul formării legiunii române din Italia a fost îndelungat. Cu toate dificultățile unitățile militare ale căror efective se cifrau la aproape 40 000 oameni, la 4 februarie 1919 din portul Toronto a plecat spre Constanța primul regiment al legiunii⁴³.

Între 9—18 februarie vasul Meran, care transporta primul regiment al legiunii române a ajuns în cel mai mare port al României unde a fost primit cu căldură și onorurile cuvenite⁴⁴. Nu mult după aceea din portul Toronto pleca, cu aceeași destinație, al doilea regiment român⁴⁵. Unitățile rămase în Italia au fost reorganizate pe batalioane la Avezzano și Casele Altamura, în luna martie⁴⁶.

Ultimele batalioane ale legiunii au părăsit teritoriul Italiei la finele lui octombrie 1919, iar

în prima jumătate a lui noiembrie debarcau pe pământul României dorite cei din urmă oameni ai acestei mari unități. Fiii României organizați pe pământul Italiei în detașamente de luptă și-au adus contribuția la victoriile obținute împotriva armatelor inamice, oferind pilda unui eroism înălțător.

Legiunea română din Italia s-a organizat cu sprijinul oamenilor politici și de stat din România care au dat curs cererilor adresate de foștii luptători de origine română aflați în armata austro-maghiară. Marea unitate românească este rezultatul unor inițiative și a unei permanente activități desfășurate de prizonieri în direcția eliberării, organizării lor în detașamente distincte, înarmării și trimerii formațiunilor constituite pe frontul de luptă de la Piave și zonele învecinate.

Toate chestiunile privitoare la organizarea prizonierilor din armata austro-maghiară de origine română au menținut în atenția aliaților problema românească.

Organizarea legiunii române din Italia a făcut parte din marea problemă a recunoașterii de către aliați a drepturilor istorice câștigate de multă vreme de către națiunea română prin energica, hotărâta și permanentă sa luptă în direcția făuririi unității naționale.

Prezența eroică a detașamentelor de luptă formate din românii transilvăneni pe cîmpurile de la Piave, Montello, Grappa, în frumosul Friuli, sau în alte zone ale frontului italian a demonstrat spiritul de sacrificiu, hotărârea în luptă a combatanților, capacitatea acestora de a îndura sacrificiul suprem pentru a-și aduce contribuția la îndeplinirea idealului național.

MOMENTE ALE LUPTEI POPORULUI ROMÂN PENTRU ÎNFĂPTUIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR REFLECTATE ÎN DOCUMENTE DE ARHIVĂ SÎRBEȘTI, PĂSTRATE LA D.G.A.S.

IELIȚA GĂMULESCU

La sfîrșitul secolului trecut și, mai cu seamă, în primele două decenii ale secolului al XX-lea,

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem, c. 33.

⁴⁴ Ibidem, rola 14/1, c. 20 (Arh. Centrale ale St. Roma, loc. cit. fasc. 19297),

⁴⁵ Ibidem, rola 78, c. 15, 16 (Arh. ist. și dipl. a Ministerului de Externe al Italiei loc. cit., cf. Xerografii Italia, doc. primite de la Statul Major al Armatei Italiene).

⁴⁶ Ibidem.

dezideratul făuririi statului român unitar a produs o înviorare crescândă a conștiinței poporului român, favorizînd afirmarea mai pronunțată a ideilor de unitate și independență. Idealul național a însuflețit nu numai opinia publică din România ci și pe românii care se aflau încă sub stăpînirea străină.

În această perioadă se intensifică mișcarea transilvănenilor de eliberare națională și, totodată, acțiunile de sprijin ale românilor din celelalte provincii. În acest sens, relevăm unele aspecte cuprinse în documentele sîrbești aflate la Arhivele Statului sub formă de microfilm.

La 24 iunie 1909, agentul diplomatic al Serbiei acreditat la București raporta ministrului afacerilor externe al Serbiei: „Mie mi se pare că românii nu s-au preocupat de mult timp de problemele conaționalilor lor din Ungaria cu atîta grijă și aproape cu ardoare ca acum. Românii care se află sub stăpînirea austro-ungară au fost și încă mai sînt obiectul prigonirii din partea guvernului ungar”¹ — constata același agent diplomatic. În același timp se intensifică și activitatea Ligii culturale care reunea fruntași ai vieții publice cu vederi din cele mai diferite, animați însă de idealul măreț al unei Românii întregite — activitate desfășurată pentru realizarea „unirii tuturor românilor”².

La izbucnirea războiului perioada de neutralitate a permis fruntașilor vieții publice din România să trateze cu ambele coalitii în vederea obținerii unor garanții. Concomitent cu tratativele diplomatice, în interiorul țării aveau loc puternice manifestații, menite să pună în lumină justețea cauzei naționale de eliberare a Transilvaniei de sub dominația străină.

În cadrul unor impresionante adunări, glasuri tot mai puternice se pronunțau în favoarea intrării în război, pentru eliberarea românilor transilvăneni. Printr-o telegramă cifrată, din 13 septembrie 1914, atașatul militar al Serbiei în România, col. Andonovici, informa Ministerul de Externe al Serbiei că rectorul Universității din București, împreună cu profesorii, a înaintat o declarație guvernului român prin care se cere ca „România să intre în acțiune

pentru apărarea intereselor sale și realizarea idealurilor sale naționale”. Telegrama subliniază adeziunea tineretului studios și a masei populare la declarația menționată și la convocarea unei adunări cetățenești: „Tineretul, recunoscător profesorilor, i-a întîmpinat cu ovații. Aceiași profesori au convocat o adunare cetățenească, care s-a bucurat de o participare uriașă”³.

În 15 octombrie, col. Andonovici trimite Ministerului de război al Serbiei un raport detaliat, prin care anunță că la București a început din nou mișcarea națională. „Ieri, tineretul universitar s-a întrunit din nou în aula universității pentru a protesta împotriva atitudinii cercurilor oficiale. Adunarea a fost deschisă de președintele tineretului, care a luat primul cuvîntul. A vorbit împotriva ziarului de aici — „Ziua” editat de guvernul austriac (afirmînd) că acesta (ziarul) trebuie desființat și distrus... Apoi a vorbit în general despre situația grea a elementului românesc din Transilvania; la terminarea discursului, s-a adoptat următoarea hotărîre: „Avînd în vedere atitudinea austrieșilor în Transilvania ne ridicăm încă o dată și protestăm împotriva criminalilor politici din Austria. Atragem pentru ultima oară atenția cercurilor oficiale asupra datoriei lor — apărarea tuturor românilor”⁴.

La 14 aprilie 1915, col. Andonovici comunica în Serbia că unii membri ai societății pentru intrarea în acțiune a României conduse de Vasile Lucaciu, intenționează să formeze cete din rîndul românilor din Transilvania, care să fie instruiți în Serbia și apoi trecuți prin Severin, peste Carpați, în Transilvania⁵.

O serie de intelectuali bănățeni și ardeleni se refugiază peste Carpați „ca să ne putem pune în serviciul operei de dezrobire a pămîntului care ne cheamă” — se menționa în scrisoarea adresată ziarului „Epoca” în ziua de 15 iunie 1915 și semnată de Iosif Șchiopul, Gheorghe Pop, foști redactori la „Tribuna” din Arad și alții⁶.

³ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Iugoslavia, rola 130, c. 685 (Arhiv Vojno istorijskoj Institute Beograd, Arhiva bivše srpske vojske, kutija 455, br. 6/15, fasc. 20, list 1).

⁴ Ibidem, c. 688—690 (kutija 455, br. 6/29).

⁵ Ibidem, c. 725—726 (idem, br. 6/47).

⁶ William Marin, Ion Munteanu, Gheorghe Radulovici, *Unirea Banatului cu România*, Timișoara, 1968, p. 100.

¹ Arhiv Saveznog Sekretarijata za Inostrane poslove, Fond : Min. Inostr. Dela Srbije ; Političko odeljenje (P.O.) 1909, Fasc. II, dosar VI, doc. nr. 1907.

² Ibidem, 1910, Fasc. II, dosar III, doc. nr. 2479.

Tratatule diplomatice purtate cu Marile Puteri au început să capete, odată cu anul 1916, contururi mai precise, care indicau orientarea României spre puterile Antantei. România era hotărâtă să intre în acțiune, întreaga națiune se pregătea în vederea momentului decisiv al luptei pentru desăvîrșirea statului unitar. Avînd în față exemplul Serbiei care nu a beneficiat de ajutorul promis de aliați, guvernul român a procedat cu multă prudență. Într-o discuție cu agentul Serbiei la București, în 12 mai 1916, Ion I. C. Brătianu, motivînd neutralitatea României, afirma: „Bunăvoința și neputința aliaților au sacrificat Belgia și Serbia, iar eu nu am vrut ca România să fie a treia. Mie mi-au spus cei mai buni ofițeri sîrbi să deschid bine ochii, să nu cred nebunește în promisiunile aliaților, căci ei au promis Serbiei 300 000 ostași cînd îi vor ataca germanii, iar după două luni au avut doar 60 000”⁷.

La 21 iunie/3 iulie, Ion I. C. Brătianu prezintă ministrului Franței la București, condițiile în care România acceptă intrarea în război împotriva Austro-Ungariei, întrucît rațiunea intrării sale în război era eliberarea teritoriilor românești anexate Imperiului habsburgic și nu angrenarea într-un război cu Bulgaria și Turcia. În vara anului 1916, masele largi populare de pe ambele versante ale Carpaților, cer insistenț intrarea României în război pentru eliberarea Transilvaniei⁸.

În baza înțelegerii cu puterile Antantei, Consiliul de Coroană hotărăște în ziua de 14/27 august 1916 intrarea României în război împotriva Austro-Ungariei, pentru înfăptuirea unității sale naționale.

La 15 august, atașatul militar al Serbiei în România, raportînd ministrului de război mobilizarea, afirma că aceasta „este însoțită de manifestații de stradă ale cetățenilor, femeilor și tineretului. Proclamația regelui către popor este scurtă și în ea este vorba despre unirea românilor. Proclamația militară amintește de faptele eroice anterioare și de Plevna”⁹. Trupele române, însuflețite de un entuziasm general, au pătruns în seara zilei de 14/27 august 1916 în Transilvania, pe toate defileele

Carpaților. Entuziasmul populației românești din Transilvania în fața armatei române a făcut din înaintarea acesteia un marș triumfal în vechile ținuturi ale Daciei¹⁰.

La 30 august, col. Andonovici transmitea ministrului de război textul proclamației românești adresată românilor din Austro-Ungaria: „Frați români, bucurați-vă, România a intrat în război și alături de Anglia, Franța, Italia și Rusia a pornit să vă elibereze. Visul de sute de ani se împlinește, persecuția s-a terminat. De astăzi locul vostru nu este în armata austro-ungară, părăsiți rîndurile sale, veniți sub steagul român, fără rezerve, să luptăm împreună pentru fericirea noastră și a voastră, veniți să înfăptuim România Mare”¹¹.

Ofensiva puternică din primele zile a fost, însă, curînd oprită¹². În condițiile unei bune pregătiri fizice, morale, tehnice, armata română rea operațiunile militare împotriva Germaniei la 9/22 iulie 1917. Luptele purtate în lunile iulie-august 1917 la Mărăști, Mărășești și Oituz se înscriu la loc de cinste în lungul șir al eforturilor poporului român pentru apărarea libertății și independenței. Armata română a luptat cu dîrzenie și dăruire. În 13 iulie, col. sîrb Hagici, transmitea ministrului de război: „românii luptă cu înflăcărare”¹³, iar la 20 iulie comunica: „În ceea ce privește trupele române, ele fac acum impresia unor trupe valoroase din toate punctele de vedere. Sînt bine înarmate, echipate și înzestrate. Disciplina și supunerea sînt foarte bune și inspiră toată încrederea că în operațiunile viitoare vor justifica părerea bună ce s-a creat asupra lor în rîndul reorganizatorilor lor de aici — francezi — și în general, la toate misiunile aliaților ce se află acum pe lîngă Comandamentul Suprem român”¹⁴.

Spre sfîrșitul anului 1917 și începutul anului 1918 relațiile României cu aliații săi și cu Puterile Centrale s-au înrăutățit. România a fost

¹⁰ Viorica Moisuc, *România în anii primului război mondial*, în „Anale de istorie” an. XXIII, nr. 1, 1977, p. 139.

¹¹ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Iugoslavia, rola 130, c. 298.

¹² Pentru cauzele pierderii campaniei din 1916 vezi Viorica Moisuc, *art. cit.*, p. 139—141.

¹³ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Iugoslavia, rola 130, c. 514—515.

¹⁴ Ibidem, c. 521—523.

⁷ Arh. St. Buc., colecția Xerografii Iugoslavia, Pov. nr. 3648, fasc. XIV, dosar VI.

⁸ Ibidem, Pov. nr. 5067, și dosar VII, pov. nr. 5699,

⁹ Ibidem, rola 130, c. 278 (Vojno Istoriski Institut INA, Arhiva bivše srpske vojske Br. 6/1 Fasc. 4, list. 1 kutija 454).

nevoită să accepte condițiile de pace propuse de Puterile Centrale¹⁵.

Dorința de unitate și eliberare națională se manifestă tot mai evident. O mare întrunire la care au participat mii de muncitori români din industria de război din Budapesta, studenți și intelectuali, a proclamat cu tărie, încă în 13 octombrie, dreptul românilor de a-și hotări viitorul la fel ca celelalte națiuni oprite¹⁶. La sfârșitul lunii octombrie s-a format la Budapesta Consiliul Național Român. Cîteva zile mai târziu, consiliul își stabilește sediul la Arad, adoptînd denumirea de „Consiliul Național Român Central”, organul suprem de conducere a luptei de eliberare națională¹⁷. Se constituie consilii naționale și gărzi naționale locale românești. Muncitorii, țărani, intelectuali, meseriași, burghezia își exprimă sub diferite forme voința de a obține imediat eliberarea națională de sub stăpînirea străină și unirea cu România.

La 15 noiembrie este convocată pentru data de 1 decembrie 1918, la Alba-Iulia, Marea Adunare Națională Română la care, pe lângă cei 1228 deputați, se aflau și peste 100000 țărani, muncitori și orășeni veniți din toate colțurile Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului. Marea Adunare Națională a hotărît unirea Transilvaniei cu România, încheind procesul de făurire a statului român național unitar.

La 1/14 decembrie, agentul diplomatic al Serbiei făcea cunoscut actul unirii Ministerului Afacerilor Externe al Serbiei și Legației Serbiei la Paris: „Astăzi te-deum la biserică (cu prilejul) unirii Transilvaniei și a Banatului cu România. În prezența corpului diplomatic, la palat, delegații Transilvaniei și Bana-

tului au cerut unirea cu România mamă”¹⁸. În aceeași zi și atașatul militar al Serbiei col. Hagici raporta ministrului de război proclamarea unirii Transilvaniei și a Banatului cu România¹⁹.

La 9 decembrie, adjunctul Statului Major al Comandamentului Suprem sîrb îl informează pe primul aghiotant al prințului moștenitor despre Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia: „Conform raportului primit de la comandantul batalionului 1, regimentul 3 din Lugoj, la Adunarea Națională Română, care a avut loc în 18 noiembrie a.c. la Alba-Iulia, au participat aproximativ 100 mii persoane. A fost ales un sfat de 2600 (sic) persoane (de fapt Marele Sfat Național Român a cuprins 250 de membri — n.n.) și un consiliu din care fac parte: episcopul dr. Traian Frențiu, dr. Valeriu Braniște, dr. Gheorghe Dobrin și dr. Aurel Valion, toți din Lugoj. Adunarea a adoptat o rezoluție prin care cere ca 26 județe din fostul teritoriu ungar să se unească cu România, iar trei județe în care românii sînt în minoritate să capete autonomia”²⁰.

Unirea din 1918 a constituit înfăptuirea visului pentru care au luptat și s-au jertfit nenumărate generații de înaintași, împlinirea unei necesități obiective a însăși dezvoltării istorice; ea a constituit scopul acțiunii energice a întregii națiuni române.

LUPTA PENTRU UNITATE NAȚIONALĂ REFLECTATĂ ÎN PRESA VREMII (II)

Continuăm (și încheiem) în acest supliment publicarea unor articole de presă referitoare la evenimentele istorice care au marcat formarea statului unitar român. Primele documente au apărut în numărul 3 din 1978 al „Revistei Arhivelor”.

Articolele reproduse mai jos îmbrățișează perioada 17/30 august 1916—24 nov./7 dec. 1919, cuprinsă prin urmare între momentul intrării noastre în război de partea Antantei în vederea

¹⁵ Ibidem, colecția Xerografii Iugoslavia Savezni Sekretarijat za Inostrane Poslove, Beograd, Fond „Političko odeljenje Ministarstva Inostranih Dela Kraljevine Srbije, 1918, Fasc. IX, dosar III, Pov. nr. 1170, dosar II, Pov. nr. 1410, 1492, 1598.

¹⁶ *Istoria României*, compendiu, București, 1974, p. 351.

¹⁷ În informarea sa din 22 noiembrie 1918, ministrul de război al Serbiei, gen. M. Rașici, semnalează, ministrului afacerilor externe că în zona Banatului ocupată de trupele sîrbești au loc manifestații de masă conduse de Consiliul Național Român din Arad, soldații români sînt chemați să depună jurămîntul în fața Consiliului Național (Arh. St. Buc., colecția Xerografii R. S. F. Iugoslavia, 1918, Fasc. IX, dos. II, Pov. br. 5110).

¹⁸ Arh. St. Buc., colecția Xerografii R. S. F. Iugoslavia, 1918, Fasc. IX, dosar II, pov. br. 5736.

¹⁹ Ibidem, colecția Microfilme Iugoslavia, rola 130, c. 257.

²⁰ Ibidem, colecția Xerografii Iugoslavia, 1918, fasc. IX, dosar II, pov. br. 5587.

eliberării teritoriilor românești aflate sub dominația austro-ungară și ultimele evenimente care consacrau noua alcătuire a statului român.

Scrise de personalități politice, culturale și științifice, de publiciști cunoscuți din țară și de peste hotare, articolele de presă pe care le supunem atenției cititorului contemporan au calitatea remarcabilă de a vehicula puncte de vedere girate de marea autoritate a autorilor lor și de a fi expresia curentelor de opinie care s-au manifestat în epocă. De aceea poate că presa este domeniul cel mai elocvent în care rezultă în mod clar amploarea unui eveniment istoric, dacă și în ce măsură acesta este cu adevărat operă colectivă.

Articolele înmănușate în acest grupaj sint semnificative în acest sens. Ele ilustrează convingător, așa cum anunțăm, anticipând, în nr. 3 al revistei, totala adeziune a românilor la idealul unității naționale, strinsa împletire a obiectivelor naționale cu cele sociale, năzuința larg îmbrățișată ca România Mare să fie desăvârșită prin România Nouă.

Documentele de presă care urmează sporesc numărul celor 9 gazete și reviste folosite anterior (și nu 14, cum dintr-o regretabilă eroare a apărut tipărit) la 25, adăugându-li-se periodicele: „Adevărul” (Sibiu), „Ardealul (Transilvania)” (Chișinău), „Curierul israelit” (București), „Drapelul” (Lugoj), „Evenimentul” (Iași), „Glasul Ardealului” (Brașov), „Glasul vremii” (Bistrița), „Kolozsvári Hirlap” (Cluj), „Mișcarea” (Iași), „Neamul românesc” (București, Iași), „La Roumanie” (Paris), „Schässburger Zeitung” (Sighișoara), „Sfatul” (Sighet), „Socialismul” (București), „Telegraful Român” (Sibiu), „Unirea” (Blaj).

Selecția și pregătirea pentru publicare aparțin colaboratorilor Arhivelor Statului Stelian Cincă (doc. nr. 6, 10, 13), Mihaela Ilie (doc. nr. 20, 24), Alexandru Matei (doc. nr. 36), Alexandra-Ioana Negreanu (doc. nr. 1, 2, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 23, 29, 34, 37, 45, 46), Grigore Ploșteanu (doc. 33, 35, 39, 41), Gheorghe Socol (doc. nr. 3, 30, 31, 32, 38, 42, 44), Mircea Spiridoneanu (doc. nr. 12, 14, 21, 25, 26, 27, 28, 40, 43). Verificarea

și confruntarea documentelor în limba maghiară au fost efectuate de Costin Feneșan.

GHEORGHE SOCOL

MIRCEA SPIRIDONEANU

19

1916 august 17/30, București. Articolul „Războiul nostru cel sfânt”, publicat în ziarul „Viitorul”, prezintă intrarea noastră în război ca singura cale posibilă, în împrejurările respective, pentru realizarea dezideratelor naționale.

RĂZBOIUL NOSTRU CEL SFÎNT

Ziua pe care de veacuri întregul neam românesc o aștepta, ziua Unirii sale depline, a sosit.

*

După sute de ani de încălcări și suferințe, românii de pe povernișurile sudice și răsăritene ale Carpaților au izbutit să înfăptuiască, în margini înguste, Statul Român, actual, întemeiat pe principiul libertății naționale a popoarelor. Acest tînăr stat s-a dovedit vrednic de încrederea pe care Europa o pusese întrinsul, devenind aici, în Răsărit, un factor prețios de ordine și de civilizație.

Dar misiunea istorică a României era mereu împiedicată în împlinirea sa de încălcările repetate făcute asupra drepturilor noastre de către Imperiul austro-ungar.

Împotrivă-i a trebuit să apărăm libertatea Dunării, împotrivă-i a trebuit să ne asigurăm libertatea economică prin războiul vamal și tot împotrivă-i a trebuit să luptăm cînd, pentru asigurarea drepturilor noastre, am făcut campania în Balcani.

Pentru pacea europeană am făcut îndelungată jertfă a tăcerii, am oprit revolta inimei noastre împotriva unui vecin care nu trăgea decît foloase din atitudinea noastră.

*

Dar sarcina ce ne-am impus a fost făcută neîndurător de grea de către urgia dezlănțuită asupra fraților noștri de peste munți de către neîndreptățiti stăpînitori politici ai pămîntului ce a fost și rămîne leagănul românismului.

Scoși din folosința ogoarelor străbune, nesocotiți în cîrmuirea Statului, lipsiți de dreptul

sfint de a-și crește copiii în graiul strămoșesc și chiar de a se ruga lui Dumnezeu în acest grai, striviți acum de stăpînitorii lor pe multe cimpuri de luptă din Răsărit, și Miază-Zi, și Apus, românii de peste munți erau amenințați să simtă stingerea neamului românesc pe plaiurile pe care l-a lăsat de strajă Traian, descălecătorul.

Așteptarea noastră de mai bine a fost zadarnică și durerea noastră, în fața tipătului lor de desnădejde, n-am mai putut-o înăbuși.

Astăzi, dreptul tuturor de a trăi o viață națională se răzună împotriva celor ce l-au nesocotit.

Imperiul austro-ungar putea trăi asigurînd viața națională liberă a popoarelor ce-l alcătuiau. Dar o politică nesocotită și criminală l-a făcut să calce însăși cerința fundamentală a existenței sale.

Și în timpul actualului război, deodată cu toate slăbiciunile unei organizațiuni învechite, a apărut, mai brutală, această tendință de a distruge unele naționalități în folosul altora.

Războiul actual nu a fost început decît pentru a înăbuși existența națională a statului sîrb, iar în desfășurarea războiului am văzut urzindu-se împotriva unor regiuni românești planuri îndrăznețe de distrugere a neamului nostru.

Fapte și declarații formale arată astăzi la vecinii noștri de peste Carpați intenția și dorința unor ocupări teritoriale care ar crea ținuturilor locuite de noi condițiuni de viață incompatibile cu statornicia propășire, cu viețuirea liberă a neamului nostru.

De aceea trebuie să ne ridicăm noi înșine întru apărarea acestor interese vitale ale românilor, puse în joc de evenimentele prin care trecem.

Suntem încredințați că și de astă dată, apărînd existența și asigurînd întărirea neamului nostru, ne îndeplinim menirea ce o avem în Răsărit de optsprezece veacuri, **ACEEA DE APĂRĂTORI AI INTERESELOR PERMANENTE ALE CIVILIZAȚIEI EUROPENE.**

Este dat, astfel, generației noastre să desăvîrșească opera măreață a acelora care prin Unire și Războiul de neatîrnare au izbutit să închege Statul român modern.

Generația noastră va realiza pentru totdeauna ceea ce Mihai Viteazul nu a înfăptuit decît pentru o fulgerătoare clipă: Unirea Românilor de dincolo și a celor de dincoace de Carpați.

Nouă ne revine sarcina glorioasă de a scăpa de sub jug strein pe frații din Ardeal, din Maramureș, din Banat, din Țara Crișurilor, precum și pe cei din Bucovina, unde doarme veșnicul său somn Ștefan cel Mare.

În tăria sufletului și brațului nostru a vrut soarta să pună sfîrșitul suferințelor unui neam întreg, ale cărui aspirații seculare le împlinim, pentru ca, la adăpost de zbuciumările trecutului, să-și poată merge drumul său spre fericirea sa și a omenirii.

.....

Sîntem încredințați totodată că, luptînd alături de cei ce apără principiul care a slujit de temelie Statului român modern, România, prin intrarea sa în război, va grăbi, pentru binele întregii civilizațiuni, sosirea zilei binecuvîntate a păcii generale.

Pornind la o luptă care poate fi grea — de greutatea eroică a oricărei mari înfăptuiri — să avem mereu treaz în suflete gîndul operii uriașe pe care sîntem chemați s-o săvîrșim din materialul istoric al jertfelor noastre obștești.

Vom fi răsplătiți nu numai prin triumful cauzei drepte pe care o apărăm, dar și prin fericirea statornică a unui neam întreg, al cărui viitor se întemeiază pe virtuțile celor ce cad astăzi pentru a trăi nemuritori în sufletele celor ce vin, cît timp va trăi însuși neamul românesc.

Dumnezeu, care a ocrotit totdeauna România în vremurile de grea cumpănă, ne va ajuta și acum pentru a desăvîrși împlinirea **DREPȚĂȚII**, care este însăși voința sa pe pămînt.

Iată de ce putem zice cu încredere tuturor:

Prin jertfe la victorie!

Unți, pentru Unire!

Cu Dumnezeu înainte, la înfăptuirea României mari!

20

1916 august 21/septembrie 3, București. Articolul *Ceasul...*, publicat de Nicolae Iorga, în care salută intrarea României în război de partea Antantei pentru eliberarea teritoriilor transcarpatice locuite de români.

CEASUL...

A sosit un ceas pe care-l așteptăm de peste două veacuri, pentru care am trăit întreaga noastră viață națională, pentru care am muncit și am scris, am luptat și am gândit. A sosit ceasul în care cerem și noi lumii, cinstit, cu arma în mână, cu jertfa a tot ce avem, ceea ce alte neamuri, mai fericite, au de atîta vreme, unele fără să fi vărsat o picătură de sînge pentru aceasta: dreptul de trăi pentru noi, dreptul de a nu da nimănui ca robi rodul osteneților noastre.

În miez de noapte au sunat iarăși clopotele, sfintele clopote care simt toate durerile și bucuriile noastre și care acum s-au înfiorat de cea mai mare speranță pe care am avut-o și la care, cu orice preț, ținem. Și sute de mii de oameni s-au trezit fără teamă și fără zburdăciune, liniștit și sigur, și în inimile lor a fost un singur răspuns: știm!

Da, o știam de mult. Ceas de ceas trecea, urzindu-se pînza de înțelepciune pentru a pregăti și apara vitejia gata de luptă. Certele de deasupra nu pătrundeau în adînc. Acolo fiecare zi anunța o altă zi și mai grea, și nimeni nu cirtea împotriva greutăților care se adunau. Ce nu poate răbda omul pentru o așteptare așa de sfîntă? Știau toți, se deslipeau toți de legăturile lor de aici, se făceau liberi și sprinteni și viteji pentru marea și strălucita încercare.

Ea a venit. Pare că s-a făcut în aerul acestei țeri o liniște mare. Un sfînt potir de sînge și de lacrimi s-a ridicat pentru binecuvîntarea cea mai scumpă.

Plaiurile ardelene au băut răscumpărarea robiei. Odihniți-vă, viteji, în brazda lacomă de mult de acest sînge care plătește birul nenorocirilor seculare! Țerani ostași, dormiți în pămîntul care aștepta moaștele voastre, ale răbdătorilor și voinicilor, ca să fie iarăși al nostru! Niciodată nu se va uita fapta voastră, biruința voastră prin moarte. Voievozii cei vechi, desrobitorii mucenici din zilele bătrîne, cheamă la sine din negura trecutului umbrele voastre care

abia au părăsit carnea lor chinuită de dușmani. Veșnica pomenire vouă, marilor și fericitorilor!

Iar toți cei cari au rămas în vechea țară îngustă nu pot avea decît un singur rost: munca, și o singură lozincă: unirea. Dumnezeu va ajuta silințele unui neam întreg care pentru un drept așa de firesc nu cruță nimic din tot ce a putut agonisi, din tot ce se cuprinde în puterile sale!

N. IORGA

„Neamul românesc“, București, 11, nr. 34, 21 august 1916.

21

1916 septembrie 23/octombrie 6, București. Articol editorial în care săptămînalul „Curierul Israelit“ relevă adeziunea deplină a populației de rit mozaic la lupta poporului român pentru realizarea idealului său național.

Fii ai patriei române, ostași evrei au răspuns la chemarea țării cu același entuziasm patriotic ca și în 1877 și în 1913. Zeci de mii de evrei luptă sub cutele drapelului României.

Cu adîncă emoție și dragoste de patrie ostașii evrei își fac datoria conlucrînd cu jertfa vieții lor la înfăptuirea țelurilor mari ale patriei. Idealul țării și al neamului este și idealul lor. Pentru țară și neam, pentru adevăr și dreptate singele soldaților evrei curge pe toate fronturile de luptă. Numele lor figurează strălucitoare în listele în care sînt înșirate unele după altele numele devenite sfinte și de-a pururea neuitate ale jertfelor eroice pe care le-a cerut patria pentru realizarea aspirațiilor ei.

Noi, cei rămași la vatră, avem deopotrivă datorii mari de îndeplinit.

Ni le vom îndeplini, tot așa cum ni le-am îndeplinit întotdeauna în vremuri bune și rele, în timp de pace și vreme de război. Fii credincioși ai patriei, noi nu cunoaștem azi decît nevoile strîns legate de cerințele izbîndei depline a României.

Acestor nevoi, evreii români, ostași pe cîmpul de luptă sau harnici muncitori înăuntrul țării, le vor răspunde cu jertfa vieții și a bunurilor lor.

Căci numai jertfa tuturor fiilor țării poate aduce victoria României.

„Curierul Israelit“, București, 10, nr. 36-40, (469), 28 septembrie 1916, p. 1.

22

1917 februarie 12/25, Iași. Articolul *Pentru ideal* publicat de Vasile Bogrea în „Neamul românesc” susține necesitatea înfăptuirii idealului nostru național ca un ideal al „putinței și dreptății”, nu ca unul utopic.

PENTRU IDEAL

Deasupra realității, fatal mărginite, se întinde, fără hotar, lumea albastră a idealului, precum deasupra pământului se boltește, imensă, cupola de azur a țării.

În veci nemulțumit cu ce este, sufletul uman năzuiește, înfrigurat, spre cele ce trebuie să fie : să se apropie de ele.

Cîte unul mai vijelios, cearcă să înalțe pînă la Dumnezeu turnul rîvnirilor sale, sau cere, încrezut, să conducă el carul de văpaie al Sărelui.

Dar nefnduplecatur Destin e acolo.

Ca turnul din Biblie se surpă clădirea îndrăzneată a unuia și, fulgerat, se prăbușește în moarte Phaethon, copilandrul.

„Prea multe preținzi, Phaethon !”

Acest avertisment al lui Helios către copilul fără minte și fără noroc îl repeta, nu de mult, omenirii, sociologul rus Novicov.

Vrei să fii mai puțin nenorocită ? Pune-ți mai jos idealul și redu-l la proporții modeste, o sfătuia el, caritabil. Ca și cum acest ideal ar fi o lampă cu fitil oarecare, pe care s-o poți face, după plac, mai mare sau mai mică. Ca și cum n-ar fi el astrul ce luminează de sus și poleiește cu aur trista mocirlă a vieții !

Din sfatul cugetătorului rus alegem însă aceasta : ca să fie realizabil și trainic, idealul nu trebuie să treacă dincolo de marginile posibilului — în utopie — și adăugăm neapărat : dincolo de limita dreptului.

Un astfel de ideal, în marginile puținței și dreptății, e idealul nostru național.

Prin colbul de stele al Căii Robilor, de-a lungul veacurilor, pe zbuciumatele drumuri de fulger ale războiului de acum, neamul acesta merge mereu către el. Încă puțin, o supremă silință și, la răzburarea furtunii, supt arcu de triumf al curcubeului păcii, pasărea albastră a visului va coborî între noi.

Ori șovăi-vom acuma ? Acuma ne vom îndoi de izbîndă ? Dacă, precum s-a zis, idealul trebuie privit cu ochii nevoii reale, dacă, precum

iarăși s-a zis, nu e clipă care să nu-ți spuie ce cere de la tine întâi — unde e nevoia mai mare, mai uriașă și mai urgentă, unde e datoria mai mare, mai imperativă și imediată decît cruciata de azi ?

Și unde e jertfa prea mare pentru idealul care-i dă suflet ?

Viața noastră ?

„Multe boabe de tămîie așteaptă să fie arse pe același altar. Una cade mai de grabă, alta mai tîrziu. Nu-i nimic, la toate li vine rîndul” (Marc Aureliu, *Cătră sine însuși*, IV, 15).

Să știi că grăuntele tău de tămîie a alimentat cîndva acest foc al Vestei, sacru între toate, care e sufletul poporului tău, să știi că sacrificiul tău a adus o pietricică la maiestrosul sancționar ce se înalță geniului rasei tale — se poate lua în mormînt o mîngiere mai mare ? Și se poate lăsa pe pămînt o mai glorioasă amintire ?

V. BOGREA

„Neamul românesc”, Iași, 12, nr. 40, 12 februarie 1917, p. 1.

23

1917 februarie 22/martie 7, Iași. Articolul *Conștiința națională* în care Ion Agîrbiceanu subliniază importanța educației și culturii naționale, a conștiinței naționale ca bază a trăinicieii neamului românesc.

CONȘTIINȚA NAȚIONALĂ

De cîte ori nu s-a accentuat și la noi în deceniile din urmă importanța educației și a culturii naționale ! Și în Regat, și peste Carpați se simțea importanța capitală a formării și a creșterii sufletului național pentru consolidarea și tăria neamului nostru în luptele ce ne așteptau în viitor. Iar această renaștere o vedeam, din ce în ce mai mulți, singur în educația și cultura națională.

Au fost însă destui cari n-au dat nici o atenție une acestui curent sănătos și înviorător. Unii, dintre cei ce se credeau prea culți, prea „europeni”, tratură c-un despreț superior acest naționalism care nu mai putea avea loc în Europa. Îl numiră deci curent reacționar, retrograd, chiar în pragul izbucnirii războiului ce se poartă și pentru biruința principiului național. Îl declarau trecut din modă într-un timp cînd nici nu biruise, dar încă să fi avut vreme să fie uzat !

Alții crezură că e de-ajuns să fie născuți Români, pentru a fi Români desăvârșiți și, fără nici o teamă c-ar greși, ceteau numai în limbi străine și li dădeau copiilor lor o educație pe cât puteau mai străină. Era o notă de distincție aceasta.

Lucrurile nu s-au petrecut numai în Regat așa; am avut destule pilde și în Ardeal. La noi se mai adăugea faptul că se tot îngusta posibilitatea unei educații și culturi naționale. Ne îmbulzeau școlile și cărțile străine, ieftine de obicei, adese și gratuite.

Și, când ajunse și punga să-și spuie părerea, mulți se lăsară convingși. Convingși că pot scoate din fiii lor buni Români, deși își vor face educația în școli ungurești, că ei înșiși, părinții, pot rămânea buni Români, deși nu se vor abona la nici un ziar, la nici o revistă românească.

A venit ceasul încercărilor de-acum și azi fiecare s-a convins de următorul adevăr: cu cât conștiința națională a cuiva a fost mai puternică, cu atât s-a purtat mai vitejește în război, mai cinstit acasă, cu atîta rezistența lui e mai mare.

Dar această conștiință, știe toată lumea, nu cade din cer, ci se cîștigă numai prin educația și cultura națională. Se va zice: dar poporul, țăranul care habar n-are de cultura națională? Și el s-a purtat mai bine, el rezistă mai cu tărie.

Atît cît o are și cum o are, cultura lui e exclusiv națională. Nici un pic străin nu s-a amestecat în izvorul limpede din care se adapă sufletul lui.

Și nici nu e atît de neînsemnată această cultură cum s-ar crede. Cultura nu se cuprinde numai în cărți, de care citește țăranul mai rar. Cultura lui e întreaga moștenire sufletească ce i-au lăsat strămoșii.

Înainte de a sosi ceasul încercărilor pentru Regat, cu doi ani înainte sosi pentru Ardeal.

Doi ani de zile — pînă la intrarea României în război — am putut să mă conving acasă de adevărul pomenit mai sus. Poporul și pătura cultă — în imensa majoritate — care avură parte de-o oarecare educație și cultură națională, simțiră și grozava tragedie ce ni se deschidea — lupta împotriva noastră înșine. Simțiră și care va fi hotărîrea României. Cu aceștia te puteai înțelege dintr-o privire, dintr-un gest. Cei cari avură parte de largă educație națională și cari se adăpară la izvoarele culturii naționale erau nu numai sensibili la ceea ce

se petrece pe cîmpiile Galiției, la ceea ce avea să vină de peste Carpați, ei erau adevărate busole în veșnic neastîmpăr.

Dar am putut vedea și țărani din Bihor, din Hunedoara — din ținuturile mai sărace și mai lipsite de școală românească — țărani de pe la periferiile românismului, trăind în amestecul Ungurilor, Șvabilor, Rutenilor — cari priveau cu ochii morți tot ce se întîmplă, cari nu-și puteau da seama de ceea ce avea să vină de peste Carpați, cari credeau și nu credeau și, chiar crezînd, nu prea-și puteau da seama ce schimbare s-ar face atunci.

Niciodată n-am simțit mai adînc primejdia ce rezidă în lipsa unei conștiințe naționale decît vorbind cu acești bieți oameni cari nu-și cunoșteau altă valoare decît aceea de-a fi umpluturi de tun pentru idealul chesaro-crăiesc.

Am cunoscut și cîteva specimene din cei cari azi vor redacta „Gazeta” de la Brașov și celelalte ziare românești, ce vor apare din porunca și supt supravegherea lui Tisza, această ediție ungurească a lui Wilhelm II. Vezi bine, nu țărani, aceștia, ci domni.

Din ce te privea, înțelegeai îndată că cu el nu-i bine să vorbești despre lucruri românești în aceste vremuri. Ca și cum ar fi vrut să-ți spună ochii la care-și frîngeau razele într-o zăpăceală tulbure, de nu mai rămînea nici o strălucire, ca și cînd ar fi vrut să-ți spună: „Grijește cu cine vorbești. Poate fi primejdios pentru dumneata”.

Nici nu puteai vorbi, căci domnul nu făcea decît să-și arunce ochii în dreapta și în stînga, să se convingă că nu-l vede cineva că vorbește cu tine, nu făcea decît să înalțe din umeri. Și rar, cînd se convingea că nu poate fi auzit de nimeni, șoptea: „vom vedea ce va mai fi”. Dar se vedea limpede că acel „ce va mai fi” nu-l impresionează cît de puțin.

Ei bine, cei din categoria acestui domn, știu bine că în vremurile de pace considerau de o deosebită bucurie să poată intra în societatea străină, să-și poată crește copiii în școli străine, ca mai tîrziu să-i poată plasa în slujbe de-ale Statului, să fie abonat la ziare și reviste străine, să cerceteze teatrul unguresc sau nemțesc și să se poarte cu un despreț suveran față de ceea ce i-ar da cultura națională ce o puteam avea, și pe care n-o cunoștea. Pentru neamul lor, socoteau că au făcut destul născîndu-se Români.

Dar conștiință națională nu aveau.

Dintre aceștia a recrutat Tisza pe alegătorii lui Mangra la Scaunul de Mitropolit. Am asistat la una din ședințele acestui congres. Tot oameni necunoscuți în viața noastră publică. Toți slujbași din pašalicul lui Bordea. Tot oameni cari vorbeau îngrozitor românește și cari abia apucau să vină pauzele, să iasă puțin la aer și la conversarea românească. Oameni cari ceteau silabisind Statutul Organic al lui Șaguna.

Și atunci, iarăși, am simțit cu o vie durere primejdia ce zace în lipsa unei conștiințe naționale, și abia atunci am priceput tot ce se urmărește și tot ce se poate ajunge prin maghiarizarea învățământului primar și secundar — căci cel universitar era de la început numai unguresc.

Formarea și consolidarea acestei conștiințe naționale prin educația și cultura națională va rămânea o dorință capitală a viitorului celui mai apropiat. După experiența zilelor de azi — când cu înstrăinații se vede ce se poate face — nu se vor mai pune piedici, nici savante, nici înfumurate aceluia curent care vrea să transforme fiecare suflet românesc într-o comoară și o curată energie națională.

I. AGÎRBICEANU

„Neamul românesc“, Iași, 12, nr. 50, 22 februarie 1917, p. 1-2.

24

1917 mai 22, 23/iunie 4, 5, Iași. Articol în care A. D. Xenopol demonstrează *Necesitatea existenței statelor mici* din punct de vedere politic, cultural și economic.

NECESITATEA EXISTENȚEI STATELOR MICI

I

Nu trebuie să se clatine nici un moment încrederea în izbînda noastră, căci acest război nu se poate încheia decît cu împlinirea scopului, care nu stă numai în voința oamenilor, ci și în menirea istorică. Atacul dus de imperiile centrale a avut de scop răzbierea apărării ce statele mici aduceau statelor mari și, totodată, sfărîmarea lor pentru a putea fi mai ușor de înghițit. Dar se va vedea încă o dată înțelepciunea

proverbului că „socoteala de-acasă nu se potrivește cu cea din tîrg“ și nici „lupul care pleacă la stîna nu poate socoti de-acasă cîte oi va mîncă și dacă nu i se poate întîmpla rușinea să se întoarcă cu blana ruptă și cu coada și urechile lăsate în gura dulăilor“. Și, Doamne, mulți și isteți dulăi apără stîna asupra căreia s-au năpustit lupoaicele flămînde!

Așadar, pentru a ajunge la statele mari trebuiau să treacă prin cele mici care s-au format așa la încheieturi însemnate între statele mari, pare că ar fi apărări firești secretate de însăși natura în locul unde boala ar putea să atingă organismul.

Ele sînt, deci, nu numai tampon între statele mari, împiedicînd prea directă lor atingere, dar sînt și digurile de siguranță ale statelor mari, care, întocmai ca fluviile, dacă nu li pui stavilă, rup veșnic din pămînturile printre care trec.

Nu există printre veacuri dovadă mai puternică de slujba adusă de statele mici decît rolul istoric jucat de Țările Române.

Aceste țări, pe de-o parte, au apărut Europa de năvălirile turcilor, pe de alta, au fost botnița de oțel pe care unul din cele două state care doreau stăpînirea Orientului o puneau pe botul ce se deschidea cu mai mare poftă.

Stăruința trăirii noastre printr-atîtea pericole cum s-ar explica altfel decît ca o necesitate istorică devenită lege? Mica Serbie și mai micul Muntenegru au putut duce chinuita lor viață datorită numai faptului că au servit de tampon între rîvnirile Austriei și ale Italiei. Ni se va întîmpina poate că: ce rost avea micul Muntenegru, cînd în fundul acela Italia e despărțită de Austria printr-o întindere mare de ape? Vom răspunde că apa și chiar munții nu alcătuiesc stavile puternice contra atacurilor dușmane.

Munții sînt stavilă în timp de pace; în timp de război am avut o recentă dovadă că ei pot fi îndositorii celor mai perfide atacuri; iar apoi, oricît de mare ar fi întinderea, o poate mișca tot atîta de lesne și mica lopată a luntrii, și mărșul bot al uriașului vapor, iar odată omul stăpîn pe val, apa nu mai poate fi nici piedică, nici apărare, de la micul Muntenegru, pînă la cel mai mare dintre statele mici. Fiecare reprezintă în întregul lui cuprins o *Putere Mare*, căci fiecare individ dintr-un stat, mare sau mic,

e o stavilă vie, un producător de putere și avuție, un creator veșnic de mijloace de luptă.

În afară de această importanță strategică, țările mici au și un rost mare economic, căci ele slujesc de piață de desfacere pentru produsele industriale ale statelor mari. Este cunoscut că industria se dezvoltă mai ales în statele mari, unde găsești capitaluri, muncă și substratul necesar.

Cine nu știe că clienții mari ai Franciei, Angliei, Germaniei și Austriei au fost Belgia, România, Serbia, Muntenegru, Olanda, Danemarca, Norvegia și Suedia.

În sfârșit, e cunoscută importanța științifică, literară și artistică a țărilor mici ajunse la maximum dezvoltării lor; căci sînul țărilor mici a fost întotdeauna nu numai izvor adăogitor, ci și un strat de purificare și control al națiunilor celor mari. Apoi, în întinderile mai mici, puterile civilizației au pătruns și s-au înfipt mai adînc, cercul în care elementele culturale se mișcă fiind mai restrîns. Așa este cunoscut că grecii cei vechi au concentrat în micul cuprins al țării lor toată civilizația Orientului, ca un bilanț care răsfrînge din sînul lui toate luminile adunate și pe care transmițîndu-le marelui Imperiu roman, el le-a răspîndit în univers.

În timpul veacului de mijloc, micile republici italiene au concentrat în sînul lor arta, știința și literatura, devenind focarul Renașterii, care a luminat epoca modernă.

Ca exemple contemporane cităm Belgia, care a concentrat cele trei civilizații ale Angliei, Germaniei și Franciei. Elveția, de asemenea, a răsfrînt toate aceste puteri civilizatoare, plus ale Italiei.

II

România, care trăiește abia de 50 de ani viața proprie, a devenit focarul de lumină al Orientului aprins în focul Occidentului. Dovadă progresul celor 50 de ani de muncă, pe care unii rău gînditori îl cred distrus, dar care nu e decît aminat, și care va răsări mai măreț și mai puternic, cînd valul de singe care-l acoperă astăzi va fi intrat în vadul vremii, cu atît mai mult că acest progres va fi așezat și susținut de acum înainte pe umerii tuturor fiilor neamului nostru.

Insemnătatea rostului nostru civilizator nu se dovedește astăzi a fi nu numai așezată în strălucirea scumpei noastre Capitale, nici în ui-

mitoarea dezvoltare a industriei subsolului nostru de dincolo de front, ci chiar în micul și îngustul cuprins al părții unde ne-am strîns acum și unde se vede fără nici un decor puterea sufletească a neamului, care cheamă din vechile ei origini spre înfrățire sufletele neamurilor mari trimise spre noi. Toți misionarii țărilor *aliante cari vin spre noi nu se pot împiedeca de a ne spune că, atunci cînd pun piciorul pe pămîntul țării, li se pare că e o parte din însuși scumpul lor pămînt.*

Cred că am dovedit îndestul necesitatea existenței statelor mici din punct de vedere politic, cultural și economic. Dacă Germanii și-au închipuit că pot uni principiile prin care Fichte dorea înălțarea sufletească a poporului învinși de Napoleon pînă la supremația morală cu credințele filosofilor de astăzi cari susțin că nu se poate *supremație morală* fără *supremație materială*, s-au înșelat.

Fichte s-a înșelat el însuși, cînd durerile Germanilor de atunci a căutat să li se insuffle credința că popoarele care au răspîndit lumina asupra altora vremi îndelungate slăbesc, căzînd de la rangul de *răspînditori* la acel de *primitori*, asigurîndu-i că vor avea a face cu popoarele celelalte, în raporturile lor cu ele, ca între *bine* și *rău*, între *spirit* și *materie*, între *acțiune* și *inertie*. Spre nenorocirea Germaniei, ea nu a întîlnit în calea ei nici un popor inferior sau căzut în descompunere care să poată fi supus legii înghițirii celor mai slabi de cei mai tari.

Ci, dimpotrivă, toate popoarele atacate, de la cel mai mare pînă la cel mai mic, au dovedit o energie și o vitalitate cum rar s-au întîlnit în Istoria neamurilor. Credem că chiar dacă Germania ar fi ieșit victorioasă din acest război, ar fi fost răpede ea însăși supusă la descompunerea la care au crezut că sufletele tuturor neamurilor pot fi înghițite de sufletul unui singur popor fără ca acesta să se descumpănească, prăbușindu-se pentru totdeauna în noianul veacurilor.

Omul, cu toată încîntarea lui, nu trebuie să uite că face parte din natură și că nu se poate sustrage de la cea mai mică din legile ei.

Alcătuitorii imperiilor mari trebuiau să se uite la regnul vegetal și animal, netulburat de imaginația care e și podoaba, dar adesea și ruina omului. Cine a văzut încuscrirea într-un singur lan a griului mărunt și slab la *pai* cu

falnica tulpină a porumbului, ca să scoată din alăturarea lor foloase? Cum i-ar fi venit harnicii furnici gândul de a-și face mușuroiu împreună cu cîrțița și șobolanul? Cum li-ar fi venit în gînd iscusitelor albine să-și adune mierea cu ajutorul bondarilor și al muștelor? Dar mai pe înțeles decît totul e întrebarea următoare: Ce ar fi fost trupul animal dacă ar fi avut numai creierul și inima, lipsindu-i plămîinii, rinichii și celelalte mici organe ale mecanismului întreg, lăsînd singelui globule numai de o singură culoare? Ce ar fi devenit trunchiul falnicilor arbori dacă crengile nu ar fi avut frunze și frunzele vinișoarele aproape nevăzute, dacă rădăcinile nu ar avea radicelele care, împreună cu nervurile frunzelor, adună de sus în jos și de jos în sus ceea ce-i trebuie plantei: viața?

Nu! Să nu ni se clatine credința nici o clipă. Am trăit mici și neînsemnați, vom trăi mîine mari și puternici. Existența noastră e necesară cumpănirii lumii, situația noastră geografică, care ne-a impus toate suferințele, ne va dărui mîine toate bucuriile. Numai să fim oameni și să înțelegem glasul vremurilor care ne cheamă la cinste și datorie.

A. D. XENOPOL

„Neamul românesc“, Iași, 12, nr. 137—137, 22 și 23 mai 1917, p. 1.

25

1917 iunie 8/21, Iași. Apel adresat grecilor născuți sau stabiliți în România, publicat de „Evenimentul“, de a se înrola în armata română pentru a servi astfel și cauza Greciei.

APEL LA PATRIOTISMUL ELEN

Ni se comunică următorul apel pe care un elen inimos îl adresează compatrioților săi din România. Îl publicăm cu bucurie, căci el reprezintă adevăratele sentimente ale grecilor, sentimente pe care încăpăținarea fostului rege Constantin¹ a putut să le stînjenească, dar nu să le distrugă.

Sperăm că elenii din România vor răspunde la acest apel cu aceeași căldură cu care li s-a adresat.

APEL CĂTRE GRECII DIN ROMÂNIA

Fraților,

Noi, grecii, cari sîntem născuți și crescuți în această prea bună țară, cît și grecii veniți în ultimul timp, cari iubim deopotrivă țara adoptivă, ca și țara mamă, e momentul ca să arătăm nu numai recunoștința noastră, dar, avînd aceleași sentimente, să luptăm pentru cauza pentru care lumea întreagă s-a răsculat contra celor ce voiesc a deveni stăpîinii ei.

Gîndiți-vă la rușinea în care era să fim aruncați prin politica dusă de fostul rege; priviți frumoasele locuri ce prin jertfă ne-am recăpătat în 1913 și din cari el a cedat de bună voie dușmanilor noștri de moarte, bulgarilor.

Noi, cari am știut a fi totdeauna patrioți, trebuie ca și de data aceasta să fim la înălțimea timpurilor prin cari trecem.

Priviți la frații noștri din Franța, cari de la începutul războiului au format batalionul ce în frunte cu drapelul tricolor, alături de cel francez, luptă, repurtînd atîtea succese.

Priviți la marele nostru om care e Venizelos și care, de la începutul războiului, a luptat mereu pentru aceeași idee, iar azi, cu cei aproape 100 mii voluntari, va salva onoarea helenilor.

Azi e rîndul nostru, al celor din România.

Veniți, dar, cu toții, veniți și vă înscrieți ca, formînd și noi batalionul nostru de voluntari greci, să luptăm alături de frații noștri români, să apărăm pămîntul și drepturile țarei atît de ospitaliere.

Veniți, dar, să vă înscrieți voluntari, făcîndu-vă datoria către voi înșivă, către frații noștri cari luptă pe frontul francez și Salonic, datoria către lumea întreagă, asigurîndu-vă că, atunci cînd vom forma numărul, vom găsi cine să ne înarmeze și să ne instruiască.

PSINACHIS GH. MSECHIS

Spartan, născut și crescut în România

Înscrierile se primesc în str. Sf. Lazăr nr. 44, pînă la formarea comitetului.

„Evenimentul“, Iași, 25, nr. 102, 8 iunie 1917, p. 1.

¹ Regele Constantin I al Greciei, progerman, își părăsește țara la 10 iunie 1917, fără a abdica, lăsînd puterea fiului său Alexandru. La 26 iunie, Eleutherios Venizelos, ostil Puterilor centrale, formează noul guvern sub al cărui regim Grecia va rupe relațiile cu Puterile centrale și le va declara război la 29 iunie.

26

1917 iunie 24/iulie 7, Iași. Interviu luat de corespondentul ziarului „Evenimentul” lui G. V. Plehanov, care consideră cauza „unității naționale române integrale” ca fiind compatibilă cu doctrina socialistă și cu vederile democrației ruse.

INTERVIEW CU DOMNUL PLEHANOV¹

Printre capii democrației ruse, printre premergătorii marilor zile prin cari trece astăzi Rusia, printre acei cari au avut să sufere exilul dureros, domnul Plehanov este unul din cei mai respectați și iubiți. Socialist convins, dar înainte de toate spirit clarvăzător, nepermițând aripilor imaginației sale să treacă dincolo de limitele realității și posibilității cînd e vorba de marile interese ale națiunii și patriei sale, domnul Plehanov se găsește azi cam străin în mijlocul vechilor săi coreligionari de doctrină.

Străin în acest amestec de fantezii diverse, de utopii întrecîndu-se între ele în extravagante, de pacifiști cu orice preț, de generoși cari ar voi să pară eroi, de vorbitori cari se îmbată de propriile lor cuvinte și ale căror imprecapiuni răsunătoare înăbușesc bubuitul puternical tunurilor inamice, de sentimentali cari, uitînd Belgia martiră, Serbia devastată, România pîngărită și acea parte a Franței transformată în cimitir, uitînd de asemenea partea Rusiei invadate, uitînd gazele asfixiante, bombele incendiare, pușurile otrăvite, submarinele pirati, crimele, hoțiile, brigandajele și cîte alte orori, propun fraternizarea cu autorii acestor orori, fraternizarea cu asasinii.

Dar domnul Plehanov nu și-a pierdut răbdarea. Cei cari iubesc poporul nu se înpăimîntă ușor de unele rătăcirii trecătoare. În jurnalul său cotidian care apare la Petrograd (Iedinstvo) el dă povețe, arată adevăratul drum, luminează prin articolele sale nopțile lungi, numește lucrurile pe adevăratul lor nume și, cîte odată, în fraze de o ironie mușcătoare, ridiculizează utopiile cu aceeași ușurință ca și energiile prea lente ale acelora care ar trebui să fie mult mai energici. Într-un cuvînt, el face o operă mare,

patriotică, aș putea spune că face și cel mai bun socialism.

Am avut onoarea și plăcerea de a fi primit de domnul Plehanov la Țarskoe Selo, într-o mică vilă pe care o locuiește de puțin timp.

Întrînd, privirile îmi fură atrase de o enormă hartă de perete a teatrului de război oriental. O sfoară roșie arată limita teritoriilor invadate de inamic. Sfoara separă Moldova de restul țării mele încălțate de barbarul modern.

Urc acum scara cu încredere: omul care locuiește această casă și care a dorit să aibă sub ochii săi — jos, bătută în perete — opera nefastă a imperialismului german, nu poate să fie decît un amic sincer al țării mele și a (l) cauzei noastre comune, nu poate fi decît un soldat el însuși, prin cuvintele și serisele sale, prin gîndirea și prin suflul său în marea luptă pentru eliberarea popoarelor, pentru distrugerea militarismului prusian.

Dar mă grăbesc să-i las cuvîntul. Cititorii vor fi mai edificați:

„Trebuie să vă previn de la început, spune domnul Plehanov, că nimeni n-ar putea să vorbească actualmente în numele unui singur și unic partid socialist rus. Socialiștii ruși au fost și sînt și astăzi de altfel împărțiți în mai multe grupe. Dar acest fenomen nu se prezintă numai la noi. Iată, de exemplu, germanii. Înainte de război, socialiștii germani ironizau întotdeauna diviziunile noastre socialiste. Ei bine, astăzi sînt și ei împărțiți. Fiind clară această stare de lucruri, nu aș putea să vă dau decît opiniunile mele personale, împărtășite, probabil, și de mulți dintre socialiștii noștri, dar pe cari nu aș putea să vi le prezint ca expresiunea vederilor partidului socialist rus.

Cestiunea care vă interesează mai ales este aceea privitoare la România. Ați citit poate articolul din Pravda și alte ziare, negînd României dreptul de a elibera pe românii subjugati. De ce vă miră aceasta? Cei cari profesează asemenea teorii, nu sînt ei ostili în același timp eliberării populației ruse din acea parte a Rusiei, destul de mare, care este ocupată de inamic?

Fiind împotriva continuării războiului al cărui scop este înainte de toate liberarea teritoriilor rusești invadate de germani, ei admit prin aceasta jugul străin pentru proprii lor frați. Ar fi inconsecvenți cu ei înșiși dacă ar avea altă atitudine în ce privește pe români.

Făcînd, deci, abstracție de aceste opuneri cari nu găsesc decît un număr restrîns de aderenți,

¹ Interviu acordat de G. V. Plehanov ziaristului român a avut ecou pe plan internațional. Astfel, de exemplu, pasajele referitoare la România au fost reproduse de săptămînalul londonez „The New Europe” în nr. 44 din 16 august 1917, p. 158—159.

cauza română intră «ipso jure» în vederile socialiste, concretizate în această formulă : *dreptul națiunilor de a dispune de ele însele*. Am adoptat această formulă și nu o vom lăsa. Voi, românii, ar trebui să o adoptați și voi și, împreună cu noi și cu aliații noștri comuni, să facem cele mai mari eforturi pentru a ajunge la scop².

Ce este dreptul națiunilor de a dispune de ele însele altceva decât aplicatiunea principiiului naționalităților sub forma cea mai democratică ? Scopurile războiului român nu sînt altele. Dv. voiți să eliberați pe conaționali dv. cari se găsesc sub dominațiunea austro-ungară și aveți perfectă dreptate. Ei bine, principiile socialiste cele mai ortodoxe rațional n-ar putea să vă conteste acest drept. Din acest punct de vedere, pot să vă afirm că, personal, consider aspirațiunile române ca juste și legitime. Democrația rusă nu poate să fie decît cu dv. și am speranța că ea simpatizează chiar cu ideea mai largă a viitorului, a unității naționale române integrale. Cît timp națiunile nu vor fi libere să decidă de propria lor soartă, atît cît dominațiunea străină va persista asupra unei națiuni sau unei părți din națiune, pacea nu va avea o bază solidă. Iată pentru ce, convinși că susținem o dreaptă cauză, noi ținem să păstrăm ca bază a acțiunii noastre acest principiu al dreptului popoarelor de a dispune de ele însele. Trebuie totuși să recunosc că, poate, în momentul aplicațiunei acestui principiu, greutăți vor surveni, mai cu seamă în ceea ce privește stricta imparțialitate, fără de care principiul nu ar fi decît o ficțiune. Dar ziua aplicațiunei sosită, se vor găsi mijloacele de a înlătura greutățile.

Pentru moment trebuie să făptuim, trebuie să se răspundă forței prin forță. Acei ce cred în alte mijloace, sînt niște utopiști și niște vizionari, dacă nu cumva sînt altceva mai rău. Inamicul trebuie să fie silit să evacueze teritoriile pe cari le-a ocupat prin forța brutală. Nici o discuțiune nu va putea fi începută cu vreun agent al imperialismului german, fie ei chiar socialiști de felul lui Scheidemann și Sü-

dekum, atît timp cît dușmanul ocupă teritorii străine. Și, o repet, cei cari propun pacea imediată sau măcar pasivitatea pe front sau fraternizarea, nu sînt decît agenții imperialismului german, conștienți sau inconștienți³.

Domnul Plehanov trece apoi la chestiunea generală în Rusia. [...]

[...] Mulțumind distinsului meu interlocutor, l-am părăsit cu inima plină de speranță. Democrația rusă, care are norocul să numere printre șefii săi oameni de talia lui Plehanov, va triumfa, fără îndoială, și triumful său va fi acela al tuturor aliaților contra imperialismului și militarismului german.

I. FERMO

„Evenimentul“, Iași, 25, nr. 116, 24 iulie 1917, p. 1.

27

1917 octombrie 1/14, Chișinău. Apelul *Către cititori* publicat de O(‘nisor) Ghibu în săptămînalul „Ardealul (Transilvania)“ în care cere românilor transilvăneni aflați în Rusia să-și păstreze convingerea că visul de veacuri a început să se înfăptuiască.

CĂTRĂ CETITORI

Sînt trei ani de zile de cînd s-a dezlănțuit asupra lumii grozava nenorocire a războiului. Milioane de oameni în floarea vieții au murit în astă vreme de glonțul ucigaș ; alte milioane au rămas schilozi pînă la toată viața și alte milioane și-au părăsit, de nevoie, satul și țara, pentru a scăpa de urgia dușmanului și-a pibegii prin lume pînă ce pacea le va aduce alinarea durerilor.

Printre cei care au suferit mai mult dintre toți pe urma acestui război sîntem și noi, românii din Transilvania. Nu ne-au fost de ajuns durerile pe care le-am îndurat aproape două mii de ani pe plaiurile unde ne-a așezat împăratul Traian, a trebuit să plătim acum și în acest război dreptul la fericirea urmașilor noștri.

Sute de mii de români ardeleni au fost siliți să lupte alături de dușmanii lor de veacuri și împotriva celor mai sfinte interese ale lor proprii. Zeci de mii dintre ei au murit pe cîmpul de luptă în zadar, lăsînd în urmă copii orfani, soții văduve și părinți nemîngiați. Sute de mii dintre ei au fost urniți de la casele lor și aruncați prin depărtate străinătăți, unde li se istovește fără nici un rost tinerețea și viața.

² Indemnul și promisiunea implicită sînt anterioare acelor „mari eforturi“ pe care românii aveau să le facă într-adevăr în grelele bătălii de la Mărăști (24—30 iulie), Mărășești (6—19 august), Oituz (8—22 august) și Cireșoaia (9—11 septembrie 1917) pentru a stăvilii complet ofensiva armatelor germane pe teritoriul național și a ușura în același timp situația aliaților pe celelalte fronturi din Europa.

În multe suflete se va fi clătina, în acești trei ani, credința în steaua neamului. Au fost atât de grele încercările prin care au trecut, încît nu ne putem mira că atîți inși au șovăit. Totuși, îndoiala noastră astăzi nu mai este deloc îndreptățită căci marile noastre dureri au fost răscumpărate prin însuși faptul că România a intrat în război pentru mîntuirea noastră. Visul nostru de veacuri a început să se înfăptuiască și ce mai însemnează pe lîngă un lucru așa de mare suferințele noastre trecătoare? Că România nu și-a putut împlini îndată dorința ei nu însemnează mai nimic într-un război grozav ca acesta. Că n-a putut păstra Ardealul pe care l-a cucerit și că a pierdut chiar partea cea mai mare a țării, nici aceasta nu însemnează mult, căci sfîrșitul războiului ne va da îndărăt tot ce a ocupat dușmanul din pămîntul României, precum și Transilvania noastră.

Nu, nu mai e nici o îndoială că suferințele noastre vor fi bogat răsplătite în sfîrșit cînd dreptatea va ieși biruitoare și noi ne vom vedea stăpîni pe toate drepturile noastre!

Dar poate pînă atunci, poate că o să mai treacă vreme. Poate că războiul se va mai prelungi încă pînă în anul viitor. Ne va mai trebui răbdare pentru a putea suferi pînă la sfîrșit. Pentru întărirea inimii a celor o sută de mii de români ardeleni pe care soarta i-a aruncat pe pămîntul primitiv al Rusiei, fie ca prizonieri (plenici), fie ca refugiați (bejenari), fie în alt chip am socotit că e bine să se tipărească o gazetă anume, care să le dea în fiecare săptămînă o hrană sufletească potrivită. Mulțumită libertății de tipar de care se bucură acum Rusia în urma Revoluției, acest gînd se și întrupează începînd cu ziua de astăzi. Din parte-mi, n-am destule cuvinte pentru a mulțumi tuturor celor care mi-au făcut cu puțință tipărirea acestei gazete, menite a aduce mîngîierea și lumina în sufletele atât de însetate ale fraților noștri ardeleni.

Bunul Dumnezeu să nu prelungească prea mult vremea cît această gazetă va trebui să iasă aicea, ci să ne ducă cît mai curînd în țara noastră mult iubită, în Transilvania slobodă după care care de ani de zile însătoșează sufletele noastre.

O. GHIBU

„Ardealul (Transilvania)”, Chișinău, I, nr. 1, 1 octombrie 1917, p. 1.

28

1917, octombrie 11/24, Iași. Articolul „De vorbă cu T. G. Masaryk”, președintele Consiliului Național Cehoslovac, în care corespondentul ziarului „Evenimentul” consemnează încrederea nestrămutată a acestuia în triumful cauzei comune, opinia că, după destrămarea Imperiului austro-ungar, statele naționale se vor întinde în limitele lor etnografice firești.

DE VORBĂ CU d. T. G. MASARYK

Războiul actual a creat două tabere: a celor care luptă pentru asuprașirea lumii și a celor care-și dau viața pentru libertatea ei.

Patru popoare de pradă sînt astăzi atacate de toate părțile de restul omenirii. Lupta este crîncenă. Asupra rezultatului ei însă, nu poate fi nici o îndoială: libertatea va ieși biruitoare.

Victoria înțelegerii¹ este așteptată atât de popoarele oropsite, care nu aveau viață proprie înainte de 1914, cît și de cele care au intrat în vîltoarea războiului, pentru a-și conserva independența. Soarta lor e strîns legată. Toate nădejdiile, le sînt comune. Multe suferinți au fost împărțite și de unele și de altele.

Astfel s-a plămădit acea sfîntă fraternitate, al cărei spectacol îl vedem zilnic și pe care istoria nu l-a mai înregistrat decît în vremea cruciadelor. Printre luptătorii acestei cauze, un loc de seamă se cuvine d-lui T. G. Masaryk, președintele Consiliului Național Cehoslovac.

Fiind oaspetele nostru, am fost fericiți să putem sta citeva clipe de vorbă cu dînsul, înainte de plecarea sa pe front.

Este un om slab, înalt, arătînd mai tînăr decît cei 67 ani ce are. Cu ochii visători de slav, cu gesturi amabile, cu un grai limpede deși vorbind încet, d-rul Masaryk face impresia unui om adînc pătruns de legitimitatea cauzei căreia s-a devotat. În același timp, scînteierile de energie pe care le trădează persoana sa dovedesc întrînsul un mare luptător.

Fiu de fierar, fierar el însuși în copilărie, și-a făcut cariera singur, ajungînd un savant. Profesor de filosofie la Viena, Praga și acum la Oxford. Socialist din fire, socialist prin naștere, *operele sale* sînt studii sociale: „*Sinuciderea ca eveniment social*”, „*Chestiunea cehă*”, „*Chestiunea socială*”, „*Omul modern și religia logică concretă*”, „*Analiza filosofică a Rusiei*” etc.

¹ Antantei.

Îl întreb care este scopul venirii sale printre noi.

— Am venit, zice dînsul, pentru a lua contact cu românii, ale căror interese în monarhia austro-ungară sînt aceleași ca și ale noastre. Într-adevăr, scopul acestui război, scopul său primordial, trebuie să fie desființarea monarhiei de Habsburg. Românii, cehoslovacii, italienii, sîrbii, croații, slovenii și polonezii, iată moștenitorii ei.

— Ați putea să-mi spuneți, domnule profesor, care ar fi statele ce se vor ridica pe rămășițele Austro-Ungariei ?

— Vom avea un stat cehoslovac de vreo 13 milioane locuitori, unul iugoslav de 10 milioane locuitori, cuprinzînd pe croați, sloveni și sîrbi, unul polonez și în sfîrșit părțile iredente italiene și române se vor alipi patriilor mume ! Austria cu cele 7 milioane de germani se va alipi poate Germaniei, iar Ungaria va rămîne cu 8 milioane de locuitori. Frontierele exacte ale acestor state, veți înțelege ușor că nu le pot încă preciza.

— Cum se vor respecta însă în această organizație bazată pe principiul naționalităților drepturile minorităților ?

— Congresul de pace va trebui să stabilească un îndoit principiu : *un principiu teritorial*, după care fiecare naționalitate să se întinză în limitele ei etnice și geografice, și *un principiu personal* care să dea dreptul minorităților de a-și păstra autonomia sufletească prin școli și alte instituțiuni culturale. Este firesc că mai mult nu se va putea face. Nu s-ar putea concepe enclave independente în mijlocul altor state. Și prin aceasta chiar se vede că principiul naționalităților pentru a fi integral aplicat trebuie să ție seamă de limitele geografice (ale) blocului etnografic.

— Credeți domnule profesor că vom ajunge în curînd la biruința care ne va da pacea ?

— Războiul actual e lung. Trebuie să fie de lungă durată. Numai astfel se va obține o zdrobire a Puterilor centrale. Intrarea americanilor alături de noi este o cheazășie mai mult că vom lupta pînă la capăt. Rusia, în ciuda tuturor răuvoitorilor, va ține. Ea își caută în democrație o bază stabilă. Acest echilibru fiind găsit, ea nu poate decît să lupte pentru dreptate și libertate.

Austria și Germania vor pacea. Asta dovedește că le e teamă de orice zi ce trece ! În teama lor, găsim un nou stimulent, un aliment mai puternic pentru nădejdea noastră.

Și cum d. Masaryk trebuie să plece, îmi spune :

— Sînt fericit că trupele cehe luptă pe frontul rus, aproape cot la cot cu viteaza armată română.

„Evenimentul“, Iași, 25, nr. 204, 11 octombrie 1917, p. 1.

29

1918 ianuarie 20/februarie 2, Iași. Articolul *Aliații și România*, din ziarul „Mișcarea“, subliniază loialitatea cu care armata română și-a făcut datoria față de aliații săi din Apus.

ALIAȚII ȘI ROMÂNIA

Ultimele manifestații de simpatie și leală prietenie față de țara noastră din partea puternicilor noștri aliați din Apus nu au rămas fără să aibă un răsunset profund în sufletele atît de greu încercate ale românilor de pretutindeni.

Țara noastră, mică, însă tare prin credința în sfînțenia dreptului său și prin hotărîrea sa de a trece prin orice jertfă pentru a ajunge la îndeplinirea neînlăturabilului ideal, a intrat de bună voia sa, inspirată numai de conștiința celor mai vitale interese ale neamului românesc, în războiul cel mai necruțător. Fără să fie direct provocată de dușmani care aveau interes să o cultive cu aparențe de prietenie (pentru a putea să-și realizeze mai bine, după război, infamele lor planuri de distrugere a neamului nostru), România a trecut în tabăra acelora pe care i-a socotit și-i socotește încă drept adevărați apărători ai libertății popoarelor și ai civilizației umane.

Față de aliații săi ea și-a făcut datoria în cele mai neprielnice condiții, în mijlocul celor mai dureroase surprize și mai neașteptate absențe ale celor cu care pornise alături. Prin rezistența din Muntenia și Moldova, prin pierderile imense pe care le-a cauzat dușmanilor și prin forțele pe care le-a uzat o vreme îndelungată, aproape cu desăvîrșire singură, România a făcut ca anul 1916 să se termine pentru aliați printr-un spor al capacității lor de rezistență și ofensivă. În cursul anului trecut armatele române izolate într-o mare rezistență în răsărit și ca partida aliaților să aibă o admirabilă sentinelă, la Mărășești, pînă cînd dezertărea totală a celui mai puternic aliat din răsărit, a silit și pe această ultimă sentinelă să

plece arma și să rămână într-o resemnată și demnă așteptare.

De aceea, în mijlocul împrejurărilor de acum, care sunt atât de neașteptat de puternice, poporul român își păstrează liniștea sufletească și încrederea fiindcă și-a împlinit cu prisosință datoria.

Și e o mare mîngîiere pentru noi să constatăm, după atîtea decepții, lealitatea cu care aliații noștri din Apus recunosc nu numai drepturile noastre, dar și temeiurile pe care ne-am asigurat realizarea acestor drepturi.

Am intrat în război și am făcut jertfe atât de grele pentru că am crezut în aliații pe care i-am ajutat ca să ne ajute.

E drept, din partea lor, și binefăcător pentru noi ca să nu treacă nici un prilej de a ni se spune că nu ne-am înșelat și că putem crede încă și în victoria noastră.

„Mișcarea“, Iași, 12, nr. 15, 20 Ianuarie 1918, p. 1.

30

1918 mai 17/30, Paris. Articol din cotidianul „La Roumanie“, intitulat Protestul românilor împotriva tratatului de la București, care condamnă prevederile tratatului.

PROTESTATION DES ROUMAINS CONTRE LE TRAITÉ DE BUCAREST

Le peuple roumain a été rayé du nombre des nations libres. La paix que les Puissances Centrales ont imposé à la Roumanie est la négation même de l'indépendance politique et économique de notre Patrie. Cette paix est un instrument de haine et de vengeance, obtenu par la violence au mépris des plus élémentaires principes de justice.

Le peuple roumain ne peut pas l'accepter !

La Roumanie est entrée en guerre aux côtés des Puissances de l'Entente, pour la cause de la Liberté et de la Démocratie. Ses aspirations vers l'unité et l'indépendance de tout le peuple roumain ont armé son bras. Pour cet idéal, des centaines de milliers de Roumains ont versé leur sang. Renoncer à ce qui est sa raison d'être comme nation, jamais le peuple roumain ne saurait y consentir !

La Roumanie a été écrasée par la trahison tsariste (...). Cernée, isolée, complètement séparée de ses alliés, mise en l'impossibilité de recevoir le moindre secours militaire, privée

de tout moyen de ravitaillement, épuisée par de longs efforts et de cruelles épidémies pendant vingt mois, la Roumanie a capitulé ; mais son âme vaillante n'a perdu ni la confiance dans la justice de sa cause, ni la certitude dans la victoire du Droit !

Ses ennemis lui ont imposé ce qu'ils appellent une paix d'amitié allemande ; c'est en réalité le plus cruel et le plus insultant asservissement :

Asservissement militaire par la perte de toute la chaîne des Carpathes.

Asservissement politique par l'imixtion allemande dans toutes les grandes administrations de l'Etat.

Asservissement commercial par le rapt de la Dobroudja, la seule province maritime de la Roumanie et par la mainmise sur la navigation du Danube.

Asservissement industriel par l'accaparement de la principale richesse minière du pays, les pétroles.

Asservissement financier par l'exercice d'un contrôle allemand sur la principale production du pays, les céréales.

Tel est l'esclavage politique et économique que les Germano-Touraniens prétendent faire subir à la Roumanie.

La Force a primé le Droit.

L'Allemagne a foulé aux pieds les principes sacrés de liberté et de justice pour lesquels luttent toutes les nations liguées contre la barbarie germanique.

Les Roumains libres, vivant sur le sol de la noble France, élèvent leurs voix pour protester contre ce crime monstrueux. Ils se font ainsi l'écho des sentiments de la nation roumaine tout entière. L'acte de Bucarest n'est pas un traité de paix ; il est en contradiction flagrante avec la notion de paix, telle que le monde civilisé la comprend. Les clauses de ce traité excluent, d'une façon évidente, le libre consentement de la Roumanie ; c'est un acte de la plus dure violence imposé par un ennemi impitoyable.

Le peuple roumain, désarmé, sous la pointe des baïonnettes allemandes, n'étant plus libre ni dans ses actes, ni dans ses opinions, ne peut manifester sa protestation contre cette paix de spoliation et d'esclavage. Mais il se tourne vers ses grands alliés, plein de confiance et d'espoir.

Les intérêts de la nation roumaine sont solidaires des intérêts des grandes démocraties occidentales. La Roumanie forme, aux portes de

la Péninsule balcanique, la seule digue contre l'envahissement allemand vers le sud et vers l'Asie.

Au nom du peuple roumain nous nous déclarons, aujourd'hui comme hier, les alliés des Puissances de l'Entente et nous proclamons nul et nonavenue le Traité de Bucarest, avec toutes ses clauses et ses conventions additionnelles.

Et c'est aussi au nom du peuple roumain que nous faisons appel aux gouvernements alliés en les priant de ne pas abandonner la Roumanie et ses justes revendications.

Au vingtième siècle, la liberté des nations, comme la liberté des citoyens, doit être sacrée. Aucune force, aucun traité ne peuvent supprimer le droit d'un peuple d'aspirer à son unité nationale et à son indépendance. Toute convention qui prétend ignorer ces droits imprescriptibles, est nulle devant l'Histoire !

Interprètes des sentiments de notre race, nous adressons cette protestation aux gouvernements et aux peuples qui combattent et souffrent pour un idéal généreux. A tous nous leur demandons : Justice et Liberté !

Paris, le 10/23 mai 1918.

Le Comité de la Colonie roumaine de Paris, le Comité des Roumains de Transylvanie et de Bucovine et les Délégués roumains du Comité des nationalités opprimés :

C. OLANESCO, ancien ministre, ancien président de la Chambre des députés ; E. A. PANGRATI, ancien ministre, ancien recteur de l'Université de Bucarest ; C. ANGELESCO, ancien ministre, professeur à l'Université de Bucarest ; Paul BRATASHANO, ancien vice-président de la Chambre et du Sénat, membre du comité de direction du journal *La Roumanie* ; VI. ATANASOVICI, ancien sénateur ; George CAVADIA, ancien sénateur ; D. DRAGHICESCO, ancien sénateur ; J. GAVANESCO, ancien sénateur, doyen de la Faculté de Lettres de Jassy ; Dr. Thomas JONNESCO, ancien sénateur, ancien recteur de l'Université de Bucarest ; Emile MICLESCO, ancien sénateur, ancien directeur général des Chemins de fer ; G. G. MIRONESCO, ancien sénateur, professeur à l'Université de Bucarest ; St. POPP, ancien sénateur ; R. ZMEUREANU, ancien sénateur ; AI. ALEXANDRESCO, ancien député ; E. ANTONESCO, ancien député, professeur à l'Université de Bucarest ; D. APOSTOLU, ancien député ; Jean Th. FLORESCO, ancien vice-président de la Chambre ; N. P. GURAN, ancien député, ancien bâtonnier de l'ordre des

avocats ; Spiru D. LALU, ancien député ; Dr. N. LUPU, ancien député ; D. G. MANY, ancien député, professeur à l'Ecole des Ponts et Chaussées, ancien secrétaire général du Ministère des finances ; Const. MILLE, ancien député, membre du comité de direction du journal *La Roumanie*, directeur des journaux *Adeverul* et *Dimineatza* ; Démètre NEGULESCO, ancien député de la Dobroudja, professeur à l'Université de Bucarest ; C. I. PATZOURI, ancien député ; St. HÉPITES, membre de l'Académie roumaine ; V. DIMITRIU, professeur à l'Université de Jassy ; D. HURMUZESCO, professeur à l'Université de Bucarest, ancien secrétaire général du Ministère de l'instruction publique ; Trajan LALESCO, professeur à l'Université de Bucarest ; E. G. NECULCEA, professeur à l'Université de Jassy, directeur de l'Institut Electrotechnique, ancien directeur général au Ministère des finances ; C. SIPSOM, professeur à l'Université de Bucarest ; O. TAFRALI, professeur à l'Université de Jassy ; D. VOINOV, professeur à l'Université de Bucarest ; A. ATANASIU, professeur ; A. BAGDA ; P. BAROZZI, ancien préfet ; Général COCEA ; C. CRETZU, avocat ; M. DANCOVICI, avocat ; Emile D. FAGURE, rédacteur en chef des journaux *Adeverul* et *Dimineatza*, membre du comité de direction du journal *La Roumanie* ; J. FERMO, publiciste ; Z. FLORIAN, professeur ; C. JANCULESCO, ingénieur ; Léon LAHOVARY ; St. MORARESCO ADRIAN ; A. NICOLESCO, architecte ; I. PARASCHIVESCO, avocat ; R. PLESHOYANO, ingénieur ; S. POPINI ; G. RAUT ; M. S. RUSSENESCO, agronome ; A. ZEUCENANO, avocat ; TRAIAN VUIA, président du Comité national des Roumains de Transylvanie et de Bucovine ; Dionisie AXENTIE, Jean BORTES, MOGA, Joseph MURESANO, NICOARA, PATRUCU, Jean TISCA, Joseph TISCA, membres du Comité national des Roumains de Transylvanie et de Bucovine.

„La Roumanie“, Paris, I, nr. 20, 30 mai 1918, p.1.

TRADUCERE :

PROTESTUL ROMÂNILOR ÎMPOTRIVA TRATATULUI DE LA BUCUREȘTI

Poporul român a fost șters din rîndul națiunilor libere. Pacea pe care Puterile centrale au impus-o României reprezintă negația însăși a

independenței politice și economice a patriei noastre. Pacea aceasta este un instrument al urii și răzbunării obținute prin violență, în disprețul celor mai elementare principii ale dreptului.

Poporul român nu o poate accepta !

România a intrat în război alături de puterile Antantei pentru cauza Libertății și Democrației. Brațul i-a fost oțelit de aspirația sa spre unitatea și independența întregului popor român. Pentru acest ideal și-au vărsat singele sute de mii de români. Niciodată nu va consimți poporul român să renunțe la ceea ce reprezintă rațiunea existenței sale ca națiune !

România a fost zdrobită din cauza trădării țariste. [...] Încercuită, izolată, complet despărțită de aliați, pusă în imposibilitatea de a primi cel mai mic sprijin militar, lipsită de orice mijloc de aprovizionare, epuizată de douăzeci de luni de eforturi îndelungate și de epidemii cumplite, România a capitulat ; sufletul său curajos nu și-a pierdut însă nici încrederea în dreptatea cauzei sale, nici siguranța în triumful dreptului !

Dușmanii săi i-au impus ceea ce ei denumesc drept pacea izvorită din prietenia germană ; în realitate este vorba de aservirea cea mai crudă și cea mai insultătoare.

Aservire militară prin pierderea întregului lanț al Carpaților.

Aservire politică datorită amestecului german în toate sectoarele principale ale administrației de stat.

Aservire comercială prin răpirea Dobrogei, singura provincie maritimă a României, și prin controlarea navigației pe Dunăre.

Aservire industrială prin acapararea principalei bogății a țării, bogățiile petroliere.

Aservire financiară, prin exercitarea controlului german asupra principalului produs al țării, cerealele.

Aceasta este sclavia politică și economică pe care germano-turanienii pretind să o impună României.

Forța a precumpănit asupra dreptului.

Germania a călcat în picioare principiile sacre ale libertății și justiției pentru care luptă toate națiunile coalizate contra barbariei germanice.

Românii liberi, trăind pe solul Franței generoase, își ridică glasul pentru a protesta im-

potriva acestei crime monstruoase. Ei sînt exponenții sentimentelor întregii națiuni române. Actul de la București nu este un tratat de pace ; el este în contradicție flagrantă cu noțiunea de pace, așa cum o înțelege omenirea civilizată. Clauzele acestui tratat exclud, în mod evident, liberul consimțămînt al României ; este un act al violenței celei mai dure impus de un dușman nemilos.

Dezarmat, aflat sub amenințarea baionetelor germane, ne mai fiind liber nici în actele sale, nici în opiniile sale, poporul român nu-și poate manifesta protestul împotriva acestei păci a spoliei și sclaviei. El face însă apel, plin de încredere și speranță, la puternicii săi aliați.

Interesele națiunii române sînt solidare cu interesele marilor democrații occidentale. România formează la porțile Peninsulei Balcanice singurul zid împotriva năvălirii germane spre sud și spre Asia.

În numele poporului român ne declarăm, astăzi ca și ieri, aliații puterilor Antantei și afirmăm că Tratatul de la București, împreună cu clauzele și convențiile sale suplimentare, este nul și neavenit.

Și tot în numele poporului român facem apel la guvernele aliate, rugîndu-le să nu abandoneze România și revendicările sale îndreptățite.

În secolul douăzeci, libertatea națiunilor, ca și libertatea cetățenilor, trebuie să fie sacră. Nici o forță, nici un tratat nu pot suprima dreptul unui popor de a aspira la unitatea sa națională. Orice acord care pretinde să nu țină seama de aceste drepturi imprescriptibile este nul în fața Istoriei !

Interpreți ai sentimentelor neamului nostru, adresăm acest protest guvernelor și popoarelor care luptă și suferă pentru un ideal generos. Tuturor noi le cerem : Dreptate și Libertate !

Paris 10/23 mai 1918.

Comitetul Coloniei române din Paris
Comitetul românilor din Transilvania și Bucovina
Delegații români din Comitetul naționalităților asuprite :

C. Olănescu, fost ministru, fost președinte al Camerei Deputaților ; E. A. Pangrati, fost ministru, fost rector al Universității din București ; C. Angelescu, fost ministru, profesor la

Universitatea din București; Paul Brătășanu, fost vicepreședinte al Camerei și al Senatului, membru al comitetului de conducere al ziarului *La Roumanie*; Vl. Atanasovici, fost senator; George Cavadia, fost senator; D. Drăghicescu, fost senator; I. Găvănescu, fost senator, decan al Facultății de litere din Iași; Dr. Thoma Ionescu, fost senator, fost rector al Universității din București; Emil Miculescu, fost senator, fost director general al Căilor ferate; G. G. Mironescu, fost senator, profesor la Universitatea din București; St. Popp, fost senator; R. Zmeureanu, fost senator; Al. Alexandrescu, fost deputat; E. Antonescu, fost deputat, profesor la Universitatea din București; D. Apostolu, fost deputat; I. Th. Florescu, fost vicepreședinte al Camerei; N. P. Guran, fost deputat, fost decan al baroului avocaților; Spiru D. Lalu, fost deputat; Dr. N. Lupu, fost deputat; D. G. Manu, fost deputat, profesor la Școala de poduri și șosele, fost secretar general al Ministerului de Finanțe; Const. Mille, fost deputat, membru al comitetului de conducere al ziarului *La Roumanie*, director al ziarelor *Adevărul* și *Dimineața*; Dumitru Negulescu, fost deputat de Dobrogea, profesor la Universitatea din București; C. I. Pațuri, fost deputat; St. Hepites, membru al Academiei Române; V. Dimitriu, profesor la Universitatea din Iași; D. Hurmuzescu, profesor la Universitatea din București, fost secretar general al Ministerului Instrucțiunii Publice; Traian Lalescu, profesor la Universitatea din București; E. G. Neculcea, profesor la Universitatea din Iași, director al Institutului electrotehnic, fost director general în Ministerul de Finanțe; C. Sipsom, profesor la Universitatea din București; O. Tafrali, profesor la Universitatea din Iași; D. Voinov, profesor la Universitatea din București; A. Atanasiiu, profesor; A. Bagdad; P. Barozzi, fost prefect; General Cocea; C. Crețu, avocat; M. Dancovici, avocat; Emil D. Fagure, redactor șef al ziarelor *Adevărul* și *Dimineața*, membru al comitetului de direcție al ziarului *La Roumanie*; I. Fermo, publicist; E. Florian, profesor; C. Ianculescu, inginer; Leon Lahovari; St. Morărescu Adrian; A. Nicolescu, arhitect I. Paraschivescu, avocat; R. Pleșoiu, inginer; S. Popini; G. Răuț; M. S. Rusenescu, agronom; A. Zeuceanu, avocat; Traian Vuia, președinte al Comitetului național al românilor din Transilva-

nia și Bucovina; Dionisie Axentie, Ion Bortes, Moga, Iosif Mureșanu, Nicoară, Patruca, Ion Tișca, Iosif Tișca, membri ai Comitetului național al românilor din Transilvania și Bucovina.

31

1918 august 23/septembrie 5, Paris. Cuvințarea lui Vasile Lucaciu, președintele Ligii pentru unitatea tuturor românilor, din cotidianul „La Roumanie“, în care vorbește despre lupta românilor transilvăneni pentru unirea cu România.

A LA COLONIE ROUMAINE. ANNIVERSAIRE DE LA DÉCLARATION DE GUERRE

Allocution du R.P. Basile Lucaciu, président de la Ligue pour l'unité de tous les Roumains
Messieurs,

Les jours historiques que nous traversons sont grands, difficiles et pleins de la haute importance pour l'humanité entière et en particulier pour notre cause nationale!

C'est pourquoi il est nécessaire d'avoir une vue limpide, un esprit éclairé, une volonté forte pour pouvoir demeurer inébranlable au milieu des vagues horribles qui menacent la liberté et la civilisation de l'humanité entière.

Avec une âme pleine d'orgueil national je vous salue, Messieurs, parce que je vois en votre activité la constance dans le combat, la foi en la victoire complète des principes de justice et de liberté, parce que je vois également votre dévouement prouvé par les plus grands sacrifices que les enfants d'une nation peuvent faire pour défendre et pour conserver l'honneur national. Après avoir pris connaissance de votre activité, quand je vois votre ligne de conduite politique au sein de la famille de nos glorieux alliés, je sens que nous pouvons affirmer devant le monde entier et avec un front serein que, malgré la domination des barbares et la trahison des faux amis, qui nous ont fait tout perdre et qui nous ont tout ravi, il nous reste le trésor le plus précieux: l'honneur national.

Nous avons tout perdu, mais l'honneur national reste intact; il demeure la garantie absolue de la réalisation de nos justes aspirations.

Messieurs, la logique des événements a voulu que la situation inqualifiable qui a été créée à la Roumanie et d'une manière générale à la

nation roumaine dans tous les pays habités par ses fils, serve d'exemple épouvantable comme un résultat horrible de ce qui menacerait tous les faibles, toutes les nations au cas où les Teutons, avec leurs barbares complices, Magyars, Bulgares et Turcs¹, pourraient humilier le bon génie de l'humanité par la victoire de leurs armes.

Le sort de la nation roumaine est l'image de la réalité cruelle et épouvantable des buts infernaux poursuivis par ces ennemis de l'humanité.

Leur rapacité les pousse à voler des territoires étrangers, leur avidité veut ravir les biens des nations vaincues, leur envie de domination veut enchaîner tout élan de l'humanité vers la civilisation, elle veut entraver son progrès vers la liberté, l'égalité et la fraternité !

C'est pourquoi nous pouvons affirmer à juste titre que le sort de la nation roumaine est étroitement lié au sort de ses glorieux Alliés. Leur triomphe sera le triomphe de la nation roumaine.

Il est juste qu'il en soit ainsi parce que la Roumanie libre, digne soeur latine de la France, située à l'embouchure du Danube, est entrée en guerre malgré les formidables pressions teutono-magyares pour défendre les mêmes principes que ceux proclamés par les Alliés et sous les plis du même drapeau de la liberté des peuples, poursuivant les mêmes buts élevés de liberté et de justice qui doivent être le fondement de la vie de toutes les nations.

Ce drapeau a été arrêté dans sa marche triomphale par la trahison et par la puissance tyrannique des Empires centraux et de leurs alliés, Bulgares et Turcs.

Il a été sauvé cependant et soutenu avec honneur par votre patriotisme, de sorte que nos Alliés glorieux, connaissant toutes les phases de notre lutte, connaissant les sacrifices illimités consentis par la nation roumaine pour servir la grande et sainte cause, nous témoignent une sympathie entière et nous assurent que nos aspirations nationales seront réalisées.

Notre idéal national sera réalisé par l'union de tous les Roumains dans la Grande Roumanie !

C'est pourquoi nous nous présentons sur ce sol de la France immortelle, rendu sacré par tant de sang versé au cours des luttes séculaires, pour défendre les droits de l'homme et la liberté des nations ; nous nous présentons, dis-je, comme les fils de la nation roumaine,

une et indivisible. Nous ne voulons plus rien savoir des séparations ou des divisions provinciales qui ont pesé de tout leur poids depuis des siècles sur notre sort comme une malédiction.

Non ! Au contraire, nous savons que l'histoire nous appelle à une vie nouvelle. Aussi nous avons brisé toutes les barrières chancelantes qui entravaient la voie de notre unité nationale, nous avons brisé l'injustice des siècles et des milliers et des dizaines de mille de jeunes Roumains de tous les territoires subjugués se sont élancés comme des aigles vers la Roumanie et sont entrés dans son armée sous les plis du même tricolore, fier symbole de l'unité nationale. Ils ont lutté pour la libération de leurs frères opprimés et pour la Grande Roumanie ! Ainsi, les légions des Roumains de Transylvanie, de Bucovine et de tous les territoires opprimés sont venues former, avec les soldats du royaume libre, l'armée unitaire et nationale roumaine !

Une seule armée, un seul sentiment national, l'unité nationale scellée par le sang le plus précieux versé à l'ombre des plis de notre glorieux tricolore !

Une autre légion des Roumains des territoires opprimés erre en ce moment à travers les steppes de la Sibérie et attend le moment d'être organisée pour pouvoir combattre aux côtés des alliés, toujours pour les mêmes buts communs, grands et élevés, dont notre unité nationale et la Grande Roumanie font partie !

C'est toujours le même sentiment national qui anime nos frères des Etats-Unis de l'Amérique du Nord.

Notre chère Roumanie nous a donné l'exemple éclatant du patriotisme et du sacrifice de soi-même pour l'unité nationale. Les fils errants de la nation, n'importe où ils se trouvent, aspirent à la même unité d'âme pour la réalisation du même idéal commun.

Et maintenant se pose pour nous une question : quel est notre devoir en ces jours historiques ?

Les yeux de nos grands alliés se tournent vers nous, l'histoire nous appelle à sa barre de justice, et notre conscience nationale nous impose l'obligation et le devoir de nous prononcer devant le grave problème que l'humanité est en train de résoudre en ce moment sur les champs de bataille de la guerre mondiale.

La Roumanie enchaînée ne peut pas parler librement. Les Roumains des territoires opprimés, réduits à l'esclavage par une domination tyrannique, ne peuvent pas exprimer librement leur volonté. Je suis saisi d'horreur lorsque je songe aux innombrables potences qui ont étouffé leurs voix.

Et nous, Messieurs, les fils libres de cette nation, nous disons et témoignons d'une manière franche et décidée, devant nos grands alliés, que nous représentons les idées nationales pour lesquelles nos frères héroïques ont versé leur sang et se sont sacrifiés en combattant en vue de l'unité nationale et de la Grande Roumanie. Nous affirmons que nous soutenons les grandes idées inscrites sur le drapeau couvert de gloire de nos alliés, les idées de liberté, de justice et de démocratie pour tous les peuples opprimés. Nous affirmons que nous voulons contribuer par tout ce que nous avons, et même aux prix de notre vie, au triomphe final et définitif des alliés dont nous saluons avec enthousiasme l'aube rayonnante de clarté !

C'est ainsi que nous nous présentons, unis et solidaires avec le drapeau de notre unité nationale, dévoués et fidèles au service de la grande cause des alliés.

Et profondément pénétrés de ces sentiments : „Nous jurons que nous allons soutenir intacts et à l'abri de toute atteinte notre solidarité dans la sainte lutte pour l'unité nationale, pour la réalisation de l'idéal national, pour la Grande Roumanie !“

Vive la France glorieuse et ses invincibles alliés !

Je vous remercie pour l'accueil chaleureux que vous venez de me faire. Ces ovations je ne les considère pas comme destinées à ma modeste personne, mais j'y vois au contraire une preuve de plus de votre patriotisme, de votre dévouement et de votre ardeur pour la sainte cause nationale que nous représentons tous ici, et que tous nous servons.

Vive la Grande Roumanie !

Messieurs,

Permettez-moi, je vous prie, d'adresser quelques paroles à la noble France et à ses glorieux Alliés.

La France est considérée comme la seconde patrie des Roumains. Nous sommes heureux et fiers de nous trouver ici comme au sein de notre mère bien-aimée.

Cet amour nous impose de sérieux devoirs, et nous voulons nous en acquitter très noblement.

Le monde est en guerre. D'un côté c'est la civilisation, la liberté, la justice et la démocratie ; de l'autre côté se trouvent les hordes barbares des teutons, des Magyars, des Bulgares et des Turcs.

Notre place est bien déterminée sur le terrain de la guerre mondiale.

Nous sommes de tout coeur avec les grands Alliés qui représentent la liberté, la justice et la démocratie.

Sous ce drapeau invincible est réuni tout le monde civilisé.

Le grand président des Etats-Unis d'Amérique, M. Woodrow Wilson, en invocant le souvenir de l'immortel La Fayette, a envoyé le salut de la noble nation américaine, au digne représentant du génie français, M. le Président Poincaré, et à tous les peuples alliés. Le monde entier a tressailli de joie et d'enthousiasme, en voyant que l'ancien et le nouveau continent sont étroitement unis pour combattre, pour vaincre et détruire les ennemis de l'humanité.

La victoire des Alliés est certaine. Nous n'avons jamais douté de cette victoire finale et définitive.

Dans cette victoire, nous saluons aussi notre rédemption : la réalisation de notre idéal national, l'Unité de tous les Roumains dans la Grande Roumanie, l'Etat destiné à représenter la civilisation latine dans l'Orient de l'Europe !

C'est par là, Messieurs, que nous autres, Roumains libres, nous affirmons, que l'âme de tous les Roumains est avec nous, et convaincus de la vérité de notre affirmation, en oubliant toute division provinciale ou territoriale, imposé à nous, les Roumains, par l'injustice et la férocité des siècles passés, aujourd'hui, nous nous présentons devant les glorieux Alliés, unis et solidaires, pour lutter à côté d'eux, sachant bien que leur victoire est aussi la réalisation de notre idéal national, l'Unité de tous les Roumains, et en même temps le démembrement de cette honte de l'humanité, de ce cadavre pestilentiel, soutenu par des injections artificielles, qu'est l'Autriche-Hongrie.

Gloire donc, gloire immortelle à la généreuse France, notre seconde patrie ; gloire à ses invincibles Alliés, qui imposeront par leur victoire la liberté, la justice, la démocratie à toutes les nations, et donneront à nous autres, Roumains, l'Unité nationale dans la „Grande Roumanie“.

Dans cette „Grande Roumanie“ le monde verra réalisés les grands principes pour lesquels tant de sang a été versé.

Vive la France et ses glorieux Alliés !

„La Roumanie“, Paris, 1, nr. 34, 5 septembrie 1918, p. 3.

TRADUCERE :

ÎN COLONIA ROMÂNĂ. ANIVERSAREA DECLARAȚIEI DE RĂZBOI

Alocuțiunea cuvioșiei sale preotul Vasile Lucaciu, președintele „Ligii pentru unitatea tuturor românilor“.

Domnilor,

Zilele istorice pe care le străbatem sînt mari, dificile și încărcate de înalta importanță ce o au pentru întreaga omenire și în special pentru cauza noastră națională !

De aceea, pentru a putea rămîne neclintită în mijlocul valurilor cumplite care amenință libertatea și civilizația întregii omeniri, este necesar să avem o privire clară, mintea luminată, voința puternică.

Cu sufletul plin de mîndrie națională vă salut, domnilor, pentru că văd în activitatea dumneavoastră stăruința în luptă, încrederea în victoria deplină a principiilor de dreptate și libertate, pentru că văd, de asemenea, devotamentul dumneavoastră dovedit prin cele mai mari sacrificii pe care fiii unei națiuni le pot face pentru a apăra și păstra demnitatea națională. După ce am luat cunoștință de activitatea dumneavoastră, acum, cînd văd linia dumneavoastră de conduită politică în sinul familiei glorioșilor noștri aliați, simt că putem să afirmăm în fața întregii lumi și cu fruntea senină că, în ciuda dominației barbarilor și a trădării falșilor prieteni, care ne-au făcut să pierdem totul și care ne-au răpit totul, păstrăm încă tezaurul cel mai prețios : onoarea națională.

Am pierdut totul, dar onoarea națională rămîne neștirbită ; ea rămîne garanția absolută a realizării aspirațiilor noastre îndreptățite.

Domnilor, logica evenimentelor a vrut ca situația incalificabilă ce i-a fost creată României — și în mod general națiunii române din toate țările locuite de fiii săi — să servească drept exemplu înfricoșător a ceea ce ar amenința pe toți cei slabi, toate națiunile, ca un rezultat cumplit, în cazul în care teutonii, împreună cu barbarii lor complici maghiari, bulgari și turci¹ ar putea face să fie umilit duhul cel bun al omenirii prin victoria armatelor lor.

Soarta națiunii române este imaginea realității crude și înspăimîntătoare a țelurilor infernale urmărite de acești dușmani ai omenirii.

Rapacitatea lor îi împinge să fure teritorii străine, lăcomia lor îi face să răpească bunurile națiunilor învinse, dorința lor de dominație îi îndeamnă să înlănțuie tot avîntul omenirii spre civilizație, ea este aceea care îi determină să încerce să-i bareze progresul în direcția libertății, egalității și fraternității !

Este și motivul pentru care putem afirma, pe bună dreptate, că destinul națiunii române este strîns legat de destinul glorioșilor săi aliați. Triumful lor va fi triumful națiunii române.

Este drept să fie astfel, dat fiind că România liberă, soră latină demnă a Franței, așezată la gurile Dunării, a intrat în război, în ciuda puternicelor presiuni teutono-maghiare, pentru a apăra aceleași principii ca acelea proclamate de aliați și sub faldurile aceluiași drapel al libertății popoarelor, urmărind aceleași înalte țeluri de libertate și dreptate care trebuie să fie temelia vieții tuturor națiunilor.

Drapelul acesta a fost oprit din mersul său victorios de trădare și prin forța tiranică a Imperiilor centrale și a aliaților lor bulgari și turci.

El a fost totuși salvat și purtat cu onoare datorită patriotismului dumneavoastră, astfel că aliații noștri glorioși, cunoscînd toate etapele luptei noastre, cunoscînd sacrificiile nelimitate la care a consimțit națiunea română pentru a sluji marea și sfînta cauză, ne arată o deplină simpatie și ne asigură că aspirațiile noastre naționale se vor realiza.

Idealul nostru național se va realiza prin unirea tuturor românilor în cadrul României Mari !

¹ Evident, clasele conducătoare din aceste țări.

Acesta este motivul pentru care noi ne aflăm pe acest pământ al Franței nemuritoare, pământ sfințit prin atîta sînge vărsat în decursul luptelor seculare, pentru a apăra drepturile omului și libertatea națiunilor; noi ne aflăm aici, spun, în calitate de fii ai națiunii române, una și indivizibilă. Nu mai vrem să știm de separările sau de împărțirile în provincii care au atîrnat ca un blestem, cu toată greutatea lor, timp de secole, asupra destinului nostru.

Nu! Dimpotrivă, știm că istoria ne cheamă la o viață nouă. De aceea am sfărîmat toate piedicile care barau drumul unității noastre naționale, care se clătinau, am sfărîmat nedreptatea seculară și mii și zeci de mii de tineri români din toate teritoriile subjugate au zburat ca niște vulturi spre România și au intrat în armata sa sub faldurile aceleiași tricolor, simbol falnic al unității naționale. Ei au luptat pentru eliberarea fraților lor asupriți și pentru România Mare! Astfel, legiuni de români din Transilvania, din Bucovina și din toate teritoriile asuprite au venit să alcătuiască, împreună cu ostașii regatului liber, armata unită și națională română!

O singură armată, un singur sentiment național, unitatea națională parafată prin sîngele cel mai prețios vărsat la umbra faldurilor glorioșului nostru tricolor!

O altă legiune de români din teritoriile asuprite rătăcește în acest moment prin stepele Siberiei și așteaptă momentul să poată fi organizată pentru a putea lupta alături de aliați pentru aceleași țeluri comune, mărețe și nobile, de care țin și unitatea noastră națională și România Mare!

Este același sentiment național care animă și pe frații noștri din Statele Unite ale Americii de Nord.

Scumpa noastră Românie ne-a oferit exemplul strălucit al patriotismului și sacrificiului de sine pentru unitatea națională. Fiii răzleți ai națiunii, indiferent unde se află ei, tind spre aceeași unitate sufletească în vederea realizării aceleiași ideal comun.

Pentru noi se pune în prezent întrebarea: care este datoria noastră în aceste zile istorice?

Ochii puternicilor noștri aliați se îndreaptă spre noi, istoria ne cheamă la bara justiției și conștiința noastră națională ne impune obligația și îndatorirea de a ne pronunța în fața gravei probleme pe care omenirea este pe cale

de a o rezolva în acest moment pe cîmpurile de luptă ale războiului mondial.

România înlănțuită nu poate vorbi liber. Românii din teritoriile asuprite, reduși la sclavie de o asuprire tiranică, nu-și pot exprima liber voința. Cînd mă gîndesc la nenumăratele spînzurători care le-au astupat gura, mă cutremur.

Iar noi, domnilor, fiii liberi ai acestei națiuni, noi proclamăm și mărturisim în mod sincer și hotărît, în fața puternicilor noștri aliați, că noi reprezentăm ideea națională pentru care vitejii noștri frați și-au vărsat sîngele și s-au sacrificat luptînd în vederea unității naționale și a României Mari. Noi afirmăm că susținem marile idei înscrise pe drapelul acoperit de glorie al aliaților noștri, ideea de libertate, justiție și de democrație pentru toate popoarele asuprite. Noi afirmăm că dorim să contribuim prin tot ce avem, chiar și cu prețul vieții noastre, la victoria finală și definitivă a aliaților, victorie al cărei răsărit luminos îl salutăm cu entuziasm!

Astfel că noi ne prezentăm uniți și solidari, împreună cu drapelul unității noastre naționale, devotați și statornici în serviciul măreței cauze a aliaților.

Și, pătrunși adînc de aceste sentimente, „noi jurăm că vom menține, în cadrul luptei sacre pentru unitate națională, pentru realizarea idealului național, pentru România Mare, intacte și la adăpost de orice pericol solidaritatea noastră!“

Trăiască Franța glorioasă și aliații săi invincibili!

Vă mulțumesc pentru primirea călduroasă pe care mi-o faceți. Ovațiile acestea nu le consider adresate modestei mele persoane, ci văd în ele dimpotrivă o dovadă în plus a patriotismului dumneavoastră, a devotamentului și a înflăcărării dumneavoastră pentru sfînta cauză națională pe care noi o reprezentăm toți aici și pe care noi toți o slujim.

Trăiască România Mare!

Domnilor,

Permiteți-mi, vă rog, să adresez cîteva cuvinte Franței celei nobile și glorioșilor săi aliați.

Franța este considerată ca a doua patrie a românilor. Sîntem fericiți și mîndri de a ne simți aici ca la sînul maicii noastre mult iubite.

Dragostea aceasta ne impune îndatoriri serioase și dorim să ne achităm de ele în mod demn.

Omenirea se află în război. De o parte se află civilizația, libertatea, dreptatea și democrația; de cealaltă parte se găsesc hordurile barbare ale teutonilor, maghiarilor, bulgarilor și turcilor¹.

Locul nostru în cadrul războiului mondial este bine determinat.

Sîntem din toată inima cu puternicii aliați care reprezintă libertatea, dreptatea și democrația.

Sub acest drapel invincibil s-a adunat întreaga omenire civilizată.

Invocînd amintirea nemuritorului La Fayette, marele președinte al Statelor Unite ale Americii, d. Woodrow Wilson, a trimis salutul nobililor națiuni americane adresat demnului reprezentat al geniului francez, d. președinte Poincaré, și tuturor popoarelor aliate. Întreaga lume a tresărit de bucurie și de entuziasm văzînd că vechiul și noul continent sînt strîns unite pentru a combate, pentru a învinge și distruge pe dușmanii omenirii.

Victoria aliaților este sigură. Nu ne-am în-
doit nicicînd de această victorie finală și definitivă.

În victoria aceasta noi salutăm, de asemenea, reînvierea noastră, realizarea idealului nostru național, Unirea tuturor românilor în cadrul României Mari, statul menit să reprezinte civilizația latină în orientul Europei!

Prin aceasta, domnilor, noi cei de față, românii liberi, afirmăm că sufletul tuturor românilor este cu noi și, convinși de adevărul afirmației noastre, uitînd de orice împărțire provincială sau teritorială, impusă nouă, românilor, de nedreptatea și sălbăciea secolelor trecute, ne prezentăm astăzi în fața glorioșilor aliați uniți și solidari pentru a lupta alături de ei, știind bine că victoria lor înseamnă și realizarea idealului nostru național, Unirea tuturor românilor și în același timp dezmembrarea acestei rușini a omenirii, a acestui cadavru în descompunere susținut prin injecții artificiale, care este Austro-Ungaria.

Glorie deci, glorie veșnică Franței generoase, a doua noastră patrie; glorie invincibililor săi aliați care vor impune prin victoria lor libertatea, dreptatea, democrația pentru toate na-

țiunile și ne vor aduce nouă, românilor, Unitatea națională în cadrul „României Mari“.

În această „România Mare“ omenirea va vedea realizate marile principii pentru care a curs atîta sînge.

Trăiască Franța și glorioșii săi aliați!

32

1918 octombrie 4/17, Paris. Articol din „La Roumanie“, cu titlul *Aspirațiile României*, în care autorul, Ion Ursu, schițează istoria Transilvaniei și demonstrează legitimitatea apartenenței sale la România.

LES ASPIRATIONS DE LA ROUMANIE

La tragédie du peuple roumain commençant au moment même où l'empire romain retirait ses légions de la Dacie laissant sans aucune organisation les descendants des colons amenés par Trajan devenir la proie des barbares.

Si cependant ceux-ci n'ont pas disparu, l'explication réside dans le fait que la plupart des barbares étaient d'origine touranienne et préféraient choisir, pour y fixer leur foyer, la steppe hongroise qui ressemblait à leur pays d'origine et se trouvait favorable aux pâturages des chevaux. Car les Huns, les Avars et les Hongrois, au commencement, ont contourné les pays montagneux de l'Ardéal, se contentant de réclamer aux aborigènes les tributs dont la perception caractérisait tous les barbares touraniens.

Les Roumains ayant comme occupation l'agriculture et l'élevage et menant une vie de pâtres, sont devenus plus nombreux au moyen âge. Descendant avec leurs troupeaux, à l'automne, de la montagne vers les plaines danubiennes, l'excédent de population s'est infiltré en se fixant définitivement dans ces plaines. Les principautés roumaines, la Valachie et la Moldavie, se sont ainsi constituées par l'infiltration du surplus des Roumains qui descendirent, pendant un millier d'années, de la Transylvanie vers la plaine.

L'assujettissement de l'Ardéal (Transylvanie) et son annexion politique à l'Hongrie au XI-e siècle a fait des Carpathes la frontière politique entre les Roumains de la montagne et ceux des plaines, séparant politiquement la nation roumaine en deux moitiés.

¹ Evident, clasele conducătoare din aceste țări.

Mais, si les Carpathes ont servi de frontière politique, ils ont, en même temps, constitué une sorte de colonne vertébrale de la race roumaine au point de vue ethnique. Ils servaient de trait d'union entre les Roumains de la montagne et ceux de la plaine en donnant hospitalité aux nombreux pâtres qui, comme les hirondelles, revenaient au printemps de la vallée pour passer tout l'été sur les collines des Carpathes. Cette migration annuelle a contribué dans la plus large mesure à l'uniformité de la langue, des mœurs et des sentiments. L'unité d'âme a été ensuite consolidée par un flux et reflux permanent des Roumains de la montagne et de la plaine. Jusqu'à la constitution des principautés roumaines, c'était le flux de ceux de la montagne vers la plaine. Au temps des luttes pour le trône, du XVe jusqu'au XVIIIe siècle inclusivement, c'était le reflux des principautés vers l'Ardéal.

Au XIXe siècle, spécialement après la formation de la Roumanie moderne, le flux de la montagne vers le royaume a commencé.

Les Roumains de l'Ardéal et ceux du royaume ont formé ainsi, au point de vue de l'âme, un tout organique comme on en retrouve assez rarement chez les peuples d'Europe.

Quand les Hongrois calvinistes ont voulu convertir, par force, les Roumains orthodoxes au calvinisme, les prêtres, les boyards et les princes régnants des principautés roumaines n'ont reculé devant aucun sacrifice pour aider leurs frères d'Ardéal dans la lutte acharnée qu'ils engagèrent pour garder leur foi ancestrale.

L'unité d'âme a été consolidée encore aussi par les possessions de la Valachie, du sud-est de la Transylvanie, de la Moldavie, de l'est du plateau transylvain et surtout par l'occupation de la Transylvanie par Michel le Brave (1600), qui a incarné ainsi l'idéal dont nous poursuivons aujourd'hui la réalisation par l'union de tous les Roumains sous le même drapeau. En créant l'église métropolitaine orthodoxe d'Alba-Iulia, Michel le Brave a disposé que le métropolitain soit investi en Valachie, ce qui a eu comme conséquence que les Roumains d'Ardéal ont été liés par l'Eglise à leurs frères de Valachie tout le long du XVIIe siècle.

Quand les Habsbourgs ont voulu détruire cette unité d'âme des Roumains d'Ardéal en les attirant dans les sphères de la papauté, le clergé et les boyards ont fait les plus grands

efforts pour sauver la barque de l'orthodoxie des flots étrangers qui l'entouraient. L'instinct de la conservation et les secours des frères libres ont réussi à assurer à la majorité l'unité d'âme, une partie seulement des Transylvains ayant été convertis.

Quand les Transylvains se sont réchauffés ensuite à la flamme de la nouvelle religion la conscience nationale, ils n'ont pas tardé à porter le flambeau au delà des Carpathes et de raviver le feu national allumé par les chroniqueurs du XVIIe siècle qui, sans exception, ont remarqué et souligné la communauté d'origine et l'unité d'âme de tous les Roumains.

Quand les Hongrois ont annexé en 1867 la Transylvanie dont, par trahison l'empereur François-Joseph leur avait fait cadeau, et quand ils ont commencé d'attenter à la vie nationale des Roumains pour les magyariser, les Roumains de Roumanie n'ont épargné aucun sacrifice pour aider leurs frères, dont la décision de s'émanciper du joug hongrois se raffermait, surtout après la campagne roumaine de 1877 et celle de 1913.

Les Roumains d'Ardéal et ceux de Roumanie ont formé ainsi un seul organisme. Dès qu'une partie était frappée, le coup était ressenti par l'autre partie du corps et suivi toujours d'une réaction.

Les statistiques officielles de 1910 nous montrent sur 123.464 kilomètres carrés habités en masses compactes par les Roumains de Transylvanie, un nombre de 3.123.335 Roumains pour 1.684.573 Hongrois. Mais combien exagéré est le chiffre donné par les Hongrois qui ont voulu prouver au monde le caractère hongrois de ces régions et combien diminué celui des Roumains ! On peut le constater par le fait qu'en 1870, quelques années donc après l'annexion de la Transylvanie, les statistiques des Hongrois donnent pour toute la Hongrie 5.504.000 Hongrois et 2.470.000 Roumains, tandis que celles de 1910 donnent 9.945.000 Hongrois. Mais même le chiffre donné par eux en 1870 est exagéré, ce qui peut être prouvé par les statistiques fournies par le français Bailleux de Marisy qui, dans la *Revue des Deux Mondes* de 1861, montre que, des 8.055.000 habitants de toute la Hongrie, 4.015.000 seulement sont Hongrois et que, dès lors, les Roumains y sont au nombre de plus de 2 millions et demi.

De même le Français Buloz trouve, en 1867, dans l'Ardéal proprement dit, 1.700.000 Rou-

mains, tandis que les dates hongroises de 1910 basées sur la langue donnent à peine 1.472.021 Roumains. D'après les statistiques de la Hongrie, il y aurait aujourd'hui beaucoup moins de Roumains qu'en 1867 !

Les statistiques hongroises signalent 1.684.575 Hongrois seulement sur les territoires de Transylvanie habités par les Roumains. Inutile de relever que ce chiffre dépasse de beaucoup la réalité. Mais il faut remarquer qu'il englobe les 496.606 szeklers et *ceux-ci sont les seuls, parmi les Hongrois, qui habitaient les territoires roumains, qui se présentent en masses compactes*. Les autres sont des éléments flottants, spécialement des fonctionnaires et des industriels, venus en colons pour donner un caractère hongrois à ces provinces roumaines. Ces éléments flottants disparaîtront en même temps que la domination arbitraire des Hongrois.

Il faut retenir aussi, que même d'après les statistiques hongroises, si exagérées, à une masse compacte de 3 millions 123.000 Roumains, les Hongrois ne peuvent opposer qu'une masse compacte de 496.000 szeklers. En réalité, la masse compacte des Roumains dépasse 4 millions, tandis que celle des Hongrois s'élève à peine à 350.000 szeklers qui, dans le passé, ont vécu continuellement dans la sphère économique des pays roumains.

Il me semble que, de tout cela, ressort à l'évidence la légitimité des aspirations roumaines sur les territoires roumains asservis, réduits à l'état de proie par la Hongrie, d'autant plus que la Transylvanie n'a été annexée à la Hongrie que depuis 1867. Dans le passé, de tous les temps, tant qu'elle n'était pas unie au pays roumain, elle jouissait de son autonomie.

Il est à espérer que le monde civilisé acquiesce la conviction que, loin d'avoir fait une politique impérialiste, la Roumanie, par son entrée en guerre, n'a poursuivi que le but légitime de donner une forme politique à l'unité d'âme qui a existé depuis toujours entre les deux hémisphères des Carpathes dans le sud-est européen, jetant ainsi les bases d'un Etat ayant un centre naturel prédestiné dans la forteresse des montagnes.

I. URSU

Professeur à l'Université de Jassy

„La Roumanie“, Paris, 1, nr. 40, 17 octombrie 1918, p. 2,

TRADUCERE :

ASPIRAȚIILE ROMÂNIEI

Tragedia poporului român a început chiar din momentul în care Imperiul roman și-a retras legiunile din Dacia lăsând fără nici o organizare pe urmașii colonilor aduși de Traian, care au devenit prada barbarilor.

Dacă totuși aceștia n-au dispărut, explicația constă în faptul că majoritatea barbarilor erau de origine turanică și au preferat să aleagă, pentru a-și fixa vatra, stepa ungară care se aseamăna cu patria lor de origine și era bună pentru pășunatul cailor. Pentru că hunii, avarii și ungurii, la început au ocolit regiunile muntoase ale Ardealului, mulțumindu-se să pretindă de la localnici tributul a cărui percepere era caracteristică tuturor barbarilor de origine turanică.

Românii, având ca ocupație agricultura și creșterea vitelor și ducând o viață de păstori, au devenit mai numeroși în evul mediu. Coborînd toamna cu turmele lor, din munți spre cîmpiile de la Dunăre, excedentul de populație s-a răspîndit și s-a așezat definitiv pe aceste cîmpii. Principatele române, Valahia și Moldova, s-au constituit astfel prin pătrunderea surplusului de români care au coborît, timp de o mie de ani, din Transilvania spre cîmpie¹.

Supunerea Ardealului (Transilvaniei) și alipirea sa politică la Ungaria în secolul al XI-lea a făcut din Carpați frontiera politică dintre românii din munți și cei de la cîmpie, despărțind politic națiunea română în două jumătăți.

Dar dacă Carpații au servit de frontieră politică, în același timp ei au alcătuit din punct de vedere etnic un fel de coloană vertebrală a neamului românesc. Ei au servit drept punct de legătură între românii din munți și cei de la cîmpie, oferindu-și ospitalitatea numeroșilor păstori care, la fel ca rîndunelele, primăvara se înapoiau de la cîmpie pentru a petrece toată vara pe dealurile Carpaților. Această migrație anuală a contribuit în cea mai mare măsură la unitatea limbii, obiceiurilor și sentimentelor. Unitatea sufletească a fost apoi consolidată printr-un flux și reflux permanent al

¹ În momentul de față există suficiente dovezi care atestă că Muntenia și Moldova au continuat să fie locuite de o populație românească densă și după părăsirea Daciei de către administrația romană.

românilor de la munte și de la cîmpie. Pînă la constituirea principatelor române a fost fluxul celor de la munte spre cîmpie. În timpul luptelor pentru tron, din secolul al XV-lea pînă în al XVIII-lea inclusiv, a fost refluxul celor din principate spre Ardeal.

În secolul al XIX-lea, în special după constituirea României moderne, a început fluxul dinspre munte spre regat.

Românii din Ardeal și cei din regat au alcătuit astfel, din punct de vedere spiritual, un tot organic cum rar se mai întîlnește la poarele din Europa.

Atunci cînd ungurii calviniști au vrut să convertească, cu forța, pe românii ortodocși la calvinism, preoții, boierii și domnitorii principatelor române n-au preocupat nici un sacrificiu pentru a-și ajuta frații din Ardeal în lupta aspră în care se angajaseră pentru a-și păstra credința strămoșească.

Unitatea sufletească a fost și mai mult întărită prin stăpînirea de către Valahia a sud-estului Transilvaniei, iar de către Moldova a estului podișului transilvănean și mai ales prin ocuparea Transilvaniei de către Mihai Viteazul (1600), care a întruchipat astfel idealul a cărui realizare o urmărim noi astăzi prin unirea tuturor românilor sub același drapel. Înființînd biserica mitropolitană ortodoxă de la Alba Iulia, Mihai Viteazul a dispus ca mitropolitul să fie investit în Valahia, ceea ce a avut ca urmare faptul că Românii din Ardeal au fost legați prin biserică de frații lor din Valahia pe toată durata secolului al XVII-lea.

În momentul în care Habsburgii au voit să distrugă această unitate sufletească a românilor din Ardeal atrăgîndu-i în sfera papalității, clerul și boierii au făcut cele mai mari eforturi pentru a salva corabia ortodoxiei din valurile străine care o înconjurau. Instinctul de conservare și sprijinul fraților liberi au reușit să asigure pentru cei mai mulți unitatea sufletească, numai o parte din transilvăneni fiind convertiți.

În momentul în care transilvănenii au reapiși apoi, la flacăra noii religii, conștiința națională, n-au întîrziat să ducă făclia dincolo de Carpați și să reaprindă focul național aprins de cronicarii secolului al XVII-lea, care fără excepție au relevat și subliniat comunitatea de origine și unitatea spirituală a tuturor românilor.

Cînd ungurii au anexat în 1867 Transilvania, care prin trădare le-a fost făcută cadou de

către împăratul Franz-Joseph, și cînd au început să atenteze la viața națională a românilor pentru a-i maghiariza, românii din România nu s-au dat înlături de la nici un sacrificiu pentru a-și ajuta frații, a căror hotărîre de a se elibera de sub jugul unguresc s-a întărit mai ales după campaniile românești din 1877 și 1913.

Românii din Ardeal și cei din România au alcătuit astfel un singur organism. În momentul în care una din părți suferea o lovitură, izbitura era resimțită de cealaltă parte a corpului și era urmată întotdeauna de o reacție.

Statisticile oficiale din 1910 ne dau la 123.464 km² locuiți în masă compactă de românii din Transilvania un număr de 3.123.335 români la 1.684.573 unguri. Dar cît de exagerată este cifra dată pentru unguri, prin care s-a vrut să se dovedească lumii caracterul unguresc al acestor regiuni, și cît de micșorată aceea a românilor! Acest lucru poate fi constatat prin faptul că în 1870, deci cîțiva ani după anexarea Transilvaniei, recensămintele ungurești indică pentru întreaga Ungarie 5.504.000 unguri și 2.470.000 români, în timp ce recensămîntul din 1910 indică 9.945.000 unguri. Dar chiar cifra dată de ei în 1870 este exagerată, ceea ce se poate dovedi prin datele oferite de francezul Bailleaux de Marisy care, în *Revue des Deux Mondes* din 1861, arată că, din 8.055.000 locuitori ai întregii Ungarii, numai 4.015.000 sînt unguri și că încă de pe atunci românii erau aici în număr de peste 2 milioane și jumătate.

Francezul Buloz găsește de asemenea, în 1867, în Ardealul propriu-zis 1.700.000 de români, în timp ce datele ungurești din 1910 întemeiate pe limbă dau abia 1.472.021 de români. Conform statisticilor Ungariei, aici s-ar afla astăzi mult mai puțini români decît în 1867!

Statisticile ungurești indică 1.684.575 unguri numai pe teritoriile din Transilvania locuite de români. Inutil să arătăm că cifra aceasta depășește cu mult realitatea. Trebuie însă să arătăm că ea înglobează și pe cei 496.606 secui și aceștia sînt singurii dintre ungurii care locuiesc teritorii românești care se prezintă în masă compactă. Ceilalți sînt elemente flotante, în special funcționari și industriași veniți în calitate de coloni pentru a da un aspect unguresc acestor provincii românești. Elementele acestea flotante vor dispărea odată cu dominația arbitrară a ungurilor.

Trebuie să reținem, de asemenea, că chiar după statisticile ungurești, atât de exagerate, unei mase compacte de 3 milioane 123.000 de români ungurii nu-i pot opune decât o masă compactă de 496.000 de secui. În realitate masa compactă de români depășește 4 milioane, în timp ce aceea a ungarilor se ridică abia la 350.000 secui care, în trecut, s-au aflat în mod continuu în sfera economică a țărilor române.

Din toate acestea, ni se pare că rezultă în mod clar legitimitatea aspirațiilor românești asupra teritoriilor românești aservite, aduse în stare de ruină de Ungaria, cu atât mai mult cu cât Transilvania n-a fost anexată la Ungaria decât la 1867. În trecut, dintotdeauna, atîta vreme cît n-a fost unită cu țările române, Transilvania s-a bucurat de autonomie.

Este de sperat că lumea civilizată va căpăta convingerea că, departe de a fi făcut o politică imperialistă, România, prin intrarea sa în război, n-a urmărit decât țelul legitim de a da o formă politică a unității spirituale care există dintotdeauna între cele două emisfere ale Carpaților în sud-estul european, punînd astfel bazele unui stat cu un centru natural predeterminat în fortăreața munților.

I. URSU

Profesor la Universitatea din Iași

33

1918 noiembrie 7/20, Bistrița Năsăud. Manifest din „Glasul Vremii” al Senatului național român din comitatul Bistrița Năsăud care se pronunță pentru autodeterminarea poporului român și îndeamnă la unitate și ordine.

FRAȚILOR !

Războiul s-a sfîrșit. Fronturi și dușmănie nu mai există. Zorile unei lumi mai bune s-au ivit, căci soarele dreptății a răsărit.

Ne cheamă glasul vremii. Pretutindeni răsună dulcele grai, glasul libertății.

Am adus jertfele cele mai mari în acest război sîngeros. Sîngele nostru, sîngele scump al neamului românesc a curs șiroi pe toate fronturile. Dar nu s-a vărsat în zadar. Glasul nostru va fi ascultat, pacea va fi dreaptă. Noi nu vrem decât aceea ce ni se cuvine după dreptate și nu vrem să scurtăm pe nimeni în dreptul său.

Vrem să rămînem ceea ce au fost marii noștri străbuni, vrem să rămînem români, să ne hotărîm singuri soarta. Națiunea noastră română, după cum așa de limpede a accentuat în dieta ungară din Budapesta deputatul nostru A. de Vaida, pretinde : dreptul de a hotărî în deplină libertate și fără nici o influență străină forma de stat și raportul său între națiunile libere ; Organizația națională a Românilor din Ungaria și din Transilvania nu recunoaște nici parlamentului ungar, nici guvernului maghiar și nici unui alt factor străin dreptul de a reprezenta interesele românești la congresul universal de pace.

Vrem deci la congresul de pace să ne trimitem, prin reprezentanții noștri, dorințele noastre.

Sînt mari și de însemnătate istorică aceste vremuri de prefacere. Fiecare să fie la locul lui, fiecare să-și facă datorința ca din conlucrarea armonică a tuturor să răsără dreptatea cauzei noastre.

Și ca să ne putem înțelege cu cei din apropiere și cu cei de departe, ca să strîngem rîndurile, ca să fim orientați asupra cauzei noastre, a răsărit ideea acestui drapel în jurul căruia să ne adunăm cu toții.

Sus deci inimile.

Uitați și iertați păcatele vechi. Frunțași și conducători, preoți și învățători presărați din mîndrele noastre sate, liniștiți poporul. Iertați-vă unul pe altul, iertați celor ce v-au greșit și nu vă pătați mîna și inima, numele vostru frumos cu păcate și răzbunări pătimase. Fiți mari și generoși după cum vremurile mari sînt.

Cu drapelul sfînt în brațul nostru voinic, cu ochii ațîtiți spre luminosul viitor să stăm gata, așteptînd vremurile ce se desfășoară.

Armate încununate de glorie și de virtuți militare vor intra pe porțile granițelor noastre. Vor veni străini pe aici, ca să ne vadă și să ne judece, că sîntem noi vrednici să căpătăm puterea în mîinile noastre, sîntem noi vrednici să fim stăpîni pe soarta noastră ?

Să le-o dovedim că da, sîntem vrednici.

De aceea, iubit popor român, să grijim mai presus de toate ca să ne ținem cîntea, cîntea noastră nepătată, și viitorul nostru cel bun și fericit ni l-am asigurat.

Să afle aici un popor de ordine, vrednic de mărețul viitor, vrednic de a fi înșirat între cele dintîi popoare ale lumii.

Treji, senini și curați ca la sfînta taină a cuminecăturii să așteptăm ceasul sfînt, vremurile mărețe, cînd visul de veacuri înfăptuit va fi.

Sus deci inimile !

Senatul național român al comitatului Bistrița Năsăud.

„Glasul Vremei“, Bistrița, nr. 1, 7/20 noiembrie 1918.

34

1918 noiembrie 15/28, Blaj. Știre din ziarul „Unirea“ prin care se anunță că episcopii români din Transilvania s-au alăturat Consiliului Național Român și că doresc să conlucreze la împlinirea aspirațiilor naționale.

ADEZIUNEA EPISCOPIILOR ROMÂNI LA CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN.

Marelui Sfat al națiunii române din Ungaria și Transilvania

În Arad

Războiul mondial a scos la iveală principiul social atît de creștinesc că fiecare popor are pe viitor dreptul a dispune liber asupra sorții sale. Noi, subsemnații episcopi ai bisericii ortodoxe române și greco-catolice române avem ferma convingere că interesele de viață ale neamului românesc, ai cărui păstori sufletești sîntem, pretind ca un categoric imperativ înfăptuirea acestui drept de liberă dispunere și față de neamul nostru.

Dreptul acesta se va realiza numai dacă națiunea română va fi guvernată de fiii ei.

Drept aceea declarăm că recunoaștem marele consiliu național român de reprezentantul și conducătorul politic al națiunii române din Ungaria și Transilvania, simțindu-ne îndreptățiți și îndatorați ca fii credincioși ai națiunii noastre a conlucra din toate puterile la împlinirea aspirațiilor noastre naționale.

În ziua sfinților arhangheli Mihail și Gavril 1918.

Dr. DEMETRIU RADU

episcop greco-catolic de Oradea-Mare

Dr. E. MIRON CRISTEA

episcop ortodox al eparhiei Caransebeșului

IOAN I. PAPP

episcop ortodox român al eparhiei Aradului, totodată și locțiitor de mitropolit

Dr. VALERIU TRAIAN FRENȚIU

episcopul Lugojului

Dr. IULIU HOSSU

episcop român greco-catolic al Gherlei

„Unirea“, Blaj, 28, 28 noiembrie 1918, nr. de propagandă 13.

35

1918 noiembrie 20/decembrie 3, Brașov.

Articol cu titlul *Înviere*, publicat în cotidianul „Glasul Ardealului“, în care militantul socialist Ilie Cristea scoate în evidență importanța istorică a evenimentului de la 1 decembrie 1918.

ÎNVIERE

După 18 veacuri de împilare, neamul românesc învie !

Sînt 18 sute de ani de cînd Împăratul Traian ne-a așezat pe aceste plaiuri : santinelă și pavăză a leagănului de la Roma.

Presimțiri chinuitoare și o dureroasă intuiție l-au îndemnat să ne desfacă de glia-mamă și să ne zidească cetățui în brîul de uriașe stavile al Carpaților.

Dar roiuri de popoare, chemate de legi eterne și neclintite din adîncul necunoscutului, mîinate de lăcomia fără saț a oarbilor patimi, și-au făcut drumul peste noi ; puhoi după puhoi s-a revărsat peste culmile Carpaților, pentru ca în văile mănoase talazurile să se încrucișeze cu furie, doborînd mai întîi santinela, apoi zdrobind cu furie și leagănul.

Tăcerea nopții și repaosul mormîntului au așternut peste noi vâlul oarbeii uitări...

•

După liniștirea cumplitului uragan, aceleași legi eterne și neclintite ne-au chemat la viață.

De sub nămolul îngrozitorului potop au început a răsări sfioasele firicele de iarbă, care au crescut și s-au îndesat cu vremea.

Un voievod cu nume și sabie de Arhangel a unit aceste țarine sub un singur sceptru.

Steaaua ale cărei raze rătăceau vag și nelămurit în suflete s-a îndepărtat repede, căci nimeni n-o aștepta, nimeni nu-i cunoștea taina și cei cărora le-aducea scumpa solie nu erau pregătiți s-o primească.

Icoana ei dulce și luminoasă a rămas în suflete. Cu cît se părea mai departe acest vis,

cu cît înfăptuirea lui cerea mai multe jertfe, cu atît devenea mai drag și mai scump. El intrupa toate șoaptele inimei, toate dorințele și toate nădejtile.

Tăranul plecat pe coarnele plugului, în slujba gliei străine, privea la dînsul cu aceeași ardoare cu care se uită condamnatul la o îndepărtată licărire de speranță.

El era tot atît de sfînt și strălucitor ca și raiul adus de Christ sclavilor, căci s-a născut din aceleași suspine înăbușite, din aceeași căldură fierbinte a lacrimelor, care nu curg în afară, ci se reîntorc în suflet...

*

Eterne și neclintite legi ale Destinului !

A sosit plinirea vremii !

Azi, stea dulce și fermecătoare îți cunoaștem taina ! Azi, știm de ce-i era legată venirea !

Azi, cei căroră le-ai aduci solia sînt pregătiți pentru primirea ta !

Azi, darul tău se revarsă nu numai asupra noastră, ci cuprinde cu razele ei alinătoare de dureri pe toți cei ce au suferit.

Azi, venirea ta înseamnă sărbătoarea tuturor celor asupriți.

Azi, nu mîna omenească îți orînduiește venirea, căci numai o voință mai presus de-a noastră a putut săvîrși minunea ca 14 milioane de suflete să fie pătrunse deodată de același gînd.

Azi, cei ce coboară piscurile Carpaților nu mai au mîna liberatoare ea însăși prinsă în cătușe.

Azi, sînt optzeci de mii de oameni adunați la aceeași Alba Iulie unde cu 320 ani mai înainte își făcuse intrarea triumfală Aducătorul care nici el însuși nu-și înțelegea taina.

Azi, cei adunați vestesc împlinirea măreții a visului. Optzeci de mii de glasuri cutremură văzduhul și patrusprezece milioane de piepturi, răspunzînd la ecou, giganticul freamăt sparge tăriile.

Azi, putere omenească nu mai e în stare să te-alunge dintre noi.

Ce bine-i că n-ai venit pe neașteptate, căci coardele inimei ni s-ar fi rupt sub povara simțirii !

I. CRISTEA

36

1918 noiembrie 20/decembrie 3, Cluj. Impresii de la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia împărtășite de poetul și militantul socialist Emil Isac corespondentului ziarului „Kolossvári Hírlap”,

A GYULAFEHÉRVÁRI NEMZETGYÜLÉS

Elmondta : Isac Emil :

A románság gyulafehérvári nagygyűlésével kapcsolatosan megkértük Isac Emilt, az erdélyi románság illústris és demokratikus érzésű költőjét, hogy számoljon be a nagygyűlésen szerzett impresszióiról. Isac Emil, — aki egyben a román Nemzeti Tanács sajtófőnöke — szíves volt munkatársunknak a következőkben nyilatkozni.

Lázás szemekkel, boldogan jövök haza. Láttam azt, amit természetesnek kell tartson mindenki. Egy ujjongó nemzetet, amely százezernyi fiát elküldi ünnepelni a megfizetett vér jogán. Későn éjszaka érkeztem Gyulafehérvárra. Összelőtt vonaton és az allomáson ezernyi nép vár minket, román zászlóval kezében, román dallal ajkán. Az utcák cilágosab, mindenütt éneklő csoportok, szálas parasztok, gyönyörű parasztleányok, munkás tömegek, uniformisok százai, minden szájából a boldogság zenéje hallszik. Komor papok, akiket a börtön megviselt, most fiatalosan szorongatják kezünket, ismeretlenek összeölelkeznek egymással : ez a román szabadság. Messze földről havasi paraszt kezét ad a szebeni pásztornak. Az érkezés éjszakáján eltévedünk egy kávéházba és az ajtón egyszerre beront öt gyönyörű barna legény, dorobánc uniformisban, Gogának öccse, Oszvada, Vaszilon és a többi, akiket a zsarnok Tisza uralom hálálra ítelt. A közönség összefut, végig ölelik egymást. Magunkra találtunk. Villogó szemekkel ime belép Vajda Sándor. Politikai vezérkara követi. Vizionlátjuk az Erdélyből kikorbácsolt összes lelkeket. És mind ujjonganak és várják a holnapi nagy napot, amelyben a román vér egyesült állama fog megalkotódni. És felköszönt a hajnal. Finoman hull a hó. Az utcákon felvonul a román légió. Banyász-zenekarok és tisztek mennek elől és mindenki utánuk megy. Soha nem látott ethnográfiai felvonulás ez, amelyet megtapsolna minden kulturember.

„Glasul Ardealului“, Brașov, 1, nr. 19, 20 noiembrie/3 decembrie 1918.

Lovasszárad, abrudbányai mőcok hatalmas öklükkel a szélben rázzók a piros-sárga-kék zászlót. Itt vannak már a hivatalos Erdély emberei is. Egy autóban a zseniális Christea püspök lila talárban, arany pásztorsüvegben, balján az abbé arcú szamosújvári püspök, Hosszú Gyula, a harminc év rózsáival arcán. Mennék a várba a leendő miniszterek Pop Csicsó tanári külsővel, Maniu a diplomata, Vajda Sándor a demokrata, Goldis a tudós. Titkárok követik őket aktatáskával. Tisztek megilletődött arccal viszik a nehéz iratcsomagokat. Felvonult a fürge újságírói had. Minden nemzetnek fiai, akik mindig egyformák. Ők a pillanat történései és a kanyargós úton mindenütt fegyveres parasztok állanak őrséget és megindul a nép.

Soha ilyen tömegben parasztot még nem láttam. A román öserő vonul fel. És mind dalol. Külön mennek leánycsoportok nemzeti viseletükben. A menetben felhangzik az Internacionále. Vörös zászlókkal jönnek a román munkástömegek. Nyomukban egy matrőzszárad. A tengerről érkeztek a biztos révbé. Az úton már mozogni sem lehet. A nemzetgyűlés előtt életveszélyes tolongás. A vár termében csak nyolcszáz kiküldöttek van helye. A néptenger künn vár harogva, zúgva, mint ezernyi emberhullám. Egy pár pillanat és kezdődik a történelem.

Az agg „Gyorgye“ bácsi, a nemzetiségi párt elnöke, Illésfalvi Pap György nyitja meg a gyűlést. Könnyes szemekkel, mintha meg akarná áldani a tömeget. És kezdődik a hivatalos aktus. Már Goldisé a szó, aki papírról olvassa azt, ami a szívekbe van írva. Nem méltatom azt, amit Goldis beszélt, hisz minden szava egy darabkája az időnek. És mikor elhaszlik a szó, hogy a román nemzet egyedüli óhaja, ben és künn tizezrek torka ontja magából az öröm szavait: románok egyesültek. Lánc kovácsolódott a szívek között. Azt nem lehet összetörni. És sorra beszélnek a többiek. Maniu ajkáról évszázados küzdelmek keserve szakad. A fürge szociálista Jumanka lelkesülten jelenti be, hogy a román szociálizmus kívánja az egyesülést. S ami ezután következik, az már álomnak tetszik.

A lovas küldöncök szétviszik a hirt. Felharosannak a trombiták, a zenekarok trombitáiból ontják a román himnuszt és a tömeg újra megindul, most már lefelé. Megtörtént. Egy nép felszabadult.

„Kolozsvári Hírlap“, Cluj, 19, nr. 284, 3 decembrie 1918.

TRADUCERE:

ADUNAREA NAȚIONALĂ DE LA ALBA IULIA

Declarația lui Emil Isac :

În legătură cu marea adunare de la Alba Iulia a românimii, l-am rugat pe Emil Isac, pe poetul ilustru și cu simțăminte democratice al românimii transilvănene, să ne împărtășească impresiile sale de la marea adunare. Emil Isac, care este totodată conducătorul oficiului de presă al Consiliului Național Român, a avut amabilitatea să declare colaboratorului nostru următoarele :

Mă întorc acasă cu ochi febrili, fericit. Am văzut ceea ce fiecare trebuie să considere firesc. O națiune entuziastă care trimite vreo o sută de mii de fii să prăznuiască prin dreptul ce i-l dă singele vărsat. Am ajuns noaptea târziu la Alba Iulia. Cu un tren asupra căruia s-a tras, iar la gară ne așteptau vreo mie de oameni cu steguri românești în mâini, cu cîntece românești pe buze. Străzile sînt luminate, pretutindeni grupuri care cîntă, țărani bine făcuți, splendide fete de țărani, mulțimi de muncitori, sute de oameni în uniformă, din fiecare gură se aude cîntecul fericirii. Preoți gravi, încercați de închisori, acum ne strîng mîinile tinerește, oameni care nu se cunosc se îmbrățișază : iată libertatea românească. Țăranul de la munte, venit de departe, dă mîna cu păstorul sibian. În noaptea sosirii, ne rătăcim într-o cafenea, cînd, deodată, pătrund pe ușă cinci feciori falnici, în uniforme de dorobanți : Osvadă, fratele mai mic al lui Goga, Vasilon și ceilalți pe care domnia tiranică a lui Tisza îi condamnase la moarte. Se adună din ce în ce mai multă lume, nu trece mult și începem să ne îmbrățișăm. Ne-am regăsit. Iată-l pășind cu ochi scînteietori pe Alexandru Vaida. Îl urmează statul său major politic. Revedem toată suflarea izgonită din Transilvania. Acum toți jubilează și așteaptă marea zi de mîine, în care statul unit al singelui românesc se va plăsmui. Și zorile ne salută. Ninge alene. Pe străzi defilează legiunea română. Fanfare ale minerilor și ofițeri pășesc în frunte și toată lumea îi urmează. Este o paradă etnografică cum nu s-a mai văzut niciodată și orice om de cultură ar aplauda-o.

Compania de călăreți, moți din Abrud, cu pumnii lor zdraveni, flutură în aer steagul

roșu-galben-albastru. Sint de față și oamenii Transilvaniei oficiale. Într-o mașină genialul episcop Cristea în reverendă mov, cu potcap preoțesc auriu, în stînga lui episcopul din Gherla cu înfățișare de abate, Iuliu Hossu, cu bujorii în obraz ai celor 30 de ani. Merg la cetate viitorii miniștri Cicio Pop, cu înfățișarea lui de profesor, Maniu, diplomatul, Alexandru Vaida, democratul, Goldiș, omul de știință. Secretari cu serviete îi urmează. Ofițeri cu chip emoționat duc vrafuri grele de acte. A defilat armata vioaie a ziariștilor. Odrasle ale tuturor națiunilor totdeauna la fel. Ei sint istoricii clipei. Și pe străzile șerpuitoare, pretutindeni, tărani înarmați stau de gardă, iar poporul pornește. Niciodată n-am mai văzut atîta mulțime de tărani adunați la un loc. E puterea străbună în marș și cu toții cîntă. Fetele în porturile lor naționale merg separat, grupuri-grupuri. În convoi izbucnește internaționala: vin mulțimile de muncitori români cu steaguri roșii, pe urmele lor o companie de marinari ajunsă la limanul cel sigur. Străzile sint înțesate de nici nu te mai poți mișca. Dinaintea Adunării Naționale îmbulzeala e de-a dreptul sufocantă.

În sala cetății nu încap decît 800 de delegați. Marea de oameni așteaptă afară vuind, tălăzuind ca mii de valuri omenеști. Cîteva momente încă — și începe istoria.

Gheorghe Pop de Băsești, venerabilul „badea Gheorghe”, președintele Partidului Național, deschide adunarea. Cu ochii înlăcrimați, ca și cum ar binecuvînta națiunea. Și ceremonia oficială începe. I s-a și dat cuvîntul lui Goldiș, care citește de pe hîrtie ceea ce stă scris în inimi. Nu voi elogia ce a spus Goldiș, căci fiecare cuvînt al lui este o bucătică din timp. Iar cînd răsună cuvintele „singura dorință a națiunii române înăuntrul și afară”, zeci de mii de glasuri slobod cuvintele bucuriei: românii s-au unit! Inimile s-au înlăntuit. Iar acest lanț nu poate fi sfărîmat. Rînd pe rînd vorbesc și ceilalți. De pe buzele lui Maniu se răsfrînge amărăciunea luptelor seculare. Vioiul Jumanca, socialistul, declară cu însuflețire că socialismul român dorește unirea. Și ceea ce urmează apoi pare chiar un vis. Soli călări răspindesc știrea. Trîmbițele răsună, trompetele fanfarelor întonează imnul românesc și mulțimea se pune din nou în mișcare, de data aceasta în jos. Ceea ce era de săvîrșit s-a săvîrșit. Un popor s-a eliberat.

37

1918 noiembrie 29/decembrie 12, Sibiu. Telegramă a Academiei Române care salută Consiliul Dirigent și Marea Adunare Națională de la Alba Iulia cu ocazia proclamării unirii.

ACADEMIA ROMÂNĂ

CĂTRE PREȘEDINTELE CONSILIULUI DIRIGENT, SIBIU

Academia Română, care reprezintă de la întemeierea ei unitatea culturală a Românilor de pretutindenea, trimite salutul ei frățesc Consiliului Dirigent și Adunării care a proclamat unirea politică a Românilor din Transilvania, Bănăt și Țara-Ūngurească (înfăptuind), prin actul lor, gîndul statornic al neamului nostru.

Petru Poni m.p., I. Negruzzi m.p., I. Mehedinți m.p., Gr. Antipa m.p., D. Onciul m.p., Dr. V. Babeș m.p., Țițeica m.p., Densușianu m.p., Bianu m.p., A. Lăpădat m.p., Bogdan m.p., V. Pârvan m.p.

„Telegraful Român”, Sibiu, 66, nr. 135, joi, 29 noiembrie/12 decembrie 1918, p. 512.

38

1918 decembrie 1/14, Lugoj. Articolul Amurg și zori, publicat în ziarul „Drapelul”, în care Alexandru Vlahuță consideră ziua proclamării unirii Transilvaniei cu România „zorii” unei lumi noi.

AMURG ȘI ZORI

Popoarele sint duse în visuri. În evoluție, ca și în revoluție — căci ce-i și războiul decît o revoluție în afară? — fiecare popor se mișcă în calea visurilor lui, ca-n trîmba de lumină a unui reflector.

Războiul acesta — ultima răfuială prin argumente explozibile și gaze asfixiante — a fost o ciocnire năpraznică între două lumi de visuri: de-o parte visuri de stăpînire mondială, trufase visuri imperialiste, de un imperialism feroce, întunecat și refractar la orice sentiment omenesc, lacome de cuceriri, de bogății și de triumfuri zgomotoase — de alta visuri de libertate, de largă înfrățire a popoarelor în uriașă muncă pentru înălțarea și fericirea tuturor, generoase visuri de dreptate, cum de la Hristos nu s-au mai rostit, de sfîntă și poruncitoare dreptate, în fața căreia toate puterile și toate măririle pămîntești să se plece.

De-o parte era balaurul înviforat cu limbile lui veninoase și cu ghiarele de oțel, de alta sta arhanghelul cel fără frică, senin și încrezător în biruință, pentru că se știa în slujba dreptății. Dintre aceste două puteri, una — și e uimitor cum atîția n-au înțeles pînă-n ultimul ceas care va fi aceea — trebuia să fie definitiv și pentru todeauna răpusă. Cum și în lumea morală sînt legi nestrămutate, ca și în cea fizică, acei cari au crezut că le vor putea prinde și doborî sub focul tunurilor lor au trebuit să-și primească pedeapsa, izvorită din însăși nesocotita lor greșală.

Acum catastrofala dramă s-a terminat. S-a terminat așa cum se termină conflictul dintre bine și rău în orice tragedie mare. A triumfat Dreptatea. Lumea încă aiurită, ca ieșită din întunecimile iadului, răsuflă ușurată și parcă nu-i vine să-și creadă ochilor. În sfîrșit!...

Iar noi, în viitorul acesta ne-am ales singura cale care ne putea scoate la liman. De altfel, visurile noastre — stîlpul de pară care nu e decît răsfrîngerea în afară a unui mare act de credință — în mod firesc trebuia să ne aducă aici. Aici. Și gîndul mă duce pe cel mai înalt vîrf al Carpaților noștri, îmi fac ochii roată și toate podoabele țării ni se dezvăluiesc într-o lumină de vise, toată mîndra Doinei țară, din cătările Tisei pînă la „marea cea mare“ iat-o acum întregă și lămurită.

Îmi port privirea desfăcută din lacrimi peste hotarele ei, și parcă nu mă încred... Sfintele noastre hotare, cît sînge românesc s-a mai vărsat și pe ele! Cîte rînduri de școlari le-au urmărit cu vîrguța pe harta din părete fără să-și dea seama că dorul și gîndurile lor, trecînd mereu pe acolo, au să sfîrșească odată prin a le desface din ghiarele nedreptății! Și iată că le-au desfăcut, cu vîrguța aceea în care se adunau misterioase din fiecare suflet, din fiecare mîină care o purta pe hartă...

Toate s-au întîmplat așa cum trebuiau să se întîmple. Nici o jertfă n-a fost de prisos, nici o cruzime n-a fost fără învățătura ei. Chiar și îndelungata nehotărîre a luptei, cu astringerea atîtor vieți și cu distrugerea atîtor focare de civilizație, a fost necesară, pentru ca premerearea acestei prăbușiri „cu sunet mare“, cum ziceau bătrînii, să rămînă pururea vie în mintea generațiilor viitoare, ca un strașnic memento: „Adu-ți aminte nebunia Germaniei“.

Mari au fost suferințele pe cari le-am îndurat, dar mare-i și răsplata jertfelor noastre. Poate că niciodată n-a încăput atîta fericire

între hotarele țării ce s-a chemat cîndva „Dacia felix“.

Mult mai curînd de cum credeau vinovații a venit înfricoșata zi a judecății. Iată, am ajuns să vedem cum se sfîșie între ei, ca lupii după ce au isprăvit prada, cei ce pînă ieri jurau pierirea noastră. Cu spaimă fug regii și cîrmuitorii lor și, ca tilharii, se ascund de vederea oamenilor.

Unde-i împăratul falnic ce se lăuda că va zdrobi lumea cu pumnul lui de fier? Cu ce ură s-a fost năpustit și pe țărișoara noastră, s-o șteargă de pe fața pămîntului!

Și iată-l acum învins și umilit, el, cel mai trufaș monarh din cîți a cunoscut istoria, părăsindu-și tronul și împărăția ce nu-l mai încăpea și neștiind unde să-și mai afle un adăpost.

Și pe cînd toți vrăjmașii îngenunchiați gem sub greutatea blestemelor de pretutindeni și a urii ce și-au stîrmit-o cu fărădelegile lor, steaguri de biruință și cîntece de bucurie sărbătorească mărețul act al întregirii neamului Românesc.

Nu, nu e vis ceea ce vedem. A fost vis și s-a făcut realitate.

Ș-acum alt vis ne chiamă pe toți la lucru — unirea cea sufletească, singura care dă neamurilor adevărata mărire și tăria cea nestrîcată de arme.

Fără această unire, toate cîte le-am dobîndit nimica nu înseamnă. Iar unirea aceasta numai pe dreptate se poate așeza [...].

Noi încă nu ne-am spus pe lume cuvîntul nostru. Noi n-am adus partea noastră de contribuție civilizației omenirii: trăim împrăstiați și nu putem lucra într-un cuget. În oamenii noștri mari nu putea vorbi neamul întreg. Eram izvorul răsfirat care nu-și putea strînge undele laolaltă, să-și taie drumul lui spre mare, să-și scrie și el un nume în cartea țărilor. Acum, iată că și viața noastră, după milenare zbuciumări, începe să curgă între malurile ei. Nici o undă, nici un strop să nu se mai risipească fără de folos.

Sîntem riul tînăr care n-a ajuns încă la mare. Toate gîndurile și toate brațele o singură putere vie să alcătuiască de azi înainte.

De la muncitorul cu sapa pînă la muncitorul cu condeiul, toți să-și ia locul în oastea cea mare a luptei pentru întărirea și înălțarea neamului, a sfintei lupte care adesea cere mai multă uitare de sine și mai susținută vitejie

decît războiul, pentru că de greutatea ei nu mai moartea te dezleagă.

Îndărătul nostru e o lume pe care se lasă amurgul, cel din urmă amurg. Înaintea noastră mijesc zorii zilei pe-o lume nouă.

Al. Vlahuță

„Drapelul“, Lugoj, 18, nr. 129, 1 (14) decembrie 1918, p. 1.

39

1918 decembrie 2/15, Sibiu. Chemarea Partidului Social-Democrat din Ardeal, intitulată *Către poporul muncitor român!*, exprimînd ideea că socialiștii văd în desăvîrșirea unității poporului român premisa indispensabilă a „nimicirii oricărei stăpîniri de clasă și pentru înfăptuirea societății socialiste“.

CĂTRE POPORUL MUNCITOR ROMÂN!

Tovarăși!

Fraților!

După sute de ani de robie națională și socială a neamului nostru din Ardeal, Banat și Tara Ungurească, a sosit acum timpul desrobirii. Veacuri de-a rîndul am fost asupriți în modul cel mai neomenesc din partea clasei stăpînitoare maghiare. Voiau să ne nimicească. Dar iată că acei tirani care au săpat groapa pentru noi au căzut ei întrînsa. Iar noi, în urma prigonirii barbare, ne-am oțelit puterile și sîntem acum mai tari și mai conștienți decît oricînd altădată.

Neamul românesc, de la ivirea sa în istorie, a fost unul dintre cele mai nenorocite neamuri. A fost de-a pururea primejduit și încălcat în picioare de toate semințiile barbare cari s-au năpustit asupra Europei. Românilor nu le-a fost dată puțința de-a vieții într-un singur stat unitar, ci împărțiți fiind sub cinci stăpîniri străine, în tot locul ei erau asupriți și disprețuiți, în tot locul erau împiedicați în dezvoltarea lor firească. Noi, românii din Ungaria, știm foarte bine ce a însemnat pentru noi stăpînirea străină. Știm și aceea că războiul provocat de monarhia austro-ungară în vara anului 1914 avea mai cu seamă scopul de a întări pe vecii vecilor asuprirea noastră și a tuturor celorlalte neamuri conlocuitoare.

Dar războiul nu s-a isprăvit așa cum voiau cei care l-au pus la cale. Militarismul german

și austro-ungar a ieșit înfrînt și îngenunchiat din luptă, iar prin învingerea Ententei a răsărit soarele libertății pentru toate națiunile asuprite și subjugate. Întreaga clădire a vechii monarhii austro-ungare s-a prăbușit acum prin aceasta și toate popoarele ținute pînă aci cu puterea armeei în cadrele acestei monarhii au devenit acum libere și de sine stătătoare. Astfel ni s-a deschis și nouă românilor calea de a hotări singuri asupra sorții noastre. Ca o urmare firească a evenimentelor acestora a venit apoi *Adunarea de la Alba Iulia*, la care reprezentanții întregului neam românesc din Transilvania, Banat și Ungaria s-au adunat și au hotărît înfăptuirea vechiului nostru ideal, *unirea tuturor românilor*.

La această adunare istorică au luat parte și reprezentanții partidului nostru, contribuind și dinșii prin votul lor la aducerea hotărîrii. *Era de datoria lor să facă aceasta*, căci chiar social-democrația recunoaște dreptul fiecărui neam de a se dezvolta nestîngherit în cadrele sale naționale. Și noi cari am luptat pînă acum și am jertfit muncă fără preget pentru desrobirea atît națională, cît și socială a neamului românesc *nu ne putem uita de trecut și nu ne putem împotrivi atunci cînd a fost vorba de realizarea desrobirii naționale*. Dar am făcut-o aceasta și *pentru ca mai tîrziu, cu atît mai ușor să putem lupta pentru nimicirea oricărei stăpîniri de clasă și pentru înfăptuirea societății socialiste*.

Cum însă desrobirea națională e numai o floare stearpă dacă nu merge împreună cu îndreptățirea socială, cu ridicarea poporului la o treaptă de viață mai înaltă, de aceea *la Alba Iulia pe lingă unire s-a hotărît și înfăptuirea celor mai democratice și mai drepte legi*, cari vor contribui la fericirea întregului popor. Nu putem fi învinuiți, deci, că ne-am despărțit de Ungaria republică, alăturîndu-ne la România reacționară, *deoarece Adunarea Națională a enunțat pe seama noastră tot aceleași drepturi și libertăți ce le acordă și guvernul maghiar*.

Suntem siguri că tovarășii vor înțelege și vor aproba ținuta noastră la Adunarea Națională. Ei vor primi cu liniștire și faptul că doi dintre tovarășii noștri au fost delegați în Consiliul Dirigent, care este azi guvernul Ardealului, și-n sinul căruia vor avea puțința de a lucra după convingerile lor socialiste pentru binele și fericirea întregului popor muncitor.

Dar să ne dăm seama că azi ne aflăm nu mai la începutul unei epoci noi. Să înțelegem

că soarta noastră în viitor va atârna în primul rînd de la noi înșine. Dacă vom fi destul de energici și destul de conștienți, vom putea în timpina orice greutate, în caz contrar vom fi pierduți. De aceea să ne punem acum pe lucru, să ne organizăm cu toții în partidul social-democrat ca, formînd o tabără puternică, să aibă respect oricine.

Din noul centru al mișcării noastre din Sibiu, începem acum munca și lupta pentru dezrobirea desăvîrșită a proletariatului român.

Tovarășii să asculte glasul nostru și să ne urmeze.

Cu salut frățesc,

Comitetul conducător al Partidului
social-democrat din Ardeal.

„Adevărul“, Sibiu, 14, nr. 48., 15 decembrie 1918,
p. 1.

40

1918 decembrie 6—19/13—26, Sibiu. „Telegraful Român“ reproduce desfășurarea lucrărilor primului congres al inginerilor români, în care corpul tehnic a discutat măsurile ce se impun pentru dezvoltarea economică, socială și culturală a României.

CONGRESUL INGINERILOR ROMÂNI

Primul congres al inginerilor români s-a deschis ieri, luni, la orele 10 în sala festivă a Palatului Național din Sibiu.

Au venit aproape toți inginerii români, risipiți de urgia stăpînitorilor păgîni prin toate colțurile fostei Ungarii, au venit adunecînd razele libertății, răsăritului minunat al neamului românesc, au venit ca în lumina înviorătoare să muncească, să-și pună toate energiile în slujba României mari, în slujba fericirii neamului românesc.

Se creează tehnica română și prin ea industria română. Bogățiile Ardealului vor fericii de azi înainte numai neamul românesc. Și Ardealul e belșug de bogății, de comori necunoscute.

Sala festivă, cu icoana duiosului crai al munților, martirul idealului nostru, *Avram Iancu*, încadrată în tricolor și cetina bradului, e plină de ingineri și oaspeți. Ingineri sînt aproape 130.

La 10 ore, inginerul *V. Vlad* deschide ședința, mulțumind pentru interesul viu și conștient ce-l manifestă prin o afluență numeroasă față de cauzele mari ale neamului. Propune și adu-

narea aclamă de prezenți on(orifici) pe Dr. *Romul Boilă*, ministrul de comunicație, și pe inginerul *P. Bălaj* din Caransebeș, de președinte al congresului pe ing. *Negruțiu*, vicepreședinti *N. Itu* și *V. Vlad*, de notari pe *Adrian Suciu* și *Andrei Crăciun*, iar de membri verifikatori ai proceselor-verbale : *Imbăruș* și *R. Pop*.

Inginerul *Negruțiu*, ocupînd scaunul prezidial, mulțumește în cuvinte alese pentru încredere, arată pe scurt silințele ce a făcut încă înainte de război pentru organizarea inginerilor, cari silințe, din cauza prigonilor, au succes numai în parte, organizîndu-se sub aripile Asociațiunii. Fixează în mod lămurit datoria inginerului român, și, deschizînd ședința, salută pe oaspeți : colonelul armatei române *Băncilă*, președintele Asociațiunii *Andrei Bărseanu*, *Osvada*, dr. *Moldovanu*, *Victor Tordășianu*, președintele mese-rișilor din Sibiu, etc. [...]

În numele Asociațiunii, prez(identul) *Andrei Bărseanu* salută primul congres al inginerilor români prin următoarea vorbire :

D-le președinte,

D-lor membri ai congresului !

Dați-mi voie a vă saluta în numele „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român“, ale cărei localuri au cîns'ea a găzdui primul Congres al corpului tehnic român de dincoace de munți.

Ne aflăm, d-lor, la începutul unei epoce nouă în viața poporului nostru.

Prin unirea pentru vecie a Ardealului, Banatului și a părților Tării Ungurești locuite de neamul nostru cu restul Daciei de odinioară într-un singur stat mare românesc, — unire decretată cu atita însuflețire în Marea Adunare Națională de la Alba Iulia și care, sîntem pe deplin încredințați, va afla aprobarea lumii întregi în Congresul de pace, — ni se deschid orizonturi nouă, nouă terenuri de activitate pentru viitor.

Fiind de aici înainte noi înșine stăpîni în casa noastră și ne mai avînd a ne împedeca de barierele de tot felul ce ne stau în cale pînă acum, ne putem croi viitorul cum ne arată geniul națiunii noastre și cum pretind interesele noastre naționale, avînd puțința, dar totodată și datorința, a ne valida facultățile cu care sîntem înzestrați de la natură și pe care le-am moștenit de strămoșii noștri, și astfel a contribui la progresul general al omenirii.

Avînd de acum înainte Statul nostru și fiind liberi a dispune noi înșine de soarta noastră,

ni se dă posibilitatea a ne dezvolta pe toate terenele: politic, social, economic și cultural, și a dovedi lumii ce putem și ce prețuim.

Între aceste terene de muncă ce ni se deschid în toată libertatea, terenul tehnic, în care știința se îmbrățișează cu praxa, arta cu măiestria, de bună seamă nu este cel din urmă.

Mai cu seamă astăzi, în secolul electricității, al aviațiunii și al transformării puterilor, științele tehnice au luat un avânt nemaipomenit, dovadă mărețele construcțiuni ale timpurilor mai nouă, cum sînt: canalul de la Suez și de la Panama, tunelele de la St. Gotthard și de la Simplon, podurile de la Brooklyn, Niagara aduc și vor aduce omenirii servicii așa de însemnate.

Păcat că în anii din urmă ni-a fost dat a vedea spiritul omenesc încordindu-se, în locul acestor lucrări folositoare, cu *tehnica distructivă* — dacă-mi permiteți a o numi astfel, — și iscodind sutele de submarine temute de vasele pacifice comerciale, tunurile uriașe, care bat la 100 km. depărtare, explozibilele cele mai strașnice, gazurile înecăcioase și otrăvitoare, care, toate, la un loc, au pus capăt atîtor vieți omenești și au nimicit atîtea averi.

Să sperăm, însă, că această regretabilă răătăcire a minții și a instictelor omenești va fi fost cea din urmă și că de aici înainte popoarele vor afla formula potrivită pentru inaugurarea unei conviețuiri și colaborări pacifice între ele, și că singura rivalitate între neamuri va fi aceea de a ajunge care de care mai departe pe cărarea nesfîrșită a progresului!

Cît ne privește pe noi, românii din aceste părți ale României întregite, trebuie să mărturisim că pînă acum, în urma împrejurărilor nefavorabile în care am trăit, n-am putut dovedi pe terenul științelor și lucrărilor tehnice ceea ce am fi putut produce după numărul nostru și după talentele cu care sîntem înzestrați.

E drept că și între noi s-au ivit capete distinse și spirite iscoditoare ca, bunăoară, un inginer I. Baiulescu, un Vuia, un Aurel Vlaicu, dar aceștia, și alții ca și dinșii, nu și-au putut desfășura facultățile lor aici între noi, ci au trebuit să-și caute norocul în alte părți. Cei-lalți, cari au mai rămas la vatra pămîntescă, s-au pierdut, cei mai mulți, în marea de slujbași de alte neamuri, unde, în loc de răsplată și de recunoștință, se alegeau de cele mai multe ori cu cîte o căutătură peste umăr și cu exclamarea de dejositoare compătimire: Pagubă,

că e român!... Și numai puțini de tot au avut prilej să arate lumii, și îndeosebi la ai lor, cine sînt și ce pot.

Avem însă bună nădejde că de aici înainte, în Statul nostru românesc, lucrurile se vor schimba în scurtă vreme. [...]

Și îndeosebi pentru tehnicii noștri cu pregătire corespunzătoare și dornici de muncă, ținuturile în care viețuim oferă terenele cele mai largi de activitate.

Apele bogate de munte așteaptă a fi prefăcute în energii, și care să pună în mișcare moarele, ferăstraiele, diferitele uzine, și să producă curenți electrice de milioane puteri de cai, râurile cele mari doresc a fi regulate cît mai curînd, ca să se pună în serviciul comerțului; minele bogate de cărbuni, sare, metale și alte materii mineralice, ce zac în sinul pămîntului, așteaptă să fie dezgropate și exploatare, gazele subpămîntene, o bogăție puțin cunoscută pînă acum a frumosului nostru Ardeal, abia apucă să aducă folos omeniei, luminînd, încălzînd și oferînd putere mișcătoare; pădurile ce împodobesc coborișurile munților noștri doresc să fie mai bine îngrijite și folosite în mod mai rațional; multe văi pitorești, puțin cunoscute pînă acum, ar voi să-și dovedească frumusețile, străbătute fiind de vreo linie ferată sau, cel puțin, de vreun tramway electric și lăsînd să mai odihnească căluseii oamenilor noștri de la munte; în multe locuri cărămidăriile și cuptoarele de var ar trebui mărite, și pe lîngă ele, ar trebui vrăjite din pămînt multe alte uzine industriale.

Iată atîtea și atîtea întreprinderi, care se oferă energiei și priceperii tehnicilor noștri și care li-ar putea aduce foloase însemnate nu numai lor, ca particulari, ci poporului nostru întreg, întrunind la nouă ramuri de muncă pe cei ce nu se pot hrăni destul de bine ca plugari sau ca economi de vite și dînd prilej capitalelor noastre, multe puține, cîte le avem, să fie întrebuințate spre lucrări de folos obștesc și să nu mai aștepte și de aici înainte dobînzile datorărilor, care abia își încurcă viața, veșnic fiind în primejdie a-și pierde petecul de pămînt sau căsuța pe care și-au luat împrumutul.

Luînd în mină oamenii noștri cu pregătire tehnică aceste întreprinderi, — la început, poate cu ajutorul Statului, sau la caz de nevoie, chiar cu ajutorul capitalelor străine, — în scurtă vreme Ardealul nostru, care cu greu va fi în stare a ținea piept cu plugăria sa agriculturii cu mult mai extinse din Țara Românească [...],

va putea ajunge o țară industrială, și astfel "nuturile românești se vor putea ajuta unul pe altul, emancipându-se tot mai mult de influența străină.

Lucrări de acestea mari, însă, sau, mai bine zis, complexe de lucrări nu se pot face cu succes prin încercări izolate sau pe dibuite, ci trebuie dirijate după un sistem anumit, întrebându-se peste tot oamenii cei mai potriiviți și mijloacele cele mai corespunzătoare.

De bună seamă, la unele dintre ele va interveni și va da mână de ajutor însuși Statul, avînd în vedere interesele totalității cetățenilor; la altele, unde nu ajung particularii, vor fi chemați să lucreze împreună oamenii de specialitate.

De aceea mă bucur cînd văd astăzi în pragul vieții nouă ce avem s-o începem noi, românii, pe tehnicii noștri și pe alți bărbați, — cei mai mulți oameni tineri, — de ocupațiuni înrudite, întruniți în acest congres, — prima întrunire mai mare a tehnicilor noștri, cît îmi e mie cunoscut — și căutînd să-și dea seama de problemele ce-i așteaptă în viitor, în cadrele Statului Român întregit, gata fiind a ne ajuta unii pe alții și împreună a contribui la înaintarea economică și culturală a neamului din care facem parte.

Întrunirea aceasta a d-voastră, d-lor, cît o înțeleg eu, nu are de scop a ocroti numai interesele de breaslă, stabilind legături cît mai strînse între cei ce lucră cu compasul și cu triunghiul, ci are în vedere scopuri cu mult mai înalte și probleme cu mult mai largi.

Ea țintește o reformă radicală a vieții acesteia economice, o îndeplinire a energiilor spre tărîniuri nouă de muncă, o regenerare materială a neamului deodată cu cea morală și, prin acestea împreună, o întărire, o înălțare a națiunii noastre.

Modesta noastră industrie națională, pînă acum numai în fașă și mărginindu-se aproape numai la cultivarea cîtorva ocamuri de meserii, d-voastră voiți s-o creșteți, s-o dezvoltați și s-o prefăceți într-o ramură de ocupațiune puternică, menită să ne asigure independența materială.

Prin înmulțirea și perfecționarea mijloacelor de comunicațiune și a întocmirilor de transport voiți mai departe să dați avînt comerțului nostru românesc, ca astfel nici în această privință să nu mai rămînem robi ai altora.

Și avînd în vedere aceste mărețe probleme, negreșit va trebui să vă cugetați și la lumina poporului nostru.

Prin scrieri de popularizare, prin conferințe publice, prin expozițiuni de instrumente, modele și desecursuri veți căuta să deșteptați în poporul nostru interesul pentru științele exacte și îndeosebi pentru aplicarea lor la îndemînările tehnice. Și cine știe!... În urma silințelor d-voastră, poate și la noi se va ivi vreun Palissy, vreun Stephenson, vreun Toma Edison sau vreun Marconi, căci, în adevăr, multe talente sînt ascunse în sinul poporului nostru, dar, din nenorocire, pînă acum cele mai multe din ele s-au stins, fără să-și poată da rodul ce-l puteau produce dacă ar fi avut oarecare îngrijire.

Mai presus de toate, însă, veți îngriji ca, prin cultivarea mai intensivă în școalele secundare a studiilor reale și prin înființarea școalelor de diferite meserii în locuri potrivite să se îndrepte privirile tineretului nostru asupra unui teren așa de productiv, dar pînă acum cu totul neîngrijit, și să perfecționați începuturile primitive, dar totuși destul de ingenioase și de un gust vrednic de admirat, ale industriei noastre de casă.

Toate aceste lucrări, pe care le-am amintit pînă acum și care merită sprijinul oricărui român de inimă, se pot face în legătură cu însoțirea noastră culturală, cu „Asociațiunea” noastră, care îmbrățișează în cadrele activității sale tot ce poate contribui la înaintarea culturală și economică a poporului nostru. Spre acest scop s-au întocmit și secțiunile literare și științifice, din care face parte și secțiunea tehnico-industrială.

„Asociațiunea” noastră are menirea a fi un rezervoriu, o „casă a apelor”, — cum zicea unul din vechii noștri poeți de la începutul veacului trecut, — în care se adună vinele de cristal fluid din toate părțile Ardealului nostru ocolit de munți, ca apoi din noi să se împrăstie în toate părțile, în toate ținuturile românești, ducînd cu sine viață, rodire și binecuvîntare.

Astfel, cînd mi-ați făcut cîinstea a vă întruni în localurile „Asociațiunii”, n-ați făcut altceva decît ați stabilit legătura între d-voastră, inginerii și ceilalți tehnici români, și între ceilalți intelectuali, ca împreună să contribuim la înălțarea materială, culturală și morală a poporului nostru.

Fiți bineveniți la noi, deci, și încununat fie lucrările acestui Congres cu succesul cel mai desăvîrșit ! [...]

Congresul se constituie în 9 secții de specialitate, pentru a studia chestiunile și a face propuneri de muncă pentru viitor.

Hotărârile luate pe temeiul lucrărilor secțiunilor sînt următoarele :

1. S-a cerut Consiliului Dirigent instituirea unui birou tehnic superior compus din bărbații cei mai experți pentru darea afacerilor tehnice de sub guvernămîntul vechi.

2. S-a propus înființarea de cursuri pentru complinirea acelor oficanți de naționalitate străină care și-ar părăsi posturile.

3. Fiecare secție a elaborat un plan de serviciu pentru preluarea imperiului în ce privește uzinele, oficiile și stabilimentele de pe teritoriul nostru, ținînd cont de pregătirile și specializările singuraticilor ingineri.

4. Secția de căi ferate a arătat pe unde e necesar să se construiască căi ferate noi, ca astfel să se desființeze sistemul de gravitație către Budapesta într-un sistem ce gravitează pentru Carpați la Odesa, Constanța și la Dunărea navigată.

S-au mai propus linii ferate periferiale peste părțile sălăgene, bihorene, Ilia-Lugoj-Orșova, apoi căi ferate economice, funiculare.

5. Transferarea oficanților tehnici de pe teritoriu străin pe teritoriu românesc prin schimb.

6. În afacerile de poștă, telegraf, căi ferate să se ajungă în timpul cel mai scurt la unificarea cu organizația întregii României, în care scop să se trimită comisiuni la forurile competente din București.

7. Să se exploateze cît mai grabnic forțele hidraulice, care vor forma monopolul de stat, fiind aceste absolut necesare. An de an se pierde 1/2 miliard venit erarial prin faptul că puterea hidraulică pe care o avem în valoare de 800 000 cai se scurge degeaba.

8. În urma abundenței și eftinității de energie electrică se propune electrificarea trenurilor, a tuturor fabricilor, introducerea (de energie) electrică la fiecare industrie și fiecare casă.

9. Se fac propuneri concrete pentru executarea tehnică a reformei agrare. Lucrările pregătitoare să se înceapă încă acum, ca la primăvară să se înceapă parcelarea propriu-zisă a celor 2740 bunuri mari.

10. Consiliul Dirigent să recunoască că părțile noastre deluroase și muntoase sînt menite să devină provinciile industriale ale României mari și, în consecință, să facă legile și dispozițiile de lipsă ca industria noastră să fie sprijinită cu toate mijloacele posibile.

11. Se cere înființarea de școli industriale și naționalizarea celor existente.

12. Se cere sprijinirea industriei de casă.

13. Capitalele străine, care pornesc către ținuturile noastre, să fie selecționate.

14. Industriașii să fie scutiți de serviciul militar.

15. Muncitorimii să i se asigure părți din veniturile curente ale întreprinderilor.

16. Întreprinderile străine să fie puse sub controlul Reuniunii Tehnicilor Români, impunându-li-se să angajeze cel puțin 50% funcționari și muncitori români. În aceste întreprinderi să fie angajați atît statul, cît și românii ca persoane private prin capitalele lor.

17. Pentru sprijinirea întreprinzătorilor români, să se înființeze o bancă industrială în stil mare, care să servească prin împrumuturi pe întreprinzătorii noștri vizați.

18. În economia de lemne să se introducă un nou sistem, care să investeze capitale însemnate pentru a zidi fabrici de parchete, mobile, ferestraie, fabrici de buți, stabilimente de destilațiuni chimice și de cărbuni de lemn. Sistemul vechi al exploatării fără considerare să fie sistat.

19. Deoarece 80% a minelor și stabilimentelor aparținătoare statului discompus sînt pe teritoriul nostru, se cere cea mai mare severitate la lichidarea propriu-zisă.

20. Deoarece straturile cunoscute de cărbuni ne dau o cantitate medie numai cam pe 230 ani, va trebui să se cruțe cu cărbunii și va trebui să se exploateze gazurile pămîntene din Ardeal în foruri de monopol. Monopolizarea să se facă acum cu ocazia lichidării.

21. Luarea sub monopol a fierului și magnezului încă e necondiționat de lipsă, deoarece cantitățile cunoscute ne dau piatră numai pe 120 ani. Tot astfel și aluminul va trebui să formeze monopolul statului.

22. Exploatarea metalelor nobile să se facă prin participarea capitalului.

23. Se cere transformarea Școalei de poduri și șosele din București în o politehnică, cu toate ramurile, și anume cea de silvanistică, montanistică, chimie, arhitectură, electrotehnică și inginerie. Statul să dea burse tinerimii pentru universități și uzine din străinătate.

24. Se înființează „Reuniunea Tehnicilor Români”, cu sediul în Sibiu, pe seama inginerilor diplomați și pentru cei în aplicație, pentru întreprinzători, oficanți tehnici și pentru suboficerii de poștă, telegraf și căi ferate.

25. Se va edita o revistă a „Reuniunii Tehnicilor Români” și se vor tipări manuale, cărți etc.

Membrii „Biroului tehnic superior” instituit la propunerea șefului resortului comunicației au fost aleși de Congres :

La căi ferate : L. Bohățiel, suplent L. Marinescu ;

la silvanistică ; M. Ittu, suplent Baiu Crăciun ;

la montanistică : V. Lazar, suplent Ioan Andrea ;

la mecanică : C. Mesarosiu, suplent Silviu Cristea ;

la ape : R. Oprean, suplent Stan Vidrighin ;

la poștă și telegraf : Aug. Maior, suplent dr. Victor Pocol ;

la parcelări : A. Stoia, suplent Laurian Giurgiu ;

la statistică : I. F. Negruțiu.

Membri ordinari ai Comitetului dirigent al „Reuniunii Tehnicilor Români” înființat de Congres au fost aleși cu mandat pe un an : d-nii Ioan F. Negruțiu, Mihail Ittu, Rudolf Oprean, Vasile Lazar, Victor Tordosianu și Victor Vlad ; membri suplenți d-nii L. Bohățiel, Olteanu, Zeicu și Gorun, iar secretar d.i. Victor Vlad.

„Telegraful Român”, Sibiu, 66, nr. 140, joi, 6/19 decembrie 1918, p. 521—522, nr. 142, marți 11/24 decembrie 1918, p. 525—526, nr. 143, joi, 13/26 decembrie 1918, p. 581.

41

1918 decembrie 7/20, Sighet. Articolul 22 noiembrie 1918 publicat de ziarul „Sfatul” referitor la atmosfera sărbătorească în care s-a constituit sfatul comitatens în Maramureș.

22 NOVEMBRIE 1918

A fost ziua cea mai frumoasă, cea mai aleasă a Maramurășului românesc s-au adunat românașii din toate satele comitatului, ca la un semn, cu steaguri, cu cocarde în tricolor românesc. Eram adunați 5—6.000 de oameni, fiștecare cu dor sfânt de inimă. Cu dorul arzător de a arăta lumii întregi că neamul românesc din Maramurăș știe să-și croiască viitorul, știe să-și aleagă oamenii, și mai ales vrea să dovedească că stă ca stinca pe lângă marele sfat național românesc. Buna rânduială ce o am ținut cu toții a fost ca în poveste. Chiar și străinii au

recunoscut că ne-am purtat cu toată cinstea. Însuflețirea a fost la culme.

Cuvintele ce s-au spus, toate erau rupte din inima noastră. Și cînd părintele din Săpînța, Balea, l-a jurat pe președintele sfatului comitatens, Dr. Vasile Chindriș, sub steagul și pe steagul românesc — bucuria ne-a fost fără margini. Lacrimi în ochi și bucurie pe fețele tuturor vestiau că ni se împlinește „visul neîmplinit” al moș-strămoșilor noștri.

Cinste și recunoștință să cuvin celor ce au ostenit ca 22 nov. 1918 să fie temelia noii vieți a româniei din Maramurăș.

Hotărârile adunării, aduse cu unire desăvîșită, au arătat drumul pe care avem să mergem. S-au ales membrii sfatului comitatens. Președintele ales a dat lămuririle de lipsă pentru întemeierea sfaturilor sătești și, cîntînd cîntarea noastră națională „Deșteaptă-te, române”, jucînd cu foc, pe lângă celea mai frumoase nădejdi, ne-am depărtat la vetrele noastre, pentru a zidi lumea nouă, ce s-a început.

Am pus pe hîrtie numai foarte puțin din ziua măreață, înălțătoare, avem însă nădejdea și hotărîrea că, în viitorul apropiat, și mai amănunțit vom da seama despre celea întimplate în 22 nov.

Mulți n-au putut fi de față pentru că greul vieții adesea nu iartă — și pe aceștia însă dorim să-i facem părtași — după putință — bucuriei ce o am avut, fiindcă știm că întregul neam românesc din Maramurăș atunci dinpreună cu noi a sărbătorit.

„Sfatul”, Sighet, 1, nr. 1, 7/20 decembrie 1918.

42

1918 decembrie 29/1919 ianuarie 11, Sighișoara. Ziarul de limbă germană „Schässburger Zeitung” reproduce Proclamația solemnă prin care Adunarea națională a sașilor a hotărît, în ziua de 8 ianuarie 1919, la Mediaș, alipirea acestei naționalități la România.

Feierliche Proklamation der sächsischen Nationalversammlung.

Anschluss an das Königreich Rumänien.

An unser Volk !

Der erweiterte sächsische Zentralausschuss vereint mit dem deutsch-sächsischen Nationalrat für Siebenbürgen als die berufene Vertretung des siebenbürgisch-sächsischen Volkes hat am

8. Januar 1919 in Mediasch einstimmige folgende Entschliessung gefasst :

Die Weltereignisse haben für das Gebiet, auf dem das Volk der Siebenbürger Sachsen vor fast 800 Jahren seine Heimat begründet hat, neue Tatsachen geschaffen. König Ferdinand von Rumänien hat in seinem Dekrete vom 27. Dezember, 1918 die Herrschaft über dieses Gebiet biet ausgesprochen und angetreten. Der zahlreichste Volksstamm Siebenbürgens und der angrenzenden Teile Ungarns aber hat in seiner Karlsburger Nationalversammlung den Anschluss an Rumänien erklärt. Durch die Vereinigung Siebenbürgens und der von Rumänen bewohnten Teile Ungarns mit Rumänien wird ein Gesamtgebiet geschaffen, dessen Zusammengehörigkeit in den ethnographischen Verhältnissen begründet ist.

Angesichts dieser Tatsachen und in der Ueberzeugung, dass sich hier ein weltgeschichtlicher Vorgang vollzieht, spricht das sächsische Volk in Siebenbürgen, indem es sich auf den Boden des Selbstbestimmungsrechtes der Völker stellt, seinen Anschluss an das Königreich Rumänien aus und entbietet dem rumänischen Volke seine brüderlichen Grüsse und herzlichen Glückwünsche zur Erfüllung seiner nationalen Ideale.

Das sächsische Volk Siebenbürgens trägt damit nicht nur der weltgeschichtlichen Entwicklung Rechnung, sondern auch dem innern Rechte des rumänischen Volkes auf Vereinigung und Staatenbildung und spricht die zuversichtliche Erwartung aus, dass sich das rumänische Volk und der rumänische Staat, dem das sächsische Volk seine altererbte Tüchtigkeit zur Verfügung stellt, sich ihm gegenüber immer durch vornehme und gerechte Gesinnung leiten lassen wird. Das sächsische Volk, das Jahrhunderte hindurch eine verfassungsmässige Selbstverwaltung besass, die ihm entgegen feierlicher und gesetzlicher Zusicherung widerrechtlich entzogen wurde, erwartet ferner, dass es ihm niemals unmöglich gemacht werde, sich als eine ihres Volkstums bewusste nationale und politische Einheit in aller Zukunft zu behaupten und zu entwickeln in der Voraussetzung, dass der neue Staat ihm alles gerne bieten und geben wird, was es als seine Lebensbedingungen ansieht.

Ein Gewähr hierfür sieht es in den Karlsburger Beschlüssen der rumänischen Nationalversammlung, in denen ausgesprochen ist, dass jedes Volk sich in seiner Sprache und durch seine Söhne leiten, unterrichten, verwalten und rechtsprechen und in Gesetzgebung und Regie-

rung die entsprechende Vertretung erhalten soll, die für Kirche und Schule Autonomie gewährleisten und überhaupt eine gerechte und wohlwollende Berücksichtigung aller freiheitlichen, nationalen, politischen, wirtschaftlichen und kulturellen Rechte der Völker und damit auch unseres Volkes verbürgen.

Das sächsische Volk stimmt ferner dem Beschlüsse der Karlsburger Nationalversammlung zu, wonach auf dem Friedenskongress die Gerechtigkeit und die Freiheit für die grossen und die kleinen Nationen gleichmässig gesichert werden sollen, und sieht darin eine dauernde Bürgschaft für den Frieden der Völker.

Es hofft und wünscht, dass auch die übrigen deutschen Volksgenossen im neuen Staate sich seinem Vorgehen anschliessen werden und spricht die Erwartung aus, dass die Rechte, die ihm gebühren, auch den übrigen Deutschen zuerkannt werden und dass die völkische und politische Zusammengehörigkeit aller Deutschen in dem neuen Staat anerkannt wird.

Im vollen Bewusstsein der Bedeutung seines Entschlusses betrachtet sich das sächsische Volk von heute an als ein Glied des rumänischen Reiches, seine Söhne und Töchter als Bürger dieses Staates. Es bittet Gott, dass er den verantwortungsvollen Schritt, den es zu tun sich verpflichtet fühlte, zum Guten lenke und mit seinem Segen begleite.

Mediasch, 8. Januar 1919.

Die sächsische Nationalversammlung.

„Schässburger Zeitung“, Sighişoara, 47, nr. 3, 11. Januarie 1919, p. 10.

TRADUCERE :

PROCLAMAȚIA SOLEMNĂ A ADUNĂRII NAȚIONALE SĂSEȘTI

Unirea la Regatul României.

Către poporul nostru.

Comitetul central lărgit săsesc, împreună cu Consiliul național german-săsesc pentru Transilvania ca reprezentant autorizat al poporului săsesc transilvănean, a adoptat în unanimitate la 8 ianuarie, în Mediaș, următoarea rezoluție :

Evenimentele mondiale au creat situații noi pe teritoriul pe care poporul sașilor transilvăneni și-a întemeiat cu aproape 800 de ani în urmă patria sa. Regele Ferdinand al României, prin decretul său din 27 decembrie 1918, a proclamat și instituit autoritatea românească asupra

acestui teritoriu. Poporul cel mai numeros din Transilvania și din părțile învecinate cu Ungaria a proclamat în Adunarea sa Națională de la Alba Iulia unirea sa cu România. Prin unirea cu România a Transilvaniei și a părților Ungariei locuite de români se formează un teritoriu unitar a cărui omogenitate se întemeiază pe criteriul etnografice. Avînd în vedere faptul acesta și din convingerea că acesta este un eveniment istoric de importanță mondială, poporul săsesc din Transilvania, bazîndu-se pe dreptul popoarelor la autodeterminare, proclamă unirea cu regatul României și transmite poporului român salutul său frătesc și urările sale cordiale pentru realizarea deplină a idealului său național.

Prin aceasta, poporul săsesc din Transilvania ia în considerare nu numai evoluția istorică mondială, ci și dreptul inalienabil al poporului român de a se uni și de a-și forma statul și declară că este ferm convins că poporul și statul roman, cărora poporul săsesc le pune la dispoziție virtuțile sale ereditare vor nutri întotdeauna față de el cele mai nobile sentimente de echitate. Poporul săsesc, care de-a lungul secolelor a avut o administrație autonomă constituțională de care a fost privat în mod ilegal și în contradicție cu asigurările oficiale, așteaptă ca niciodată de acum încolo să nu mai fie împiedicat să-și afirme și să-și dezvolte conștiința unității naționale și politice și că noul stat îi va oferi în viitor de bună voie tot ceea ce el va considera indispensabil pentru existența sa.

El vede o garanție în acest sens în hotărîrile Adunării Naționale române de la Alba Iulia, care proclamă dreptul fiecărui popor de a fi condus, instruit, administrat și de a beneficia de justiție în limba sa și prin conaționalii săi, de a fi reprezentat proporțional atît în adunările legislative cît și în guvern și care garantează autonomia bisericii și școlii și mai ales o corectă și binevoitoare respectare a tuturor drepturilor liberale — naționale, politice, economice și culturale — ale popoarelor și deci și ale poporului nostru.

Poporul săsesc aprobă apoi hotărîrea Adunării Naționale de la Alba Iulia potrivit căreia congresul de pace va trebui să asigure dreptatea și libertatea deopotrivă pentru națiunile mari și mici și vede în această hotărîre o garanție durabilă pentru pacea între popoare.

El speră și dorește ca, urmînd exemplul său, ceilalți conaționali germani să se unească și ei cu noul stat, încrezători fiind că drepturile ce

i se acordă vor fi atribuite și celorlalți germani și că unitatea etnică și politică a tuturor germanilor va fi recunoscută în noul stat.

Pe deplin conștient de importanța hotărîrii sale, poporul săsesc se consideră de acum încolo o parte a statului român; el consideră pe fiii și fiicele sale cetățenii acestui stat. El roagă pe Dumnezeu să binecuvînteze și să încununeze cu succes pasul plin de răspundere pe care poporul săsesc s-a simțit dator să-l facă.

Mediaș, 8 ianuarie 1919.

Adunarea națională săsescă.

43

1919 ianuarie 3/16, București. Articolul intitulat *Declarația sașilor*, din „Neamul Românesc”, în care Nicolae Iorga salută adeziunea sașilor la actul unirii Transilvaniei cu România și evocă unele momente ale relațiilor româno-săsești.

DECLARAȚIA SAȘILOR¹

Considerăm ca un act de cea mai mare însemnătate pentru siguranța și viitorul stăpînirii noastre în Ardeal declarația, făcută la Mediaș, în ziua de 8 ianuar stil nou, de cele două asociații, care reprezintă pe sașii din Ardeal.

Ea începe constatînd că în țara unde ei au rost național vechi de opt veacuri, „evenimentele mondiale au creat situații nouă”. Adaugă că Ardealul și părțile anexe formează „teritorii naționale bine determinate prin împrejurări etnografice” și că românii sînt „poporul cel mai numeros al Transilvaniei și al Ținuturilor locuite de români, în care se găsesc și elemente maghiare”. Recunosc deci ca îndrituită hotărîrea de la Alba-Iulia și decretul-lege următor dat de regele Ferdinand, acte istorice care decurg din „drepturile naționale ale poporului român la unirea sa și la întemeierea Statului său”, „aduc la îndeplinire un vechi ideal” și fac parte din desfășurarea firească a istoriei lumii.

Așa fiind, „noi, poporul săsesc din Transilvania, declarăm alipirea noastră la regatul României și adresăm poporului român salutul

¹ Sub titlul *Manifestul sașilor*, articolul lui Nicolae Iorga a fost reprodus și de „Telegraful Român”, din Sibiu, nr. 5, sîmbătă, 12/25 ianuarie 1919, p. 5, cu unele prescurtări, documentul de bază — proclamația — fiind deja cunoscut în Transilvania.

nostru frățesc și urările noastre de bine pentru indeplinirea idealurilor sale naționale“.

Mai mult, într-o frumoasă mișcare, conlocuitorii românilor de peste munți ni oferă toată energia lor tradițională și ne asigură de „sentimentele de dragoste, de abnegație și dreptate de care poporul săsesc a dat dovadă în cursul veacurilor“.

Amintind vechea lor autonomie națională, încălcată pe încetul și aproape distrusă de unguri, sașii așteaptă de la noi garanții de existență națională, conform cu făgăduielile de la Alba-Iulia, — și anume în ce privește: libera administrație a averii lor, judecata în limba proprie și de organe speciale, partea cuvenită în Parlament și cîrmuire, autonomie bisericească și școlară.

Indemnind și pe celelalte neamuri ardelene la o asemenea deciziune, „poporul săsesc, conștient de însemnătatea hotărîrilor sale, se privește acum înainte ca făcînd parte din Regatul român, iar pe fiii și fiicele sale ca cetățeni români. Roagă deci pe Dumnezeu ca acest pas plin de răspundere, pe care privește de datoria sa a-l face, să fie spre bine și să fie însoțit de binecuvîntarea sa“.

Hotărîrea aceasta, așa de prudent și de frumos redactată, vine la vremea sa, și ea corespunde nu numai dorințelor noastre, — care, oricît am fi suferit din partea șlehtei prusiene în timpul războiului, știm deosebi între dînsa și între poporul german însuși, iar mai ales între ucenicii lui Frederic cel Mare și ai lui Bismarck și între vechile *elemente de emigrare în Orient de origine alsaciană, și avînd mai mult sînge celtic și romanic, cum constată, într-o carte din 1908, șeful lor, Lutz Korodi, care sînt sașii, — ci și interesului, probat în cursul secolelor, al acestora înșiși*.²

Dacă sașii s-au putut menține contra fiarelor și contra unor oameni asemenea cu ele, pecenegii și cumanii, frați buni întru turcie ai maghiarilor de azi, o datoresc elementului românesc aflat acolo, de la care au luat cunoașterea țării și mijloacele îndătinate de a-și supune natura.

Dacă orașele săsești, formate din nesigurile sate primitive, au ajuns la puternica organizație economică pe care o știm, ele o datoresc românilor de dincoace, care organizînd Domniile Moldovei și Țării Românești îndată după sosirea

lor și — o recunoaștem — în parte din cauza sosirii lor, li-au deschis căile de comerț spre Dunăre și Marea Neagră.

Astfel, sașii au fost un complement politic, cultural și economic al nației noastre. Și ei pot să fie aceasta și azi.

Pentru ungurii cei vechi au fost o unealtă și apoi o piedecă. Pentru ungurii cei noi, un obiect de antipatie și de temere continuă.

A-i desface pe sași de Ungaria înseamnă a-i reda misiunii lor istorice.

Și-ni pare bine că o recunosc, — gata să reînceapă cu noi o colaborație aproape milenară.

N. IORGA

„Neamul Românesc“, București, 14, nr. 1, joi 3 ianuarie 1919, p. 1.

44

1919 februarie 17/martie 2, București. Declarație a Partidului Socialist și a Uniunii Sindicale din România în care cele două organizații, de pe poziția emancipării naționale prin autodeterminare, aprobă evenimentele istorice care au dus la constituirea statului național unitar român și proclamă hotărîrea lor de a milita pentru respectarea drepturilor naționalităților conlocuitoare și pentru înfăptuirea unor transformări progresiste.

PARTIDUL SOCIALIST ȘI UNIUNEA SINDICALĂ DIN ROMÂNIA DECLARAȚIUNE

Partidul Socialist reprezintă nu numai interesele proletariatului, ci și interesele permanente și generale ale dezvoltării civilizației și progresului întregii omeniri; el este hotărît potrivit oricărei asupriri de neam, rasă, clasă și sex. Consecvent cu aceste principii, Partidele Socialiste internaționale au fost și sînt apărătorul cel mai hotărît al emancipării națiunilor subjugate și revendicările acestora au găsit totdeauna în Socialism un punct de sprijin.

Plecînd de la constatarea că orice asuprire, orice regim excepțional, fie îndreptat contra unei rase, sau națiuni, se exercită în dauna maselor largi ale poporului și stingherește prin aceasta libera lor dezvoltare economică, politică și culturală, Partidul Socialist, ca reprezentant al acestor mase, în primul rînd este pentru completa emancipare a națiunilor subjugate și deci pentru autodeterminarea lor.

² În „Telegraful Român“ pasajul este cules cu drept de rînd.

Războiul european, prin toate schimbările politico-sociale la care a dat naștere, a impus ca o necesitate hotărâtoare rezolvirea problemelor naționale din întreaga Europă. Această rezolvire s-a impus mai ales în acele state a căror ființare ca stat se baza pe un conglomerat hibrid de națiuni subjugate. Imperiul rus și Austro-Ungar au fost cele dintâi state în care popoarele subjugate, încă în timpul războiului, au purces la sfărîmarea jugului apăsător, pentru ca imediat ce războiul s-a apropiat de sfîrșit să scuture lanțurile robiei naționale și să înfăptuiască, prin dreptul lor de liberă determinare, regimul lor propriu.

Provinciile românești subjugate de alte națiuni nu puteau să rămînă în afară de aceste prefaceri. Locuite în marea lor majoritate de o populație românească, apăsată de secole de dominațiunea străină, împiedicate astfel în dezvoltarea lor economică, politică și culturală, aceste provincii s-au emancipat de sub aceste dominațiuni, devenind libere.

Prin dreptul de autodeterminare al națiunilor, principiu recunoscut de întregul socialism internațional, românii din teritoriile subjugate și-au manifestat, prin hotărîrile adunărilor lor naționale, voința de a se uni cu România, pe baza rezoluțiunilor votate.

Ca socialiști români, internaționaliști, saluăm cu bucurie dezrobirea națională a poporului român din provinciile subjugate pînă acum și respectăm legămintele de unire hotărîte.

Partidul Socialist din România, ca reprezentant al clasei muncitoare, își ia angajamentul de a lupta împreună cu muncitorimea din teritoriile alipite pentru respectarea libertăților și drepturilor cucerite și socoate ca un punct al său de onoare respectarea drepturilor minorităților de altă naționalitate pe toate terenurile — economic, politic și cultural.

Recunoscînd starea înapoiată politică, economică și culturală a vechii României, rezultatul regimului oligarhic de arbitrar și desfidător al legilor, Partidul Socialist din România pune toată nădejdea în noile forțe proletare călîte în lupta de secole în contra unei duble apăsări, pentru înlăturarea acestui regim nefast și crearea unor noi condițiuni de viață, bazată pe toate drepturile și libertățile ce noile situațiuni mondiale le impun.

În acest scop, Partidul Socialist din România face apel la toate forțele proletare și socialiste pentru unificarea lor, formînd un singur bloc socialist, un singur partid proletar, care să

ducă înainte lupta clasei muncitoare din noua Românie spre realizarea idealului ei socialist de dezrobire de sub apăsarea burghezo-capitalistă.

România nouă de astăzi trebuie să devie România Socialistă de mîine.

București, 13 februarie 1919.

COMITETUL EXECUTIV PROVIZORIU
AL PARTIDULUI SOCIALIST DIN ROMÂNIA

COMISIA GENERALĂ PROVIZORIE
A SINDICATELOR DIN ROMÂNIA

„Socialismul“, 9, nr. 37, 17 februarie 1919.

45

1919 iulie 7/20, București. Editorialul *Demnitate nu ostilitate* din ziarul „Viitorul“ pe marginea refuzului demn al României de a admite articolul 5 al tratatului cu Austria de la Saint-Germain, care ar fi însemnat o „osîndire la vasalitate economică și politică“.

DEMNITATE NU OSTILITATE

Opinia publică românească are o atitudine limpede față de marile probleme care privesc interesele superioare ale neamului.

În fața piedicilor sau încetășărilor care amenință libera noastră dezvoltare, poporul întreg opune o voință și o hotărîre neclintită, respingînd orice știrbire sau scădere morală care i-ar primejdi ființa etnică sau existența sa viitoare.

Această voință uriașă, unanimă și categorică nu-i decît un răsunset al trecutului nostru eroic și glorios al veacurilor îndelungi de apărare și vitejie, al grandioaselor jertfe războinice presărate pe toate cîmpurile bătăliilor, pentru triumful onoarei și al libertății.

Nici unul din statele care ne înconjoară n-a cunoscut avîntul și îndărătnicia românului pentru straja hotarelor și paza neatîrnării. Conștienți de rolul nostru istoric și siguri pe energia noastră sufletească, încă din epocile tulburi ale alcătuirii statelor europene neamul nostru s-a străduit fără răgaz pentru a-și menține viața sa organică proprie, dovedind în toată curgerea singeroasă a veacurilor o dragoste pătimasă pentru limbă, credință, drept și libertate.

Numai așa se explică cum poporul românesc e singurul din Balcani care n-a făcut niciodată parte integrantă din Imperiul Semilunii, păs-

trîndu-și chiar și în vremurile de cumpănă cele mai cumplite existența sa politică și socială neatinse.

Dependența noastră periodică de Sublima Poartă nu se mărginea decît la un regim tributar care lăsa intactă autonomia și individualitatea noastră națională. Neîntrerupte au fost însă eforturile din trecut pentru scuturarea acestei vasalități care nu ne-a împiedicat totuși să săvîrșim acte politice de o însemnătate măreață, izvorite dintr-o voință proprie și dintr-o hotărîre liberă precum au fost unirea celor două provincii dunărene și întronarea dinastiei străine — acte istorice realizate împotriva rezistenței sau meșteșugirilor marilor puteri.

Dar războiul din 1877 redă României complectă ei neafrînare și libertate și timp de 41 de ani tînărul stat a dovedit că știe să facă față cu demnitate răspunderilor și rolului său european, iar în 1916, într-un ceas greu pentru cauza aliaților care era totodată cauza umanității, România a azvîrlit în balanța războiului întreaga ei putere și nestrămutata ei hotărîre de a-și sacrifica feciorii pentru victoria comună.

Deși eram îndreptății să credem că România va ieși cu un prestigiu sporit și cu o aureolă nouă din virtutea gigantică al morții, cu surprindere și mîhnire am luat cunoștință de proiectul Consiliului de Patru pentru încătușarea noastră politică și economică.

Această îndoită sclavie, incompatibilă cu spiritul nostru atavic, cu trecutul nostru de popor liber și independent, în contradicție cu angajamentele tratatelor și cu principiile pe temeiul cărora s-a cîștigat victoria și totodată în cumplită discordanță cu jertfa celor 800.000 de români căzuți pentru drepturile umanității, a fost primită de opinia publică românească jignită și surprinsă cu unanime și explicabile protestări.

România nu poate primi condițiile articolului 5 din tratatul cu Austria, adică propria ei osîndire la vasalitate economică și politică, după cum nu poate admite încălcarea obligațiilor consfințite prin tratatul de la 4 august 1916 și știrbirea drepturilor ei teritoriale.

Refuzînd a accepta condițiile de la Saint-Germain, România nu săvîrșește nici un act de ostilitate față de aliații ei de ieri, ci, dimpotrivă, ea urmează tocmai politica acestora slujind cauza permanentă a dreptății și libertății din care a izvorit de altminteri recenta alianță anglo-franco-americană, cu scop de a menține principiile wilsoniene la baza vieții internațio-

nale și a garanta pentru viitor continuarea politicii începute în august 1914.

România, refuzînd semnarea articolului 5, nu face de fapt decît să se conformeze vechii politici a aliaților, reîmprospătată astăzi prin „alianța celor trei puteri”, contopind cauza ei cu cauza comună și căutînd noi legături de solidaritate în serviciul permanent al dreptului și al onoarei.

Instinctul nostru politic, filtrat astăzi printr-o largă și solidă concepție democratică și secundat de voința unanimă a poporului reîntregit, ne dictează calea dreaptă ce trebuie să urmăm alături de aliații noștri și în deplin acord cu marile democrații.

„Viitorul”, București, 12, nr. 3389, 7 iulie 1919, p. 1.

46

1919 noiembrie 24/decembrie 7, Arad. Declarație a populației rutene, publicată în ziarul „Românul”, prin care își exprimă adeziunea față de actul unirii Maramureșului cu România.

O DECLARAȚIE A DEPUTAȚILOR RUTENI

Deputații de naționalitate ruteană din părțile Maramureșului și Ugocei au dat o declarație în care își exprimă sentimentele de nemărginită recunoștință pentru Regele României care a îngăduit poporului muntean să-și trimită reprezentanții în parlamentul român din București.

Poporul rutean își leagă soarta și speranțele și toată fericirea și viitorul său de soarta românilor alipiți pentru totdeauna.

Protestează contra tendinței cehoslovace de a rupe acest teritoriu de România fără învoirea și consentimentul poporului rutean.

Aceiași deputați ruteni declară că intră în Partidul Național Român din Transilvania și părțile anexate.

„Românul”, Arad, 8, 7 decembrie 1919, nr. 176, p. 1.

DOCUMENTE DESPRE SOLIDARITATEA CU CAUZA UNIRII ROMÂNILOR

Ne-am oprit asupra acestor documente pentru publicare în scopul de a ilustra cititorilor și cercetătorilor faptelor care au dus la formarea statului național unitar român dovezi de patriotism ale românilor de pretutindeni, ca și soli-

1918. Legiunea română din localitatea Albano, Italia. Se disting în imagine N. Titulescu, Vladimir Ghika, D. O. Penescu, colonelul Jean Florescu, Vasile Lucaci, A. E. Lahovari. (D.G.A.S. Fototeca, III, 2661),

daritatea unor entuziaști străini, cărora nici un sacrificiu nu li se părea prea mare pentru apărarea cauzei unității naționale românești.

Documentele vin astfel să completeze opinii despre situația internațională din ultimii ani ai războiului, relative la soarta popoarelor asuprite de puteri anacronic prezente în istorie și îndeosebi cu privire la aspirațiile poporului român de întregire, unitate, viață pașnică și libertate.

LIDIA MIHAILESCU

1

1917 august 21, *Avellaneda*. Z. Diamandi, președintele Cercului „Unirea Română” al coloniei române din Buenos Aires, scrie lui E. Lahovari ministrul României în Franța, despre formarea Cercului care avea ca scop sprijinirea Crucii Roșii.

Domnule Ministru,

În urma adunării coloniei românești din Buenos Aires, Republica Argentina, am hotărât formarea unui Comitet patriotic român cu tendința de a contribui, cu concursul nostru pecuniar, la colectarea unui fond destinat Crucii Roșii Românești; cu această ocazie credem de datoria noastră patriotică a aduce la cunoștința Excelenței Sale, realizarea primului fond consistind în suma de 2000 franci, sumă pe care o înaintăm odată cu prezenta și al cărui destin credem că va fi realizat prin intermediul Crucii

Roșii Românești din Paris, al cărei președinte de onoare, doamna Lahovari, este demnă de toate elogiile noastre.

Aderăți la sfînta și nobila noastră cauză națională și în numele atotputernicului, vă rugăm a interpreta suprema noastră voință, a coloniei și residenților români din Republica Argentina, a vedea realizarea cît mai repede posibil a unei „Românii Mari”, idealul patriei mame și al eroilor săi fii, care-și varsă sîngele pentru marea noastră cauză națională. Cu graiul nostru le urăm „Glorie eternă fraților noștri morți pe cîmpul de luptă”.

Trăiască România Mare,
Trăiască aliații noștri !

ss. Z. DIAMANDY, președinte

Arh. St. Buc., fond Comitetul de asistență al Crucii Roșii Române de la Paris, dosar 110/1917, f. 2, copie.

2

1918 mai 21, *Paris*. I. Ursu scrie generalului Iliescu despre dorința prizonierilor români veniți în Franța cu misiunea Berthelot, de a face parte din unitatea de voluntari români care să lupte pe frontul francez, pentru cauza dreaptă a României.

Mult stimată domnule general,

Un grup de prizonieri români din Ardeal veniți cu misiunea Berthelot*, au primit ordin

1917. Redacția ziarului „România” de la Iași (februarie 1917 — mai 1918) înființat de Marele Cartier General al Armatei, a grupat personalități culturale din Transilvania și România. Se remarcă Mihail Sadoveanu, Octavian Goga, Ion Minulescu, Corneliu Moldovan, George Ranetti etc. (D.G.A.S. Fototeca, I 1363)

sîmbăta trecută să aleagă între serviciul în Algeria sau tabăra de prizonieri. Dorința lor ar fi să se bată în legiunea românească care se va forma. Pînă atunci ar fi dispuși să lucreze la cîmp oriunde în Franța, ca să nu fie prea departe de locul unde se va forma legiunea. Se ocupă de ei locotenentul Robin, Palais d'Orsay, camera 420. I s-a adus acestuia la cunoștință dorința lor, dar va trebui să se intervină de urgență la minister sau la Statul major (dvs. trebuie să o știți) ca să schimbe deciziunea conform dorinței lor. Fiind nevoie de urgență, vă rog foarte mult să faceți tot ce puteți ca să li se împlinescă dorința, cu atît mai mult cît am dori ca ei să formeze primul sîmbure al viitoarei legiuni.

Cu deosebită stimă

I. URSU

Arh. St. Buc., font gen. Iliescu, dosar 34/1918—1919, f. 3, orig.

* În toamna anului 1917, la propunerea asociației profesorilor universitari, a fost trimisă în Franța o misiune universitară destinată să conducă propaganda pentru unire. Dintre aceștia face parte și I. Ursu de la Universitatea din Iași,

3

1918 iulie 24, Paris. Gen. Gouraud, felicită pe gen. Iliescu pentru eroismul armatei române, urîndu-i să-și îndeplinească dorința de creare a unei unități de voluntari români.

Mon général,

Je vous remercie de vos bonnes félicitation. J'ai vu plusieurs officiers français rentrés de Roumanie avec la mission Berthelot. Tous m'ont dit quel soldat admirable, brave, sobre, résistant était le soldat roumain. Tous mes vœux pour que vous réussissiez à former une légion roumaine et que le commandement vous en soit donné.

Veuillez croire, mon général, à mes sentiments les meilleurs.

gen. GOURAUD

Arh. St. Buc., fond gen. Iliescu, dosar 34/1918, 1919, f. 13—14, orig., lb. franceză.

TRADUCERE:

D-le general,

Vă mulțumesc pentru felicitările dv.

Am văzut mai mulți ofițeri francezi veniți din România cu misiunea Berthelot. Toți mi-au spus ce soldat admirabil, curajos, sobru, rezistent este soldatul român. Toate urările mele pentru ca să reușiți să formați o legiune română și comandamentul ei să vă fie dat.

Vă rog să credeți, d-le general, în sentimentele mele cele mai bune.

gen. GOURAUD

La 1 ianuarie 1919 Consiliul Dirigent Român hotărârea naționalizarea Universității din Cluj. În imagine, comisia universitară de sub conducerea lui Sextil Pușcariu, constituită din profesori români care a trecut la reorganizarea învățământului.

Rîndul de jos de la stînga la dreapta : dr. Gh. Marinescu, dr. V. Babeș, I. Teodorescu, S. Pușcariu, G. Longinescu, G. Țițeica, dr. Manicatide. V. Pirvan. Rîndul de sus : O. Ghibu, I. Lupaș, I. Hațieganu, I. Mrazec, E. Hațieganu, D. Gusti, G. Bogdan-Duică, N. Drăganu, Al Borza. Lipsesc din imagine P. Poni, N. Iorga, T. Stelian și dr. Juvara (D.G.A.S. Fototeca, I/356).

4

1918 august 21, Paris. J. Vassal, căpitan francez, scrie gen. Iliescu, rugîndu-l să-l înscrie în unitatea de voluntari români, care va lupta pe front, alături de francezi ; arată că a participat la luptele de pe Valea Cașinului și Oituz și dorește să fie iar alături de curajoșii soldați români.

Monsieur le general Iliescu,

J'ai appris par les journaux de France, votre admirable projet de créer sur le sol français une légion de volontaires Roumaines qui continuerai la guerre à côté des alliés, contre les Puissances Centrales. En vous adressant mes respectueuses et vives félicitations pour ce projet que vous honore, je viens vous prier de bien vouloir me faire connaître si cette légion de volontaires sera bientôt formée ?

2. Si vous demanderez au ministère de la guerre française le concours d'officiers française ? soit pour encadrer, soit pour instruire, soit pour donner quelques conseils techniques à ces soldats.

3. Si oui, je demande à servir dans vos rangs. Des votre réponse je ferai ma demande au ministère en vous priant de bien vouloir l'approuver et l'appuyer.

Je suis capitaine. Fait chevalier de la Légion d'honneur sur le champ de bataille de Verdun, trois fois cité à l'ordre.

J'ai passé un mois à la mission française en Roumanie.

J'ai combattu aux côtés des braves Camarades Roumain du „Vanatori“ — colonel Gorsky, 4e C.A. dans la vallée du Cachin et sur l'Oituz. Blessé au feu en Roumanie, j'ai été fait officier de la Couronne de Roumanie.

J'ai pu apprécier dans votre beau pays, la valeur de vos soldats et je serais heureux de combattre à nouveau à leur côté, sur le sol français. Je connais la langue roumaine, la culture surtout.

Croyez, mon général, à mes sentiments les plus respectueux.

J. VASSAL, capitaine,

30.D.I. secteur 17, Armée d'Orient

Arh. St. Buc., fond Gen. Iliescu, dosar 34/1918—1919, f. 33—34, lb. franceză, orig.

TRADUCERE

Domnule general Iliescu,

Am aflat din ziarele din Franța, de admirabilul dv. proiect de a crea pe pămîntul francez, o unitate de voluntari români care va continua războiul alături de aliați, contra Puterilor Centrale. Adresîndu-vă respectuoasele și vtile mele felicitări pentru acest proiect care vă onorează, vreau să vă rog să binevoiți să-mi faceți cunoscut dacă această unitate de voluntari va fi curînd formată ?

4. 1919. Cei dintâi revizori școlari din Ardeal. Băeș, In Iugașine, Iindu de Crișana și Maranu- jos, de la stînga la dreapta: I. Nistor — Odorhei; dr. G. Wilt — Cojocna, dr. I. Stroia — Sibiu, dr. O. Ghibu — secretar general al Res. Cult. și Instr., dr. I. Matciu dir. inv. primar, G. Tulbure — Bihor. I. Moldovan — Arad; A. Gălea — Solnoc-Doboca; I. Crișan — Res. Cultelor, N. Lateș — sub rev. Ciuc., I. Pavel — Bistrița Năsăud; I. Manga — Sălaj; P. Dan — Brașov, D. Pop — Sătmare; T. Stoia — Maramureș, dr. L. Chirilă — subșef al inv. primar. P. Giura — Tîrnava Mică; R. Frateș — Timiș; T. Roșu — Turda-Arieș, N. Sas — Alba inferioară; A. Pora — sub, rev. Cluj; I. Marila — Caraș-Severin; V. Pană — Hunedoara. (D.G.A.S., Fotoetca, III 1341).

2. Dacă veți cere Ministerului de Război Francez concursul ofițerilor francezi fie pentru a încadra, fie pentru a instrui, fie pentru a da câteva sfaturi tehnice acestor soldați ?

3. Dacă da, vă cer să servesc eu rindurile voastre. Deîndată ce voi primi răspunsul dv. voi face o cerere la minister, rugîndu-vă de a binevoi să o aprobați și să o sprijiniți.

Eu sînt căpitan. Făcut cavaler al legiunii de onoare pe cîmpul de bătălie de la Verdun, de trei ori citat pe ordinul de zi. Am petrecut o lună în misiunea franceză din România. Am luptat alături de briați camarazi români la „Vinători” colonel Gorsky, 4° C.A., în valea Cașinului și pe Oituz.

Rănit în luptă în România, am fost făcut ofițer al „Coroanei României”.

Am putut aprecia în frumoasa voastră țară, valoarea soldaților voștri și voi fi fericit să lupt din nou, alături de ei, pe pămîntul francez.

Cunosc limba română, mai ales cultura.

Credeți, dle general, în sentimentele mele cele mai respectuoase.

J. VASSAL

arătînd că președintele S.U.A. Wilson a promis să sprijine cauza românilor.

Iubite Jenică,

Citesc în ziarul „La Roumanie”¹ pe care îl primesc acum că s-a organizat un comitet românesc la Paris², al cărui președinte este d. Take Ionescu și vicepreședinte sînteți tu, părintele Lucaci și dr. Angelescu. Această știre vine după imensa bucurie ce am simțit astăzi dimineață auzind de încheierea armistițiului prin zdrobirea prusianismului.

Sînt așa de mulțumit că ați putut organiza un comitet așa de frumos care să ne reprezinte în aceste mari împrejurări.

Dumnezeu a voit ca după grele și dureroase încercări să își arate bunătatea către cei drepti, care nu cereau decît să trăiască laolaltă cu frații lor. Nu există în istorie o încercare mai groaznică ca aceea pe care a îndurat-o poporul român, cu o admirabilă convingere în dreptatea cauzei și în rezultatul final. Aveți o sarcină grea și mare pe care desigur că o veți îndeplini în mod minunat pentru a putea vedea cu toții realizarea idealului nostru scump.

5

1918 noiembrie 11, New-Orleans. Paul Negulescu aflat în S.U.A., scrie lui J. Th. Florescu în Franța, cu prilejul creării Consiliului național al unității române,

¹ „La Roumanie” ziarul coloniei românilor din Paris editat la 7 ianuarie 1918 din inițiativa lui Paul Brătășanu, a apărut cu regularitate pînă la 11 iunie 1919.

² „Consiliul Național al unității române” a fost creat la Paris la 24 august/6 septembrie 1918 avînd ca scop coordonarea acțiunilor emigrației române.

1919. Profesorii care au pregătit pe începătorii învățămîntului secundar românesc din Transilvania, după Unire.

Aici în America, unde sînt de aproape doi ani, am scos o revistă de propagandă în românește și englezește, dar din lipsă de fonduri am fost nevoit să o încetez. Îți trimit numerele apărute. Președintele Wilson a promis să susțină cauza noastră, ceea ce desigur că ne asigură aproape izbînda.

Primește o cordială strîngere de mînă,

PAUL NEGULESCU ³

Arh. St. Buc., fond gen. Iliescu, pachet I, dosar 6/1918, f. 1-2, orig.

6

1918, *Périgueux*. Cincinat Pavelescu aflat în Franța telegrafiază gen. Iliescu, exprimîndu-și în numele emigrației românești, bucuria pentru strădania acestuia de a crea o unitate de voluntari români care să lupte pe frontul francez.

Général Iliescu,

Trés ému par votre beau geste d'offrir vos services à la France, je vous félicite de tout

³ Paul Negulescu s-a ocupat în S.U.A. de publicarea unei reviste bilingve „Roumania” cu o perioadă scurtă de apariție datorită lipsei de fonduri. El a fost președintele Asociației românilor din S.U.A. pentru ajutor de război, făcînd propagandă pentru unirea Transilvaniei cu România.

coeur; toute la colonie Roumaine d'ici est enthousiaste, vive la Roumanie, vive la France.

CINCINAT PAVELESCU

Arh. St. Buc., fond gen. Iliescu, dosar 34/1918-1919, f. 25, orig., l. franceză.

TRADUCERE :

Foarte emoționat de frumosul vostru gest de a oferi serviciile voastre Franței, vă felicit din toată inima; toată colonia română de aici este entuziasmată; Trăiască România, trăiască Franța.

7

1919 martie 20, Paris. Traian Vuia, secretarul „Comitetului național al românilor din Transilvania și Bucovina” scrie generalului Iliescu, reprezentant al armatei române pe lingă Marele Cartier general francez, mulțumindu-i pentru sprijinul dat pentru continuarea publicării periodicului „La Transylvanie”.

Domnule General,

În numele Comitetului Transilvănenilor din Franța țin a vă mulțumi pentru sprijinul moral și material ce ați oferit cu atîta zel cauzei transilvănenilor și îndeosebi organismului lor politic din Paris. Vă mulțumim în special pen-

tru subvențiunea de 1000 fr. ce i-ați acordat acum în urmă, permițând de a continua publicarea periodicului „La Transylvanie”.

Primiți domnule general, asigurarea deosebitei noastre stime.

Ptr. Comitetul Românilor din Transilvania,
Banat și Bucovina,

secretarul
TRAIAN VUIA

Arh. St. Buc., fond gen. Niescu, dosar 34/1918—1919,
f. 56, orig.

ECOLUL INTERNAȚIONAL AL MARII UNIRI DIN 1918

CONSTANTIN BOTORAN

Moment de încununare a luptei multiseculare a poporului român pentru independență și unitate național-statală, Marea Unire din 1918 a avut un larg ecou peste hotare. Opinia publică din țările aliate și asociate a salutat cu entuziasm acest eveniment, apreciindu-l ca o victorie a poporului român, a dreptului său legitim de a trăi în fruntariile aceluiași stat și, totodată, ca victorie a principiului autodeterminării popoarelor. Simpatia și căldura cu care a fost recepțată vestea desăvârșirii statului unitar național român își avea sorgintea în încrederea nestrămutată a popoarelor de pretutindeni că sfârșitul primului război mondial va însemna îndreptarea inechităților din lume, statornicirea unor relații de egalitate între toate statele, recunoașterea dreptului fiecărui popor la independență și unitate națională.

Îmbrățișând aceste idealuri, presa din țările aliate și asociate, a publicat, pe toată durata războiului, ample reportaje și articole, care au pledat pentru cauza dreaptă a luptei duse de poporul român, au susținut năzuințele și drepturile românilor ce trăiau sub dominația străină de a se uni cu patria mamă.

În cursul anului 1918, sub loviturile popoarelor subjugate și ca urmare a înfringerilor militare suferite pe diferite fronturi, Imperiul austro-ungar intra în ultima fază a prăbușirii sale. Procesul de descompunere a acestui anacronic imperiu multinațional a fost urmărit cu multă simpatie de către opinia publică progresistă de pretutindeni. În timp ce guvernele marilor pu-

teri din tabăra Antantei au ezitat în primii ani ai războiului să proclame dezmembrarea monarhiei Austro-Ungare încercând s-o prezinte ca o victimă inocentă a imperialismului german sau ca o necesitate pentru menținerea echilibrului european, cercurile largi ale opiniei publice democratice și progresiste au militat de la începutul războiului prin presă, întruniri publice, demonstrații, apeluri către guverne etc. pentru dreptul popoarelor asuprite din monarhia austro-ungară la autodeterminare, pe calea constituirii de state naționale de-sine-stătătoare sau a întregirii unor națiuni care erau deja constituite în state naționale. Încă de la începutul anului 1918 când înfrângerea Puterilor Centrale se profilase în mod clar, marele cotidian newyorkez, în contradicție cu poziția oficială a guvernului S.U.A., exprimată de președintele Woodrow Wilson la 8 ianuarie 1918 care pledase doar pentru autonomia popoarelor din dubla monarhie, lua poziție hotărâtă împotriva celor care, într-un mod sau altul, încercau să perpetueze existența șubredului imperiu, cerind dezmembrarea acestuia și sprijinirea luptei de eliberare națională a popoarelor care-l compuneau. Articolul, sugestiv intitulat „*Dezmembrarea Austriei este singura soluție*”, scotea în evidență că numai în urma prăbușirii acestui „dublu imperiu”, va fi înlăturat „un obstacol în calea păcii” și un „element de dezordine în Europa ... care, prin natura sa întîrzie orice progres”. „Nu mai este posibil — se arăta în continuarea articolului — să se amîne soluționarea acestei probleme, deoarece actualul conflict a asumat prin el însuși, printre alte scopuri, și pe acela de a soluționa acele probleme care, de teama unui război mondial, au rămas nesoluționate de-a lungul ultimelor decenii; a menține după război principiile care au constituit principalul motiv al actualului război, însemna o crimă împotriva umanității. Războiul trebuie să deschidă drumul spre o dezvoltare liberă și pașnică a națiunilor și să rupă cătușele care ne împiedică să acționăm și să sistematizăm spiritul al cărui progres uman a fost deja depășit”¹.

Pentru autorul articolului, *dezmembrarea monarhiei austro-ungare* constituia singura soluție reclamată de împrejurările obiective ale anului 1919. „A-i permite să trăiască după acest război printr-un oportunism politic îngust, care ar aparține doar guvernelor iar nu și popoarelor, se arăta în încheierea articolului, ar însemna să se

¹ „The New York Times” din 10 februarie 1918.

trădeze pacea viitorului". În același context, publicația engleză cu veche tradiție „The Annual Register” consemna în numărul său pe anul 1918: „Este probabil că dezmembrarea Imperiului multinațional austro-ungar va fi considerată de istorici ca evenimentul cel mai important al anului 1918. Dezvoltarea concepției naționale în cursul anilor recentei a făcut ca mulți supuși să privească dubla monarhie ca un organism politic total artificial și nenatural”².

Anacronismul Imperiului austro-ungar, lupta popoarelor de pe cuprinsul acestuia pentru autodeterminare națională, au fost amplu relatate în coloanele presei apusene de toate orientările, inclusiv de cea strâns legată de cercurile guvernamentale. Gazete cu o largă rezonanță în opinia publică din țările respective și din exterior „The Washington Post, „The New York Times”, „The Evening Star” (S.U.A.), „The Times”, „The Manchester Guardian”, „Daily Express” (Marea Britanie), „Le Temps”, „Le Matin”, „Le Figaro” (Franța), „Il Giornale d'Italia”, „Il Corriere della Sera” (Italia), „Journal de Genève” (Elveția) și multe altele au scris zeci de articole pe toată durata războiului și în timpul Conferinței de pace în care au sprijinit cauza unității românilor, au exprimat simpatia și admirația popoarelor respective pentru eroicele lupte purtate de armatele române ca și pentru activitatea desfășurată de emigrația română pentru înfăptuirea idealului național. Prin apeluri către guvern și către opinia publică din țările respective, presa oficială a susținut acțiunile de propagandă desfășurate de Comitetul franco-român în Franța, de Societatea Transilvania Banat-Bucovina și Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina în Italia, de Societatea anglo-română în Marea Britanie, de Liga națională a românilor din America în Statele Unite ale Americii. Un sprijin susținut a fost acordat acțiunii de organizare a legiunilor românești în Franța, Italia și S.U.A., a fost apărat și susținut dreptul românilor la unitate în cadrul reuniunilor și conferințelor internaționale. „Trăiesc 4 000 000 de români în Transilvania, Banat și Bucovina sub opresiune maghiară și austriacă”, scria „The New York Times” din 6 octombrie 1918. „Toți aceștia au considerat războiul actual ca pe războiul lor mult așteptat de eliberare, care îi va scăpa de stăpânirea stră-

ină și îi va uni cu cei 8 000 000 de români din Regatul român. De la începutul actualului război ei au avut convingerea înfringerii armatelor austro-ungare și germane și a victoriei aliaților, care înseamnă salvarea neamului românesc, și au acționat în consecință”.

Paralel cu campania de propagandă vizînd necesitatea prăbușirii monarhiei dualiste austro-ungare și asigurarea dreptului la autodeterminare a popoarelor din cadrul său, presa din țările aliate și asociate înfiera termenii tratatului din 7 mai 1918 impus României de către Puterile Centrale care, așa cum se cunoaște, amputa teritoriul național prin smulgerea Dobrogei și a Munților Carpați, impunea țării oneroase despăgubiri de război și supunea teritoriul ocupat unei intense exploatare economice. Totodată, se urmărea informarea corectă a opiniei publice internaționale asupra împrejurărilor internaționale care au determinat guvernul de la București să încheie o pace atît de păgubitoare cu Puterile Centrale, evidențiind starea de izolare în care se afla România la începutul anului 1918, părăsită de aliatul de la est și total izolată de aliații occidentali.

Sub titlul *România, o victimă a împrejurărilor*, gazeta londoneză „The Times” din 18 decembrie 1917 scria „Știrea despre armistițiu a căzut ca un trăsnet asupra națiunii române, care — după sacrificiile făcute și după ce a reușit să reziste la eforturile disperate ale inamicului — este dornică să lupte pînă la ultimul om. Moralul armatei este zdruncinat dar nu se poate contesta că situația din țară este foarte critică. Armata română este ca o insulă într-un ocean. Ea este înconjurată de trupe rusești complet dezorganizate. Nici una din țările beligerante nu a trecut încă printr-o încercare atît de teribilă”. În cursul anului 1918, gazeta londoneză însera în paginile sale o suită de articole cum sînt: *România la bunul plac al Germaniei* (21 februarie), *Poziția tragică a României* (8 martie), *Românul urăște pe crotopitorii germani* (12 septembrie), și altele din care se degajă spiritul de revoltă al poporului român împotriva ocupanților străini.

Din capitala americană, gazeta „The New York Times” făcea cunoscută peste ocean „tragedia fără precedent ce are loc acum în România. Strigătele de suferință ale unei națiuni în agonie, — arăta în continuare gazeta, — nu pot ajunge la noi, datorită zidului de încercuire german și rus; iar situația acestui popor torturat este teribilă, aliații neputîndu-l ajuta. Nu i

² „The Annual Register” a Review of Public Events at Home and Abroad for Year 1918, Edit. Longmans, Greer and Co., London, 1919, p. 212.

se pot trimite nici muniții, nici alimente. Evenimente extraordinare au aruncat această țară într-un abis în care ea luptă împotriva morții cu curaj și hotărâre. Acolo se produc lucruri pe care istoria nu le-a cunoscut încă”³. De altfel, toți miniștri aliați prezenți la Iași au informat guvernele lor despre „starea de lucruri disperată”, despre situația ireparabilă în care se găsea România: „Nici o speranță de a scăpa din strînsoarea Germaniei care, avînd-o la dispoziția sa, s-a hotărît să încheie socotelile cu România” — scria Saint Aulaire ministrul Franței la București⁴. Ministrul american la Iași, Charles Vopicka, prezent în acele zile în imediata apropiere a frontului, arăta că începînd din vara anului 1917 „demoralizarea armatei ruse a făcut ca poziția României să devină nesigură și expusă”, fapt ce a condus la încheierea tratatului de la București⁵. Sub titlul *O pace mai mult decît putredă*, „Gazette de Lausanne” din 8 martie 1918 își exprima convingerea că „lipsa de înțelegere a militariștilor și a pangermaniștilor de la Berlin va lăsa în poporul român ranchiunuri eterne”, iar „The New York Times” din 15 martie 1918 insistînd asupra împrejurărilor în care România a semnat pacea cu Puterile Centrale scria „România este la sfîrșitul resurselor sale, nu și a curajului său. Cu cuțitul la gît ea trebuie să accepte o pace impusă prin forță și nu de bună voie”.

O altă gazetă elvețiană de mare tiraj evidenția caracterul prădalnic al tratatului de pace. „Journal de Genève” din 12 mai 1918, în articolul *România în servitute*, arăta că situația ce se crea României prin acest tratat era mai grea decît cea pe care o avea în timpul dominației otomane, „Sub regimul turcesc, arăta gazeta, Poarta nu avea dreptul să aibă trupe în țară și nu participa la exercitarea justiției; ea putea să pretindă un tribut anual și atîta tot. Sub pretextul de a nu fi cerut compensații, Puterile Centrale iau însă României orice posibilitate de dezvoltare și chiar de restaurare economică”.

Paralel cu explicarea împrejurărilor internaționale în care a fost încheiată pacea de la București și cu condamnarea clauzelor sale presa din țările aliate și asociate era unanimă în a

evidenția optimismul care domnea în rîndurile poporului român și ale cercurilor conducătoare din România, speranța neclintită în victoria finală a puterilor aliate și asociate. Se amintea în acest sens că poporul român urăște acest tratat ce nu purta semnătura șefului statului român, că însuși statul român continua să ființeze iar armata sa, aflată în Moldova, aștepta doar semnalul pentru a începe lupta cu armatele cوتropitoare.

Inima României este credincioasă, așa își intitulă articolul corespondentul de la „The Washington Post” în care scria: „Ar fi absurd să se vadă în acest tratat un semn al unei schimbări a sentimentelor României față de aliați ... Ea trebuie să încerce să iasă cu bine din furtună pînă cînd va sosi ziua redresării și dreptății”⁶. În aceeași ordine de idei presa franceză, considerînd pacea de la București fiind fundată „sub presiune și exploatare” și, prin urmare nu putea avea „decît un timp limitat de viațuire”⁷. Tot în Franța, gazeta „Le Temps” considera această pace „doar o suspendare a războiului”⁸. Corespondentul gazetei „The New York Times” sublinia la rîndul său că „atît de dulce și pacifatoare a fost această pace de la București în-cît prezența lui Mackensen în fruntea unei armate de cîteva divizii a fost necesară permanent pentru a ține în supunere o țară neînarmată ... Războiul din România s-a transformat din partea fiecăruia într-o luptă și revoltă permanentă ... Armata română ... așteaptă doar semnalul de luptă”⁹.

Sub puternica presiune a opiniei publice, cercurile conducătoare din țările aliate și asociate au fost nevoite să dea dovadă de moderație și înțelegere față de situația României, să țină strînse contacte cu reprezentanții ei din țară și străinătate și, în cele din urmă, să recunoască și să sprijine dezideratul unității naționale al poporului român. Astfel, Departamentul de Stat al S.U.A. prin glasul secretarului său general, Frank Lyon Polk, declara că guvernul american „înțelege pe deplin circumstanțele care au forțat România să intre în negocieri cu Puterile Centrale”¹⁰. Președintele Franței și regele Ita-

³ „The New York Times”, din 9 februarie 1918.

⁴ Conte de Saint Aulaire, *Confession d'un vieux diplomate*, Paris, Flammarion, 1953, p. 460.

⁵ Charles J. Vopicka, *Secrets of the Balkans: Seven Years of a Diplomatist's Life in the Storm Centre of Europe*, Chicago, 1921, p. 146.

⁶ „The Washington Post” din 21 aprilie 1918.

⁷ „La Victoire” din 7 martie 1918.

⁸ „Le Temps” din 23 martie 1919.

⁹ „The New York Times” din 13 octombrie 1918.

¹⁰ Bibl. Acad. R. S. România, secția manuscrise, fond dr. C. Angelescu, dosar nr. 21 (Scrisoarea Departamentului de Stat din 15 martie 1918, către dr. C. Angelescu, ministrul României la Washington).

liei au adoptat o poziție similară. Cîteva zile mai tîrziu, Conferința interaliată de la Londra a adoptat o declarație potrivit căreia „toate păcile de acest fel noi nu le putem recunoaște pentru că ne propunem ca prin eroism și stăruință să lichidăm cu politica de spoliațiuni pentru a face loc unui regim de pace durabilă pentru organizarea dreptului”¹¹.

Cu mult entuziasm a fost receptată de către opinia publică din țările aliate și asociate hotărîrea României de a relua ofensiva militară alături de armatele aliate împotriva Puterilor Centrale la începutul lunii noiembrie 1918. Prin acest act, așa cum relevau și gazetele străine, se confirma încă odată că pacea de la București fusese impusă prin forța baionetelor și că poporul român nu a abandonat nici un moment lupta pentru realizarea idealului național.

Presa din aceste țări a consemnat la loc de cînte momentul reintrării României în război, relevîndu-i întreaga semnificație. Sub titlul *România reintră în scenă* „Gazette de Lausanne” din 1 noiembrie 1918 scria: „Viteazul popor român nu a voit să lipsească de la ultimul act al tragediei. El a reintrat victorios în scenă” iar gazeta franceză „Le Temps” pleda pentru sprijinirea de către aliați a armatei române în efortul său de eliberare a teritoriului național¹². Ultima tentativă a împăratului Carol de a-și salva imperiul anunțînd la 16 octombrie 1918 transformarea lui într-o federație de state „independente” a stîrnit un val de proteste atît în rîndul popoarelor asuprite din interior cît și printre conaționali lor din străinătate. Aceste luări de poziții au fost aduse la cunoștința opiniei publice de presa internațională. Sub titlul *Un protest român în Parlamentul de la Budapesta* ziarul „Le temps” din 27 octombrie 1918 făcea cunoscut amplul rechizitoriu făcut autorităților ungare de către Al. Vaida-Voevod și exprima satisfacția pentru hotărîrea cu care deputatul român proclamase dreptul românilor la autodeterminare, ca răspuns la manifestul împăratului Carol. „Deputatul Vaida, sublinia gazeta, a făcut un înflăcărat elogiu al principiilor enunțate de președintele Wilson, care stabilesc o deplină egalitate între națiunile mari și mici, și care realizîndu-se vor constitui cel mai mare eveniment de la apariția creștinismului”. „The

Times” considera, la rîndul său, că manifestul împăratului Carol este „o tragicomedie atîta timp cît el cuprinde asigurarea îndrăzneală după care reconstrucția propusă ... „nu afectează în nici un fel integritatea provinciilor aflate sub dominația Sfintei Coroane a Ungariei”. „Răspunsul potrivit la manifestul împăratului austriac conchidea gazeta, va fi asigurarea definitivă a tuturor popoarelor din Austro-Ungaria în privința locului lor printre națiunile libere ale lumii și a dreptului lor de a realiza unirea cu frații lor de dincolo de granițele actuale ale Monarhiei”¹³. Publicarea de către „The New York Times” a *Avertismentului contra Ungariei* dat de Legația Națională Română din America, a doua zi după declarația împăratului Carol, semnifica o luare de poziție împotriva acestei declarații și totodată, o adeziune fără rezerve la cauza dreaptă a românilor. „Liga Națională Română din America, avînd în vedere eforturile reînnoite ale ungarilor de a falsifica istoria și adevărul încît să poată continua chiar și după prăbușirea acum inevitabilă a dualismului austro-ungar să oprească pe românii, slavii și sîrbii din Ungaria, protestează cu toată energia împotriva acestor încercări de a înșela buna credință a democrațiilor din lume”¹⁴. O săptămînă mai tîrziu, aceeași influentă gazetă spulbera ultimele iluzii ale acelor care încă mai sperau în menținerea integrității regatului ungar, arătînd că alături de habsburgi „ungurii au împărtășit toate tiraniile și crimele Austriei. Nici un neam n-a practicat mai complet arta de a chinii decît acești „cavaleri” maghiari în robirea completă și odioasă calculată a românilor, slovacilor și croaților din interiorul frontierelor lor”. Afirmînd cu tărie că „Austro-Ungaria trebuie să fie distrusă, autorul articolului scrie, că în ce privește Ungaria, slovacii din actualele ei frontiere trebuie să fie uniți cu conaționali lor din Boemia, Moravia și Silezia; românii de mult robiți din Transilvania să se unească cu frații lor ... iar slavii din Croația și Slovenia să fie încorporați la națiunea sud-slavă reunită”¹⁵.

Vestea unirii tuturor teritoriilor locuite de români cu patria mamă și desăvîrșirea statului național unitar român la sfîrșitul anului 1918 a fost receptată cu multă satisfacție de opinia publică progresistă și democratică din țările aliate și asociate. Corespondenții de presă aflați în

¹¹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, (în continuare Arhiva M.A.E.) fond Primul război mondial, dosar nr. 33, radiograma nr. 277/19 martie 1918, de la Legația din Paris, semnată Victor Antonescu.

¹² „Le Temps”, din 23 martie 1919.

¹³ „The Times”, din 19 octombrie 1918.

¹⁴ „The New York Times”, din 19 octombrie 1918.

¹⁵ Ibidem, IV din 27 octombrie 1918.

țara noastră au transmis gazetelor respective o serie de reportaje în care sînt descrise momente care au culminat cu Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918. La 4 decembrie 1918 „The Times” însera lapidar știrea că „Adunarea de la Alba Iulia a hotărît unirea Transilvaniei cu România”, asigurîndu-și însă cititorii că asupra acestui eveniment de o însemnătate excepțională va reveni cu amănunte. Într-adevăr, în perioada ce a urmat gazeta londoneză, într-o suită de articole de fond publicate în numerele din 17 decembrie 1918 și 16 și 25 februarie 1919, pune în evidență întreaga semnificație a hotărîrii lor istorice din cursul anului 1918 arătînd că ele erau expresia năzuinței și voinței poporului român de a trăi unit în fruntariile aceluiași stat național. Derulînd șirul manifestărilor din ziua de 1 decembrie 1918 gazeta sublinia că la această Adunare Națională a românilor din Transilvania au participat reprezentanți ai populației din celelalte provincii românești semn al dorinței de unire a tuturor românilor¹⁶. Erau expuse, în continuare, prevederile programului național, prevederi cu un pronunțat caracter burghezo-democratic.

Descriind atmosfera sărbătorească care domnea în toată țara în lunile de la sfîrșitul anului 1918, corespondentul gazetei londoneze arăta că „poporul, în mijlocul acestor evenimente, a uitat de întunecata perioadă de sub jugul german. Unirea tuturor provinciilor surori este un izvor permanent de entuziasm și rămîne principalul subiect de conversație”¹⁷.

Într-un amplu reportaj intitulat *Transilvania sub autonomie* „The Times” din 25 februarie 1919 prezenta principalele momente care au precedat Marea Adunare Națională de la 1 decembrie, oprindu-se cu precădere asupra Adunării de la Oradea (12 octombrie 1918), cuvîntării lui Vaida-Voevod în parlamentul de la Budapesta (18 octombrie) formării Consiliilor și a Gărzilor naționale, tratativelor de la Arad între C.N.R. și Consiliul Național Maghiar (13 noiembrie) și, în sfîrșit, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Evidențiind entuziasmul și democratismul în care s-a făcut alegerea delegațiilor pentru această Adunare gazeta scria: „Cîte cinci reprezentanți din fiecare district electoral au fost invitați în mod oficial, însumînd în total 1 200 de persoane, dar pe lîngă acestea

peste 100 000 de români au sosit în valuri din toate părțile districtelor din Ungaria. În mijlocul unui mare entuziasm, românii din Transilvania, Banat și alte districte au votat în unanimitate pentru unirea necondiționată cu regatul României”. În continuare se făcea precizarea că Unirea s-a făcut sub semnul „garanției de drepturi egale și deplină justiție nu numai românilor ci și fiecăreia dintre celelalte naționalități coexistente în interiorul granițelor”, de către o „administrație liberă și democratică în gradul cel mai înalt, fiecare naționalitate bucurîndu-se de deplină libertate politică, educațională și religioasă”. Iată de ce „sașii din Transilvania sînt satisfăcuți de regimul prezent. La o adunare ținută la Mediaș, la 8 ianuarie, ei au votat în unanimitate pentru unirea cu regatul României”. Ultima parte a reportajului este afectată prezentării impresiei produse de armata română în rîndul populației din Transilvania. „O armată bine disciplinată, arată corespondentul englez, operează cu mult tact și considerație; este bine primită de români și, de asemenea, de celelalte naționalități, care văd în ea o garanție pentru ordine și securitate”.

În luna decembrie 1918 era publicat sub formă de broșură, la Londra, New York și Toronto studiul *Dreptatea cauzei României* (Justice of Rumania's cause) întocmit de Q. W. A. Leeper. În acest studiu reputatul istoric englez și simpatizant al luptei românilor pentru unitate națională demonstra, pe bază de date și fapte, necesitatea și inevitabilitatea prăbușirii Imperiului austro-ungar. Unirea neamului românesc, după părerea autorului, era rezultatul firesc al „rolului eroic al grelelor suferințe îndurate de România pentru realizarea acestui ideal, iar încorporarea Transilvaniei la regatul României semnifica pentru Leeper un mare cîștig pentru cauza progresului și a democrației și faptul acesta este universal admis”¹⁸.

La rîndul său, presa franceză a acordat spații largi prezentării evenimentelor care au condus la desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Amploarea manifestăției de la 1 decembrie și semnificația ei erau surprinse de gazeta „Le Matin” care în numărul său din 6 decembrie consemna: „Comitetul (Consiliul) Național Român din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș a proclamat unirea provinciilor române la regatul României. Drapelul ro-

¹⁶ „The Times”, din 17 decembrie 1918.

¹⁷ Ibidem, din 16 ianuarie 1919.

¹⁸ Q.W.A. Leeper, *The Justice of Romania's Cause*, Londra, New York, Toronto, decembrie 1918, p. 15.

mân flutură pe toate edificiile publice. Entuziasmul este de nedescris. Oamenii plîng și se îmbrățișează pe străzi. Vechile colonii saxone din Transilvania, care au împărtășit de secole suferințele cu românii, participă din toată inima la bucuria lor”¹⁹.

Oficiul francez „Le Temps” consacră evenimentelor din România mai multe articole prin care făcea cunoscut opiniei publice franceze principalele documente adoptate de Adunarea de la Alba Iulia, evidențiind caracterul plebiscitar, larg reprezentativ al Marii Uniri din 1918. În numărul său din 11 decembrie 1918 arăta că delegații prezenți la Alba Iulia la 1 decembrie „au fost aleși prin sufragiu universal și reprezentau toate clasele sociale, confesiunile religioase și opiniile politice... Saxonii din Transilvania se bucură că au scăpat de jugul maghiar”. Gazeta pariziană reproducea o știre apărută în „Nepszava”, organul central al socialiștilor din Ungaria, potrivit căreia „secția română a Partidului Socialist Ungar a hotărît în unanimitate să se asocieze Consiliului Național Român din Ungaria și din Transilvania pentru eliberarea completă a națiunii române și unirea tuturor românilor într-un singur stat”. În sfîrșit, „Le Temps” evidenția poziția a șase episcopi români ortodoxi și uniți din Transilvania „care au lansat un manifest poporului român prin care declară că recunosc C.N.R.C. ca singura autoritate, punîndu-și serviciile lor la dispoziția lui și invitînd pe toți credincioșii români să asculte numai de ordinele emise de la acest Consiliu”. Cîteva zile mai tîrziu, cînd redacția gazetei „era în posesia tuturor detaliilor privind hotărîrile luate la Conferința Națională de la Alba Iulia” se făcea cunoscut programul național, unanimitatea aprobării lui, precum și rolul jucat de fruntașii C.N.R.C., printre care Vasile Goldiș, Vaida-Voevod, Octavian Goga, Vasile Lucaciu, Ion Flueraș, Iosif Jumanca și alții în pregătirea și desfășurarea istorice Adunări de la Alba Iulia. Ultimul din suita de articole publicate de „Le Temps” se referea pe larg la perspectivele de dezvoltare pe multiple planuri ale României întregite, subliniind că guvernul de la București a inițiat deja un program de reforme — vot universal, legea agrară, reducerea orelor de muncă, sporirea salariilor, participarea la beneficii, drepturi egale și completă libertate pentru minori-

tațile naționale — toate acestea fiind menite „să facă din România mare o țară tot așa de larg democratică ca și aliații ei occidentali”²⁰. Pentru corespondentul gazetei, păstrarea și consolidarea unității poporului român, proclamate în cursul anului 1918, trebuiau să constituie unul din obiectivele majore ale politicii interne și externe a guvernului român²¹.

„Il Giornale d'Italia” din 4 decembrie 1918 a reproduș scrisoarea adresată de ministrul de externe, Sonino, Comitetului național al unității românilor, prin care acesta era recunoscut oficial. „Scrisoarea pe care domniile noastre au adresat-o la 19 noiembrie 1918 mi-a oferit ocazia să vă exprim simpatia profundă și constantă a guvernului italian față de aspirațiile juste și legitime ale poporului român”²². La rîndul său, gazeta „Corriere della Sera” din 2 noiembrie 1918 descria vizita la Roma a unei delegații a comitetului amintit compusă din vicepreședintele Vasile Lucaciu, foștii miniștri Angelescu și Titulescu, senatorul Catargiu, deputatul Mille, profesorul Ursu și din delegații pentru Italia ai Comitetului, vizită cu prilejul căreia premierul italian, Orlando, „a rostit un discurs de caldă simpatie pentru cauza și națiunea română”²³.

La scurt timp după înfăptuirea Marii Uniri, „Il Giornale d'Italia” publica interviul acordat de Nicolae Titulescu unui redactor al său, în care se releva adevărata generală a românilor la lupta pentru desăvîrșirea statului național unitar și se enunțau reformele ce urmau a fi înfăptuite de guvernul român în anii imediat următori²⁴.

În același context presa americană, atentă și totdeauna la curent cu evenimentele din Europa, a receptat și reverberațiile marelui eveniment de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. Într-un amplu reportaj intitulat *Proclamarea Unirii tuturor românilor*, „The New York Times” aprecia ziua de 1 decembrie „cînd Adunarea Națională a proclamat solemn unirea Transilvaniei cu România” ca „o mare sărbătoare a românilor transilvăneni”. Gazeta reproducea știri din ziarele maghiare potrivit cărora „o mulțime de peste 100 000 de oameni în

¹⁹ „Le Temps”, din 6 iunie 1919.

²¹ Ibidem.

²² Citat după Damian Hurezeanu, *Ecouri în presa apuseană la actul Unirii*, în „Magazin istoric”, nr. 11, 1968, p. 15.

²³ Ibidem.

²⁴ „Il Giornale d'Italia”, din 12 decembrie 1918.

¹⁹ Aceeași relatare apărută și în „Le Temps” din 5 decembrie 1918 sub titlul *Transilvania și România*.

variate costume pitorești... a aclamat cu entuziasm cuvântările fruntașilor naționali. O ordine perfectă a fost menținută de Garda Națională și țăranii înarmați și nu au fost văzuți oameni în stare de ebrietate"²⁵. Vorbind despre poziția socialiștilor din Transilvania față de actul Unirii, gazeta preciza că la început „Socialiștii au spus că vor vota pentru unire numai cu condiția ca regatul României să fie democratizat”, dar după ce votul universal și reforma agrară au fost garantate de România „Socialiștii și-au retras opoziția și Unirea a fost votată în unanimitate în mijlocul unei mari însuflețiri”. În continuare, gazeta făcea cunoscută componența Consiliului Național și a guvernului prezidat de Ștefan Ciceo Pop.

Paralel cu activitatea corespondenților de presă de a informa opinia publică din țările lor despre mărețul eveniment de la 1 Decembrie 1918, reprezentanți diplomatici acreditați în România sau în alte capitale europene au transmis, la rindul lor, guvernelor din țările respective ample rapoarte în care au relevat importanța și semnificația actului unirii din 1918. Ministrul Franței la Stockholm Delavaud, pe baza relatărilor din presa ungară și a informațiilor primite din partea lui Derussi, ministrul plenipotențiar al României în Suedia, înlocuia pentru guvernul său o dare de seamă asupra Adunării de la Alba Iulia încheind-o cu următoarea concluzie: Această zi istorică s-a desfășurat cu un entuziasm de nedescris și cu o demnitate pe care presa maghiară a fost obligată să le constate. Seara, mulțimea, venită din toate colțurile Transilvaniei s-a dispersat cu calm și fără cel mai mic incident²⁶. Cercurile oficiale sîrbești erau informate despre evenimentele de la Alba Iulia din 1 decembrie de către adjunctul Statului Major al Comandamentului sîrb care, în raportul său arăta că la Alba Iulia au participat aproximativ o sută de mii de persoane din care s-a ales un sfat de 2 600²⁷ persoane și un Consiliu. Adunarea a adoptat o rezoluție prin care 26 de județe din Transilvania se uneau cu România, iar trei deveneau autonome. La rindul său, atașatul militar al Serbiei la București, colonelul Hagici informa despre adunarea de la palatul regal din București

din ziua de 1 Decembrie unde „în prezența guvernului, a diplomației și a reprezentanților Transilvaniei și ai Banatului s-a proclamat în mod festiv unirea tuturor românilor”²⁸. Trei zile după proclamarea Unirii Transilvaniei și a Banatului cu România o delegație condusă de Vaida Voevod și Vasile Goldiș s-a prezentat la Legația Belgiei la București condusă de Van Ypersele de Strihou și a exprimat mulțumiri pentru simpatia și sprijinul opiniei publice din Belgia față de românii din Transilvania. Ministrul Belgiei a arătat că „eliberarea Transilvaniei și unirea ei cu România, au provocat în țara mea, unde domnește un spirit de independență și o mare sete de dreptate, o foarte sinceră bucurie”²⁹. A doua zi ministrul belgian trimitea un raport la Bruxelles în care descria evenimentele de la Alba Iulia din 1 decembrie unde „Un congres național, a declarat unirea completă cu regatul României a regiunilor românești din Ardeal”³⁰.

Aderarea unanimă a naționalității germane din Transilvania și Banat la actul Unirii de la Alba-Iulia era semnalată de ministrul Franței la București, Saint-Aulaire într-o telegramă către guvernul francez. „O delegație a populației saxone care formează majoritatea elementului german în Transilvania și în Banat a sosit la București pentru a adera la unirea cu România. Această populație declară că ea nu are nici o legătură cu Germania, de care este separată de opt secole”³¹.

Odată realizată unitatea național-statală a poporului român, cercurile largi ale opiniei publice internaționale au susținut viabilitatea noului stat și au militat pentru recunoașterea sa pe plan internațional. După o vizită de două luni în România corespondentul special al gazetei „The Times” scria un amplu reportaj cu titlul *Adevărul despre România Mare* din care se degajă optimismul cu privire la dezvoltarea

²⁵ Arh. St. Buc., Colecția microfilme R.S.F. Iugoslavia, rolele 132, c. 145 și 130, c. 257 (Telegramă semnată general Papovan, către Alexandru Karageorge, 9/22 decembrie 1918 și telegrama semnată Hagici către ministrul de război al Serbiei, 1/14 decembrie 1918).

²⁶ Arh. St. Buc., Colecția microfilme Belgia, rola 12, c. 365. (extras din ziarul L'Orient, cuprinzând articolul Delegația transilvăneană la dl. ministru al Belgiei).

²⁷ Ibidem, rola 12, c. 366–367, (Raportul nr. 233/22 semnat Van Ypersele de Strihou, către Paul Hymans, ministru de externe al Belgiei).

³¹ Ibidem, colecția microfilme, Franța rola 184, c. 629, Telegramă nr. 136 semnată Saint-Aulaire, către M.A.N. al Franței, 23 ianuarie/5 februarie 1919.

²⁵ „The New York Times”, din 11 decembrie 1918.

²⁶ Arh. St. Buc., Colecția microfilme Franța, rola 182, C. 313, 314, (Telegrama ministrului Franței la Stockholm, 26 noiembrie, 9 decembrie 1918).

²⁷ De fapt, Marele Consiliu Național Român a cuprins 250 de membri.

viitoare a României întregite. „România se pregătește de o nouă eră, arăta gazeta — o eră a reformelor sociale și a politicilor înțelepte... propaganda misiunii maghiare care răspîndește zvonuri răutăcioase în străinătate sugerînd un haos deznădăjduit în România, trebuie să fie cu tărie constatată”³². Pe aceeași linie gazeta americană „The Washington Post” insera în coloanele sale un articol în care se spunea: „Minunata vitalitate și calitățile remarcabile cu care poporul român este dotat, oferă garanția că această națiune... își va îndeplini cu credință misiunea sa istorică și internațională, aceea de santinelă a culturii și civilizației latine în orientul Europei”³³. E. Algazy, corespondentul special al ziarului „Le Temps” își încheia reportajul consacrat vizitei de zece zile în Transilvania a suveranilor români cu următoarea concluzie „Spontaneitatea acestei manifestări totale a unei populații de milioane de locuitori pentru a primi pe suveranii naționali, simboluri ale libertății și dreptului său, este cel mai concludent plebiscit, dovada definitivă a hotărîrii Transilvaniei de a fi încorporată la patria mamă”³⁴.

Voința clar exprimată de poporul român în cadrul adunărilor plebiscitare din cursul anului 1918, jertfele grele date pe cîmpul de luptă au impus recunoașterea de către Conferința de pace de la Paris din 1919 a unirii înfăptuite de masele populare. Gazete de mare tiraj și cu important rol în formarea opiniei publice au pledat pe toată durata Conferinței, pentru recunoașterea internațională a unității poporului român, luînd poziție față de încercările unor guverne de a condiționa această recunoaștere de obținerea unor avantaje economice pe seama României. „Astăzi Conferința nu poate ignora România. Ea se găsește în fața unui fapt împlinit”, scria „The Washington Post” din 27 august 1919. Iar „The New York Times” din 21 septembrie același an atrăgea atenția celor care ignorau realitățile că „România de astăzi nu este România de ieri. Astăzi, toți românii și-au exprimat dorința de a fi uniți într-un singur stat național, iar această dorință ei vor s-o realizeze indiferent ce ar putea decide Congresul de pace”. Era astfel evidențiat cu pregnanță adevărul potrivit căruia actele de unitate înfăp-

tuite de poporul român în cursul anului 1918, acte cu puternice reverberații în opinia publică internațională, constituiau realități de care Conferința trebuia să țină seama.

ROLUL FACTORILOR ECONOMICI ÎN UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA

IOSIF I. ADAM

În desăvîrșirea unității naționale a poporului român, realizată în urmă cu șase decenii, alături de cauzele naționale, sociale și culturale cele economice au jucat un rol deosebit. Datorită omogenizării structurii economice, sociale și culturale, între Țara Românească, Moldova și Transilvania au existat, din cele mai vechi timpuri, contacte și legături intense și permanente, ce au supraviețuit condițiilor vitrege ale asupririi străine și barierelor artificiale ale granițelor vremelnice.

Transilvania a format mereu, sub raport economic, o unitate cu Țara Românească și Moldova. Cele mai vechi mărturisiri istorice atestă existența unui schimb activ de produse și mărfuri între țările române, o circulație de bunuri și oameni, o susținută circulație monetară¹. Toate aceste mari ținuturi românești, legate prin nenumărate fire de viață și tradiție, de comunitatea etnică și de limbă, pe fondul spiritual comun și de aceleași aspirații de emancipare socială și națională, s-au comportat mereu ca părți constitutive ale unui tot organic, astfel încît peste barierele politice vremelnice și în ciuda oricărei vicisitudini ale istoriei au avut conștiința frățietății lor de sînge și de neam².

Transilvania era tot timpul legată de Țara Românească și Moldova, forma cu ele o unică comunitate nu numai etnică și de limbă, ci și economică. Transilvania — releva istoricul maghiar Cholnoky — „rămîne în afară (Unghariei n.n.), ca o unitate fizică geografică distinctă. În decursul istoriei această situație a fost întotdeauna pusă în evidență. Fie ca Da-

³² „The Times”, (Londra), din 11 martie 1919.

³³ „The Washington Post”, din 13 aprilie 1919.

³⁴ „Le Temps”, din 28 iunie 1919.

¹ Constantin C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, Edit. Științifică, București, 1968.

cie, fie ca principat al Transilvaniei, ea a avut mereu o istorie proprie”³.

Legăturile economice ale Transilvaniei cu Moldova și Țara Românească au o veche tradiție. În realizarea contactelor permanente ale românilor și a schimbului tot mai intens de valori materiale și spirituale un rol deosebit l-au avut drumurile comerciale. Din Muntenia duceau spre Transilvania drumuri tradiționale de la București la Sibiu și Brașov, de la Turnu Severin la Orșova, Timișoara și Arad, prin Bran și Turnu Roșu în toate centrele principale ale Transilvaniei. Moldova era, de asemenea, legată de Transilvania prin drumurile ce treceau din Vatra Dornei în Maramureș și Bistrița, prin pasul Tulgheș, din Valea Bistriței, Ghimeș-Palanca, Oituz și altele. Trecerea se mai realiza prin numeroase cărări ascunse numite „Valea Cucului” și de „drumurile oierilor”, unele utilizate în mod clandestin, ocolind punctele de vamă și controlul grănicerilor.

Orientarea geografică a relațiilor economice ale Transilvaniei, explică de fapt și dezvoltarea economică, înflorirea multor orașe de pe ambele versante ale Carpaților: Sibiu, Brașov, Odorhei, Bistrița, Slatina, Cîmplung, Tîrgoviște, Baia, Suceava, Siret ș.a.

În asigurarea continuității vieții economice permanente între Transilvania și celelalte teritorii românești, un rol deosebit de important l-a jucat fenomenul social-economic al transumanței, asocierea tradițională și specifică a muntelui cu cîmpiile. Pendularea aceasta a păstorilor transilvăneni care cutreierau cu turmele lor bogate de pășuni ale Moldovei, Munteniei și Dobrogei a fost unul din factorii cei mai activi de unitate etnică, social-culturală și, desigur, economică. Acești mari învățători de la stîină au făurit veac de veac unirea. „Acești minunați filologi — spune savantul S. Mehedinți — au lucrat sute și sute de ani la închegarea limbii și la înfirișarea neamului românesc într-o singură unitate etnică”⁴.

³ N. Ionel, I. Adam, *Rolul factorilor economici în unirea Transilvaniei cu România*, în „Finanțe și Credit”, nr. 11/1968, p. 4.

⁴ Cholnoky Jenő, Budapest, földrajzi helyszet, Budapest, 1915, p. 195; c. și *Unirea Transilvaniei cu România*, 1 decembrie 1918, ed. a II-a, București, 1972, p. 20—21.

⁵ S. Mehedinți, *Politică de fapte*, București, 1920, p. 181.

În legătură cu păstoritul transhumant, se află și procesul demografic continuu al mișcării, al emigrării populației. Înăsprirea asupririi naționale și sociale a împins o bună parte a populației românești pe calea pribegiei, în căutarea unor condiții de trai mai bune. Secole de-a rîndul a durat exodul românilor — dar nu numai al românilor — din Transilvania în Țara Românească și Moldova, unde s-au statornicit, și-au făcut gospodării proprii, s-au contopit cu populația locală. Ei sînt cunoscuți sub denumirea de „ungureni”, pe care au luat-o mai multe sate⁵. Acești ungureni care provin din Ungaria și Transilvania — se arată într-o descriere statistică rusească din anul 1832 — sînt în mare parte așezați în munți, îndeletnicirea lor principală este creșterea vitelor, ei vorbesc limba valahă și diferă de locuitorii de aici printr-o mică deosebire în îmbrăcăminte⁶. Păstori sau oierii transilvăneni, remarcă pe bună dreptate Ștefan Meteș, „au fost elementul cel mai puternic și persistent, peste toate vicisitudinile timpurilor și oamenilor, al unității naționale, peste granițele politice”⁷.

În ansamblul relațiilor economice neîncetate dintre țările române un rol deosebit i-a revenit comerțului. Documentele atestă existența a numeroase privilegii acordate de domnii Țării Românești și ai Moldovei, negustorilor transilvăneni, varietatea foarte mare a produselor ce au constituit din cele mai vechi timpuri obiectul schimburilor dintre ele.

În anumite perioade legăturile erau așa de bune încît negustorii transilvăneni circulau liber în Țara Românească „ca și cum ați umbla prin țara voastră” — după cum scria Vlad Țepeș negustorilor brașoveni. Prin tratatul încheiat de Ștefan cel Mare cu Matei Corvin, negustorii transilvăneni aveau intrarea liberă și posibilitatea de a face negoț oriunde.

Registrele vamale de la punctele de frontieră din Brașov, care s-au păstrat la Arhivele Satului, dau numeroase cifre concludente asupra sortimentelor și cantităților de mărfuri care luau în secolul al XVI-lea drumul

⁵ Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XIX*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, Edit, Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 148—150.

⁶ Arh. St. Buc., colecția Microfilme U.R.S.S., rola 4 (Центральный Государственный Военно-Исторический Архив-Москва, фонд 438, dosar 454, p. 89).

⁷ Ștefan Meteș, *op. cit.* p. 153.

spre țările române și seseau în Transilvania. Se aduceau în Transilvania mii de poveri de pește, un număr mare de vite, produse alimentare și o mare cantitate de grâne. Din Brașov se duceau în Țara Românească fier, aramă, unelte, cuțite, încălțăminte și alte produse⁸.

Raporturile economice tot mai strânse între cele trei mari provincii istorice au cunoscut în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea o nouă dezvoltare. În acest comerț un rol important avea „Gremiul comercial român din Brașov”. La începutul secolului al XIX-lea aproape că nu exista oraș în Țara Românească care să nu aibe o stradă denumită „strada Brașovului”, peste tot importante centre comerciale⁹. Dar nu numai Brașovul ci și celelalte centre industriale și miniere din Transilvania erau legate de piața din Țara Românească și Moldova. Brașovenii au fost adesea intermediarii acestor relații. Astfel, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, prin Brașov se duceau în Țara Românească importante cantități de fier prelucrate la ciocanele din Bocșa și Reșița¹⁰. Transilvănenii mai desfășeau în Moldova și Țara Românească postav, pinzeturi scumpe, mobilă, cristaluri, porțelanuri, care, trăsuri și altele¹¹. De o mare importanță pentru creșterea vitelor în Transilvania erau și la începutul secolului al XIX-lea pășunile din Moldova și Țara Românească. Aici pășteau peste o sută de mii de vite cornute, cai și oi aduse din Transilvania, fînțele erau atît de întinse încît ar fi putut hrăni de două ori pe atîta fără multă greutate¹².

Legăturile economice dintre țările române au fost în perioada feudalismului atotcuprinzătoare. Dezvoltarea forțelor și relațiilor de producție, înflorirea meșteșugurilor, a comerțului și a transporturilor, au facilitat și intensificat schimburile economice reciproce, circulația va-

lorilor materiale și spirituale contribuind prin aceasta la adîncirea sentimentului unității de neam și de limbă a poporului român. Viața economică a poporului român a avut un caracter unitar, ea trebuia, însă, să înfrunte marile greutăți legate de fărâmițarea teritorială și ca urmare a asupririi străine.

Maturizarea condițiilor care au facilitat formarea pieței economice unitare pe fondul statului național român unitar — a avut loc odată cu dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste și intensificarea luptei de eliberare națională și socială, pentru unitatea și independența României. „Accelerarea dezvoltării capitalismului, — spune tovarășul Nicolae Ceaușescu — etapa nouă în care intrase societatea românească, nevoia de lărgire a pieței, de extindere a relațiilor de producție capitaliste impuneau și mai mult unirea Transilvaniei cu România”¹³.

O condiție fundamentală pentru cucerirea independenței pe plan economic a constituit-o pentru Țara Românească și Moldova înlăturarea suzeranității otomane, iar pentru Transilvania eliberarea de sub jugul habsburgic și unirea cu România. Tratatul de pace de la Adrianopol, încheiat în anul 1829, a desființat monopolul turcesc asupra comerțului exterior ceea ce a avut urmări pozitive asupra dezvoltării economiei Moldovei și Țării Românești. Revoluția din 1848—1849 în țările române precum și Unirea Munteniei și Moldovei în anul 1859, au creat condiții propice desfășurării luptei pentru progres social, cuceririi independenței și formării statului național român unitar.

Realizarea pieței economice unite între Muntenia și Moldova a contribuit la dezvoltarea forțelor de producție în industrie și agricultură. Între anii 1856—1876 comerțul exterior al României s-a dezvoltat considerabil, exportul ei a crescut de unsprezece ori, iar importul de nouă ori¹⁴.

În comerțul exterior al României un loc important revenea Transilvaniei. Acest lucru este reflectat în mod pregnant de datele privind comerțul României cu Austro-Ungaria în cadrul căruia ponderea cea mai mare revenea Transilvaniei. Între anii 1871—1875 exportul mediu spre Monarhie era de 58,86 milioane lei, iar importul de 40,73 milioane lei, ceea ce reprezenta 36,66 la sută, respectiv 39,10 la sută

⁸ Radu Manolescu, *Schimbul de mărfuri dintre Țara Românească și Brașov în secolul al XVI-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. II, 1957, p. 117—204.

⁹ Jezernicky J., *Az alsó Duna mint magyar piac*, Budapest, 1887.

¹⁰ Hofkammer Archiv, *Münz und Bergwesen*, Fas. rot. 2160, f. 314—315.

¹¹ Arh. St., Buc., colecția Microfilme URSS, rola 4, (fond cit., dosar 454, f. 89).

¹² Ibidem, f. 136.

¹³ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîșirii construcției socialiste*, vol. 3, Edit. Politică, București, 1969, p. 710.

¹⁴ Victor Axenciuc, *Premize economico-sociale ale independenței de stat cucerite în 1877*, în „Era socialistă”, nr. 2/1977.

din totalul importului și exportului României¹⁵. Austro-Ungaria ocupa primul loc în comerțul exterior al României, înaintea Angliei, Franței, Rusiei și Turciei.

Comerțul Transilvaniei cu România se făcea prin cele douăsprezece oficii vamale care erau totodată și oficii de frontiere. An de an treceau pe aici mari cantități de produse industriale, carbune și lemne, aproape de pe întregul lanț carpatic¹⁶. Deosebit de căutate în România erau mărfurile brașovene: stofe din lână, postavuri, flanele, pînzeturi, mobile, produse din lemn, cumpărate de „săteni și populația orășenească de jos cu o plăcere tradițională”¹⁷. Prin aceste puncte de vamă România a desfăcut în Transilvania mari cantități de cereale, vite, produse animaliere. Astfel, numai în anul 1872 au fost aduse din România în Transilvania 448 mii chintale cereale, 23 mii chintale lână, 6315 chintale piei crude. Cantitatea de țigări adusă din România prin punctele de vamă din Brașov a crescut de la 6700 chintale în 1872 la 11.113 chintale în 1875¹⁸.

La mijlocul deceniului al optelea al secolului trecut, s-a pus pe ordinea zilei încheierea unei convenții comerciale între România și Austro-Ungaria. Așezarea relațiilor comerciale pe baze contractuale era în interesul progresului economic al ambelor părți, dar îndeosebi al Transilvaniei, a cărei dezvoltare industrială și agricolă era condiționată de legăturile multilaterale și nestingherite cu România.

De aceea, pentru încheierea convenției s-au pronunțat numeroase cercuri economice din Transilvania. Astfel, încă în anul 1860, Camera de comerț și industrie Brașov a solicitat ministrului de finanțe al Austriei să inițieze încheierea unei convenții comerciale cu România și să se instituie o comisie mixtă pentru tratative la care să participe și transilvănenii, precum și membrii camerei¹⁹. Avînd în vedere marea însemnătate a pieții românești pentru dezvoltarea regiunii miniere din Hunedoara,

Camera de comerț și industrie din Arad, solici-ta în anul 1874 ca în convenția ce se va încheia cu România să se asigure avantaje vamale cît mai mari pentru desfacerea fierului, cărbunelui și lemnului în România²⁰.

Perioada elaborării și adoptării convenției comerciale dintre România și Austro-Ungaria coincide cu intensă luptă politică și diplomatică pentru cucerirea independenței de stat. Importanți pași pe linia independenței pe plan economic au fost făcuți în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Au fost secularizate averile mănăstirești, ceea ce a dat o puternică lovitură rămășițelor relațiilor de suzeranitate. Desființarea jurisdicțiunii consulare, mijloc brutal de imixtiune a Imperiului Otoman în treburile interne ale României, a reprezentat după afirmațiile agentului diplomatic John Green „un instrument folosit de guvernul moldo-valah în vederea realizării mult doritei lor independențe economice”²¹. România a realizat raporturi directe prin încheierea unor convenții telegrafice și poștale cu Rusia, Austria și Germania. Cu Austro-Ungaria s-au încheiat convențiile pentru construirea liniei ferate București-Vîrciorova (1871) și Ploiești-Predeal-Brașov (1874) și pentru joncțiunea liniilor ferate dintre cele două țări.

În urma tratatelor desfășurate mai mulți ani s-a încheiat în vara anului 1875, Convenția comercială dintre România și Austro-Ungaria. Prin această convenție s-a realizat un prim și important pas spre independența totală, deoarece una din marile puteri ale vremii, Imperiul habsburgic a recunoscut contractual României drepturile sale suverane în domeniul comerțului exterior. România se apropia astfel de egalitatea recunoscută statelor suverane, anume de a negocia și încheia acorduri directe.

Convenția a avut importante consecințe economice. Austro-Ungaria a beneficiat, pe baza principiului națiunii celei mai favorizate, de mari avantaje în schimburile cu România. Ea a obținut o scutire completă de vamă la carbune, lemn de construcție, mașini și unelte agricole, făină și la produse petrolifere. La multe alte produse beneficia de tarife vamale re-

¹⁵ Magyar Törvénytár, 1910, évi Törvények, Budapest, Franklin Társulat, 1911, p. 16.

¹⁶ Arh. St. Timiș, fond UDR., Direcția minelor, vol. VI/1968.

¹⁷ Jezernicky J., op. cit.

¹⁸ Raportul Camerei de comerț și industrie Brașov, pe anii 1878—1879, p. 26—31.

¹⁹ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Austria, rola 81, c. 276—278 (Haus Hof und Staatsarchiv, Wien, Administrativ Registratur, Handelspolitische Akten, F. 34, SR, Karton 82).

²⁰ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Ungaria, rola 373, c. 305—306 (Magyar Országos Levéltár Földművelés Ipar și Kereskedelemügyi Ministerium (FIKM) K, 168, 1876—16—1241).

²¹ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Anglia, rola 70 (Public Record Office, London, Foreign Office, FO 78 Turkey, vol. 1507, f. 82—85).

duse, sub 7,5 la sută cît era prevăzut în tariful otoman. Austro-Ungaria se obliga în schimb să asigure scutire de vamă la importul de grîu din România și tarife avantajoase la importul de vite. Aceasta a creat de la început o inegalitate în relațiile economice în favoarea Austro-Ungariei și în defavoarea României. Aplicarea convenției a avut multiple consecințe negative, în urma cărora, — așa cum spunea Nicolae Iorga — „marea țară vecină înlocuiește pe a noastră în funcție de a industrializa produsele românești” și care „era un fel de înecată anexiune economică”²².

Sub influența convenției, schimbul de mărfuri dintre România și Austro-Ungaria a crescut considerabil. Între anii 1876—1886 importul mediu anual al României din Austro-Ungaria a fost de 140,92 milioane lei față de 62,8 milioane lei la sfîrșitul anului 1876. La export participarea Austro-Ungariei era de 75,56 milioane lei. Austro-Ungaria constituia partenerul comercial principal al României, înaintea Marii Britanii, Germaniei și Franței. Participarea Austro-Ungariei la totalul importului României era în medie de 48,61 la sută, iar la export de 35,15 la sută²³.

Creșterea valorică a schimbului s-a reflectat în sporirea cantitativă a mărfurilor ce constituia obiectul comerțului dintre Transilvania și România. Astfel, importul de grîne din România în raza Camerei de comerț și industrie Brașov a crescut de la 62 mii chintale în 1875 la 175 mii chintale în 1879, al vitelor de la 21.750 bucăți la 65.568 bucăți, al șteiului de la 11.133 chintale la 50 mii chintale, iar exportul făinii în România a crescut de la 783 chintale la 8634 chintale. Anual se importau din România circa 53 mii porci²⁴. În fiecare an plecau în România pentru a-și câștiga existența în medie 34 mii persoane²⁵. În România se exportau importante cantități de șine pentru construcțiile de căi ferate. În cei zece ani ai aplicării convenției, schimbul de produse între Transilvania și România s-a extins și s-a diversificat, întrepătrunderea și dependența economică au devenit mai puternice.

În evoluția schimbului dintre România și Austro-Ungaria, în perioada aplicării Convenției,

s-au înregistrat, de la început, o serie de obstacole care s-au adîncit în permanență și au constituit o frînă în calea dezvoltării unui comerț larg, bazat pe egalitatea dintre parteneri și au dus pînă la urmă la cunoscutul război vamal. Ca urmare a condițiilor de inegalitate, balanța comercială a României cu Austro-Ungaria a înregistrat mari deficite. O cauză care a perturbat relațiile comerciale au fost restricțiile permanente impuse de Austro-Ungaria la importul de vite din România, care a scăzut permanent, aproape s-a desființat. Astfel, în anul 1886 numărul vitelor importate în monarhie din România a fost de numai 285 față de 25.678 în 1879²⁶. În fapt, granițele erau închise pentru vitele din România. Aceasta a avut urmări negative și pentru economia Transilvaniei. Pentru industria transilvăneană — raporta Camera de comerț și industrie Brașov — „nu poate fi gîndită o apăsare mai mare decît aceste interdicții”²⁷. Prin interdicția importului de vite Austro-Ungaria a lezat una din principalele prevederi ale Convenției din 1875. Ca urmare a multiplelor restricții impuse de monarhie, volumul schimbului s-a redus în permanență, valoarea mărfurilor exportate din România în Austro-Ungaria la sfîrșitul primului semestru al anului 1886 era de numai 5 milioane florini, față de 32 milioane florini în anul 1883²⁸.

Cucerirea independenței de stat, politica de încurajare a dezvoltării industriei au făcut necesare reevaluarea condițiilor relațiilor economice externe și așezarea lor pe baze echitabile de egalitate. Dar, la expirarea convenției în anul 1886, Austro-Ungaria nu a acceptat reînnoirea ei pe baza tarifului protecționist din 1886, a introdus taxe prohibitive la toate produsele ce se importau în România, ceea ce a dus la anihilarea aproape completă a comerțului.

Războiul vamal a provocat economiei Transilvaniei mari greutăți. Transilvania era legată organic și depindea de piața românească. Multe ramuri industriale se bazau în întregime sau în cea mai mare parte pe materiile prime din România, iar piața românească constituia o condiție primordială pentru desfacerea produselor industriale transilvănene.

²² N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, București, 1929, p. 179.

²³ *Magyar Törvénytár*, 1910-évi törvéncikkek.

²⁴ *Raportul Camerei de comerț și industrie Brașov pe anii 1878—1879*, p. 26—31.

²⁵ *Ibidem*, pe anii 1880—1884, p. 24.

²⁶ *Magyar Törvénytár*, 1910-évi törvéncikkek, p. 17—18.

²⁷ *Raportul Camerei de comerț și industrie Brașov, pe anii 1878—1879*.

²⁸ *Magyar Törvénytár*, p. 17.

Urmările războiului vamal au fost resimțite puternic în toate sectoarele economiei Transilvaniei. Astfel, într-un memoriu al Asociației comerciale și industriale din Brașov adresat ministrului agriculturii la 1 iunie 1886 se arată că industria din această regiune care „a urmat secole de-a rîndul o singură direcție, drumul ei ducea spre Orient și îndeosebi în România”, ea s-a sprijinit în întregime pe România și depinde de ea, a fost greu lovită în existența ei. Ca urmare a perturbării relațiilor normale de schimb cu România „cea mai mare parte a meseriașilor s-a ruinat acasă, o altă parte a emigrat în România”. De altfel documentele străine semnalează strămătarea în masă a meseriașilor brașoveni în România²⁹.

Ritmul de creștere a producției industriale s-a încetinit, îndeosebi, în comitatele care întrețineau legăturile cele mai active cu România: Sibiu, Făgăraș, Odorhei, Trei Scaune, Brașov, Ciuc, Tîrnava Mare și altele. În minele din Valea Jiului ale Societății Anonime de cărbune Solgotarján, în primul an al războiului vamal producția a scăzut cu aproape 166 mii chintale, iar la minele din Trei Scaune, producția a scăzut de la 446 mii chintale în 1885 la 213 mii chintale în anul 1888³⁰.

Războiul vamal a afectat puternic industria spirtului. Valoarea spirtului exportat prin punctele de vamă de la Predeal a scăzut de la 3,9 milioane franci în anul 1887 la numai 20 mii franci în anul 1889³¹. În comitatul Timiș și în orașul Timișoara au dat faliment mai multe fabrici de spirt³². Războiul vamal a avut repercursiuni negative asupra industriei zahărului, pielăriei, textile și a morăritului, asupra micii industrii locale din comitatele Mureș, Ciuc, Odorhei și Trei Scaune³³. Aproape că nu a existat în Transilvania o ramură industrială care să nu fi resimțit efectele perturbării relațiilor comerciale cu România.

Războiul vamal a atins simțitor și pe oierii transilvăneni. Din acest motiv, oierii brașoveni care mînau anual la pascut în România peste 200 mii oi, au ținut o consfătuire în Satulung

și au hotărît să trimită la Sinaia o delegație a oierilor din mai multe comune din comitatul Brașov pentru a cere regelui renunțarea la taxa de asigurare de 2 lei hotărîită de guvernul român³⁴.

La insistența și plîngerile repetate ale multor industriași și comercianți, guvernul ungar a încercat să ia unele măsuri pentru contracararea efectelor negative ale războiului vamal, prin aprovizionarea cu materii prime, asigurarea desfacerii, organizarea de expoziții cu mărfurile tradiționale pe piața românească, plasarea tinerilor în fabricile din Budapesta. Aceste măsuri au rămas însă fără efect, ele au putut doar anihila, dar nu au înlăturat consecințele grave ale războiului vamal pentru economia Transilvaniei. Singura soluție viabilă era restabilirea relațiilor comerciale normale cu România.

În timpul războiului vamal comerțul dintre România și Austro-Ungaria, a cunoscut o scădere permanentă. Astfel, participarea Austro-Ungariei la exportul României a scăzut de la 75,5 milioane lei media anilor 1876—1885, la numai 8,9 milioane lei, iar la import de la 93 milioane la 53 milioane lei. Ponderea Austro-Ungariei din exportul total al României a scăzut în această perioadă de la 35,15 la sută la 3,23 la sută, iar la import de la 48,54 la sută la 14,52 la sută³⁵. Austro-Ungaria a pierdut poziția principală pe piața românească ocupînd un loc secundar în urma Germaniei și Marii Britanii.

În relațiile economice dintre România și Austro-Ungaria a început din anul 1891 o perioadă nouă, în care au fost treptat înlăturate cauzele care au dus la războiul vamal. La ordinea zilei s-a pus chestiunea încheierii unei noi convenții comerciale. Cercurile economice din Transilvania, avînd experiența tristă a perioadei războiului vamal, au folosit acest prilej pentru a solicita ca noua convenție să conțină prevederi care să stimuleze un larg și neîngrădit schimb de mărfuri între cele două țări. Patronii întreprinderilor din raza Camerei de comerț și industrie Brașov declarau că nu există dorință mai generală și mai adîncă decît reîntoarcerea comunicației libere cu țara vecină, cu care bunăstarea lor economică „se afla în-

²⁹ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Ungaria, rola 67, c. 508—508, (MOL, Ministerelnökseg ME, K 26, 1886—X—1997).

³⁰ *Raportul Camerei de comerț și industrie Cluj*, pe anul 1889, p. 12; *Idem*, Arad pe anul 1885, p. 120.

³¹ MOL *Kereskedelemügyi Minisztérium* (KM), K 231, 1890—II—645.

³² *Ibidem*, K. 230, 1891—V—162231.

³³ *Raportul Camerei de comerț și industrie Tg. Mureș* pe anul 1906.

³⁴ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Ungaria, rola 84 c. 678—680 (MOL Belügyminisztérium BM, K 148, 1886—XVI—3876).

³⁵ *Magyar Törvénytár*, 1910-évi törvények, p. 18.

tr-o legătură tot mai strinsă și adîncă”³⁶. În favoarea unor asemenea măsuri s-au pronunțat și camerele de comerț și industrie din Cluj, Tîrgu Mureș, Oradea și Timișoara.

În anul 1893 s-a încheiat noua Convenție comercială între România și Austro-Ungaria, pe baza clauzei națiunii cele mai favorizate, care marchează și încheierea „războiului vamal”. Acest lucru a avut un efect pozitiv asupra dezvoltării legăturilor economice ale Transilvaniei cu România. Astfel, importul României din Austro-Ungaria a crescut în anul 1906 la 119 milioane lei față de numai 51 milioane lei, media anilor 1886—1890. Exportul a înregistrat și el o importantă creștere, reprezentînd în medie, în anii 1892—1906 suma de 45 milioane³⁷. Ponderea Austro-Ungariei în importul total al României a crescut de la 14,52 la sută în anii războiului vamal la 28,3 la sută, dar n-a atins nivelul de 48,6 la sută cît fusese în anii 1876—1886. Rezultă că nivelul comerțului s-a menținut mult sub posibilități. Urmările războiului vamal se înlăturau cu mare greutate.

Schimbările economice ale Transilvaniei cu România deși s-au lărgit după anul 1893, nu satisfăceau nici pe departe nevoile reale. Cercul industrial transilvănean continuau să revendice cu insistență și să aducă asemenea îmbunătățiri noii convenții care să extindă „firele spre o legătură viitoare mai intimă și mai strînsă” cu România. Faptul că nici în noile condiții nu s-a recîștigat în totalitate piața românească pentru industria transilvăneană de export, cu o tradiție „de decenii și sute de ani”, explică, după părerea Camerei de comerț și industrie Brașov, „decadența multor ramuri industriale care trăiesc exclusiv din comerțul cu România”³⁸.

Progresele obținute în dezvoltarea forțelor de producție ale Transilvaniei și ale României necesitau o nouă reevaluare a relațiilor comerciale și vamale. Schimbări importante au intervenit în structura industrială a României. S-au creat importante ramuri ale industriei prelucrătoare, de extragere și prelucrare a șteiului și cărbunelui, de ciment, hîrtie, de prelucrare a produselor agricole. În același timp

industria Transilvaniei, deși și-a extins piețele externe, a rămas dependentă de piața românească, fapt ce a impus, cu mai multă strîngentă, lărgirea și diversificarea schimbului cu România. În aceste condiții s-a încheiat la 23 aprilie 1909 un tratat adițional la convenția comercială din anul 1893, care a lărgit gama de produse industriale și agricole care se bucurau de înlesniri sau scutiri vamale. Toate acestea au influențat pozitiv extinderea comerțului dintre Transilvania și România.

În noua etapă au avut loc schimbări importante în ce privește structura comerțului. O serie de produse noi au devenit tradiționale, s-a diversificat nomenclatura mărfurilor căutate și desfăcute pe piața românească. Din Transilvania se exportau în România de la Steierdorf și Anina³⁹ importante cantități de șine pentru construirea și întreținerea căilor ferate; deosebit de vioi era exportul produselor din fier de la Uzinele siderurgice din Hunedoara, din fabricile de fier din Caraș Severin și Brașov⁴⁰. Cantități importante de mașini și unelte agricole, mașini de cusut, fier brut și oțel luau drumul trecătorilor spre România. Este deosebit de important pentru uzinele de fier — aprecia Camera de comerț și industrie din Timișoara — că „beneficiază de un export mereu în creștere în România”. Valoarea exportului acestor produse în România din raza Camerei a crescut chiar în timpul războiului vamal de la 223 mii florini în 1886 la 370 mii florini în 1890⁴¹. Se aprecia în mod deosebit faptul că fabricile de fier din Hunedoara, Reșița-Anina și din Brașov se află în apropierea graniței cu România. Fabricile de fier din Vlahița și Cugir desfăceau o mare parte a produselor lor în România. Cele de mașini din Brașov aveau afacerile lor principale în România⁴². Pentru mașinile agricole din Timișoara piața românească era una din cele mai importante din Balcani. În România desfăcea o mare parte a produselor sale fabrica de vagoane din Arad.

Din Transilvania se exportau în România cantități importante de cărbune. Bazinul carbonifer din Valea Jiului aprovizionă economia româ-

³⁶ *Raportul Camerei de comerț și industrie Brașov*, pe anii 1878—1879, p. 32—34.

³⁷ *Magyar Törvénytár*, 1910-évi törvénycikkek, p. 20.

³⁸ *Raportul Camerei de comerț și industrie Brașov*, pe anul 1908, p. 9—11.

³⁹ Arh. St. Timiș, fond UDR, Direcția minelor Anina, dosar 11/1875.

⁴⁰ MOL, KM, K 230, 1892—5—1157; 1899—3—16851.

⁴¹ *Idem*, 1891—5—162231; Arh. St. Timiș, fond cit., dosar 6/1875.

⁴² *Raportul Camerei de comerț și industrie Brașov*, pe anul 1880, p. 62—68.

nească, căile ferate și orașele cu cărbune combustibil. Anual se transportau din Petroșani prin Brașov-Predeal circa 20 mii tone cărbune în România. O piedică în mărirea exportului erau taxele vamale ridicate impuse de autoritățile austro-ungare. Camera de comerț și industrie din Arad, constatând în anul 1902 o scădere considerabilă a producției de cărbune în Valea Jiului, considera necesar, pentru înflorirea bazinului, înlăturarea obstacolului artificial în calea transportului în România, cerea să fie reduse tarifele vamale, iar Valea Jiului să fie legată de rețeaua căilor ferate din România cu un drum de fier pe la Surduc.

Una din condițiile importante ale industriei de prelucrare a petrolului era asigurarea producției cu țiței românesc, obținut cu scutire de vamă sau cu taxe reduse. Opunându-se politicii monopolurilor petrolului austriac care dezavantaja rafinăriile din Transilvania prin repartitia inegală a țițeiului adus din România, Camerele de comerț și industrie din Brașov și Timișoara, solicitau să se asigure o aprovizionare corespunzătoare a rafinăriilor cu țiței românesc.

Piață importantă de desfacere în România aveau și o serie de fabrici chimice din Timișoara și Brașov care exportau în România însemnate cantități de acid sulfuric și alte produse.

Legăturile economice cu România au constituit, din cele mai vechi timpuri, pentru comitatele Mureș, Odorhei, Ciuc și Trei Scaune o condiție fundamentală a progresului lor economic. Dependența de piața românească era determinată de faptul că „din tradiție”, produsele meșteșugarilor din regiune se desfăceau în Țara Românească și Moldova. Articole ceramice, mobilă, chimicale, apa minerală și alte marfuri luau drumul spre piețele românești de unde se importa lână, ceară, porumb și alte produse necesare industriei și aprovizionării populației. Când la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea s-a pornit de către autoritățile locale o acțiune generală pentru ridicarea economică a acestei regiuni cunoscută sub denumirea de „acțiune secuiască”, un loc important în cadrul măsurilor preconizate era dezvoltarea legăturilor economice cu România. În acest spirit s-a pronunțat și Con-

gresul secuilor de la Tușnad din 1902. Congresul a subliniat că dezvoltarea industriei din secuime este condiționată de piețele de desfacere din răsărit și mai ales din România. Se propunea ca industria să se dezvolte potrivit nevoilor pieței românești și să se realizeze navigabilitatea Oltului ca mijloc ieftin de transport⁴³.

În anii premergători primului război mondial numeroase întreprinderi din industria spiritului și a morăritului erau condiționate în activitatea lor de cereale importate din România. Cerealele necesare pentru industrie și aprovizionarea populației erau procurate din România și desfăcute nu numai de comercianți individuali ci și de unități comerciale specializate. Astfel, în magazinele Reuniunii Societății comerciale agricole săsești din Sibiu și ale filialei din Brașov ale Băncii generale de credit ungare au fost depozitate mari cantități de cereale aduse din România de unde erau vândute solicitanților⁴⁴.

Un rol însemnat în ușurarea traficului de mărfuri industriale și agricole și de materii prime între teritoriile românești de pe ambele versante ale Carpaților îl aveau căile ferate. Construirea liniilor ferate din Transilvania și din România a fost astfel concepută încât să se poată face legătura între ele la punctele principale de trecere. În acest sens au acționat cercurile economice interesate atit din România cit și din Transilvania. Astfel, în anul 1862, prințul Brincoveanu cerea să i se acorde concesiunea pentru construirea unei părți a căii ferate care să facă legătura de la Galați prin București cu Orșova pînă la Dunăre și Buziaș⁴⁵. Reprezentanții orașului Sibiu solicitau încă din anul 1873 încheierea unei convenții cu guvernul român pentru realizarea legăturii căilor ferate între Sibiu și România prin Turnu Roșu. Concomitent Consiliile districtuale Rîmnic și Argeș au hotărît să construiască linia ferată pînă la graniță la Turnu Roșu⁴⁶. Jone-

⁴³ Ioan Tiberian, *Premize economice ale desăvîrșirii statului național român unitar*, în „Lupta de clasă”, nr. 11/1968, p. 67.

⁴⁴ *Raportul Camerei de comerț și industrie Brașov*, pe anul 1911, p. 15–16; pe anul 1912, p. 15–18.

⁴⁵ Haus Hof und Staatsarchiv, Wien, MRP, K, 25, KZ. 1790,

⁴⁶ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Ungaria, rola 64, c. 221–223 (MOL, ME, K. 26, 1873/12).

țiunea liniilor ferate dintre Transilvania și România la Orșova-Vîrciorova în 1879 și Predeal-Brașov în 1882 a avut o mare importanță și s-a bucurat de aprecierea cercurilor economice, s-a dezvoltat totodată o largă inițiativă pentru realizarea legăturii și în alte puncte. Necesitatea construirii liniilor ferate de interes local era motivată prin importanța lor nu numai pentru nevoi interne ci și prin rolul lor la dezvoltarea schimbului cu România. În anul 1910 Comitetul administrativ al Comitatului Sibiu solicita transformarea liniei ferate Vințu de Jos-Sibiu-Turnu Roșu, în cale ferată principală cu regim de tren accelerat „deoarece în urma convenției încheiate, se așteaptă la o creștere a comerțului cu România”⁴⁷. Paralel se construia linia Călimănești-Turnu Roșu, asigurându-se astfel legătura acestor linii⁴⁸. Calea ferată din Valea Izei în lungime de 215 km trebuia să facă legătura dintre Transilvania și Bucovina⁴⁹. Construirea liniei ferate Petroșani-Surduc-Tîrgu Jiu, trebuia să asigure ieftinirea transportului cărbunelui spre România, ea avînd o mare importanță pentru dezvoltarea întregii regiunii miniere — se aprecia în memoriul comunității orașului Petroșani. Construirea acestei linii era solicitată și de Comitatul Hunedoara, deoarece minele de aici, prin poziția lor geografică puteau avea piață de desfacere în România. Camera de comerț și industrie Brașov a solicitat în anul 1890 aprobarea pentru construirea liniei ferate Miercurea Ciuc-Sfîntu Gheorghe-Brașov pentru a face prin pasul Ghi-meș legătura cu căile ferate române. Cercurile economice din secuime au argumentat în permanență necesitatea construirii liniilor ferate pentru înlesnirea schimbului cu România. Cele 12 căi ferate propuse a fi construite în secuime trebuiau să facă legătura cu rețeaua de căi ferate din România, două prin Ciceu, trei spre Piatra Neamț, patru spre Galați și de aici la Sulina și una prin Buzău la Cernavodă și Constanța⁵⁰. Aceste căi ferate, dintre care unele

s-au construit aveau o mare importanță pentru extinderea comunicației și amplificarea schimbului Transilvaniei cu România.

Un fenomen cu multiple implicații naționale și sociale era exodul masiv și permanent al populației Transilvaniei spre România. Acest exod, cunoscut din cele mai vechi timpuri, a avut la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea o amploare deosebită. El a constituit o latură a chestiunii naționale și țărănești, a apărut și a luat proporții ca urmare a accentuării asupririi naționale, a proletarizării unei părți însemnate a populației și a intensificării procesului de descompunere a țărănimii. Semnalînd caracterul de masă al exodului, George Barițiu arăta în 1884: „Ca simptomă spăimîntătoare a stării actuale se poate considera necurmata migrație din Ungaria în America”, dar „cei mai mulți rămîn însă în România”⁵¹.

Tabelul exodului populației Transilvaniei reconstituit după datele statistice oficiale este deosebit de impresionant⁵². Astfel, între anii 1899—1913 au plecat din Transilvania un număr de 341.876 persoane și s-au întors 65.976, numărul celor rămași definitiv în afară fiind de 275.900. Numărul persoanelor plecate în această perioadă reprezintă 6,7 la sută din populația totală a Transilvaniei din anul 1910, iar al celor rămași definitiv peste graniță aproape 5,2 la sută⁵³.

Direcția principală a exodului populației era, pînă la mijlocul primului deceniu al secolului al XX-lea, România. Exodul populației Transilvaniei în România, fenomen existent din cele mai vechi timpuri, a primit un mare impuls în urma revoluției din 1848, a unirii Munteniei cu Moldova și a înfăptuirii reformei agrare din 1864, care au deschis calea dezvoltării capitaliste a agriculturii și a industrializării. În noua conjunctură economică, cînd economia

⁴⁷ Arh. St. Buc., colecția Xerografii Ungaria, pachet V/1 (MOL, Pénzügyminisztérium, K. 269, nr. 439).

⁴⁸ MOL, Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, z 40, 71/1452.

⁴⁹ Ibidem, 76/1515.

⁵⁰ Borszéký Soma, *Székely vasutat a székelységnek*, Székelyudvarhely, 1905.

⁵¹ George Barițiu, *Studiu istoric asupra raporturilor agrare din Ungaria și țările anexe*, în „Antologia gîndirii românești”, partea a II-a, Edit. Politică, București, p. 400.

⁵² Iosif I. Adam, *Economia Transilvaniei de la revoluție pînă la formarea statului național român unitar*, Manuscris, p. 282, tabelul nr. 34, „Emigrarea din Transilvania și reemigrarea”.

⁵³ Ibidem.

României resimțea o nevoie tot mai mare de brațe de muncă, numărul transilvănenilor veniți aici pentru a-și câștiga existența a devenit tot mai mare. Între anii 1758—1867 din Transilvania au plecat în România peste 80.000 persoane, majoritatea români⁵⁴. Exodul populației în România a căpătat dimensiuni și mai mari în urma izbucnirii războiului vama. În acest timp exodul populației transilvănene spre România capătă o serie de aspecte calitative noi. Oficialitățile relateau despre „caravane ale mizeriei” care se îndreptau, începînd din 1880, spre trecătorilor din Transilvania⁵⁵. Comitetele Ciuc, Trei Scaune și Odorhei raportau în anul 1891 despre caravane întregi de secui care plecau la mari latifundiați din România în preajma secerișului la cosit și săpat, în cele mai multe cazuri împreună cu familiile lor și nu se mai întorc înapoi, dar mai ales nu-și aduc copiii înapoi. Un mare număr de meseriași din Brașov au plecat în România împreună cu calfele lor. În urma strămutărilor masive din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în 1900 trăiau în România — conform unor aprecieri ale specialiștilor — circa 200 mii supuși austro-ungari, majoritatea dintre ei fiind transilvăneni⁵⁶.

Conform datelor statistice oficiale între anii 1899—1913, au plecat din Transilvania în România 97.722 persoane, iar în America 236.378 persoane⁵⁷. Emigrarea în America a devenit preponderentă începînd din anul 1905, dar chiar și în acest timp, din comitetele Alba de Jos, Brașov, Hunedoara, Cluj, Solnoc-Dobîca, Trei Scaune și Ciuc, majoritatea persoanelor au plecat în România, iar din comitetele Sibiu, Mureș-Turda și Turda Arieș aproape jumătate.

Una din cauzele principale ale exodului populației Transilvaniei a fost asuprirea națională. Aproximativ 50 la sută din cei plecați erau români, în timp ce ponderea emigranților maghiari era de 22,6 la sută, iar a germanilor

de 22,1 la sută⁵⁸. Exodul românilor, populația majoritară din Transilvania era numeric și proporțional mult mai mare decît la celelalte naționalități, reprezentînd 6,8 la sută din totalul populației românești, în timp ce emigranții unguri nu reprezentau decît 3,8 la sută din totalul populației maghiare⁵⁹. De remarcat este faptul că exodul a atins într-o măsură mai mare comitetele Alba de Jos, Maramureș, Făgăraș, Sibiu, Tîrnava Mare, Tîrnava Mică și altele. În 13 comitate țărănimea română avea o pondere mai mare în rîndurile celor plecați decît ponderea ei specifică în totalul populației⁶⁰. Exodul populației Transilvaniei a fost întrerupt de izbucnirea primului război mondial.

Relațiile economice ale Transilvaniei cu România au fost afectate în timpul războiului balcanic, care a perturbat în mod serios schimburile existente. Numeroase întreprinderi din raza Camerei de comerț și industrie Brașov au trebuit să-și reducă activitatea, să concedieze o parte din muncitori⁶¹. În raza circumscripției Camerei de comerț și industrie din Arad producția a scăzut între 25—50 la sută la diverse produse din fier, materiale de construcții, la vagoane, la exploatarea miniere. A scăzut traficul de mărfuri pe calea ferată.

Economia Transilvaniei, fiind organic legată de cea din România, nu se putea dezvolta nestîngherit în granițele statului ungar. Măsurile forțate de a lega economia Transilvaniei de piețele din Austria și centrul Ungariei, au rămas fără rezultat. Viabilitatea economiei Transilvaniei, și în primul rînd a industriei, era condiționată de România, de piața românească. În preajma primului război mondial se manifestă cu pregnanță ideea că o dezvoltare ascendentă a economiei Transilvaniei nu putea avea loc decît printr-o legătură organică cu România.

Hotărîrea istorică a Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 de unire

⁵⁴ Istoria României, vol. IV, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 421.

⁵⁵ Rácz István, *Parasztiok elvándorlása a faluból*, în „A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848—1914”, 2. kötet, Budapest, 1965.

⁵⁶ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Ungaria, rola 69 (MOL, ME, K. 26 1900—XII—305).

⁵⁷ Iosif I. Adam, lucr. cit., tabel 35 și 36.

⁵⁸ A. Egyed, *Problema emigrării țărănimii din Transilvania la începutul secolului al XX-lea*, în „Acta Musei Napocensis”, VII/1970.

⁵⁹ Rácz István, op. cit., p. 457.

⁶⁰ A. Egyed, op. cit.

⁶¹ Raportul Camerei de Comerț și industrie Brașov, pe anul 1913, p. 77.

a Transilvaniei cu România a însemnat totodată și încheierea procesului de creare a economiei unitare românești. Unitatea teritorială și politică avea ca fundament solid unitatea economică. Acest fapt a avut o mare însemnătate pentru progresul economiei și al civilizației românești. România a intrat după desăvîrșirea unității naționale, într-o nouă etapă a dezvoltării sale istorice. Ca urmare a unirii tuturor teritoriilor românești, averea națională, forțele productive ale țării s-au mărit considerabil. Din teritoriul României de 296.142 km pătrați, Transilvania avea 102.200 km pătrați, adică 34,5 la sută. Acest teritoriu cuprindea un vast tezaur forestier și cinegetic cu importante zăcăminte naturale și bogății ale solului. Populația țării era de 16,4 milioane locuitori din care Transilvaniei reveneau 5,1 milioane, adică 31 la sută⁶².

Transilvania a accentuat caracterul industrial al României. La configurația industrială a României reunite, Transilvania participa cu 45 la sută din numărul întreprinderilor, 44,4 la sută din capitalul investit, 55 la sută din forța motrică instalată, 35,8 la sută din valoarea materiilor prime, 38 la sută din valoarea producției și 51,5 la sută din totalul personalului⁶³. Lungimea căilor ferate ale României era de 11790 km din care 5530 km, adică 47 la sută erau din Transilvania. O contribuție însemnată a adus Transilvania la mărirea potențialului agricol. Un important rol avea unificarea sistemului bancar și extinderea comerțului pe întregul teritoriu al țării. Unirea a însemnat reîntegrarea într-un singur mecanism economic a forțelor industriale și agricole ale țării cu resursele de materii prime, unificarea pieții interne.

Dezvoltarea economică și socială a României în perioada care a urmat, a avut loc în condițiile noi ale statului național unitar, fapt ce a influențat asupra progresului, civilizației și economiei românești. Este de menționat faptul că, datorită legăturii organice existente, în pofida legităților modului de producție capita-

list, formarea economiei unitare românești s-a făcut relativ ușor, fără zguduiri și fără complicații deosebite.

BIBLIOGRAFIE TURCĂ REFERITOARE LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL (1914—1918)

MIHAIL GUBOGLU

1. ABADAN (PROF.) YAVUZ, *Lozan'ın hususiyetleri* (Particularitățile tratatului de la Lausanne), Istanbul, 1935, „Hilmi Kitabevi“, 65 p., 8°.

2. ABADAN (PROF.) YAVUZ, *Harb sonu muahedelerine nazaran Lozan'ın hususiyetleri* (Particularitățile înțelegerii de la Lausanne din punct de vedere al tratatelor de la sfîrșitul războiului), Istanbul, 1938, Arkadaş Basimevi, 163 p., 8°.

3. ABADAN (PROF.) Dr. YAVUZ, *Inkilâp tarihine giriş* (Introducere în istoria reformelor), Ankara, 1960, „Ajans Türk Matbaası“, 74 p., 8°. („Ajans Türk Yayınları“).

4. ABADIE M., *Türk Verdün'ü Gaziantep. Antep'in dört muhasarası* (Verdun'ul turcesc Gaziantep. Cele patru asedieri ale Gazi-Antepului), Tercüme eden (Trad.): Necmettin, Istanbul 1339 (1920—1921), „Matbaa-i Askeriye“; 103 p., 8°; 2. Basim (ed. a II-a) Yayınlayan (Publicat de) Gaziantep Kültür derneği, Gaziantep, 1959, „Mürüvvet Matbaası“ VIII + 132 p., 8°.

5. ABDURRAHMAN ŞEREF, *HARB-i HAZIRIN MENŞEI* (I. Cihan Harbi hak.). (Originea războiului actual) 1. /Despre primul război mondial/, Istanbul, 1334 /1915—1916/, „Ay Yıldız Matbaası“, 158 p., 8°.

6. ABDURRAHMAN, Şeref: *Tarih müshahabeleri* (Coserii sau discuții) Istanbul, 1340 (1921—1922), 404 p. (În caractere turco-arabe), 8°.

7. ABİSEL M. ARSLAN, *Boğazlar meselesi* (Problema strimtorilor), Ankara, 1945, „Çankaya Matbaası“, 47. p., 8°.

8. ADIVAR HALİDE EDİP, *Türkün ateşle imtihanı* (Examenul turcului prin foc). (*İstiklâl savaşın hatıraları* — Amintiri din războiul pentru independență), Istanbul, 1962, „Kurtulmuş Matbaası“, 312 p., 8°. („Can Yayınları“).

⁶² *Anuarul Statistic al României*, 1922, p. 22—31, 59.

⁶³ *Ibidem*, p. 202.

9. ADIVAR, HALIDE EDIP : *Türkiye'de Şark, Garp ve Amerika tesirleri* (Influențe orientale, apusene și americane în Turcia), Istanbul, 1956, 8°.

10. ÂFETINAN (PROF.) Dr., *Türk İstiklâli ve Lozan* (Independența Turciei și tratatul de la Lausanne), Istanbul, 1938, „Devlet Basımevi“ p. 278—291 (Extras din rev. „Belleten“ n-rele 7—8), „Türk Tarih Kurumu Yayınlarından“ (Din publicațiile Societății de istorie turcă).

11. AHMAD, FERÖZ : *The social and economic Policy of the Young Turks, 1908—1918*. „Bildiri özetleri“ — Abstracts of the Papers, Ankara, 1977, p. 69, 8° (Hacettepe University Tenth Anniversary 1967—1977 First International congress on the social and economic History of Turkey 1071—1920).

12. AHMET, *Türk İstiklâl Harbinin başında Millî Mücadele* (Lupta națională la începutul războiului pentru independența turcă), Ankara, 1928, „Büyük Erkân-i Harbiye Reisliği Matbaası“, 126 p., 4° („Büyük Erkân-i Harbiye Mektebi“ Matbaası), 141 p., 8° (ed. a II-a).

13. AHMET İZZET PAŞA (Merhum), *Birinci Cihan Harbi Mütarekesi* (Armistițiul primului război mondial), în : „Resimli Tarih Mecmuası“, 5. Cilt, 52. Sayı, Nisan (apr.) 1954, 75 p., 8°.

14. AKALIN SÜRÜRİ, *Heligoland Muharebesi* (Bătălia de la Heligoland) Istanbul, 1937 „Deniz Matabaası“, 50 p., 8°.

15. AKÇA-KAYALIOĞLU CHAT, *Birinci Dünya Harbi. Cilt VII. Avrupa cephesi. Kısım : 1 (Galiçya cephesi)* (Primul război mondial, Vol. VII, Frontul european. Partea 1-a (Frontul din Galiția), Ankara, 1967, „Gnkurm. Basımevi“, V + 115 p. + 15 pl. + 21 crochiuri + nartă, 8°.

16. AKÇURA YUSUF, *Osmanlı Devleti Umumi Harb'de bitaraf kalabilirmiydi?* (Imperiul otoman în primul război mondial putea rămâne oare în neutralitate?), în „Türk Tarih Encümeni Mecmuası“, Anul 17 sene. 19—96. Numero. 1, Haziran (iunie) 1928, Istanbul, 1928, „Devlet Matbaası“, 165 p., 8°.

17. AKER (MEHMET) ŞEFİK, *Çanakkale Ariburnu savaşları ve 27. Alay* (Luptele de la Dardanele- Ariburnu și Regimentul 27), Istanbul, 1936, „Askerî Matbaa“, 98 p., 8° + 4 levha. („99 sayılı Askerî Mecmuasının Tarih Kısım, sayı : 40).

18. ALI RIZA, *Harb-i Umumide Amerika ordusu* (Armata americană în primul război mondial), Istanbul, 1333 (1914—1915), 24 p., 8°, („Karargâh-i Umumi İstihbarat Şubesi : 3“).

19. ALIYE *divan-i harb-i örfisinde tetkik olunan mesele-i siyâsiye hakkında izahat* (Explicații despre situația politică cercetată în înaltul consiliu de război), Istanbul, 1332 (1914), „Tanin Matbaası“, 127 p., 8°.

20. ALLENBY GENERAL, *Filistin hezimetî. General Allenby'nin raporu* (Înfrângerea Palestinei. Raportul generalului Allenby). Mütercim (Trad. Hikmet, Istanbul, 1335 (1916—1917), „Matbaa-i Orhaniye“, 48 p., 8°, („Harbi Umumi Külliyyatı. Adet : 1“).

21. ALPAGUT ALI HAYDAR EMİR, *Büyük Harbin Türk deniz cephesi* (Frontul maritim turc al marelui război), Istanbul, 1937, „Deniz Matbaası“, 79 p., 8°.

22. ALPAGUT ALI HAYDAR EMİR, *Deniz'de Türkiye* (Turcia pe mare), Istanbul, 1937, „Deniz Matbaası“, 638 p., 8°, („Deniz Harb Akademisi : 24“).

23. ALPKARTAL NUREDDIN, *Büyük Harbte Makedonia cephesi* / Frontul din Macedonia în primul război mondial /, Ankara, 1938, „Genelkurmay Basımevi“, 53 p., 8°.

24. ALTAY GENERAL FAHRETTİN, *Çanakkale Savaşının ilk günlerinde Mustafa Kemal (Atatürk)* (Mustafa Kemal (Atatürk) în primele zile ale luptei de la Dardanele), în rev. „Belleten“, XX. Cilt, 80. Sayı, Ekim 1956, Ankara, 1956, T.T.K. Basımevi, p. 605—608, 8°.

25. AMBARCIOĞLU NAMIK, *Mütareke yıllarında vesikalar. Ahmed Emin Yalman'n Mütareke devrinde yazdıkları* (Documente din anii armistițiului. Cele scrise de Ahmet Emin Yalman în perioada armistițiului), Toplayan (Culegător) : Namık Ambarcioğlu, Istanbul, 1946, „Yakit Basımevi“, 26 p., 8°.

26. ANDREA, *Fransızlara nazaran Suriye ve Kilikya muharebatı* (Luptele din Siria și Cilicia după francezi), Istanbul, 1341 (1922), „Matbaa-i Askeriye“, 130 p., 8°. („Erkân-i Harbiye İstihbarat Dairesi“).

27. ARAS Dr. TEVFIK RÜŞTÜ, *Lozan'ın izlerinde 10 yıl / Zece ani pe urmele (tratatului) de la Lozan-Lausanne/*, Istanbul, 1935, Akşam Matbaası, 245 + VI p., 8°.

28. ARAS Kâzım, *Istanbul savunmasında Koca'eli bölgelerinde harekât* (Operațiuni în zonele Kogea'eli (din Anatolia) în perioada apărării Istanbulului), Istanbul, 1936, 8°.

29. ARIF Mehmed, *Anadolu inkilâbı* (Reforma sau revoluția din Anatolia), Istanbul, 1923.

30. ARIBURNU Kemâl, *Millî mücadele ve İnkılâplarla ilgili kanunlar*, I, (Istanbul), 1957.

31. ARTHUR sir GEORGE, *Kitchner ve harp* (Kitchner și războiul), Mütercim (Trad.) Sabit, Istanbul, 1926, „Askeri Matbaası, 209 p., 8°.

32. ÂSAF MUAMMER, *Harb ve mesulleri* (I. Cihan harbi hakkında), (Războiul și responsabilitățile săi (Despre primul război mondial)), Istanbul, 1334 (1915—1916), „Matbaa-i Orhaniye“, 48 p., 8°.

33. ASIL kurtuluş günü Kapitülasyonların il-gasi. 24 Temmuz 1923 Lozan Muahedenamesi (Abrogarea capitulațiilor în preajma zilei eliminerării : Tratatul de la Lausanne din 24 iulie 1923), Istanbul, 1927, 16 p. + 2 pl., 8°.

34. ASPINALL OGLANDER, *Çanakkale muharebeleri. İngilizlerin resmî tarihi* (Luptele de la Dardanele. Istoria oficială a expediției englezilor la Galipole), Çeviren (Trad.) : Muharrem Fevzi (Togay), Istanbul, 1932, „Kanaat Kütüphanesi“ (Bibl. Kanaat), 267 p., 8°.

35. ASPINALL OGLANDER, *Çanakkale-Gelibolu askerî harekâtı* (Operațiuni militare la Dardanele-Galipole), 2. Cilt., Çeviren (Trad.) Tahir Tunay, Istanbul, 1939—1940, „Askerî Matbaa“, 2 vol., 4°.

36. ASPINALL-OGLANDER general C. F., *Büyük harbin tarihi — Çanakkale Gelibolu* (Istoria marelui război — Dardanele Galipole) Tercüme (Trad.) : Tahir Tnay ve M. Hulûsî, 1940, 8°.

37. ASPINALL OGLANDER C.F., *Çanakkale-Geibolu askerî harekâtı*. 1—2 Cildin lâhika ve haritaları (Operațiuni militare la Dardanele-Galipole. Anexa și hărți la vol. 1—2 cf. mai sus), Çeviren (Trad.) : Avnî, Istanbul, 1940, „Askerî Matbaa“, 4°.

38. ASYAN E., *Büyük Harbte İran cephesi* (Frontul din Iran în marele război), 3 Cilt., Istanbul, 1938, „Askerî Matbaa“, 67 p., + 18 cr., 4°. („Askerî Mecmua İlâvesi“) / Anexă la revista militară / nr. 111.

39. AŞKIN ISMAIL ABDÜLAHAT, *Atatürkün dış politika ilkeleri ve diplomasisi*. I. Kısım 1919-dan Lozan'a kadar (Principiile și diplomația politicii externe ale lui M. K. Atatürk, Partea I-a : Din 1919 pînă la Lausanne), Istanbul, 1964, „İnkilâp ve Aka Kitabevleri“, 130 p., 8°.

40. ATATÜRK, GAZI MUSTAFA KEMAL, în : „İslâm Ansiklopedisi“, 10. Cüz, Istanbul, 1949, p. 719—807 (Despre rolul lui Mustafa Kemal (Atatürk) în perioada primului război mondial și în anii care au urmat).

41. ATATÜRK, *Commission Nationale Turque pour l'Unesco*, (Trad. M. René Giraud după arti-

colul în turcă din „İslâm Ansiklopedisi), Ankara — 1963, 255 p. + pl. + fig., 8°. Din cuprins : Cap. IV. *Mustafa Kemâl arrête l'attaque contre Çanakkale et sauve Istanbul* (1915) (p. 21—27) ; *Mustafa Kemal chef d'armée* (1916—1918), (p. 29—39) ; Cap. VI. *Mustafa Kemal et l'armistice* (3 nov. 1918) (p. 41—48) ; VII. *Mustafa Kemal leader du mouvement du libération nationale* (1919—1922) (p. 49—72) ; Cap. VIII. *Mustafa Kemal à Ankara* (1920—1923) (p. 73—79) ; Cap. X. *La victoire de la Sakarya...* (p. 109—130) etc.

42. ATATÜRK (Mustafa, Kemâl), *Söylev ve demeçleri* (Cuvîntările și declarațiile sale) (1881—1938), Istanbul, 1945, 8°.

43. ATATÜRK'ÜN *Söylev ve demeçleri* (Discursurile și declarațiile lui M. K. Atatürk), Cilt I—III. Türkiye Büyük Millet Meclisinde ve Cumhuriyet Halk Partisi Kurultaylarında 2 bs. (ed. a II-a), Ankara, 1961, 418 p. (I) ; 290 p. (II) ; 104 p. (III) ; 8°, Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü.

44. (ATATÜRK) Mustafa Kemâl, *Anafartalar muharebatına ait Tarihçe* (Istorieoară privind luptele de la Anafartalar), Yayınlayan (Publicat de) : Ulug Igdemir, Ankara „TTK. Basımevi“, 1962, XXV + 88 p. 3 facs + 4 pl. + 1 h., 8°.

45. ATATÜRK KEMÂL, *Nutuk* (Conferințe) 1. Cilt (vol.) 1919—1920, Yayınlayan (Publicat) : „Türk Devrim Tarihi Enstitüsü“, Istanbul, 1950, „Millî Eğitim Basımevi“, IV + 432, 8°.

46. ATATÜRK (M. KEMAL), *İnönü ve Lozan* ((İsmet) İnönü și Lausanne, Ankara) 1964, 32 p., 8°.

47. ATATÜRK MUSTAFA KEMAL, *Ariburnu Muharebeleri raporu* (Raportul despre luptele de la Ariburnu), Yayınlayan (Publicat de) : Ulug Igdemir, Ankara, 1968, T.T.K. Basımevi, VIII + 200 p., 8°, („Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XVI. Seri, no. 8“).

48. ATAY FALİH RIFKI, *Atatürkün hâtıraları 1914—1919* (Memoriile lui M. K. Atatürk din anii 1914—1919), Anlatan (Explicații) : Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Ankara, 1965, „Ajans Türk Matbaası“, 125 p., 8° („Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları“).

49. ATAY Falih Rifki, *Niçin kurtulmamak* (De ce nu eliberarea ?) (Istanbul), 1953, 8°.

50. ATAY Falih Rifki, *Atatürkün bana anlattıkları* (Ceea ce mi-a explicat Atatürk), (Istanbul), 1955, 8°.

51. AVUSTURYA, *Macaristan Hükümeti ve Ordusu* (Guvernul și armata Austro-Ungariei), Istanbul, 1331 (1913), „Mahmut Bey Matbaası“ 32 p., 8°.

52. AVUSTURYA'YA ait *Saint-Jermin Muahe-denin askeri kısmı* (Partea militară a tratatului de la Saint-Germaine cu privire la Austria), Istanbul, 1337 (1918—1919), „Matbaa-i Askeriye“, 10 p., 8° („Erkân-i Harbiye Umumiye ikinci şube“).

53. AYBAR Celâl, *Osmanlı imparatorluğunun ticâret muvazenesi* (Bilanțul comercial al Imperiului otoman), Ankara, 1934, 8°.

54. AYDEMİR Şevket Süreya, *Tek Adam* (Unicul om) : Mustafa Kemâl, I (1881—1919) ; II (1919—1922) ; III (1922—1938) Istanbul, 1963—1965.

55. AYDEMİR Şevket Süreya, *Enver Paşa* (1860—1922), I—III Cilt., Istanbul, 1972, 3 vol. (Mai ales vol. III) 8°.

56. AYROGAT Alia Hasdar Emir, *Büyük harbin Türk Deniz cephesi* (Frontul maritim turc în marele război), Istanbul, 1937, 8°.

57. AZİZ Samih, *Büyük Harpte Kafkas cephesi hatıraları* (Memorii de pe frontul din Caucaz în marele război), Ankara, 1934.

58. BAHAEETTİN *Çanakkale Seferi*, (Campania la Dardanele), Istanbul, 1930, „Askerî Matbaa“, 118 p., 8°.

59. BAKI, *Büyük Harbte Kafkas Cephesi* (Frontul din Caucaz în marele război), 2. Cilt. Istanbul, 1933, „Askerî Matbaa“, 118 p., 8°.

60. BAKON REJINALD, *Jotland deniz muharebesi ve münâsebetlilikleri* (Bătălia navală de la Jotland și inconvenientele sale), Istanbul, 1929, „Deniz Matbaası“, 116 p., 4°.

61. BALA Mirza : ...*Dağıstan*, în : „İslâm Ansiklopedisi“, 26 cüz (fasc.), Istanbul, „Maarif Basımevi“, 1945, p. 456—458.

62. BALKAN RECEP, *Büyük Harbte Şark cephesinde sağ kanat harekâte* (Operațiunile flancului drept pe frontul din Orient în marele război), Istanbul, 1946, „Askerî Matbaa“, VII + 249 p., + 18 cr. 8°. 4° („Askerî Mecmua'-ya Jîlâve“).

63. * * * 1914-din 1916 senesine kadar *Balkan ve Türkiyede büyük harb* (Războiul mondial în Balcani și în Turcia din anul 1914 pînă la 1916), Çeviren (Trad.) : Nihat, Istanbul, 1934, „Askerî Matbaa“, 178 p., 4°.

64. BOLSOVER PROF. G. H., 1815—1914 *arasında Rus dış diplomatikasına bir bakış* (O privire asupra diplomației rusești între anii 1815—1914), în : „Belleten“, XXX, Cilt (vol.), 118 Sayı (nr.), Nisan (apr.) 1966, Ankara, 1966, „T.T.K. Basımevi“, p. 265—290 (*Aspects of Russian foreign policy, 1815—1914*). Çev. (Trad.) : Yulug Tekin Kurat.

65. BARTLETT SHMIDT, *Çanakkale harekât-i harbiyesine dair ifşaat* (Divulgări despre operațiunile războiului de la Dardanele), *Tercüme* (Trad.), Istanbul, 1331 (1915), 19 p., 8°.

66. BAYKAL, prof. Dr. Bekir Sıtkı, *Heyet-i Temsilîye kararları* (Hotărârile comitetului reprezentativ), Ankara „TTK. Basımevi“. 1974, XIV + 84 p., 8°.

67. BAYKOÇ HULÜSİ, *Büyük Harbte Kafkas ve Irak cephesinde beşinci kuvvai seferiyye* (52 Tümen) (A cincea forță expediționară pe frontul din Caucaz și Irak în marele război (Divizia 25-a)), Istanbul, 1938, „Askerî Matbaa“, 112 p., 4° (110 Sayılı Askerî Mecmua Tarih Kısmı“); Cf. idem, *Büyük Harbte Kafkas...*, Istanbul, 1942, 85 p., 8°. („125 Sayılı Askerî Mecmua Tarih Kısmı“).

68. BAYTIN ARIF, *İlk Dünya Harbinde Kafkas cephesi* / Frontul din Caucaz în primul război mondial/, Istanbul, 1946, „Vakit Matbaası“, 143 p., 8°.

69. BAYUR HIKMET, *Bogazlar sorununun bir evresi* (1906—1914) (Universalitatea problemei strîmtorilor), în : „Belleten“, VIII 2. Cilt, 28 Sayı, Birinciteşrin (Oct.) 1943, Ankara, 1943, „T.T.K. Basımevi“, p. 89—217. („Belletenden Ayri Basım“).

70. BAYUR PROF. YUSUF HIKMET, *Türk inkılâbı târihi* (Istoria revoluției turcești), 1—2 Cilt. Her iki cilt iki kısım (Fiecare volum în două părți), Istanbul — Ankara, 1940—1953, „Maarif Türk Tarih Kurumu Basımevi“, 2 vol. (1—2), 8°, („Türk Tarih Kurunu Yayınları : VIII, seri no. : 14“).

71. BAYUR YUSUF HIKMET, *Türk İnkılâbı Tarihi...*, III. Cilt., 1. Kısım (Vol. III, 1) : 1914—1918 *Genel savaşı. Savaşın başından 1915 başına kadar* (Războiul mondial din 1914—1918. De la începutul războiului pînă la începutul anului 1915), Ankara, 1953, T.T.K. Basımevi, XIV + 521 p., 8° ; III. Cilt, 2. Ksem (vol. III, 2) : *Çanakkale vuruşmaları ve onların tepki ve sonuçları* (Ciocnirile de la Dardanele, efectele și urmările lor), Ankara, 1955, T.T.K. Basımevi, XIX + 590 p., 8° ; III. Cilt. 3. Kısım (vol. III, 3) : 1915—1917 *vuruşmaları ve bunların siyasal tepkisi* (Luptele din anii 1915—1917 și urmările politice ale acestora), Ankara, 1957, „T.T.K. Basımevi“, XIX + 655 p., 8° ; III. Cilt., 4. Kısım (vol. III, 4) : 1914—1918 *Genel savaşının sonu* (Sfîrșitul războiului mondial din 1914—1918), Ankara, 1967, „T.T.K. Basımevi“, p. XII + 878 p., 8° („Kara Kuvvetleri kumandalığı yayınlar“).

72. BAYIE HIKMET, *Mustafa Kemal'in Falkenhayn ile çatışmaları ile ilgili bir raport* (Un raport încă nepublicat în legătură cu încăierarea lui Mustafa Kemal cu Falkenhayn), în : „Belleten“, XX, Cilt., 80 sayı, Ekim (oct.) 1956, Ankara, 1956, „T.T.K. Basımevi“, p. 619—632.

73. BAYUR HIKMET, 1918 *Bırakışmasından az önce Mustafa Kemal Paşa, nin Başyaver Naci Bey yolu'yle Padişaha bir başvurulması* (Un demers al lui Mustafa Kemal paşa, prin primul aghiotant imperial Nagi bey, către padişah, puțin mai înainte de despărțirea din 1918), în : „Belleten“, XXI, Cilt, 84 Sayı, Ekim 1957 (oct.), Ankara, 1957, „T.T.K. Basımevi“, p. 561—565 + 1 facsimil, 8°.

74. BAYUR Y. H. *Türkiye devletinin dış seyâseti* (Politica externă a Turciei), Istanbul, 1942, 8°, ed. a II-a, T.T.K. — Ankara, 1973, XII + 181 p., 8°.

75. BAYAR CELÂL, *Ben de yazdım. Millî Mücadele'ye Giriş*. (Și eu am scris. Introducere în lupta (de eliberare) națională), Cilt. I—V, Istanbul, 1965—1967, „Baha Matbaası“, 5 vol.

76. BEHÇET, *Büyük Harbte Misir Seferi* (Campania din Egipt în marele război), Istanbul, 1930, „Akerî Matbaa“, 34 p., 4°.

77. BELEN FAHRI, *Çanakkale savaşı* (Bătălia de la Dardanele), Istanbul, 1953, „Harb Akademisi“, 162 p., 8° + 27 cr.

78. BELEN GNRL FAHRI, *Birinci Cihan Harbinde ; Türk Harbi 1914 yılı hareketleri* (Operațiunile războiului turc din anul 1914 în primul război mondial), Cilt. 1, Ankara, 1964, „Gnkerm. Basımevi“, VII + 239 p. + 39 pl., 8°, („Kara Kuvvetleri Komantallığı Yayınları“) ; II. Cilt (Vol. II) : — *1915 yılı hareketleri* (Operațiunile anului 1915), Ankara, 1964, IV + 225 + 1 p. + 70 pl., 8°. III. Cilt (Vol. III) : — *1916 yılı hareketleri* (Operațiunile anului 1916), Ankara, 1965, XXI + 225 p. + II p. + 83 pl., 8°. IV. Cilt. (Vol. IV) : — *1917 yılı hareketleri* (Operațiunile anului 1917), Ankara, 1966, XIX + 210 p. + 58 pl., 8°. V. Cilt. (vol. V) : — *1918 yılı hareketleri* (Operațiunile anului 1918), Ankara, 1967, XIX + 251 + III p. + 8 pl., 8°.

79. BELEN GNRL FAHRI, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi* (Războiul turc în primul război mondial), I—IV. Cilt, Ankara, 1964—1966, „Genelkurmay Basımevi“, 4 vol., 8°. („Kara Kuvvetleri Kumandanllığı yayınları“).

80. BERKUK I., *Büyük Harbte* (/1/ 334) *şimalî Kafkasyadaki faaliyetlerimiz ve 15-nci fırkanin harekâtı ve muharebelei* (Acțiunile

noastre în Caucazul septentrional în primul război mondial (1915—1916) și luptele divizionului al 15-lea), Istanbul, 1934, „Askerî Matbaa“, („94 Sayılı Askerî Mecmua Tarih Kısmı“), 103 p. + 13 cr.

81. BERNARD Lewis, *Modern Türkiye'nin doğuşu* (Nașterea Turciei moderne), İngilizceden çeviren (Trad. din egleză) Doç. Dr. Metin Kırıtlı. „TTK. Basımevi“ — Ankara, 1970, XVI + 541—542 p. + 3 h. (Din cuprins : I. Introducere. Inzvoarele civilizației turcești... II. Prăbușirea Imperiului otoman. III. Influența Europei apusene. IV. Bayraktar Mustafa paşa și reformele otomane. V. Roadele reformei. VI. Absolutism și iluminism. VII. Societatea „Uniune și progres“. VIII. Republica kemalistă. Începînd cu urmările primului război mondial, se arată situația „Omului bolnav al Europei“ : Imperiul otoman. Insistîndu-se asupra carierei lui Mustafa Kemal se scoate în evidență rolul său în perioada primului război mondial în apărarea Dardanelor (1914—1915), și mai ales în etapa următoare : lupta poporului turc pentru eliberarea națională și formarea Republicii Turcia după pacea de la Lausanne (20 nov. 1922 — 24 iul. 1923)).

82. BESBELLI SAIM, 1914—1918 *Çanakkalede Türk bahriyesi* (Marina turcă în primul război mondial), Yayınlayan (Publicat) : „Deniz Kuvvetleri Kumandanllığı“, Ankara, 1959, „Deniz Basımevi“, 40 p., 8°.

83. (BİLGE) MEHMET FAHRI, *Cihan tarihinde Türkler ve mezîyetleri* (Turcii în istoria universală și meritele lor), Istanbul, 1928, „Amedi Matbaası“, 37 p., 8°.

84. BİLSEL PROF. CEMİL, *Türk boğazları* (Strîmtorile turcești), Istanbul, 1943, „Hak Kitabevi“, 134 p., 8°

85. BİLSEL ORD. PROF. CEMİL, *Lozan*, 2. Cilt, Istanbul, 1933, „Ahmet İhsan Matbaası“, vol. I, 464 p. ; vol. II, 704 p., 8°.

86. BİLSEL PROF. CEMİL, *Lozan Barış Antlaşması* (Tratatul de pace de la Lausanne), în : „İkinci Türk Tarih Kongresi“..., 20—25 Eylül (Sept.) 1937, Istanbul, „Kenan Matbaası“, p. 996—1002, 8°.

87. BİLSEL ORD. PROF. CEMİL, *Dünya barış buhranında Boğazlar* (Strîmtorile în criza păcii mondiale), (F. d. și l.), 8°.

88. BIYIKLIOĞLU Tevfik, *Trakiyada Millî Mücadele* (Lupta națională în Turcia), Ankara, 1955—1956, 2 vol., 8°.

89. BIYIKLIOĞLU T. H., *Atatürk Anadolu'da* (Atatürk M.K. în Anatolia), 1919—1921, I Cilt, Ankara — 1959, 8°.

90. BIYIKLIOĞLU TEVFIK, *Atatürk ve İnönü Muharebeleri* (Războaiele lui Atatürk și (Ismet) İnönü), în rev. „Resimli Tarih Mecmuası“, 5. Cilt, 53 Sayı, Mayıs (mai) 1954, İstanbul, 1954.

91. BIYIKLIOĞLU TEVFIK, *Zwei englische und zwei türkische bisher unveröffentlichte Urkunden zum Waffenstillstand von Mudros* — „Mondros Mütarekenamesinde Elviye-i Selâse ilgili yeni vesikalar“, în rev. „Belleten“, XXI. Cilt, 84. Sayı, Ekim (oct.), 1957, Ankara, 1957, „T.T.K. Basımevi“, p. 567—580, 581—584 (Auszug).

92. BIYIKLIOĞLU TEVFIK, *Birinci Dünya Harbinde (1914—1918) ve Mondros Mütarekesi sıralarında (30 Ekim 1918 — 11 Ekim 1922) Boğazlar problemi* (Problema strîmătorilor în primul război mondial (1914—1918) și în perioada armistițiului de la Mudros (30 oct. 1918 — 11 oct. 1922)) în : „Belleten“, XXV. Cilt, 97. Sayı, Ocak (ian.) 1961, Ankara, 1961, „T.T.K. Basımevi“, p. 81—93.

93. BIYIKLIOĞLU TEVFIK, *Istanbul'un iki fatihi II. Mehmet ve Atatürk* (Cei doi cuceritori ai Istanbulului, Mehmet al II-lea și Atatürk), în : „Belleten“, XVII. Cilt, 65. Sayı, Ankara, 1953, „T.T.K. Basımevi“, p. 83—100, 8°.

94. BIYIKLIOĞLU TEVFIK, *Başkumandan Atatürk'ün kısa bir portresi* (Un portret al primului comandant Atatürk), în : „Belleten“, XX. Cilt, 80 Sayı, Ankara, 1956, „T.T.K. Basımevi“, p. 701—737 + 2 facs. + 1 h.

95. BIYIKLIOĞLU TEVFIK, Baumont Maurice, *La faillite de la Paix 1918—1939*, 2 cilt, Paris, Presses Universitaires de France, 1951, 531 + 365 p., 8° = Peuple et Civilisations XX. hk., (Tan.-Rec.), în : „Belleten“, XXII. Cilt, 85. Sayı, Ankara, 1958, „T.T.K. Basımevi“, p. 137—141.

96. BIYIKLIOĞLU TEVFIK, Locoste Raymond, *La Russie Soviétique et la Question d'Orient*, Paris, „Les Editions Internationales“, 1946, 235 p. 13 fig. + 3 h., 8°, (Tan.-Rec.) în : „Belleten“, XXII. Cilt, 86 Sayı, Ankara, 1958, „T.T.K. Basımevi“, p. 307—309.

97. BIYIKLIOĞLU TEVFIK, Jaeschke Gotthard : *Zum Problem der Marne Schlacht von 1914*, în : „Historische Zeitschrift“ 190/2 (Nisan 1960), (Tan.-Rec.), în : „Belleten“, XXV. Cilt, 97.

Sayı, Ankara, 1961, „T.T.K. Basımevi“, p. 137—148, 8°.

98. BIYIKLIOĞLU TEVEFİR : Chamsoutdinov A., *L'amitié Soviète-Turque pendant les années de lutte de la Turquie pour l'indépendance (1919—1922)*, Moskova, 1960, (Tan. Rec.), în : „Belleten“, XXV. Cilt, 99. Sayı Ankara, 1961, „T.T.K. Basımevi“, p. 385—491, 8°.

99. * * BİR askerî düşünce (Reflexiile unui ostaș), Çeviren (Traducător) : General Naci Eldeniz, Ankara, 1929, „Büyük Erkân-i Harbiye Matbaası“, 88 p., 8°.

100. * * BOĞAZLAR rejimi hakkında Montreux'de 20 Temmuz 1936 tarihinde imza edilen mukavelename (Convenție semnată la 20 iulie 1936, la Montreux, despre regimul strîmătorilor), Ankara, 1936, „Dışişleri Bakanlığı Basımevi“, 20 + VIII p., 8°.

101. Le BON GUSTAVE, *Avrupa harbinden alınan psikolojik dersler* — „Enseignement psychologiques de la guerre européenne“, Çeviren (Trad.) Abdullah Cevdet, İstanbul, 1918, „Kanaat Matbaası“, 708 p., 8°. („Kütüphane-i içtihat, Adet : 11“).

102. Le BON GUSTAVE, *Cihan muvazenesinin bozulması* (Zdruncinarea echilibrului lumii), 2. Cilt. Mütercimleri (Traducători) : Ali Reşat — Galip Ataç, İstanbul, 1940 (1921—1922), „Kanaat Matbaası“, 8° („Yeni Kütüphane“, Sayı 9“).

103. BOZKURT, ESAT Dr. M. + Erim Nihat : *Osmanlı İmparatorluğu andlaşmaları* (Tratatatele Imperiului otoman), vol. I—II, Ankara „Recep Ulusoglu“ Basımevi (ed.), 1940, V + 439 p. (I), 8° (În partea finală sînt tratatele otomane din perioada primului război mondial și după aceea).

104. BOZKURT Mahmut Esat, *Atatürk'ün ihtilâli* (Revoluția lui Atatürk), İstanbul, 1967, „Altın kitaplar“ (Yayınevi, 382 p., 8°.

105. BROWN JAMES, *Bir milletin bir imparatorlukla savaşı* (Lupta unui popor cu o împărăție), Çeviren (Trad.) : Ali Rıza Seyfi Seyfoglu, İstanbul, 1940, „Kanaat Kütüphanesi“ Tarih Serisi : XVII, 141 p., 8°.

106. BURÇAK RIFKI SALIN, *Türk-Rus-İngiliz münâsebetleri 1791—1941* (Relațiile turco-ruso-engleze între 1791—1941), İstanbul, „Aydınlık Basımevi“, 129 p., 8°.

107. BURHANETTİN, *Harb tarihi. Türk cep-heleri. Çanakkale Muharebesi* (Istoria războiului. Fronturile turcești. Note privind bătălia de la Dardanele), İstanbul, 1930, „Harb Akademisi Matbaası“, 89 p. 8°.

108. BÜJAK ALB (AY-Colonel) : 1918—1922 *Yunan ordusunun seferleri*, (Campaniile armatei grecești), Çeviren (Trad.) : Kurmay Yarbay (Col). İbrahim Kemal, İstanbul, 1939, 264 p., 8° („113 Sayılı Askerî Mecmua lâhikasıdır“).

109. * * * *Büyük Harbte Gazi Hazretlerinin 19. Fırkadan itibaren kumanda etikleri kit'alar idare, buyurdıkları muharebelerinin kısaca hulâsaları ve Tarihleri* (Scurtă istorie a unităților comandate de M. S. Gazi (Mustafa Kemal), în marele război, începînd cu divizionul 19), Yayınlayan (Publicat de) : Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1941, „Genel Kurmay Matbaası“.

110. CAVIT PAŞA, *Irak Seferi ve Ittihat Hükümetinin hayalât ve cehâlet-i siyasesi* (Expeditia în Irak și politica fantezistă a guvernului „Uniunii...“), İstanbul, 1334 (1916), „Müdafaa Matbaası“, 50 p., 8°.

111. CEBESÖY GENERAL ALİ FAUD, *„Birü-ssebi-Gazze Meydan muharebesi ve yirminci kol-kordu* (Bătălia de la cîmpul Birüssebe-Gazza și corpul de armată 20), İstanbul, 1938, „Askerî Matbaa“, 80 p., 4°. (Situația Împ. otoman 1916—1917).

112. CEBESÖY Ali Faut, *Millî mücâdele hâ-tıraları* (Memorii de pe timpul luptei naționale), İstanbul, 1953, 526 p. 8°.

113. CEMÂL paşa, *Hatıralar ve vesikalar* (Memorii și documente), İstanbul, 1933, 8°.

114. CEMÂL paşa, *Hâtırat* (Memorii...) 1913—1922, İstanbul, (1935) 8°

115. CHARLES-ROUX FRANÇOIS, *Canakkale Seferi* (Campania la Dardanele), Mütercimleri (Traducătorii) : Mehmet Nihat — Asım, İstanbul, 1337 (1918—1919), „Matbaa-i Askeriye“, 272 p. + 3 h., 8°.

116. * * * *CIHAN Harbinde Osmanlı harekâtı tarihçesi 1. Cüz. Çanakkale muharebâtı* (Istorie scurtă a operațiunilor otomane în (primul) război mondial), 1. fasc. Luptele de la Dardanele, İstanbul, 1338 (1919—1920), „Matbaa-i Askeriye“, 65 p. + 11 h., 8° („Erkânî Harbiye-i Umumiye“, Tarih Külliyyatı Muharebât-i Cedid-i Osmaniye : 4, Takım-2).

117. * * * *CIHAN Harbî esnasında Avrupa hükümetleriyle Türkiye. Anadolu Taksimi*. (Turcia și statele europene în timpul războiului mondial. Împărțirea Anatoliei), Çeviren (Traducător) : Hüseyin Rahmi (Apak), İstanbul, 1926, „Ahmet İhsan Matbaası“, 418 p. 8°.

118. COQUIN FRANÇOIS — XAVIER, 1917 *Rus Devrimi* (Revoluția rusă din 1917), Çev. :

Attilâ Tokath, İstanbul, 1966, „İzlem Yayınevi“, 152 p., 8°, („İzlem Yayınevi : 41“).

119. COQUIN FRANÇOIS-XAVIER, *Rus İhtilâli* (Revoluția rusă), Tercüme (Trad.), İstanbul, 1966, „Tan Matbaası“, 143 p., 8°.

120. ÇAKIR FAHRI, *Elli yıl önce Anadolu ve Şark cephesi hatıraları* (Memoriile de pe frontul din Anatolia și Orient de acum 50 de ani), İstanbul, 1967, „Çınar Matbaası“, 199 p + h., 8°.

121. Dervbek amiral sir John..., *ÇANAKKALE Tahliyesi* (Evacuarea Dardanelelor), Müterciumi (Trad.) : Hüsamettin, İstanbul, 1333 (1914—1915), „Matbaa-i Amire“, 19 p., 8°.

122. * * * *ÇANAKKALE Muharebesi* (Lupta de la Dardanele), Çeviren (Trad.) : Halil Kemâl, İstanbul, 1927, „Askerî Matbaası“, 127 p., 8°.

123. * * * *18 Mart Çanakkale Zaferi : 1915—1965* (Victoria de la Dardanele : 18 Mart 1915—1965), Yayınlayan Yeni Gazete, İstanbul, 1965, „Tan Basımevi“, 12 p. (Renkli resimili (Yeni Gazete), İstanbulun ilâvesi olup okuyucularına parasız verilmiştir) (Anexă la Gazeta Nouă ilustrată din İstanbul, oferită gratuit cetitorilor ei“...).

124. * * * *1915 Çanakkale Muharebelerinden bir kısmının tarihçesi* (O parte din istorioara luptelor de la Dardanele), Çanakkale, 1934, „Vilâyet Matbaası“, 3 p., 8°.

125. * * * *ÇANAKKALE ve Mehmetçik* (Dardanele și Mehmedel), Yayınlayan (Publicat de) : Türkiye Kemalistler Teşkilâtı (Organizația kemaliștilor din Turcia), (İstanbul), 1965, „Gün Matbaası“, 31 p. + ilustr. (Resimli), 4°, („Kemalizm Dergisinin Kahraman Ordumuza ithâf ettiği Özel şeref sayısı“).

126. ÇAKMAK MAREŞAL FEVZİ, *Garbi Rumelinin suret-i Ziyai ve Balkan Harbinde Garb Cephesi hakkında... konferanslar* (Strălucirea Rumeliei apusene și conferințele despre frontul apusean în războiul din Balcani), İstanbul, 1927, „Erkân-i Harbiye Mektebi Matbaası“, 480 p., 8°. („Erkân-i Harbiye Mektebi Küliyatından, Sayı : 22) + 10 h. + 5 pl.

127. ÇAKMAK MAREŞAL FEVZİ, *Büyük Harbte Şark cephesi harâketleri* (Operațiunile frontului din Orient în marele război (mondial)), Ankara, 1936, „Genelkurmay Matbaası“, 363 p., + 27 h. + 72 cr. + 3 tabl., 8°.

128. ÇELEBİCAN TAHSİN, *Çanakkale'de nasıl kazandık?* (Cum am cîștigat (victoria) la Dardanele?), İstanbul, 1937, „Vakit Matbaası“, 160 p., 8°.

129. ÇUBUKÇUZADE MEHMED SITKI, *Kurtuluş günleri* (Zilele eliberării), Istanbul, 1339—1341 (1920—1922), „Evkaf Matbaası“, 48 p., 8°. („Oğlumun defteri“ — Castastihul fiului meu).

130. DAĞLARCA HASAN BASRI, *Çanakkale destanı* (Epopeea Dardanelelor), Istanbul (1965), „Ekin Basınevi — Kitap Yayınları“ 95 + 1 p., 8°.

131. DANIŞMEND, İsmail Hâmi, *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi V. Osmanlı devlet-i erkânı Sadr'azamlar, Şeyh-ül-İslâmlar, Kapudan-i deryalar, başdeftardarlar, Reis-ül-Küttaplar* (Cronologia explicativă a istoriei otomane V : Demnitarii imperiului — Marii viziri, Marii muftii sau şeih ul-islami, mari amirali, miniştri de finanţe, cancelari sau miniştri de externe), Istanbul, 1971, 360 p., 8° (Türkiye Yayınevi) Cf. partea finală.

132. DARKOT, Besim, *Çanakkale — Çannakkale muharebeleri* (Birinci cihan harbi) (Dardanelele, Luptele de la Dardanele în primul război mondial), în „İslâm Ansiklopedisi“ 25, Cüz, Istanbul, 1945, p. 343—351.

133. DARKOT, Besim, *Ankara*, „İslâm Ansiklopedisi“ I, Istanbul, 1950, p. 451—453.

134. DANIŞMEND İSMAIL HÂMI, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (Cronologia explicativă a istoriei otomane), Cilt. 4, Istanbul, 1955, „Türkiye Yayınevi“, vol. IV, p. 408—462, 8° („Türkiye Yayınevi Tarih Serisi Yeni İnceleme ve Telifler : 1“).

135. DARGUT ŞEMSİ, *Birinci ve ikinci Dünya Harblerinde Akdeniz* (Marea Mediterană în primul şi al doilea război mondial), Istanbul, 1946, „Deniz Matbaası“, 30 p., 8°. („Deniz Mecmua İlâvesi“).

136. DAVER ABIDIN, *Iskajarak*, în „Resimli Tarih Mecmuası“, 3. Cilt, 28 Sayı, Nisan 1952, Istanbul, 1952.

137. DAVER ABIDIN, *Birinci Dünya Harbinde Türk donanmasının Marmara ve Ege denizindeki harekâtı* (Operaţiunile flotei turceşti din Marea de Marmara şi Marea Egee în primul război mondial), în „Resimli Tarih Mecmuası“, 4 Cilt, 43 Sayı, Temmuz 1953, Istanbul, 1953.

138. DENİZ GALİP, *Büyük Harbte 40 Tümenin Yemendeki harekâtı* (Operaţiunile Diviziei 40-a din Yemen în marele război (mondial)), Istanbul, 1935, „Askeri Matbaa“, 248 p. + 21 cr., 8°.

139. * * * DEVLET-i Âliye ile sulh şeraiti (Sevr Muahedesi metini) (Condiţiile păcii cu

înaltul Devlet (Imperiul otoman), (Textul tratatului de la Sèvres), Istanbul, 1930, „Matbaa-i Amire“, 112 p., 4°.

140. * * * DEVLET-i Âliye ile Yunanistan arasında aktedilen muahede-i sulhiye (Tratatul de pace încheiat între Imperiul otoman şi Grecia), (f.a. şi 1.), 16 p., 8°.

141. DEVELİOĞLU RUHİ, *Coşma ve Iskajarak muharebeleri etrafında bir tetkik* (O cercetare în jurul luptelor de la Gioşima şi Iskajarak), Istanbul, 1937, „Deniz Matbaası“, 56 p., 8°.

142. (DIRIMTEKİN) DUKAKINZADE FERİDUN, *Çanakkale Cephesi* (Frontul de la Dardanele), 2. Kısım, Istanbul, 1927, „Askeri Akademiler Kumandanlığı Matbaası“, partea a 2-a, 112 p., 8°. („Harb Akademisi 1926—1927 Tenviratı 3. Siniz“).

143. (DIRIMTEKİN) DUKAKINZADE FERİDUN, *Filistin Cephesi*. 3. Kısım (Frontul din Palestina. Partea a 3-a), Istanbul, 1927, „Askeri Akademiler Kumandanlığı Matbaası“, 93 p., 8° („Büyük Harbte Türk Cephelele“).

144. (DIRIMTEKİN) DUKAKINZADE FERİDUN, *Büyük Harb. Türk Cephelele (Kafkas cephesi)*. (Marele război (mondial). Fronturi turceşti (Frontul din Caucaz)), Istanbul, 1931, „Harb Akademisi Matbaası“, 312 p. 8°.

145. DOKUR AYDIN, *Birinci Dünya Savaşı'nın Dönüm Noktası* (Punct de întorsătură (Moment principal) în primul război mondial), (Röportaj : Aydın Dokur), în : „Hayat. Tarih Mecmuası“, Istanbul, 1968, an. XII, nr. 64, nr. 8°.

146. DÖNİTZ AMİRAL (KARL), *Amiral Dönitz'in I. Dünya savaşı hatıraları* (Memoriile amiralului Dönitz privind primul război mondial), în rev. „Hayat. Tarih Mecmuası“, III. Cilt, 13, 14 şi 17, Istanbul, Sayı, 1966.

147. DÖNİTZ KARL, *Büyük Amiral Karl Dönitz'in hatıraları* (Memoriile marelui amiral Karl Dönitz), Tercüme eden (Tradus de) : Muzafer Elaldi. Yayimlayan : Millî Savunma Bakanlığı Deniz Kuvvetleri Komantantanlığı, Istanbul, 1963, „Deniz Basımevi“, 355 p., 8°.

148. DURSUNOĞLU CEVAT, *Erzerum Kongresi sırasında Atatürk düşünceleri* (Ideile lui Atatürk pe timpul congresului de la Erzerum), în : „Belleten“, XXVII. Cilt, 108. Sayı, Ekim (oct.) 1963, Ankara, 1963, „T.T.K. Basımevi“, p. 633—639, 8°.

149. DURSUNOĞLU, Cevat, *Millî mücadelede Erzerum* (Or. Erzerum în lupta națională (turcă)), Ankara, 1946, 8°.

150. DÜZ AYDA, *Birinci Dünya Savaşı'nda Resim Sana'atı* (Arta picturală și desenul în primul război mondial), Çeviren (Trad.): Ayda Düz, în „Hayat. Tarih Mecmuası”, Istanbul, 1972, an. IV, nr. 40, 8°.

151. * * * 1919 *Efgan-İngiliz Harbi* (Războiul afgano-englez din 1919), Istanbul, 1341 (1922—1923), „Matbaa-i Askeriye”, 26 p., 8°. („Erkân-i Harbiye-i Umumiye ve Terbiye Dairesi”).

152. ENER KADRI, *Çanakkale'den hatıralar* (Amintiri de la Dardanele), Hazırlayan (Pregătitor de): Kadri Ener, Istanbul, 1954, „Sucuoğlu Basımevi”, 78 p. + 13 pl., 8°. („M.M.V. Istanbul Temsil Bürosu yayınlarından, no. 2”).

153. ENER SUAT, *Türk Instiklâl Harbinin Ana hatları* (Limitele sau liniile principale ale războiului turc pentru independență), Ankara, 1963, „Harb Okulu Matbaası”, 93 p., 8°. („Harb Tarihi ve Askerî Coğrafya Dersleri : 3. Kısım”).

154. ERDOĞU OSMAN ŞERET, *Devrim tarihi. Osmanlı İmparatorlughunun çöküş sebepleri va yeni Türkiye'nin doğuşu. 10 Ağustos 1920 ulına kadar geçen devir* (Istoria reformei-revoluției. Cauzele decadenței Imperiului otoman și nașterea Turciei noi. Perioada scursă pînă la 10 august 1920), Ankara, 1967, „Özgür Basımevi”, 67 p., 8°.

155. EREV MÜHİTTİN, *Dünya savaşında bir yedek subayın hatıraları* (Memoriile unui ofițer de rezervă în primul război mondial), în : „Hayat. Tarih Mecmeası”, IV. Cilt. Istanbul, 1967, nr. 21, V/55, VI/56, VII/58 și VIII/53, 8°.

156. ERIKAN Gnrl. CELÂL, *Çanakkalede Türk Zaferi* (Victoria turcă de la Dardanele), Ankara, 1964, „Güzel Sraatlar Matbaası”, 99 p. + 3 crochiuri, 8°.

157. ERİM, Nihat, *Devletler arası hukuku ve siyâsi Tarih metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)* (Texte istorico-juridice și politice interstatale (Tratatetele Imperiului otoman)), TTK. Basımevi, Ankara, 1953, XI + 708 p. + 4 h. Cf. partea finală.

158. * * * *Çanakkale* (Dardanelele), în „Hayat. Tarih Mecm.”, Istanbul, 1967, I (Ilâve-Anexă), p. 238.

159. * * * *Birinci Dünya Savaşı* (Primul război mondial), în „Hayat. Tarih Mecmuası”,

Istanbul, 1965—1972, an. V, nr. 1 (1965), II, nr. 15 (1966); XI, nr. 27 (1967); XII, nr. 42 (1968); IX, nr. 9 (1969); II, nr. 57 (1970); I, nr. 5 (1971); II, nr. 23 (1971); VII, nr. 60 (1971); VIII, nr. 85 (1971) și II, nr. 54 (1972), 8°.

160. ERKAN HAMZA OSMAN, *Birinci Cihan Harbinde İngilizleri yıldırان adam: Uceymi Sadun Paşa* (Omul care a înspăimîntat pe englezi în primul război mondial; Uceimi Sadin paşa), în „Resimli Tarih Mecm.” 2. Cilt., 15 Sayı, Mart 1951, Istanbul, 1951, 8°.

161. * * * *ERMENİ komitelerinin amal ve harekât-i ihtilâliyesi* (Activitatea și acțiunea revoluționară a comitetelor armenesti), Istanbul, 1332 (1914/1916), „Matbaa-i Amire”, 323 p. + 18 pl., 8°.

162. * * * *Établissement de la souverainite Nationale par la Grand. Assemblée National de Turquie. Séances historique du 30 Octobre et du 1-ër Novembre*. Constantinople, 1922, 15 p., 8°. „Anadolu Ajans Yayınlarından”.

163. EYUB SABRI, *Bir esirin hâtıraları. Gaziantepde İngiliz tecavüzünün başlangıcı ve Mısırda Türk üserasına yapılan zülüm ve iskenleri* (Amintirile unui prizonier. Începutul agresiunii engleze la Gaziantep și atrocitățile comise asupra prizonierilor turci în Egipt), Ankara, 1938 (1919—1920), „Öğüt Matbaası”, 69 p., 8°.

164. FAHRI Belin, *Çanakkale savaşı* (Bătălia de la Dardanele) (1914—1915), Istanbul, 1935, 8°.

165. FAHRI M., *Çanakkale muharebelerinden çıkartma hususunda alınan dersler* (Lecții luate în privința evacuării în luptele de la Dardanele), Istanbul, 1933, „Harb Akademisi Matbaası”, 37 p. + 1 hartă + 1 pl., 8°.

166. FALKENHEIN GENERAL ERICH von, 1914—1916 *Alaman Başkumandanlığı. General Falkenheinin hâtıraları* (Comandamentul suprem german din anii 1914—1916. Memoriile generalului Falkenhein), Mütercimi (Trad.): Mehmet Nihat, Istanbul, 1340 (1921—1922), „Erkân-i Harbiye Mektebi Matbaası”, 13 + 166 p., 8°. („Erkân-i Harbiye Mektebi Tedrisatına Nafi Askerî Eserlerinden. Aded : 11”).

167. FIRAT HILMI, *Türk boğazları ve Önemi* (Strîmtorile turcești și importanța lor), Istanbul, 1950, „Deniz Matbaası”, 36 p., 8°. („Millî Savununa Bakanlık Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Eğitim Şubesi”).

168. FOCH MAREŞAL, 1914—1918 *Harbinin yarayacak hatıraları* (Memorii folositoare pentru războiul din 1914—1918), 1—2. Cilt (vol.), Çeviren (Trad.): Hüseyin Rahmi (Apak), İstanbul, 1939, „Askeri Matbaa“, 14 + 445 p. + 14 pl. + 13 hârti, 8°.

169. FAUD SAMİH, *Almanya İmparatoru Haşmetli ikinci Wilhelm Hazretleri. Hayati hususiye ve siyâsiyeleri* (M.S. İmparatorul Germaniei Wilhelm al II-lea. Viaţa particulară şi acţiunile sale politice), İstanbul, 1932 (1914), 8°.

170. GESCHICHTE der Türkischen Republik (Istoria Republicii turceşti), İstanbul, 1935, „Devlet Matbaası“, XXII + 469 p. + 82 pl. + 6 fig. + 7 hârti, 8°. („Maarif Vekâlet Yayınlarından“).

171. GÖKMAN MUZAFFER, *Atatürk ve Devrimleri tarihi Bibliyografyası* — Bibliography of the History Of Atatürk and His Reforms, „Millî Eğitim Basımevi“, İstanbul, 1968, 704 p. (Din cuprins :)

1. *Dogumdan 16 Mayıs 1919 tarihine kadar Atatürk Kronolojisi* — Chronology of Atatürks life from his birth to Mai 16, 1919 (p. 1—8).

— *Birinci Dünya Savaşından 19 Mayıs 1919 a kadar Osmanlı tarihi Kronolojisi* — Chronology of the Ottoman history from the First World War to May 19, 1919 (p. 93—102).

— *Birinci Dünya Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'nda Atatürk* — The First World War and Atatürk in the First World War (p. 103—126).

— *Mondros Andlaşması* — The Treaty of Mudros... (p. 127—132).

— *Atatürk Samsunda* — Atatürk la Samsun... (p. 157—146).

172. GÖKMAN MUZAFFER, *op. cit.*, ed. a III-a, İstanbul, 1974, 656 p. VI. *Birinci Dünya Savaşı ve birinci Dünya savaşında Atatürk* — The First World War and Atatürk in the First World War... (p. 65—76) etc.

173. GÖKBİLGİN PROF. M. TAYYIB, *Millî Mücadele başlarken. 2. Cilt. Mondros Mütarekesinden Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışına kadar*. Pe cînd începe (lupta naţională), 2 vol. De la armistiţiul din Mondros pînă la deschiderea Marii Adunări Naţionale a Turciei), Ankara, 1959, „T.T.K. Basımevi“, 2 vol., vol. I : *Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine kadar* (De la armistiţiul din Mondros pînă la congresul de la Sivas), VIII + 195 p., 8°.

Vol. II : *Sivas kongresinden Türkiye Büyük Meclisinin açılışına kadar*, 4 Eylül 1919 — 23 Nisan 1920 (De la congresul din Sivas pînă la deschiderea Marii Adunări Naţionale a Turciei), Ankara, 1965, „T.T.K. Basımevi“, VIII + 440 p., 8°.

174. GOLOĞLU Mahmut, *Erzerum Kongresi* (Constituţia a treia — 1920), Anadolu, Ankara, 1970, XVI + 352 p.

175. GOLOĞLU Mahmut, *Sivas Kongresi* (Congresul de la Sivas), Ankara, 1969, XVII + 359 p., 8°.

176. GOLOĞLU Mahmut, *Uçuncü meşrutiyet* (Constituţia a treia — 1920), Anadolu, 1970, XVI + 352 p.

177. GOLOĞLU Mahmut, *Cumhuriyete doğru* (Spre Republică) (1921—1922), Ankara, 1971, VII + 329 p.

178. GOLOĞLU Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti* (1923) (Republica Turcia (1923), Ankara, 1971, VII + 329 p.

179. GÖNLÜBOL DOÇ. Dr. MEMET — Dr. CEM SAR, *Atatürk ve Türkiye'nin dış politikası* (Atatürk şi politica externă a Turciei) (1919—1938), Yayınlayan (Pulb.) „Millî Eğitim Bakanlığı“, İstanbul, 1963, „Millî Eğitim Basımevi“, IV + 145 p., 8°. („Atatürk Serisi no. 5“).

180. (GÖVSA) İBRAHİM ALAETTİN, *Çanakkale izleri* (Anafartalar müebbet kahramanı) (Pe urmele Dardanelelor (Eroul etern de la Anafartalar)), İstanbul, 1932, „Türkiye Matbaası Semih“, 75 + 1/1 p., 8°. („Lütfü Sühûlet Kütüphanesi“). + 4. pl.

181. * * * *La GUERRE de l'indépendance Turque*, (Războiul pentru independenţa turcă), Publié par Direction Général de la Presse au Ministère de l'Intérieur, İstanbul, 1937, „Devlet Basımevi“, 127 p.

182. GOZE, *Büyük Harbte Kafkaz cephesindeki muharebeler* (Luptele de pe frontul din Caucaz în primul război mondial), Çeviren (Trad.) : Hakkı, İstanbul, 1931, „Askeri Matbaa“, 106 p. 4°.

183. GÜCÜYENER FUAT, *Çanakkale'de Intepe Topçuları* (Tunarii de la Intepe la Dardanele), İstanbul, 1932, „Anadolu Türk Kitabevi“, 24 p., 8°. („Yeni Nesle Harb Hatıraları : 1“).

184. GÜCÜYENER FUAT, *Çanakkalede Kumkale muharebesi* (Bătălia de la Kumkale lângă Dardanele), İstanbul, 1932, „Anadolu Türk Ki-

tabevis", 47, 8°. („Yeni Nesle Harb Hâtıraları/1").

185. GÜRALP Ş., 1918 senesinde Türk Ordusunun Filistin ve Suriyeden çekilişinde 3. Süvari Tümeninin hareketleri (Operațiunile Diviziei a 3-a de cavalerie a armatei turcești la retragerea din Palestina și Siria în anul 1918), İstanbul, 1941, „Askerî Matbaa", 44 p., 4°. („120 Sayılı Askerî Mecmua lâhikası").

186. GÜRSEL ERKAN, Çanakkale Savaşında Türk Denizcileri (Marinarii turci în bătălia de la Dardanele), Yazan (Scris de) : Erkan Gürsel, în rev. ist. „Hayat. Tarih Mecmuası", İstanbul, 1977, an. II, nr. 54, 8°.

187. GÜRÜB (Görür) OSMAN, Harb Umumi'de Çanakkale'de Galyat zırhlısının nasıl

batırıldığı içyüzü (Care este taina scufundării cuirasafului Golyat la Dardanele în primul război mondial), İstanbul, 1939, 7 p., 8°. (1915).

188. GUZE, Büyük harpte Kafkas cephesindeki muharebeler (Lupte pe frontul din Caucaz în marele război mondial). Teucüme (trad.) Hakkı, în „Askerî mecm.", sayı (no.) 20, İstanbul, 1931, 106 p. + 2 cr., 40.

189. GÜÇYENER, Fuad, Sina Gölünde Türk Ordusu (Armata turcă în pustiul Sinai (Palestina)), İstanbul, 1943, 8°.

190. HAKKI A., Büyük Harpte Kafkas cephesinde muharebeler (Luptele de pe frontul din Caucaz în marele război), İstanbul, 1931, „Askerî Matbaa", 140 p., 8°. („79 Sayılı Askerî Mecmua İlâve").

191. HALL M. HALİT, Türk hâkimiyeti ve İngiliz cihangirliği (Dominația turcă și imperialismul englez), İstanbul, 1341 (1922—1923). „Yeni Matbaa", 99 p., 8°.

192. HARB-i Umuminin bir senelik hülâsa-i vukuatı (Rezumatul unui an de evenimente ale războiului mondial), 1914—1915, (f. d. și 1), 30 p., 8°.

193. HARB-i Umumi Silsile-i Hecriyatı, Liège ve Namour kalelerinin sureti-i zabtı (Seria publicațiilor privind războiul mondial. Forma de stăpânire a cetăților Liège și Namour), I. Cüz (fasc.), Mütercimim (Trad.): Mehmet Nihat, İstanbul, 1334 (1916), „Matbaa-i Askeriye", 116 p., 8°.

194. HARB-i Umumi tenkidatı (Criticile războiului mondial), Mütercim (Trad.): Mehmet Nihat, İstanbul, 1339 (1920—1921), 227 p., 8°. („Erkân-i Harbiye Tedrisatına Nafi Asâr-i Askeriyeden ; Aded : 9").

195. HAREKÂT-i Bahriye (Operațiunile maritime), Mütercimi (Trad.): Ali Rıza Seyfi

(Seyföglü), İstanbul, 1926, „Matbaa-i Bahriye", 678 p., 8°. („Türkiye Cumhuriyeti Erkân-i Harbiye-i Umumiye Riyaseti Bahriye Talim ve Terbiye Dairesi").

196. Harp tarihi vesikaları dergisi (Revista documentelor istorice privind primul război mondial), Ankara, 1952, 8°.

197. HARPÜTLÜ S. TEVFIK, Birinci Dünya Savaşında Ruslara düşen bir Subayın Türkistan Hâtıraları (Amintirile din Turkestan ale unui ofițer, căzut în captivitatea rușilor în timpul războiului mondial), Yazan (Scris de) : S. Tevfik Harputlu, în : „Hayat. Tarih Mecmuası", İstanbul, 1971, An. III, nr. 23 ; IV, nr. 27 ; V, nr. 72 ; VI, nr. 83 și VII, nr. 83 (1971), 8°.

198. HAYAT. Tarih Memuası (Viața. Revista de istorie), İstanbul, 1965—1977, cf. 10 Yıllık Fihrist (Cuprinsul pe 10 ani) : 1965—1974, p. 9—11 și urm.

199. HAYRI, Harbi Umumi'de Çanakkale muharebâtı berriyesi... (Luptele pe uscat la Dardanele în primul război mondial), İstanbul, 1336 (1917—1918), 61 p., 8°.

200. HELFRIECH KARL, Büyük Harbin evliyatı (Preliminările marelui război mondial), Mütercimleri (Traducătorii) : H. E. N., İstanbul, 1341 (1922—1923), „Matbaa-i Askeriye", 96 p., 4°. („Erkân-i Harbiye-i Umumiye Talini ve Terbiye Dairesi").

201. HELPHAND ALEKANDER, Umumi Harb neticelerinden, Almanya galip gelirse (Din urmările războiului mondial. Dacă Germania va fi învingătoare), İstanbul, 1330 (1914—1915), „Matbaası", 24 p., 8°.

202. HİDAYET, Çanakkale seferi nasıl başladı ? (Cum a început campania la Dardanele), İstanbul, 1935—1937, „Topçu Okulu Basımevi", 48 p., 4°.

203. HELFRIECH KARL, İtilâf-i Müselles Devletlerinin neşriyatına nazaran Harb-i Umuminin menşeleri (Originea marelui război mondial după publicațiile statelor triplei alianțe), (f. d. și 1.), 75 p., 4°. („Erkân-i Harbiye-i Umumiye Tatlim ve Terbiye Dairesi").

204. HİKMET bey, Yeni Türkiye devletinin haricî siyaseti (Politica externă a noului stat Turcia), İstanbul, 1934, 8°. (Tratate și acte diplomatice).

205. HINDENBURG MAREŞAL von, Hayatım (Viața mea), Mütercimi (Trad.) Tahsin İsmail, İstanbul, 1341 (1922), „Matbaa-i Askeriye", 295 p., 8°. („Erkân-i Harbiye-i Umumiye Riyaseti Talim ve Terbiye Dairesi").

206. *HISTOIRE de la République Turque* (Istoria Republicii Turce), Istanbul, 1935, „Devlet Basimevi“, XXI + 372 p., 82 pl. + 5 fig. + 7 hârti, 8°.
207. HRISTOFF A., *Büyük harbe tarihi bir bakış ve Bulgaristanın harbe iştirâki* (O privire istorică asupra marelui război (mondial) și participarea Bulgariei în luptă), Çeviren (Trad.) : M. Murat, İtanbul, 1932 „Askerî Matbaa“, 399 p., 4°.
208. HÜSEYİN Kâzım Kadri, *10 Temmuz inkilâbı ve netayıcı. Makedonya, Ermenistan ve Suriye meseleleri* (Reforma din 10 iulie și urmările sale : problemele Macedoniei, Armeniei și Siriei), Istanbul 1936, 8°.
209. İĞDEMİR Ulug, *Atatürkün Anafartalar muharebelerine aid hâtıralar* (Memoriile lui M.K. Atatürk cu privire la luptele de la Anafartalar (Anatolia)), „TTK. Basimevi“, Ankara, 1943, 93 p. + 1 ilustr., 8°.
210. İĞDEMİR Ulug, *Şivas kongresi tutanakları* (Proceseale congresului din Sivas (1919)), Ankara „TTK. Basimevi“, 1969, XII + 120 p. + 4 fotocopii, 8°.
211. İĞDEMİR Ulug, *Biga Ayaklaması ve Anzavur olayları* (Günlük defteri) (Răscoala din Biga și evenimentele din Anzavur (Însemnări zilnice)), Ankara „TTK. Basimevi“, 1973, XI + 116 p. + 9 pl., 8°.
212. İĞDEMİR Ulug, *Heyet-i Temsiliye tutanakları* (Proceseale verbale ale comitetului reprezentativ), Ankara „TTK. Basimevi“, 1975, XIII + 182 p., 8°.
213. İHSAN AKSOLEY, *Birinci Dünya Savaşında Bir Türk Subayının Afrika Hatıraları* (Amintirile unui ofițer turc din Africa în primul război mondial), Yazan (Scris de :) İhsan Aksoley, în : „Hayat. Tarih Mecmuası“, Istanbul, 1970, an. V, nr. 26 ; VI, nr. 67 ; VII, nr. 31 ; VIII, nr. 67 ; IX, nr. 36 ; X, nr. 81 (1970), 8°.
214. İLERİ SUPHI NURI, *Sèvres ve Lausanne* (Despre tratatele de la Sèvres și Lausanne Istoraara și clauzele lor), Istanbul, 1934, „Arkadaş Matbaası“, 46 p., 8° : *Mauhedelerinin tarihçesi ve hükümleri* (Istoriaora și dispozițiile tratatelor).
215. İkin S. — Tekeli, I., *1914—1918 Harp yılları içinde Uygulanan iktisât politikâsi* (Politica economică potrivită anilor 1914—1918). „Bildiri Özetleri“, Ankara, 1977, p. 70—71 (Hacettepe University, 1967—1977). First International congress on the Social...
216. İLTER AZİZ SAMİH, *Kafkas Cepheleri* (Frontul din Caucaz) Ankara, 1934, „Büyük Erkânî Harbiye Reisliği Matbaası“, 16 p., 8°.
217. İNAN Prof. AFET, *Türk İstiklâli ve Lozan Muahedesi* (Independența Turciei și tratatul de la Lausanne), Istanbul, 1934, „Arkadaş Matbaası“, 46 p., 8°. A apărut și în „Belleten“... II, nr. 7—8 (1938), p. 277—291 (text turc) și p. 292—307 text fr. : *L'indépendance Turque et le traité de Lausanne*.
218. İNALCIK Halil, *Erzerum*, „İslâm Ansiklopedisi“... 33 Cüz (fasc.), II. baski (ed. II), Istanbul, 1964, p. 356—357 (Pentru anii 1914—1923).
219. İNAN Afet- Enver Ziya Karal prof., *Atatürk hakkında konferanslar. Türk devrim konferansları* (Conferințe despre M. K. Atatürk. Conferințe privind reforma turcă), TTK. Basimevi, Ankara, 1946, 78 p., 8° (D.T.C.F. Yayinlari no. 56).
220. İNAN Afet, *Atatürk'ten hatıralar. Kemâl Atatürk'ü anarken* (Memorii de la Atatürk. La pomenirea lui M. K. Atatürk). 2. Kitap (Cartea a II-a), Ankara, 1955, 180 p.; ed. a II-a, Ankara 1956, 208 p., 8°, „Güzel Sanatlar Matbaası“ (Despre victoria lui M. K. Atatürk la Afyon etc.).
221. İNAN Afet, *Atatürk'ün askerliğe dair eserleri* (Operele lui Atatürk privind milităria), Ankara, „Doğuş Ştd. Şirketi Matbaası“, 1959, (Atatürk ve Devrim serisi no. 8 ; İş Bankası Yayınları), 8°.
222. İNAN Afet, *Atatürk hakkında Hatıralar ve belgeler* (Memorii și documente despre Atatürk), T.T.K. Basimevi, Ankara, 1959, 309 p., 49 doc. + pl. (facs.) 8°. (İş Bankası Yayınları „Atatürk ve Devrim serisi“ no. 10). Ed. a II-a, Ankara „Ajans Türk Matbaacılık“ Sanaı, 1968, 351 p. + 50 doc. + facs. (İş Bankası Yayınları), 8°.
223. İNAN Afet, *Tarihten Bugüne, 23 Nisan 1920 Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışının Ellinci yıl dönümü için konferans ve makaleler* (Din istorie și pînă azi. Cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la deschiderea M.A.N. a Turciei la Ankara — 23 apr. 1920. Conferințe și articole), Ankara, 1970, 240 p., 8°. (İş Bankası Kültürü Yayınları).
224. İNAN Afet, *Mesud'um çünkü muvaffak oldum. Kemâl Atatürk'ten yazdıklarım* („Sintfericit că am reușit. Din scrierile mele despre Atatürk), Istanbul 1971 „Millî Eğitim Basimevi“.

225. İNAN Afet, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi* (Republica Turcia și reforma turcă), Ankara, „Başbakanlık Basımevi“, 1973, 180 p. + pl. + h., 8° (Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyeti 50. Yıldönümü Yayınları no. 10); Ed. a II-a (ikinci baskı) cf. TTK. Yayınları — „publications de la société turque d'histoire“ Dizi XVI, sayı (no.) 34, Ankara — 1977.

226. İNÖNÜ İSMET paşa, *İnönünün Söylev ve Demeçleri* (Discursuri și declarații ale lui Ismet paşa), I, (Ankara), 1946, 8°.

227. İNÖNÜ İSMET, *İstiklâl savaşı ve Lozan* (Războiul pentru independență și tratatul de la Lausanne). Ankara, 1975, „T.T.K. Basımevi“, 29 p., 8°. („Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri'nden ayırabası“).

228. İRMAK Sadi, *Atatürk devrimleri tarihi, ideoloji ve tarih açısından inceleme* (Cercetare în lumina istoriei a istoriei reformelor și a ideologiei lui Atatürk), İstanbul, 1973, VII + 256 p., 8°.

229. İRTEM SÜLEYMAN KÂNI, *Bogazlar meselesi* (Problema strimtorilor (Bosforul și Dardanelele), İstanbul, 1946, „Akşam Matbaası“, 96 p., 8°.

230. İŞILAY I. N., *1914—1918 Cihan Harbive sonu* (Războiul mondial din 1914—1918 și sfîrșitul său), İstanbul, 1939, „Ekonomi Reklam Matbaası“, 32 p., 8°.

231. İZZEDDİN — BURHANEDDİN, *Harbi Umumî'de Çanakkale muharebâtı bahriyuesi* (Luptele navale de la Dardanele în primul război mondial), İstanbul, 1336 (1917—1918). „Erkân-i Harbiye Mektebi Matbaası“, 34 p., 8°. („Erkân-i Harbiye Mektebi Kütüphanesi“: 5°).

232. JACK Dr., *Balkan Harbinden sonra şarkta Almanya* (Germania în Orient după războiul balcanic), Tercüme (Trad.), İstanbul, 1331 (1915—1916), „İfham Matbaası“, 256 p., 8°.

233. JAECHKE GOTTHARD, *Türkiye inki-lâbi tarihi kronolojisi* (Cronologia istoriei reformei Turciei) I. Cilt (vol.) 1918—1923, Çeviren (Trad.): Niyâzi Aksu, 1939, 158 p., 8°. (İstanbul Üniversitesi Türk İnkilâb Tarihi Enstitüsü : 11).

234. JAECHKE GOTTHARD, *Mondros'a giden yol* (Drumul care merge la Mudros), în : „Belleten“, XXVIII. Cilt, 109 Sayı, Ocak (ian.) 1964, Ankara, T.T.K. Basımevi, p. 141—152, 8°.

235. JAECHKE GOTTHARD, *Der Weg nach Mudros im Lichte der englischen Dokumente. İngiliz belgeleri ışığında Mondros'a giden yol,*

în „Belleten“, XXXI. Cilt, 121. Sayı, Ankara, 1967, „T.T.K. Basımevi“, — p. 113—130 și 131—133 (Rez. turc).

236. JAECHKE GOTTHARD, *İngiliz belgelerinin ışığında Yunanların İzmir çıkarması* (Ducerea grecilor la İzmir în lumina documentelor engleze), Çeviren (Trad.): Mihin Eren, în : „Belleten“, XXXII, Cilt, 128 Sayı, Ankara, 1968, „T.T.K. Basımevi“, p. 185—188, 8°.

237. JAECHKE Gottard, *Mondros'tan Mudanya'ya kadar kurtuluş savaşı Kronolojisi* (Cronologia privind eliberarea națională turcă de la Mondros pînă la Mudanya), Ankara „TTK. Basımevi“, XVIII + 239 p. 8°.

238. JAECHKE Gotthard. *Kurtuluş savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri* (Documente engleze privind lupta de eliberare), Türcye çeviren (Trad. în turcă): Cemâl Köprülü, Ankara „TTK. Basımevi“, 1971, XIV + 316 p., 8°.

239. JAECHKE Gotthard, *Türk kurtuluş Savaşı Kronolojisi II, Mudanya mütârekesinden 1923 sonuna kadar* (vol.) II (Cronologia pentru eliberarea națională turcă de la armistițiul din Mudanya pînă la finele anului 1923), Ankara, „TTK. Basımevi“, 1973, VIII + 49 s., 8°.

240. * * * JOTLAND *deniz muharebesi ve münâsebetsizlik* (Bătălia năvală de la Jotland și lipsa de legătură), Çeviren (Trad.): Ali Rıza Rahmi, İstanbul, 1929, „Deniz Matbaası“, 116 p., 8°.

241. KADRI, *Çanakkale Savaşları tarihi* (Istoria luptelor de la Dardanele), İstanbul, 1935, „Cemal Azmi Matbaa“, 93 p., 8°.

242. KADURAN GENERAL, *General Kadura'nın Hâtıratı* (Memoriile generalului Kadurna), Mütercim (Trad.): Kadri, İstanbul, 1927, „Askerî Matbaası“, 47 p., 8°. („Askerî Mecmua 65-inci Sayı Tarih Kısmı“).

243. KANDEMİR FERİDUN, *Millî Mücadele başlangıcında Mustafa Kemal, arkadaşları ve karındaşları* (Mustafa Kemal, prietenii și con-frății săi la începutul luptei naționale), İstanbul, 1964, „Arcan Matbaası“, 200 p. („Yakın Tarihimiz Yayınları“).

244. KARABEKİR Gnl KÂZİM, *İstiklâl Harbimizin esasları* (Bazele războiului nostru pentru independență), İstanbul, 1933, „Sinan Matbaası“, 192 p., 8°; ed. II, 1957.

245. KARABEKİR GENERAL KÂZİM, *Cihan Harbine neden girdik, nasıl idare ettik* (De ce am intrat în războiul mondial, cum am intrat și cum ne-am administrat), İstanbul, 1937, „Tecelli Basımevi“, 212 p.

246. KARABEKİR Gnrl. KÂZİM, *İstiklâl Harbimiz* (Războiul nostru pentru independență), Istanbul, 1960, „Türkiye Yayınevi“, 12 + 1171 + 28 p., 8°.

247. KARACAN ALİ NACI, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa* (Conferința de la Lausanne și İsmet paşa), Istanbul, 1943, „Maarif Matbaası“, XVIII + 488 p., 8°. („Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları : 3“).

248. KARACEBE NİZAMETTİN, *Türk ulusal savaşının ilk parçası. Mondros mütarekesinden Büyük Millet Meclisinin açılışına kadar* (Prima parte a războiului popular turc. De la armistițiul din Mudros pînă la deschiderea Marii Adunări Naționale), Istanbul, 1940, „Askerî Matbaa“, 203 p., 4°. („117 Sayılı Askerî Mecmuanın Tarih Kısmı“).

249. KARAL ENVER ZIYA, *Büyük Harbte Çanakkale* (Dardanelele în marele război (mondial)), Istanbul, 1938, „Recep Ulusoglu Basımevi“, 32 p., 8°. („Cumhuriyet Halk Partisi Yayını Konferansları. Seri : 2 ; no. 15“).

250. KARAL Enver Ziya, *Mehmed V. = Muhammed V* „Raşad“ (n. 1844—1918), „İslâm Ansiklopedisi“... (vol.) 7. Cilt, Istanbul „Maarif Basımevi“, 1957, p. 557—562.

251. KARAL Enver Ziya, *Mehmed VI = Muhammed VI* „Vahid al-Din (1861—1926), „İslâm Ansiklopedisi“ (vol.) 7. Cilt, Istanbul 1957, p. 562—566 (Ultimii doi sultani otomani din perioada primului război mondial și al luptei de eliberare națională turcă împotriva imperialismului străin).

252. KARAL PROF. ZIYA, *Türkiye Cumhuriyeti tarihi* (Istoria Republicii Turcia) 1918—1953, Istanbul, 1954, „Cumhuriyet Matbaası“, VI + 230 p., 8°.

253. KARAL ORD. PROF. ENVER ZIYA, *Türkiye Cumhuriyeti tarihi 1918—1960*, Istanbul, 1960, „Millî Eğitim Basımevi“, 241 p., 8°. („Millî Eğitim Basımevi“. Lise Kitapları).

254. KARAOSMANOĞLU Jakup Kadri, *Vatan yolunda, Millî Mücadeleleri Matırarahı* (Pe drumul patriei. Memoriile din luptele naționale), (Istanbul), 1958, 8°.

255. KÂRAY REFIK HALİT, *Minelbab ilel mihrap. 1918 Mütarekesi devrinde olan biten işlere ve gelip geçen insanlara dair bildirdiklerim* (Ceea ce am făcut cunoscut tuturor oamenilor pentru încheierea treburilor în perioada armistițiului din 1918), Istanbul, 1964, „İnkılâp

ve Aka Kitabevleri Kol. Şti., 230 p., 8° („...Kültüryat : 5).

256. KARLION BELLEYİR, *Jutland muharebe-i bahriyesi* (Bătălia navală de la Jotland), Çeviren (Trad.) : Ali Rıza Seyfi (Seyföglü), Istanbul, 1934, „Deniz Matbaası“, 257 p., 8°.

257. KATIRCIOĞLU MAHMUD MUHTAR PAŞA, *Maziye bir nazır. Berlin Muahedesinden Harb-i Umumiye kadar Avrupa ve Türkiye — Almaya münasebeti*, Istanbul, 1341 (1922), „Matbaa-i Ahmet İhsan“, 275 p. 8°. (Cf. și „Revista Arhivelor“, nr. 3, 1977, p. 284, nr. 117).

258. KAZANER KÂMI, *Birinci Cihan Harbi* (Primul război mondial), în „Resimli Tarih Mecmuası“, 2. Cilt, 19 Sayı, Temmuz 1951, Istanbul, 1951.

259. KEMALETTİN ŞÜKRÜ, *Putavye muharebesi* (Bătălia de la Putavye) Istanbul, 1932, „Kanaat Kütüphanesi“, 36 p., 8°. („Millî Kütüphane Tarihi Serisi : 4).

260. KENİS C. M., *Versailles sulhunun netayıç iktisadiyesi* (Urmările economice ale tratatului de pace de la Versaille), Mütercimi (Trad.) : Ali Fethi, Ankara, 1338 (1919—1920), „Matbuat ve İstihbarat Matbuası“, 152 p., 8°.

261. KILIÇ Ali, *İstiklâl Mahkemesi Hatıraları* (Memoriile tribunalului sau procesului pentru independența turcă), Istanbul, 1955.

262. KILIÇ Ali, *Hatıralarını anlatıyor* (Își explică amintirile), Istanbul, 1955, 8°.

263. KIRHAN CELÂL, *Mondros'tan Lozan'a* (De la Mudros la Lausanne) ..., Istanbul, 1963, „Sıralar Matbaası“, 16 p., 8°. („Yakın Tarihimiz den Geçmiş olaylar Serisi : 2“).

264. KOCAS Sadi, *Tarih boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni ilişkileri* (Armenii în decursul istoriei și relațiile turco-armene), 2-ci baskı (ed. II-a), Ankara, 1967, 326 p. + pl. + h., 8°.

265. KOCATÜRK M. Utkan, *Atatürk ve Türk Devrimi kronolojisi : 1918—1938* (Atatürk și cronologia reformelor turcești : 1918—1938), (Istanbul, 1940 ?), 8° (Türk İnkılâp Tarihi).

266. (KOÇU) Reşad Ekrem, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülâsiyonları* (Tratatele otomane și capitulațiile) 1300—1923 *ve Lozan Muahedesini* 24 Temmuz 1923 (și tratatul de la Lausanne din 24 iul. 1923), Mualim Ahmet Halit Kitaphanesi, Istanbul, 1934, Türkiye Matbaası, 482/-486/ p., 8°. (Începînd de la 2 aug. 1914 și pînă la 18 noiembrie. 1922 numeroase tratate, convenții, protocoale etc. încheiate între Imperiul otoman și puterile europene, p. 252—321, n-rele 624—643 ; Conferința și tratatul de la Lausanne, p. 323—

394 și De la Lausanne pînă la proclamarea Republicii Turcia, p. 395—400).

267. KOMUT ZIYA, 1. *Cihan Harbinde Çanakkale ve Baltik çıkarmaları*. 2. *Cihan harbinde Şimali Afrika ve İtalya çıkarmalarının mukayesi* (Evacuarea Dardanelelor și M. Baltice în primul război mondial comparată cu evacuarea Africii septentrionale și Italiei în al doilea război mondial), Istanbul, 1946, „Askerî Matbaa“, 90 p., 8°.

268. KORAY ENVER, *Türkiye TARİH YAYINLARI Bibliografyası* (Bibliografia publicațiilor de istorie a Turciei), 1729—1955, 2. Basım (ed. II-a), Hazırlayan (Intocmită de): Enver Koray, Istanbul 1959, Maarif Basımevi, XII + 660 p. (Vol. I), 8°; (Vol. II) 1955—1968, Birinci

Basılış (ed. I-a), Devlet Kitapları, „Millî Eğitim Basımevi“, Istanbul — 1971, 510 (— 512) p., (Vol. II), 8°; *Vezi n-rele* (I): 30, 31, 33, 34, 47, 49, 208, 209, 220, 228, 230, 232, 250, 228, 333, 336, 341, 342, 349, 606, 669, 775, 776, 821, 835, 857, 1014, 1069, 1071, 1090, 1104, 1116, 1136, 1138, 1141, 1151, 1152, 1154, 1204, 1212, 1248, 1251, 1312, 1314, 1335, 1372, 1389, 1444, 1690, 1726, 1731 etc. (II): 6, 10, 24, 34, 35, 83, 95, 115, 315, 673, 690, 691, 694, 872, 873, 892, 930, 933, 1021, 1021 etc. (Cf. sub voce pentru unii dintre autori).

269. KRESSENSTEIN Kress von, *Türklerle beraber Süveyş kanalına* (La canalul Suez împreună cu turcii), Istanbul, 1943, 201 p. + 7 h., 8°.

270. KTAYLS PROF. NIEKERLEY, *Rusyanın Şark siyaseti ve vilâyet-i Şarkıye meselesi* (Politica orientală a Rusiei și problema provinciilor orientale), Istanbul, 1334 (1914), „Matbaa-i Şems“, 182 p., 8°.

271. KURAN AHMED BEDEVİ, *Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde inkılâp hareketi* (Mişcări reformiste și revoluționare în Imperiul otoman și în Republica Turcă), 2. Basım (ed. a II-a), İsanbul, 1959, Çeltük Matbaası, 911 p., 8°. (Despre evenimentele din 1914—1918 cf. p. 640 și urm.).

272. KURAN Ahmed Bedevî, *Inkilâp tarihimiz ve Jön Türkler* (Istoria revoluției noastre și Junii turci) Istanbul, 1945, 378 p. + fig. 8°. (Rolul junilor turci înainte, pe timpul și după primul război mondial).

273. KURAT AKDES NİMET, *Türk-Amerikan münâsebetlerine kısa bir bakış* (1800—1959) (O privire scurtă asupra relațiilor turco-americane ...), Ankara, 1959, „Doğuş Limited Şti. Matbaası“, 60 p., 8°.

274. KURAT AKDES NİMET, *Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'yi de bulunan Alman generallerin raporları* (Rapoartele generalilor germani aflați în Turcia în timpul primului război mondial), Derleyen- (Culegător): Akdes Nimet Kurat, Ankara, 1966, „Ayyıldız Matbaası“, 92 p. + 8 pl., 8°, „Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları“: 23.

275. KURIT Sir JULIEN, *Harekât-i Bahriye (Birinci Cihan Harbi hakkında)* (Operațiuni maritime pe timpul primului război mondial), 3. Cilt. Mütercim (Trad.): Ali Rıza Seyfi (Seyfioglu), Istanbul, 1928, „Deniz Matbaası“, 3 vol., 8°. („Erkân-i Harbiye-i Umumiye Riyaseti Deniz Şubesi“).

276. KURTOĞLU FEVZİ, *Cihan harbinde deniz muharebeleri ve Iskajerak* (Războaiele maritime în războiul mondial și bătălia de la Iskajerak), 1. Cilt. (vol.), Istanbul, 1928, „Ahmet Kâmil Matbaası“, 243 p., 8°.

277. KURTOĞLU FEVZİ, *Cihan Harbinde deniz muharebeleri. Türk donanması ne yaptı* (Luptele navale în (primul) război mondial. Ce a făcut flota turcă), Cilt. 2, Istanbul, 1928, „Ahmet Kâmil Matbaası“, 243 p., 8°.

278. KURTOĞLU FEVZİ, *Umumi deniz harpleri tarihi* (Istoria războaielor navale mondiale), 1. Cilt, Istanbul (f.d.), „Yeni Mecmua Matbaası“, 184, p., 8°.

279. KURTOĞLU FEVZİ, *Çanakkale ve 18 Mart 1915* (Dardanelele și 18 martie 1915), Istanbul, 1935, „Deniz Matbaası“, 131 p., + 2 h., 8° („336 Sayılı Deniz Mecmuası Tarih Kısmı“).

280. KURTOĞLU FEVZİ, *Türklerin deniz muharebeleri* (Războaiele maritime ale turcilor), 2. Cilt, Istanbul, 1935—1941, „Sebat-Deniz Matbaası“, 2. vol., 8°. (Türk Deniz Tarihinden: 1“).

281. KUTAY CEMİL, *Birinci Dünya Harbinde Teşkilât-i Mahrusa ve Hayber'de Türk genci* (Organizarea capitalei în primul război mondial și tineretul turc la Hayber), Istanbul, 1965, „Tarih Yayınları Müessesesi“, 318 p., 8°. („Tarih Konuşuyor Serisi: 12“).

282. KUTAY CEMİL, *Lozan'da İsmet Paşa'yı kim öldürecek?* (Yakın tarihin meşhur sahifeleri) (Cine era să-l omoare pe İsmet paşa la Lausanne? Pagini necunoscute ale istoriei apropiate), Istanbul, 1956, „Ecran Matbaası“, 64 p., 8°. („Tarih Konuşuyor Serisi: 8“).

283. KULÇE SÜLEYMAN, *Mareşal Fevzi Çakmak. Siyâsi, hususi hayatı* (Mareşalul Fevzi Ciakman. Viața sa politică și particulară), İzmir,

1946, „Ticaret Matbaası“, 2. Cilt, Istanbul, 1946, 280 p., (I) ; 304 p. (II), 8°. (Cumhuriyet Matbaası).

284. LACHERE M., *Büyük harbte Türk harbi* (Războiul turc în primul război mondial), 3. Cilt. Nakili (Prelucrare) : Mehmet Nihad, Istanbul, 1927—1928, „Askerî Matbaası“, 3 vol., 4°.

285. (LAUSANNE), *10 ans sur les Traces de Lausanne* (10 ani pe urmele (tratatului de la) Lausanne), Istanbul, 1935, „Akşam Matbaası“, 278 p., 8°.

286. LOTI PIERRE, *Fransa Şark'ta neler kaybettî?* (Ce a pierdut Franța în Orient (după primul război mondial), Mütercimi (Trad.) : Feyyaz Mümtaz, Mugla, 1922, „İnkılâp Gazetesi Matbaası“, 146 p., 8°.

287. LOZAN *Sulh Muahedesi mukâvelât ve senedat-i saire 24 Temmuz 1339—1923* (Convențiile și alte documente ale tratatului de pace de la Lausanne : 24 iulie 1339—1923), Yayımlayan (Publicat de) : „Tûkriye Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekâleti“, Istanbul, 1339 (1923) 2 + 165 + 2 p., 4°.

288. LOZAN *Muahedesine merbut mektuplar* (Scrisori în legătură cu tratatul de la Lausanne), Istanbul, 1339 (1923), „İkdam Matbaası“, 34 p., 8°.

289. LOZAN *Konferansında düvel-i müteelife murahhaslari tarafından Türkiye heyet-i murahhasasına tevdi olunan sulh muahedesi projesi* (Proiectul tratatului de pace depus din partea delegației statelor aliate comisiei delegației turce, la conferința din Lausanne), Ankara, 1939, „Byük Millet Meclisi Matbaası“, 139 p., 8°.

290. LOZAN konferansı ve Tûkiye meselesinin ceryan-i müzakeratı (Conferința de la Lausanne și desfășurarea dezbaterilor pentru problema Turciei), Ankara, 15 Mayıs 1337 (1923), „Matbuat ve İstihbarat Matbaası“, 38 p., 8°. („Matbuat Hülâsaları“, no. 55“).

291. LUDENDORF GENERAL ERICH von, *Ludendorf'un Hâtirat-i Harbiyesi* (Memoriile din război ale generalului Erich von Ludendorf), 3. Cilt., Istanbul, 1336 (1920), „Erkân-i Harbiye Matbaası“, 8°..

292. LUDENDORF GENERAL ERICH von, *İdare-i harb ve siyâset ve Harb-i Umumi* (Conducerea și politica războiului și războiul mondial), Mütercimi (Trad.) : Şükrü, Istanbul, 1941 1922—1923, „Matbaa-i Askeriye“, 302 p., 8°.

293. LÜTFİ SIMAVI, *Sultan Mehmet Reşat Han'ın ve halefenin sarayında gördüklerim* (Ce am văzut în palatul sultanului Mehmet Reşat V

(m. 3 iul. 1918) și al urmașului său), Cilt. 1—2, (Istanbul) Matbaa-i Osmaniye, 144 + 271 p., 8°.

294. MACIT B., *Lozan kahramanı İsmet Paşa* (Eroul de la Lausanne, Ismet paşa (Inönü)), Istanbul, 1934, „Güneş Matbaası“, 72 p., 8°.

295. MAHMUD BELİĞ, *Makedonya Harbi ve 66 Fırkanın cephesinde hârekâtı* (Războiul în Macedonia și operațiunile Divizionului 66 pe front), 2. Cilt, Istanbul, 1929, „Askerî Matbaa“, 2 vol., 8°.

296. MAHMUT, *Seddülbahir Muharebesi* (Bătălia de la strîmtori), Isparta (Sparta), 1933, „İkdam Matbaası“, 24 p., 8°.

297. MAHMUT HAMZA, *Beka-i saltanat-i Osmaniye* (Durata sultanatului otoman), Mütercimi (Trad.) ; Bereketzade İsmail Hakki, Istanbul, 1332 (1914), „Tevsi-i Tabaat Matbaası“, 45 p., 8° („Sebil ır-Reşad kütüphanesi“).

298. MARKUM LEO, *Cihan Harbinin kısa hülâsası* (Rezumat scurt al primului război mondial), Çeviren (Trad.) : Sebiha Zekerya Sertel, Istanbul, 1939, „Tan Matbaası“, 95 p., 8°.

299. MEHMET CELÂLETTİN, *Harb-i Umumide Çanakkale muharebat-i berriyesi Kumkale muharebatı* (Luptele terestre de la Dardanele în războiul mondial. Bătălia de la Kumkale („Cetatea de nisip“)), Istanbul, 1336 (1917—1918), „Erkân-i Harbiye Mektebi Matbaası“, 51 p., + h., 8°. („Erkân-i Harbiye Mektebi Külliyyatı : 9“).

300. MEHMED EMIN, *Harb-i Umumiye'de Osmanlı cephesi vekayii* (Evenimentele fronturilor otomane în războiul mondial), Istanbul, 1338 (1919—1920), 90 p. + 4 hârti, 8°. („Erkân-i Harbiye Mektebi Neşriyatı. Aded : 6“.)

301. MEHMED EMIN, *Harb-i Umumide Irak cephe-i harbına ait hatıratım. Selmampak meydan muharebesi. Ketesifon ve Zeyli* (Amintirile mele despre lupta de pe frontul din Irak în războiul mondial. Bătălia de pe maidanul Selmampak. Ketesifon și anexa sa), Istanbul, 1337 (1918), „Matbaa-i Askeriye“, 147 p., 8°. („Erkân-i Harbiye-i Umumiye Neşriyatı, no. 3“).

302. MEHMET KENAN PAŞA, *Büyük Harb'de İran cephesi* (Frontul din Iran în primul război mondial), 2. Cilt, Ankara 1928, „Büyük Erkân-i Harbiye Reisliği Matbaası“, 2 vol., 4°. („Büyük Erkân-i Harbiye Onuncu Şube“).

303. MEHMET MIHAT, *Harb-i Umumide Seddülbahir Cenub Grubu muharebatı* (Luptele grupului meridional „Seddülbahir“ în războiul mondial), Istanbul, 1336 (1917—1918), „Matbaa-i Askeriye“, 61 p., 8°. („Erkân-i Harbiye Mektebi Külliyyatı Adet : 7“).

304. MEHMET NİHAT, *Büyük Harpte Çanak-kale seferi* (Campania la Dardanele în marele război (mondial)), Istanbul, 1926, „İlhâm-i Fevzi Matbaası“, 42 p., 8°. (Şehitlikler İmar Cemiyeti Neşriyatından. Adet : 1“).

305. MEHMET TAHİR BURSALI, Menâkib-i harb (Trăsăturile caracteristice ale războiului), Istanbul, 1333 (1914—1915), „Ahmet İhsan ve... Matbaacılık Osmanlı şirketi“, 22 p., 8°.

306. MELEKE, *Selânik'de Ordumuz* (Armata noastră în Salonic), Mütercimi (Trad.) : Hüsamettin, Istanbul, 1332 (1414) 8°.

307. * * * *Memoire remis aux hauts-commissaires Americain, Britanique et Italien*. Le 12 Février 1919, Istanbul, 1335, „Imprimerie Zellich Frères“, 28 p., 8°.

308. * * * *MEMORANDUM of the Sublime Porte Communicated of the American, British, Frech and Italian high commissioners on the 12th February 1919*, Constantinopole, „Zellich Brothers Matbaas“, 28 p., 8°.

309. MENGÜL SABRİ, *Türk Bogazlarının (Canakkale ve Karadeniz) tarihi (Süel ve siyasi)*. (Istoria strimtorilor turcești (Bosforul-Dardanelele și Marea Neagră. Politic și militar)), Istanbul, 1937, „Deniz Matbaası“, 57 p., 8°. („344 Sayılı Deniz Mecmuası İlâvesi“).

310. MERAY Seha L., *Lozan konferansı. Tutanaklar gelgeler* (Conferința de la Lausanne. Documente — Procese verbale, 1922 nov. 20 — 1923 iul 24). Çev. (Traducător) : Seha L. Meray, I ve II takım, 8 Kitap, Ankara — 1969/73, XVIII + 393 p.; XI + 409 p.; 217 p.; XV + 475 p.; IX + 77 p.; X + 337; XI + 318 p.; VIII + 139 p., 4°. (Ankara Üniversitesi, S.F.B.).

311. MERAY Seha L., *Lozan'ın bir öncüsü* (Un precursor al tratatului de la Lausanne) Prof. Ahmet Selâhattin Bey (1878—1920), Ankara, „TTK. Basimevi“, 1976, VIII + 104 p. + 2 pl., 8°.

312. MISIRLOĞLU KADIR, *Lozan zafermi ?* (Hezimetmi ? (Lausanne'ul este o victorie sau o înfrângere ?), Cilt. I, Istanbul, 1965, 323 p., 8°. („Sebil Yayınevi“).

313. MOBERLY GENERAL F. J., *Resmî vesaike müstenit Irak seferi* (Campania în Irak după documentele oficiale) 1914—1918, 4. Cilt, Çeviren (Trad.) Cemal, Istanbul, 1928, Askeri Matbaa“, 4 vol., 4°. („Erkân-i Habriye-i Umumiye“. Onuncu Şube“).

314. MOLMANN, *Çanakkale muharebesi* (Bătălia de la Dardanele), Mütercimi (Trad.) : Halil Kemal, Istanbul, 1927, „Askerî Matbaa“, 177 p.,

8° („Erkân-i Harbiye-i Umumiye Talim ve Terbiye Dairesi“).

315. * * * *MONTREU konferansı aleni celseler, zabıtlar* (Conferința de la Montreaux — Ședințe publice, procese-verbale), Istanbul, 1936, „Akşam Matbaası“, 47 p., 8°.

316. MORALI Nail, *Mütârekede İzmir olayları* (Evenimentele din İzmir în perioada armistițiului), Ankara „TTK. Basımevi“, 1973, 83 p. + 1 fig., 8°.

317. MORKAYA BURHAN CAHİT : *Mudanya, Lozan, Ankara*. Istanbul, 1933, Kanaat Kitabevi“, 85 p., 8°.

318. MORKAYA BURHAN CAHİT, *Atatürkün iki cephesi* (Cele două fronturi ale lui Atatürk), Istanbul, 1939, „Kanaat Kitabevi“, 63 p., 8°. („İkılâp Eserleri Serisi- 8“).

319. MOSER GENERAL OTTO von, 1914—1918 *Harb-i Umumiye mücmel sevkülceysi bir nazar* (O scurtă privire asupra strategiei în războiul mondial din 1914—1918), Çeviren (Trad.) : Rifat, Istanbul, 1338 (1919—1920), „Erkân-i Harbiye Mektebi Matbaası“, 151 p., 8°... („Erkân-i Harbiye Mektebi Tedrisatına Nafi Asâr-i Askeriye : Adet 3“).

320. MOSLEY SIDNEY, *Çanakkale hakikatleri* (Realitățile despre luptele de la Dardanele), Mütercimi (Trad.) : Hüsamettin, Istanbul, 1330 (1915—1916), „Matbaa-i Âmire“, 73 p., 8°.

321. MUHAREBE-i Umumiye'nin esbab-i hakiyesi (Cauzele adevărate ale războiului mondial), Istanbul, 1330 (1914—1915), „Fratelli Hayin Matbaası“, 48 p., 8°.

322. MUHASİPOĞLU FUAT — MÜFTÜOĞLU SADRETTİN, 1919—1923 *Hazırlayanlar* (Cei care au pregătit 1919—1923 (Republica turcă)), Ankara, 1966, „Ongun Kardeşler Matbaası“, 153 p., 4°.

323. MÜLMAN, *Çanakkale Muharebesi* (Bătălia de la Dardanele (1915)) Çeviren (Trad.) : Mehmet Cemâl, Kastomunu (Sinope), 1932, „Vilâyet Matbaası“, 190 p., 8°.

324. MUHTAR MAHMUT PAŞA, *Avrupa devletleri tarafından Devlet-i Aliye'ye karşı takdir edilen siyâset hakkında „İttihat ve Teraki“ 1332 (1916—1917) senesi Kongresi*. (Congresul Asociației „Uniune și Progres“ din 1916 despre politica urmată de statele europene față de Imperiul otoman), Istanbul, 1332 (1916), 80 p., 8°.

325. MUHTAR MAHMUT PAŞA, *Abdullah Paşa hatıratına İkinci Şark ordusu kumandanı Mahmut Muhtar Paşa'nın cevabi* (Răspunsul lui Mahmut Muhtar paşa, comandantul armatei a

doua din Orient, la memoriile lui Abdullah paşa), Kahire, „Hindiye Matbaası“ (f.d.), 51 p., 8°.

326. MÜLMAN, *Çanakkale muharebesi* (Bătălia de la Dardanele), 1915 Kastamonu, 1932, 8°.

327. MUZAFFER, *Büyük Harbde Mısır seferi içerisinde birinci kanal akını* (Surgerea primului canal, în timpul companiei în Egipt, în marele război (mondial)), Istanbul, „Asferi Matbaası“, 1934, 48 p., 4°.

328. NEŞET M., *Büyük Harbte Romanya cephesinde 6. Türk ordusu* (Frontul din România în războiul mondial — a 6-a armată turcă), Istanbul, 1930, „Askeri Matbaası“, 169 p., 8°.

329. NEŞET M., *Büyük Harbte Suriye cephesinde 48. Piyade Fırkası* (Divizionul 48 de infanterie pe frontul din Siria în războiul mondial), Istanbul, 1930, „Askeri Mtabaa“, 101 p., 8°.

330. NECEFZADE YAKUP KANA, 1908—1918 *Sultan ikinci Abdülhamid ve „İttihat ve Terakki“* (Sultanul Abdulhamid II şi Asociaţia „Uniune şi Progres“ între 1908—1918), Istanbul, 1967, „İtimat Yayınevi“, 192 p., 8°.

331. NICOLAI V., *Almanya'da gizli kuvvetler (Almanya'daki Askeri Casusluk)* (Forţe ascunse în Germania (Spionajul militar din Germania)), Mütercim (Trad.): Mehmed Nihad, Istanbul, 1341 (1922), „Matbaa-i Askeriye“, 152 p., 8°.

332. NICOLAI V., *Büyük Harbte istihbarat hizmete. Matbuat ve Efkar-i umumiye* (Serviciul de informaţie în războiul mondial. Imprimeria şi informarea generală), Mütercimi (Trad.): Nihat (Mehmet), Istanbul, 1341 (1922), „Matbaa-i Askeriye“, 181 p., 8°.

333. NIEKERLEY Kralys, *Rusya'nın Şark siyaseti ve vilâyeti şarkıye meselesi* (Politica orientală a Rusiei şi problema provinciilor orientale), Istanbul, 1932 (1914), 8°.

334. NOVICOV J., *Harb ve sözde iyilikleri* (Războiul şi într-un cuvânt „binefacerea sa“), Çeviren (Trad.): Dr. Abdullah Cevdet, Istanbul, 1927, „Orhaniye Matbaası“, 219 p., 8°.

335. OGLANDER ASPINALL C. F., *Çanakkale muharebeleri...* (Ingilizlerin Gelibolu seferinin resmî tarihi). (Luptele de la Dardanele (Istoria oficială a expediţiei englezilor la Galipole — 1915)), Çeviren (Trad.), Muharrem Fevzi Toğay, Istanbul, 1333 (1916), „Kanaat Kütüphanesi“, 267 p., 8°.

336. OKYAVUZ MUHİDDİN, *Istiklâl Harbi*, (Războiul de independenţă (Turciei)) : 1918—1923, Istanbul, 1950, „Şaka Matbaası“, 61 p., 8° („Kuvayi Milliye Mücahitleri Cemiyeti Neşriyatı : 1“).

336 a. ÖNDER Mehmet, *Türkiye Müzeleri ve Muzelerdeki Şaheserlerden Örnekler* (Muzeele Turciei şi modele importante din muzele),

„Doguş Matbaası“, Ankara, 1977, 254 p. in fol. (Despre Muzeele legate de primul război mondial şi lupta de eliberare naţională a poporului turc). Cf. *Afyon Atatürk Müzesi*, p. 17; *Ankara-Yek Türkiye Büyük Millet Meclisi Müzesi* (Muzeul primei Adunări Naţionale a Turciei), p. 27—28; *Alagöz Atatürk Karargâhi* (Cartierul general al lui Atatürk la Alagöz), p. 35; *Bursa Atatürk Müzesi* (Muzeul Atatürk din Brusa), p. 54—55; *Mudanya Mütareke Müzesi* (Muzeul armistiţiului din Mudanya), p. 55—56; *Çanakkale Müzeleri* (Muzeele de pe Dardanele şi Bosfor/în amintirea luptelor din 1914—1915 conduse de generalul M. Kemâl paşa etc.), p. 57—58; *Erzerum Kongresi Müzesi* (Muzeul congresului din Erzerum (1919), p. 69; *Eskişehir — Atatürk Müzesi* (Muzeul Atatürk din or. Eskişehir), p. 72; *Istanbul — Şişli Atatürk Müzesi* (Muzeul Atatürk din cartierul Şişli — Istanbul), p. 113—114; *Izmir — Atatürk Müzesi* (Muzeul Atatürk din Izmir), p. 125; *Konya Atatürk Evi — Kültür Müzesi* (Casa Atatürk — Muzeu de cultură din or. Konya), p. 147—148; *Samsun Müzeleri. Samsun 19 Mayıs Müzesi. Samsun Atatürk Müzesi* (Muzeele din or. Samsun : Muzeul 19 Mai (1919) şi Muzeul Atatürk din or. Samsun), p. 163—164; *Sivas Müzeleri...* *Sivas 4 Eylül Atatürk Müzesi* (Muzeele din or. Sivas... Muzeul Atatürk 4 sept. (1919)), p. 167—168; *Trabzon Atatürk Köşkü* (Chioşcul (=Vila) Atatürk din Trapezunt), p. 169.

337. (ORBAY) KEMALETTİN ŞÜKRÜ, *Mütareke acıları. İstanbul'da mütareke arifesinden işgale kadar geçen kara günlerin hâtıraları*. (Amărăciunile armistiţiului. Amintirea zilelor negre petrecute la Istanbul în ajunul armistiţiului (1918) şi pînă la ocuparea lui), Istanbul, 1933, „Selâmet Matbaası“, 200 p., 8°.

338. ORTAYLI İlber, *Çarlık Rusya idaresinde KARS (1878—1917)* (Or. Kars sub administraţia rusă), „Bildiri Özetleri“ (Abstracts of the Papers), Ankara, 1977, p. 65—66. (Haccettepe University Tenth Anniversary 1967—1977. First international Congress on the Social and economic History of Turkey 1071 (1921), 8°.

339. * * * OSMANLI Muahede-i Sulhiyesi. Sevre Muahedesi (Tratatul de pace otoman. Tratatul de la Sèvres), Ankara (f. d.), „Matbuat ve Istihbarat Matbaası“, (1918), 30 p., 8°.

340. ÖZALP Kâzım, *Milli Mücadele* (Lupta naţională turcă) 1919—1922, (vol.) I. Cilt. Ankara

„TTK. Basımevi“, 1971, XXIII + 269 p. + 29 facs.; (vol. II. Cilt. Belgeler (Documente), Ankara „TTK. Basımevi“, 1972, XXXI + 211 p., 118 doc. 8°.

341. ÖZANALP OSMAN, *Çanakkale Savaşları* (Luptele de la Dardanele), Istanbul, 1939—1940, „Askerî Matbaa“, 49 p., 8° („Askerî Mecmua Hâvesi“).

342. OZANKAN CENAB, *Mustafa Kemal'in Anafartalar destanı* (Epopoea lui Mustafa Kemal de la Anafartalar), Istanbul, 1960, „İkılâp Kitabevi“, 64 p., 8°.

343. Öz Nuri S., *Birinci Dünya savaşı'nda Bodrum Topa tutulması* (Bombardarea or. Bodrum în primul război mondial), Yazan (Scris de): S. Nur Öz, în rev. „Hayat. Tarih Mecmuası“, Istanbul, 1973, an. VII, nr. 54, 8°.

344. Özkaya İnayetullah Cemâl, *Le peuple Armenien et les tentatives de reduire le peuple Türk en servitude*, Istanbul, 1971, 336 p. (Belgelelele Türk Tarih Dergisi Yayınları), 8°.

345. Öztuna Yılmaz, *Birinci Dünya Savaşı* (Primul război mondial), Istanbul, 1968, an. IV, nr. 10, 8°.

346. ÖZTUNA YILMAZ, *Esat paşa Çanakkale'nin önemli kumandanlarından biri*. (Esat paşa unul dintre comandanții importanți ai Dardanelelor), în „Hayat. Tarih Mecmuası“, Cilt. I, 3. Sayı, Nisan 1965, Istanbul, 1965.

347. ÖZKUL ALİ RIZA, Kaymakam Mustafa Kemal ve Arıburunu (Caimacamul Mustafa Kemal și (bătălia de la) Arıburnu-Dardanele), în: „Belleten“, XX/Cilt. 80. Sayı, Ekim (Oct.) 1956, Ankara, 1956 „T.T.K. Basımevi“, p. 609—617 + 1 hartâ + 1 facs.

348. * * * *La QUESTION du Pont-Euxin (Pontus)*, Constantinople, 1923, „Ahmet İhsân ve Sürekâsi Matbaası“, 397 p., 8°.

349. * * * *La QUESTION de Moussol de la signature du traité d'armistice de Moudros. 30 octobre 1918 — au 1. Mars 1925*, Constantinople, 1925, „İhsan ve Sürekâsi Matbaası“, 317 + IV p. i 1 hartâ, 8°.

350. PAPULAS GENERAL, *General Papulasın hâtıratı* (Memoriile generalului Papulas), Mütercimi (Trad.): İbrahim, Halil, Istanbul, 1928, „Askerî Matbaa“, 56 p., 8°. („Erkân-i Harbiye Umumiye“).

351. PAVLOVIÇ MIHAIL, *İnkılâp Türkiyesi. Osmanlı İmparatorluginun azameti ve sukutu* (Turcia revoluționară. Măreția și prăbușirea Imperiului otoman), Mütecimi (Trad.): Ba-haettin, Sarıkamış, 1338 (1919—1920), „Sarıkamış Matbaası“, 103 p., 8°. („Varlık Kulliyati: 1“).

352. PICHAN JEAN, *Cihan Harbinin Şarka ait kaynakları* (Îzvoare ale războiului mondial cu privire la Orient), Çeviren (Trad.): Hüseyin Cahit Yalçın, Istanbul, 1939, „Kanaat Kütüphanesi“, 180 p., 8°. („Ankara Kütüphanesi Tarih Serisi: 1“).

353. PEKER NURETTEN, 1918—1923 *İstiklâl savaşının vesika ve resimleri. İnönü, Sakarya,*

Dumlupınar zafferlerinin saglayan Inebolu ve Kastamonu Havalisi dentz ve Kara harekâtı ve hatıraları (Documentele și fotografiile din războiul pentru independența (Turciei) din 1918—1923. Amintiri și acțiuni despre victoriile de la İnönü, Sakarya, Dumlupınar, Inebolu și regiunea maritimă și terestră a Kastamoniei), Istanbul, 1955, „Gün Basımevi“, 522 p., 8°.

354. PETAIN MAREŞAL, *Verdön Meydan Muharebesi* (Bătălia de pe cimpul Verdun),

Çeviren (Trad.): Osman Senayi (Erdemgil), Istanbul „Askerî Matbaa“, 212 p., 8°.

355. POLAKAN SALİH, *I ve II. Cihan Harbinin hazırlıkları bakımdan mukayese* (Comparație din punctul de vedere al pregătirilor pentru primul și pentru al doilea război mondial), Istanbul, 1944, „Askerî Matbaa“, 132 p., 8°.

356. RADO ŞEVKET, *Birinci Umumî Harpte ve Mütareke yıllarında İstanbul* (Istanbulul în primul război mondial și în anii armistițiului), Sadeştiren (Adaptare de): Şevket Rado, în „Hayat. Tarih Mecmuası“, Istanbul, 1971, an. I, nr. 5; II, nr. 7; III, nr. 12 și IV, nr. 14.

357. RASİM AHMET, *Romanya (Rumanya) mektupları* (Scrisori din România), Istanbul, 1333 (1917—1918), „Ahmet İhsan ve Sürekâsi Matbaacılık Osmanlı Şirketi“, 180 p., 8°.

(Cunoscutul literat turc Ahmet Rasim (1864—1932), autor á cca 140 de opere, a abordat și unele teme istorice ca „Vechii romani“ (*Eski Romalılar*, Istanbul, 1304/1887), „O scurtă istorie a civilizației umane“ (*Tarih-i muhtasar-i Beşer*, 1304), o istorie otomană (*Osmanlı tarihi*, 1341—42/1922—1923), o istorie a Turciei de la Selim al III-lea pînă la Murad al V-lea (1789—1876) și alta din perioada absolutismului pînă la domnia națională (1877—1923) (*İstibdaddan Hakimiyyet-i Miliyyeye*, Istanbul, 1341—1342 (1922—1923), 2 vol.) în care se descriu și evenimentele primului război mondial.

În articolul orientalistului W. Björman despre Ahmed Resim¹ a fost omisă atît traducerea

¹ În: „Encyclopedie de l'Islam...“, t. III (1936), p. 1203—1204.

menționată cât și opera deja bibliografiată de noi²: „Scrisori din România“ (*Romanya Mektupları*). În schimb, literații turci Sabri Esat Siyavuşgil³ și Vasfi Mahir Kocatürk⁴ nu numai că o menționează, ci fac și aprecieri sumare asupra conținutului. Astfel, primul, cu ocazia articolului menționat, spune: „În *Romanya Mektupları*“ (1332)⁵ se descrie într-o limbă plăcută o călătorie întreprinsă în România pe timpul războiului mondial, care este de un umor surprinzător“⁶. De asemenea și V.M. Kocatürk afirmă că „Scrisorile din România (*Romanya mektupları*) cuprind impresii de călătorii. În această carte (autorul) menționează plecarea sa, prin Bulgaria, în România, descriind locuri românești, scene de război la care a fost martor ocular. Mai are — spune V.M. Kocatürk — încă o operă intitulată „*Istanbul Mektupları*“ (*Scrisori din Istanbul*)⁷. În ce ne privește, socotim că „Scrisorile din România“ de A. Rasim sînt mai mult decît niște simple „impresii de călătorii“ pe timpul primului mondial. Ele sînt veritabile „memorii“ (*Hatırat*) despre evenimente de pe frontul din România, la care autorul a participat, dacă nu în calitate de combatant, desigur, cel puțin ca un corespondent de presă pentru mersul frontului și cronica războiului. De asemenea și bibliograful turc Enver Koray o clasifică printre memoriile (*Hâ-tırat*)⁸.

358. RASIM ÖZMEN, *Birinci Dünya Savaşında Alman donanması intiharı* (Sinuciderea flotei germane în timpul primului război mondial), Çeviren (Trad.): Özmen Rasim, în: „Hayat. Tarih Mecmuası“, Istanbul, 1971, an. VIII, nr. VIII, nr. 85, 8°.

359. REŞAT EKREM, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülâsiyonları* (Tratatele și capitulațiile otomane) 1300—1920 ve Lozan Muahedesi (și tratatul de la Lausanne) 24 Temmuz (iul.) 1923, Istanbul — 1934 — Türkiye Matbaası, 482

² Cf. Revista Arhivelor nr. 3/1977, p. 287, nr. 175 (Plevna...).

³ În: „İslâm Ansiklopedisi...“, I (7950), p. 200—202: Ahmet Rasim.

⁴ În: *Türk Edebiyatı Tarihi* (Istoria literaturii turcești), Ankara, 1964 (ed. I-a), p. 720—722.

⁵ Recte: 1333, cel puțin așa apare și pe coperta imprimată...

⁶ Cf. Sabri Esat Siyavuşgil, *art. cit.*, p. 202.

⁷ Cf. Vasfi Mahir Kocatürk, *op. cit.*, p. 721.

⁸ Cf. Enver Koray, *op. cit.*, (Istanbul — 1959), p. 180, nr. 1690.

(— 486) p., 8° (Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi = Bibl.).

(Înainte de secolul al XX-lea, autorul se bazează pe vechile colecții de tratate ale Porții otomane, publicate de Martens (1846—1857, 7 vol.), Testa 1865—1896, 8 vol.) și Noradounghian (1897—1903). În același timp folosește colecția turcă de tratate „*Mecmuası Muahedat*“ (Istanbul, 1876—1890, 5 vol.) etc.).

360. RITTER HANS, *Büyük Harpte Alman cepheleeri* (Fronturile germane în marele război (mondial)), Mütercimî (Trad.): Mehmet Nihat, Istanbul 1341 (1922—1923), „Matbaa-i Askeriye“, 132 p., 8°.

361. RITTER HANS, *Büyük Harb Izonzo yar-ması* (Străpungerea (liniei Izonzo în marele război (mondial)), Mütercimî (Trad.): Duka-kinzade Feridun-Nuri Refet, Istanbul, 1928, „Askerî Akademiler Kumandanlığı, Matbaası“, 148 p., 8°.

362. RITTER — STAYER, *Büyük Harpte Ro-manyia cephesi* (Frontul din România în marele război (mondial)), Istanbul, 1929, „Harb Akademisi Komandanlığı Matbaası“, 91 p., 8°.

363. ROSSIER EDMOND, *Avrupain siyasi tarihi 1815—1919* (Istoria politică a Europei (între) 1815—1919), Çeviren (Trad.): Ali Kemal Aksut, Istanbul, 1943, „Fazilet Matbaası“, 352 p., 8° („Tarih Kütüphanesi: 1“).

364. ROY LEONARD A., *Muhtasar Harb-i Umumî tarihi* (Scurtă istorie a războiului mondial), Mütercimî (Trad.): Kiliseli Hicaz Fahri, Istanbul, 1925, „Türk Kütüphanesi“, 47 p., 8°.

365. Roux, François Charler, *Çanakkale seferi* (Expediția și bătălia de la Dardanele), Istanbul, 1337 (1918), 8°.

366. * * * RUS — LEH seferi (Campania rusopolonă), Mütercimî (Trad.): — Hüseyin Rahmi (Apak), Istanbul, 1341 (1922—1923), „Matbaa-i Askeriye“, 98 p., 8°.

367. RÜŞTÜ E., *Büyük Harpte Bakû yollarında 5. Hafkas Firkası* (Div. 5. Caucaz pe drumurile or. Baku în marele război (mondial)), Istanbul 1934, „Harb Akademisi Komandanlığı Matbaası“, 1934, „Harb Akademisi Komandanlığı Matbaası“, Tarih Kısmı“).

368. SABAHATTIN PRENS (Print), *Türkiye nasıl kurtarılabilir? Meslek-i içtimaiimiz ve Programı* (Cum se poate salva Turcia? Calea noastră socială și programul ei), Istanbul, 1334 (1916), „Kardeşler Matbaası“, 104 p., 8°.

369. SAIT HALİM (PAŞA), *Buhran-i fikrimiz* (Criza noastră spirituală), Ed. 2. Basım, İstanbul, 133 (1918—1919), „Hukuk Matbaası“, 15 p., 8°.
370. SAIT HALİM (PAŞA), İstanbul, 1338 (1919—1920), „Şems Matbaası“, 183 p., 8° („Prens Halim Paşa Hazretlerinin Külliyyat-ı Asarından“).
371. SALİH MÜNİR PAŞA, *Diplomasi* (Diplomația), 2. Cilt., *Almanya* (Germania), İstanbul, 1332 (1915—1916), „Sabah Matbaası“, 384 p., 8°.
372. SALAHADDİN, Mehmed : *Bildiklerim* (Ceea ce știu), Kahire, 1918, 8°.
373. SAMANCIKIL K., *Çanakkale başlarken* (Pe cînd începe (lupta) la Dardanele), İstanbul (f.d.), „Emniyet Kitabevi“, 24 p., 8°. („Tarihte Türk Zaferleri : 1“ — Victoriile turcești în istorie).
374. SANDERS GENERAL LIMANN von, *Türkiyede beş sene* (Cinci ani în Turcia (Memorii)), İstanbul, 1337 (1919), „Matbaa-i Askeriye“, 331 p. + 5 pl. + 1 h., „Erkân-i Harbiye-i Umumiyy-Tarih, i Harb Neşriyatı Hususiye Külliyyatı no. 3“).
375. SANDERS GENRL LIMANN von, *Von Sanders'in savaşı hâtıraları* (Memoriile generalului Limann von Sanders de pe timpul războiului), Çev. (Trad.) : Osman Öndes, în : „Hayat. Tarih Mecmuası“, İstanbul, 1967—1968, an. VI, nr. 35 ; 1967 ; VI, nr. 36 (ian. 1968) ; VII, nr. 37 (febr. 1968) ; VII, nr. 38 (Mart 1968) ; VII, nr. 39 (Nisanapr. 1968), 8°.
376. SARAÇOĞLU A. CEMALEDDİN, *Çanakale Zaferi* : 5—18 Mart 1915. (Victoria de la Dardanele din 5—18 Marie 1915), İstanbul, 1953, „Gür Basımevi“, 80 p., + ilustr. + h., 8° („Türk Kahraman Serisi : 1“).
377. SARAL GENERAL HULKI, I. ve II. *Dünya Harblerinde Alman ve Rus sevk ve idaresi hakkında bir etüd.* (Un studiu despre administrația și conducerea germană și rusă în primul și al doilea război mondial), Ankara, 1964, „Genelkurmay Basımevi“, 2 + III + 163 p., 8°.
378. * * * *Çanakkale SAVAŞLARI* (Luptele de la Dardanele), în : „Hayat, Tarih Mecmuası“, İstanbul, II, nr. 4 (1965) ; II, nr. 19 (1967) ; II, nr. 16 (1969) și VII, nr. 44 (1974), 8°.
379. SCHEER AMIRAL REIHARD, *Harb-i Umumi'de Alman açık deniz donanması* (Flota germană în largul Mării în (primul) război mondial), Nakleden (Povestitor) : Sait Talât, İstanbul, 1928, „Deniz Matbaası“, 390 p., 4°.
380. SCHLIEFEN FELDMAREŞAL ALFRED Von, *Kan* (Singe), 2. Cilt, Mütercimi (Trad.) : Mennet Nihat, İstanbul, 1341 (1922), „Matbaa-i Askeriye“. 139 p. („Erkân-i Harbiye-i Umumiye Talim ve Terbiye Dairsie“).
381. SEDAT PAŞA, *Bogazlar meselesi ve Çanakkale muharebe-i berriyesinde Türk zaferi* (Problema strîntorilor și victoria turcă pe uscat în bătălia de la Dardanele), İstanbul, 1927, „Askeri Matbaa“, 288 p., + 1 h., 8° („Askeri Mecmua 64. Sayı, Tarih Kısmı“).
382. SELÂHATTİN, *Harb-i Umumi'de Çanakkale muharebatı bahriyesi* (Bătălia navală de la Dardanele în războiul mondial), İstanbul, 1336 (1917—1918), „Erkân-i Harbiye Mektebi Matbaası“, 26 p., 8°. („Erkân-i Harbiye Mektebi Külliyyatı. Adet : 3“).
383. SELÂHATTİN SELİŞİK, *Büyük Harpte Kafkas harekât mintakasında 2. Ordunun 1332 (1916) yaz ve son bahar muharebeleri* (Luptele armatei a doua din vara și toamna anului 1916 în zona de operație a Caucazului pe timpul marelui război (mondial)), İstanbul, 1944 31 p. + 11 cr., 8° („133 Sayılı Askeri Mecmua Tarih Kısmı“).
384. SELÂHATTİN SELİŞİK, *Büyük Harpte 10-uncu Kolordu* (Armata a zecea de flank (kol) în marele război (mondial)), (f. d. și 1.), 33 p.
385. SELEK, Sabahattin, *Millî Mücadele : Anadolu İhtilâli* (Lupta națională. Revoluția din Anatolia), (Ankara), 1965, 3 și 1965 2 vol., 8°.
386. SERDARLAR NERİMAN—FAHRIYE, *Türkiye Cumhuriyeti tarihi 1918—1960* (Istoria Republicii Turcia : 1918—1960), İstanbul, 1961, „İnkilâp Kitabevi“, 199 p., 8°. (Yeni-lise kitapları“).
387. SERTOĞLU MİTHAD, *Çanakkale Harbleri ve Zaferi* (Luptele și victoria de la Dardanele), în rev. „Resimli Tarih Mecmuası“, İstanbul, 1955, an. VI, nr. 68 și 69, 8°.
388. SERTOĞLU MİTHAT, *Avrupanin durumu, Dünya Savaşının başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu* (Situația Europei, începutul războiului mondial și Imperiul otoman), în : „Mufassal Osmanlı Tarihi“ (Istoria otomană detaliată), ed. Güven Yayınevi, Cilt : VI, İstanbul, 1963, „Güven Basımevi“, p. 3516—3525 ; *Osmanlı Ordularının Rus, Irak, Sina (Filistin, Suriye) ve Çanakkale cepheleeri Savaşları* (Luptele armatelor otomane pe fronturile din Rusia, Irak, Sina (Palestina, Siria) și la Dardanele) (Cf. ibidem, p. 3325—3550) ; *Hıcaz olayları, Filistin ve*

Irak Cephelerinde Durum. Saderette degi'lik, ziyaretlere, Rusyanın savaştan çekiliş, Padişahın vefatı (Evenimentele din Hidjaz, Palestina și situația din fronturile Irak. Schimbări la marele vizirat, vizitele; retragerea Rusiei din război, moartea padișahului) (Ibidem, p. 3350—3373); ... *Padişahın cülûsu, Savaşın son sahfası, Mondros mütarekesi ve sonraki olaylar...* — (Sultanul Mehmed VI (Vahideddin). Întronarea padișahului, ultima fază a războiului mondial, armistițiul de la Mondros și evenimentele care au urmat...), (Ibidem, p. 3574—3584).

389. SERTOĞLU MIDHAT, *Atatürk'le ilgili üç belge* (Trei documente în legătură cu M. K. Atatürk), în rev. „Belgelerle Türk Tarih Dergisi” Istanbul, 1967 (Ekim-oct.), Inr. 1.

390. SERTOĞLU MIDHAT, *Birinci Dünya Savaşı 60 Yıl önce Caşlamıştı* (Acum 60 de ani începuse primul război mondial), în rev. „Hayat Tarih Mecmuası”, Istanbul, 1974, an. VI, nr. 34; VII, nr. 44; VIII, nr. 34; IX, nr. 40 și X, nr. 42 (1974), 8°.

391. SEVÜK ISMAIL HABIB, *O Zamanlar... 1920—1923* (Pe atunci...), Istanbul, 1937, „Cumhuriyet Matbaası”, 322 p., 8°.

392. SERTOĞLU, Mithat: *Mütareke devrinde Saltanat Şûrası ve Millî Şûra hazırlıkları (Gizli Belgeler) II* (Pregătirile conștiinței sultanatului și conștiinței naționale în perioada armistițiului (1918—1922) după acte secrete din arhivele turcești), în rev. „Belgelerle Türk Tarih Dergisi” nr. 23, aug. 1969, p. 49—58 + 5 fig. — foto.

393. SIDNEY, Mosley, *Çanakkale hakikatları* (Realitățile de la Çanakkale = Dardanele), Istanbul, 1332 (1914—1915), 8°

394. SONYEL, Dr. Salâhi, *Türk Kurtuluş savaşı ve Dış Politika. I. Mondros Bırakışmasından Büyük Millet Meclisi'nin Açılına kadar* (Lupta de eliberare națională turcă și politica externă a Turciei). I. De la armistițiul din Mondros pînă la deschiderea Marii Adunări Naționale a Turciei. Ankara „TTK. Basımevi”, 1973, XIX + 255 p. + 18 facs., 8°.

395. SOĞULCALI ŞEVKET, *İstiklâl Harbinde olaylar* (Evenimentele din războiul de independență (turcă : 1918—1923)), 1. Kitap (Cartea I-a), Ankara, 1947, „Yeni Cezarvi Basımevi”, IV+153 p., 8°.

396. SÖYLEMEZOĞLU GALİP KEAMALİ, *Hariciye hizmetinde 30 sene. Mutlakîyet, Merşrutîyet ve Millî Mücadele yıllarında şahidi veya*

âmilî olduğum hadiselerle ait vesikalar. 1892—1922 (30 de ani în slujbă oficială. Documente (1892—1922) cu privire la evenimentele liberale, constituționale și din anii de luptă națională la care am fost martor ocular și am participat), Istanbul, 1955, „Maarif Basımevi”, 221+4 p., 8°

397. STEGMANN HERMANN, *Harb-i Umumiye tarihi* (Istoria războiului mondial). Mütercimi (Trad.): Mehmet Nihat, Istanbul 1334 (1918), „Matbaa-i Askeriye”, 252 p., 8°.

398. SÜLEYMAN, İzzet, *Büyük harpte 15. piyâde tümeninin Azerbaycan ve Şimâlî Kafkasya da hareket ve muharebeleri* (Operațiunile și luptele Diviziei a 15-a infanterie în Azerbaidjan și în Africa septentrională în primul război mondial), „Askerî Mecmuası” no. 103. Tarih Kisim no. 44, Istanbul, 1936, 257 p., + 18 cr. 8°.

399. ŞAKİR ZİYA, *1914 Cihan Harbine nasıl girdik.* (Cum am intrat în războiul mondial din 1914), Istanbul, 1943, „Anadolu Türk Kitabevi”, 360 p., 8°. („Muallim Fuad Gücüyenerin Tarih Serisi Eserleri : 8°).

400. ŞAKİR ZİYA, *1914 Cihan Harbini nasıl idare ettik ?* (Cum am dirijat războiul mondial din 1914 ?), Istanbul, 1944, „Anadolu Türk-Kitabevi”, 388 p., 8°. („Muallim Fuat Gücüyener'in Tarihi Eserleri Serisi : 15°).

401. ŞAMSUTDINOV, A. M., *Türkiye'de Millî Kurtuluş Mücadelesi 1918—1923* (Lupta de eliberare națională în Turcia între 1918—1923), Moskova 1966, 358 p. (S.S.S. İlim Akademisi. Asya Milletleri Enstitüsü), recenzie după ed. rusă „Naționalno-Osvoboditel'naya bor'ba v Turcii 1918—1923” de A. M. Şamsudinov în rev. „Belgelerle Türk Tarih Dergisi”, nr. 41, febr. 1971, p. 36—41 (Tülây DURAN).

402. ŞEHÂBEDDİN SENÂB, *Birinci Dünya Savaşı içinde Yiyana* (Viena în primul război mondial), Yazan (Scris de) : Senâb Şehâbeddin — Sadeleşiren (Adaptare de) Şemseddin Kulu, în : „Hayat. Tarih Mecmuası”, Istanbul, 1973, an. XII, nr. 42, 8°.

403. ŞEMSİ RIZA ZOBU, Emk. GENERAL, *Birinci Dünya Harbinde Kanala Hucum* (Atac asupra canalului în primul război mondial), în : „Hayat. Tarih Mesmuası”, Istanbul, 1970, an. VII, nr. 73, 8°.

404. ŞEVKİ BASLU, *Harb-i Umumide müstabil süvari livası harekâtından bir yaprak. Paşaeli, Iraki, Arap ve Acemde ve İstiklâl mücadelesinde bölüğüm* (O pagină din operațiile diviziei de cavalerie, independentă, în războiul mondial. Compania mea de luptă în (zonele)

Paşaeli, Irak, Arabia, Iran și în războiul pentru independență), Istanbul, 1340 (1921—1922), *Mekteb-i Harbiye Matbaası*, 245 p. 2 h., 8°.

405. ŞİMŞİR, Bilâl N., *İngiliz Belgelerinde Atatürk 1919—1938 — British Documents on Atatürk 1919—1938* (M. K. Atatürk in documentele engleze) I. Cilt: Nisan 1919 — Mart 1920. Ankara „TTK. Basımevi“, 1973, CX XV + 502 p., 8°. (Vol.) II. Cilt: Nisan — Aralık (Apr.—dec) 1920, Ankara „TTK. Basımevi“, 1975, CX XX + 551 p., 18 fotocopii, 8°.

406. SHMIDT, Barlet, *Çanakkale harekât-i harbiyesine dair işaat* (Zvonuri despre operațiunile războinice de la Dardanele), Istanbul, 1331 M. (1914—1915), 8°.

407. TALÂT paşa, *Talât Paşa'nın Hatıraları* (Memoriile lui Talat paşa), Istanbul, 1946, 8°. (H. C. Yalçın tarafından Yayınlamalar).

408. (TANRIÖVER) HAMDULLAH SUPHI, *La Question Arménienne et un point de vue Turc*, Berlin (1919), (f. loc), 16 p., 8°. („Berlin Türk Yurdu/Yayım. Ermeni Meselesi ve Türk görüşü).

409. (TARDİÖVER) HAMDULLAH SUPHI, DAĞYL U (Drumul de munte), 2-inci Kitap (Cartea a 2-a), Ankara, 1931, „Türk Ocakları İlim ve Sanat...neşriyatından“, 222 p., 8°. („Hususî Eserler serisi Sayı 2“) (Autorul, fost ambasador al Turciei în România (1930—1944), povestește greutățile prin care a trecut poporul turc atît în perioada primului război mondial, cit și în lupta sa pentru eliberare națională și independența Turciei. De ex. la p. 35—36 are un discurs în memoria celor căzuți la Dardanele pentru apărarea strîmtorilor...).

410. TANNER ORD. PROF. TAHİR, *Lozan Muahedesi* (1923) *ve kapitülasyonların ilgasi* (Tratatul de la Lausanne din 1923 și desființarea capitulațiilor), în: „Istanbul Hukuk Fabül tesi Mecmuası...“, Istanbul, 1942, „Kenan Basımevi“, p. 723—730, 8°.

411. TANSEL DR. SELÂHATTİN, *Atatürk ve kurtuluş savaşı 1919—1922* (Atatürk și lupta pentru eliberarea națională), Ankara, 1965, „Ajans Türk Matbaası“, II+117 p., 8°. („Türkiye Vakıflar Bankası Kültür Yayınları“).

412. TANJU HALÜK CEMİL, *Atatürk 1881—1938*, Istanbul, 1939, „Eğitim Kitabevi“, 163 p., 8°.

413. TANSU SAMİH HAFİZ, *Türk inkilâb tarihi ve büyüklük harpten sonra Avrupa* (Istoria revoluției turcești și Europa după marele război (mondial)), Istanbul, 1938, „İkbal Kütüphanesi“, 194 p., +2°. pl.+4 hârti, 8°.

414. TAPLAMACIOĞLU Dr. MEHMET, *Re-fimenes de los Estrechos del Bosforo y de los Dardaneles*, Ankara, 1954, „Université d'Ankara“, 32 p., 8°.

415. TARİH (İstorie), (Vol.) IV, Cilt, Neşr (ed.) T. R. R., Istanbul, 1931, 8°.

416. TARİH vesikaları (Documente istorice), (Istanbul), 1941.

417. TARİH (İstorie), Istanbul, 1934, 4 vol. (Mai ales vol. IV), 8°. (T.T.T.C.).

418. TAYMAS ABDULLAH, *Rus ihtilâlinden hâtıralar* (Amintiri din revoluția rusă), I. Cilt, 1917—1919, Istanbul, 1947, „Güven Basımevi“, 216 p., 8°.

419. TEKİN-ALP M. KOHEN, *Türkler bu muharebede ne kazanabilir?* (Birinci Cihan Harbi hakkında) (Turcii, ce pot cîștiga în acest război? (Despre primul război mondial)), Istanbul, 1930 (1914), „Kader Matbaası“, 62 p., 8°.

420. TEVETOĞLU Dr. FETHİ, *Türkiye'de sosyalist ve komunist faaliyetler 1910—1960* (Acțiuni socialiste și comuniste în Turcia între 1910—1960), Ankara, 1967, „Ayyıldız Matbaası“, 174 p., 8°.

421. TEYLER F., *Makedonya Harbı* (1916—1918). (Războiul din Macedonia (1916—1918), 2. Cilt, Çeviren (Trad.): Mahmud Belig, Istanbul, 1929, „Askerî Matbaa“, 8°.

422. TEZER Şükrü, *Atatürk'ün Hâtıra Defteri* (Caietul de amintiri al lui M. K. Atatürk), Ankara „T.T.K.-Basımevi“, 1972, VIII + 223 p. + LII p. fotocopii, 8°.

423. TOKÇA A. GALİP, *İki mütareke arasında Mudanya'nın tarihi hâtıraları* (Memoriile istorice ale Mudaniei între două armistitii), Istanbul, 1959, „Tekinoglu Matbaası“, 31 p., 8°.

424. TOKGÖZ AHMET İHSAN, *Matbuat hâtıralarım* (Amintirile mele imprimare), 1888—1923. I. Cilt, Istanbul, 1930, „Ahmet İhsan Matbaası“, 155 p., 8°.

425. TONGUÇ FAİK, *Birinci Cihan Harbinde bir yedek subayın hâtıraları* (Memoriile unui ofițer de rezervă în primul război mondial), Ankara, 1960, „Bengi Matbaası“, 209 p., 8°.

426. TOYNBEE Arnold J., *Türkiye. Bir Devletin Yeniden Doğuşu* (Turcia. Renașterea unui stat). Türkçesi (Versiunea turcă): Kasım Yargıcı. (Istanbul), August (Agustos) 1971, 320 p. + fig. 8°. (Milliyet Yayınları Tarih Dizisi = Publ. „Millet“ seria istorie).

427. TOWSHEND GENERAK CHARLES V.F., *Irak seferim* (Campania mea în Irak), Istanbul, 1340 (1921—1922), „Matbaa-i Askeriye“, 494 p., 8° (Hatıra — Memorii).

428. TÖR VEDAT NEDİM — BURHAN ASAF (Belge) : *Osmanlı İmparatorlugundan Türkiye Cumhuriyetine* (De la Imperiul otoman la Republica Turcia), Istanbul, 1933, „Devlet Matbaası“, 48, 8°.

429. TRIKOPIS GENERAL, 30 August 1338 *Muharebatına dair general Trikopisin hatıratı*. (Memoriile generalului Trikopis despre bătălia din 30 August 1338 (1919), Istanbul, 1339 (1920), 8°.

430. TÖMERDEM İ. HAKKI, *Osmanlı İmparatorluğu devrinde büyük meydan muharebeleri pe çanakkale deniz ve kara harbi* (Marile cimpuri de bătălie pe timpul Imperiului otoman, lupta navală și terestră la Dardanele (1915)), Istanbul, 1941, „Çeltük Matbaası“, 135 p., 8°.

431. TUKIN Dr. CEMAL, *Osmanlı İmparatorluğu devrinde bogazlar meselesi* (Problema strimtoriilor pe timpul Imperiului otoman), Istanbul, 1947, „Üniversite Basımevi“, Istanbul, XIV + 280 p., 8°. („Istanbul Üniversitesi Yayınları : Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü“).

432. TUNAYA Tarık Zafer, *Türkiye’de siyâsi partiler* (Partidele politice în Turcia), 1859—1952, Istanbul, 1952, „Dogan Kardeş Yayınları T. A. Ş. Basımevi“, XI + 799 p., 8°.

433. TUNAYA Doç. Dr. Tarık Zafer, *Türkiye’de ilk „Demokrat Parti“. Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbad)* (Primul „Partid democratic“ în Turcia. Partidul democrat otoman (Detasamentul supuşilor), Istanbul, „İsmail Akgün Matbaası“, 1949, 16 p., 8°. „Sosyal Hukuk ve İktisat Mecmuasından Ayrı Baskı“.

434. EUNÇAY Dr. METE, *Türkiye’de sol akınlar 1908—1925* (Curentele de stînga în Turcia în 1908—1925), 2. Basım (Ed. a II-a), Ankara, 1967, „Bilgi Yayınevi“, XII + 218 p., 8°. („Bilgi Yayınları Özel Dizi 2“).

435. TUNÇAPA ŞAKIR, *Çanakkale HARBI Hâtıralarım* (Memoriile mele despre bătălia de la Dardanele), Yayınlayan (Publicat de) : „T. C. Deniz Kuvvetleri Kumandanlığı“, Istanbul, 1958, „Deniz Basımevi“, 25 p.+fig.+6 pl., 8°.

436. TÜRK İstiklâl Harbi. VI. *İçayaklanmaları 1919—1921* (Războiul pentru independența turcă. VI. Răscoalele interne din anii 1919—1921), Hazırlayan : Rahmi Apak, Ankara, 1964,

„Genelkurmay Basımevi“, V + 172 + 8 pl. + hartă, 8°. („Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı Genel Kurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Resmi Yay. s. 1“).

437. * * * TÜRK İstiklâl Harbi. III. Cilt. Dogu cephesi 1919—1920 (Războiul de independență a Turciei, vol. III : Frontul din orient — 1919—1921), Hazırlayan (Intocmit de) : Hüsamettin Tuğuş, Ankara, 1965, Genelkurmay Basımevi, XII + 326 p + pl. + hartă, 8°.

438. TÜRK GELDI ALI, *Mondros ve Mudanya mütarekelerinin tarihi* (Istoria armistițiilor de la Mudros și Mudania), Ankara, 1948, „Güney Matbaacılık ve Gazetecilik“ T.A.C., 195 p., 8°. („Turk Devrim Tarih Enstitüsü Yayınları : 7“).

439. * * * Türkiye. Ölcek yok., *Mondros mütarekesinden Sakarya savaşına kadar Türkiye* (Turcia n-are moarte. Turcia de la armistițiul de la Mudros pînă la bătălia de la Sakarya), (30 X. 1918—23. VIII. 1921), 1961).

439a. * * * *La TURQUIE devant le tribunal mondial*, Constantinople, 1919, „Société Anonyme de Papeterie et de l’imprimerie“, 233 p., 8°. („Milli Kongres. Seri : A. no. 2“).

440. TÖMERDEM İ. HAKKI, *Türk İstiklâl Harbi* (Războiul pentru independența turcă (1919—1923)), (Ed.) VII. Basım, Istanbul, 1941, Resimliay Matbaası“, 169 p., 8°.

441. TÖTÜNCÜ ZİYA, *Büyük Millet’in büyük askeri mareşal Fevzi Çakmak* (Mareşalul Fevzi Ciakmak, mare ostaş al unui mare neam), Istanbul, 1967, „Tarih Kitpları Yayınevi“, 64 p., 8°, („Türk Büyük Serisi“).

442. * * * UKRAINA, *Rusya ve Türkiye* (Ucraina, Rusia și Turcia), Istanbul, 1915, „Matbaa-i Hayriye“, 71 p., + 1 hartă, 8°.

443. ULUĞ NAŞIT HAKKI, *Çanakkale destani 50. Yılı* (Al 50-lea an de la epopeea de la Dardanele), Ankara, 1966, „Güzel Sanatlar Matbaası“, 215 p., 8°.

444. ULUĞ NAŞIT HAKKI, *Birinci İnönü Zaferinin Ellinci Yılı* (Al 50-lea an de la prima victorie de la İnönü), în : „Hayat. Tarih Mecmuası“, Istanbul, 1972, an. II, nr. 21, 8°.

445. UNAT FAİK REŞİT, *Lozan Barış Antlaşmasının imzasına ait bazı vesikalar* (Unele documente cu privire la semnarea tratatului de la Lausanne), în „Tarih Vesikaları“, 2. Cilt, 7 Sayı, Haziran 1942.

446. UNAT Faik Reşit, *Ataturk'ün Askerlik-ten İstifâsi* (Demisia lui Atatürk din armată), „Tarih Vesikaları“ I (1959), p. 3—4 etc.

447. UNAYDIN Ruşen Eşref, *İstiklâl yolunda, ilâveler ve yeni harflarla ilk basılmış* (Pe drumul independenței, anexe și prima publicație cu litere noi (latine)). Ankara „TTK. Basımevi“, 1960, VIII + 126 p. + 1 portret, 8°.

448. (UNAYDIN) RUŞEN EŞREF, *İki Saltanat 1334*, (1918), (Între două sultanate), „Kanaat Matbaası“, 42 p., 8°. (*Hatıra* — „Memorii“...). (Sultan Reşadii'nin ölümlü ve Vahidettin'in Cülüsü (Moartea lui Reşat și întronarea lui Vahid)).

449. UNAYDIN RUŞEN EŞREF, *Anafatalar kumandanı Mustafa Kemâl ile mülakat* (Întilnirea cu Mustafa Kemal (Atatürk, comandantul de la Anafatlar)), Istanbul, 1930, „Hamit Matbaası“, 91 p., 8°.

450. UNAYDIN RUŞEN EŞREF, *Çanakkale'de savaşanlar dedilerki* (Au spus că sînt luptători la Dardanele), Ankara, 1960, „T.T.K. Basımevi“, IX + 57 p. (Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XVI, Seri, no. 3°).

451. ULKUTAŞIR, Türkâ, *Mondros mutarekesinin sarsıntıları ve karşı direnişler* (Zguduirile armistițiului de la Mudros și încercările de rezistență împotriva sa), în rev. „Belgelerle Türk Tarihi Dergisi“, nr. 29, aug. 1969, p. 37—48, 12 fig., foto: I. Amiralul englez Calthorpe semnatarul armistițiului de la Mondros în numele aliaților.

(Armistițiul semnat la 30 oct. 1918 prevedea evacuarea Siriei, Irak'ului, Hidjaz'ului și Yemen'ului în întregime, demobilizarea îndată a armatei otomane și predarea flotei turcești aliaților. Față de acest act de înmormîntare a poporului turc se descrie încercarea de rezistență în fața imperialiștilor, anexîndu-se și unele acte de arhivă).

452. ÜNEL NURETTİN, *Dünkü ve bu günkü* (Dardanelele de ieri și de azi), Ankara, 1947, „Ulus Basımevi“, 183 p., 8°. („CHP. Halkevi Yayınları millî Kültür Araştırmaları“, 3).

453. ÜRGÜPLÜ Dr MÜNİB HAYRİ, *Lozan* (Tratatul de la Lausanne), Ankara, 1936, „Ulus Basımevi“, 27 p., 8°. („Ankara Halkevi Neşriyatı : 17“).

454. (VAN), *1914—1918 Harbinde Van nasıl kurtarıldı* (Cum a fost salvat Vanu în războiul din 1914—1918 ?), Van, 1948, „Yeni Van Bası-

mevi“, 30 p., 8° („Yeni Van Matbaası Neşriyatı : 2“).

455. VECİHİ, *Filistin ricatı* (Retragerea din Palestina), Istanbul, 1937 (1918—1919), „Matbaa-i Askeriye“, 90 p., 8°. „Cihan Harbi Hatıralarından“.

456. VEDEL EMİLE, *Çanakkale'de bahriyelerimiz* (Forțele noastre navale, maritime, la Dardanele), Mütercimi (Trad.): Ahmed Lütüfi, Istanbul 1332 (1914—1915), „Matbaa-i Amire“, 79 p., 8°.

457. (VERSAILLES), *1919 Senesinde Almanya ile mütefikin arasında* (Actedilen Versailles Muahede-i Sultaniyesinin mevad-i askeriyesi, (Călăuzele militare ale tratatului de pace de la Versailles încheiat în anul 1919 între Germania și aliați), Istanbul, 1337 (1919), 19 p. + 1 pl., 8°.

458. WAYLET BONYAR, *Şarkta İngiliz-Alman rekâbeti* (Rivalitatea anglo-germană în Orient), Mütercimi (Trad.): Bedi Fikri, Istanbul, 1332 (1916), „Sancakçıyan Matbaası“, 202 p., 8°.

459. WELIS HERBERT GEORGE, *Cihan tarihinin Umumî hatları* (Limitele generale ale istoriei universale), 5. Cilt, Istanbul, 1927—1928, „Devlet Matbaası“, 5 vol., 4°.

460. YAKIN TARİHİMİZ, *Birinci Meşrutiyetten zamanımıza kadar* (Istoria noastră contemporană (De la prima constituție (1876) pînă în timpul nostru), nr. 1, Mart. 1962.

461. YAZAR NECATİ, *Çanakkale Muharebeleri* (Luptele de la Dardanele), Ankara, 1957, „Yıldız Matbaacılık ve Gezeticilik Türk A. Şti“, 17 p., + ilustr. („Ayyıldız Yayınları : 1“).

462. YAZMAN M(EHMET) ŞEVKİ, *Türk Çanakkale* (Dardanelele turcești), Ankara, 1938, „Ulus Basımevi“, 211 p., 4° (ed. II), Ankara 1966, Gn. kurmay Basımevi“, 8°.

463. YEGINATI SÜLEYMAN, İZZET, *Büyük Harbin başında 2. İhtiyat ve nizamiye süvari tümenleriyle Ara cenub müfrezesinin muharebeleri*, (Luptele Diviziilor a 2-a de cavalerie, regulată și de rezervă, cu alte detașamente la sud de Aras, la începutul marelui război (mondial)) Istanbul, 1939, „Askerî Matbaa“, 155 p., + 10 cr., 4° „115 Mo. Askerî Mecm“.

464. YILDIRAN ORHAN, *Çanakkale Muharebeleri* (Luptele de la Dardanele), Ankara, 1966, „Gnkr. Basımevi“, VI + 34 p., 8°.

465. * * * YILDIRIM ORDULARI KOMUTANI *mirliva Mustafa Kemal paşa* (Colonelul Mustafa Kemal, comandantul armatelor fulger, Halep : 1917), (Istanbul, 1953, T. Uzmen Atölyesi“), 8°.

466. YÜKSEL ORHAN Ş., *50 Yıl önce Çanakkale savaşını kazanmıştık* (Acum 50 de ani câştigaserăm bătălia de la Dardanele), în : „Hayat. Tarih Mecmuası“, Istanbul, 1965, an. II, nr. 2, 8°.

467. YULARKIRAN Cevdet R., *Reşit Paşa'nın Hâtıraları. (Sivas'-ta Harekât-i Milliye başlangıcından Sivas Kongresine ve Birinci Büyük Millet Meclisinin açılışına kadar)*. (Memoriile lui Re-

şit paşa. (De la începerea mișcării naționale din Sivas pînă la congresul din Sivas și pînă la deschiderea primei Mari Adunări Naționale)), Neşreden (Publicat de) de Yularkıran Cevdet R., Istanbul, 1939, 169 p., 8°

468. ZAFER HASAN AYBEK, *Birinci Cihan Harbîindeki Temaslar* (Relațiile în primul război mondial), în : „Hayat. Tarih Mecmuası“. Istanbul, 1969, an. X, nr. 22, 8°.

CUPRINS

	<u>Pag.</u>
GH. I. IONIȚĂ — Semnificații istorice	5
I. GAL — Documente din arhivele străine referitoare la revoluția română din 1848	12
M. DOGARU, V. COSMA — Marșul revoluționar „În numele guvernului“ . .	16
AL. STÂNCIULESCU — Situația țăranilor de pe moșiile mănăstirii Strehaia în preajma anului 1848. Documente inedite	24
M. COTENESCU — Desfășurarea revoluției de la 1848 în județul Ialomița	32
EL. NEGULESCU — Anul revoluționar 1848 în județul Prahova	35
FL. RANCA — Participarea învățătorilor și profesorilor la revoluția de la 1848 în Țara Românească	39
J. CĂLUȘER — Revoluția de la 1848 în Bihor	43
M. CERGHEDEAN, ȘT. MARINESCU — Desfășurarea revoluției de la 1848—1849 în comitatele Hunedoara și Zarand	49
V. GRAMA — Contribuția țărănimii din Cimpia Transilvaniei la revoluția de la 1848	59
L. POPA — Mărturii inedite din 1849 despre Axente Sever	62
GH. SIBECHI — Un pașoptist moldovean — dr. Petru Cazimir	67
ȘT. CERVATIUC — Viața și activitatea militantului pașoptist botoșenean — Scarlat V. Virnav	70
N. TRANDAFIRESCU — Corespondența lui Dimitrie Krețulescu, 1848—1857 . .	77
V. MATEI — Cîteva date despre revoluția română de la 1848 în documente poloneze	93
P. BĂRDAȘU — Regimentul nr. 1 Oltenia în timpul revoluției din 1848. Noi con- tribuții documentare	96
N. TRANDAFIRESCU — Documente inedite privind revoluția română de la 1848 (II)	100
R. DRAGOMIR — Documente provenite de la unii participanți la revoluția română din 1848, aflați în emigrație	128
E. CIOCAN — Activitatea revoluționarilor români în străinătate după înfringerea revoluției de la 1848	135
I. ZARZĂRA — Nemulțumiri țărănești în județul Dolj după înfringerea revolu- ției de la 1848	137

A. STROE — Măsuri luate după înăbușirea revoluției de la 1848 pentru restabilirea ordinii și prevenirea unor mișcări în Țara Românească	140
T. MATEESCU — Știri roânești despre răscoala antiotomană din regiunea Vidinului din aprilie 1849	145
TR. RUS — Din lupta națională a românilor din Zarand pentru drepturi politice	148
I. GAL — Ecoul internațional al Unirii Principatelor reflectat în documente din Arhivele străine	154
I. DÎRDALĂ — Unirea din 1918	158
M. FLORESCU — Mișcarea muncitorească și socialistă din România în fruntea luptei poporului nostru pentru realizarea statului național unitar	159
I. PLEȘA, O. ROTAR — Contribuția românilor din Comitatul Alba inferioară la Marea Adunare națională de la 1 decembrie 1918	165
I. RUSU — Din lupta pentru unitate politică în ținuturile Bistriței și Năsăudului în perioada 1859—1918	170
A. NISTOR — Lupta pentru Unirea Transilvaniei cu România în toamna anului 1918 în județul Bistrița-Năsăud	175
D. E. GORON — Participanți sălăjeni la Marea Unire	178
I. FRĂȚILĂ, V. IONAȘ — Aportul populației din județul Hunedoara la unirea Transilvaniei cu România	182
M. VOINA, A. MACOVEIU — Rolul corpului didactic din județul Brașov la lupta pentru unitate națională	186
V. CĂPÎLNEAN — Lupta românilor maramureșeni pentru libertate și unitate națională (1848—1918)	190
O. NICHIFOR — Sprijinul dat de societățile cultural-patriotice din București luptei de eliberare din Transilvania în anii 1914—1916	196
E. IONIȚĂ — Femeile din România și Marea Unire din 1918	201
M. DOGARU — Insemne heraldice reflectând ideea unității naționale	206
A. CACIORA, M. TIMBUS — Constituirea și activitatea „Partidei Naționale Române” din comitatul Arad — primul partid politic al românilor din Transilvania	222
N. NISTOR — Asociația „Astra” și lupta pentru unitatea culturală a românilor	227
D. GOȚIA — Publicațiile Astei despre Unirea din 1918	231
V. HOSTIUC — Activitatea Ligii culturale în lupta pentru unitatea politică și culturală a tuturor românilor	235
M. GILCĂ — Ecouri ale Unirii în presa argeșeană și musceleană	240
R. ANGHEL — Rolul Universității ieșene în lupta pentru desăvârșirea unirii	242
V. Z. TEODORESCU — Arcul de Triumf din București, simbol al cinstirii înfăptuirii Unirii	245
D. ZAHARIA — Contribuția românilor din Italia la înfăptuirea unității naționale	247

I. GĂMULESCU — Momente ale luptei poporului român pentru înfăptuirea statului național unitar reflectate în documente de arhivă sîrbești păstrate la D.G.A.S.	251
G. SOCOL, M. SPIRIDONEANU — Formarea statului unitar român reflectată în presa vremii	254
L. MIHĂILESCU — Documente despre solidaritatea cu cauza unirii românilor . .	295
C. BOTORAN — Ecoul internațional al Marii Unirii din 1918	301
I. ADAM — Rolul factorilor economici în unirea Transilvaniei cu România . . .	308
M. GUBOGLU — Bibliografie turcă referitoare la primul război mondial (1914—1918)	318

C A T R E A U T O R I

„**Revista Arhivelor**“ publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, izvoare, instituții și alte științe auxiliare ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe materiale de arhivă, documente, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele, în două exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infracapitale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Articolele nepublicate nu se restituie.

/

Tehnoredactor : MARIANA RĂDULESCU

Coli de tipar 21,75. Apărut — februarie 1980.

Tiparul executat sub ed. 444 la I. P. „Filaret”
str. Fabrica de chibrituri nr. 9—11
București

Abonamentele pentru străinătate se fac prin :

I L E X I M

**Departamentul export-import presă P.O. Box
136-137-telex 11 226, București,
str. 13 Decembrie nr. 3**

R.M. ISSN 0034-7043

**Articles appearing in this journal are abstracted
and indexed in HISTORICAL ABSTRACT and
AMERICA HISTORY AND LIFE**

